57

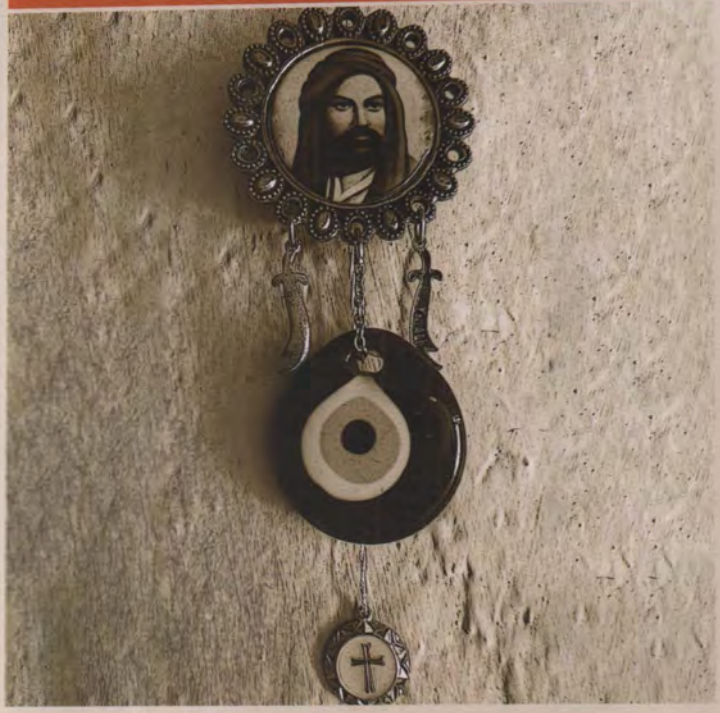
Yakın Tarih

ALEVİLEŞ(TİRİL)MİŞ ERMENİLER • Kâzım Gündoğan

1635

Alevileş(tiril)miş Ermeniler

Kâzım Gündoğan

AYRINTI
Yakın Tarih

2. BASIM

KÂZIM GÜNDOĞAN

Kâzım Gündoğan 1963 yılında Dersim (Tunceli), Ovacık'ta doğdu. 12 Eylül 1980 Askerî darbesiyle birlikte Dersim'den ayrılarak İstanbul'a yerleşti. 1987 yılından itibaren basın ve yayıncılık alanında çalışmaya başladı. Yerel gazetelerde muhabir, araştırmacı olarak çalıştı. Değişik zamanlarda *BirGün*, *GazeteDuvar* gibi gazetelerde ve farklı dergilerde makale ve araştırma yazıları yazdı. Yapımcı ve sunucu olarak televizyon programları yapmaktadır.
Politik düşünceleri nedeniyle değişik tarihlerde toplam 10 yıl hapishanelerde tutuldu.

Yapımcı Olarak Filmleri:
Doğa, çevre ve barajlar konulu *Munzur Akmazsa* (2004);
Dersim Tertelesi'nde (Soykırım) Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak amacıyla köklerinden koparılan Alevi, Kürt, Zaza ve Ermeni kız çocukları gerçeğini ilk kez açığa çıkaran *İki Tutam Saç – Dersim'in Kayıp Kızları* (2010);
Dersim Tertelesi'nin mağdurlarda yarattığı travma, yok ettiği bellek ve faillerin itiraf/yüzleşme çabalarını anlatan *Hay Way Zaman* (2013);
Dersim Tertelesi'nde sağ kalan az sayıda Dersimli Hıristiyan Ermeninin Türkleştirme ve İslamlaştırma uygulamalarını anlatan *Vank'ın Çocukları* (2017), belgesel filmlerinin yapımcılığını ve araştırmasını üstlendi.

Yazar Olarak Kitapları:
Dersim'in Kayıp Kızları – Tertele Çeneku (2012, İletişim Yayınları);
Keşiş'in Torunları – Dersimli Ermeniler 1, (2016, Ayrıntı Yayınları).

Yapımcılığını üstlendiği filmlerin aldığı ödüller:
Hay Way Zaman; 50. Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali, (Jüri Özel Ödülü);
Hay Way Zaman; 9. Boston Belgesel ve Kısa Film Yarışması, (Özel Mansiyon);
Vank'ın Çocukları; 28. Ankara Uluslararası Film Festivali, (Ulusal Belgesel Film Üçüncülük Ödülü).
Yaşadığı baskılar nedeniyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı ve 2017 yılından beri Almanya'da politik mülteci olarak yaşamaktadır.

Ayrıntı: *1635*
Yakın Tarih Dizisi: *57*

Alevileş(tiril)miş Ermeniler
Dersimli Ermeniler-2
"Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz"
Kâzım Gündoğan

Yayıma Hazırlayan
İlbay Kahraman

Son Okuma
Ahmet Batmaz

© Kâzım Gündoğan, 2022

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Kâzım Gündoğan

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım: *2022*
İkinci Basım: *2022*

ISBN 978-605-314-611-7

Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212)512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

t facebook.com/ayrintiyayinevi i

Alevileş(tiril)miş Ermeniler

Dersimli Ermeniler-2

"Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz"

Kâzım Gündoğan

AYRINTI

İçindekiler

Teşekkürler 7

Önsöz 8

Sunuş 12

1. Bölüm: Alevileş(tiril)miş Ermeniler
Dersimli Ermeniler-2 / "Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz" 21
Murat Demir 23
Peruz Salık 35
Hüsniye Demir Cantürk 38
Hasan Salık 42
Aida (Ayten) Güneş 51
Elmas Salık 55
Anita Toutikian 57
K.B. 68
Murat Karakaya (Minasyan), Agop Karakaya 75
İsmail Kalaycıoğlu (Halavurt) 86
Hıdır Boztaş 97
Mehmet Ali Boztaş 102
Mustafa Boztaş 105
Abdullah Boztaş 110
Kemal Boztaş 116
Kayre Aslanpençesi 127
Hıdır Aslanpençesi 130
Şerif Karataş 134
Gökhan Polat 137
Enver Devletli 140
Silva Devletli 149
Sarkis Devletli 153
Kevork Devletli 157
Umut Devletli 160
Fahri Devletli 167
Murat Akyüz 174
Recep Kayan 191
Aydın Özdemir 200
Sıtkı Sonar 212
A.Ş. 217
Murat Durmuş 224
Kirkor Markaryan 229
Agop Demir ve Paruhi Gırilent 235
Azniv Bedoyan 246
Birgül Gündoğdu Göktaş 259
Şengül Gündoğdu Devletli 269
Miran Pirgiç Gültekin 273
Kadir Gültekin 287
Murat İres 292
Dikran Göz 297

Kaya Yıldırım 304
Mehmet Bağlı 311
Altun İlbin 314
Gönül Kamer 319
Akın Çolak 324
A. Haçaduryan 336
Murat Çolak 341
Vartanuş Demir, Boğos Demir 348
M. K., G. K. 353
Musa Teyhani 363
Nadir Demirçivi 376
Taylan Şant Demirçivi 382
Suat Vartan Dinler 388
Sevgi Vural 392
Areg Kara 398
Muriel Mirak Weissbach 401
Haig Manuelian 407
Sarkis Altunkaya 413
Mayram Efe 418
Victor Akkuş (Celal Akkuş) 424
Zeki Sarıca 429
Yusuf Korkmaz 437
Gökhan Korkmaz 439
Hatun Demir 442
Aslıhan Olgar 449
Karnik Olgar 453
Nazlı Kürkçü 457
Lusin Olgar 459
Garbis Olgar 461
Sultan Yıldırım 465
Arat Yıldırım 467
Sarkis Seropyan 469

2. Bölüm: Dersimli Alevilerin Ermeni Belleği 477
Tekin Türkel 478
Kahraman Polat 484
Mustafa Bakır 487
Abbas Tan 495
Hasan Hayri Ateş 498
İbrahim Karakaya 500
Kemal Çınar, İbrahim Çınar 503
Sevim Çiçek 506
Ali Sarıgül 509
Haydar Beltan 511
Cemal Taş 513
Kemal Karabulut 515

3. Bölüm: 1915 Öncesi Dersim'de Ermeni Yerleşimi ve Nüfusu 517

Dizin 525

Teşekkürler

Eğer burada isimlerini andığım dostlarım olmasaydı bu araştırma bir esere dönüşebilir miydi ya da bu kapsam ve nitelikte olabilir miydi, emin değilim...

Bu nedenle;

Önsöz yazma nezaketinden ötürü Prof. Dr. Mihran Dabak Hoca'ya,

Arka kapak yazısı için Hüseyin Irmak dostuma,

Düzenleme, düzeltme ve önerileri için Altıok Gürol, Hüseyin Irmak ve Hatayi Al başta olmak üzere Berna Büyükbektaş Güneri, Hovsep Hayreni, Nezahat Gündoğan, Yaşar Gündoğan, Turabi Saltık, Canan Beltan, Haydar Beltan ve Yektan Türkyılmaz dostlarıma,

Röportajlar için; dostlarım Suzan Saka ve Sultan Çınar'a,

Çeviriler için; Özcan Yıldız (Zazaca), Çetin Koçak (Almanca), Nursel Yer (Almanca), Ali Kadir Tanrıverdi (Almanca), Seda Ateş (İngilizce), Suzan Saka (İngilizce), Atilla Dirim (Almanca),

Transkript için; Özcan Yıldız, Cem Argun (Yaşamını yitirdi, saygıyla anıyorum), Özlem Gündoğan, Seda Ateş, Arzu Gürz, Caner Çatak'a,

Destekleri için; Ani Haroian, Aida (Ayten) Güneş, Erdal Güntaş, Erdal Emre, Aziz Demirel, Veysel Narin, Kenan Boztaş, Nivart Efeyan, Zeki Boztaş, Garo Olgar Boyaciyan, Cem Vazo, Burhan Gündoğan, Kemal Boztaş'a,

Güven ve samimiyetle bu çalışma için röportaj, fotoğraf, belge veren tüm katılımcılara,

Editörüm İlbay Kahraman ve Ayrıntı Yayınevi'nin bütün emekçilerine yürekten teşekkür ederim.

Önsöz

Bir toplumun tarihinin tanığı kimdir? Bu tarihi kim konuşabilir, kim yazabilir? Bundan geriye ne kalır?

Kâzım Gündoğan, bu kitapta söz hakkını doğrudan kişilere vermekte. Özenli röportajlarıyla, hafızanın her nesil tarafından yeniden üretilmesi gerektiğini göstermekte. Pasif olarak aktarılan bir şey olmayan hafıza, bir ailenin gardırobunda saklanan, gerektiğinde içeriğiyle yüzleşebilmek için açılan bir kapalı kutu değildir. Bu kutunun içeriği zamanla silikleşebilir, ancak bu durum içeriğinin azalacağı anlamına gelmez. Tam aksine... Aileler için zulüm ve soykırımlardan sonra ortaya çıkan zorlu koşullarda oluşan bu hafıza kutusu, her neslin edindiği yeni deneyimlerin yüklenmesiyle giderek daha da ağırlaşır.

Hafıza için verilen bu mücadele, aidiyet sorunu için verilen bir mücadeledir.

Bu kitapta yer alan hikâyelerde, en önemli zorluğun günlük yaşamı oluşturan gerilimleri, çatışmaları, güvensizlikleri ve çelişkileri tanımlamanın zorluğu olduğu tekrar tekrar ortaya çıkıyor. Çünkü kişinin hissettiği çelişkiler aynı zamanda yaşadığı belirsizliklerdir. Günlük yaşamın neredeyse her ânına eşlik eden güvensizlik, kişinin kendisini gerçek anlamda hiçbir yere ait hissetmediği gibi hiçbir yerde olmadığı duygusunu da kalıcılaştırır.

Çelişkilerle dolu olmak, çok ağır zulümlerin, tehcirlerin ve şiddetin en kalıcı sonuçlarından biridir. Anne ve babalarımızın veya nene ve dedelerimizin kendi hikâyelerini hiç anlatmamış olmalarını nasıl açıklayabiliriz? Ya da kimsenin onlara neler yaşadıklarını sormamış olmasını?... Acaba anne ve babalarımızın, nene ve dedelerimizin canını sıkmak istemiyor muyduk? Yoksa kendi canımızın sıkılmasını mı istemiyorduk?

Tehcir ve soykırımdan söz edilmesi ne yazık ki daima politik bir anlam taşımaktadır.

Bundan dolayı bu hikâyeleri politik içeriğin dışında anlamlandırmak gerekir.

Bu kitapta yer alan her anlatı ve ifade etmek istedikleri, anlatıcıların yaşadıklarına dair "farklı" soruları onlara soran yine kendileridir, başkası değil. Böylesine radikal bir zulümden sonra yeni nesiller için en önemli görev, bu tarihin kendi hayatlarında ne anlam taşıdığını belirlemeleridir.

Ama cevabı olmayan bir soru hakkında, varsayılmayan ve inkâr edilen bir tarih hakkında nasıl konuşulabilir?

Dersim'de zulüm gören ve yerlerinden edilenlerin soyundan gelenlerin öykülerinin her biri farklı ve kişiye özeldir. Onları birbirine bağlayan, üstün bir gücün karşısında ezilme ve yabancılaşma deneyimiyle bugüne kadar süregelen, çok özel bir şiddet biçimidir. Bunda, içinde şiddet ve kayıplarla yüzleşmeyi de barındıran bir içe kapanmışlık hali de belirgindir.

Din değiştirmeler nasıl tanımlanmalıdır? Büyük ebeveynler neslinin başına gelenleri tanımlayacak kapsayıcı bir kavramın olmamasıyla nasıl başa çıkılabilinir? Burada failler kimlerdir? Kurbanlar kimlerdir? Yirmi yıl sonra Dersim'de bir kez daha hedef gözetilerek yapılan zulüm, tehcir ve şiddetle karşı karşıya kalan 1915-16 Soykırımı sağ kalanlarının soyundan gelenler için bu soruların zor hatta rahatsız edici olması bir tesadüf değildir. Sarp dağlarla çevrili, gözlerden uzak, girilmesi zor ve efsanelerle örülü Dersim bölgesi, o zamandan bu yana etnik ve dinsel çeşitliliğiyle Anadolu'nun doğusunda özel bir konuma sahip olmuştur.

Özellikle bu çelişkili kimlik belirlenimleri nedeniyle Dersim, dışarıdan gelen güçlü aktörlerin etkilerine son derece dirençli olduğunu kanıtlayan kendi bölgesel kimliğini korumuştur. Bu direniş neredeyse efsanevi bir karakter kazanmış, ancak aynı zamanda bölgeyi Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi birlik, inanç ve etnik homojenleştirme çabaları için bir sorun haline getirmişti. Cumhuriyet, sonunda 1937-38 yıllarının soykırım hareketleriyle bölgedeki bu direnişi radikal bir şekilde kırmaya çalışmıştı. Bu şiddet eylemleri bağlamında, 1915-16'dan sağ kalan Ermenilerin Dersim'deki yerleşim yerleri ve ayakta kalan son Ermeni manastırları hedef gözetilerek saldırıya uğradı ve tahrip edildi. Bundan ötürü bu hayatta kalanlar grubunun deneyimini, 1915-16 soykırımından sonra gizlilik içinde sürdürülen, ardından da 1937-38 Katliamından sonra muğlak aidiyetler ve kimlik atamalarıyla devam ettirilen, din değiştirmelerine ve eski dine geri dönüşlere uzanan hayatı, kesintisiz bir şiddet eylemi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu arada, eski dine geri dönüşlerin, din değiştiren kişilerin statüsünü değiştirmediğini de belirtmek gerekir.

Çünkü ifade edilen aidiyet belirsizliği, Dersimli Ermenileri özel bir şekilde belirleyen bir hususdur: Alevi mi, Hıristiyan mı, Müslüman mı? Bu husus için uzun zamandır "kripto Ermeniler"den yani gizli Hıristiyan Ermenilerden söz edilmekte. Ancak bence bu grubun deneyimi "mühtedi",

"sözde Ermeni" veya "kripto Ermeni" gibi terimlerle ancak yetersiz hatta doğru olmayan bir şekilde ifade edilmektedir. Burada söz konusu edilen kişiler için ben *uzun süreli mağduriyet* (prolongierte viktimisierung), yani genişletilmiş ve kalıcılaştırılmış bir şekilde mağdur etme kavramını kullanmayı tercih ediyorum. "Kripto Ermeni" olarak anılan kişilerin hikâyeleri birbirinden farklıdır. Ama onları birbirine bağlayan şey, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra şiddetin, dehşetin ve ezici güç deneyiminin sona ermemiş, günümüze kadar devam etmiş olmasıdır. Son olarak, uzun süreli mağduriyet, hakkında konuşulamayan bir deneyime –inkâr edilmiş bir bilginin taşıyıcısı olmaya– dayanır.

Herkesin "Haydi anlat" şeklindeki meydan okumaya yanıt verebileceğini varsayıyoruz. Ya da her insanın "Sen kimsin?" sorusuna iyi kötü cevap verebileceğini... Bunun nedeni, herkesin kendi varlığı hakkında bir fikri olduğunu varsaymamızdır. Herkes başkalarının birileri hakkında neler söylediğini, başkalarının neleri tipik bulduğunu tanımlayabilir ve kendisinin de tipik olarak algıladığı özellikleri belirtebilir. Ayrıca otobiyografik bir anlatımda deneyim ve hafıza, tarih ve kader arasında bir düzen kurulabileceğini de varsayarız. Kimlik, sabit bir şey olarak düşünülür.

Ancak Dersim'den tehcir edilenlerin çocukları ve torunları için kim olduklarını istikrarlı bir şekilde anlatmak mümkün değildir. Zira her anlatım bir risktir. Her söz bir tehlikeyi barındırıyor. Bu kişilerin bir yandan anne-babalarından öğrendiği, öte yandan da kendi yaşamında deneyimlemek zorunda kaldığı bir olgudur.

Bugün, ilk defa aile tarihi hakkında, ailedeki kadınlar veya erkekler, büyükanneler ve büyükbabalar, büyük büyükanneler ve büyük büyükbabalar hakkında, daha önce dile getirilmesine izin verilmeyen konular hakkında, gerçek (Ermenice) isimleri hakkında sorular soran bir ikinci ve üçüncü kuşakla karşı karşıyayız.

İsmin yitirilmesi sık sık ortaya çıkan, kendisini tekrar tekrar hikâyelerin merkezine iten bir motiftir. Özel isim sembolik bir adlandırma değildir, aile ve ilişkilerle kurulan doğrudan bir bağlantıdır. Geleceğe yönelik umutları ifade etmek için çocuklara ebeveynler tarafından verilir. Bu isimler, daha önceden baba veya büyükbaba tarafından da taşınmış olabilir. Artık hayatta olmayan sevilenleri yâd eder. İsimler, aile anılarının da taşıyıcılarıdır.

İsmin yitirilmesiyle bu bağlantı sadece kopmakla kalmaz, aynı zamanda araya "soğukluk" girer. Duygusal bağlantılar ve yakınlık görünmez hale gelir. İsmin yitirilmesi, hakkında konuşulmayan, şiddet dolu bir tarihe işaret eder. Ama aynı zamanda zulmün neden bu kadar yoğun, nesiller boyunca süregelen sonuçlara sahip olduğunu da açıkça ortaya koyar. Kendi

çocuğuna yabancı bir isim vermesi bir anne, bir baba için ne anlama gelir? Birinin adının "sahte" olduğunu bilmek ne anlama gelir?

Uzun süreli mağduriyetin tarihi, Ermeni felaketinin özel ve değişmez bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Ve aynı zamanda, Ermeni felaketinin kısmi bir anlatısı olarak, ayrı bir bileşen olarak da anlatılabilmelidir. Ermeni tarih anlatımının bir parçası haline gelmelidir. Ancak bunun için "kripto Ermeniler"in araştırma nesnesi yapılmaması, aksine –nihayet!– kendi tarihlerini anlatan birer özne olarak görülmesi ve anlattıklarının dinlenmesi, yazılması ve okunabilir hale getirilmesi önemli bir vazifedir.

Kâzım Gündoğan işte bunu yapıyor. Büyük bir özenle yaptığı ve yazıya döktüğü röportajlar, yaşanılanları anlatabilmenin ve sınıflandırabilmenin belirsizliğini ortaya çıkardığı için bu açıdan çok önemli bir vazifeyi gerçekleştirmiştir.

Gündoğan bu kitapta açıklamalar yapmaktan uzak kalarak sözü kişilere bırakmakta, yorumlamadan, belirsiz kalanları belirsiz, çözümlenmemiş olanları da çözümsüz bırakmayı tercih etmekte ve "söz hakkını" mağdurun kendisine bırakmaktadır...

Bu anlatımlar aynı zamanda siyasi sahiplenmelere de karşı koyuyor.

Bu kitapta toplanan anlatılar, inkâr edilen bir şiddet tarihinde doğanlar için bir "sonranın" olamayacağını göstermektedir.

Ocak 2022
Prof. Dr. Mihran Dabak
Bochum Ruhr Üniversitesi / Almanya

Sunuş

Öykü dinlemeyi sever misiniz? Ben çok severim. Fakat yaşadığımız coğrafyada neşeli, huzurlu öykülerden çok travmalarla dolu yaralı öyküler var. Benim payıma çoğunlukla saklı kalmış yasaklı ve yaralı öyküler düşer; dinler, toplar, anlatır ve taşırım onları...

Her insan öyküleriyle yaşar ve anılır. Çünkü öykü insanın kişisel tarihi, kültürü ve belleği olduğu kadar her öykünün toplumsal ve tarihsel bir arka planı vardır... Bu nedenle her insanın mutlaka öyküsüne sahip çıkması ve koruması gerektiğini düşünürüm...

Ya ağıtlar!... Ben ağıt dinlemeyi de çok severim. Çünkü ninni yerine ağıtlarla büyüdüm. Belki bundandır onları bu kadar sevmem. Ayrıca ağıtları ve yaralı öyküleri çok kıymetli bulurum. Zira onlar, tertele/soykırım yaşamış toplumların, coğrafyaların çığlığı, belleği ve belgesidir.

Anneleriniz ve nenelerinizden ninni yerine ağıt dinleyerek büyüdüyseniz, babalarınız, dedeleriniz hâlâ bir tertelelenin/soykırımın yaralarıyla yaşıyorsa, gördüğünüz her dağ, geçtiğiniz her dere, girdiğiniz her orman size bir katliam yerini hatırlatıyorsa; büyükleriniz bir araya geldiklerinde yaşadığı terteleyi anlatıp ağıtlar yakıyorsa ve siz bunlara ikinci, üçüncü kuşak çocukları olarak tanıklık ediyorsanız, işiniz zordur ve iflah olmazsınız.

Pek çok köyünde kilise kalıntısı, manastır harabesi veya Ermenice isimleriyle anılan tarlaları, dereleri, tepeleri olan bir coğrafyada doğup büyüdüyseniz, konu açıldığında hâlâ anlatılan Ermeni öyküleri dinlediyseniz, her mezar taşının altını, kilise duvarının dibini, define (Ermeni altını) bulacak diye tekrar tekrar yıkan, talan edenlerden "define efsaneleri" dinlediyseniz, "buralarda eskiden Ermeniler varmış, hatta falancanın nenesi Ermeniymiş" öykülerinden beslendiyseniz; işiniz zordur ve iflah olmazsınız.

Ağıtlarla büyüdünüz, yatılı okullarda dilinizi kaybettiniz, siyasal baskılarla gençliğinizi, hapishanelerde de yaşamınızı geçirdiyseniz elbette işiniz zordur ve iflah olmazsınız.

Yaşadıklarınızdan yola çıkıp neden, niçin, nasıl, ne zaman diye sorular sorduğunuzda; "vatan, millet, devlet, din ve bayrak"la başlayan yanıtlar aldıysanız, yaşadıklarınız, gördükleriniz verilen yanıtlarla örtüşmediyse ve yalanın, hilenin ayırdına vardıysanız işiniz zordur ve iflah olmazsınız.

Doğduğum ama çocukluğumu, gençliğimi yaşayamadığım ve ayrılmak zorunda kaldığım bu tertele coğrafyasına yaklaşık 25 yıl sonra, "iflah olmaz" bir kişi olarak döndüğümde, bu toprakların konuşul(a)mamış acıların ve "zor işler"in yükünü omuzlarımda hissederek bir yolculuğa çıktım. Bu evrenselden kopmadan yerele doğru, aynı zamanda kendi kişisel tarihime doğru bir yolculuktu...

Tertele/soykırımlar yaşamış toplumu ve hâlâ en önemli ötekileştirme adreslerinden biri olan coğrafyasıyla Dersim'de hakikatin peşine düşmek, bilinmeyenin ve görülmeyenin bilinmesini ve görülmesini sağlamak yaşamsal bir öneme sahipti. Bunun insan öyküleriyle mümkün olabileceğini düşünerek öykülerin peşine düştüm...

Öyküler kendi başına tarih yazmaz elbet. Fakat itiraz eder, reddeder ve hakikatin tarihini yazmaya olanak sağlar.

Bazen resmî ve yazılı tarih anlatımı arasında kaybolan hakikat, öykülerle gün yüzüne çıkarılabilir.

Toplumsal hafızanın yeniden örülmesinde, resmî tezin sorgulanmasında ve adil bir tarih yazımının gerçekleşmesinde önemli olacağını düşünerek, sevgili Nezahat Gündogan ile topladığımız öyküler ve ağıtların vücut bulduğu ilk belgesel filmimiz; *Munzur Akmazsa* (2003) idi. Devamında; *İki Tutam Saç – Dersim'in Kayıp Kızları* (2010), *Hay Way Zaman* (2013), *Vank'ın Çocukları* (2017) belgeselleri geldi.

Belgesel filmlerin yanı sıra; Nezahat ile birlikte,1937-38 Dersim Tertelesinde köklerinden koparılan kızların öykülerini topladığımız, *Dersim'in Kayıp Kızları – Tertele Çeneku (2011)* kitabını çıkardık. Yine aynı dönemi yaşamış Dersimli Ermenilerinin tanıklıklarını *Keşiş'in Torunları – Dersimli Ermeniler* 1 (2016) kitabında topladım.

Elinizdeki bu kitap ise, *Keşiş'in Torunları – Dersimli Ermeniler 1* olarak kitaplaştırdığım sözlü tarih çalışmalarımın devamıdır.

Bilindiği gibi, Dersim inanç yapısı nedeniyle bir İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, etnik yapısı nedeniyle de Türkçü Cumhuriyet Devleti döneminde sürekli sorun olarak görülmüş ve bu nedenle daima İslamlaştırılmaya ve Türkleştirilmeye çalışılmış bir halklar yurdudur. Bütün bir Osmanlı dönemini bir yana bırakırsak, İttihat Terakki'yle başlayıp 1925 yılından itibaren sistemli bir devlet politikası haline gelen tekleştirme uygulamaları nedeniyle, 1937-38 yıllarında Dersim Tertelesi/ Soykırımı gerçekleştirilmiştir. Farklı kimlikleri nedeniyle tarihi, kültürü ve

yaşamı uçaklarla, zehirli gazlarla yakılıp yıkılmış bu inanç coğrafyasında on binlerce insan öldürülmüş, on binlercesi sürgüne gönderilmiş, geride kalanlara yönelik de vahşi bir şiddet politikasıyla asimilasyon uygulanmış ve sürdürülmüştür.

Dersim'in doğası, tarihi, kültürü ve maruz kaldığı kırımlar üzerine çalışırken o coğrafyada iki tertele/soykırım (1915 ve 1937-38) yaşamış, köklerinden acımasızca sökülüp atılmış olan kadim Hıristiyan/Ermeni toplumunun söz konusu tarihsel evrelerde yaşadıklarını es geçmek hem vicdani hem etik hem de düşünsel olarak kabul edebileceğimiz bir durum değildi.

Bu nedenle; *Vank'ın Çocukları* belgesel filmi ve *Keşiş'in Torunları* kitabıyla bu konuda bir tabuyu yıkmak, dolayısıyla kendi alanında bir ilki gerçekleştirmek istedik.

Amaç; bu alanda devletin soykırımcı politikalarının neden ve sonuçlarını, her biri reddedilemez birer belgeye dönüşen insan öyküleri üzerinden kayıt altına almak ve bunları doğrudan anlatmanın yanı sıra, *Tertele* yaşamış her insanın anlattıklarının bir belge olduğu gerçeğini, başta resmî tarih yazıcıları ve onların savunucularına göstermek ve anlatmaktır.

Bilindiği gibi resmî tarih yazımı esas olarak faillerin anlatımına dayanır. Failler uyguladıkları politika ve işledikleri suçları tutanaklar, raporlar, mektuplarla kayıt altına alır. Bunlar faillerin kurumsal mekanizmaları tarafından arşivlenir ve yıllar sonra "tarihsel belge" veya "tarihsel arşiv" olarak kullanıma sokulur. Devletin birer memuru gibi çalışan pek çok tarihçinin kirli ve karanlık tarihi yazmakta kullandığı "belgeler" çoğunlukla bunlardan oluşmaktadır. Resmî tarihçiler asla mağdurların anlatımlarına başvurmaz. Çünkü onlar egemenin, katledenin tarihini yazmaya memur edilmiştir. Dolayısıyla mağdurların anlatımı onlar için bir belge veya hakikat olarak görülmez, kabul edilmez. Bu nedenle; bu tür çalışmalar, egemen sınıfların tarih anlayışına ve onların tarihçi memurlarının antibilimselliğine ve gayriahlaki tutumlarına karşı birer belge ve done olacaktır.

Bu kitapta da çokça örneğini göreceğiniz, soykırım ve asimilasyon politikaları nedeniyle inanç veya etnik kimliğini değiştirmek(!) zorunda kalan toplumların yaşadığı travma başlıbaşına bir akademik araştırma konusudur.

Bildiğim kadarıyla, Hıristiyan Ermenilerin neden ve nasıl Müslümanlaş(tırıl)dıklarına dair yapılmış çalışmalar var. Fakat Hıristiyan Ermenilerin neden ve nasıl Alevileş(tiril)diklerine dair kitaba dönüştürülmüş bir çalışma bulunmamaktaydı.

Bu alandaki eksikliği giderme düşüncesiyle, bu çalışmaya 2011 yılında başladım. 2017 yılında tamamlamayı planlamıştım. Fakat hakkımızda

açılan soruşturmalar ve ölüm tehditleri nedeniyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldık. Devlet ve onun yerel karanlık odakları "Dersimli Ermeniler" üzerine çalışmamızdan çok rahatsız olmuştu. *Akit* gazetesi, Nezahat Gündogan'ın da içinde bulunduğu bazı sinemacıları "PKK'nin Sinemacıları", Dersimli bazı karanlık odaklar ise beni "Ermeni Misyoneri" olarak Türk ırkçılarına hedef göstermişti. Amaçları bu alanda gerçekleri gün yüzüne çıkaracak öyküleri kayıt altına alarak birer belgeye dönüştürmemizi engellemekti.

2017 yılında Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldığımızda bu çalışmayı tamamlayamama endişesi içindeydim. Ancak tüm zorluklarına rağmen, sürdürdüğüm araştırmayı bırakmadım ve topladığım öykülerle birlikte göç ettim. Gördüm ki göç eden sadece insanlar değilmiş, öyküler de göç edermiş...

Şimdi Dersim coğrafyasının kadim halklarından biri olan Ermeni halkının yaşadığı iki tertelenin (1915 ve 1937-38) öykülerini, bilinmesi ve anlaşılması için birer belgeye dönüştürmenin ve bu kitap aracılığıyla sizinle paylaşmanın huzurunu yaşıyorum.

Elinizdeki kitap başta Dersim olmak üzere Türkiye'nin pek çok ilinin yanı sıra Avrupa ülkeleri, Ermenistan, Lübnan ve Amerika'daki Dersimli Ermenilerle yaptığım görüşmelerde topladığım öykülerden oluşmaktadır. Öykülerin/söyleşilerin, yapılacak çalışmalarda (akademik, sanatsal vb) kullanılabilmesi için orijinal yapısının/ruhunun korunmasına özen gösterdim.

Bu nedenle anlatımların içeriğine müdahale etmekten kaçınarak sadece okunmasını kolaylaştırıcı düzenlemeler yaptım. Hedefim 100 kişi ile görüşme yapıp 100 öykü toplamaktı. Ancak, ülke değiştirmemiz çalışmanın kısmen aksamasına neden olduysa da bazıları kamera kaydı olmak üzere, 90'dan fazla kişi ile röportaj yaptım ve öykülerini topladım. Bunlardan 72 kişinin öyküsünü bu kitap için düzenledim. Ayrıca tablonun bütünlüklü görülebilmesi için sadece Dersimli Ermenilerle değil, aynı zamanda Dersim'in kadim halklarından olan Kırmanç/Zaza, Kırdaş/Kürt Alevi/Kızılbaşlardan 12 kişinin, Ermeni komşularıyla ilgili anlatımlarına, "Dersimli Alevilerin Ermeni Belleği" başlığıyla yer verdim.

Dolayısıyla bu kitap 72 Ermeni, 12 Alevi olmak üzere toplam 84 öyküden oluştu.12 sayısı "12 İmamlar" nedeniyle Aleviler için kutsallık ifade ederken, 72 sayısının da yine Alevilerin her türlü ırkçı ve ayrımcılığa karşı, "Biz 72 millete aynı nazardan bakarız" sözüyle eşitlikçi yaşam felsefesini anlattığı söylenir. Başta bu sayıları planlamamıştım... Tesadüf mü, bilinçaltı mı? Yoksa nesnel gerçeklik ile felsefi söylem arasındaki ilişki veya çelişkiye dair bir farkındalık yaratma kaygısı mı? Neden ne olursa olsun, ilginç bir tesadüf oldu.

Alevileş(tiril)miş Ermeniler hakkında Türkiye'de ilk olacağını düşündüğüm bu kitapla, okurun toplumsal, tarihsel, kültürel ve siyasal olarak pek çok yeni bilgiye ulaşma, sorgulama ve gerçekleri öğrenme imkânı bulacağı kanaatindeyim. Aynı zamanda parçalanmış yerel hafızayı örerek gerçeğe ulaşma bilinci ve yüzleşme kültürünün de gelişmesine katkı sağlayacağı umudunu taşıyorum.

Bu arada, devletin ve ırkçı-şoven çevrelerin hem Ermeniler hem de Alevi/Kızılbaşlara yönelik nefreti, azami ölçüde körüklemek amacıyla, "Dersimlilerin büyük bölümü Ermenilikten dönmüştür" söyleminin hastalıklı olduğunu ve nefret içerdiğini söylemeliyim. Diğer taraftan, bazı Ermenilerin de yaşanan soykırım sonucu her yerde kök arama kaygısıyla, "Dersimlilerin çoğu Ermeni kökenlidir" şeklindeki söyleminin de son derece tartışmalı ve problemli olduğu düşüncesindeyim. Aynı biçimde Dersim'in kadim halklarından Ermenileri yok sayma yaklaşımını da doğru görmüyorum.*

Dolayısıyla bu çalışma her türlü etnik, dinsel/inanç kimlik inşası ve rekabetinden uzak, her türlü milliyetçi bakış açısıyla arasına derin bir mesafe koyan evrensel/enternasyonal bakış açısı ve onarıcı adalet bilinciyle yapıldı.

Okur, bu kitapta, resmî ideolojinin kaynaklık ettiği yalanların, nefretin, ötekileştirmenin toplumu nasıl zehirlediğini, bu zehirlenmenin ve uygulanan kötülüğün boyutunu da yerel örnekleriyle görmüş olacak. Sözgelimi, Türkçü/İslamci zihniyetin, "Ermeni dölü" sözüyle dile getirdiği

---

* Dersim'de Ermeni toplumunun tarihini yaklaşık 2.600 yıl öncesine kadar götüren yazılı kaynaklar biliniyor. Daha eski tarihlere kadar götürmek de mümkün. Ancak halkların tarihinin coğrafya veya "yurt" ile ilişkisi incelendiğinde bunun çok karmaşık olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu tür sorunları son birkaç yüzyıllık geçmişi olan ulus devletlerin ulusçu, "vatan"cı kavramlarıyla açıklamaya çalışmak zaten baştan yanlışa düşmek anlamına gelir. Bu bakımdan, Dersim'in "kimin yurdu" olduğu sorusu etrafında sürdürülen tartışmaların ciddi bir milliyetçilik içerdiğini belirtmek isterim.

Bir coğrafyanın bir topluluğa yurt olması için kaç yıl geçmesi gerekiyor? Bunun kriteri nedir ve kim tarafından belirlenecek? Bir yerde kimin daha eski olduğu tartışması bir tarihsel durumun tespiti için yapılabilir elbet. Ancak bir coğrafyayı sadece kendisine ait göstermek için yapılıyorsa bunun problemli olduğunu da kabul etmeliyiz. Sözgelimi en az 500-600 yıldır bir arada yaşamış toplumlara yurt olmuş bir coğrafyada kimin daha eski olduğunun değil, birlikte nasıl yaşadıklarının daha önemli olduğunu düşünüyorum...

Dersim'de ulus devlet öncesi (Osmanlı İmparatorluğu'nda) kimlik tanımlaması esas olarak inançlar/dinler (elbette bu millet tanımlaması olmadığı anlamına gelmemekle birlikte, millet kavramı bugünkü ulusçu içerikte değildi) üzerinden yapılmaktaydı. Buna göre bölgede yaşayan topluluklar, son beş yüz yıl itibarıyla yazılı kaynaklarda Alevi/Kızılbaş, Hıristiyan ve Müslüman olarak adlandırılmaktaydı. Ancak uluslaşma ve ulus devlet süreciyle birlikte Dersim'de yaşayan topluluklar, etnik kimliklerine Kırmanç/Zaza, Kürt, Ermeni ve Türk olarak tanımlanmaya başlandı. Biz ise; "Dersim, değişik etnik ve inanç gruplarının yaşadığı bir halklar yurdudur" demeyi tercih ediyoruz.

[Bu konudaki görüşlerimizi merak edenler, *Dersim'in Kayıp Kızları – Tertele Çeneku* (İletişim Yayınları, 2011) *Keşiş'in Torunları – Dersimli Ermeniler* 1 (Ayrıntı Yayınları, 2017) kitaplarımıza bakabilirler.]

nefret söylemi ve aşağılamanın, yerelde "Dole Hermeni" (Ermeni dölü) olarak nasıl karşılık bulduğu ve yeniden üretildiği hakkında çok sayıda örnekle karşılaşacaktır.

Öte yandan, Alevi/Kızılbaşların Ermenileri koruduğu ve onlarla barış içinde bir arada yaşadığı görüşü genel olarak doğru olmakla birlikte, bunun tam da öyle olmadığını değişik açılardan tartıştıracak ve yeniden sorgulamanın gerekli olduğu sonucuna vardıracak pek çok yeni veri de bulacaktır.

Genel anlamda 1915 Ermeni Soykırımı'nda Alevilerin/Kızılbaşların tutumu veya rolü hakkında yeterince çalışma yapıldığı kanısında değilim. Ancak Hovsep Hayreni'nin *Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim* (Belge Yayınları, 2016) kitabından hareketle Dersim Alevi/Kızılbaşları için şunu söyleyebiliriz; soykırımda devletin yanında yer alarak doğrudan soykırıma katılan birkaç aşiret olmakla birlikte, büyük çoğunluğu kadim komşuları Ermenileri devlete teslim etmedikleri gibi başka bölgelerden kendilerine sığınanları da korudu. Elbette bütün toplumlar gibi Dersimliler de homojen değiller; dolayısıyla hepsinin aynı tavrı gösterdiği yönünde bir düşünceye katılmak doğru olmaz. Bu anlamda kimi Dersimlilerin takdir edilecek cesur, insani tutumunun yanında, kiminin de utanılacak ve yüzleşilmesi gereken tutumunu açıklıkla belirtmek gerekir. Özellikle işin içine mülkiyet (mal/mülk) meselesi girince acımasızlığın nasıl boyutlandığının örnekleri bu öykülerde de görülecektir. Ermenileri koruyan aşiretlerden birinin mensubu Dersimli bir devrimci/yurtsever bu durumu son derece çarpıcı biçimde şöyle ifade etmişti: "Evet, bizim ellerimizde Ermeni kanı yok, ancak midemizde Ermeni ekmeği çok." Açıkyüreklilikle yapılan bu tespit ve ikrar pek çok öyküdeki anlatımla örtüşmektedir.

Dersim'de herhangi bir kişi diğer bir kişiyle mülk/arazi vb nedenlerle kavga ettiğinde; "Nêero nu malê Hermeniyo ke tu cêna?" (Ulan, bu Ermeni malı mı ki, sen bu kadar rahat alıyor/zarar veriyorsun?) ya da "Nêero ita çê Hermeniano ke tu honde xu sanena ra" (Ulan burası Ermenilerin evi mi ki sen bu kadar kolay hücum ediyorsun?) sözleri Ermeniler üzerindeki baskının ve Ermeni mülküne el koymanın normal görüldüğünü ifade eden pratiğin, birer deyim olarak yaşamda nasıl yerleştiğine dair çarpıcı örneklerdir.

Bu kitabın ana konusu olan Hıristiyan Ermenilerin hangi koşullarda neden ve nasıl Alevileş(tiril)diği, inançlarından, dillerinden nasıl kopmak zorunda kaldığı, onlar için Alevi inancına dahil olmanın bir tercih mi yoksa zorunluluk mu olduğu sorularına, her insanın özgün öyküsüyle onlarca yanıt bulabilirsiniz... Ancak bu yanıtlarda öyle bir cümle var ki, bütün sorulara verilecek yanıtların ortak içeriği ve anlamı niteliğinde

olduğu için onu kitaba isim olarak seçtim: "Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz." Bu cümleyi kuran Sıtkı Sonar tam bir Dersim Alevisiydi. İnançlı bir Alevi gibi yaşayan ama köklerinden koparılmış her bir Ermeni gibi savunmasızlığa, çaresizliğe mahkûm edilmiş ve anlatamadığı uzun hayat öyküsünden rafine edilmiş bu cümleyle dile getirdiği "tabi ve mecbur" olmanın ne demek olduğunu hem onda hem de diğer pek çok öyküde görmek mümkün olacak.

Elbette onların dininden, dilinden, kültüründen koparak Alevileşmelerinin esas nedeni tarih boyunca devletin uyguladığı katliamlar, pogromlar ve soykırımlardır. Zira inanç mekânları, inanç önderleri, okulları yok edilmişti. Dolayısıyla bir toplum olarak bütünlüklü varlıklarını sürdürmeleri olanaklı değildi. Bu nedenle bulundukları yerin egemen, etkin inancına, kültürüne tabi olmak zorundaydılar.

Dersim'de Ermenilerin tarihinin, yerlesim alanlarinin, inanç, eğitim mekanlarının, nüfusunun daha iyi görülmesi ve anlaşılmasi için "1915 Öncesi Dersim'de Ermeni Yerleşimi ve Nüfusu..'' başliğiyla kitapta yer alan belgeyi incelemenizi öneririm.

Her politik ve sosyal süreçten doğrudan etkilenen ve bir pozisyon belirlemek zorunda kalan Dersimli Ermenilerin önemli kesimi, 1950'lerde, tek parti diktatörlüğüne karşı ağırlıklı olarak "Yeter! Söz Milletin" diyen DP'yi (Demokrat Parti) desteklerken, 1970'ler ve 1980'lerde devrimci/sosyalist hareketlere ilgi duydular ve aktif olarak içinde yer aldılar. Bu, onlar için hem inanç hem etnik kimlik eksenli sorunlardan hem de "aşiretçilik" baskısından kısmen kurtulmanın yanı sıra bir eşitlenme, özgürleşme olanağı yarattı. M. Ali Boztaş, "Bizim aşiretimiz yoktu ama örgütümüz vardı" derken bir aidiyetten ve bunun avantajlarından bahsediyordu. Elbette bir dönem onlar için avantaj olanın,12 Eylül 1980 askerî faşist darbesinden sonra, ASALA ve sosyalist örgütlerle doğrudan ilişkilendirilerek bir dezavantaja ve zulme dönüştürüldüğü, aşiretlerin ihbarı, işkenceli sorgular ve sürgünler içeren öykülerin yanında sosyalist, ateist Ermenilerin öyküleri de bu kitapta yer almaktadır.

Değişik zamanlarda Dersim'den göç etmiş olmalarına rağmen "Bizim vatanımız Ermenistan değil, Dersim'dir" diyen Ermenilerin, Dersim'e ve Dersimlilere dair düşüncelerini, anılarını, gittikleri yerlerde Hıristiyan kimliklerini devam ettirmelerini veya sonradan etnik ve inanç kimlikleriyle buluşma öykülerine de yer verdim.

Son yıllarda etnik ve inanç odaklı kimlik arayışı Dersimli Ermeniler arasında oldukça ilgi gördü. Bu nedenle pek çok kişi köklerine/kimliğine doğru bir yolculuğa çıktı. Bu durum beraberinde yeni sorunları da getirdi. Ne eskisinden kopabilmek ne de yeniye adapte olabilmek kolaydı. Birkaç

kültür ve kimlik arasında kalıp bocalama öykülerinin yanı sıra, kimliğiyle buluşmayı gerçekleştirmenin huzurunu yaşayanların öykülerine de yer vermek gerekiyordu.

Bu kimlik arayışı ve yolculuğunda, Patrikhane ve İstanbul Ermenilerinin tutumundan yakınan ve yaşadığı sorunları dile getirenlerin oranının küçümsenmeyecek seviyede olması, dikkatlerin bu alana çekilmesine neden oldu. "Bir insan Ermeni ise mutlaka Hıristiyan olmak zorundadır" anlayışının karşısında, bilinçli bir yaklaşımla; "Evet biz Ermeniyiz ama Aleviyiz. İnsan etnik kimliğini seçemez, ancak inanç kimliğini seçebilir. Sözgelimi bir Türk Müslüman, Alevi, Hıristiyan veya Ateist olabildiği gibi, bir Ermeni de dinsel/inanç veya inançsız gruplardan birini seçebilir veya dahil olabilir" görüşü son derece vurgulu biçimde savunulmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki etkili anlatımların, Patrikhane'nin ve İstanbul Ermenilerinin meseleyi değişik açılardan yeniden ele almasına ve bu konulara daha gerçekçi yaklaşmasına katkı yapacak zengin veriler içerdiği düşüncesindeyim.

İki tertele/soykırım travmasıyla yaşayan, köklerinden ve kimliklerinden koparılarak başka kimliklere dahil olmak zorunda bırakılmış Dersimli Ermenilerin kendileri tarafından doğrudan anlatılan bu öykülerinin hak ettiği değeri görmesi hem toplumsal hafızanın yeniden örülmesine hem resmî tarih tezinin sorgulanması ve çözülmesine hem de resmî ideoloji zehirlenmesine karşı bir panzehir işlevi görmesinin yanı sıra bir yüzleşme ve iyileşme sürecine de katkıda bulunmasını ümit ediyorum.

Metin içinde bazı konuşmalara yazar notları ekledim ve bu notları köşeli parantez içinde yazdım.

Şubat 2022, Köln/Almanya
Kâzım Gündoğan

1. Bölüm

Alevileş(tiril)miş Ermeniler

Dersimli Ermeniler-2

"Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz"

Murat Demir

Söyleşi
Tarih: 18 Aralık 2014
Yer: Frankfurt-Almanya

Murat Demir'in kişisel öyküsü aynı zamanda Hozat'a bağlı Ergan (Geçimli) köyünün tarihsel hafızasını barındırıyor. Yaklaşık 1.300 yıllık geçmişi olan "Ergan, Surp Sarkis Kilisesi"nde annesi gömülü ve o, annesinin mezarıyla özdeşleşmiş kiliseyi taşımaktadır belleğinde... Öte yandan, o bölgenin en önemli şahsiyeti olarak bilinen "Bebek"in oğlu olmasının ayrı bir zenginliği var bu öyküde...
Ermeni tarihinin mekânsal sembolü olan Kilisenin yanı sıra, birinci tertele olarak bilinen 1915 Soykırımında Dersimli Ermenilerin uçurumdan atılarak katledildiği bir başka mekânsal sembol olan "Kayışoğlu Yarması"nı** da hiç unutmamış...*
Kendisini hem Hıristiyan hem de Alevi inancına ait hissediyor.

Babamın Adını Seyit Rıza*** Koymuş: Bebek!...

Benim adım, doğma büyüme Murat Demir. 1936 doğumluyum.

Annemin adı Hasmik, babamın adı Bedros... 1938'de Elazığ'a, toplama kampına getirdikleri zaman Ermenilerin isimlerini değiştirmişler. Annemin adı Ayşe olmuş, babamın İrfan... Babamı en çok "Bebek" olarak biliyorlar, Seyit Rıza koymuş bu ismi... Sevimli ve güzelmiş babam...

---

* Tertele: Kırmancki/Zazaki dilinde soykırım anlamında kullanılır. Büyük doğa felaketi olan depreme *zelzele*, büyük toplumsal siyasal felakete de *tertele* denilmektedir. Dersimlilerin toplumsal, tarihsel ve siyasal hafızasına yerleşmiş *tertele* kavramı soykırımla aynı anlamda kullanılmaktadır.

** Kayışoğlu Yarması: Hozat ilçesi sınırlarındaki bir kanyon ve uçurumun adıdır. Dersimli Ermenilerin 1915 soykırımında bu uçurumdan atılarak öldürülmelerinden dolayı ölüm ve korkuyla anılan bir hafıza mekânı.

*** Seyit (Sey) Rıza: Dersimli bir kanaat ve inanç (Rayber) önderidir. TC devleti Dersim tertelesi/soykırımını meşru göstermek için Dersim'de Sey Rıza önderliğinde bir isyan olduğunu ileri sürdü. Altı arkadaşıyla birlikte 15 Kasım 1937 tarihinde Elazığ'da idam edildi.

(Bebek Ağa Ermeni ismi Bedros Toroyan, Türkçe ismi İrfan Demir - 1970'li yıllar)

Babamın nüfusunda 1310 (1894) yazıyor. Ancak babamın yaşı tam belli değil. Çünkü babamın bir kardeşi ölmüş, ismi Boğos'muş, o çocuk öldükten sonra babam doğmuş... Kaydetmemişler, ölen çocuğun nüfusunu babama vermişler; aralarında sekiz-on yıl falan varmış.

Babamın anlattığına göre, Ovacık'tan bizim köye birileri gelir, ailemizi ziyaret edermiş... Bizim evde kitap çokmuş, okumak isteyen gelirmiş evimize... Birisinin adı Derviş'miş, babam da hep ona gidiyormuş. Sonra büyümüş, 14 yaşındayken silah kuşanmış... İbram Ağa'nın çetesiymiş. Mesela "İbrahim Ağa, 'Gidin, falan köyün davarını vurun [alın] gelin!' derdi, giderdik. Çok yaptık ama ben hiç insan öldürmedim" derdi babam.

İbram Ağa, Ergen'de Abasan aşiretinden, yeni soy isimleri Oğuzhan'dır. Oğlu Hasan Ağa vardı, çok temiz bir insandı, köyün yarısı da Hasan Ağagilindi. Araziler tapuluydu.

Aleviler Saklamış Ermenileri...

1915'te emir gelmiş. Her yerde Ermenileri evvela toplamışlar, birçoğunu öldürmüşler, kırmışlar. Fakat Dersim Alevi ağaları kuvvetlilermiş, vermemişler orduya. Demişler ki; "Bunlar hep zanaatkâr, duvarcı, kalıpçı, kapı pencere yapar, semerci, davul zurna çalarlar; vermeyiz!" Babam da iyi bir ustaydı, çok da adam yetiştirmiş Kürtlerden, yani Alevi Kürtlerden... Onlar saklamışlar Ermenileri, "Dağlara kaçın!" demişler, vermemişler askere. Bu Ermeniler mazlum, zanaatkâr insanlar diye korumuşlar.

1915'te babam gençmiş. Bütün köylüleri toplayıp götürdüklerinde babamgilleri geride bırakmışlar, nasıl olmuşsa kurtulmuşlar. Diğer Ermenilerden, mesela İn, İnciğa köylerinden kimse kalmamış nerdeyse... Zımek köyündeki Ermenileri, Alevi ağalar saklamış, vermemişler. Babam, "Nasıl olsa bizi öldürecekler, gidin bütün mallarımızı, eşyalarımızı alın" diyor. Bunu annem de anlatıyordu. Fakat öldürmemişler ve geri gelmişler. İşte Allah tarafından ne olmuşsa... Geri geldiklerinde, "Biz geldik, malımızı verin!" diyorlar. Tabii insanlar kötü oluyor o durumda. Bazıları vermemişler, bazıları da vermişler. Öyle bir hadise olmuş.

"Fakat 1938'de Kürtleri vurmaya başladıkları zaman biz onların mallarına el sürmedik" diyordu babam... "Götürdüler, kırdılar... Bilakis ağaları topladılar önce, yarıcıları değil. Bunu unutma!" Babam diyordu ki; "Zımek,

Ergen, İn, İnciğa köylerinde kan akıyordu." O kadar insan kırmışlar... Ve çok da kötülük yapmışlar... Ermeniler Kürtlerle beraber kaçmışlar dağlara. Ağustos ayıymış... Annemin anlattığına göre harman zamanıymış; bütün ekinler tarlada, harmandaymış. Asker, evlerle birlikte ekinleri de yakıyormuş, gece dağdan gelip o yanan buğdayları toplamış, götürmüş yemişler de yaşamışlar. Yani bu olmuş. Çok işkence yapmışlar, çok!...

Kimliğimde "Mühtedi" (Dönme) Yazıyordu...

Annem Halvori köyünden. Dedemin ismini bilmiyorum. Onun (annemin) anasının ismini de bilmiyorum. Yalnız iki dayım vardı, birini tanıdım Elazığ'daydı; Hüseyin dayı, soy isimleri Koç.

Benim Kaynanam Keşiş'in Torunudur.

Babam doğma büyüme Erganlı. Bildiğim en büyük dedem "İnce Keşiş". Çocuğu Toro oluyor, ondan sonra onun çocukları Abram, Sarkis, Boğos... Babam, Abram'ın oğlu. Dedem 1938 Sürgününde öldü.

Sanırım 1956 yılıydı, askerdeydim. Erzincanlı bir çocuk vardı, Rıza... Ermeni olduğumu biliyordu. Bir gün, "Oğlum, Hıristiyanları tespit ediyorlar, alaya emir geldi. Senin nüfusunda Ermeni yazıyor mu?" dedi. "Yoo, öyle bir şey yazmıyor ama 'mühtedi' (dönme) yazıyor," dedim. Ben de bilmiyordum mühtedinin ne olduğunu. Bölük komutanı çağırdı, nüfusuma baktı. E, babamın ismi İrfan, annemin ismi Ayşe, dini: Mühtedi. "Oğlum, bu ne?" dedi. "Komutanım, dedem müftüymüş, oradan kalma" dedim. "Yapma ya!" dedi. Hemen oradan çıktım, nüfus kâğıdını yırttım, tuvalete attım. Korktum! Ortaya çıkarsa, öldürürlerdi beni. Ondan sonra nüfusum yoktu, kâğıt üzerine terhis oldum ve Hozat'a gittim. Ergen'de muhtarı da alıp nüfus dairesine gittik. Hozat, babamı iyi bilen bir yerdi. Malatya'yı geçtikten sonra "Bebek Ağa"yı bilmeyen yoktu. Nam yapmıştı, nereden yapmışsa! Kâtip çocuk aradı aradı, bulamadı. Müdür sordu: "Oğlum, Ergen'de kimsiniz, kimlerdensiniz?" "Babamın ismi Bebek" dedim. "Aaaa! Oğlum, 32 Ermeni kütüğünü açsana!" dedi. Bunu hiç unutmam! Getirdi, önüme koydu. Sülalemin fotoğrafları vardı orada, bizim Ermenice soy ismimiz "Toroyan"dı.

'38'de Ermenilerle Alevileri Birlikte Kırmışlar...

Biz esas, Halvori'den gelmeyiz. Halvori'deki Keşişler de bizim akrabamız. Babamın sülalesinden "Keşişin oğlu" Konya-Çumra'daydı, muhacir olarak... İsmi Mehmet Balcı olmuştu...

Kütükte bütün Toroyanlar, Abram Dedeme kadar Toroyan. Ermeni Abram, Türk İbrahim olmuş '38'de.

Nenemin ismini bilmiyorum. Bir amcam, iki halam vardı, Sin köyünde evlenmişler.

'38 Ermeni Kırımında halalarımın memelerini kesip, boyunlarına takmışlar. Öldürmüşler... İkisini de... O zaman ayrım yapmamışlar, Ermenilerle Kürtleri hep birlikte kırmışlar. Halamın birisinin çocukları var, Mudurnu'da yaşıyorlardı. '38'de babasını Bolu'ya sürgün etmişler, oğluyla İstanbul'da görüştüm. Çocukları okumuşlar, öğretmen olmuşlar; bir kız, bir erkek... Ve Türklerle evlenmişler.

"Bizim Ermeni olduğumuz ortaya çıkmasın dayı, gelir gideriz" dediler babama. "Böyle gizli kalsın" dediler. Ben bir daha da gitmedim.

Amcamın ismi Manuk'tu, Ahmet yapmışlar. Askerden geldikten sonra evlendi, Elazığ'a yerleşti. Bir kızı, bir oğlu var.

Hozat'ta Kayışoğlu Yarması...

Babamın amcaları Sarkis ile Boğos'un Hozat'ta ekmek fırınları varmış. İbrahim Ağa şikâyet etmiş bunları askeriyeye. "Ermeniler teşkilat kuruyor, bunlar silah satıyorlar" demiş. Tabii bunlar babamın anlattıkları, ben bilmiyorum. Askeriye bunları Hozat'ta yakalayıp götürmüş... Hiçbir suçu yok elbet. Bunları o "Kayışoğlu Yarması"na götürmüşler. Orası uçurum biliyorsun, çok Ermeni katledilmiş orada. Sarkis Amca çok kuvvetli bir adammış, asker onu atarken amcam bileğinden tutmuş. Düşerken amcamın koluna yetişemedikleri için askerin kolunu kesmişler, asker kolsuz kalmış... Bunu anlatırdı babam... İki amcasını da o uçurumdan dereye atmışlar.

Ergen'den gelirken daha Sosi'ye varmadan bir tepede bir armut ağacı var. O ağacın dibine geldik. Babam, "Bak oğlum, İbrahim Ağa'nın oğlu Ankara'da yüzbaşıymış, okumuş. Buraya izne gelmiş, tam burada vurmuşlar onun oğlunu. Kimsenin ahı kimsede kalmaz" dedi. Asker vuruyor üstelik! Kurşun beynine gelmiş ve dereye uçmuş adam; Boğos ile Sarkis'i attıkları Kayışoğlu yarmasında...

Elazığ'da Bir Toplama Kampı...

'38'de de bizim köylüleri toplamışlar. Kürt, Ermeni hepsini dizmişler; makineliyi kurmuşlar, vuracaklar... Son anda af çıkıyor ve kurtuluyorlar. '38'de bizim köy kırılmamış. Ama ağaların bazılarını öldürmüşlerdi. Diğer köylerde çok insan öldürülmüştü. O dereler hep kan akmış... Çok işkence yapmışlar...

Elazığ'da bir açık toplama kampına toplamışlar, Dersim'de kırımdan geriye kalan bütün Kürtler, Ermeniler bir arada, esir gibi. Kadınlarda bit taraması yapmışlar, Ermeni aileleri ayırmışlar, "Bunlar temiz!" diye. Bütün Kürt kadınlarının, kızlarının saçlarını kesmişler makineyle. Annem

anlatmıştı. Sonra bizi kara trene bindirmişler. Aradan bir saat geçmiş, gelip bütün erkekleri götürmüşler. Aradan bir yarım saat daha geçtikten sonra, askerler gelip birkaç genç güzel kadının kolundan tutunca annem, Sırma Halama, "Bunlar, kadınları götürüyorlar!" diye sesleniyor. Bağırıp çağırıyorlar, karşı çıkıyorlar. Sonra asker vazgeçiyor.

'38'de Ergan'da bizim ailede öldürülen yok. Ama Zımek'te, Halvori'de ölen akrabalar var.

Bolu'da Sürgündeyiz...

Sürgünde, Bolu'nun Göynük kazasının Dağcılar köyündeydik. Dağlık, ormanlık bir yer vermişlerdi. Ormanı kırıp tarla yaptı, anam babam. Aklımda kalan şeyler bunlar. Sonra babam tuttu, bütün arâziyi birisine toptan sattı. Harman marman, öküz, araba hepsini verdi. Sonra Göynük'e gitti geldi. Hükümet demiş ki; "Satamazsın, emir yok!" Bir sürü sorun...

Babamla amcam, Sakarya'da Bunaklar nahiyesine gittiler. Senede bir defa panayır [satış amaçlı eşyaların sergilendiği ve hayvan alım satımının yapıldığı pazar yeri] kuruluyor orada. "Gidelim oradan iki tane öküz alalım, gelelim" dediler. Ormanlık bölgedir oralar. Ben o zaman 7 yahut 8 yaşındayım. Bunları gizlice arkalarından takip ettim. Yani götürmediler beni, ağladım... Sonra yolda kabul etmek zorunda kaldılar. Gidip öküzleri alıp geldik. Hiç unutmam...

"Gâvur, Neden Camiye Gelmiyorsun?..."

Çocuktum... Bizim köyde on beş hane vardı, o kadar büyük değildi. Köyden uzakta mezarlık vardı. Mezarlıktan ayrı bir yere ev yapmışlardı. Orada duruyorduk. Köyün içinde değildik.

Babam namaz kılmazdı, cuma günleri camiye gitmezdi. Büyük bir çeşmenin önünde, hayvanlar su içsin diye kurna vardı. Köylüler babamı tutar oraya atarlardı, ceza olarak... "Gâvur, niye gelmiyorsun camiye?" derlerdi. Bunu hiç unutmam! Bunları babamla beraber çocuklukta yaşadım. O köyde babama çok işkence yaptılar. Tarladan sabanını, harmandan başka bir şeyini çaldılar...

Göynük'e bağlı Çatak köyünün tam karşısında bir karakol yapıldı. Babam iyi bir ustaydı, gitti, üç ay orada kaldı, çalıştı. İşi bitince babam diyor ki, "Sizden para istemiyorum" Ondan sonra babam, Göynük'ün en meşhur adamı oldu.

Babam, kötülük gelmesin diye herkese "iyilik" yapardı. Hep verir, her şeyi verirdi...

Babamın anlattıklarını Minas Amcam da anlatırdı. Minas Amcagil de Göynük'ün başka bir köyündelerdi. Babamda Dersimli bir ağanın emanet

altınları vardı. O diyor ki, "Şimdi altın bozdurursak göze batarız, sen bozdur" Babam götürüp bozduruyor, herkesin dikkatini çekiyor, "Ulan, bu muhacırda ne kadar altın var!" diye konuşuluyor. Babam gitgide meşhur oluyor.

Bu nedenlerle hükümetle babamın arası çok iyi olmaya başladı. Köyde yapılan kötülükler azaldı. Karakol bize biraz uzaktı ama babam gidip geliyordu. Hiç unutmam, askerler gelip "Buna dokunamazsınız!" deyip ceza yazıyordu köylülere. Asker koruyordu bizi, yoksa köylü çok pisti. "Namaz kılmıyorsunuz, oruç tutmuyorsunuz" derlerdi. Türktü bütün köylüler... Babam mecburen, bazı cuma namazlarına giderdi.

Bana '40'lı yıllarda, Ermeni olduğumuzu dedem anlattı. Dedeme çok baktım ben, ufaktım ama ona yardım ederdim. Yaşlı, uzun boylu, beyaz sakallıydı. Askerler geldiği zaman Ermenice küfür ederdi. Ben, "Dede, ne oldu?" derdim. Hemen "Bunlar bizi mahvettiler. Türkler bize büyük işkence yaptılar" diye başlardı anlatmaya...

Dedem orada öldü. Dedem ve babam, peygamber sünnetlilerdi yani doğuştan sünnetlilerdi. Dedem öldüğü zaman köylü toplandı, "kimin evinde kefen için bez var" diye. İki, üç köyde bez aradılar. Köydeki hoca da geldi. Dedemi aldılar, yıkadılar. Ve "Bu adamlar Müslüman, sünnetli. Niye bunların günahını alıyorsunuz?" diye ilan ettiler. Ondan sonra durumlar değişti. Orada, yolun kenarına gömdüler dedemi...

Orada bizim dışımızda Buca Emmigil, Kalaycı Onatan, halamın çocukları, Minas Amcagil... Ondan sonra Peyik'ten "Topal Sarkis" derlerdi, Buca Emmi'nin kız kardeşiyle evliydi. Pilvenk tarafında bir köy var, ismini unuttum, oradaki Ermeniler de sürgün edilmişlerdi. Nişan Amca vardı. Sırma'nın yani Annagül'ün teyzesi, onun kocası ve çocukları vardı. Onlar da Peyik'tenlerdi. Onlar da oradan sürgün oldular. Çok vardı ama hepsi aklıma gelmiyor...

Camiye Götürüyorlardı Bizi...

Babam evde haç çıkarmayı öğretti bize. Her şeyi öğretti. Hatta bine kadar Ermenice sayıyordum, gene sayarım. Bunlar bütün, babamın eseri. Köyde okul yoktu. Camiye götürüyorlardı bizi, Arapça öğretiyorlardı çocukken. Ben de gittim ağabeyimle. Hatta hoca beni dövdü. Babam geldi, köy odasında şişe vardı. Onu aldı eline öldürecekti hocayı; "Benim çocuklarım ne okuyacak ne gelecek!" dedi. Göndermedi bizi. Ben, dualara kadar öğrenmiştim, namaz surelerini.

Çocuktum... Şöyle anlatayım: Arapça okumak çok zordu. Bismillahirrahmanirrahim! Suphaneke, illallah, bilmem ne... Onları okurken bazılarına dilim dönmüyordu. Ayşe diye bir kız vardı, hep o kız bana öğretti.

Hocanın, minderin altında bıçağı varmış. Bir gün bıçak kaybolmuş, bir kız "Murat çaldı" demiş. Ertesi günü gittim, hoca beni falakaya yatırdı. Değnekle ayağıma vurdu. Ben, "Almadım, haberim yok" dedim. En son, bir kız götürmüş, çıktı ortaya. Ben gittim babama söyledim, babam köy odasına geldi, babamdan korkuyorlardı, "Hepinizi öldürürüm!" dedi. Bir yaradandı [Tanrısal güce sahip] babam. Tabii hoca kaçtı!

Af çıkıp sürgünden Ergen'e döndük. Ergen'de ilkokulu okudum. Annem 1950'de Ergen'de doğum yaparken öldü, orada kiliseye gömdüler annemi. Sonra Elazığ'a yerleştik. 1956'da Hatay'da asker oldum.

Annem öldükten sonra ben bir sene durmadım Ergen'de. Babama dedim, "Gidelim!" Ben Elazığ'a geldim, amcam Elazığ'daydı. Elazığ'da ufaktım ama kuvvetliydim. Gidip orada burada çalışıyordum. Bir ev tuttuk, ben gittim Hozat'tan evi topladım geldim. Babam da geldi bizimle, Elazığ'a yerleştik... yani askere falan gittiğimde. 1956'da asker oldum, Hatay'a verdiler beni jandarma olarak... Hatay'da okudum askeriye, jandarma okulunu... Sonra bir sürü yere verdiler. Alay bana durmadan inşaat yaptırıyordu. Çünkü ben de usta olmuştum. Bir fırın yaptım askeriyede, Albay beni bırakmadı artık. Babamın ustalığı bana geçmişti...

Anamı Kiliseye Gömdük, Aleviler Çıkarmasın Diye Üzerine Beton Döktük...

1915 sonrası Ergan Kilisesi'nin yarısını yıkmışlar. Aslında elle, kazma kürekle sökülecek bir yapı değil. Ondan evvel babamın dedeleri kilisenin papazı; İnce Keşiş... Kilisenin kapısının altında büyük bir saz resmi vardır. İnce Keşiş'in mezarı da o sazın altındadır. Kilisenin duvarında Ermenice "Surp Sarkis Kilisesi" yazılı.

Yüzlerce senedir o adam orada gömülü. Kilisenin dış taraflarına da Ermenileri gömmüşler.

Annem öldüğünde küçüktüm, babama dedim ki; "Anamı kilisenin bir köşesine gömelim." Kiliseye gömdük anamı... '67 senesinde gittim, 50 santim yüksekliğinde beton döktüm üzerine, Aleviler çıkarmasın diye. Aleviler/Kürtler, bizim bütün kutsal mekânlarımızı "altın bulacağız" diye yok ettiler. Yanlarına kalmasın!... Kilisenin taşlarını söküp, mezarların taşlarını toplayıp orada ilkokul yapmışlar. O okul da çökmüş... Kimsenin ahı kimseye kalmaz!...

Virane Kilise...

Babamgil sürgüne gidinceye kadar kiliseyi kullanıyorlarmış, ondan sonra da öylece kalmış. Sürgünden döndükten sonra yapmadık.

Ben gidiyordum kiliseye... Doğuya doğru bir köşesi var, orada papazların eğitim ve ibadet yeri vardı; yemin ettikleri... Pazar günleri akşam,

yukarda mum yanıyormuş, kendiliğinden... Bizim yaşlı köylüler anlatıyor, "Kendi gözümüzle gördük. Oraya çıkmak imkânsız!" diyorlardı. Kim yapıyor? Ne desek... Işık yanıyormuş pazar günleri ve ondan korkuyorlarmış, kimse yanaşmıyormuş artık oraya. Demişler; "Burası ermişlerin yeri, kerameti var." Yani karışmamışlar, öylece kalmış. Çimen, ot kaplamış içini. Tabii tavan çökmüş... Virane kilise... Yemin ediyorum, o kilise yapılabilir, kurtarılabilir. Duydum yapmak için para aranıyormuş... İstanbul'dan üç mühendis gitmiş, proje yapmışlar galiba...

Sonra ne oldu acaba?

Ermeni Eserlerini Yok Edin!...

Bak unuttum, bir şey daha anlatayım: Annemi gömdüğümüz zaman çok az yıkılmıştı kilise. Sonra devlet Ermeni mallarını, eserlerini hedef gösterdi. Galiba MC hükümeti geldiği zaman en kötü zamandı. Erbakan, Demirel bir de Türkeş hükümet kurdular; o zaman anayasayı değiştirmişler. Bak bu Atatürk'e kızıyorum ama Ermenilere "bunlar azınlık" diye hak vermiş. "Bunlara karışmayacaksınız! Dinlerinde serbestler" bu varmış anayasada. Ama sonra inkâr ettiler, tersini uyguladılar.

Bize haber geldi, bildirdiler bizim köylüler. Biz o zaman İstanbul'daydık. Babam durmazdı, senede iki üç sefer giderdi Ankara'ya, Dersim'e. Babam gitti, Turizm Bakanlığı'na... Bütün torunlarının hakkı olduğunu anlattı ve ispat etti. Kültür ve Turizm Bakanlığı orayı himayesine aldı, kimse dokunmasın diye; turizme açılacak...

Köylüler yıkamadılar, yasak! Yoksa oranın bir taşı bile kalmazdı. Babam kurtardı orayı. Sahip çıktı, çok uğraştı...

Tabii Kenan Evren zamanında, sonra da o Çiller zamanında yine el altından hedef gösterdiler. Demişler "Ermeni eserlerini yok edin, izi kalmasın!"

Orası yapılsa ne kadar iyi olur. Bütün dünyadan turist gelecek, köylüler de kalkınır.

Beni Türkiye'ye Gömmesinler!...

Babam 1984'te İstanbul'da öldü. İstanbul Balıklı'da [Rum hastahanesi, vakfının olduğu bir alan] bizim aile mezarlığımız var. İki kardeşim, amcam, babam orda gömülü. Bizim ailemiz orada... Babamın üstünde boş yer var. Altı sene sonra başkasını gömebiliyorsun. Bana dediler: "Orayı sana ayıralım". "Hayır" dedim, "Ben gitmem Türkiye'ye. Burada, nereye gömerlerse gömsünler ama Türkiye'ye gömmesinler!"

Babam öldüğünde ben Belçika'daydım. Benim hanım aradı. Dedi ki; "Baban çok hastaymış..." Hemen arabayla yola çıktık. Gittik babam

hastanede, çok acı çekiyor. Doktor, "Ameliyat edemiyoruz, masadan kalkamaz. Karar verin" dedi. Ameliyat izni verdik, ameliyat oldu. Birkaç hafta yaşadı, kurtulamadı, öldü...

Nereye gömeceğiz? Bir vasiyeti de olmadı. Ergen'de annemin yanında kiliseye gömelim diye düşündük ama şartlar eskisi gibi değildi. İstanbul'da gömdük mecburen...

Hem Alevi Hem Hıristiyan İnancımız...

Ergen'deyken hem Alevi hem Hıristiyan inancına göre yaşardık. Bize Devreş Cemal Ocağı'ndan Pir Seyit Mahmut gelirdi. Daha doğrusu direkt bize değil, İbrahim Ağa'nın evine geldikleri zaman bizi de ziyaret ederlerdi. Çünkü açık konuşayım Devreş Cemal Piri/Dedesi de babamı, dedemi, bizim sülalemizi çok iyi biliyordu. Normalde cem yaptıkları zaman yabancı sokmazlar. Yalnız babamla birlikte ben giderdim. Pir, "Yabancı var mı?" diye sorardı, "Bebek var" dediklerinde, "Bebek bizden" derdi. Aleviliğimizi tartışmazlardı. Herkes gibi dara çıkarırdı. İşte ayağın çıplak, sol ayak şöyle olacak.. Mahkeme yapardı, barıştırırdı dargınları. Çok girdim ceme...

Bir de Karaca köyünde Ana [Kadın Pir] vardı. Ana gelir bizde kalırdı. Çünkü bizim ecdadımıza inanırdı o kadın. İp bağlardı bana. Hiç unutmam. Haftalarca bizde kalırdı, bizi severdi...

Alevilik Ermenilikten Daha Kötü...

Burada [Almanya] bir yerde çalışıyoruz, ben kalfaydım. Konyalı, Bayburtlu ve Gümüşhaneliler vardı. Barakada yatıyoruz. Ramazan ayıydı, Antalyalı bir çocuk vardı; "Murat ağabey, sizden adam geldi" dedi. "Allah Allah! Bizden!?" Sordum çocuğa, "Adın ne?", "Haydar" dedi. "Nerelisin?", "Çorumluyum, Aleviyim" dedi. Neyse onlar benim Alevi- Ermeni olduğumu bilmiyorlar. Alevi diye biliyorlardı. Mehmet var, şef... Başımda bir Alman var ama işe ben kumanda ediyorum. Mehmet geldi, "Ya, bu Haydar'ı bize ver, bu oruç tutmuyor, bunu ben bir ezeyim!" dedi. Onlar Alevilere çok düşmanlar. Bilmiyor benim Aleviliğimi ama Ermeni olduğumu biliyor. Çünkü İstanbul'dan tanışıyoruz Mehmet'le, İstanbul'da bir Ermeninin yanında çalışıyordu.

"Ulan sen manyak mısın?" dedim. İlle de almak ve ezmek istiyorlar. Benim bölümde Yaşar isminde bir başka şef vardı, konuştum... Haydar'a dedim; "Gideceksin Yaşar'ın yanına, o seni koruyacak." Adamlar on iki kişiler, azgınlar... Bana düşman oldular. Hatta kavga yaptık yukarda. Neymiş, "Aleviymiş..."

Onun dediklerini söylüyorum: Bir Kızılbaş,* tuğlanın üzerinde kırk kere yıkanacakmış, önce Hıristiyan olacakmış, ondan sonra Müslüman olabilirmiş. Kızılbaşlıktan doğrudan İslama geçemezmiş... "Biz öyle görüyoruz, böyle biliyoruz" dedi. Yani Alevilik, Ermenilikten daha kötü görülüyor... Ermeni Alevi olarak, böyle hadiseler yaşadım...

Ergen'de Vaftiz, Bolu'da Sünnet Oldum...

Annemle babam Ermenice konuşuyordu. Biz onlar kadar bilmiyorduk, Kürtçe konuşuyorduk.

Elazığ'da Süryani kilisesine giderdik arada bir... Keşişi Süryaniydi. Biz kilisenin etrafını duvarlarla örmüştük. Türkeşçiler [Türk ırkçısı Alpaslan Türkeş'in taraftarları] camiden çıkınca saldırırlardı.

Doğduğumda vaftizimi dedem yapmış Ergen'de, yani okumuş. Dedem Vartabet'ti [Kilisede bir dinsel görevli]

Ergan'da bizden başka Ermeni olmadığı için vaftiz olayına da tanık olmadım, duymadım.

Mesela ben ve ağabeyim Bolu'da sünnet olduk. Ama babamın haberi yoktu bundan. Köye Çingeneler gelirdi. Bir meydan vardı, orada çocukları sünnet ederlerdi. Sünnetin ne olduğunu bilmiyorduk. İlk defa da ben oturdum kızın kucağına. Ellerimi bağladılar, gözüme de bir şey sardılar. Tuzlu kara kömür döktüler üstüne, kestikten sonra. Anam!... Bir acıdı, bir bağırdım!... Meğer orada sünnet olmuşum...

Babam bana kızdı, "Neden bize söylemedin!" diye. Ağabeyim de orada oldu. Küçük kardeşim Bolu'da doğmuştu, o sünnet olmadı.

Benim kız kardeşim çok güzel bir kızdı, bütün Dersim'deki ağalar çocuklarına talip çıktılar. Babam, "Ben Ermeniyim, benim çocuklarım Ermeniyle evlenecekler" dedi. Çocukluğumuzda bize "Ermeniyiz, dinimiz bu, kendi milletinden evleneceksin" diye öğrettiler. Yalnız dili çok öğretemediler.

Alevilerle İlişkilerimiz Çok İyiydi...

O kadar köyde kaldık, bir gün komşulardan bize bir hakaret yapan olmadı. Alevilerin çoğu Ermeni inancına saygılıydı, aramız çok iyiydi. Yani bize bir kötülük yapmadılar. Bazı kötülükler vardı elbet... Köyde yani bir gün de, "Sen gâvursun veyahut da şey..." diyen olmadı. Yalnız, sonra Elazığ'a geldik. Karakoçan tarafından Şafii Kürtler bize, "Fılle" diyorlardı. Yani aşağılayan bir şeydi, "Fılle" [Ermenileri aşağılamak için kullanılan bir kavram] ama bizim Dersim'de öyle bir şey demiyorlardı.

---

* Kızılbaş/Alevi: Tektanrılı dinler öncesi değişik coğrafyalarda farklı biçimlerde yaşanan doğa inancı. İslam dininin yayılmacı ve asimilasyoncu politikalarına maruz kalmış ve giderek değişik ölçülerde İslami bir form kazanmış olsa da özgün bir inanç sistemi.

Elazığ'da Ermeni toplumu çok büyüktü, sayıları çoktu. Biz Ermenilerin Türklerle bir ilişkisi yoktu. Bütün ilişkilerimiz Aleviler ve Ermenilerleydi. Oturduğumuz ev, bir Alevi Piri'nin eviydi; Elazığ'ın bir köyündendi, dükkânı vardı, ondan alışveriş yapardık. Kız kardeşimi Mazgirt'te berber Hasan Salık'a verdik, onlar da Ermeni...

1958'de askerden döndüm, İstanbul' a gittim. Babamgil Elazığ'daydı. İstanbul'da çalışıp epey de para biriktirdim. Sonra küçük kardeşim Yaşar'ı da aldım yanıma.

İstanbul'a geldikten sonra bir Ermeni mühendis A. İskenderoğlu'nun yanında çalıştım. Anası Vanlı, babası Diyarbakır Ermenisiydi. Bina yapıp satıyordu. Kirkor Kalfa vardı, demircisi Ermeni, kalıpçısı Lazdı. Böylece girdik Ermenilerin içine...

Gönlüm Var Ama Param Yok!...

Bolu'ya gittim, orada kalan akrabaları merak ediyordum. Benim hanımın babası, Kahraman Dayıgil, Annagül, Maryam hepsi orada. Onlar da Zımekliydi.

Şimdi bacanak olan Abdullah, yük getirmişler, işte orada misafir olmuşlar. Demiş ki; "Ya, benim bir kız kardeşim var. İyi bir Ermeni çocuğu bulursan everelim. Türklerin içindeyiz onlara gitmesin!" Ben hafta sonu Maryamların evine gidiyordum. Bir gün bana; "Ya Murat, böyle böyle bir şey var. Senin evlenmeye gönlün var mı?" dedi. Ben dedim ki; "Gönlüm var ama benim param yok! Henüz ev yapamam." Ben öyle düşünüyordum fakat onlar üsteldiler. "Peki" dedim.

Adı Hıdır olarak değiştirilen Zımekli Sarkis vardı. Ben o zaman Hıdırgilin evinde kalıyordum. Üst katında bir oda vardı, kiraladım...

Düğün İçin Hıristiyan Olmamız Gerekiyormuş...

Ben de eşim de nüfus kayıtlarımızda Türktük. Patrikhane'ye başvurduk. Kilisede düğün yapmamız için Hıristiyan olmamız gerekiyormuş, Ermeni kimliği almadan olmuyormuş... Hiç unutmam; o sıralarda Kuruçeşme Kilisesi'nde bir tamirat vardı. Tamiratı da ben yapıyordum. Patrik geldi, benim durumumu söylediler. Patrik not aldı ve "Yasalara göre alamayız, Ermeni olmaları için mahkeme kararı gerekiyor" dedi. Benim patronum da istemiyor, "Bana böyle yararlısın" diyor. Böylece Türk ismim kaldı. Fakat benden sonra olacak çocukları, Patrik not aldı; "Bunlar Hıristiyan olacak" dedi.

Almanya'ya geldikten sonra, Y. İ. diye yanımızda bir adam vardı. Bana dedi ki; "Murat senin kirven olacağım kilisede". "Bu nasıl olacak?" dedim. "Türkiye'de yaparım, burada değil" dedi. Hanımla Türkiye'ye

gittik. Y. beni Pangaltı'daki Katolik kilisesine götürdü. Yetkiliye anlattı durumumuzu... Beni tanıdığını, Ermeni olduğumu fakat nüfusum Türk olduğu için kilisede nikâh yapamadığımı söyledi. Hiç unutmam; Patrik, "Sen nerelisin?" diye sordu, "Hozatlıyım" dedim. Büyük, kalın kapaklı bir kitap getirdi, "Soy isminiz nedir?" dedi. "Toroyan" dedim. Bana, "Oğlum, öyle bir sülaleden geliyorsun ki, dedelerinin hepsi Vartabet" dedi. Orada yazılıydı hep. Adam çok sevindi, "Yarın geleceksiniz Pangaltı Kilisesi'ne, ben evvela sizi konuk yapacağım sonra da bu işi yapacağım, evereceğim" dedi. Gerçekten de yaptı... Ama ben soyadımı "Toroyan" yapamadım.

Lütfen Eski Dinimi Bana İade Edin!...

İstanbul'da Patrikhane'ye patronun kız kardeşiyle gittim, torpille yani. Kendi el yazımla başvurumu yazdım, "Biz sana haber veririz" dediler. Bir ay sonra gittim, "Git, Şişli'den nüfus kâğıdını Ermeni olarak çıkar" diye bir kâğıt verdiler. Doğum yerim Hozat'a gönderdim.

Biz Almanya'ya geldik. Tunceli'den, Nüfus Müdürlüğü'nden cevap geldi. Şöyle yazıyordu: "Murat Demir, annenizin adı Ayşe, babanızın İrfan, neden siz Ermeni dini istiyorsunuz?" Ben de, "Lütfen, benim eski dinimi bana iade edin!" diye yazıp, içine de 20 Mark para koydum, yolladım Tunceli'ye. Sonra, "Bu iş Tunceli'de olmaz!" deyip Mehmet Ağabeyime rica ettim, Tunceli'ye gidip nüfusumu İstanbul'a alması için... Ağabeyim Nişantaşı'nda oturuyordu, kapıcıydı. Gitti, aldı geldi, nakletti İstanbul Şişli'ye... "Kabul edilmiştir, gelin, nüfusunuzu alın" diye çağırdılar; gittik, aldık.

Şimdi benim de hanımın da Türk pasaportlarımızda ve kimliklerimizde "Hıristiyan" yazıyor. Tabii hasta olduğum için on senedir kiliseye gidemiyorum...

Peruz Salık

Söyleşi
Tarih: 19 Eylül 2015
Yer: Frankfurt-Almanya

Bolu'ya sürgüne gönderdiklerinde bir yaşında bile değilmiş. 1947 yılında af çıkıp geri geldiklerinde 10 yaşlarında Peruz... Ancak o, Bolu'da ailesinin ve kendileri gibi sürgün edilenlerin uğradığı bütün ayrımcı, ötekileştirici ve asimilasyoncu uygulamaları doğrudan yaşamış, tanıklık etmiş ve yüklenerek yaşamı boyunca omuzlarında taşımıştı.
Bize yaşadıklarını anlattıktan sonra bu ağır yükün bir kısmını bize aktardığını düşündüm ve hissettim... Tertelenin yükü omuzlarımızda...

Bize "Bebekgiller" Derler...

İsmim Feride, Ermenice ismim Peruz.1938'de Hozat'ın Ergen köyünde doğmuşum. Babamın adı İrfan Demir, Ermenice Bedros... Annemin adı Ayşe, Ermenice adı Hasmik... Bize "Bebekgiller" derler... Babamın ismi Bebek'ti, yani küçükken çok güzelmiş, öyle kalmış... Ermeniyiz biz, annemin hangi köyden olduğunu bilmiyorum.

Beş kardeşiz; dört erkek, bir kız... Ben tek kızım. Kardeşlerim; Vartan (Yaşar), Murat, Nişan (Mehmet) ve Kevork (Rasim).

Annem, sürgünden döndükten sonra 1951 yılında [Ağabeyi Murat Demir ise annesinin ölüm yılını 1950 olarak söylemiştir. Bakınız Murat Demir bölümü] doğum yaparken çocukla beraber öldü. Ben 11 yaşındaydım, annemi hatırlıyorum.

'38'de ben yeni doğmuşum, köyden toplamış götürmüşler insanları. Sonra bir atlı gelmiş, "Bırakın, öldürmeyin, sürgün yapın!" demiş...

Sürgünde Büyümüşüm...

1938'de Bolu'ya sürgüne gitmişiz. Orada büyümüşüm ben. Bolu'nun, Göynük/Cavca köyündeydik. Babam inşaatçıydı ve fırın yaptı. Köyün

fırını yıkılmış, bize gelmişler, babam da fırını yapmış. Annemle beraber tarlaya gidiyorlardı. Ben ve ağabeylerim, evdeydik. Büyük kardeşim okula gidiyordu. Annem, babam tarladayken dedem bakıyordu bize. Dedemin adı İbrahim'di, Ermenice Abraham... Nenemi görmedim, dedemi ise az hatırlıyorum. Uzun boylu, sakallı, nur yüzlü, çok iyi bir adamdı.

Bolu'da camiye, hocaya gidiyorduk göstermelik. Bir şeyler söylüyordu ama aklımda bile kalmadı.

Zorla Camiye Götürüyorlardı...

Ergan'a döndükten sonra köyde okula gittim. 3. sınıfta annem öldü, devam etmedim.

Bolu'dayken, annem çeşmeye gidiyor; "sen gâvursun" diyorlar, fırına gidiyor; "sen gâvursun" deyip dövüyorlar. Bir gece küçük kardeşim hasta, helva istemiş annemden. Ramazan ayı, saat gece dört mü, beş mi ne? Annem helva yapmış, ışık yanıyor tabii. Sabah oldu, kalktık, "E, biz size 'gâvur' diyorduk ama siz oruca kalkmışsınız" dediler. Halbuki çocuk hastaydı. Gâvuruz. Oruç tutmazsan bırakmazlar, döverler... Babamı camiye zorla götürüyorlardı; gitmiyordu, kaçıyordu. Gittiği zaman da kendi dilinde ibadet yapıyordu. Ağabeylerim de Kuran kursuna gitmediler.

Döndüğümüzde Ergan'da bizden başka Ermeni yoktu. Akrabalarımız vardı ama başka yerdeydiler. Ergan'da mallarımızın yarısını bize geri verdiler. Orada, köyde yaşadık. Bizi dışlayan, hakaret edenler oldu. Bazıları da iyiydi. Evde hep Türkçe konuşulurdu, Ermenice bilmeyiz. Babam biliyordu ama bizimle hiç konuşmamış, annem de ölmüş. Ölmeden önce babamla anam, Ermenice konuşuyordu, biz de Türkçe [Ağabeyi Murat Ise çocukların evde Kürtçe konuştuğunu hatırlamaktadır. Bkz. Murat Demir bölümü]. Başka dil bilmeyiz.

Azıcık Kürtçe biliyordum, komşulardan öğrenmiştim Ergan'da, ama unuttum gitti. Babam bizimle hiç Ermenice konuşmadı, annem ölmeseydi belki öğrenirdik.

Görünürde Müslümandık...

Ben büyüyünce Kürtler, Aleviler beni kaçırmak istiyorlardı. Tabii biz Ermeniyiz ya, babam beni aldı, Elazığ'a amcamın yanına götürdü. Orada kaldım, ondan sonra da evlendim.

Dayımın hanımı vardı, yaşlıydı, ona gidip gelirdim. Bir gün, Hasan kapıda beni görünce demiş, "Yenge bu kim, bunu bana vermezler mi?" Sonrasında anasına gidip söylemiş. Geldiler istediler, evlendik. 20 yaşındaydım. Çok memnunum eşimden.

Elazığ'da, kilisede dinî nikâh olduk. Süryani Kilisesi'ydi, Diyarbakırlı papaz vardı. Gizli olan nikâhtı, bunlar... ama akrabalarımız, çevremiz biliyordu. Bolu'da Kuran kursuna göndermişlerdi ama biz gene bildiğimizi yaptık. İsimlerimizi değiştirdiler, sadece görünürde Müslümandık, kendi inancımızla yaşadık. Çocuklarımızın da hepsi vaftizlidir.

İbadetimizi Evimizde Yapardık...

Elazığ'da da bizim Ermeni olduğumuzu komşular biliyordu. Sako mahallesinde oturduk, bütün Ermeniler oradaydı. Bizim evimiz yoktu, kirada otururduk.

Babam, beni istediklerinde, "Önce kızıma sorayım, kızım, 'he' derse olur, 'yok' derse vermem" demiş. Öncesinde Alevilerden çok isteyen oldu ama ben istemedim, babam da istemedi. Nüfus idaresinde, "Onu kimler istedi de vermediler, sana nasıl verdiler? Ermeniden kız almak zordur" demişler.

Ben Mazgirt'e gelin gittim. Orada da bazıları dışlama yapıyordu ama daha rahattık. Ermeni olduğumuzu biliyorlardı. Yumurta boyardık, dua ederdik. Mazgirt'te, komşular gelip giderdi. Yıkık bir kilise vardı. İbadetimizi evimizde yapardık. Tumbul Tepe'nin ardında Ermeni mezarlığımız vardı. Sadece Ermenilere aitti ama artık yok. Bizim kimsemiz kalmadı orada.

Kimse Kimseyi Tanımıyor, Rahat Ettik...

Sonra İstanbul'a gittik, önce Feriköy'de oturduk. Orada kimse kimseyi tanımıyor, rahat ettik. İstanbul'da Mazgirtli Aleviler vardı, çok severlerdi babamı... İyileri de vardı, kötüleri de. Ermenileri de vardı. Altı aileydik biz. Herkes bayramında, düğününde birbirine giderdi. Sonra iki tane ev aldık, Bakırköy'de oturduk.

Almanya'ya geldik, olmadı... Döndük gene İstanbul'a, kaynanam hepsi gelmişti. Baktık olmuyor, eve bakan yok, sattık hepsini, Almanya'ya döndük tekrar. Burada yaşıyoruz. Alman vatandaşıyız. Üç çocuğumuz var...

Hüsniye Demir Cantürk

Söyleşi
Tarih: 25 Ocak 2015
Yer: Frankfurt-Almanya

Halvori Vank'ın sağ kalan insanlarından Garo'nun kızı olarak sürgünde doğmuş Hüsniye. Sonra Erganlı Bebek Ağa'nın gelini, Murat Demir'in eşi olmuş...
"Gâvur" ne demek? Bu kavramda neler saklı? İslam dinine mensup bütün insanlar bu kavramı sıklıkla kullanır. Kime karşı? Müslüman olmayan bütün inanç mensuplarına karşı... Bu kavram sadece bir ayrım belirtmez; esas olarak kin, nefret, aşağılama, ötekileştirme, düşmanlık yani kötülük içerir. Hedef göstermeyi ve bir "gâvur"u yok etmeyi de içerir. Bu yok etme bazen asimilasyonla, ne yazık ki çoğunlukla da öldürerek...
Hüsniye Demir, çocuk haliyle annesinin korkularını anlayamazdı elbet..."Allah Allah!... Bu annem niye bu kadar korkar?" diye çocukça şaşkınlık yaşarken "gâvur"un ne anlama geldiğini bilmiyordu henüz. Ancak "gâvur"un ne demek olduğunu öğrenince anlayabildi annesini ve o da annesi kadar korktu... Bu söyleşi boyunca o korkuyu tekrar tekrar yaşadı... Anlatmak istemedi, anlatamadı...

1943 doğumluyum. Bekârlık soy ismim Cantürk. Babamın adı Halil, annemin Emine. Babamın Ermenice ismi Garo Kiremitçiyan, annemin Anna Kiremitçiyan...

Babam, söylediğine göre Halvori köyünde doğmuş... Zımek köyünde evlenmiş... 1938 Kırımında Zımek'te yaşıyormuş. Oradan sürgüne gönderilmiş...

Allah Allah!... Bu Annem Niye Bu Kadar Korkar?...

Babam '38'e dair, korkularına dair, bize hiçbir şey anlatmazdı. Bolu Mengen'de, Türklerle yaşıyorduk. Biz küçükken evin önünde bir erik ağacı vardı. Annem onun dibine oturur, saçlarımızı örerken hep ağlardı. Annem ve babamı hiç gülerken görmedim. Babamla annemin hiçbir akrabası yoktu. Sormuyorduk da çünkü annem çok korkardı. Mesela biz kapının önünde oynarken bir asker geçse, hemen bizi toplar eve koyardı; kapıları kilitlerdi, titrerdi... Üç kardeştik, küçüktük... Bunları çok iyi hatırlıyorum. Kendi kendime, "Allah Allah!" derdim, "Annem niye bu kadar korkar ki?..." Bazı zamanlarda yumurta kaynatırdı, boyardı; çiçekler, güllerle falan... Bizi sevindirmek istiyor sanırdık. Oysa o kendi bayramını yapıyormuş.

"Gâvur" Ne Demek Anne?...

Köyde (Mengen/Akbük) çocuklarla oynarken, biz onları döversek, anneleri-babaları, "Gâvurlar! Gâvurun bilmem... Çocuklarımızı dövüyor" derlerdi. Biz ağlayarak eve gelip anneme, "Bize '*gâvur*' diyorlar, gâvur ne demek?" diye sorardık. Annem bize bir şey söylemezdi. Sadece ağlardı, korkardı... Bizi hep içeri alırdı, "Kimseye karışma!" derdi. "Kimseyle kavga yapma!" Sonra sonra anladım ben, kaç yıl sonra... Ahpariğim (abim) vardı Fransa'da, buraya geldiğinde bana anlattı. Abim yaşasaydı, her şeyi ondan öğrenirdiniz. Dedesini, nenesini, hepsini...

Mama Atma Beni Suya!...

Ağbim orda [Dersim] doğmuştu, o harbi hatırlıyordu. Hatta annem ve bütün kadınlar çocuklarını almış, Munzur suyunun içine girmişler. Ağaçları tutmuşlar ki, suya kapılmasınlar. Ağbim demiş ki; "Mama, mama, atma beni suya! Atma beni suya!" Annem bağlamış sırtına, ağbim o zaman küçükmüş ama hatırlıyordu bunları... Öyle kurtulmuşlar. Abim bana çok şeyler anlattı.

Gâvuroğlu Gâvur! Seni Müslüman Yaptık, Daha Ne İstiyorsun!?...

Mesela, annem babam oraya [Mengen] geldiğinde abimle ablam varmış. Babamı götürüyorlar nüfus memuruna, nüfus kâğıdı verecekler. Nüfus memuru okuyor: "Halil Cantürk, Emine Cantürk, Yunus Cantürk, Gülizar Cantürk!" Babam, "Memur Bey, bizim isimlerimize ne oldu, bizi niye Cantürk yaptınız? İsimlerimizi niye değiştirdiniz?" diyor. Memur kalkıyor yerinden –abim bunları çok net hatırlıyordu çünkü o zaman

büyüktü– babama bir tokat vuruyor, "Gâvuroğlu Gâvur! Seni, Müslüman yaptık daha ne istiyorsun?" diyor. "Teşekkür edeceğinize bize bunu mu söyleyecektiniz, daha kendi şeyinizi mi arıyorsun?!" diyor.

Babam camiye falan gitmezdi, abim de gitmezdi; çok düşmanlardı...

Kızım Biz Hıristiyanız!...

Sonra, büyüyüp 18 yaşına falan geldikten sonra, annem dedi ki; "Kızım biz Hıristiyanız." Tabii biz nereden bilelim Hıristiyanlığı, Kürtlüğü mürtlüğü... O zaman yavaş yavaş anlattılar. Bizi bunlar böyle kırdılar... İşte benim annem, benim annemin annesi... Nenemin karnını süngüyle!... Yani annem anlatıyordu... Kardeşinin oğlunu böyle havada süngüyle!... 9 yaşındaymış, akıllı bir çocukmuş, havada parçalıyorlar! Annem ağlardı, bunları anlatırken... "Ama sakın anlatmayın kimseye!" derdi, çok korkardı... Annem çok kötü şeyler yaşamış dağlarda... Başka çareleri yokmuş. Annemin, babamın bütün akrabaları, kardeşleri, hepsi gitmiş [ölmüş] orada.

Bir, annemle babam dağlarda kurtuluyorlar. Babam gidiyormuş –artık ya hırsızlık yapıyor?– yiyecek bir şeyler bulmaya. İki tane çocukları varmış. Zımek'teki kırımda bir çocuklarını öldürüyorlar. En büyükleri kız, ismi de Sultan'mış. Diğer çocukla anne, baba dağlara saklanıyorlar.

Annem anlatırdı, o zaman bu Kürtleri de dağlardan –erkekleri, gençleri– toplayıp götürmüşler, öldürmüşler...

Her Şeyi Gizli Yaşadık...

Biz, beş kardeşiz; iki erkek, üç kız.

Hıristiyan olduğumuzu öğrendiğimde 17-18 yaşındaydım, Bolu'da yaşıyorduk. Her şeyi gizli yaşadık. Kendi içimizde haç çıkarmayı öğrendik. Dualar annemin öğrettiği kadarıylaydı. Ancak bunları yapıyorduk.

Annem de, babam da Ermenice biliyorlardı, konuşuyorlardı. Ne zaman bir yabancı gelse ya da kapıdan geçse hemen Türkçe, Kürtçe konuşmaya başlarlardı. Biz de "Niye korkuyor bunlar, niye böyle konuşuyorlar?" diye sorardık. Sonra sonra anladık... İkisi bir aradayken kendi dillerini konuşurlardı

Annemle babam, ölünceye kadar Bolu'da yaşadılar. 1973'te babam, 1983'te de annem öldü.

Annem, "Beni kocamın yanına götürün!" dedi. Ben de götürdüm. Mezarını yaptık, üzerine "Emine Cantürk, Halil Cantürk" yazdırdık. Bolu gibi yerde başka bir şey yazamazdık, kırarlardı taşları...

Türkiye'de "Gâvur" Olmak!...

Bolu'da iki tane tarla vardı, bir de ev. Ablam yaşıyor orada. Onların Ermeni olduğunu bilmiyorlardı, yeni yeni ortaya çıktı. Göçmen biliyorlardı.

Ama bir şey oldu mu, "gâvur" diyorlardı.

Abim de, babam da katiyen camiye gitmezlerdi. Babam çiftçiydi. Sabahleyin kalkar gider tarlasına. Sabanlarını kırmışlar, atmışlar, tarlaya zarar vermişler. Çok oluyordu bunlar... "Gâvur malı" diyorlardı, yakıyorlardı. Camiye gitmediği için mi artık ne için bilmiyorum?... Ama onlar biliyorlardır muhakkak. Camiye gitmezsen Türkiye'de zaten gâvursun, dinsizsin!...

Hasan Salık

Söyleşi
Tarih: 25 Ocak 2015
Yer: Frankfurt-Almanya

İki Tertelenin travmasını taşımak... Babası birinci tertelenin (1915), kendisi ikinci tertelenin cocuğu... İkisinin de çocukluk belleğinde tertele vardı ama Hasan Salık her ikisinin yükünü taşıyordu omuzlarında. Sonra sürgün ve asimilasyonu, nefreti yaşıyor... Yine de Ermeni kimliğini taşımakta direniyor.
Mazgirt'te bir kutsal mekânları vardı, sürgüne gitmeden... Dönüşte o da kalmamıştı... Mekânsız ibadet yapmak zordu Hıristiyanlar için... Ancak o bir yolunu bulup sürdürmüş ve çocuklarına aktarmıştı inancını. Öte yandan Mazgirt'te Alevi inancının gereklerini de yerine getirmek zorundaydı. Almanya'ya geldikten sonra zorunluluk bitmiş ve nihayet kendi inancıyla baş başa kalabilmişti...

Ermeni İsimlerimizi Değiştirmişler...

1937 Mazgirt doğumluyum. Annemin adı Şerife, babamın adı Setrak'mış ama çocukken değiştirip Hüseyin yapmışlar. Annemin Ermeni ismi de Şeristan, Şerife yapmışlar. Mesela benim ismim de Garabet'miş, Hasan yapmışlar. '38 Sürgününde nüfus kâğıtlarını kendilerine göre yazmışlar, biz istemediğimiz halde... İki kız, iki erkek, dört kardeşiz; Murat, Elmas, Sultan ve ben. En büyükleri benim.

Babamın annesinin adı Maryam/Meyrem. Dedemin ismi Bağdasar; Kasapoğlu Bağdasar. Bizimkilerin lakapları Kasapoğulları, Peri'nin, Çarsancak'ın Örs köyünden. Örs köyü onlarınmış, geniş bir aileymiş Kasapoğulları.

Ermeni Olsun da Zanaatkâr Olmasın...

Rençperlikle uğraşırlarmış. Köyün ustasıymış dedem... Ev yaparmış, köprü yaparmış, çeşme yaparmış; Ermeni olsun da zanaatkâr olmasın!...

Büyükannemin tezgâhı varmış, kumaş dokurmuş, o zaman pamuk üretilirmiş Peri'de...

Dedem ile köyün ağası birbirine zıtlarmış, halamın kocası anlatırdı. Dedem bir gün sakoyu giymiş (paltoya sako derlermiş) demişler ki, "Bak Memet Ağa giymiyor, Kasapoğlu sako giyiyor!" Memet Ağa tayfası birine vermiş tabancayı, tarlaya giderken dedemi vurdurmuşlar...

Ailenin çoğu Amerika'ya gitmiş. Biz çocuktuk, düşmedik arkasına, eniştem çok şeyler biliyordu, derdi ki; "Amerika'dan çok araştırıyorlar."

Babama bir gün birisi gelmiş demiş ki; "Gel, gel! Senin akrabanı bulduk Amerika'da. Kırmızı bir ineğin var, ineği ver adını söyleyeyim." Babam ineği vermedi, o da adını söylemedi.

Dedem '15'ten önce öldürülmüş, aslında bütün erkekler '15'te öldürülmüş. Derdi ki dayım, "Yedi-sekiz kişi böyle dalyan gibi, götürmüşler hepsini öldürmüşler!"

"Büyük Oğlumun Alnında Üç Tane Yara İzi Var, Küçük Oğlumun Sol Kolunu Kesmişlerdi..."

1915 Tertelesinde, babaannem üç çocuğunu bir ağacın altına bırakmış, bir yerlerden yiyecek bulmaya gitmiş. Kızı (halam) arkasından gitmiş, diğerleri orada kalmış. Babaannem geri döndüğünde çocuklar yoklarmış, aramış bir türlü bulamamış. Bir hafta, 15 gün çırpınmış, aramış ama bulamamış.

Sonra ne kadar zaman geçmis bilmiyorum, bir kalaycıyı görmüş, "Benim oğlanlarım var bulabilir misin?" demiş. "Nasıl bulayım, oğlanlarda işaret var mıdır?", "Büyük oğlumun alnında üç tane yara izi var, küçükken düşmüş yara olmuştu. Küçük oğlum da çorbaya düşmüş sol kolu yanmış, kesmişlerdi" demiş. O kalaycı gitmiş, körük çektirdiği çocuklardan birine şöyle bir bakmış, "Kafanı kaldır bakalım, şapkanı da kaldır, senin ismin ne?" demiş... "İsmim Setrak ama Hüseyin diyorlar bana" demiş çocuk. "Senin annen gelse tanır mısın?" demiş kalaycı... "Ben küçüktüm, annemi hiç görmedim" demiş çocuk. Kalaycı gelmiş babaanneme, "Mayram bacı, büyük oğlunu buldum, Pax'da" demiş. Babaannem gitmiş, tanımış oğlunu; bir ağanın yanında çoban... Ağa "Gidiyorsan git" demiş ama o gelmemiş, orada kalmış. Aradan da bir zaman geçmiş...

Annem ise başka bir ağanın yanındaymış. Ağa bir gün diğer ağaya "Benim besleme kız ile senin çobanı (Setrak'ı) evlendirelim" demiş. Bunları evermişler, bir iki tane kap kaçak vermiş, bir ev yapmışlar bunlara. Anneannem gidip görmüş annemi. Mazgirt'e getirmek istemiş, "Biz sonra geliriz" demişler. Sonra da (annemler) gelirken Pax köprüsünde jandarma yakalamış –hüviyetleri yok o zaman– kaymakama haber etmişler. Eniştemle büyükannem gidip Pax köprüsünden onları alıp gelmiş.

(Mazgirt'te) Ne kadar kalmışlar bilmiyorum. Ben olmuşum. Bir süre sonra da '38 Tertelesi oluyor. '38 Sürgününde de bunları toplamışlar Elazığ'a...

Kolu kesik amcamı da daha '38 Sürgününe gitmeden Elazığ'da birisi görmüş. "Senin ismin ne, koluna ne oldu?" diye sormuş. Garo diyorlarmış ona, "Adım Garoman, yemeğe düşmüşüm, kesmişler" demiş. Adam gelip büyükanneme, "Oğlunu Buzluk Bağları'nda buldum" demiş. Büyükannem eniştemle birlikte gidip amcamı görmüş. Amcam demiş ki "Ağa ve oğlu (amcamın ağasının oğlu subaymış) konuşuyordu duydum, sizi bu günlerde sürgün edecekler, bana haber verin ben de sizinle geleyim". O gece bunların hepsini vagonlara doldurmuşlar sürgün etmişler, bulamamışlar birbirlerini...

1947'de sürgünden döndükleri zaman halamın kızı Altun, orada [Elazığ] yukarı mahalleye doğru gidiyor. Bakıyor ki, birisi tek eliyle sigara sarıyor. Demiş ki; bu adam annemin, nenemin tarif ettiği benim dayıma benziyor. Önüne geçip "Amca bir dakika durur musun, sana bir şey soracam" diyor. "Ne var bacım benden ne istiyorsun?" demiş. "Senin ismin ne?" Adam, "Garoman" diye cevaplıyor. Altun, "O zaman sen benim dayımsın" diyor. "Yav nerden dayın oluyorum" diyor. Halamın kızı, "Annem babam sürgünden döndüler, ben senin bacının kızıyım" diyor. Gelip bizimkilere söyledi. Ben okulu bitirmiştim, gittim o amcamı gördüm, sahip çıktım. Savcılığa dilekçe verdim yanıma getirmek için. Tabii o ağa çok hususi bir adamdı... Parayla satın aldığı adamı bırakmadı. Ben bir sene uğraştım, olmadı. Hiç evlenmemişti, orada öldü. Mezarını bile bilmiyoruz...

Bana ne dedi biliyor musun; "Yeğenim bunlar çok şerli (kötü) aileler, yarın bir gün sana bir iftira atarlar, kötülük yaparlar, sen de altından kalkamazsın, ben de. Bunlar zenginler, iki oğlu da subay, arkaları çok kuvvetli, iyisi mi ne sen beni ara, ne de ben seni arayayım. Uzaktan görüşelim, ben sana gelirim, görüşürüz. Elazığ'a her hafta geliyorum, sen de gel beni gör" dedi. Göremedik bir daha, bize zarar vermemek için gelmemiş, onların çok sırlarını biliyormuş, sonra duydum ki ölmüş... Ağa Türktü, namaz kılıyordu.

Hangisi '15, Hangisi '38 Bilemiyorum Artık!

Annemin ailesi Halvorili, 1915'te bütün sülalesi öldürülmüş... Çocukmuş, ortada kalmış... Orada Alevi birisi sahip çıkmış. Annemin annesinin ve babasının adını bilmiyorum, sormadım. Dayım varmış, dayımın da benim yaşımda bir oğlu varmış. 1938'de de benzer bir kırım yaşamışlar. Sürgüne gönderirlerken Pertek köprüsünde subayın biri dayımın karısını almak istemiş, kadın önce kucağındaki çocuğu, sonra da kendini atmış suya. Kadını kurtarmışlar ama çocuk ölmüş.

'38'de sürgüne gitmeden önce babam rençperlik yapıyormuş. Sürgünde yaşını küçültüp askere gönderiyorlar. Babam "yol vergisi" [o dönem dev-

let tarafından yapılan karayollarında Dersimliler ya çalışacak veya vergi ödeyecekti] ödeyemedi diye, Zonguldak'a çalışmaya göndermişler altı ay...

Babaannem '38 Sürgününde ölmüş... Mazgirt'te iken kaymakamın karısına ev işlerinde yardımcı oluyormuş, yemek yapıyor, bulaşık ve çamaşır yıkıyormuş... '38 hareketi başladığında Kaymakam haber veriyor; "Mayram Bacı, çocuklarının hepsini al, git. Buralar kötü olacak, sizin için daha kötü olur, buradan gidin!" diyor. Sabah olunca bunları topluyorlar hepsini. Elazığ'da kadınların, erkeklerin saçlarını başlarını kesiyorlar. Akşam olunca kara vagonlara dolduruyorlar. Affedersin annem öyle anlatırdı "Koyunları ağıllara doldurursun ya, hayvanları... Hepsini üst üste yığdılar kara vagonlara, haydi!..."

Rahmetlik kaynanam çok güzelmiş, adı Sırma. Tabiri caizse Osmanlı kadını, derler ya hanım ağa... Subayın biri almak istemiş trenin içinden, "Sen geç bakalım!" direnmiş, "hepimizi öldürmen lazım" deyip kıyameti koparınca, "Git başımdan, alın bunu götürün!" demiş orda bırakmış, yoksa götürüyorlarmış kaynanamı...

'38'de dayım, Mazgirt'e annemgili ziyarete geliyor. Pax köprüsünün oralarda nasıl oluyorsa askerler durdurmak istiyor, durmuyor, kendini atıyor suya... Ateş ediyorlar bakıyorlar ki, su kan olmuş... Dayımı orda öldürüyorlar. Onun adını bana vermiş annemler: Garabet.

Annem anlatırdı, "Dayın 1,90 boyunda vardı ki kıymazdın bakasın..." Biz babama çekmişiz, babam ufak tefekti ama çakı gibiydi valla.

Bazıları "Kürt", Bazıları "Gâvur" Derdi...

Sürgüne, Uşak vilayetinin Gediz ilçesinin Gürlek köyüne gönderdiler. Biz, bir aileydik orada. Biraz daha yakın bir köy vardı, Artin'in (Akyüzler) annesi, dedesigil oradaydı, yakındı bize. Annem, babam, bir de ben üç kişiyiz. Sonra iki kardeşim daha oldu orada ama onlar öldüler.

Mesela ilk gittiklerinde, babam anlatırdı, zavallı babam, "Dirlik yoktu bize!" derdi... "Bir hafta bize yemek vermediler. Çok eziyet ettiler. 'Gâvur geldi, gâvur geldi' diyorlardı. Bazıları 'Kürt', bazıları 'Gâvur' derdi. O koca köyün içinde bir kişi vardı: Hüseyin Çavuş... O bizim oralarda askerlik yapmış, bir o bize sahip çıkardı" derdi. Babam çok eziyet görmüş çok!...

Kelime-i Şahadet Söyletti; "Siz Şimdi Müslüman Oldunuz" Dedi...

Bu kadar eziyetle... Mesela zorla isimleri çevrilmiş, babamın adı Setrak'mış. Oraya gittikten sonra –epey bir zaman geçmiş, ne kadar bilmiyorum– Kaymakam haber yollamış, demiş ki; "Oğlunu, hanımını al Gediz'e gel." Anlatırdı babam; "Gediz'e gittik, bir baktım sarıklı bir adam, hocaymış... Dedi ki; 'Ben ne dersem tekrarlayın.' Bize şehadet-i kelimeyi

getirtti, [kelime-i şahadet getiren herkes Müslüman olmuş sayılıyor] biz anladık... İçimizden değil ama kendileri zorla yaptırıyorlar. Ondan sonra diyor ki; "Bak senin ismin Hüseyin, bunun ismi Hasan, bunun ismi Şerife, Şeristan değil. Sonra dedi ki; 'Sabahları ezan okununca kalkacaksınız, abdest alıp, namaz kılacaksınız."

Bir gün köyden kadınlar annemden yumurta istemiş, annem vermemiş, sonra başka bir kadın parayı vermiş, yumurtaları almış gitmiş. O önce gelenler –affedersin–, "... kadına yumurtayı veriyorsun da bize vermiyorsun" deyip annemi dövmeye başlamışlar. Babam da o taraftan geliyormuş, bakıyor ki annemi dövüyorlar, kadının birini tutuyor ikinci kattan aşağı atıyor. Babam ufak tefekti ama cesurdu. Ondan sonra köylüler geliyorlar, babamı yakalayacaklar. Bakıyorlar ki; iki üç kişi annemi dövüyor. Babam kapıyı açmak istiyor. Kapı kilitlenmemiş, orda bir tane balta var, baltanın sapını çıkarıyor, annemi döven adamın burasına [ensesi] bir vuruyor, adam yıkılıyor yere! "Vay Kürt, adamı öldürdü! Kalaycıyı öldürdü!" diye yaygarayı basıyorlar. Dedim ya, bize çok iyi davranan Hüseyin Çavuş varmış, "Gel bizim çatıya saklan, seni döverler" diyor, götürüyor çatıya saklıyor. Köylülere de "Gidin karakola şikâyet edin" diyor. Karakol bizim köyde değil, başka köyde. Şikâyet ediyorlar, iki jandarma geliyor "Kürt nerde?" diye soruyorlar. "Kürt yok. Dövmeyeceğinize söz verin, ben Kürdü size bulayım" diyor Hüseyin Çavuş... "Söz" diyorlar, o da babamı teslim ediyor. Kargaseken diye bir dağ var, aynı bizim Kutu Deresi'ne benziyor. Hüseyin Çavuş anama diyor ki, "Sarı Gelin –bazıları öyle derdi anama– git, oradan geçerlerken Hüseyin'i dövecekler, arkasından git!" diyor. Annem bakıyor ki; palaskayı çıkarıyor asker, –taşları cebine doldurmuş– yukarıdan veriyor taşı... "Kafanızı yararım!" diyor. Neyse gidiyorlar karakola. Orda uzatmalı bir çavuş varmış o zaman, "Yav diyor, getirin bakalım, şu Kürt ne cesaretliymiş!" gidiyor bakıyor. "Nerelisin Kürt, nerelisin sen?" diyor? "Mazgirtliyim". "Mazgirtli misin? Mazgirt'ten iki kişiyi soracağım, bakalım sen Mazgirtli misin? Mazgirt'te iki dükkâncı vardı isimleri ne?" diyor. Babam, "Birine Güzel derler, diğeri de Şevki" diyor. "İyi" diyor çavuş "Sen Mazgirtlisin". Mazgirt'te askerlik yapmış, ordan bir kızı sevmiş, almış gelmiş. Babama yardım ediyor, barıştırıyor. Ama babam çok çile çekti çok...

Sürgünde bize ne arazi, ne ev verdiler. Hiçbir şey vermediler. Nasıl gittiysek, öyle geri döndük. Biz aramadık hakkımızı, babam bilmiyordu.

O kelime-i şehadet getirdikten sonra camiye giden olmadı. Oruç tutma, namaz kılma filan, zorlama olmadı. Mesela, kayınbabamgile (İrfan Demir) "Bunlar gâvur" diyorlarmış. Ramazanda, gece ufak kaynım ağlamış, gecenin yarısı kalkmış helva yapmışlar. Köylüler, "Bak gâvur diyorsunuz, adamlar sahura kalkmış" deyip ondan sonra değişmişler.

Kayınbabamgilleri çok kalabalık göndermişler sürgüne... Çünkü onlar iki kardeş, üç tane oğlanları varmış. Rahmetlik bir de dedeleri varmış... E biz, zavallı bir babam vardı, annem vardı; anladın mı? Annem dirayetliydi...

Ermenice Konuşurlardı, İbadetlerini Gizli Yaparlardı...

Sürgünde annem-babam kendi evlerinde kendi ibadetini yaparlardı. Uşak'taki o köyde kendi Hıristiyan inancına uygun olarak haçlarını çıkarırlardı, güneşe karşı dua ederlerdi. Bayramlarda kendi geleneklerini -mesela yumurta bayramı- yaparlardı, çörek yaparlardı... Gizli yaparlardı bunu, kendi içinde, başka kimse bilmezdi.

Annem de babam da Ermenice bilirdi. Kendi aralarında konuşurlardı ama bizimle konuşmazlardı. Aralarında gizli bir şey olduğu zaman konuşurlardı. Gediz'de hep Türkçe konuşurlardı. Türkçeyi de biliyordu, Kürtçeyi de. Babam üç dil biliyordu...

Beni Kuran Kursuna Gönderdiler; Mecburi...

Gediz'de bizi Kuran kursuna gönderdiler. Beni iki sefer gönderdiler. Mecbur yaptı muhtar... Camiye derse gittik, din dersine... Kuran'ı nasıl öğreneceğim, daha çocuktum, "Ettahiyatü mettayiyatü" gibi bir şeyler söylüyorlardı.

Orada Türklerin çocukları bana çok kötü davranırlardı. Oyun oynardık, bizi oyuna sokmazlardı. "Sen bizim içimize girme" derlerdi. Bazıları "gâvur", bazıları "Kürt" derlerdi. Çocuk halimle bunlara üzülürdüm. Gidip köşe yerde durup, "Benim niye kimsem yok?" diye kendi kendime üzülür, ağlardım, anladın mı?

1938'de 1 yaşında sürgüne gittim. 1947'de sürgünden döndüğümde 9 yaşındaydım. Gediz'de Türkçe, Mazgirt'e döndükten sonra da Kürtçe öğrendim. Ermenice yok oldu... Mazgirt'te ilkokula başladım.

Kara Trenle Gittik, Kara Trenle Döndük...

1947'de geriye dönüş kararı çıktığı zaman bizimkiler bayram yaptılar. Dediler ne güzel, akrabalar yeniden toplanacağız bir araya. Hele babam dedi ki, "Eniştemi, yeğenlerimi göreceğim. Hepimiz bir arada olacağız." Sevindik yani... Kara trenle gittik yine kara trenle döndük. Elazığ'a getirdiler bıraktılar, herkes kendi gideceği yere gitti.

Elazığ'a geldik bir de baktık ki; bizim eniştegil (halamın kocası) hepsi orada... Onlar bir kamyon tuttular. Ne varsa, üç-beş tane eski yatak çarşaf, iki üç tane eski kap, koydular arabanın içine. Yiyecek yok. Mazgirt'in ortasına bıraktılar. Ondan sonra ev aradılar, kiralık ev aradılar. Bir ev buldular. Sonra da ufak bir yer aldık, oraya yerleştik kaldık.

Kilisemizi Cami Yaptılar...

Mazgirt'e döndüğümüzde bize ait hiçbir şey kalmamıştı. İbadetimizi yapabileceğimiz bir yer bile yoktu. Evler yıkılmış, kiliseler yıkılmıştı... Bir kilise vardı, yarı buçuk kalmıştı, sonradan orayı da yıktılar. Oysa sürgüne gitmeden önce dört beş tane kilise varmış. O kalenin yanındakileri hatırlıyorum, oranın duvarları kesme taştı. Sürgünden sonra söke söke götürdüler, ev yaptılar...

Bir tane "Ero" derlerdi, o gitti kaymakama dedi ki; "Kiliseyi tamir ettirin de, biz ibadetimiz yapalım". "Varsa paran kendin git yap!" dedi kaymakam. Ondan sonra açık artırmayla o kiliseyi sattılar. O gördüğünüz kilise şahıs malı şimdi. Ali Seyrek diye birisi aldı. Kilisenin bahçesinin önünü, kerpiç döktürtmek bahanesiyle kazdı, belki altın bulurum diye. Çok insan orayı kazdı. İnsan boyundan daha derin kazdılar, altın buluruz diye. Küpler çıktı, hepsini kırdılar, hatırlıyorum.

Mazgirt'in şimdiki camisi kiliseydi, sonradan cami yapıldı. O minare 1950 senesinde dikildi.

Mazgirt'te Aleviler, Türkler, Ermeniler...

Mazgirt'e yeniden yerleştik. Bir yer aldı babam, çiftçilik yapmaya başladı. Bir tane tarla vardı. Hiçbir zorluk çekmedik. Biz üç toplum bir arada yaşıyorduk. Herkes kendi derdindeydi.

Mazgirt'te Hıristiyan inancına göre yaşamımızı sürdürmeye çalıştık. Ben çocuktum, okula gidiyordum. Hıdırellez'de annem bize yumurta, kavurma, yağ verirdi. Kıra giderdik, yemek yapardık. Yumurta boyardık biz, arkadaşlarımıza yumurta verirdik, çörek verirdik.

Aleviler aşure dağıtırlardı, kovaları alırlardı eline böyle –sitil derlerdi– içinde kepçe millete dağıtırlardı. Sünniler de kendi bayramlarında yaparlardı. Ama kendilerine yaparlardı, bize kurban vermezlerdi.

İlkokulu Bitirdim, Berber Dükkânı Açtım...

İlkokulu bitirdim, ondan sonra bir yere gitmedim, orada kaldım. Berber çıraklığı yaptım, dükkân açtım. Bir süre sonra askere gittim. Askerden geldikten sonra tekrar berber dükkânımı açtım, kardeşim de yanımda çalışıyordu.

Babam da yaşıyordu. Biz biraz yetiştikten sonra durumumuz iyiydi. Babam, zamanında çok çekmişti, gene ikilik oluyordu. Türklerden bir müşterim yoktu, hep Aleviler, köylüler geliyordu.

Mazgirt'te solcular bizlere çok iyiydi. Geldikleri zaman dükkânın önüne otururlardı, sohbet ederlerdi, gazetelerini okurlardı, paralarını bırakır giderlerdi. Son zamanlarda, hatırlarsın Hüseyin Cevahir'i, bunlar hep benim arkadaşlarımdı, dükkâna gelir otururlardı. Onlar büyük

solculardı. Zengin ailelerin çocuklarıydı, Hüseyin Cevahir'in baba tarafı da ana tarafı da çok zengindi. İstanbul'da vurdular ya Sibel'in evinde...

Sürgünde Sünnet, Elazığ'da Vaftiz Oldum...

Vaftiz oldum ama geç oldum, evlenmeye yakın... Sürgünden döndükten sonra Elazığ'da, Süryani kilisesinde...

Hepimiz sünnetliyiz. Sürgünde muhtar demiş ki anneme; "Sarı Gelin, şu oğlunu getir de sünnet edelim." Annem de götürmüş, tutmuşlar sünnet etmişler. Diğer kardeşim sürgünden sonra Mazgirt'te oldu. Temizlik diye yani, annem götürmüş yaptırmış, bir de şu var. Askerde muayene ederlerse eziyet ederler! Anladın mı?... Duymuş onu annem, aklına koymuş...

Askerde "Bir Gâvur Olmasın!..."

Askerde Ermeni olduğumu bilmiyorlardı, Manisa ve İzmir'de yaptım askerliğimi. İzmir'de denize gittik, çocuğun biri Rum. Baktım o çocuğu boğmaya uğraşıyorlar. Dedim ki, "Ne yapıyorsunuz?" Dediler, "Ya, bir gâvur da olmasın!", "Niye günah değil mi?" dedim. "O da senin gibi ana baba kuzusu." Dedi ki, "Sen de mi buna arka çıkıyorsun?" "Arka çıkmak değil, günah değil mi? Onun da anası babası senin gibi bekliyor. O da vatan beklemeye gelmiş. Günah değil mi?" dedim. "Ne olacak" dedi "Bir tane noksan olur!"

Jihar [Jirayr olmalı] isminde bir çocuk vardı Ermeni, o çocuğu da her zaman nöbete kaldırıyorlar, eziyorlardı.

Bir Aradalar Ama Kız Alıp Vermezlerdi...

Mazgirt'te Türkler, Aleviler, Ermeniler bir arada yaşarlardı... Mesela Alevi biri Türk kızı istedi, vermediler, çocuk intihar etti.

Ermenilerle Aleviler de kız alıp vermezdi. Hiç duymadım, bilmiyorum. Çok sonra bir halamın torunu evlendi Aleviyle. Kaçarak evlendi. Zaten ana babalar çocuklara tembihliyorlardı, "Sakın ha!" diyorlardı... Bizim enişte çok dindar biriydi, her zaman bize nasihat verirdi: "Oğlum sen ne kadar iyi olsan da, bir şey olduğu zaman alnına silah gibi çakarlar. 'Ermeni değil misin, Gâvur değil misin' derler."

Benim Eşim Ermeni...

Ben, Bebek Ağa'nın kızıyla evlendim. Bebek Ağa, Ergan köyünden, çok köklü bir Ermeni aile. Eşimin adı Perize... [Bakınız Peruz Salık bölümü] Ermeni... "Feride" diyoruz. İstedik, verdiler. Gittik düğünümüzü yaptık, geldik Mazgirt'e.

Üç tane çocuğumuz oldu. Çocuklarımıza Ermeni isimleri koyduk ama hiçbirini yazmamış nüfus memuru. Mesela oğlumun adı Jirayr dedim ben, memur Güray yazmış. Kızımın adı Aida ama Ayten yazılmış. Bütün çocuklarımı Elazığ'da vaftiz yaptırdım. Dersim'de kilise yoktu ki, nereye gidecen? Elazığ'daki kiliseye de bayramdan bayrama giderdik.

Ondan sonra Almanya'ya geldik, burada kaldık.1968 yılının onuncu ayında geldim Almanya'ya. Hanım benden bir hafta önce gelmişti. Ailem 1970'te İstanbul'a taşınıp Ferikoy'e yerleşti. Babam 1982 yılında İstanbul'da öldü.

Ben de, eşim de Ermenice bilmiyoruz. Eşimin babası, annesi çok iyi Ermenice konuşuyorlarmış. Babası Ermeni okulunda okumuş zamanında. Hadi bizimkiler cahilmiş, o niye okutmamış çocuklarını, niye konuşmamış? Ben anlamadım, bilmiyorum...

"Bak, Bak Ermeniye Bak!
Günahlarını Affettirmek İçin Koşuyor..."

Mazgirt'te Ermeni olup da sonradan Alevi veya Sünni olan insanlar vardı. Birini hiç unutmuyorum; "Semerci Hüseyin" derlerdi. Cuma günü koşa koşa camiye gidiyordu, namaza yetişecek; "Bak, bak Ermeniye bak! Günahlarını affettirmek için koşuyor. Ulan yavaş git yavaş, düşeceksin!" diyorlardı.

Aleviler de hakaret ederlerdi. Mesela babamın inekleri vardı. İneği götürürken orda Kureyşanlı Kuru Mahmut vardı, babama hakaret etmiş, demiş ki, "Bilmem ne yaptığımın gâvuru! Bak bu inekler buraya pisliyor, ben bunların pisliğini mi temizliyeyim." Oluyor, olmaz değil, ne kadar yapılmaz desen de yapıyorlardı. Herkes bizi biliyordu. Bilmeyen yoktu, avuç içi kadar bir ilçenin içindeyiz, herkes biliyordu birbirini...

Ayrıldıktan sonra bir daha gitmedim Mazgirt'e. Kimsemiz, bir şeyimiz kalmadı ki orada...

Hasan Salık ve Ailesi

Aida (Ayten) Güneş

Söyleşi
Tarih: 11 Nisan 2015
Yer: Frankfurt-Almanya

Aida, Mazgirt'te doğup büyümüş. Dilini öğrenememiş olsa da, vaftiz olup dinini öğrendiği ve sonra da bir Ermeniyle evlendiği için kendini şanslı hissediyor. İnanç üzerinden inşa ettiği Ermeni kimliğiyle son derece barışık yaşamasındaki en önemli etkenlerden biri, hem anne hem baba tarafının köklü bir Ermeni kültürden beslenmesi ve çocuklarına da bunu aktarmanın olanaklarına sahip olmasıdır...
Annesi, babası, dayısı Murat Demir, yengesi Hüsniye Hanım ve başka kişilerle söyleşi yapmamda büyük katkısı nedeniyle kendisine teşekkür ederim.

Hıristiyan İsimlerimiz Değiştirilmiş...

1938'de babamların nüfusları İslam olunca, hepsinin Hıristiyan isimleri değiştirilmiş. Annemin adı Feride, babamın Hasan Salık... Ermeni isimleri Peruz ve Garabet... Üç kardeşiz, en büyükleri benim...

Ben 1960 Mazgirt doğumluyum. İsmim nüfusta Ayten ama Aida ismiyle vaftiz olmuşum. Aile arasında da çok az kişi söyler Aida'yı, herkes Ayten olarak bilir.

Doğudaki Ermenilerin kaderi bu, kendi ismimizi alamamışız. Asimilasyon yapılmış, herkese kendi kafalarına göre isim verilmiş. Babam Garabet, olmuş Hasan... Dedem Setrak, olmuş Hüseyin... Yayam Şeristan, olmuş Şerife...

Dedem ve yayam ölmeden önce nüfuslarını çevirdik, kendi isimlerini aldılar. Babamlar, Almanya'ya gelip Alman vatandaşlığına geçtikten sonra kaldı isimlerimiz öyle. İstanbul'da olsaydık belki gerçek isimlerimizi alırdık.

Bunların İkisi de Ermeni Nasıl Olsa...

Ben baba tarafından dedemin, yayamın (nenem) yanında büyüdüğüm için bana anlatmak istemediler. Dedemin hatırlayıp bize aktardığı şey, annesinin onu kardeşiyle birlikte bir ağacın altına bıraktığı, küçük kız kardeşini ise beraber götürdüğü ve "siz burada kalın, size yiyecek getireceğim" dediğidir. Sonra iki kardeş ayrılıyorlar; biri bir köye gidiyor, diğeri bir köye...

Dedem, Alevi bir ailenin yanında büyüyor, babaannem de öyle. Alevi bir ailenin yanında aynı köyde büyüyünce, "bunların ikisi de Ermeni nasıl olsa, evlendirelim" diyorlar ve evlendiriyorlar. Evlendikten sonra ailelerini buluyorlar zannedersem. Bayağı geniş bir aileymiş. O zaman medya yok, hep haber vererek birbirlerine, köyden köye, "falanca yaşıyor mu, ötekisi o tarafta mı?" diye... Çoğu böylelikle buluyor ailesini...

Mazgirt'te Yıkık Kilise Vardı...

Setrak dedem 1910 doğumluydu. Bunları yaşadığında 5 yaşındaymış. Annesinin kendisini ağacın altına koyduğunu, kardeşini hatırlıyordu. Köye bir yerlere gitti mi, birileri mi aldı götürdü onu, bilmiyorum... O kadarını anlatmıyordu. Mesela dilini unutmamıştı. Kürtçe öğrenmişti, Türkçeyi zaten bilmiyorlarmış. Ermenice konuşuyorlarmış. Alevi âdetlerine daha yakınlardı, ikisi de belli ki Alevilerin yanında büyümüşler ama Hıristiyanlıklarından da bir şey kaybetmemişlerdi.

Mesela çok iyi hatırlarım, annemler bizi 1968'de bırakıp Almanya'ya geldiği zaman, Mazgirt'te yıkık bir kilise vardır, biz yayamla oraya giderdik. Beddua ederdi, "siz nasıl bunu yıktınız, bu hale getirdiniz?" der ve ayrıca Ermenice dua ederdi ama ben anlamazdım.

Setrak Dedemi ağacın altına bırakan annesinin adı Maryam, beraberinde götürdüğü kız kardeşi de Sultan. Ama annesinin onunla birlikte bıraktığı kardeşinin ismini bilmiyorum. Kendi kızına da kardeşinin ismini koymuş: Sultan... Hatta o kadar çok Sultan'cıydı ki, halam öldükten sonra "Benim kızımın ismini bile Sultan koydu" diye söylerdi yayam...

Adı Setrak, Alnında Yara İzi Var...

Dedemin annesi Maryam, köyden köye haber salmış; "Alnında bir yara var, şöyle bir işaret var oğlum Setrak'ın, onu bulun bana..." diye. Eskiden çerçiler vardı, kalaycılar... Biri gelmiş, "Senin oğlunu buldum galiba" demiş. Gitmiş, oğlunu almış getirmiş ki dedem evli, babam var mıymış bilmiyorum. Ağa vermemiş tabii, çünkü evlendirmişler, yanlarında köle gibi çalıştırıyorlarmış... Ermeni çocukları korumaya almışlar,

korumuşlar, evlatlık edinmişler ama köle gibi de kullanmışlar hepsini; bu da bir gerçek... Hatta o zaman, "Ne kadar zengin ailenin çocuğunu yanına alırsan, ileride malvarlığı yapılırsa bunun malı bize kalır" diye de zengin çocuklarını ekseriya evlatlık olarak alıyorlarmış.

Kaymakam "Burada İyi Şeyler Olmayacak!" Demiş...

Dedem tarafı, kökümüz Çarsancaklı... Peri'nin Örs köyü... Setrak Dedem, kardeşlerini bulduktan sonra Mazgirt'e yerleşiyor. Babamın yayası Maryam'ı kaymakam yanına almış, kapıcısı olarak... 1938'de Kaymakam, "Haber geldi, burada iyi şeyler olmayacak, al çocuklarını kaç!" demiş. Bunlar yola çıkmışlar, altmış aile, bir köprüde yakalanmışlar hepsi...

Elazığ'a götürmüşler, orada bunları tel örgülerle çevrili bir alana koymuşlar. Herkesin saçını sıfıra vurmuşlar, kara vagona doldurmuşlar, sürgüne göndermişler. Kaçarken dayılarından biri suyun içinde saklanmış, jandarma fark etmiş, suya ateş etmiş, su kıpkırmızı olmuş. Pax köprüsünde dayısının hanımı da, "Ses çıkarıyor, yerimiz öğrenilecek" diye sırtına bağladığı çocuğu aldığı gibi suya fırlatıyor! Bunu Maryam Yayam anlatırmış hep.

Şeristan Yayam şöyle anlatırdı... Yayam ağlardı, gözü hep yaşlıydı. Gece yatar ağlar, gündüz kalkar ağlar, dua eder ağlardı. Her zaman da beddua ederdi gelinlerine... Derdi ki, "Hiç acımadan, çocuğu kolundan tuttuğu gibi Munzur suyuna fırlattı. Neden biliyor musun? Ses çıkarır da yakalanırlar diye" O, suyun içinde saklanan kardeşini hiç unutmadı.

Yayam, İki Büyük Soykırım Yaşamış; '15, '38...

1915'ten pek bir şey anlatmazdı yayam. O zamana ait hatırladığı; Alevi ailenin yanında büyüdüğü, dedeme verdiklerini, hatta dedemi istemediğini anlatırdı. Fındık Ağa'yı ve Seyit Rıza'yı çok anlatırdı. Fındık Ağa için, "Küçücüktü ama böyle bir yürek vardı" derdi. Seyit Rıza için ise, "Allah hepsini kahretsin! Üç kere ip kopmuş da gene üçüncüde asmışlar" der ağlardı. '15'ten geçerdi '38'e, '38'den geçerdi '15'e... İki büyük soykırım yaşamış. '15'i yayamdan çok, dedem hatırlıyordu.

Aralarında hep Ermenice konuşurlardı, dedemle yayam ama kesinlikle bizim öğrenmemizi istemiyorlardı, korkuyorlardı. Biz öğrenirsek sanki aynı şeyleri biz de yaşayacağız sanırlardı. Atlattıkları o iki travmanın etkisi miydi, bilemiyorum. Mesela tam konuşurken biz yanlarına gitsek dedem, "Wengmeke! Çene çene, wengmeke!" (konuşma kız, konuşma) derdi. "Wengmeke" kelimesi, evin içerisinde gizli bir şey var demekti bizim için. Konuşmazlardı, artı öğrenmemizi de hiç istemezlerdi.

Dilimizi Öğretmediler Bize Ama Dinimizi Biliyorduk: "Biz Ermeniyiz, Hıristiyanız, Gregoryanız"...

Halalarımı 15-16 yaşında, birini Elazığ'a, birini İstanbul'a vermişler; kaçırırlar, kızlar telef olmasın diye... Dedemle yayamın bize aşıladıkları tek şey din... Ben hiçbir zaman için başka bir din bilmedim; "Biz Ermeniyiz, Hıristiyanız, Grigoryanız, biz buyuz. Türklerle, Kürtlerle, başka milletle evlenilmez. Biz sadece Ermenilerle evleniriz, başkası asla olmaz!" Beynimiz böyle şartlandı...

Annemler beni bırakıp Almanya'ya geldiklerinde 8 yaşındaydım. Annemler olmadığı için büyükannem ve büyükbabam adeta iki kere koruyorlardı bizi. Etrafımızda korumamız gibiydiler. Beynimiz böyle yıkanıyordu. Daha çok da kız çocuklarına yapılırdı bu. Türkü, Kürdü bilirdik, görürdük ama hep kardeşti onlar bize. Yani kesinlikle art niyet yoktu; "Çünkü ben Ermeniyle evleneceğim" bitti. Böyle yetiştirildik. Mesela nüfus kâğıdımız Türk/İslam, bu beni hiç ilgilendirmedi çünkü biz kimlik olarak ne olduğumuzu biliyorduk. Dilimizi öğretmediler bize ama dinimizi biliyorduk.

Mesela Paskalyayı biliyoruz. Mazgirt'te Paskalyayı kutlardık. Jam yaparız (dua etmek), haç çıkarmayı biliyorduk, oruç tutardık; et, kanlı bir şey yemezdik. Bizim orucu elli iki gün tutar, sonra üç gün de Alevilerin 12 İmam Orucu ve Hızır* Orucu mutlaka tutulurdu. O da, galiba o Alevilerden kalan bir alışkanlıktı. Aşure pişirir, kavut yapardık.

Mazgirt'te Beş, Altı Aileydik...

İstanbul'da dışarıya çıktığımız zaman, mecbur kalmadıkça, "Çocuğum Ermeniyiz, demeyin!" derdi annemiz. Mazgirt'te ise beş altı aileydik, kimin ne olduğunu herkes zaten biliyordu. Aklımda kalan bir tek Horen Eniştelerin (Karnik'le Garbis'in babası) evi camiye yakındı. Babamın halasının kızı vardı: Karni Hanım, beyi Dursun... Marangoz Dursun, onları biliyorum, evlerini hatırlarım. Hıdır Eniştelerin, Aslıhan (Fatma Bibi derdik) Halaların evleri vardı. Mardo (Semerciler), Hasan Emmimiz vardı. O bambaşka bir şeydi zaten. İstanbul'a da gelir, bizi bulurdu. Elo Dayılar vardı. Onlar da semer yapıyordu, değil mi baba?

Baba (Hasan Salık): Yok, berberdi o.

İzzet Emmigil vardı, onu da pek hatırlayamadım, onu sadece hayal meyal hatırlıyorum.

Mazgirt'te kiliseyi biliyorum ve iyi hatırlıyorum. Kente doğru giderken Gölbağı'na doğru taşlar vardı hatırladığım. Dedem, "Bak, burada hep üzüm bağları vardı. Ermeniler burada şarap yaparlardı" diye anlatırdı.

---

* Hızır: Bazı Kızılbaş/Alevi topluluklarında Tanrı demek Hızır demektir. En etkili, en iyilikseever, zorda, darda olanın yardımına koşan bir doğaüstü güçtür... Hızır için üç gün oruç tutulur, buna da Hızır Orucu denilir. Ayrıca niyaz edilir, kurban kesilir vs...

Elmas Salık

Söyleşi
Tarih: Eylül 2015
Yer: Frankfurt-Almanya

Elmas Salık, Hasan Salık'ın yaklaşık 10 yaş küçük kız kardeşi. 1937-38 Sürgünü dönüşü Mazgirt'te doğmuş. Ailesinin öyküsünü annesinden kısmen dinlemiş olmasına rağmen onu taşımak ve aktarmak istemediğini hissettim. Ağabeyi Hasan Salık'ın kapsamlı anlatımıyla Örs köyünden Kasapoğulları ailesinin öyküsünü öğreniyoruz.

Herkesin Çocuklarını Aradığı Zamanda...

1948'de ailemin sürgünden dönüşünden 4-5 ay sonra Mazgirt'te doğmuşum. Ermenice ismim Elmas ama nüfusta Halime yazıyor. Ailemi '38'de Mazgirt'ten Uşak'a sürmüşler. Annem tarlalarda başak toplarmış evde yemek yapabilmek için. Bir küçük kız kardeşim varmış ismi Halime, kapıda oynarken çocuklar ateş yakmışlar ve annem tarladan yetişene kadar Halime yanmış ve ölmüş. Hemen arkasından ben dünyaya gelince o acıyla ismimi Halime koymuşlar. İki kız, iki erkek, dört kardeşiz; Hasan, Murat, Sultan ve ben.

Dedemin ismi Bağdasar. Babamın annesinin adı Mayram/Meryem. Bizimkilerin lakapları Kasapoğulları, Peri'nin, Çarsancak'ın Örs köyünden. Büyük bir aileymiş Kasapoğulları, Örs köyü onlarınmış...

Kasapoğulları ailesinden olan babamın ismi Setrak ama Hüseyin diye geçiyor nüfusta. Annemin ismi ise Şeristan, o da Şerife olmuş. Çektikleri çileleri bize anlatmazlardı, biz sadece bazı konuşmalarına tanıktık. Rahmetli annem derdi ki; "Beş defa ev yaptık her defasında yıktılar, oradan oraya sürgün ettiler."

1915 Soykırımında annemle babamın nasıl kurtulduğuna dair çok az şey biliyoruz. Nenemin ismi Meryem, herkesin çocuklarını aradığı zamanda nenem babamı bulmuş ama babam annemle evliymiş o zaman. Her ikisi de ayrı ayrı Kürt ailelerde büyümüş. Bu aileler, "İkiniz de Ermenisiniz, emeğiniz de bize çok geçti, ikinizi everelim," demişler. Her

birinin ağası biri koyun, biri keçi, yorgan vs vermişler öylece evlenmişler ama Mazgirt'te mi, köylerinde mi bilmiyorum.

Annemler sekiz kız, bir erkek kardeşlermiş. Önce erkekleri toplamışlar öldürmek için. Öldürülen kardeşinin karısı kucağında çocuk ile Munzur'dan geçerken askerin biri ona gönül koymuş ve demiş ki; "Benimle evlenirsen seni öldürmem, ancak çocuğunu istemem". "Kardeşimin oğlunu gözümüzün önünde Munzur suyuna attı ve o askerle gitti" diye anlatırdı annem.

Anita Toutikian

Söyleşi
Tarih: 27 Mayıs 2015
Yer: İstanbul

2015 yılı Mayıs ayında İstanbul-Depo'da (Depo İstanbul, Tophane semtinde bulunan bir sanat merkezi) son derece ilginç bir sanat sergisi yapılıyordu.
Sergi'nin adı "Hripsime Sarkisyan'ın Nakışları"ydı.
Anita, bir sanatçı ve psikolog olarak Hripsime'nin dokuduğu kilim ve nakışlar üzerinden yaşanan travma ve taşınan belleğin analizini yapıyor. Bununla yetinmeyip elinde fotoğraflarla Hripsime'nin nakışlarındaki yerleri görmek ve anlamak için Dersim'e, köklerine doğru bir yolculuğa çıkıyordu. Kilim ve nakışlardaki Ergan Kilisesi, Kayışoğlu Yarması (Dersim Hozat'ta 1915 Soykırımında Ermenilerin uçurumdan atılarak öldürüldüğü yerin adı) gibi sembol mekânların, mezarların, dağların, çiçeklerin peşine düşüyordu.
Ergan köyünde bir "Hripsime Sarkisyan Kültür Evi" açarak orayı bir kültür köyüne dönüştürmek... Yanında da bir küçük otel olsa... İnsanlar gelsin, gezsin, dinlensin, düşünsün, yazsın... Bir hafıza merkezi olsa... Bunlar Anita'nın hayalleri... Umarım bir gün gerçekleşir...

1961 yılında Beyrut'ta doğmuşum. Annemin adı Suna, babamın adı Diran Çarşafcıyan. Babam 1950'de Diyarbekir'den, annem de 1952'de Elazığ'dan gelmiş Halep'e... Orada tanışıp 1960'da evlenmişler ve Beyrut'a gitmişler... Babamın ailesinin soyadı daha önce Zamgoçyan'mış, Suriye'ye gelince Çarşafcıyan olmuş çünkü Diyarbekir'de dokumacılarmış...

Annem Dersimli bir Ermeni, annesi Hripsime, babası Hovnatan. Hovnatan'ın annesi Hatun, babasının isminden emin değilim! Hripsime'nin annesi Kohar, babası Sarkis; o da "Sarkis Kâhya" diye bili-

niyormuş. Hripsime'nin soyadı Toroyan [Toroyan aile ismi için bkz. Murat Demir ve K. B. bölümü] ya da Sarkisyan olabilir. Çok emin değiliz, çünkü iki kardeşi vardı. Birisi Toros Toroyan diğeri Misak Sarkisyan'dı. Hangisi doğrudur bilmiyorum. İstanbul'daki "2015 Nakışlar Sergisi"nden önce ona bir aile ismi vermek gerekiyordu. Hızlı bir şekilde seçtik Sarkisyan'ı ama şimdi daha çok Toroyan olduğunu kabul ediyoruz.

Yayamın Annesi Halvorili, Kohar Bedoyan...

Hripsime'nin annesi Kohar Bedoyan, Halvori'denmiş. Babası Bedo Bedoyan, onun annesinin adı da Margrid olabilir, emin değilim. Çok büyük bir aile, Bedoyan ailesi... 12 erkek, 2 kız, 14 kardeşlermiş... Kiliseye ve rahiplere onlar bakıyormuş... Kohar'ın babası da Bedo Kâhya diye biliniyormuş yani hem babası hem kocası ikisi de kâhyaymış... Sarkis Ergan'dan, Bedo Bedoyan Halvori'den...

Kohar'ın dedesi ya da Sarkis'in dedesi –dede kardeşi de olabilir– Halvori'den gelmiş bir keşiş. İsmi Apraham olabilir. Onu "İnce Keşiş" diye biliyorlar... Ergan Kilisesi'nde gömülüymüş... [İnce Keşiş için bkz. Murat Demir'in bölümü].

Bedoyan Ailesi...

Kohar Bedoyan'ın ailesi çok çok zenginmiş. 1915 Soykırımında paralarının yerini öğrenmek için yolun üstünde kazıklara oturtulup öldürülmüşler! Mağdurlar altınların yerini söylemişler ama kurtulamamışlar, öldürülmüşler... Aileden bir kız kaybolmuş, sonra Elazığ'da bulmuşlar. Orada evlenmiş, çocukları olmuş. Onun kardeşini çok iyi biliyorum, Armenak Bedoyan. Beyrut'ta yaşadı ve öldü. Oğlu Hagop Bedoyan. Torunları var; Margrid, Dzovig, Khatcho, Nişan. Bu hikâyeleri ben Armenak Bedoyan'dan biliyorum. Ben çocukken bizim eve gelip hep bunları anlatırdı.

Yayamın babası Sarkis ile annesi Kohar'ın on çocuğu varmış. Biri 1915'ten evvel Amerika'ya gitmiş, adı Misak Sarkisyan'mış. Birkaç mektup almışlar sonra kaybolmuş... Amerikalı bir kadınla evlenmiş... O zamanlarda Dersim'den çok kişi Amerika'ya gitmiş... 1915'te yayamın kız kardeşi Nazeli yeni gelinmiş... Başka bir köye gelin gitmiş... Kundakta çocuğuyla beraber kaybolmuş tehcir yollarında, Erzurum'un karlı dağlarında... Öbür kardeşi Bargo, Dersim mağaralarında saklanmış, ekmek bulmak için mağaradan çıkarken öldürülmüş! Karısını da Türkler kaçırmış... Yani on kardeşten sadece Toros, Ağavni, Hripsime, üçü kalmış... Toros da Kanada'da öldü. Çocukları orada; Nişan, Kevork, Anto, Nazeli, Yeran... Kızkardeşi Ağavni İstanbul'da öldü sanırım...

İbrahim Ağa "Her Başa Para Var" Demiş...

Yayam (Hripsime) 1915'i bana hiç anlatmadı ama annem ve Armenak Dayı anlattı. Erkekleri toplayıp öldürüyorlarmış. Kadınlar tek başlarına bir şey yapamazlar diye...

Sarkis Kâhya, Boğos ve birkaç akraba mağaralarda saklanmışlar. Yayam (Hripsime) 7 yaşında çok cesur bir kızmış... Yemek götürüyormuş her gün mağaradaki babasına. Mezre diye bir köyde de İbrahim Ağa diye biri varmış. Bu İbrahim Ağa bir gün takip etmiş yayamı... "Nereye gidiyor her gün?" diye. Ve bulmuş! Demiş ki, "Aaa, Sarkis Kâhya! Niye burada oturuyorsun? Gel benim evimde saklan! Ben seni korurum. Sen ne kadar iyilik yapmıştın bana... Gel, ben seni saklarım." O da inanmış, inmişler iki üç gün evinde yatmışlar...

Büyükdedem (Sarkis) eşi Kohar'a,"Git mor keçiyi al, Meryem Ana Kilisesi'nde kes! Bu adam çıktı da Allah bizi kurtardı" demiş. Kohar da mor keçiyi alıp kilisede kesmiş. Dönerken insanlar Kohar'a bakarak Kürtçe "Yazık, yazık!" diyorlarmış.

İbrahim Ağa ise hükümete gidip "Size birkaç tane fille (Ermeni) tuttum, gelin!" demiş ve her baş için para almış!... Gelip almışlar Sarkis'i, Boğos'u ve diğerlerini... Sarkis'in çok güzel ve kıymetli bir yüzüğü varmış... Elini kesmişler ve Kayışoğlu yarmasından atmışlar. (Boğos'un torunu Suna... Benim yeni akrabam, Hollanda'da yaşıyor. *Agos** gazetesini okumuş, bana e-mail attı. Dedi ki, "Boğos atılmadan dua etmek istemiş, etmiş de; sonra bir askeri beraber çekmiş... İkisini beraber götürmüşler ama köylüler gidip baktıklarında Boğos'un ölmediğini görmüşler. Getirmişler Ergan'a... Bir hafta yaşamış sonra ölmüş... Ergan Kilisesi'nde gömmüşler..."

Kohar Dellenmiş Dağlara Çıkmış...

İbrahim Ağa'nın karısı çok iyi biriymiş. İki küçük yetimi, Toros ve Hripsime'yi gizli bir yerde saklamış. İbrahim Ağa gelmiş, "Nerdedir onlar? Vereceğiz onları da, her başa para var!" demiş. "Onlara bir şey yaparsan, ben de seni öldüreceğim!" demiş karısı... Akşam olmuş, biraz ekmek, biraz peynir vermiş çocuklara, "Gidin dağlara!" demiş... Gitmişler Toros ile Hripsime... Çok soğukmuş, kar yağıyormuş, ıslanmışlar... Toros ağlıyormuş, "Mama!" diye... 5 yaşındaymış Toros, yayam (Hripsime) da 7... Yayam, Toros'un ayaklarını ağzına koyarmış soğuktan ölmesin diye...

Kohar (Büyükyayam) gelmiş ki, çocuklar da yok koca da. Dellenmiş, dağlara düşmüş, "Torosssss!..." "Hripsimeeee!..." diye bağırmış dağlarda.

* *Agos*: İstanbul merkezli olarak 1996 yılında Hrant Dink ve arkadaşları tarafından yayımlanmaya başlayan haftalık Türkçe ve Ermenice gazetedir.

Birkaç gün geçmiş... Bir sabah Hripsime işitmiş annesinin sesini; bulmuşlar birbirlerini, dağdan dağa...

Sonra her şey felaket!... Gelmişler ki ne ev var, ne bir şey!... Hepsine İbrahim Ağa el koymuş! Kendi arazilerinde köle/hizmetçi gibi çalışmışlar...

Yayam (Hripsime) o kadar çok insan kaybetmiş ki, biraz büyüyünce bir avcı tüfeği bulmuş... Her gün öğleden sonra dama çıkarmış... Kim gelirse "Öldüreceğim sizi!" dermiş... Çünkü o zamanlar evlere gelip kızları kaçırıyorlarmış. "Deli kız" derlermiş ona... Akşamları da çorap yaparmış... Ertesi gün kardeşi Toros o çorapları çarşıya götürüp satar şeker, kibrit gibi şeyler alırmış...

"Bizim Kimsemiz Kalmadı Buralarda" Demiş ve Gitmişler...

Birkaç yıl böyle geçmiş, büyümüşler... 1920'lerin ortasında, kalanlardan bazıları Halep'e gitmiş... Bir vesile var mıydı, bilmiyorum ama Halep de uzak bir yer değil. Daha önce Halep'e gitmiş bir keşiş varmış... Oraya gitmek isteyen Ermenilere o yardım etmiş olabilir.

1920'lerde, '30'larda Kohar, Ağavni, Hripsime, Toros Dersim'delermiş. Dedem Hovnatan da Peri'de [Peri, 1915 Soykırımı öncesi önemli bir Ermeni yerleşim yeri. Şimdi Mazgirt'te bağlı Akpapazar beldesi] yaşıyormuş. Dedemin (Hovnatan) babası (ismini bilmiyorum) '15'ten evvel ölmüş... Annesi Hatun, Boston'dan gelmiş bir adamla yeniden evlenmiş. O adam dua yapan bir Protestanmış... Adam okullar açıyormuş, dua yerleri açıyormuş... Dedem de onun sayesinde okula gitmiş –yani okuma yazma biliyordu– o adama yardımcı oluyormuş. Ama Amerikalı adam ölünce Hovnatan'la Bağdasar'ın hiç kimseleri kalmamış Peri'de... Ancak paraları varmış... "Burada kimsemiz kalmadı, Halep'e gidelim" demişler.

Dedem Hovnatan tüccarmış, tütün satıyormuş... Demiş ki, "Ergen'de bir alacağım var, onu alayım, beraber gideriz." Ergen'e gitmiş, anneannemi (Hripsime'yi) görmüş, sevdalanmış ve "Ben Halep'e gitmem, bu kızı alıp, burada yaşayacağım" demiş... Bağdasar ve annesi Hatun ile birlikte Halep'e gitmişler...

Hovnatan kalmış Dersim'de... Senelerce Hripsime'yi beklemiş... Çünkü anneannem, kız kardeşinin evlenmesini bekliyormuş... Kız kardeşinin ismi Ağavni, Nişan isminde biriyle evleniyor. Sonra kardeşi Toros'u evlendiriyor, Nevrig isimli bir Ermeni kızla... En sonunda yayam ve Hovnatan da evleniyorlar.

1915'ten sonra Ergan'da hiç iş yok. Dedem Hovnatan kalemi defteri, tüccarlığı bırakıp, kalaycılık öğreniyor; Ergan'da... Elazığ'da her köye gidiyor yürüyerek, her eve giriyor... Yayamın küçük kardeşi Toros da dedemin yanında çalışıyor...

Sonra Toros ve Nevrig bebekleri Nişan ile birlikte Halep'e gidiyorlar. Sadece Hripsime kalıyor Ergan'da, Ağavni de Elazığ'da...

Hripsime, 1915'teki kayıplarından sonra ikinci defa ailesini kaybediyor, üzüntü yaşıyor. Yayam hep onlarla beraber Halep'e gitmek istemiş... Çünkü hiç kimsesi kalmamış ama dedemin işi ve kazancı iyi olduğu için gitmemişler. Hripsime, annesinden ve kardeşinden ayrılmaya dayanamıyor, çok ağır hastalanıyor. Psikolojik belirtiler gösteriyor. İki sene yatakta kalıyor.

1930'larda Bir Fotoğraf Gönderiyorlar Halep'ten...

Paylin, Bağdasar, Nevrig, Toros, Kohar Hatun, Kevork, Rebeka, Anto, Nişan.

Onlar Gitti Halep'e, Bunlar Kaldılar '38'e...

1938'de yayam (anneannem Hripsime) ve dedemin (Hovnatan) beş çocuğu varmış. Bir oğlan da yeni doğmuş, 40 günlükmüş... Onları yeni bir felaket bekliyor... Teyyareler (uçak) evleri bombalıyor... Her şeylerini kaybediyorlar, kaçıyorlar... Bir zaman sonra Hozat'ta buluşuyorlar... Askerler gelip evlerden insanları alıp bir büyük meydanda topluyorlar...

Anneannem şikâyet etmeye başlıyor. "Keşke Halep'e gideydik, senin yüzünden hepimiz öleceğiz" diyor kocasına. Dedem çok fena kızıyor, "Sen imansız bir insansın, şimdi Hisus gelip bizi kurtaracak!" diyor.

"1915'te Öldürdünüz Bizi, Şimdi Ne İstiyorsunuz, Biz Ermeniyiz, Ne Yapmışız Size?"

Bir asker gelmiş at üstünde, yayam hemen gitmiş onun yanına; çocuğu da kucağında demiş ki, "Bizi niye öldürüyorsunuz? '15'te de öldürdünüz şimdi ne istiyorsunuz? Biz Ermeniyiz, ne yapmışız size? Çocuklar ağlıyorlar ya öldür bizi şimdi, ya da bırak evimize gidelim, su verelim çocuklara!" Adam sormuş, "Bu çocuğun adı nedir?" Yayam çok akıllı cevap vermiş "Henüz koymadık" demiş... "Öyleyse benim adımı koyun, sizi ölümden kurtaracağım!" demiş... Yayam da "Olabilir" demiş ve evlerine gitmişler...

Sonra başka askerler gelip yine evden çıkarmış onları... Elazığ'a götürmüşler, toplama yerlerine... Önce kadınların saçlarını sıfıra vurmuşlar ama yayam bırakmamış, "Siz Müslüman olacaksınız, kadının saçları gözükmez..." "Olmaz!" demişler ama yayamın saçlarını da kesememişler...

Bu olaydan bir sene sonra bir fotoğraf çekip Halep'e göndermişler, "Daha ölmedik!" demek için. Yayam hep örtülü...

Biz Ölmeye Gidiyoruz, Namusumuzu Vermeye Değil!...

Trenlere bindirmişler... Trende kadınların isimlerini değiştirip Müslüman ismi koymuşlar. Kadınlar ve erkekler ayrı trenlere yerleştirilmişler... Her istasyonda birkaç kişiyi atıyorlarmış trenden... Birçok kişi ailesini, çocuklarını kaybetmiş... Küçük kızlara, kadınlara askerler kötü davranıyor, tecavüz ediyorlarmış... Yayama akrabalarından birisinin karısını alıp götürdüklerini söylemişler... Yayam çok kızmış ve gidip "Bakın bize! Biz ölmeye gidiyoruz, namusumuzu vermeye değil! Şimdi kadınlar kocalarının yanına gitmezse bu treni kıracağız! Zaten ölmeye gidiyoruz, ne yaparsanız yapın!" demiş. Yayam, babasından ve kocasından Türkçe öğrenmiş... Onun için de kendini ifade ediyor ve itiraz edebiliyormuş... Diğer kadınlar Türkçe bilmiyor sadece Kürtçe konuşuyorlarmış... Kürt kadınlar başlamışlar pencerelere vurmaya... Tren öyle sallanıyormuş ki, askerler korkmuşlar ve durdurmuşlar treni. Herkes kendi ailesinin yanına geçmiş...

Dedem ve yayam, Bolu-Göynük'ün bir köyüne sürgün olmuşlar. Orada hiç kimse bunların Ermeni olduklarını bilmiyormuş... Hozat'tan giden çok insan varmış, çoğu Kürt... Ermeni olduklarını öğrenirlerse kötü davranırlar diye söylememişler. Herkes onları Dersimli, Alevi Kürt biliyormuş...

Bir arazi vermişler hep taş!... Demişler ki; "Bu taşları çıkarın; eleyin, ekin, sonra da yersiniz." Annem, "3-4 yaşındaydım, ayaklarımız hep delikti, çünkü ayakkabılarımız yoktu" derdi... Bir tane kaşıkları varmış ve hepsi o kaşıkla yiyiyorlarmış... Dedem büyük taşları, çocuklar da küçük taşları taşıyormuş... Eller ve ayaklar kan içinde... Toprak ancak beş yıl sonra biraz işlemeye başlamış... Köyden çıkma izinleri yokmuş... Hergün dedem polishaneye gidip imza atıyormuş... Zorunlu ikamet!

O zaman kızlardan biri (Nazeli) hasta olmuş... Ne doktor var, ne de eczane... Köyden çıkıp doktor getirme izinleri de yok. Şeyh'e gitmişler... Şeyh demiş ki; "Bu kız cinin üzerine basmış, ondan hastalanmış..." Dua tasları varmış... "Buna soğuk su doldur, biraz dua et, dök üstüne!" demiş... Yayam da öyle yapmış... Kız aynı gün ölmüş!... Bu çok acı bir hikâye...

"Kızlarım, Beni Rezil Etmeyin İsus'un Önünde!..."

Dedemin mesleği kalaycı ama din adamı görevini de yapıyor gizlice. Bir yerden İncil bulmuş eve getirmiş... Her sabah üçte, dörtte işe gitmeden evin bodrumuna iniyorlarmış... İnançlı biriymiş; "Kızlarım, beni rezil etmeyin İsus'un önünde! Oğlanlara bakmayın, siz Ermenisiniz, Hıristiyansınız!" dermiş. Ama dışarıda da camiye gidiyormuş... Tabii din adamı olduğu için çok zor geliyormuş, secdeye eğilmek... Bu yüzden de, "Kart

gâvur, iyi eğilmiyorsun!" diye hakaret edip tekme atıyorlarmış... Belki de bir şeyler biliyorlardı...

1948'e kadar toplam on yıl kalmışlar sürgünde. Çok zor on sene... Sonra af çıkmış hemen Elazığ'a gelmişler.

Elazığ, Dersim, Halep Arasında...

Elazığ'da bir ev almışlar, annem onu da hiç istememiş... Çünkü köyden gelmişler, bilmiyorlar şehir nedir... Dedem bir inek almış... Demiş ki anama, "Al şu ineği, git otlat." Anam Elazığ'da dönmüş dolaşmış, otlatacak bir yer görememiş... Ağlayarak eve gelmiş... Dedem ve annem birlikte yirmi saat yürüyerek ineği Ergan'a götürmüşler... Annem 14 yaşındaymış o zamanlar...

Yayam ise geldiği günden itibaren yine Halep'e gitmek istemiş... Bir süre sonra (1952'de) kızları alıp Halep'e gidip kardeşi Toros'un yanına bırakmış... Bir sene kalmış orada annem, teyzemle birlikte... Sonra Elazığ'a dönmüş... Elazığ, Dersim, Halep arasında gidip gelmiş... Dedem hiç gitmemiş Halep'e... Kohar ise '40'larda Halep'te ölmüş, mezarı orada mı emin değilim...

Elazığ artık yaşanılmaz bir yer olmuş, 1969'da dedem Hovnatan ölünce 1972'de İstanbul'a gelmişler.

Annem Halep'te birkaç sene fabrikalarda çalışmış. Sonra evlenmiş... Beyrut'a gitmişler, ben doğmuşum. Biz iki kız, iki oğlan dört kardeşiz: Anita, Berta, Harut, Manuel. Hepsi Amerika'da, sadece ben Beyrut'tayım. Hepimiz orda doğduk.

Beyrut'ta başka Dersimli Ermeni tanımıyorum. Armenak Bedoyan'ın oğlu ve torunları orada. Harput Derneği de var...

1945-46-47 yıllarında Ermenistan'a gidenler var. O senelere, "dönüş seneleri" diyorlar. O zaman bizimkiler daha sürgündeymiş.

Dersim'e Gittim, Elimde Fotoğraflarla...

Yayam Hripsime 2000 yılında İstanbul'da öldü. Ona dair hiçbir şey hatırlamıyorum...

Annem ise Dersim'e hiç gitmedi, çok korkuyor. Benim de gitmemi istemiyordu. Dersim'e bu yıl gittim. Elimde bazı kilise fotoğrafları vardı ama o fotoğraflar oradan mı emin değildim, gözümle görmek istiyordum. Kızkardeşim Berta da Amerika'dan geldi. Birlikte gittik o kiliseye, İnce Keşiş'in kilisesine... Pertek suyunu [Keban Baraj gölü] vapurla geçtik. Ama çok yazık! Ermenilerin gözbebeği, her yerden daha önemli o yer... Çünkü Krikor Lusavoriç, Kral Dırtad'ı orada vaftiz etmiş... Ermenilerin ilk vaftizi Aradzani suyunda olmuş; bugün ismi Murat nehri... Keban barajı ve Pertek suyunun altında çok kıymetli yerler kaybolmuş...

Dersimli Ermeniler
Pertek'te Vaftiz Olmalı, Ermenistan'da Değil!...

1040 yıldır Ergan kilisesi orada. O kadar güzel kilise yapmanın bir önemi olmalı... Bir şey var orada... Çok ağladık... Kayışoğlu yarmasında bir yer seçtik, orada mum yaktık... Cennet gibi bir yer ama hiç ev kalmamış! Herşey sıfır... İnekler yok, iş yok, bir dükkân bile yok! O kadar geri kalmış bir yer... Çok şaşırdım! Hiç Ermeni yok, yani oranın sahibi orada değil... Çok acı, çok! Dersimli Ermeniler Pertek'te vaftiz olmalı, Ermenistan'da değil!

Yayam Burada Doğmuş...

Ergan'da bir muhtar vardı. Ona hazırladığım broşürü verdim, dedim ki: "Al, bunu yayam yapmış, o burada doğmuş. Bak o kilisenin haçlarını yapmış, o kiliseden başka bir şey bilmiyor yayam, onu işlemiş... Bir İbrahim Ağa varmış, yayamın babasının buradan atılmasına sebep olmuş." O da "O İbrahim Ağa, benim dedemdi, dedem!" dedi. Çok şaşırdık! Kız kardeşim, "Gidelim bize bir şey yaparlar!" dedi. "Yok! Verdik işte, alsın okusun!" dedim. Muhtar okudu ve hiçbir şey söylemedi, tek söz çıkmadı ağzından.

Yayam sürgünden geldiğinde, Ergan'da çok sevdiği bir Kürt kız arkadaşı varmış. O demiş ki yayama; "Gel, sana güzel bir şey söyleyeceğim. O İbrahim Ağa'nın oğlu, Kayışoğlu yarmasından düşüp ölmüş!" İlahi adalet yani!

Ermeniler Zorla Hıristiyan Olmuşlar...

Aleviler hakkında hiç kötü söz yoktur, bizim ailede. Hep Türkler üzerinden anlatırlar. Yani biz bilmeyiz Alevi konusunu... Şimdi işitiyoruz ki, Alevi de var. Ama deniliyor ki; bir zamanlar Aleviler, Ermeniymiş...

Dersim, Hıristiyanlık'tan önce kutsal bir yermiş... Anahit'in yeri... Pagan inancı... Kökü o... 2.000 yıl evvel Hıristiyanlık gelmiş. Hıristiyanlık gelince, Dersimli Ermeniler hiç istememişler, kabul etmemişler Hıristiyanlığı... Krallar onları öldürmüşler. Pagan papazlarını bile öldürmüşler... Yani zorla Hıristiyan olmuşlar!

Dersim'e gittiğimde beni hep takip ettiler... İki üç kişi peşimi hiç bırakmadı. Ben fotoğraf çekiyorum, arkamdan dolanıyorlar...

Bebek Ağa Anneannemin Emmioğludur...

Ergan'da çok bilinen ve sevilen Bebek Amca anneannemle emmi çocuklarıdır. Dört Ermeni erkek varmış Ergan'da... Bebek, Bico, Manuk ve Minas...

Bebek'in oğlu Murat... Bico'nun nerede olduğunu bilmiyorum, annem hepsinin nerede olduğunu biliyor... Bebek'in de yüzü çok güzel olduğu için "Bebek" demişler [Bebek için bkz. Murat Demir, Peruz Salık, Hüsniye Demir Cantürk ve Hasan Salık bölümleri].

"Hiç Kimseye Söylemeyin Ha!"

Ben bir psikoloğum. Annem gibi köklerinden koparılmış, köksüz bırakılmış, kimsesizliği yaşamış insanların, başta Ermeniler olmak üzere, 20. yüzyılın ilk büyük felaketini yaşamış bu insanların duygu dünyaları çok kötü...

Yayam mesela, her gün ağlamış ve her gün demiş ki; "Hiç kimseye söylemeyin ha! Hiç kimseye söylemeyin! Hiç kimseye söylemeyin!" Öyle bir korku yaşamışlar ki söylese daha kötü olur, öldürürler diye korkmuş... Ölmeden bir saat önce, hâlâ kendisini ziyarete gelenlere diyor ki; "Söylemeyin! Nerden geldi, ne yaptılar bize, söylemeyin!" Yani yaşamındaki son bir saatte bile hâlâ bunu söylüyor. Hele teyzem! İstanbul'da yaşıyor, herkes biliyor onun Hıristiyan, Ermeni olduğunu ama o saklıyor; kendini Müslüman gösteriyor...

Annem ise Amerika'da, telefon açar her gün Toros'un ve Bağdasar'ın kızlarına... Her gün aynı hikâyeleri söylerler... "Bu geldi, bu gitti, bu öldürdü..." Her gün aynı şeyler... En sonunda da, "Keşke bizi de öldürselerdi!" diye bitirirler, bir saatlik konuşmalarını... Çok acıyorum ben annemin ve akrabalarımın her günkü bu söylemine... O zamanlarda ve oralarda yaşıyorlar hâlâ...

Hiç Sönmüyor Bu Ateş...

Babamın hikâyesini çok az biliyorum. Babaannem, babasını ve annesini 3-5 yaşında kaybetmiş... Hiçbir şey bilmiyordu... Annem, babamın hikâyesini de biraz biliyor. Annem hikâye koleksiyonu yapar adeta... Sorar... İsterse çok güzel konuşur annem. Saatlerce, günlerce konuşur... Ben, bu sayede "Hripsime'nin Nakışları"nın analizini yapabildim. Çünkü her gün işittim, her gün... Annemin bu konuşmalarıyla, ilişkileriyle bende bir nevi travma aktarımı oldu... Her yerde ve her zaman hiç sönmeyen bir ateş var!

Yasak Türkçe, Yasak!...

Biz Türkçeyle dile geldik galiba. Çünkü annem Ermenice bilmiyordu. Halep'e gittiğinde "çur"dan (su) başka bir kelime bilmiyormuş. Halep'te birkaç kelime daha öğrenmiş, başlamış konuşmaya... Babam Diyarba-

kır Ermenicesi konuşurdu. O dil biraz farklıdır. Bu yüzden annemle babam, evde Türkçe konuşuyorlardı. Sonra biz okula gittik. Ermenice öğrenip konuştuk; o da bizden öğrendi. Böylece evin dili Ermenice oldu. Kardeşlerimden Türkçeyi bir tek ben konuşuyorum ama 35 yıl hiç konuşmamıştım, ondan biraz zor çıkıyor... Okula gittikten sonra hiç kullanmadım. Çünkü okulda "Türkçe yasak!" diyorlardı, Ermenice konuşuluyordu. Ermeniceyi iyi biliyorum.

Hafıza ve Travma Üzerine Çalıştım...

Türkiye'de bir sergi açtım; "Nakışlar." Beni tetikleyen en önemli şey soykırımın 100. yılının geliyor olmasıydı. "Ben ne yapabilirim, katkım ne olabilir? Bu kadar ağlamışız, küfür etmişiz, onca şey söylemişiz..." Yayamın hafızasını ve travmasını çalışmaya karar verdim. Kitap yazmak yerine, anneannemin hikâyesini onun nakışlarının sergisini açarak anlatacaktım. Onun hikâyesini herkes bilsin istiyordum.

Dersim'de de bir şey yapmayı düşünüyorum. Ailemin öyküsünü Dersim'de de anlatmak istiyorum ama biraz korkuyorum... Belki bir gün yapabilirim. Video var, onu gösterebilirim ama sergiyi Beyrut'a götüreceğim. Geri getirmek de biraz zor...

Belki Dersim Ermenilerinin travması üzerine bir makale yazabilirim. Bilinsin istiyorum... Amacım budur...

O Kilise, O Mezar Bir Semboldür...

Teyzemler diyorlar ki; "Küçükken, her gün Ergan Kilisesi'ne gider, ellerimizi haçlara sürerdik. Ne güzel şeylerdi!..." Çünkü başka bir şey yok orada... Oyun diye, çocuklar ellerini haçlara sürüyorlar... Çok üzücü, çok!...

O kilisede Bebek Ağa'nın eşinin mezarı var. İsmi Khaçe. O mezarı oradan çıkaracaklarını duydum. Çok üzülüyorum... Onun orada olmasının bir hikâyesi var, bir anlamı var! O mezar bir semboldür... Çok üzüldüm, çok ağladım!...

Devlet zaten hafızayı yok etmek istiyor, iz kalmasın istiyorlar. Siz niye yapıyorsunuz? Mesela orada "definecilik" diye bir şey geliştirmişler. Her yerde "altın var" diye bir sürü çete oluşmuş. O çeteler gidiyor, Hıristiyanlardan kalma bütün kalıntıları, ne varsa hepsini kazıyor, talan ediyorlar! Bunu o Dersimli Aleviler, Kürtler yapıyor! Yazık!...

Ergan'da Hripsime Sarkisyan Kültür Evi...

Düşünüyorum... Şimdi orası için ne yapılabilir? Aklımda bir şey var. Ergan köyünde bir Kültür Evi açsam... Hripsime Sarkisyan Kültür Evi...

Belediyeler destek verir mi, bilmiyorum... Yanında da bir küçük otel olsa... İnsanlar gelsin, gezsin, dinlensin... Düşünsün, yazsın... Sanatçılar çalışma yapsın... Kültür köyü olsun... Herkesin hikâyesi orada yazılı olsun... Dersim'in hikâyeleri!

Ben biliyorum ki, hükümette vardır kayıtlar. Ama ben halkta da olsun istiyorum...

Ergan'a gittiğimizde köyde yaşayanlara, "Ne yapıyorsunuz?" diye sorduk. "Hiçbir şey!" dediler. Oturuyorlar, öyle boş boş oturuyorlar! Hiçbir şey yapmıyorlar!... Oysa orada nasıl bir yaşam vardı eskiden...

Anita Toutikian'in İstanbul'da Anneannesi Sripsime Sergisinden

K.B.

Söyleşi
Tarih: 12 Eylül 2014
Yer: İstanbul

K. B., Anita Thoutikian'ın dayısı. Yani Anita'nın öyküsünü anlattığı anneannesi Hripsime'nin oğlu. Ancak o annesinden bahsetmemeyi tercih etti. Aslında K. B. kendisinin ve ailesinin öyküsünü anlatmayı istemedi. Zira çekinceleri vardı ve bunlarda haksız değildi elbet. Uzun ikna çabalarım sonucu kabul etti anlatmayı...
Söyleşi boyunca son derece temkinli ve sözlerini seçerek, tartarak konuşmaya çalıştı. Dolayısıyla rahat ve huzurlu olmadığı için bazı konulara girmek istemediği gibi bazılarını da sınırlı anlattı...
Onun bu hassasiyeti nedeniyle gerçek ismini yazmadım.
Erganlı Ermenilerin ortak anlatımında genel olarak Alevilerin kendilerini koruduğunu ancak İbrahim Ağa'nın dedelerini ihbar ederek devlete teslim ettiğinden bahsedilir.
Kayışoğlu yarması 1915'ten akılda kalan ve aktarılan en önemli katliam ve ortak bellek mekânı...

1915'te Mağaralarda Saklanıyorlar, Mıçı Ağa Koruyor...

1938 yılında Hozat'ın Ergan köyünde doğdum. Dört beş Ermeni aile vardı. Orada 1500 yıl önce yapılmış kilisemiz duruyor hâlâ. Ergan'a en son altmış yıl önce anne ve babamla gitmiştim.

1915'te bizim aile efradı, orada bulunan bütün Ermenilerle birlikte dağlara tırmanıp, mağaralarda saklanmışlar... Ot yiyerek beslenmişler...

Ergan köyünün Vank mezresindeki Mıçı Ağa, Dersim'in en varlıklı kişisiymiş ve dört tane çobanı varmış; ikisi keçi sürüsüne, ikisi koyun sürüsüne gidermiş... Mıçı Ağa karısına, "Postlara çökelek koy, ne kadar Ermeni varsa yesinler, bu canlar kurtulsun" dermiş. Alevi toplumunun herhangi birisinden de bir zarar görmemişler. İbram Ağa da Erganlı,

1915 olduğu zaman o da diğerleriyle dağlara çıkmış. Benim dedem de bu Vank'ta İnce Keşiş'in torunudur [İnce Keşiş için bkz. Murat Demir ve Anita Toutikian bölümleri].

İbram Ağa İhbar Ediyor...

Dedem 5-5,5 yaşındaki çocuğunu alıp en yakın dostu Derviş Cemal'in köyüne gidiyor, orada yaşıyor birkaç gün. Çocuk ağlıyor, "Baba, anama gidek" diye. Hepsi de Kırmızı Dağ'ın eteğindeler. Dedemin adı Sarkis (annemin babası), çocuğunu alıp götürmek istiyorsa da ev sahibi, "Gitme bir kötülükle karşılarsın, burası senin evindir" diyor. Ama dedem hem diğer çocuklarını görmek, hem de küçük çocuğunun anasını görmesi için gidiyor, Kırmızı Dağ'a. Çocuklarını buluyor mağaralarda.

Bu arada İbram Ağa'nın da "Sarkis'i askere vereceğim" diye planı varmış. Sarkis'in Kırmızı Dağ'a geldiğini haber almış. Sarkis'e, "İtibarlı bir insansın çocuklar dağlarda dayanabilir ama sen yaşlısın, burası kendi evindir; biz kardeş gibiyiz, beraber büyüdük" demiş. Böylece dedemi ve dedemin amcasının oğlu Boğos'u alıp konağına getirmiş. Ertesi gün askere haber vermiş. "İki tane gâvur tutmuşum, gelin bunları götürün!" diye. Askerler gelmiş, dedemle amcasının oğlunu önüne katıp, Kayışoğlu yarmasına götürüp oradan aşağı atıp, öldürmüşler. Çok zaman geçmeden İbrahim Ağa Hozat'a gitmiş, dönüşünde, Mıçı Ağa'nın oğlu meşenin içine girip pusu kurmuş. Geldiğinde de, silahı çekip vurmuş! Oysa İsa Mesih diyor ki "Siz öcünüzü almayın, öcünüzü ben alacağım" [bkz. Anita Toutikian bölümü].

İsa Mesih, Sarkis'in Hayfını Onlardan Alıyor...

Neticede 1915 ile 1938'in arasında epey bir zaman geçiyor. Tabii ki bunlar hükümetin yanında ama sabıkalı görünüyorlar. İbram Ağa'nın oğlu Topal Hemed Ağa'yı alıp götürüyorlar yine o Kayışoğlu'nun karşısında, derede koyun keser gibi kesiyorlar!

Devlet yapıyor bunu. Ama bazen her şeyi yaptıran Rab'dır... Ergan'da başka kimseye zarar gelmemiş. İsa Mesih, Sarkis'in hayfını [öç almak] onlardan alıyor. Bunu Ergan köylüleri de biliyor.

Babam "Benim İmanım Var ki İsa Şimdi Bize Yetişecek" Diyor Anama...

Ergan 1915'i çok derin yaşamış, bizim anlatmamızla bitmez. Fakat 1938'deki felaket de ayrıdır. '38'de Ergan köyü halkının tamamını topluyorlar bir araya ve askerler ağır makineli silahları kuruyor, tarayacaklar. Ben yeni doğmuşum, bir subay beni kucağına alıp seviyor, ismimi soruyor.

"Henüz ismini koymamışız" diyorlar. Subay, "Benim bir oğlum var, ismi K.'dır. Siz de bunun ismini K. koyun" diyor.

Benim beş kız kardeşim var. Beşinin küçüğü benim. O zaman anam, babamı suçluyor, diyor ki; "Bunların kanına sen girdin, bak bu çocukları kıracaklar, Allah'ın huzurunda bunların hesabı senden sorulacak." Babam diyor ki anama, "Benim imanım var, İsa şimdi yetişip bizi kurtaracak." 45 dakika, bir saat geçiyor, bir atlı subay Hozat'tan geliyor. Soruyor, "Bunları evlerden mi, mağaralardan mı, yoksa dağlardan mı topladın?" Subay diyor ki, "Hepsini evlerden topladık."

Annem da babam da o zaman Türkçeyi mükemmel biliyorlar, subaylarla doğrudan konuşuyorlar.

Bir Çocuk Bile Kalmadı...

Babam bakıyor ki, Dere nahiyesinden Pilvenk aşiretinin lideri Süleyman Ağa geliyor. Süleyman Ağa babamın çok yakın dostu. Bunlar hayvanlarıyla beraber, gelinler, kızlar takılarıyla, elbiseleriyle giyinmiş geliyorlar. Demişler, "Sizi sürgüne göndereceğiz." Tabii kalabalık, her aile 15-20 nüfuslu. Oradan geçerken Süleyman Ağa soruyor, "Bu Yezit bizi ne yapacak, senin haberin var mı?" Babam da, (babam Pilvenklilerin dilini biliyordu) "Sen nasıl biliyorsan biz de öylebiliyoruz. Bizim halimiz senin gözünün önündedir işte" demiş. Süleyman Ağagil gitmiş. Aşağı yukarı bir saat geçmeden, bir dere var, orada hepsini ağır makinelerle taramış öldürmüşler.

Babam bakmış Hozat tarafından hayvanlarla köye gelenler var, sormuş onlara; "Yav silah sesleri vardı, Süleyman Ağa buradan gitti, onlara zarar geldi mi?" Diyorlar ki; "Bir çocuk bile kalmadı, hepsini kırdılar!"

Rabbim İsa kurtardı bizi...

Orada bir subay diyor ki, " 'Bunları da Süleyman Ağa'nın kafilesine katalım, bunlar da kırılsın, Ermenidirler zaten.' 30-40 metre gittik gitmedik, o seni seven subay, 'Bunların ne kabahati var?' dedi. Türkçe konuşuyorlar ama anlıyoruz. Bizi kırmadılar, geri çevirdiler, geldik köye" diye anlatırdı babam.

Yani demek istediğim Rabbim İsa kurtardı bizi. Bu ne kadar mucizevi bir şeydir değil mi?

Alevi ve Ermeni Toplumu Birbirine Hep Saygılı Olmuştur...

Sarkis dedem, annemin babasıdır. Yani İnce Keşiş'in torunu... Sarkis'in babasının adı Toros, onun babası da İnce Keşiş'tir. Toros, Ergan'da doğuyor. İnce Keşiş, Halvori Vank'ından, tahmin ediyorum 250 sene önce geliyor

Ergan'a; annemin anlatımlarından çıkarıyorum. Sarkis ve kardeşleri diplomalı papazlar, gelip İstanbul'da Patrikhane'den onay almışlar.

Halvori Vankı'nın kışı çoktur. İnce Keşiş de, "Ergan dağı ılıktır, orada Ermeni topluluğu da var, kilise de; dualarımı orada yaparım" deyip Ergan'a gelmiş. Ergan'daki ağalar bunların mucizelerini görmüşler, hemen, "İstediğin evi sana veririz" demişler. "Davarların varsa, bizim çobanlar gidip alıp gelsinler."

Çok hürmet ediyorlar. İnce Keşiş oraya yerleşiyor. Tarih boyu Alevi toplumuyla Ermeni toplumu hep birbirine saygılı olmuştur. O İbram Ağa'nın yaptığını da Dersim dağında belki başka kimse yapmamıştır.

İn köyünde eskiden bir pınar varmış adı Sevar, Ermeni ismidir. Bir gün çocuğunun ağzı eğrilmiş [felç geçirmiş] bir aile İnce Keşiş'e gelmiş. O zamanlar cin çarpmış falan diye hadiseler varmış. İnce Keşiş okumuş çocuğu, gece orada yatmışlar. Sabah kalktıklarında bakıyorlar ki, çocuğun ağzı düzelmiş. Demişler ki, "Sana ne verek? Bir tarla verek, bizim çocuğumuzu hayata dönderdi ", "Sizin imanınız inancınızdandır, ben dua etmişim Rab sizin imanınıza göre size mükâfat verdi. Biz bir şey almayız mümkün değil" demiş. Böyle mucizeleri varmış İnce Keşiş'in...

Anamın Bir Sözü Vardı, "Hükümet İnsana Düşman Olursa..."

İnce Keşiş'in kaç çocuğu varmış hiçbir bilgim yok. Toros'un birkaç çocuğu var. Biri Abraham, biri Sarkis diğeri de .....? Üç de kız kardeşleri varmış.

Dedem 1915 yılında öldürülüyor. Çocukları olarak üç dayım, üç de teyzem varmış, annemle birlikte dört kız. Oğlunun biri Misak, 1915'ten önce Amerika'ya gidiyor. Diğerleri Toros ve Bargam. Teyzelerimden biri vefat etti; Vani, Nazlı ve annem Hripsime.

Vani teyzem 1915'te evliymiş, Balişer köyünde. Kaynatası ve kocası tarlada taze soğan çekmeye gitmişler. Eve dönerlerken yolda vurmuşlar. Nazlı'nın kocası da Amerika'ya gitmiş. Eskiden Dersim'den Kürtler, Ermeniler, Aleviler gidiyorlarmış Amerika'ya. Dayım Misak orada Amerikalı bir kızla evleniyor. Duyduğumuza göre çok yaşamıyor.

Anamın bir sözü vardı, derdi ki; "Eğer hükümet insana düşman olursa, dağlar taşlar, her şey, herkes sana düşman olur." Nazlı teyzem, kocası Amerika'ya gittiği için kaynanası ve 5-6 aylık çocuğu ile Balişer'de kocasını Sünnilerin vurduğu teyzemi de alarak, "Dağda asi var, bizi korur" deyip, Ergan'a gitmek üzere yola çıkıyor. Dedemin evine geliyorlar.

Ergan'da kucağında çocukla giderken askerler bunları alıp götürüyorlar. Dedem Kırmızı Dağ'da saklanıyor o zaman. Dedem bir kadına para veriyor, "Gidip o yaşlı kadının elindeki çocuğu getir" diyor.

Ruslar Geldiği Zaman...

1917-18 yılına kadar Ruslar Erzincan'dalar. Geride kalan bazı Ermeniler de Rus ordusuna katılmış ve onlarla birlikte gelmişler. İntikam almak isteyenler var içlerinde. Çünkü soyunu kırmış, kesmişler. Demişler ki, "Ermeniler bizimle gelsin, Rusya'ya götürelim." Nazlı teyzem ve Amerika'ya giden dayımın hanımı (benim de halam olur), "Biz gidelim, eğer iyi olursa, sizi de sonra isteriz" diyorlar.

Bunlar düşüyorlar yola... Ovacık Mercan'da Zini gediğinden gidiyorlar. Biz şunu duymuştuk; Seyit Rıza, adamlarıyla Erzincan'a gittiği zaman, Rus ordusu da dağılmış... Sonuçta, gruplar halinde gidiyorlar. Bir yerde bunları taramışlar. Seyit Rıza da gitmiş, bakmış, "Eyvah, bunlar bizim Ermenilerdir!" demiş. Bu sözü, Seyit Rıza'nın ağzından duymuş büyüklerimiz...

Bir rivayete göre de Mercan deresinden giderken kar kışmış... Dağdan ayağı kayıp düşmüş olabilecekleri söyleniyor. Her iki ihtimal de var ama sağ olsalardı, bugün Ermenistan'da, İran'da dünyanın neresinde olsalar bulunurlardı. O zaman Seyit Rıza'nın adamları tarafından yanlışlıkla vurulmuş da olabilirler ama Seyit Rıza üzülmüş tabii...

Bütün Ermeniler Bağı Bahçeyi Bırakıp Gidecek!...

O zamanlar annemle haberleşiyor, Amerika'ya giden Misak Dayım; nasıl, bilmiyorum. Sonuçta 1927-28 arası, dayım Toros ile amcam Bağdasar da Halep'e gidiyorlar.

Toros Dayımın yanında çok kaldım ben. Sadece dayımın değil, bütün Ermenilerin başına gelenleri biliyorum. 1927-28'de İnciğa köyünde şeytani ruhlu insanlar vardı. Büyük bir kısmı Sünniydi. Ermeniler de 25-30 hane vardı.

Bu Sünnilerden Koca Rıza'nın babası vardı, adını bilmiyorum, bu işleri o beceriyordu. Gidiyor Hozat'ta kaymakamla, emniyet amiriyle görüşüyor, anlaşıyor. Bir kış günü diyor ki, "Emir gelmiş, bütün Ermeniler bağı bahçeyi bırakıp gidecek." Maksat tabii orda herkesin malına el koymak... 25-30 evin tamamı da zaten bağı bahçesi, arazisi olan kişilerdi. Ermenilerin birinde bile tek kelime diyecek hal yok. "Kış günü bu karda nereye gidek?" diyorlar ve en yakın yer olarak Hozat'a gidiyorlar. Birkaç boş davar ağılı buluyorlar, koyun gibi orada yaşamak zorunda kalıyorlar.

Öyle Bir Hale Gelmiş ki, Malına Sahip Çıkacak Durumu Yok!...

Sadece İnciğa'da oluyor bunlar, Dersim'de hiçbir yerde böyle bir şey yok. Ankara'dan da böyle bir emir gelmemiş. Mesele oradaki Ermeni topluluğunun mallarını, topraklarını almak... Bunu yapanın da Koca Rıza'nın babası olduğu tespit edildi.

Bir Ermeni sözü vardır: "Felek çocuk dağıtıyor diyorlar, felek benim çocuğumu almasın da bana feleğin çocuğu lazım değil." Ermeniler, 1915'i geçireli 10-12 sene olmuş hâlâ tedirgin, bir kuş gibi uçmak istiyor daldan dala. Öyle bir hale gelmiş ki, kendi malına, mülküne, parasına sahip çıkacak durumu yok. Kış olduğu için Elazığ'a da gidemiyorlar. Hozat 13 kilometre... Hozat'ta komlara [geçici hayvan barınağı] davar sahalarına yerleşiyorlar.

Yazın yollar açıldıktan sonra –hangi şartlarla gitmişlerse– Diyarbakır'a gitmişler. O zamanlar Diyarbakır'dan Halep'e kamyonlarla gidiyorlarmış. Dayım, babamın yanında sadece çekiç tutmasını öğrenmiş. Halep'te kendi becerisiyle divan yapmaya başlamış, dükkân açmış. Amcam, tren işletmesinde memur olmuş, Halep'e yerleşmiş. Zaman zaman amcamı, dayımı görmeye Halep'e gidiyorduk.

Bizim niyetimizde de vardı Halep'e gitmek, yerleşmek ama olmadı, gitmedik. İki kız kardeşimi götürdük, orada bıraktık. Birisi geri geldi, diğeri kaldı, evlendi. Netice 1965-70 arasında hepsi de oradaki geleceği iyi görmediler ve dağıldılar; Amerika'ya, Avrupa ülkelerine gittiler.

Halep'te Nuri Dersimi'yi* (Baytar Nuri) Tanıdım

Halep'e, Toros Dayım'a gidip gelirken, orada Türkiyeli Ermeniler, Aleviler tanıdım. Bunlardan biri de Nuri Dersimi'ydi (Baytar Nuri). Dayımın yakın ahbabıydı. Haftada birkaç kez gelir, oturup sohbet edip kahve içerlerdi. Dersimi'nin dediği en büyük söz şuydu: "İnşallah bir gün Dersim'in bütün o yüksek dağlarında, ben bu bayrağı sallayacağım. Benim elimde olacak bu bayrak."

Karısını burada [Dersim'de] bırakmış gitmişti. Orda da yeniden bir Alevi kızla evlenmişti. Çoluk çocuğu yoktu.

Toros dayımın çocukları Kanada'da yaşıyorlar. Dersim'e yalnız dayım geldi, çocukları gelmediler. Çocuklarla haberleşiyoruz, telefonla görüşüyoruz. Hepsi de Türkçe ve Ermenice biliyorlar. Ben Ermenice fazla bilmem, onlarla Türkçe konuşuruz. Amcamın çocuklarıyla da konuşuruz, onlar da Kanada'da yaşıyorlar. 15 yıl önce geldiler İstanbul'a. Amcamla dayım, dünürler aynı zamanda.

* Nuri Dersimi: Baytar Nuri olarak da bilinir. *Kürdistan Tarihinde Dersim* ve *Hatıratım* kitaplarının yazarıdır. Bir dönem referans olarak kabul edilen kitapları sonraki yıllarda, gerçekleri yansıtmadığı gerekçesiyle sert eleştirilerin konusu oldu. Bazı Kürt siyasi çevreleri tarafından "önemli bir Kürt aydını" olarak görülürken, bazı çevreler tarafından da "güvenilmez bir Kürt milliyetçisi" olarak görülmektedir.

Babam Paşavenklidir...

Babamın ismi Hovnatan'dı. Babamın babası Bağdasar, onun babası Ovagin. Babam 1915'te 17 yaşındaymış, Halep'e giden kardeşi de ondan 6-7 yaş küçükmüş...

Babamın köyü, Pertek'ten Tunceli'ye giderken, şimdiki adı Pınarlar, esas adı Paşavenk'tir.

Birinci Kırımda (1915), babamın bir bacısı varmış. Benim halam, ismi kutsal kitaplardan alınmış, Repega'ymış. 1915'te yolda kırılmış. Onun ailesi kalmadı. Ne onların ismi kaldı ne Repega'nın ismi. Bulamamışlar, ne olduğu belirsiz...

Yıllar içerisinde hiç kimse durmadı, 1938'de hepten gittiler. İnciğa, Sin, Halvori'den... Pertek'te çok Ermeni vardı. Bazılarının ailesini eve, samanlığa soktular, gazyağı döküp yaktılar; kökünü getirdiler! 1938'de de çok Ermeni kırıldı...

Dedem Bağdasar, 1915'ten önce ölmüş. Onun ölümünden sonra nenem Peri'de yaşayan çok inançlı bir adamla evlilik yapmış. Nenemin ismi Hatun. Nenem oğlunu almış Peri'ye gitmiş, 1915 olunca bunlar dağlara kaçmışlar. Sonrası mı? Sonrası malum...

Ergen (Ergan) Ermeni Kilisesi
Foto: Garo Olgar

Murat Karakaya (Minasyan), Agop Karakaya

Söyleşi
Tarih: 23 Aralık 2021
Yer: Lyon-Fransa
(İnternet Üzerinden)

Keşiş'in Torunları – Dersimli Ermeniler 1 *kitabını çalışırken 2013 yılında Almanya'nın Giengen şehrinde Kevork Gregoryan, yaptığım uzun söyleşide Zımekli Minasgiller'den bahsetmiş ve Murat Karakaya'nın Fransa'da yaşadığını anlatmıştı.*
Minasgiller'in öyküsünü dinlemeyi ve kayıt altına almayı çok istememe rağmen bu bir türlü mümkün olmamıştı.
3 Aralık 2021 tarihinde aldığım bir mail ile nihayet bu aileden biriyle bağlantı kurmuş oldum (Fakat Murat Karakaya bir yıl önce, 2 Aralık 2020 tarihinde yaşama gözlerini yummuş. Anıları sevenleriyle var olsun).
Maili yazan Minasgiller'den Murat Karakaya'nın oğlu yazar Agop Karakaya idi. Yakın zamanda yazdığı Minas Dede'nin Değirmeni (Dersim '38 Mağduru Murat Karakaya'nın Anıları) *kitabını bana göndermek istediğini öğrendiğimde çok sevindim. Kitap gönderme nezaketinden dolayı ve benimle iletişim kurduğu için sevgili Agop Karakaya'ya yürekten teşekkür ediyorum...*
Kitabı hemen okudum ve bu konuda yüzlerce öykü dinleyip kayıt altına almış olmama rağmen, sanki ilk kez dinliyormuşum gibi sarsıldım ve nefessiz kaldım. Son derece çarpıcı doğal bir anlatım ve hakikate bağlı kalınarak yazılmış bir eser.
Tertele/Soykırım yaşamış her insan bir belgedir. Minasgiller'in çığlığının bir belge olarak bu kitapta yer almamış olması muhakkak ki büyük bir eksiklik olurdu.

Bu nedenle sevgili Agop Karakaya'dan bunu anlatmasını rica ettim. Yazılı olarak gönderdiğim soruları babası Murat Karakaya'nın ona anlattıklarına doğrudan bağlı kalarak yanıtladı...
Bu söyleşide Minasgiller'in yaşadıklarının küçük bir bölümünü göreceksiniz. Tablonun bütününü görmek için değerli Agop Karakaya'nın Minas Dede'nin Değirmeni kitabını mutlaka okumanızı öneririm.

(Murat Karakaya'nın öyküsünü oğlu Agop Karakaya anlatıyor.)

Ben 6-7 Yaşlarında Bir Çocuktum, Bize Minasgiller Derlerdi...

Dersim'in Hozat kazasının Zımbek [Zımek, bugün Çığırlı] köyünde 1930 yılında doğdum. Zımbek eski bir Ermeni köyüdür.1938'de 6-7 yaşlarında bir çocuktum.

Annemin adı Şuşan, babamın ise Agop'tu. Biz iki kardeşiz, ben ve kız kardeşim Nazlı. Kız kardeşim de benim gibi Dersim Soykırımı'ndan bir mucize eseri kurtulmuştu. Kız kardeşim 1985 yılında İstanbul'da öldü.

Dedemin (babamın babası) adı Minas idi. Minas dedem oldukça yaşlıydı. Bizim evin büyüğüydü, kendisine "Minas Ağa" derlerdi. Ben o sıralar küçük bir çocuk olduğum için tam olarak yaşını bilemiyorum ancak o zaman 70-75 yaşlarında olduğu söylenirdi. Dedem ilerlemiş yaşına rağmen, çok iyi hatırlıyorum, oldukça dinç ve dinamik bir insandı. Gözleri iyi görmezdi, sebebini bilemiyorum. Dedem yalnız yaşardı, karısı ölmüştü. Dedemin bir oğlu (babam Agop) ve iki kızı vardı, isimleri Zarto ve Vartuş idi.

Köyde İnsanlar Birbirleriyle Kardeş Gibi Geçinirlerdi...

Babamın yüzünü hayal meyal hatırlıyorum, ancak annemin masum ve melek yüzünü hiç unutmadım. Babam köyde ve çevresinde, Minas Dedem gibi, çok sevilen ve sayılan bir insanmış. İnşaat işi yaparmış, taştan veya kerpiç topraktan ev yaparmış, aynı zamanda marangozluk da bilirmiş. Çok iyi ve yetenekli bir usta olduğu kadar, daha birçok alanda da becerikli bir kişiliğe sahipmiş, dokuma tezgâhı da yaparmış. Ayrıca düğünlerde ve bayramlarda çok güzel zurna çalarmış. Babam askerliğini yaptığı için de Türkçe bilirmiş.

Annem Şuşan 1938 Dersim Soykırımında hamile olduğu halde benim yanımda hunharca katledildi, beni ve kız kardeşim Nazlı'yı kanatları altına alıp kurşunlardan korumaya çabalarken...

Büyük Minasgiller Artık Yok, Kalanlar Darmadağınık...

Zarto Halam bizim köyden bir Ermeniyle evlenmişti. Memo (Bakkal Mehmet) ve Mayram (Fatma) adında iki çocuğu vardı. İkinci halam Vartuş ise bir Ermeniyle evlenmişti. Bizim köyün yukarı taraflarında mezrayı andıran bir yerde evleri vardı; orada otururlardı. Onlara "mezralı" derlerdi. Sürgünde verilen Türk adlarıyla, Osman, Şükrü ve Şevki (Ermeni adıyla Garbis) isimli çocukları vardı. Onlar Almanya'ya ilk gidenlerden oldular, bu sebeple köydeki yakın ilişkilerimiz uzun mesafeler aldı ve artık tesadüfler sonucu görür olduk... Almanya'daki halamın oğlu Garbis'le ara sıra telefonlaşırdık, ancak kendisi de birkaç sene önce öldü. Zaten diğerleri de artık hayatta değiller. Dersim '38 Katliamı, sürgün ve sürgün sonrası, o güne kadar birlikte yaşadığımız büyük ve geniş Minasyanlar veya kimilerine göre Minasgiller ailesini darmadağın etti. Artık çocuklarımız birbirlerini tanımaz, birbirlerine yabancı oldular.

Minas Dedemin Anton adında bir kardeşi varmış, ben doğmadan ölmüş fakat karısı sağdı. Anton Emmimin beş erkek çocuğu vardı. En büyükleri Garabet (sürgünde Ali Ağa derlerdi), onun küçüğü Garo (sürgünde Garaman derlerdi), ondan sonra Tateos (sürgünde Hasan derlerdi, daha sonraları biz kendisine Bedros derdik) ve Nişan gelirdi, en küçükleri ise Sarkis (sürgünde Şakir derlerdi). Anton'un dört oğlu, Garabet Emmimin gayretleri sayesinde dağlara kaçıp kırımdan kurtulmuşlar. Nişan ise on binlerce Dersimli gibi alçakça katledilmiş.

Büyük Minasyan Ailesinin Trajedisi...

Minas dedemin kardeşi Anton'un çocuklarından en büyüğü Garabet Emmim ve karısı Manuş ve Tateos (Bedros) Emmim, 1947'de çıkan aftan sonra Elazığ'a gidiyorlar. Daha sonra '60'lı yıllarda İstanbul'a gelip yerleşiyorlar. Garabet Emmimin beş çocuğu oldu. Onlar ileriki yıllarda Fransa'ya gittiler. Daha sonraları babalarını da yanlarına aldılar. Garabet Emmim Paris'te 2005 yılında 100 yaşını aşkın öldü. Ben cenazesine gittim. Ne yazık ki çocuklarıyla düzenli bir ilişkimiz yok.

Tateos Emmim İstanbul'da Verjin adında bir Ermeni kızıyla evlendi. Çocukları olmadı. İstanbul'da ara sıra, çok seyrek görüşürdük ancak ben Fransa'ya geldikten sonra bir daha hiç görüşmedik. Ben Fransa'da iken her ikisinin de öldüğü haberini aldım.

Garaman Emmim İstanbul'a yerleşti. Geri kalan hayatını İstanbul'da yaşadı ve öldü. Garaman Emmimin çocukları büyük yaşlarında Almanya'ya gidip yerleştiler. Büyük kızıyla kırk yılda bir telefonlaşırız. Öteki çocuklarından hiç haberim yok...

En küçük emmim Sarkis de İstanbul'da kaldı ve bir Ermeni kızıyla evlendi, sanıyorum birkaç çocuğu oldu. Kendisi İstanbul'da zamanın ('60-70'li yıllarda) en meşhur terzilerinden biri olmuştu. Ben Fransa'ya geldikten sonra öldüğünü duydum. Çocukları kimdir, nedir hiç bilmiyorum.

Kız kardeşim Nazlı ise İstanbul'da evlendi ve orada yaşadı. Üç çocuğu oldu. Ben Fransa'ya geldikten birkaç sene sonra, 1985 yılında talihsiz bir trafik kazası sonucu İstanbul'da hayatını kaybetti. Mülteci olduğum için ne yazık ki cenazesine gidemedim. Sonuçta, yeğenlerim hariç, emmilerimin çocuklarıyla hemen hemen hiç irtibatım yok... Bu dağılmışlığı da Zimbek köyünde hep beraber yaşadığımız bizim büyük Minasyan ailesinin son trajedisi olarak niteleyebiliriz.

Minas Dedemin Değirmeni Vardı, Kendisi Yapmıştı...

Minas Dedemin aile geçmişi hakkında ne yazık ki hiçbir bilgim olmadı. Kimlerdir, ne zamandan beri Zımbek köyünde yaşıyorlar, tam olarak bilemiyorum! Fakat daha sonraları büyüklerin anlattıklarından öğrendiğim kadarıyla bizim ailemiz köyün en eski ailelerindenmiş. Dersim, dedelerimizin ata toprağıymış.

Anton Emmimin, Halvori Vank köyünden olan karısının iki erkek kardeşi (Garabet ve kardeşlerinin dayıları) oradaki Surp Garabet (Aziz Garabet) Ermeni Manastır Kilisesinde keşişlermiş. Bu keşiş kardeşler bayram, düğün, vaftiz veya ölüm gibi durumlarda bizim köye veya çevre köylere gelir papazlık görevini yaparlarmış. İsimlerini bilmesem de onları hatırlıyorum.

Minas Dedemin değirmeni vardı. Köyün karşı tarafındaydı ve köyden görünürdü. Değirmeni kendisi yapmış, inşa ettiği oluklu bir boru sistemiyle dağdaki pınarlardan değirmene su getirmiş. Bizim köyün karşısındaki dağlara, kayalıklara kimse tırmanmaya cesaret edemezmiş fakat Minas dedem bir dağkeçisi çevikliğiyle o yamaçlara tırmanırmış. Öyle ki köylüler o dereye "Minas'ın deresi" adını vermişler. Dedem bizim köyün ve civar köylerin ununu yaparmış.

Zimbek'te İsimlerimiz, Dilimiz, Dualarımız, Şarkılarımızla Ermeni Olarak Yaşıyorduk...

Köyde biz tamı tamına Ermeni olarak yaşıyor, aile içinde tüm gelenek ve göreneklerimizi, Hıristiyan inanç ve âdetlerimizi serbestçe yerine getiriyorduk. Aramızda, evde ve dışarıda Ermenice, Kürtlerle ise Kürtçe konuşurduk. Ermenice dualar eder, şarkılar söylerdik. Kendimize Ermeni isimleri koyar, birbirimizi bu isimlerle çağırırdık.

Bizim oralarda Kürtlerin hepsi Alevidir. Kültürel, sosyal ve dinî alanlarda bize kimse baskı veya engelleme yapmazdı. Bizim Zımbek köyü ve

çevresi eskiden önemli bir Ermeni kültür ve din merkeziymiş. Köyde 10-12 kilise ve manastır varmış ancak bu tarihî yapılar bugün yıkılmıştır. Sadece iki veya üç tanesinin temel taşları hâlâ köyde bulunmaktadır. Benim zamanımda köyde bir kilisemiz vardı. Daha ziyade bir dua evi olarak yapılmıştı. Bu kilise köyün hemen kenarında bulunan Ermeni mezarlığının yanındaydı. Biz pazar günleri ve bayramlarda gider dua eder, mum yakar ve dinsel âdetlerimizi yerine getirirdik. Düğün ve ölümlerde ise papaz dayılar gelir dinî törenleri yaparlardı.

Çok iyi hatırlıyorum, bizim Zadig (Paskalya) bayramında ben Zarto Halamın elini öpmeye giderdim. O da bana kırmızı yumurtalar, kuru yemişler, meyveler, daha neler neler ikram ederdi...

Biz Ermeniyiz diye evimize toprağımıza kimse göz dikmezdi. Ermeniler de Kürtlere karşı saygılı ve hürmetliydiler. Köyde insanlar birbirleriyle kardeş gibi geçinirlerdi. Biz kendi aramızda, Kürtler de kendi aralarında evlenirlerdi. Bayramlarda iki halk birbirleriyle bayramlaşır, karşılıklı hediyeler verirdi.

Evimiz Köyün En Büyük Evlerinden Biriydi, Dut ve Ceviz Ağaçları Vardı...

Köyümüz 40-50 hanelik bir köydü. Sürgün yıllarında büyüklerden duyduğuma göre, bizim köyde sekiz veya on hane Ermeni evi vardı, gerisi ise Alevi Kürt evleriydi. Biz iki kardeş, Minas ve Anton'un çocukları, torunları olarak hepimiz aynı evde oturuyorduk. Evimiz köyün en büyük evlerinden biriydi. İki katlı ve oldukça geniş bir arazi üzerine inşa edilmişti. Üst katın bir kısmı topraktan yapılmış damdı, geri kalan daha büyük kısmı ise evdi. Harmanımız vardı, buğday ekip biçerdik, bu işle Garabet Emmim uğraşırdı. Bizim ev köyün meydanına bakardı. Meydan çok büyüktü, dut ağaçları ve bilhassa çok büyük bir ceviz ağacı vardı.

Köyde evler birbirinden bağımsız konumda yapılmıştı ve aralarında epeyce mesafe vardı. Köyde Ermeni ve Kürt evleri karışık bir sıralama ve düzen içinde inşa edilmişti. Köyde Kürtler bizi Ermeni olarak biliyorlardı. Biz Ermeniliğimizi serbestçe yaşardık.

1915 Tertelesi/Soykırımına Dair Bir Şey Konuşulmadı, Hatırlamıyorum...

1938 Dersim Soykırımı'na kadar çok küçük bir çocuk olduğumdan 1915 Ermeni Soykırımı'na dair evimizde veya yakın çevremizde konuşulup konuşulmadığını hiç bilmiyorum. Sonraki uzun sürgün yıllarında ve ileri yaşlarımda da bu konuyla ilgili emmilerimden veya büyüklerden bir şey duymadım ve konuşmadık.

1938'de Askerler Bütün Halkı Köy Meydanında Topladılar...

15 Ağustos 1938 sabahı erkenden askerler Beyaz Dağ'dan gelip bizim köyü basıyorlar. Daha yeni gözünü açan köy halkı bir anda askerlerle burun buruna gelince ne olduğunu anlamamış. Hozat'ın yüksek düzlüklerine karargâh kuran ordu, köyleri tek tek işgal etmeye başlamış. Bu alışılmadık durum karşısında ve bilhassa silahların tehdidi altında evlerinden yarı uykulu çıkarılan köylüler korku ve şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemez haldeydiler.

Askerler bütün halkı köy meydanında topladılar. Erkekleri bir tarafa, çoluk çocuk, kadın, kız genç ve yaşlıları diğer tarafa ayırarak bizi köyün yanındaki yamaçtan yukarı Beyaz Dağ'a doğru yürütmeye başladılar. Saatlerce yürüdükten sonra bizi Hopik mevkiinde genişçe bir düzlüğe oturttular. Bu düzlükte bizi aç susuz, yakıcı güneşin altında sanıyorum öğleden sonraya kadar beklettiler.

Babam Demiş ki, "Biz Ermeniyiz, Hükümetle Sorunumuz Yok! Üstelik Ben Askerlik de Yapmışım..."

Bu arada yaklaşmakta olan büyük tehlikenin farkına varan veya o sıra tarlada bulunan tek tük kişiler kaçıp dağlara saklanmışlar. Garabet Emmim çok akıllı ve zeki bir insan olduğundan durumun vahametinin farkındaymış. Ancak evin büyükleri olarak ne Minas Dedemi ne de babam Agop'u ikna edebilmiş. Bilhassa babam "Biz Ermeniyiz, hükümetle bir alıp vereceğimiz yok! Üstelik ben askerlik de yapmışım" demiş. Fakat köyün hemen tamamı kuzu kuzu ölüme gitmişler. Bunun üzerine Garabet üç kardeşini ikna edip, daha askerler köye gelmeden kaçıp dağlara saklanmışlar. Bütün yöreyi avucunun içi gibi bilen emmim bütün olayları dağlardan, yamaçlardan izlemiş.

Önce Erkekleri Öldürdüler; Silah Seslerini ve Çığlıkları Duyuyorduk...

Askerler önce düzlüğün ilerisindeki dereye bakan yamaçta erkekleri sonra da belli bir yaştan büyük erkek çocukları öldürdüler. Onlar bizim görüş alanımızda değildi ancak makinelilerin çıkardığı büyük gürültü ve katledilenlerin çığlık ve haykırışlarını biz oturduğumuz yerden duyuyorduk. Sesler kesildikten bir müddet sonra, askerler bulunduğumuz düzlüğe gelip ağır makinelileri tam karşımıza yerleştirdiler. Ben ilk defa gördüğüm bu tuhaf aletleri çocuk aklımla izliyordum. Bu arada annem yaklaşmakta olan tehlikeyi sezinlediğinden olsa gerek, beni ve kız kardeşimi iyice kendine çekip, kollarıyla sıkıca sarıp korumaya çalışıyordu. Artık hepimiz iyice korkmaya başlamıştık. Herkes titriyor, kadınlar dualar ediyor, gökyüzüne yakarıyor, Dersim'in ermişlerinden, azizlerinden, Munzur dağlarından yardım diliyorlardı.

Sonra Kadın ve Çocukları...
Annem Vücudunu Bize Kalkan Etmişti...

Makinelilerin başında hazır bekleyen askerler komutanlarından gelen emirle aletlere kan kusturmaya başlattılar. Ağır makineliler tak tak tak diye cehennemî bir gürültüyle bizi taramaya başladı. İnsanlar kendilerini yerden yere atıyorlar, kurşunlar yanı başımızdan vızıldayarak geçiyor... çıkardıkları gürültü insanların ölüm çığlıklarına ve haykırışlarına karışıyordu. Ortalık bir cehennem alanına dönüşmüş, dünyanın kaygısız gözü önünde ve bir Cumhuriyet Devleti yönetiminde bir insanlık trajedisi yaşanmaktaydı.

Ağır makinelilerle tarama işi bittikten sonra, komutanın "süngüleyin" emri üzerine askerler görülmemiş bir canilikle yerde cansız yatan veya aldığı yaralardan inildeyen ve can çekişen insan yığınının üstüne çıkarak hepsini tek tek bütün güçleriyle süngüleldiler. Bütün vücutlar bu süngü darbeleri altında parça parça oldular. O sıra hamile olan Şuşan Annemin beni ve kız kardeşimi, vücudunu kalkan yaparak koruması sayesinde bana kurşun isabet etmemişti. Ancak süngülenme sırasında kendimi kaybetmişim.

Bende İki, Kız Kardeşimde Dört Süngü Yarası...
Sağ Kalmıştık...

Küçük olduğum için ve annemin koruması sayesinde, ben ve kız kardeşim ölmemiştik. Bana iki süngü darbesi, daha sonra sürgünde öğrendiğime göre kız kardeşim Nazlı'ya ise dört süngü darbesi isabet etmişti. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Annem hamileydi ve ağır yaralıydı, kan revan içindeydik. Annem o haliyle beni aldı ve oradan ayrıldık. Yakın bir köyde bir aile dostumuz vardı, oraya götürdü. Sonra neler oldu bilmiyorum. Anneme ne oldu, bebeğine ne oldu hiçbir zaman öğrenemedim...

Bir gün kendimi bir mağarada buldum, bir yandan süngü yaralarının acısı, öte yandan her yanımın kanlar içinde olması... Annem yoktu... Yanımda Garabet Emmim vardı. Kız kardeşimden ve öteki akraba ve yakınlarımızdan kimse yoktu. Mağara yaralı, can çekişen insanlarla doluydu. Sağlam kalanlar bu yaralıların yaralarını sarıp onlara yiyecek, içecek temin ediyorlardı. Garabet Emmim bu insanlara, bu çoluk çocuğa en çok yardımcı olanlardan birisiydi. Yaralarını sarar, onlara yiyecek içecek bulup getirirdi. Bu katliamlarda Kürt-Ermeni ayırımı yapılmadı.

Minas Dede'nin Trajedisi, "Beni Vurun!..."

Daha sonradan sürgün yıllarında anlatılanlara göre, Minas Dedem herhalde değirmende olduğundan o sabah askerlerin toplamasından kurtulmuştu. Ancak askerlerin insanları katletme işini bitirip köyleri,

harmanları yakıp talan etmek için bizim köye geri döndüklerinde Minas Ağa'yı evin damında oturur buluyorlar. Kısa bir müddet önceden olan olayları, tüm ailesinin öldürüldüğünü, bilhassa en çok sevdiği biricik oğlu Agop'un da öldürüldüğünü, kaçıp kurtulan bizim köylü bir gençten haber alıyor. Bunun üzerine dedem yaşama kahrediyor. Artık yaşaması için bir sebep yoktur! Gelen askerlerden, kendisini çekip vurmalarını istiyor. Askerlerden biri de kısa bir şaşkınlık ânından sonra dedemi çekip vuruyor. Dedem öylece kanlar içinde damın üstünde ölüp kalıyor. Sürgünde, Dersimliler arasında dedemin bu onurlu ve cesaretli davranışına "Minas Dede'nin trajedisi" deniliyordu.

Annesiz, Babasız, Yetim ve Yaralı Bir Çocuktum Artık...

Annemi, babamı ve birçok akraba ve yakınımı bu insanlık dışı katliamda kaybetmiştim. Onların mezarları da katledilen binlerce Dersimli gibi belli değil. Annesiz, babasız yetim bir çocuktum artık.

Bir zaman sonra, Hükümet katliamlara ve kaçak takibatına son verildiğini köy muhtarları, aşiret ileri gelenleri ve resmî görevliler aracılığıyla halka duyurdu. Herkesin gelip teslim olmasını, teslim olanların öldürülmeyeceğini ve sürgüne gönderilecekleri haberini ortalığa yaydı. Kaç gün sonra tam bilemiyorum, hükümet adamları ve askerler dağlardan inip teslim olan Dersim halkını, çoluk çocuk demeden, Kürt-Ermeni ayırmadan köy meydanlarında topladılar. Önce bizi askerler eşliğinde kafileler halinde yürüterek Hozat'a götürdüler. Büyük küçük herkes aç susuz, perişanlık içindeydi. Yolda ben sürekli ağlıyor, annemi babamı istiyordum. Yapayalnızdım, yanımda Garabet Emmim de yoktu, çaresizlik ve korkular içindeydim. Birkaç gün sonra bizi kamyonlara doldurup Elazığ'a götürdüler.

Kara Vagonlara Doldurup Sürgüne Yolladılar...

Elazığ'da kampa benzer bir yerde bizi üç-beş gün tuttular. Yıkayıp temizledikten sonra bizi hayvan taşımaya mahsus "kara vagonlara" üst üste doldurup batı Anadolu'ya sürgüne yolladılar. Hıncahınç dolu vagonlarda, kimse kimseyi tanımıyor, kimse kimseyle konuşmuyor, herkes kendi kaderiyle mücadele ediyor ve kara düşünceler içinde çırpınıyordu.

İsimlerini Değiştirip Türk İsmi Koydular. Garo'ya Garaman, Sarkis'e Şakir...

Bizi önce bir istasyonda indirdiler. Orada iki emmim Garo ve Sarkis'i buldum. Bu arada kız kardeşimden hiçbir haber yoktu. Sağ mıydı, ölmüş müydü, bilmiyordum. Emmilerim kendi Ermeni isimlerini değiştirip Türk

ismi koydular: Garo'ya Garaman, Sarkis'e ise Şakir. Ermeni olduğumuz bilinmesin diye. Benim adımı değiştirmediler çünkü Murat adı Türklerde de vardı. Bizi orada hep Dersimli Kürtler diye biliyorlardı.

Beni Bir Ağa'ya (Kadın) Evlatlık Verdiler...

Ben ve iki emmim Garo ve Sarkis, Manisa'nın Salihli kazasının Gördes nahiyesinin bir köyüne sürgün olduk. Ancak birkaç sene sonra yeniden buluştuğumuz kız kardeşim ve öteki iki emmim Garabet (Türk adıyla Ali) ve Tateos (Türk adıyla Hasan) ise bizden ayrı olarak Uşak'ın İkisaray köyüne düşmüşler. Bir müddet bir köy odasında kaldıktan sonra, bizi ayrı ayrı bir Ağa'nın yanına hizmetçi/uşak olarak verdiler. Beni, küçük ve anasız babasız olduğum için Ağa'ya (Kadın Ağa) evlatlık verdiler. Bu arada ben hep ağlıyordum. Hep anamı babamı istiyordum. Emmilerim de bana, "Ağlama Murat, ağlama! Biz yanındayız!" diyerek beni teselli etmeye çalışıyorlardı.

Bu arda Garo yaşça büyük olduğu için, ağaya boğaz tokluğuna çalışmak istemeyip bir gün Gördes nahiyesine gitti. Orada yol işlerinde çalışmaya başladı. Bir müddet sonra kardeşi Sarkis'i de yanına aldı. Ben küçük olduğum için ağamın yanında kaldım, ancak Garo Emmim sık sık gelip beni görürdü. Ben o sıralar küçük yaşta olduğumdan Ermeni, Kürt, Türk nedir bilmiyordum. Benzer şekilde başımıza gelenlerin sebebini tam anlamıyla kavrayamıyordum. O güne kadar yaşadıklarımın dışında, bütün bildiklerimi ileriki sürgün yıllarında duyup öğrendim.

Beni Sürekli Döver ve Yaz-Kış Çardağa Benzer Bir Yerde Yatırırlardı...

Ağamın üç tane oğlu vardı, ikisi evliydi. Beni kış yaz dışarıda çardağa benzer bir yerde yatırırlardı, kışın kar da yağsa, yağmur da yağsa... Akşamları yorganımın üstüne birikmiş karları silkeleyip altında büzülerek ve ağlayarak yatardım. Son derece vicdansız olan Ağam beni sık sık, sudan bahanelerle azarlar ve döverdi. Beni okula göndermezlerdi.

Garabet Emmimin Bizi Bulduğu Gün, Kız Kardeşimin Hayatta Olduğunu Öğrendim...

Ben bu çileli hayatı yaşarken, büyük emmim Garabet bizim sağ olduğumuzu biliyormuş ve sürgünlere uygulanan dolaşım kısıtlaması dahilinde elinden geldiğince bizi arıyormuş. Bizi bulduğu gün hepimiz de çok sevindik ve mutlu olduk. Bu arada kendisinden kız kardeşimin hayatta olduğunu öğrendim. Garabet, bizim gibi sürgün olan Mazgirtli Ermeni Semerciler ailesinin kızı Pambuk'la (Ermeni adı Manuş) evlenmiş. Bizi en

kısa zamanda yanına, Uşak'a alacağını söyleyerek geri döndü. Bu durum ve aldığımız haberler bize umutlar verdi. Ben kız kardeşimle yeniden buluşacağım günü heyecanla beklemeye başladım

Garabet Emmim Sayesinde Vicdansız Ağanın Elinden Kurtuldum...

Garabet Emmim bir yolunu bulup Uşak Valiliği'nden "Ben kardeşlerimi buldum, onları yanıma almak istiyorum" diyerek bir yazı alır. Bu yazıyı Salihli Kaymakamlığı'na getirir ve oradan da ikinci bir yazı alır, sonra da gelip Ağam'a beni yanına alacağını söyler. Ancak Ağam beni çok sevdiğini, beni evlatlık aldığını söyler ve bırakmak istemez. Uzun tartışmalardan sonra Vali ve Kaymakamın yazdığı mektuplar üzerine beni bırakmak zorunda kalır. Böylece bu vicdansız ağanın elinden kurtulmuş oldum. Çektiğim acı ve ıstıraplar da bana kâr kaldı.

Kız Kardeşim de Bir Ağaya Verilmişti, Hizmetçi/Uşak Olarak...

Garo Emmim Uşak'ta büyük bir inşaat şirketinde usta olarak çalışıyordu. Kız kardeşim Nazlı ise İkisaray köyünde bir ağaya benim gibi evlatlık verilmişti. Hizmetçilik yapıyordu. Ben de boş boş dolaşmayayım diye, beni oturduğu Dumlupınar'a götürdü. Orada beni bir ağanın yanına verdi. Burada beni seviyorlar ve bana iyi davranıyorlardı. Bu ağanın yanında kalmam uzun sürmedi. Garabet Emmim bir gün beni alıp Zarto Halamın oturduğu Mesudiye'ye götürdü. Orada beni başka bir ağanın yanına yerleştirdi. Hamza Ağa çok zengin bir ağaydı.

Yeni Ağamın Kızı Beni Seviyordu, Ama Ben Ermeniydim!...

O sıralar ben 13-14 yaşlarındaydım. Bu ağanın yanında birkaç sene çalıştıktan sonra, halamgil ailece Uşak'a taşındılar. Ben de yalnız kalmayayım diye Garabet Emmim beni de ağanın yanından alıp götürmek istedi. Fakat beni bırakmak istemediler çünkü ağanın kızı beni seviyordu. Ben de ona yakınlık hissediyordum. Beni evlatları yerine koymuşlardı. Onların beni bırakmamak için diretmesi üzerine, Garabet Emmim beni bir köşeye çekerek bana, "Ermeni olduğumu" hatırlattı. Burada kalıp evlenirsem artık "bir Müslüman Türk" olacağımı ve kendilerinden ayrılacağımı anlattı. Bu etkileyici sözler üzerine, kısa bir düşünme ânından sonra Ağamın yanına gidip, "Kararımı verdim ağam, ben gidiyorum" dedim. Böylece Garabet Emmim büyük çabalar harcayarak beni ikna etti ve bir kız yüzünden Ermeniliğimden uzaklaşmama engel oldu. Onun sayesinde öz kimliğimi yaşamaya devam ettim. Kendisini her zaman minnetle ve sevgiyle hatırlarım.

Sürgünden Sonra Dersim'e Dönmedim, İstanbul'a Çevirdim Yönümü...

Dersim'den, 1938'de çok küçük yaşta katliamlar sonucu ayrılmak zorunda kalmıştım. Ancak 1947'de af çıktıktan sonra da köyümüze geri dönmedim. Oradan İzmir'e, sonra İstanbul'a çevirdim yönümü... Tek bildiğim, bizim köyden kirvelerimiz (Hınkahar) Kevork ve Sarkis Gregoryanlar köye dönmüştü ama kısa süre sonra onlar da tekrar İstanbul'a göç ettiler. Bu arada Gregoryanlar'ın bir kız kardeşi köyde bir Kürt Aleviyle evlenmiş, orada kalmış ve Alevi olmuştu...

Ermenilerin Büyük Çoğunluğu Dersim'e Geri Dönmemiş...

Dersim'de yaşadığım çocukluk yıllarımda (1938 Katliamına kadar) Ermeni kimliğimizden ötürü herhangi bir dışlanma veya baskıya maruz kalmadık. Sonrasını bilmiyorum ancak bildiğim duyduğum kadarıyla aftan sonra Ermenilerin büyük çoğunluğu Dersim'e geri dönmemiş.

Fransa-Lyon'da Ermeni Kimliğimle/Kültürümle Bir Ermeni Olarak Yaşıyorum...

İstanbul'da, Elazığ/Harputlu bir Ermeni kızı olan Rozan ile evlendim. Onlar Harput'ta yaşıyorlardı o zaman. İki oğlumuz var. Onları İstanbul'da Ermeni okullarına gönderdim. Onlar, Ermeni kimliği ve o zamanlar kısıtlı olan Ermeni kültür, tarih ve sanatıyla büyüdüler.

Birkaç kelime hariç Ermenice bilmiyorum. Köyde yaşarken Ermenice ve Kürtçe konuşurdum. Aramızda hep Ermenice konuşurduk. Fakat çok küçük olduğum için, sürgün yıllarında Ermeni kimliğimi saklayıp Türkçe konuşmak zorunda kaldığımdan zamanla Ermeniceyi unuttum ve ağır hayat şartları sebebiyle bir daha öğrenme fırsatı bulamadım. Fakat çocuklarımı Ermeni okullarına göndererek onların Ermenice öğrenmesini ve Ermeni eğitimi almasını sağladım. Bu bakımdan kendimi mutlu hissediyorum.

1980'lerin başından beri Fransa'nın Lyon Şehri'nde Ermeni kimliğimle, kültürümle bir Ermeni olarak yaşıyorum.

İsmail Kalaycıoğlu (Halavurt)

Söyleşi
Tarih: 20 Temmuz 2013
Yer: İstanbul

İsmail Kalaycıoğlu emekli bir öğretmen olarak son yıllarda köklerine doğru bir yolculuğa çıkmıştı. Topladığı bilgilerle karanlıkta kalmış aile tarihini aydınlatmaya çalışıyordu. Ne yazık ki, geç kalmıştı ve buna ömrü yetmedi...
"Alevileşmiş Ermeni" olmak Dersimli Ermeniler için bir tercih değil, bir hayatta kalma stratejisi veya bir zorunluluktu elbet... Herkes bildiği halde gerçek kimliğini gizlemek zorunda olmanın nasıl ağır bir yük oluşturduğunu hem genel olarak, hem de İsmail Kalaycıoğlu'nun yaşamında daha iyi gözlemleme imkânım oldu.
Çocukların "Gâvuroğlu gâvur" hakaretleriyle öğrenilen bir kimliğin o koşullarda yeniden sağlıklı olarak inşa edilmesinin olanaklı olduğu kanısında değilim. Başka yerlerde inşa edilmeye çalışılan Ermeni-Hıristiyan kimliğinin de çok sancılı ve problemli olduğunu söylemek mümkün...

Ermeni Olduğumuzu Bilmiyorduk...

1949 yılında Dersim'in Mazgirt ilçesine bağlı Şorda köyünde doğmuşum. Annemin adı Gülizar, babamın Hüseyin. Dedemin adı Mardik, onun da babasının adı Hambar, Hambarsun. Nenemin adını bilmiyorum. Babam kalaycılık yaptığı için "Kalaycı Hüseyin" olarak bilinir.

Dedem Mardik'in ailesini kayıtlarda 1840 yılına kadar biliyoruz ama onların yaşam biçimiyle ilgili herhangi bir bilgimiz yok.

Biz Ermeni olduğumuzu bilmiyorduk ama büyüklerimiz ve köy halkı biliyordu. Bir süre sonra biz de öğrendik. Büyüklerimiz bize yaşam biçimlerini, isimlerini hiç anlatmadılar.

Mardik, ne zaman ve nasıl yaşamını yitirmiş, kesin bir bilgim yok. 1945-50'li yıllarda öldüğünü tahmin ediyorum.

Dedem Mardik ve Ailesi Alevileşmiş...

Babam 1926 yılında Şorda'da doğmuş, 1957 yılında öldü.

Dedemler Yusufan aşiretinin yanına, Ağdat köyüne göç etmişler. Birçok aile, dost ve akrabalarımız Ağdat'ta otururmuş. '38 Dersim hadisesinden bir yıl önce dedem Mardik'in, Ağdat köyünün ağasıyla bir tartışması olmuş... Sonrasında köyü terk edip tekrar Şorda'ya dönmüş. Dedem, Şorda'dan Ağdat'a yakın akrabaları orda olduğu için gitmiş olabilir. Bir baskı sonunda gittiğini sanmıyorum.

Mardik Dedem, Şorda'da yaşarken Alevileşmiş. Adı Süleyman olmuş ve Alevi kimliğiyle yaşamış. Ermeni Soykırımı, 1915 yılında olduğuna göre, o yıllardaki gelişmeler sonunda Aleviliği benimsediğini tahmin ediyorum. Tüm bunları anlatırken şunu mutlaka bilmemiz gerekiyor; oradaki ailelerimizden hiçbir büyüğümüz çıkıp da "Biz şunları, şunları yaşadık" dememiştir. Kendisinin Ermeni olduğunu söylemiştir ama isimlerini bile söylememişlerdir.

Mesela, ortanca amcamın adı Mihran'dır. Ben bunu sonradan bir yaşlıdan öğrendim. Ama hiçbir zaman ne köylü, ne de ailesi onun adının Mihran olduğunu bilmez çünkü söylememiştir. Mihran Amcam 1970'de öldü.

Kendi Aramızda "Biz Buyuz" Diyoruz Ama...

Mardik Dedemin iki kız kardeşi varmış ama akıbetini tam bilemiyorum, muğlak...

Şöyle ki; mesela, Şorda'da oturan İlbin ailesinden İbiş Ağa'nın hanımının, dedemin kardeşi olduğunu duydum. Ama bunu bize net söyleyen biri olmadı. Kulaktan dolma bilgiler... Yine Tunceli Merkez'de oturan Çelik ailesinin büyüklerinden birinin de dedemin kız kardeşi olduğunu duydum; bunu da kanıtlayamıyoruz. Onlar da bilmiyorlar. Bir, iki yaşlıdan son yıllarda edindiğim bilgileri söylüyorum.

Geriye Mihran Amcam, Gülabi –yakın zamanda vefat etti– ve diğer kardeşi, Almanya'da vefat eden Ali kalıyor.

"Biz buyuz" deyip, kendi aramızda konuşuyorduk. Dışarıda, herhangi bir şey açıklayamıyorduk. Mihran Amcam da dedemizin yaşam hikâyesi hakkında bize hiçbir bilgi vermedi.

Mihran Amcamızın diğer adı Hasan'dır; Hasan Halavurt. Mardik dedemin bir kardeşi 1900'lü yıllarda Amerika'ya göç etmiş. Mihran Amcam 1965 yılında Amerika'ya gittiğinde amcasının öldüğünü biliyordu. Onun çocuklarını ziyaret edip döndü. Biz o zaman çocuk yaşlardaydık...

Biz Alevileşmiş Ermeniyiz...

Mihran Amcamın çocukları Aleviliği kabul etmişler, İstanbul'da yaşıyorlar. Onlar babalarının adının Mihran olduğunu bile bilmezler. Ben söyledim. "Olabilir ama biz Hasan olarak biliyoruz" dediler. Çünkü artık Alevileşmişler...

Biz de Alevileşmiş Ermeniyiz. Son yıllarda çıkan bilgileri ve çalışmaları gördükçe kendi özümüze dönmeye gayret eden bir davranış içindeyiz. Ermenice bilmiyoruz, sadece babamın küçüğü, halam bilirdi. Adı Gülüzar, iyi Ermenice konuşurdu. Onun eşi de Mustafa Çolak olarak bilinen Maruk'tur, Ermenidir. Tunceli Ağdat'ta otururlardı.

Babamın adı önce Yusuf'muş. "Acaba bu Yusuf, Ohannes'ten mi geliyor? Yoksa gerçek adı Yusuf mudur?" diye düşündüm. Onu da tespit edemedim.

Bir süre biz de orada yaşamışız ama ben Ağdat'ı bilmiyorum. Babamın küçüğü Miran Amcamdır. Ondan sonra değişmiş birinin adı Gülabi, diğerinin Ali olmuş... Ermenice isimleri var mı, bilmiyoruz.

Maruk ve Mardik'in Çocukları...

Maruk ile Gülüzar, Dersim '38 Hadisesinde Ağdat'tan Kütahya'ya sürülmüş. Ancak ailemiz bir sene önce Ağdat'tan ayrıldığı için sürgünden kurtulmuş... Şorda'dan kimse sürgün edilmemiş... Halam ve ailesi geri döndüklerinde Tunceli Merkez'de Mameki köyüne yerleşmişler. Orayı da 1965'li yıllarda sattılar, şimdi bütün aile İstanbul'da yaşıyor ama Maruk'la onun kardeşi Mardik, artık yok...

Maruk'un mezarı Tunceli Mameki'de. Oğlu mezarında, "Maruk" yazılı olduğunu söylüyor ama ben bilmiyorum, görmedim. Çocukları kendilerinin Ermeni olduğunu biliyorlar. Mardik'in oğlu H. Ç. bir ara Dersim Derneği'nin yönetimindeydi.

Bunlar, bizim son yıllarda kendi çabamızla edindiğimiz bilgilerdir. Ailede sadece Maruk'la evli olan halamın kendi kimliğini, inancını gizlemediğini, taşıdığını biliyorum.

1938 Sürgününe kadar, kendilerini Hıristiyan olarak biliyorlardı. Sürgünden döndükten sonra da Hıristiyan olduklarını söylüyorlar ama çevrelerinde bu inançlarını pek fazla kullanmıyorlardı, daha doğrusu yerine getiremiyorlardı.

Maruk ve Mardik'in çocuklarından Fransa ve Almanya'ya göç edenler var. Orada isimlerini rahatlıkla kullanıp, inançlarını yaşayabiliyorlar. Türkiye'de kalanlar ise inançlarını, geleneklerini, örflerini bilmedikleri için kullanmıyorlar.

Süranlı Hasan Ağa Köyün Sahibi Olmuş...

Kendi çabamla yaptığım bir araştırmada öğrendiğime göre; 1878 yılında Şorda'da 27 hane Ermeni, 3 hane de Kürt aile varmış. Kendimi bildiğimde ise bu olayın tam tersi yaşanıyordu köyde... Yani 3 hane Ermeni, 27 hane de Kürt aile yaşıyordu. Bu Kürt ve Ermeni ailelerin hepsi feodal bir ağanın maiyetindeydi yani köyün sahibinin... Ağa Hasan Demir, Süran aşiretinden... Ne zaman geldi, köye ne zaman sahip oldu bilmiyorum.

Üç aileden biri Halavurt ailesi olarak biz, ikincisi İlbin ailesi, üçüncüsü de Karadaş ailesi. Bu ailelerin tümü köyden İstanbul'a göç etti. Şu anda yaşlı bir yengemden gayrı Şorda'da kimsemiz yok. Bu üç aileden de bir kısmı Fransa'da, bir kısmı da Almanya'da. Köydeyken Ermeni olduğumuzu biliyorduk ama Ermenice konuşamıyorduk...

Dışarıya Kız Vermez, Dışarıdan Kız Almazdık...

Ermeni kültürünü yaşatmak gibi bir sosyal etkinliğimiz yoktu. Çünkü herkes Alevileşmişti. Ancak bu üç ailenin, kendi aralarında içten içe bir bağı vardı, bir tutkunluk!... Mesela dışarıya kız vermezdik, kız da almazdık. Yalnız babam hariç, üç amcamın üçü de dışarıdan kız almış. Onların dışında diğer aile fertlerimiz dışarıya kız vermemiş, dışarıdan da kız almamış... Olmuşsa bile çok büyük zorluklar olmuş...

Büyükler anlatırdı; "Ben kızımı vereceğim, iki gün sonra benim kızıma gâvur kızı diyecek, benim kızımı aşağılayacak. Ben bu aileye kız vermem!" derdi. Yani baskı görürdü. Baskıyı bildikleri, gördükleri için de vermemişler, dışardan da almamışlar. Gâvur damgası yememek için kapalı bir ilişki yaşamışlar.

"Gâvura kız vermem!" bitti. Her türlü hakaret yapılırdı. Belki gelen o insan da o evde mutlu olmazdı. Çünkü çevresinden, kendi büyüklerinden, hakaret duyar, rahatsız olurdu. Belki evlendiği kişiyi seviyordur ama o baskılar belki onu da mutsuz etmiştir. Mesela amcalarımdan biri, çok kötü yaşadı bunu. Arada barış sağlayana kadar da hayli zorlandık.

Ermeni kültüründe halk arasında bir tabir vardır; "Yedi göbek" derler... "Yedi göbekten sonra Ermenilerle evlilik olur." Yakın evlilik Ermenilerde pek yoktur ama bu şartlar Ermenileri de yakın akrabalarla evliliğe zorlamıştır...

Pirlerimiz, Alevilerle Ortak Kültürümüz...

Cem törenlerine katıldığımı hatırlıyorum. Pir geldiği zaman veya dinî lider geldiği zaman bir eve gelir yerleşirdi. Ondan sonra akşam köylüler toplanır, kurban kesilir, yemekler hazırlanırdı... Dolayısıyla onun önderliğinde cem töreni gerçekleşirdi.

Ermeniler oraya katıldıkları zaman Alevilerin bir rahatsızlığını duymadım, görmedim.

Kendini bilen insanlar vardı, bu insanlar senin yüzüne hiçbir zaman "gâvur" demezlerdi o köyde. Bazen bunların içinde bir densiz çıkıp, senin yüzüne de söylerdi! Veya ailene söylerdi veya bir husumet olduğu zaman bunu açık açık köyün içinde de söylerdi.

Onun dışında biz kendi komşularımızdan, "Sen Ermeni olduğun için..." gibi bir baskı görmedik. Mesela, köyün bütün aileleriyle kirvelik ilişkilerimiz vardı, bu çok önemli Alevilerde!... Kirvelik, sağdıçlık, musahiplik.*

Muharrem ayında tutulan 12 İmam oruçları, Hızır orucu, Hıdırellez... Ermeni kültüründen kalan Gağant** da kutlanırdı ki; yılbaşına denk gelirdi, İsa'nın doğumuna... Ermenilerden kalan bir kültürdü ve o da yaşanıyordu. Gağant'ta yemekler pişiriliyordu, misafirler gidip geliyordu ama birbirlerine hediyeler verilmiyordu öyle... Çünkü hediye verecek güçte kimse yoktu. Gağant, Alevilerin ve Ermenilerin ortak kültürü olmuştu ama ben öyle olmadığını sanıyorum yani bu bir Ermeni kültürüdür.

Mesela, bu inançlardan bir tanesi çok önemli. İlkbahar geldiğinde öküzlerin çifte koşulacağı ilk gün annem gelirdi, öküzün sağ omzuna haç işaretini yapardı. Hiç unutmam. Bunun ne olduğunu da bilmiyordum. Sonraki yıllarda o haç, çarpı işaretine dönüştü, özelliğini de kaybetti... Niye dönüştü, onu da bilmiyorum...

Alevilerin ileri gelenlerinin olumsuzluklarını görmedim, yaşamadım. Her Alevinin yaptığı gibi bizim büyüklerimiz de aynı şekilde pirleri karşılarlardı. Onlara belli bir hediye [çıralık]*** verilirdi. Pirlerimiz Babamansur Ocağı'ndan. Şöbek köyünden gelirlerdi. Hüseyin Cevahir'in ['68 Gençlik Hareketinin önderlerinden] büyükleriydi.

Çola Hermeniyu (Ermeni Çukuru)

1877 yılında, bir Hıristiyan din adamı o bölgede araştırma yaparken, Şorda'da Surp Sarkis**** Kilisesi'nin ve bir okulun olduğunu söylüyor. Ancak biz böyle bir kilise kalıntısını hiç görmedik köyde, yoktu...

---

* Musahiplik: İki yetişkin kişi arasında evlilik öncesi kurulan ve evlilik sürecinde evlenecek kişinin mutlaka yanında olması gereken kardeşten de yakın bir misyon yüklenen ancak tüm aileyi de bağlayan ve kutsallık atfedilen bir kardeşlik sözleşmesi.

** Gağant: Khal Gağant olarak da adlandırılır. Aralık ayının üçüncü haftasında başlar ve Ocak ayının ilk haftasına kadar devam eder. Dersim Kızılbaş kültüründe ve Ermenilerde kendine özgü ritüellerle eski yılı uğurlama ve yeni yılı karşılama bayramı olarak kutlanır.

*** Çıralık: Kızılbaş/Alevilerin Mürşid, Pir ve Rayber'lerine inanç hizmeti karşılığında gönüllü olarak verdikleri maddi değerler (para, eşya vb). Bazı bölgelerde buna Hakkutula da denilmektedir.

**** Surp Sarkis: Kızılbaş/Aleviler için Hızır neyse Hıristiyan Ermeniler için de Surp Sarkis aynıdır. Ritüeller aynı, yalnızca ismi değişiktir.

Son zamanlarda, düşündüğümde bazı güzel taşların çıktığı bir kalıntıyı hatırlıyorum. O kalıntının da bir kilise kalıntısı olduğunu tahmin ediyorum. Ancak şimdi, o taşların çıktığı yerde Müslümanların, yani Alevilerin mezarları var. Bu mezarlar da son yirmi sene içinde oldu. Ondan önce orası bomboştu. Tam onun arkasında bir çukur vardı. Oraya, "Ermeni çukuru" derlerdi. Zazaca; "Çola Hermeniyu." Şimdi kime sorsanız size Ermeni çukurunu gösterir. Anlatılanlara göre Ermeniler köyden alınmış, belki o kilisede toplamışlar, belki de o çukurda öldürülmüş, katledilmişler, bilemiyorum. Onun için adı "Ermeni çukuru" olarak kalmış...

Ermeni Kültürünün İzleri, Simgeleri...

Bir de badem ağacı vardı, "Vama Haç" yani "Haç Bademi" diyorlardı. Onun dışında, Ermenilerin kültürünü simgeleyen bir yer varsa da, ben bilmiyorum. Köye son gittiğimde Haç Bademi'nin de sadece kökü kalmış.

Şorda'nın dışında Ermenilerin yaşadığı köylerden biri olan Hozunkiğ'de altı-yedi, Danaburan'da da beş Ermeni aile vardı. Hozunkiğ'de hâlâ varlar ama Danaburan'da birkaç yaşlı kalmış. Hemen onun yanında Hörs, yukarısında Köteriç, Peri, Sorpiyan Ermenilerin olduğu köylerdi. Büyüklerimiz gider gelirdi. .... köyü tümüyle bir Ermeni köyüydü. Son zamanlarda o köylerdeki insanlar da dağıldı. Şimdi büyükler dışında birçoğumuz birbirimizi tanımıyoruz.

Bu köylerde Ermeniler daha çok çiftçilik yaparlardı. Benim ailemdekilerin ise hepsi zanaatkârdı.

Örneğin, bölgenin bütün kalaycıları bizimkilerdi; babam, amcalarım. O bölgede başka bu mesleği bilen yoktu. İnsanlar ya köye kendi eşyalarını getirir kalaylatırlardı ya da sonbaharda bizimkiler çıkar, bütün bölgenin köylerini dolaşır, kap kacaklarını kalaylar, dönerlerdi. Bir de değirmen sanatını çok iyi yaparlardı. Şimdi ben onu size anlatamam...

Köyün eczacısı, doğumcusu (ebesi) annemdi. Köyün terzisi gene bizimkilerdi, bütün terzilik işlerini yapan annemdi. Yatak, yorgan doldurmak, elbise biçmek... İlbin ailesi kumaş dokurdu, dokuma tezgâhında kumaş dokuyup, boyuyorlardı. Marangozlar vardı bizimkilerden. Semerci, dişçi hepsi bizimkilerdi (Ermeniler)...

Çiftçilikte ise buğday, arpa... Köyde ne üretiliyorsa onu üretiyorlardı. Domates, biber yaygın değildi. Onu da bizimkiler yetiştirir, diğerleri uzaktan bakardı. O da bize çok ağır gelirdi. Köylüler domates, biber, patlıcan ekmesini bilmedikleri ve o ürünü tanımadıkları için bizimkiler dağıtırlardı köyde. Köyün belli yerlerinde, her türlü sebze ve meyveyi yetiştiren bizimkilerdi. Bizden öncekiler üzümden şarap yaparlarmış fakat bizimkiler şarap yapmasını bilmiyorlardı.

Soykırım Sözcüğü Yasaktı, "Büyük Tertele" Diyorlardı...

1915 Soykırımından bize aktarılan hiçbir şey yok. Ben daha sonra araştırdığımda öğrendim. Katliam Peri'den başlamış... Bizim köy de bundan nasibini almış, köyün 27 hanesinin tamamı yok edilmiş. Mazgirt'te çok yoğun bir katliam yaşanmış. Mazgirt'in birçok köylerinde... Sorpiyan, Lazvan, Tûrişmek gibi yerler bu katliamdan nasibini almış. Biz bunu daha sonra öğreniyoruz.

"Soykırım" kelimesi yoktu Türkiye'de. Konuşulmuyordu böyle bir şey. Sonradan oldu veya biz sonradan öğrendik. Belki yurtdışında, Fransa'da veya Amerika'da olanlar bunu biliyordu. Bizde konuşulması bile yasaktı. "Büyük Tertele" diyorlardı ama "Büyük Tertele"nin ne olduğunu bize anlatmıyorlardı. "Büyük Tertele"den kasıt, " '38 Olayı" mıydı yoksa ondan önce yaşanan "Ermeni Soykırımı" mıydı? Onu da bilmiyordum.

1915'te nerede yaşamışlar, nasıl kurtulmuşlar, kimin yanında kalmışlar, bilmiyoruz... Mesela Müslümanlaştırılmış veya Müslümanlığı nasıl kabul etmiş? Çünkü Ermeniler, kolay kolay din değiştirmez. Din değiştirirken hayatını kaybeden çok insan var. Bunu şimdiki kitaplarda okuyoruz. Bizimkiler nasıl din değiştirmiş, nasıl bunu kabul etmiş, o konuda da bir bilgimiz yok.

"Gâvur", "Ermeni" Hakaret ve Dışlanmışlık İçeriyordu...

Çocuklar arasında topaç çevirirdik, aşık oynardık. Oynarken biraz gücün arttı mı karşı taraf hemen "Gâvuroğlu gâvur!" diye başlardı söylenmeye. Sonra da bizim Ermeni olduğumuz ortaya çıktı ama biz çocuklar gene bilmiyorduk.

Bizim okul beş köyün çocuklarının geldiği bir okuldu ve köyün dışında Germisi'deydi. Bugünkü adı Bulgurcular'dır. Bir gün okula giderken birisi, köyden Germisi'ye okula kadar yanımda "Ermeni, Ermeni, Ermeni!" diyerek yürüdü. Niye kızmıştı, niye söyledi hatırlamıyorum ama olayı unutmuyorum... Mesela bunu evdekilere de söylemedim. Okulda o yörenin insanı olan bir öğretmenimin, bana ve amcamın çocuklarına çok hakaret ettiğini hiç unutmuyorum... Üzerimizde çok büyük baskı uyguluyorlardı. Abim geldi okula, nedenini öğrenmek için, onu da tartakladılar... Bunu da unutamam, 1960'lı yıllardı...

Ermeni kimliğimizi öğrendikçe, bizim bu toplumda farklı bir konumda olduğumuzu idrak etmeye başladım.

Zamanla bazılarının bize kötü bir gözle baktığını düşünmeye başladım. Belki öyle değildi ama bana öyle geliyordu. Tam bir dışlanmışlık duygusuydu yaşadığım. Bu Tunceli Lisesi'nde de devam etti. Orada,

hiç unutmuyorum, –1965 veya '66 olabilir– lise 1. sınıftaydım, birgün okul müdür yardımcısı bana, "İsmail, seni bu sene Tuzla'da bir kampa göndereceğiz" dedi. "Tuzla nerde Hocam?" dedim. "İstanbul'da, bir plaj yeridir, oraya göndereceğiz seni" dedi. Çok sevindim. Ders durumum iyiydi, hani belki iyi olanları zaman zaman yarışmalara, kampa gönderirler diye düşündüm. Yaz boyu bekledim, bana bir haber gelecek de, ben de Tuzla'ya kampa gideceğim... Hatta bana, "Senin gidiş gelişini de devlet karşılayacak" demişti. Yaz boyu kimse aramadı... Okul açıldı, gidip sordum, "Bilmiyorum" deyip geçiştirdi. Üniversiteye geldiğimde öğrendim ki; o Tuzla'daki okul, yetim Ermeni çocuklarının gönderildiği okulmuş. Beni göndermediler, öyle kaldım...

Ötekileştirme Vardı Ama Düşmanlık Yoktu Dersim'de...

Dolayısıyla Ermenilik bir ötekileştirme nedeni. Yine de şunu her zaman söylüyorum; ötekileştirme vardı ama Dersim'de bir düşmanlık yoktu. Yer yer ufak tefek şeyler oluyordu. Dersim'de Kızılbaş toplumuyla Ermeniler, iç içe geçmiş ve birbirinden etkilenmiş toplumlardır.

Tunceli'den çok erken göç edip İstanbul'a yerleşenler Hakislilerdir. Çok yoğun ve büyük bir köydü. Çoğu İstanbul'a yerleştiler. Bizimkilerin Elazığ'la ilişkileri vardı. Süreç içinde Ermenilerle oradaki Aleviler birbirine karışık bir vaziyette yaşamaya başladılar.

Ancak şunu söyleyeyim, büyüklerimiz öldükten sonra o zanaatkârlık mesleği bitti. Yani büyüklerimiz bize o zanaatın bir kısmını veya bir bölümünü dahi öğretmeden gittiler. İkincisi, 1960 yılından sonra da hatta belki 1950'de diyebiliriz göçler başladı. Mesela, bizim Ermeniler daha çok İstanbul'a göç etti. Göçten sonra da o bölgeyle olan ekonomik ve kültürel bağları yavaş yavaş koptu. Benim bir kayınbiraderim var, Almanya'da hâlâ şir [yöresel bir yemek] yapar. Şir, bizim orda güzel bir yemektir ama onun gibi kaç kişi yapar? Çünkü bilen yok, beceren yok.

İdrak Edemedik, "Biz Buyuz" Diyemedik...

Tunceli sol görüşlü bir bölgeydi. Bilen de, bilmeyen de "solcuyum" derdi. Ben de söylüyordum.

Üniversitede sol hareketler içinde yerimizi aldık, daha sonra da öğretmenlik mesleğinde de yine sol düşünce içindeydim. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1969-73 yılları en hareketli dönemdi. Ben gündüz çalışıp, gece okuyordum. Onun için de olaylarla pek ilişkim yoktu. Öğrenciyken yanında çalıştığım insan bir Ermeni tüccardı. O da bizim Keştun köyünden, '38'de Antalya yöresine sürgün edilmiş. İsmi i herkes İsmail diye bilirdi ama ismi Kevork'tu.

Onlar (İstanbul'daki Ermeniler) zaman zaman bizi kendilerine çekmeyi düşündüler, onlar çektikçe biz uzak kaldık. Çünkü Dersim'deki kirvelikle, akrabalıkla, dostlukla, o ilişkiyle İstanbul'a geldik. Çevremizde de bu ilişkiyi devam ettirdik ve CHP'ye oy verdik. CHP içinde de faaliyet sürdüren akrabalarımız oldu. Onlarla da haşır neşir devam ettik. Hiçbirimiz şöyle düşünmedik: Kardeşim, bizim esas toplumumuz bu değil. Tamam, CHP'yle de çalış, konu komşunla da faaliyetini, davranışlarını güzel sürdür ama "Biz buyuz!" diyemedik. Bunu idrak edemedik...

Sol gruplarda, sosyalizmde şunu söylüyorlardı; "Her ulus/toplum kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir." Fakat bakıyorum ki; Ermeni ulusu, hiçbir zaman kendi kaderini tek başına belirleyemiyor. Sovyetler'in denetimindedir, dolayısıyla bağımsız bir devlet değil. Bu içimi kemiriyor. Kısacası biz hiçbir zaman İstanbul'da Ermeni toplumunun içine giremedik, ilgi duymadık.

Pişmanlıklar Yaşıyorum...

Son 10-15 senedir biraz değişim oldu. Bunda etkili olan şey, bazı eserlerin yayınlanmasıyla ortaya çıkanlar. Şimdi, "biz buyuz" diyorum ama bu konuda hiçbir bilgim dayanağım yok. Bir gün elime *Ermeni Tabusu* kitabı geçti. Sanıyorum Yves Ternon'un kitabıdır. İkincisi, *Musa Dağ'da 40 Gün*'ü okuduğumda çok etkilendim ve bunu birçok akrabama, dostuma, insanıma önerdim, okumaları için. Şu anda da hâlâ devam ediyor okumalarım. Sanıyorum bundan geri dönüş de olmaz. Bu bilinç oluşmaya başladığında, geçmişe dair pişmanlıklar da yaşıyorum.

Pişmanlığı gidermek için dil öğrenmek, yeniden Hıristiyan inancını benimseme, okullarla ilişki kurma konusunda çabamız var.

Kimlik Dönüşümü, Yeni Bir Kimlik Süreci Sancılı...

Bizi kabul eden insanlar da var, etmeyen insanlar da... Kendimizi insanlara yeniden kabul ettirmek için çabamız var. Mesela çocuklarıma, torunlarıma yeni isimler taktım. Ermeni isimlerini koydum torunlarıma. Bu benim için çok büyük bir değişiklik oldu. Çok da büyük olay oldu. Hatta ben bunu akrabalarıma bile anlatmakta çok zorluk çektim. Kabul eden edebilir, etmeyen de etmeyebilir. Çocuklarımdan biri vaftiz oldu, ilk defa.

Bir kilisenin açılışına gitmiştik, grup halinde. Otele yerleştik, gruptaki Ermeni bayanlar bize Ermenice hitap ediyorlar, biz anlamıyoruz. Bu bana çok ağır gelmiş ve kendi büyüklerime kızmıştım. "Neden bana bu kültürü öğretemedin?" diye. Ama onların yaşadığı şartlar herhalde buna müsait değildi.

Son yıllarda, Müslümanlaştırılmış Ermeniler, dolayısıyla Dersim bölgesinde de Alevileşmiş Ermeniler, yeni yeni kimliklerine sahip çıkmaya başlıyorlar. Bu kimlik dönüşümü de epey sancılı oluyor tabii. Dersim Alevilerinden yeniden Ermenileşmeye çalışan, yeniden Hıristiyan inancına geçenlerin sayısı azdır. Evet, ben Ermeniyim ama Aleviyim...

Kilise, "Önce Vaftiz Ol" Diyor, Oysaki Ben Ermeniyim...

Kilise ise, "Ermeni olabilmen için önce vaftiz olman, yani Ermeni olduğunu kanıtlaman lazım. Ermeni olmanın koşulu odur" diyor. Çok önceden gelen bir gelenektir bu. Hâlâ devam ediyor. Mesela bu gelenek, sanıyorum Ermenistan'da çoktan kırılmıştır ama Türkiye'de veya benzeri ülkelerde devam ediyor, yanlış bir şeydir.

"Önce vaftiz ol" derken bir prosedür uyguluyor. Sana bir din görevlisi tayin ediyorlar. Onunla gidip görüşüyorsun, size verdiği bilgiler ve bazı sorular sonrasında vaftiz oluyorsunuz. Bu süreç bir iki ayı buluyor. Oysaki "Ben Ermeniyim" dedikten sonra, bu prosedüre bağlı kalmak doğru bir şey değil bana göre. Ne yazık ki; Ermeni cemaati kendini böyle görüyor, böyle kabul ediyor. Onun için Ermeni cemaatiyle yakınlaşma süreci de biraz sıkıntılı. Belki ileriki yıllarda daha bir kolaylaşır.

Genç kuşakların çoğu büyüklerine, "Niye şimdiye kadar kendinizi ifade edemediniz? Ha, dışarıda ifade edemediyseniz, ev ortamında niye ifade edemediniz?" diye tepki gösteriyor. Toplantılarda, konferanslarda bir sürü genç görürsünüz; güzel de çalışırlar.

Kiliseye Dua İçin Gittiğim Yok, Dua Bilmiyorum...

Üniversiteyi bitirdikten sonra evlendim. Eşim Tunceli Merkez'den. Dersim bölgesindeki en son "dönen" Ermenilerden, yani Devletliler'den, Baki Devletli'nin yeğeni olur.

Evlendik, çocuklarımız oldu, çocukların ismi konusunda bir sorun yaşamadık. Alevi kültürünün etkisindeydik. Bizde öyle bir bilinç yoktu. Büyüklerimizden almadığımız bir kültürü çocuklarımıza yansıtamadık. Bir şey bildiğimiz yok ki! Bir kiliseye git, gitmesini bilmezsin...

Kiliseye ilk defa üniversitedeyken gittim. Son yıllarda da daha çok cenaze törenlerine gidiyorum ama bilerek gidiyorum. İbadet için gittiğim yok. Bu da bir eksiklik! Oraya gittiğimde, dua etmek istesem bilmiyorum. İçinden ne geliyorsa onu yap, sonuçta o da bir duadır.

Dersimli "Kılıç Artıkları"nın Öncelikleri...

Türkiye'de Müslümanlaşmış, Müslümanlaştırılmış Ermeniler mesele. in gün yüzüne çıkması sürecinde *Agos* gazetesinin, diğer Ermeni

gazetelerinin ve Hrant Dink'in rolü büyüktür. Belki bunun etkisiyle siz de Alevileşmiş Ermenileri çalışıyorsunuz...

Özellikle Hrant Dink'in çabaları, basın yoluyla faaliyetleri ve öldürülmesi Ermeni toplumunda büyük yankı yaptı. Hrant Dink'in cenazesine büyük bir kitle katıldı. Bu kitlenin yüzde kırkı, otuzu –Ermenilere sempati duyanlar demeyelim de– demokrat olan insanlardı. Fakat geriye kalanların, İstanbul'daki dönmüş Ermeniler olduğunu tahmin ediyorum. Benim sezgim bu...

Şimdi, Dersim Ermenileri'nin –kalan kalıntıları için "kılıç artıkları" mı diyoruz, ne diyorsak diyelim– önce:

1- Kendi kültürlerini öğrenmeleri lazım... Bunun en temel kaynağı dildir. Varsa gücün, varsa imkânın, varsa bir faaliyetin önce Ermeni dilini öğren!
2- Tarihte bu hep görülmüştür. Ermeniler daima kiliseyle iç içe yaşamıştır. Yaşam biçimleri böyle... Ondan sonra, bir kiliseyi tanı! Yani inancını tanı! Ha, bu inancı benimsemek zorunda değilsin. Ermenidir ama sosyalisttir. Dini tanımaz gibi insanlar da vardır. Onu benimsemek zorunda değilsin ama bir tanı, yani o kültürü bir tanı!

Kendini tanıdıktan sonra çık, Dersim'de kendi komşuna, dostuna git, "Arkadaş, ben buydum, sen bunu biliyor muydun?" diye sor. Ya da faaliyet gösteren bazı Dersim dernekleri vardır, bunlarla bir istişare et, konuş! Onlara kendini ifade et! Onların görüşlerini almaya çalış! Kendini ve varlığını ortaya koy! Önce sen koy ve karşı tarafı tanımaya çalış, onlar da seni tanır; mutlaka tanır!

Dersim'de yok edilen Ermeni tarihi ve kültürünün yeniden canlandırılması için imkân olsa yıkılmış, yok olmuş, kilise kalıntılarını onarabilsek... Peki, bunu onardık kim o kiliseye gidecek? Bir de işin o boyutu da var. Sembolik olarak bazı şeyler yapılabilir. Bir yerde müze olur, bir yerde ibadet sembolü, başka yerde okul açılabilir.

Sizden bir ricam olacak: Benim babama Kalaycı Hüseyin derlerdi. İsmimi İsmail Kalaycıoğlu olarak yazarsan sevinirim...

Hıdır Boztaş

Söyleşi
Tarih: 8 Temmuz 2013
Yer: Hozinkiğ (Alanyazı), Dersim

Hozinkiğ köyü, bölgede herkes tarafından "Ermeni Köyü" olarak bilinir. Bu köyün Ermenileri tamamen Alevi inancına ve kültürüne tabi olmuşlar. Bu değişimin/dönüşümün gönüllü mü, zorunlu mu olduğu tartışılabilir. Bu tartışmada devletin ve yerel otoritelerin rolü üzerinde durulabilir...
Hıdır Boztaş'ın anlatımları arasında her ikisine dair veriler bulmak mümkün. "Güzel bir dağdı, gelin gibiydi bakmaya kıyamıyordum, her bir damarı böyle kestiler..." derken maruz kaldığı bir duruma işaret ediyor. Öte yandan bir çaresizliği ve kabullenişi, "Biz dönmüşüz, bir daha mı dönek! Biz Ermeni Aleviyiz artık" vurgusuyla pekiştiriyor.
Hıdır Boztaş ile bu söyleşiyi yaptığımda son derece kederli bir ruh halindeydi. Zira oğlu İmam Boztaş devlet tarafından yakın zamanda, amcasının oğlu İmam Boztaş ise örgüt tarafından daha önceleri öldürülmüşler...

Babam, "Biz Ermeniyiz" Demedi, Komşular, "Siz Ermenisiniz" Dediler...

1926 yılında Hozinkiğ, şimdiki adı Alanyazı köyünde doğmuşum. Hozinkiğ'in anlamı Hoşköy [Hozinkiğ Ermenicede Domuzlar Köyü anlamına gelmesine rağmen Hıdır Boztaş "Hoşköy" olarak açıkladı] demektir. Hem Kürtçe, hem Ermenicedir.

Annemin adı Elif, babamın Hasan... Annem de bu köyde doğmuş, babam ise Nazımiye Hakis'te... Dedem ve kardeşi bir dedikodu ve dövüş sonrasında kaçıp buraya gelmişler. Dedemin ismi Bedros, diğerini hatırlamıyorum. Bedros'un da kimin oğlu, kimin torunu olduğunu bilmiyorum. Sorsaydık, öğrenseydik iyiydi ama sormadık. Bize Bedogiller derler,

Ermeni ve Mirakyan aşiretindenmişiz. Mirakyanlar en çok Nazımiye'de varmış... Hâlâ da birkaç ev var. Harkis'te yaşayanlar dışında Danaburun, Göktepe, Peri, Akpazar'da da var ama bir kısmı inkâr ediyorlar.

Babam, "Oğlum biz Ermeniyiz, şuradan geldik..." diye hiç anlatmadı. Komşularla dövüştüğümüz zaman, "ama siz Ermenisiz" derlerdi. Kız istemeye gidersin, "Siz Ermenisiniz." Bunları gördük, duyduk. Kızları vermediklerinde kaçırırdık. Kızlar bizi isterdi. Ben de kaçırarak evlendim. Eşimin tarafı Alevi, hem de Ocakzadeler...

Oysa biz de Alevi olmuşuz, Alevi gibi yaşıyoruz. Cahillik hepsi... Ne gelse cahillikten gelir. Halbuki biz de insanız yav!... Ermeni olsa ne olur ki?... Sünnet olsan olmasan, sanki nedir?... Allah seni de yaratmış, beni de... Ben ne diyem hâlâ ya...

"Siz Ermenisiniz Kız Vermiyoruz" Dediler, Ben de Kaçırdım...

Evleneceğim zaman önce gidip istedi babamlar... "Çocuğum senin kızını istiyor, gönlü düşmüş" dedi. Onlar, "Siz Ermenisiniz, size kız vermeyiz" dediler. Ben kaçırdığım zaman şikâyete gitti babası... Kızın dedesi de yakın bir köyde oturuyordu. Hıran'dan gelmişler. Tabii, o bir Pir... Bizim komşu gidiyor Piro'ya durumu anlatıyor. "Şikâyete gitseniz asıl seni ayıplarım. Onlar da bizim gibi insan, kul. Ermeniyse ne olmuş yani?" diyor. Sonra şikâyetten vazgeçiyorlar.

Büyüklerimiz, Ermeni olduğumuz halde Aleviliği gönüllü olarak seçmişler. Piri de gönüllü üstlenmişler, hâlâ gelip giderler. Piri de, Rayberi de seviyoruz. 12 İmam, Hızır, Gağan [Hıdır Boztaş bu kelimeyi son harfini kaldırarak böyle telaffuz ediyor], üç gün orucunu tutardık. Babam, o Ermeni Hıristiyan oruçlarından, inançlarından hiç bahsetmezdi; anam bahsederdi. Mirakyan aşiretinde Ermenilerin çoğu Alevi olmuş, Sünni olan var mı bilmiyorum, namaz kılanı duymadım.

Annem Ermenice biliyordu. Köylerin isimlerini öğretti. 7-8 yaşındaydım ama tek bir kelime kalmamış aklımda. Babamlar, Dersimce (Kırmançki/Zazaki) konuşuyordu. Biz de onlardan öğrendik. Şu anda Kürtçe, Zazaca, Türkçe biliyorum.

Kiliseyi Yıkıp, Mazgirt Camisini Yaptılar...

Dağda kurulmuş kiliseyi yıkıp, taşlarını götürdüler Mazgirt'in camisini yaptılar. Bunu hatırlıyorum. Herkesin evinin duvarında kilisenin taşlarından vardır. Bazıları, "kilise taşları günahtır" derdi. Ben de, "dedemin mirasıdır" derdim. Şaka yapıyorduk yani... Taştan ne günah olur, taş taştır! Bırakmış gitmişler... 17-18 yaşlarındaydım o zaman. Taşları dışarı çıkarıp, arabaya yükleyip götürdüler. Kimse karşı çıkmadı.

Kilisede ibadet yapıldığını hiç görmedim. Cuma akşamları çıra yakıyorlar, sadece Ermeniler değil tüm köylü yakıyor, ziyarettir orası. Kilise yerinin adı Şıh Mustafa'dır. O kilisenin adı var mıymış eskiden bilmiyorum ama orada para [define] çoktu, götürdüler. O dağ onun için kurudu. Güzel bir dağdı, gelin gibiydi, bakmaya kıyamıyordum. Her bir damarı böyle kestiler...

Dedem, "Bu Zulüm Size de Geliyor! Bizi Kınamayın" Demiş...

Dedemi de, amcamı da (dedemin kardeşi) götürmüşler, Mazgirt'e doğru... Komşular, köylüler hep dökülmüş yollara çala çocuk... Buradan Ermenileri götürüyorlar, dedem dönmüş, "Size de geliyor, bu zulüm size de geliyor! Bizi kınamayın" demiş. Dedemi Temurtağ köyünde, bir derede baltayla vurmuşlar Türkler... Ağaların marabaları varmış, onlar götürüp vurmuşlar. Babamlar kaçmış... Bir ağanın gölgesine (himayesine) sığınmışlar. Af geldikten sonra açığa çıkmışlar. Zaten çoğunu da sürgün etmişler.

Babam iki evliymiş, önceki eşi Ermeniymiş. Göktepe'de Görcan köyündenmiş eşi... İki çocuğu varmış... Biri İsmail, biri Mehmet; biri 6 diğeri 8 yaşında. Af gelince, Ermenileri Amerika'ya göndermişler. Anneleri, çocuklarını bırakıp gitmiş Amerika'ya... Babam da yoksulluktan bakamamış, amcam götürüp Harput'ta yetimhaneye vermiş. Oradan da İstanbul'a götürüldükleri söylenir, kaybolup gittiler... Onlar benim kardeşlerimdi...

Allah Razı Olsun Yaşıyoruz...

Dedemler Temir Ağa ve Eyüp Ağagiller'in himayesine giriyorlar. Orada birkaç sene yarıcılık yapıyorlar. İsmail Ağalarınmış bu köy, ondan sonra satılmış... Babamın da dedemin de altınları varmış... Bu Erdoğanlar'ın [Alevi, aşiretin ileri gelenleri] dedesi, dedemlerle konuşmuş; "Siz de benim kardeşimsiniz. Pirimiz, Rayberimiz birdir" diyerek köyü beraber almışlar. Böyle anlaşıyorlar ve ilan ediyorlar. Onların sayesinde bugüne kadar yaşadık. Allah razı olsun, yaşıyoruz.

Bu bölgede, mesela Elazığ'da Sünni Türk köylerinde yaşayan ve Müslüman olan Ermeniler var. Müslüman olmuşlar ama yine de ayrım ve hakaret çok. Ama Alevilerin içinde yaşayanlar onlar kadar sorun yaşamıyor. Onlarla Aleviler arasında çok fark var. Aleviler iyidir.

Bizim Pirimiz Seyit, Babamansur Ocağından... Güzel Kuran okuyordu. Her şeyden haberi vardı. Millet bizi Ermeni diye küçümserken ya da hakaret ederken Pirlerimiz, Rayberlerimiz bize moral veriyorlardı. "Kendinize maletmeyin, söylesinler, cahildir onlar" diyorlardı.

Valiye, "Kürdüz Ama Biz de Türk Sayılırız" Dedim...

Amcamın oğullarından İmam ve Ali Rıza'yı 1980 Darbesinde sürgün ettiler. Ben, onların hanımlarını alıp Vali'ye götürdüm. Bana, "Neyin var?" diye sordu. Ben de, "Bu iki hanımın eşlerini sürgüne göndermişsiniz. Size derdini anlatsınlar diye getirdim, vicdanınıza sığınıyorum; Ermeni diyorlar... İmam, muhtardır diye istemiyorlar. Bize bir büyüklük yap... Köyde iftira attılar, sürgün edildiler. Biz de Kürdüz ama Türk bayrağının altında yaşıyoruz. Biz de Türk sayılıyoruz" deyince zili çaldı, sekretere çay söyledi. "Hiç kendine dert etme, bana da Laz derler. Ermeni de insandır" dedi. Vali Kenan Güven, "Söz olsun, onları getiririm eve" dedi. Bir ay kalmadı getirdi. Sürgün nedeni de, "TİKKO örgütü üyesi olmak"tı... Devrimcilere yemek veriyorlar, para veriyorlar, yardım ediyorlardı.

Gitmeyi Düşünmedim, Burada Doğmuşuz, Burada Ölüyoruz...

Ben buralardan gitmeyi hiç düşünmedim. Çok söylediler ama burada doğmuşuz, burada ölüyoruz. Almanya'ya gidiyorlar, çocuklarının gözü gene burada. Ben gittim geldim. Dayanamadım... Türkiye iyidir fakat pislik var, sağ-sol davası var. Yoksa Türkiye güzeldir.

Babama iftira attılar. Amcamın oğlu Ağa askerdi Gelibolu'da... Ondan gelen bir mektubun zarfını açıp başka bir yazıyı, aynı zarfa koyarak kapatıp kaymakama vermişler. Bir gün jandarma geldi evimize, o zaman atlı süvariydi jandarmalar... Evimizde her yeri, sandıkları aradılar, babamı alıp götürdüler. Sonra amcamı ve hanımını aldılar. Ben de onlarla Mazgirt'e gittim. Daha 16-17 yaşlarındaydım. Dediler ki, "Ağa mektup göndermiş. Kaymakam mektubu okudu, Derman Ali Mirzo, Rusya'ya gidip geliyor. Silah mı götürüyor, silah mı getiriyor?" Oraya bizimle birlikte gelmiş, Mazgirt Türklerinden olan ve bizi her daim kollayan köy tahsildarı; "Kaymakam Bey, ben tahsilat memuruyum, kaç senedir köylerde geziyorum, bunlar gibi insanperver, misafirperver insan bu köylerde zor bulunur. Bunlara bu iftirayı, Ermeni olmaları nedeniyle, istemedikleri için atmışlar" dedi. Allah razı olsun, tahsildar bizi ve babamı kurtardı.

Sünnet de Olduk, Daha Neyimiz Eksik...

1938 Dersim Tertelesinde hiç kimsenin kimseye bir şey dediğini duymamışım. Annem Alevi Kürt, babam Ermeni. O da zaten kabul etmiş Müslüman olmuş... Sünnet de olduk, daha neyimiz eksik...

'38'den önce kaymakam muhtarlara, "Hangi köyde Demenanlı, Haydaranlı varsa bize bildirin" diye talimat verdi. Bizim köyde her ikisi de

vardı. Amcam da muhtardı ama söylemedi. Haydaranlı Hıdır ve Ali vardı. Onları söylemişler, götürdüler ve kırdılar. Amcam bir şey olduğunu bildi ve inkâr etti.

'38'de bu köyden götürülen olmadı. Ama Kırzi'den, Doğan'dan, Şilk'ten, Karayazı'dan toplayıp Mazgirt'te Hozavanis mevkinde bir dere var, oraya götürüp ağır makineli tüfeklerle hepsini kırmışlar. Ben o zaman 12-13 yaşlarındaydım. O zaman araba falan yok, askerin katırı var. Arpa para ediyor. Amcamla askerlere arpa götürdük. Harçik suyunu geçtik, suyun üzeri ceset doluydu, kenarlarda da vardı ama çoğu da suyun içindeydi, öyle olduğu gibi üst üste atmışlar. Bunları gözlerimle gördüm ve hâlâ unutmuyorum...

Onların çoğu Demenanlı, Haydaranlı insanlardı. Yaralı kurtulanlar da vardı, gördük, anlatıyorlardı... Gazik'teki akrabalarımız kurtulmuştu. Sürgüne göndermişler onları... Bizi göndermediler.

Biz Ermeni Aleviyiz, Böyle Doğmuşuz, Böyle Görmüşüz...

Dedem, babam küçüklüğümden itibaren dışarıda, "Oğlum, biz Ermeniyiz" dedi. Ermeniliği hatırlattılar. Biz çocuklarımıza, torunlarımıza öyle rahat biçimde, "Biz Ermeniyiz" diyemedik. Evet, Ermeniyiz, bunu inkâr etmiyoruz ama "Biz Ermeniyiz" demedik. Çünkü biz Aleviyiz, böyle doğmuşuz, böyle görmüşüz... Böyle gider. Başka bir şey fikrimizden geçmiyor. Sizin gibi beyler, "İstanbul'a gel, sana yer verirler. İsmini değiştir, kimliğini değiştir" dediler. Kabul etmedim. Dünyayı verseler kabul etmem mümkün değil. Ben istemiyorum ama çocuklarım, "Ben Hıristiyan olmak istiyorum" derse ben ne diyebilirim. Anayı, babayı dinlemeyen çocuğa ne denir?... İstesem kendim olurum, istemiyorum. Çocuğumun istemesini de istemiyorum.

Gerçi dışarıdaki Ermeni toplumu da bizi Ermeni olarak kabul etmiyor. Etmesinler ya! Biz dönmüşüz, bir daha mı dönek? Biz Ermeni Aleviyiz. Etmesinler.

Çok Çektik, Çok!...

12 Eylül cunta zamanında çok baskı gördük. Yani çok çektik. Komşularımız da istemiyordu, çok iftira yaptılar. Çıksınlar gitsinler buradan, köy bize kalsın istiyorlardı. Başka bir mânâsı var mı? Köy sana kalsa ne olur, sen de ölmeyecek misin? Beraber mi götüreceksin?

Burada benim ailemden iki insan öldürüldü. (Öfke ve sessizlik...) Biri oğlum İmam Boztaş, diğeri amcaoğlum Muhtar İmam Boztaş... Kim öldürdü bunları? Öldüren açıktır. İftira vardı, oyunlar vardı... Bedelini biz ödedik!...

Mehmet Ali Boztaş

Söyleşi
Tarih: 7 Temmuz 2013
Yer: Hozinkiğ (Alanyazı),
Dersim

Hozinkigli Alevi Ermenilerin en neşeli ve bilgili insanlarından biriydi Mehmet Ali Boztaş... Onunla görüntülü uzun bir söyleşi yapmıştım. Ancak teknik bir sorun nedeniyle söyleşinin ilk bölümünü deşifre edip buraya aktaramadım.
İkinci bölüm de ağırlıklı olarak Kırmanc/Alevi inancı, kültürel yaşamın yanı sıra, aşiretlerle sorunlar ve devlet zulmünü anlatıyor...
Tabii devrimciler ve özellikle Ermeni bir sosyalist olan Orhan (Armenak) Bakır'a dair anıları başka bir öneme sahip...
O da diğer Alevi Ermeniler gibi yolunun ve inancının gereğine uygun yaşamayı savunan bir Ermeni Alevi...

Dedelerimizde İncil, Bizde Kuran...

(...)

Düğünlerimiz cenazelerimiz, her şeyimiz Kırmanclarinki gibi, biz de zaten Kırmanciz/Aleviyiz. Bir insan yaşamını yitirdi mi bütün komşulara, yakınlara haber verilir, herkes toplanır, bir Mille (Hoca, Dede) gelir, cenazede Kuran okur. Sonra ölünün hayrına yemek verilir. Ermenilerde bunun nasıl olduğunu bilmiyorum, bizim âdetlerimiz böyle. Onların âdetleri başkadır herhalde.

Dedelerimizin âdetleri ise başkaymış... Onların zamanında İncil varmış, kendi yollarını sürdürmüşler. Mustafa amcam da bilirmiş İncil'i... O başka türlü dua ederdi, tabii biz anlayamazdık onun dilini... Bizde ise Kuran var...

Amcamın, dua ederken bir tespihi vardı, sürekli onu çekerdi. Ama o tespihinin başına imame olarak haç takmıştı. Biz bunu bilmiyorduk, sonra anladım. Amcamın inancı güçlüydü, inkâr etmezdi Ermeniliğini. Her yerde "ben Ermeniyim" derdi.

Aşiretlerden İhbar, Devletten İşkence...

Devletin bizden haberi var elbet. Fakat bizi insan, vatandaş olarak görüyor mu bilmiyorum. Biz devletin sadece zulmünü gördük. Ben ve akrabalarımın her biri çok işkence gördük bu memlekette biliyor musun? Bunları bize Kırmanclar ve etrafımızdaki aşiretler çektiriyordu. "Bunlar Ermeniler" diye sürekli ihbar ediyorlardı. Devlet de sorgusuz yargısız çekerdi karakollara bizi... Sanki ASALA'yı biz kurmuşuz, sanki bütün terör eylemlerini biz yapıyoruz gibi davranıyorlardı.

Ermenice Zamanında Ben Henüz Yoktum...

Ben üç lisan biliyorum kendimce; Kırmancki (Zazaca), Kırdaşki (Kürtçe),Türkçe. Bizim evde Kırdaşki konuşulur. Bu bizim dilimizdir, Hıranlılar [Bir aşiret ismi] bunu konuşur. Başka köylerde Kırmancki konuşanlar çok.. Ama Ermenice bilmiyorum. Çünkü Ermenice zamanında ben henüz yoktum. Olsaydım o zaman öğrenirdim mutlaka ve çok iyi olurdu. Babam, amcam biliyordu ama kendi aralarında konuşurlardı, bizimle konuşmadılar ki, öğrenelim. Bir kelime bile öğrenmemişiz yazıklar olsun! Demek ki merak etmemişim, etseydim mutlaka bir şeyler öğrenirdim.

Ermenilerin Dilini, İbadetini de Bilmiyoruz ki...

Gençlerden Ermeniliğe, Hıristiyanlığa ilgi duyanlar var, duyuyorum. Benim çocuklarım ve torunlarımda yok ama. Bana sorarlarsa onlara, "gitmeyin!" derim. "Kilisede ne işiniz var? Zaten Ermeniler de bizi kabul etmiyor, bize 'Siz Ermeni değilsiniz!' diyorlar" derim. Zaten dilini, ibadetini de bilmiyoruz ki...

Çocuklarımın, torunlarımın isimleri Türkçe... Biz Aleviyiz. Onların ismini niye ben Ermenice söyleyeyim ki! Ben onların isimlerini değiştirmesini istemiyorum. Ma Kırmancime (Biz Kırmanciz). Bizim yolumuz var, kendi yolumuzda gideriz.

Devrimciler Gitti, Biz Tekrar Öksüz Kaldık...

Bu yaştan sonra bir daha dönmek olmaz! Bir kere dönmüşüz bu yola... Tabii çok acılar yaşadık... Yaşım bitmiş artık, ben göremem ama birileri ışık olsun istiyorum. Acılar, haksızlıklar son bulsun. Sizden bekliyorum. Nice devrimci arkadaşlarımız evimize geldi, hizmet yaptım onlara. Seviyordum onları, hepsini hatırlıyorum. Devrimciler hep gelirdi evime, ben inkâr etmem...

Devrimciler bize çok iyiydi, onlarla kirve olmuştuk. Onların bir yanlışını görmedik. Allah razı olsun, onlar bizi seviyorlardı. Çocuklarım, hısım akrabam hep devrimci... Bu iyi bir şey...

Onlar bizi haksızlıklardan koruyorlardı. Onlar gelince bize kötülük yapan herkes kuyruğunu çekerdi. Allah var, biz onların sayesinde yaşıyorduk. İnkâr mı edelim? Geldiklerinde "Size hakaret eden var mı? Şikâyet eden var mı, yok mu?" diye sorarlardı. Herkesin aşireti var, bizim de devrimcilerimiz vardı... Her zaman bize sahip çıkıyorlardı. Devrimciler gitti, biz öksüz kaldık yine...

Onların içinde tek tük Ermeni devrimciler de vardı. Orhan Bakır vardı, hatırlıyorum. Bizim çocuklar bilirdi onları...

Orhan Bakır Bizim Güneşimizdi...

Orhan Bakır, bizim köye geldi. Gördüm... Baba adamdı, aslan gibi babayiğitti. O derdimi açma şimdi! Önceleri onun Ermeni olduğunu bilmiyordum, duymuştum. Çocuklar, "Bu Ermenidir" dediler. O da bizim Ermeni olduğumuzu biliyordu.

O bizim güneşimizdi. Sonra devlet Karakoçan'da vurdu onu. Orhan Bakır gibi devrimci görmedim...

Mustafa Boztaş

Söyleşi
Tarih: 12 Temmuz 2013
Yer: Dersim

"Bedogil" olarak bilinir Boztaşlar... Mustafa Boztaş, Bedogillerle sınırlı kalmayıp daha büyük bir Ermeni topluluk olan Mirakyanlar'ın da izini sürmüş... Palu, Kovancılar, Tercan ve başka yerlerde Müslümanlaş(tırıl)mış akrabalarını da bulmuş... Kendisi Alevi, onlar ise Müslüman... Ancak Mirakyanlılık ortak kimliğiyle akrabalık ilişkileri devam ediyor.
Mustafa Boztaş'ın "Ermeniyiz ama Alevi inancına mensubuz" söylemi diğer pek çok Alevi Ermeninin ortak söylemi...

1944 yılında Mazgirt'in Hozinkiğ köyünde doğmuşum.

Babamın adı Hasan, annemin Elif... Annem Hıran aşiretinden, babam da Mirakyan soyundan...

Babamın iki çocuğu varmış önceki karısından... Türk isimleri Hüsnü ve Mehmet... Onları, Harput Yetiştirme Yurduna vermişler. Sonra kaybetmişler birbirlerini. Onlar şimdi yok ama çocukları vardır belki. Annemin de Hüsnü diye bir oğlu varmış. O da "Harp Okulunda yarbay" falan dediler ama onu da bulamadık. Biz aynı anne babadan üç erkek kardeşiz. Mehmet Ali, Hıdır ve ben. Ağabeyimden önce bir kız varmış, Selvi, ölmüş...

Bize "Bedogil" Diyorlar...

Dedemin babasının ismi Sarkis'miş... Babam anlatırdı; Hakis köyünde 12 tane su değirmeni varmış, çok zenginmiş; Rabat'ın, Cab'ın tapuları varmış. O tapularda, "Arnavut oğullarından bilmem kim..." yazıyormuş. Mirak, oranın hükümdarıymış... Hakis'te iki tane öksüz çocuk kalıyor bir yerde... Mirak zengin ya, bunları alıyor, besliyor. İşte onlardan bir aşiret oluyor; bizdeki Karsan aşireti... Karsanların kökeni de Ermeni mi bilmiyorum. Ancak anlaşamamışlar, sonra kavga, dövüş... Dedem o yüzden mi gelmiş buralara, başka bir sebep mi bilmiyorum.

Mirakyan Nuri diyorlar... Nuran mezrası varmış, Pağ'ın arka tarafında bir yerde... Sürüyle birlikte geliyor ve kalıyor orada. Sürüyü sağım yeri varmış, oradan boru (künk) döşemiş, sütü köye getirmiş... O künkler duruyormuş hâlâ, babam da görmüş... Çeşme de duruyor hâlâ... Sonra bu Mirak Ağa oralarda kalıyor. Ava çıkıyor, Pağ tarafına gidiyor, geziyor. Bir gün elinde bir parça demirle bir gariban adam geliyor. Diyor ki, "Ağam, bunu falan yerde gördüm." Bakıyor ki altın madeni... O fakir adama biraz para veriyor. Madeni arıyor, buluyor ve işletiyor. Bunu Haydaran ve Demenanlar'ın hepsi biliyor. Aynı altından sikke kesiyor. Sanırım Hozinkiğ'in oraları, o parayla almıştır

Suroğlu hükümdar, Mazgirt'in kaymakamı oymuş eskiden... Suroğulları'nın yanında kalıyor bir süre... Sonra araları bozuluyor. Oradan da çıkıp Şorda köyüne geliyor.

Dedemin adı Bedo'dur. Bize "Bedogil" diyorlar. Nüfusta ismi Abdullah, kardeşinin adı da Kahraman... Mirak Ağa çok zengin ve cömertmiş... Demenan ve Haydaran aşiretleri hâlâ Mirak Ağa'nın ekmeğine yemin ederler.

"Dersim'e Kaçıp Kurtulduk" Diyordu...

Devlet, dedemle kardeşini alıp Göktepe'nin oralardaki Bogos'un deresinde toplu olarak kırıyor; kurşuna diziyorlar insanları, 1915'te olmalı...

Dersim halkı yardımcı olmuş... Harput Ermenilerinden biri, "Biz kaçtık, Cerovanlılar (Sünni Kürtler) bizi öldürüyordu, Dersim'e kaçıp kurtulduk" diyor. Dersim insanı, Aleviler kıymaz insana...

Sarkis'in babası Boğos'muş sanırım... Sarkis'in oğlu da Bedo'dur... Bedo, Abdullah olmuş... Abdullah, Mustafa, Hasan, kardeşi Kahraman... Onların da çocukları; Yusuf, Ali, Hüseyin... Hepsi Türk isimleri... Onlar öldüler, çocukları var...

Mirakyan sülalesinden Erzincan Tercan'da da var. Bize gelen Pir, "Tercan'da, sizden kırk aile var" diyordu. Bir de Palu'ya bağlı Çat, Kovancılar'a bağlı Kuşaklı köylerinde de bulduk akrabalarımızı. Biz hanımla, çocuklarla gittik, iki üç gün misafir kaldık. Sünnileşmişler ama biliyorlar Mirak olduklarını... Mirak tarlası var, Mirak Kekova diyorlar ona... Onlar da Sünniler... Halen de keçi sürüleri var...

Bizim aile bir aşiret gibi kalabalık... Ermeni olduklarını biliyorlar. Ama onlara da rahat vermemişler. Şikâyet yapmışlar, Dersim'den gelme bilmem ne... "200 lira verdik kurtulduk" diyorlar. Zenginler, durumları iyidir.

Mirak'ın mezarı orada. "Beni o tepeye gömün, ben Mazgirt'i göreyim" demiş... Oradan Göktepe, Temurtah, Mazgirt görünüyor.

"Ermeni, Gâvur" Diyor Sana...

Ben Hozinkiğ'de doğdum ama bizimkilerin Hakis'le ilişkileri devam ediyordu, gidip geliyorlardı. Bizim aileyi tanımayan yok Karakoçan'da, Palu da... Bedogil dedin mi herkes biliyor. Bir de savaşçı bir milletmiş, yenilgiyi kabul etmezmiş...

Bize herkes farklı davranıyordu. Ermeniliğimizi böyle öğrendik. Her yerde, "Siz Ermenisiniz" diyorlardı. Bir kız seviyorsun ya da bir kız seni seviyor ancak ailesi vermek istemiyor. O zaman anlıyorsun!... Annen de baban da üzülüyor, "Ermeni, Gâvur" diyorlar... Halbuki Ermenilik bir ırktır, dini değişik de olabilir Orta Asya'daki Hıristiyan Türkler gibi...

Ailede Ermenice bilen hiç kimse yok ama köyümüzde var. Mesela amcamın eşi Ermenice biliyordu. Babam bilmezdi. Annem Hıranlı, nenem de öyle... Kürtçe konuşuyorlardı. Yalnız, dedem Zazaca konuşuyormuş Hakis'ten geldiği için; o Dersim dili... Ben ikisini de biliyorum.

1938'de Bizim Aileden Kimseyi Öldürmemişler...

'38'de bizim aileden kimseyi öldürmemişler, köyümüze dokunmamışlar. 1980 askerî cunta döneminde ise çok çektik. '38'de Hıran aşiret ağalarını kurşuna dizmişler. Amcamın oğlu Hüseyin anlatırdı, Hıranlı Ali Rıza Ağa'nın cesedini gece gidip onlarca cesedin içinden teşhis edip, amcasının mezarına gömmüşler. Korkudan yeni mezar bile kazamamışlar.

Yukarı köyde Hasan Erdoğan'ın babası anlatırdı '38'i... Sürgüne giderken Elazığ'da toplamışlar, tüm kadınların, genç kızların saçını usturaya vurmuşlar. Öldürülen Ali Rıza Ağa'nın karısı o zaman yeni gelin, çocuğu varmış, "Saç kesen askere altı tas altını rüşvet verdik. Altı tas altın... Annemi yatağa koyduk, yorgan örttük, kimse görmesin diye... O şekilde saçını kestirmedik. Kara vagonlara doldurup gönderdiler bizi."

Ermeniyiz, Alevi İnancına Mensubuz...

Bizim soyadımız önceden Beyaztaş idi, sonradan Boztaş oldu niyeyse... Ama biz biliyoruz nereden geldiğimizi, nasıl geldiğimizi...

Biz millet olarak Ermeni olmakla birlikte Alevi inancına mensubuz. Mirak Ağa'dan bu yana Alevi inancındayız. Hızır Ermenilerde de var. Ermeni Aleviyiz, gönüllü olarak seçmişiz Alevi inancını...

Din biraz çıkar işidir. Çıkar olunca, kardeş kardeşe kötü oluyor. Çıkar olmasa kimse Tayyip'e oy vermez, çıkar olmasa kimse hacca gitmez. Dede de öyle; sen bir çıralık vermesen elli tane laf sayar. Bu dünyanın dini böyledir.

Geçmişini Bileceksin!...

İsim değiştiriyorlar, yeniden Ermeni isimleri koyuyorlar; isimle bir yere varılmaz. Kendi tarihsel geçmişini bileceksin, bilinçli olacaksın; senin dinin, mezhebin, ırkın ne olursa olsun.

Ermeniliğe dönüş değil, kendi geçmişini bilmek, inkâr etmemek... Benim çocuklar da öyle... Annesi mi Ermeni, nenesi mi, dedesi mi? "Biz Ermeniyiz" diyorlar, başkası diyeceğine ben diyeyim! Hoş bir şey değil kendini inkâr etmek... Bu ülkede araştırsan kimin anası, nenesi, dedesi Ermeni değil ki?... Kâmuran İnan'dan tut da Turgut Özal'a kadar... Karadeniz, zaten tümüyle Rum-Ermeni...

Dersim'de bütün köylerde Ermeniler yaşamış. Palu'nun, Elazığ'ın köyleri... Malatya'nın bütün köyleri... İsimlerinden belli zaten...

Mesela Malatya'da Haçova diye bir belde var, Malatya'nın yarısı onlar. Hepsi de ticaretle uğraşır, zenginler... "Biz, Rum'dan kalmayız" diyorlar. O belde Alevi, Kürt... Ama biliyorlar kendilerini, söylüyorlar.

Kilise Varsa Orada Ermeni de Yaşamıştır...

Ben çocukken Köteriş'te kilise vardı, bütün köy biliyordu. Kilise varsa, orada Ermeni de yaşamıştır. Köteriş'e götürüp horoz kesiyorlardı, çocuklar hastalanınca... Annem beni de oraya götürürdü. Kilise, ibadethane ya... Sanırım bir gece yattık. Kilise yıkıntısı yeri vardı. Bizim köyde de var; büyük bir dut ağacının yanında. O dut da kurudu... Şorda'da var, başka yerlerde de...

İbadet için hiç kiliseye gitmedim ama İstanbul'da uğradım gördüm; temiz, güzel... Kumkapı'daki kiliseyi gezdik... Kilisede ne dua edeyim, bilmiyorum ki! Ne diyeyim, Muhammed mi diyeyim?... Muhammed'le onun arası yok pek. Bilmiyorum ki, bilmiyorum!...

Cemevine de uğruyorum, cenaze oldu mu gidiliyor... Alevi kültürü ama yine de sorun yaşıyorsun. Eskiden kız alıp vermede de sorun olurdu. Şimdi fazla olmasa da oluyor gene. "Ermenisin" diye vermiyorlardı, kaçırma olayları oluyordu... Gerçi benimki öyle değildi, babası da annesi de yine bizim Mirakyanlıdır hanımın...

Buralıyız; Başka Yerden Gelmedik...

'80 darbesinde çok eziyet ettiler. Çevre köylüler, hep biz Ermenileri şikâyet ediyorlardı. Polatlardan Dursun vardı, amcaoğlum, çok eziyet gördü. Ben Elazığ'da Sümerbank'ta müdürdüm, 12 Eylül'de... Ben de eziyet çektim, sadece Ermeniliğimle ilgili değil, "Tunceliliyim, Aleviyim..." Köydekiler de çok çekti.

Şimdi buradayız ve ne olursak olalım, buralıyız. Başka yerden gelmedik. Belki 2.000, 3.000, 5.000 yıl, bilemem... Onun için biz terk etmeyiz memleketimizi... Çok bedel ödemişiz. Umurumuzda da değil gerisi...

Devrimci çocuklar ilk zamanlar çok iyiydi, herkes benimsedi. Özellikle bizim için çok iyiydi. Biraz adalet oldu onların sayesinde. Son zamanda ise yanlışlar oldu, ne bileyim... Ondan sonra da Türkiye'de muvaffak olamadılar. Bizim aile zaten hep sosyalistti. Burada, Avrupa'da, Ankara'da, İstanbul'da...

Ermeni diyoruz ama Ermenilik de kalmadı buradakilerde... Neresi Ermeni bunların? Ermeniler iyidir, çalışkandır... Bunların hangisi Ermeni? GDO'lu (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) sebze gibiler!... Genetiği bozulmuş... Diyorum ki, sülaleden bu yana bir tane tanıdım; Baki Devletli'nin annesi gerçek bir Ermeniydi. Amcamın kızıydı, anası Ermenice de biliyormuş... Evliya gibiydi, o kadın!...

Abdullah Boztaş

Söyleşi
Tarih: 21 Mayıs 2013
Yer: Köln-Almanya

Dersim'in Ermeni aşireti Mirakyan... Söyleşi yaptığım Ermenilerin önemli bir kısmı kendilerinin bu aşirete mensup olduğunu söylerler. Bu aidiyet vurgusu aynı zamanda orada çok eskiden beri yaşadıklarını da ifade etmektedir.
Çoğunluğu Alevi kültürü, inancıyla yaşamını sürdüren Bedogiller, Mala Bedo [Bedolarin ailesi, evi, mahallesi] de Mirakyan aşireti mensubudurlar.
Abdullah Boztaş 1970'lerden itibaren gelişen devrimci mücadelenin içinde bulunmuş ve ağır bedeller ödemiş bir insan. Ermeni kimliğini önemsiyor ancak onun tutunduğu ve kendini var ettiği esas kimlik "devrimcilik". Öyle ki, babası "devrimciler" tarafından "ajan" diye öldürüldüğü halde o, bu kimlikten kopmayacak kadar adanmış biri...

Bize "Bedogil" Diyorlar...

1954 Mazgirt Hozinkiğ doğumluyum. Babamın adı İmam Boztaş. Bize "Bedogil" diyorlar. Büyük dedemizin adı Mirak, sonra Sarkis'i ve sonra da Bedros'u biliyoruz. Dedemler Nazımiye Hakis köyünden Mazgirt tarafına gelip yerleşmişler. 1915 olaylarından geride kalan ailelerden birkaçı Palu'da, Diyarbakır'da saklanıyor. Amerika'ya, Ermenistan'a gidenler de olmuş. Babamın amcasının iki oğlu varmış... Biri 10, diğeri 13 yaşlarında... Sonra Harput'ta yetimhanede, soykırımda yetim kalan çocukların korunduğu bir yetimhanede kalıyorlar. Ama oradan nereye gönderdiklerini kimse bilmiyor. Babamın halası da altı çocuğuyla Diyarbakır'da saklanmış. Sonra duyduk ki, Ermenistan'a göçmüşler. Halamın kocasının ismi, Mehmet'miş... O da Ermeni asıllıymış ama baskı nedeniyle Müslüman isimlerini kullanmışlar: Mehmet, Ali, Hüseyin bilmem ne...

Büyük dedelerimiz Bedo (Bedros) ile kardeşi Garo'nun (Garebet) kafalarını Danaburanlı Türk ağaları, Temurtaht deresinde (bu tarihi tam

olarak bilemiyorum...) asker gözetiminde kesmişler. Orada Ahmet Bey varmış. O Türk ağasıdır aslında. Ancak Kürtlerin içinde yaşıyor. Biz, "Türk Beyi" diyoruz. Orada yaşayanlar ise "bizim beylerimizdir" diyor.

Bedo'nun iki çocuğu olmuş... Adlarını Hasan ve Mustafa koymuş... Mustafa, benim dedemdir. Garo da iki çocuğuna Ali ve Yusuf isimlerini vermiş... Çocuklarının isimlerini böyle koyduklarına göre o tarihte artık yapacak bir şey kalmamıştır demek... Sanırım bu 1915'ten önceleri yaşanıyor. İster istemez ya Alevi ismi ya da Kürt ismi koyarsın. Soyadı zamanında da Bedros'un torunları Boztaş ve Garebet'in torunları ise Polat soyadlarını alıyorlar.

"Bunlar Ermenidir" Diyerek Dışlıyorlar...

1950'lere gelindiğinde ise bildiğim kadarıyla Bedogiller'e, farklı bir şekilde, bütün aşiretler cephe alıyor. "Bunlar Ermeni" diyerek dışlıyorlar. Annelerimiz bile zaman zaman bize, "Ermeni çocukları, Ermenisiniz siz" diye hitap edebiliyorlardı. Gerisini siz düşünün... Çünkü annemler de Hıran aşiretindendi.

O bölgede Ermeni olarak biz varız. Devlete boyun eğmeyen, bazı aşiretlerin diş geçiremediği bir toplum, bir aile yapısı vardı bizde. Diğer yerlerdeki Ermeniler böyle değildi... Bizimkilerde öyle bir inat var ki, öyle bir yürek... Ben onlarla gurur duyuyorum. O dedemle ve Yusuf, Ali, Hasan Amcalarımla hep gurur duydum. Onlar cesaretleriyle hiçbir zaman haksızlıklara boyun eğmediler. Her zaman direnmeyi seçmişlerdir. O gelenek bugüne kadar da gelmiştir. Mesela devrimci mücadele sürecinde hiç kimse Boztaşlar'dan bir tane itirafçı çıkmıştır diye gösteremez.

Bizimkiler Ermeni Alevi...

Dedelerimiz ne zaman ve neden Hıristiyanlıktan vazgeçmişler, ne zaman Alevi olmuşlar, tam olarak bilmiyorum. Çocuklarına verdikleri isimlerden anlaşılan o ki, Sarkis'ten sonra olmuşlar. Hiçbir şey kalmamış, bildim bileli Aleviler. Bir amcam biraz Ermenice biliyordu... Sonuçta, Ermeni Alevi olmuşlar. İnançlar başka, ırk/soy başkadır. Daha doğrusu biz karışık durumdayız. Çünkü nenem Kürt, babam Ermenidir. Ben ne yapayım şimdi!... Peki, ben neyim? Ama en iyisi Ermeni Alevi oluyor.

Bana sorduklarında diyorum ki; "Ben Ermeniyim. Aslımı inkâr etmiyorum, babam Aleviliği seçmiş, ben de bu kültürle büyüdüm, böyle gördüm, böyle yaşadım."

Değişik ortamlarda, "Biz Ermeniyiz ama Aleviyiz" derken toplum hâlâ bizi yargılıyor. Ne kadar farklı söylense de en ufak bir tartışmada bile, "Ya, konuşma! Sen Ermeni değil misin?" diyenler var. Üstelik ben

devrimci olduğum halde... Bunu "ben devrimciyim" diye geçinen insanlar bile yapıyor.

Mesela kızım için, "Bu kimin kızıdır?" diye sorsa birisi, "Apo'nun kızıdır" diyorlar. "Ooo, Ermeni Apo'nun kızı mı?" diye cevaplıyor soran kişi. Yani sen kendini altın suyuna batırsan bile "Devrimciyim", "Kürdüm", "Aleviyim" de desen, onlar seni Ermeni olarak biliyor. O halde "Ben Kürt değilim kardeşim, ben Ermeniyim!"

Sen istersen Hazreti Ali'ye, Hazreti Muhammed'e tap... Namaz kıl, cem yap sen yine Ermenisin. Değişen bir şey olmuyor...

Bu çok ağır bir baskıdır üzerimizde. Biz devrimci olduğumuz halde bu kadar baskılanmayı yaşıyoruz. Sıradan insanlar bunu nasıl yaşar siz düşünün... Bu psikolojik baskı altında kendini güvensiz ve aidiyetsiz hissediyorsun. Seni sürekli dışlıyor ve ırkçılık yapıyorlar...

Mesela çok yakın bir devrimci arkadaşım bana, "Ağabey sen sünnetli misin?" diye sordu. Dedim; "He." "Yok ya!" dedi. Dedim; "Çok istersen sana göstereyim." Açık açık böyle dedim. "Ayıp değil mi, bu yakışır mı size arkadaş, yakışır mı size yoldaşlar, bu ırkçılık neyin nesidir? Ben Ermeniyim, Aleviyim ve sünnet olmuşum!..."

Rahime Boztaş (Abdullah'ın Eşi): "Allah Bizi Ermeni Yarattı, Alevileri ve Kürtleri de Bize Düşman Yarattı..."

Şimdi beyim anlatıyor ya... Kayınbabam anlatmazdı, Ermenilik konusunu... Çok korkardı. Belki birileri bir şey der, bir şey yapar diye... Amcamgiller buraya (Almanya) geldiklerinde sorduk; "Kaç kardeşsiniz, nereye dağıldınız?" diye... Hiç korkmadan anlattı, dedi ki; "Kızım Allah bize öyle bir bela verdi ki, bizi Ermeni yarattı, Kürtleri ve Alevileri de bize düşman yarattı. Onun için de biz hiç anlatmadık bunları."

Gerçekten de anlatmadılar, anlatamadılar bize. Korkuyorlardı... "Biz Ermeni değil, Aleviyiz" diyorlardı, bizim köylerde. Buralarda öyle rahat konuşuyoruz ki...

Biz evlendiğimiz zaman benim eniştem, amcalarım, yedi sene babamla konuşmadılar, Ermeniyle evlendim diye...

Abdullah Boztaş: Ermeni Malı Ya! ...

O zaman senetler vardı, iyi hatırlıyorum. Arazimizin senetleri bizim üzerimizde olmasına rağmen yüzde seksenini hazine malı ettiler, Ermeni malıdır diye. Bunda en büyük rolü oynayan da dayım Efendi Demirkürek idi. Tapu kadastro geldiğinde, "Burası devlet malıdır, bu arazi bunların değil, bizimdir" dedi. Bizimkiler gidip itiraz ettiler, dava

açtılar ama devlet bizden alıp onlara verdi. 1980'li yıllar, 12 Eylül faşist darbesi zamanıydı, babam ve amcam da beş sene sürgüne gönderilmişti. Biz hiçbir şey yapamadık...

Ailem Adalet Partisi'ne Oy Verirdi...

Bizim aile eskiden genellikle Adalet Partisi'ne oy verirdi. Tunceli Merkez'de Adalet Parti adayı "Kenan Aral" diye birisi vardı. Kendisi uzun yıllar Kadıköy başsavcısı olarak görev yaptı. Akrabalık bağı deyip ona verirlerdi, 1976 yılıydı. O da Ermeni miydi acaba? Sonra Ecevit'e verdi bazıları...

Devrimci Oldum...

1974'lerde, TİP'te (Türkiye İşçi Partisi) faaliyet yürüttüm. Karadeniz Ereğlisi'nde başladı. Demir-Çelik fabrikasında çalışıyordum. Sendikal faaliyet yürüttüm. Sonra İbrahim Kaypakkaya'nın görüşlerini benimsedim ve Partizancı [TKP/ML örgütünün çıkardığı yasal sosyalist dergi] oldum. Orhan (Armenak) Bakır'ı tanıdım. Çok iyi bir yoldaşımdı.

Onun Ermeni olduğunu biliyordum. Hapishaneden kaçmış ve gazeteler yazmıştı. Ama bizim için onun Ermeni, Kürt, Türk olması önemli değildi. Önemli olan devrimci yoldaş olmaktı...

Ermeniliğimizi Unutturmadılar!...

Çevre köylülerle çelişkilerimiz çoktu, bitmezdi. Esas neden önceleri mülktü, arazi meseleleriydi. Sonra politik oldu. Ermeniliğimizi bize karşı çok kullandılar. Oysa biz tamamen Alevi olmuştuk. Alevi isimlerimiz... Eşlerimiz, annelerimiz, nenelerimize varıncaya kadar Alevidir. Aslında hatırlatmasalar belki biz çoktan unutmuştuk Ermeniliği. Böyle olunca Ermeniliğimizi sürekli yeniden hatırlıyorduk...

"O Ermenidir, Torunumu Vermiyorum"

Benim sevdiğim bir kız vardı. Üç dört sene gittik geldik. En sonunda, "O Ermenidir, vermiyorum torunumu" dedi dedesi. Babası da Almanya'daydı. Ermeni olduğum için sevdiğim kızla evlenemedim. Ben de inadına gidip başka bir Alevi kız ile evlendim. Ben de Ermenilik gururumu böyle yücelttim. Bu kadar basit... Hani siz vermiyorsunuz ya, siz normal insansanız, ben de gidip Dede [Pir/Alevi Dedesi] kızı bile alırım. Sizin taptığınız Babamansurlu Pir'in kızını getirdim. Ama adam (kayınbabam) da gerçekten harika bir insandı. O yaşta olmasına rağmen çok ileri görüşlüydü, ayrım yapmazdı ama yapanlar da çoktu.

Mesela eşimi ilk istemeye gittiklerinde babası, amcaları karşı çıktılar, Ermeniyiz diye... Eşimin babası gidip Pir'ine danışmış... Pir, "Senin kızın gönlü var mı?" diye sormuş; "He, vardır, kızım istiyor" demiş... O da; "Peki, senin kızını isteyenler kimler?" "Bedogil" demiş... "Sen Bedogil'e mi Ermeni diyorsun oğlum, o adamlar bizden daha Alevidir, onlar bizden daha yoluna bağlılar. Sen niye kızını vermiyorsun?" Bunun üzerine babası kabul etti evlenmemizi. Ama amcaları tam yedi sene ne bizimle konuştu, ne de evimize geldiler. Ancak yıllar sonra yanlış yaptıklarının farkına vardılar...

"Ermeni Asala Örgütünü Kuruyorsunuz!..."

Ermeni kimliğimiz nedeniyle 12 Eylül boyunca ne işkenceler gördük. Kürt, Alevi aşiretleri bizi devlete şikâyet ederlerdi; "TKP/ML örgütünü besleyenler, Muhtar İmam Boztaş, kardeşi Ali Rıza Boztaş ve Mustafa Boztaş'tır." Germisi Yatılı Bölge Okulunu işkence merkezine dönüştürmüşlerdi. Yargılandığımız mahkemelerde "Ermeni Asala örgütünü burada siz kuruyorsunuz" suçlamasıyla iddianameler hazırlandı. Bunların hepsi belgeli...

Babamı "Yoldaş" Dediklerimiz Öldürdü, 1995 Yılıydı...

Babam öldürüldüğünde ben buradaydım (Almanya). Kendi kendime soruyorum; Neden? Babam 69 yaşındaydı ve onu "yoldaş" dediklerimiz öldürdü. Oysa babam partiye çok bağlı biriydi. Örgütte ayrılık olmuştu. Babam o zamanın ayrılan örgüt sorumlusuna kafa tutmuş ve "Sen kimsin partiyi [TKP/ML], bölmeye çalışıyorsun!... S... ol git! Gelme bir daha" demiş. Sonra o "sorumlu" da babama "ben sana gösteririm" diye kin güdüp, uyduruk gerekçelerle babamı öldürmüş...

Babamı Kaybettim Ama Partimi Kaybetmek İstemedim...

Babamı öldürme gerekçesine dair bir bildiri dağıttılar. "Bunu ispatlayın, ben Parti taraftarı olarak bu eylemi selamlarım" dedim. "Ben onu Baba olarak değil, bir yoldaş olarak biliyordum" dedim. "Açıklayın!... Açıklamadığınız takdirde sizi teşhir ederim" dedim. Sonra birileri gelip mahkemede ifade vermemi istediler. Ama ben, "Partimi faşizmin mahkemelerine gidip şikâyet etmem" dedim. '74'lerden beri bu partinin emektarlarıyız, bunu nasıl yaparsınız?...

Boztaş ailesi bu kadar küçük bir aile değil ki!... 400-500 kişilik bir aile... Bunların hepsi de bu partinin yanında ve emektarlarıdır.

Sonraki zamanlarda da ne yazık ki, bir özeleştiri dahi yapılmadı. Ama ben partiye sırtımı dönmedim. Babamı kaybettim ama partimi kaybetmek

istemedim. Bazı yoldaşlar, "İşte, yoldaş dediğin böyle olur" dediler. Ama bu dava kapanmadı. Partinin, babamın itibarını iade etmesini bekliyor ve istiyoruz hâlâ...

Pirlerimiz, Babamansur Ocağı'ndan...

Dersim'in pek çok köyünde Ermeni vardı. Çoğu gitti. Kalanlar kendilerini inkâr ediyorlar; Alevi olmuşlar. Son yıllarda yeni yeni kıpırdanmalar var. Mirak Ağa kuşaktan kuşağa aktarılan bir saygınlık ifade eder ve bu, biz torunlarında da vücut bulur.

Sonuç olarak; Biz kendimize "Ermeni Alevi" diyoruz. Pirlerimiz, Babamansur Ocağından gelirler ve bizi severler.

İki ay önce bizim Pir geldi. Her zaman gelir, günlerce kalır. Eskiden bir de kadın gelirdi. Ona biz, "Ana kıl" derdik. Yaşlı bir Kızılbaş kadındı.

Biz bütün Aleviler kadar Aleviyiz. Ama Ermeni Alevi... Aynı zamanda sosyalistiz...

Hakis Vadisi

Kemal Boztaş

Söyleşi
Tarih: 21 Mayıs 2013
Yer: Köln-Almanya

Üçüncü kuşak Bedogiller'in çoğu politik süreçlerden etkilenmiş ve doğrudan öznesi olmuş... Dolayısıyla onların bakış açıları ve söylemleri kendinden önceki kuşaklardan farklı... Birinci ve ikinci kuşaktan devraldıklarının yanı sıra okuyarak, araştırarak vardıkları sonuçlar var.
Kemal Boztaş, 1915 Soykırımından 22 yıl sonra İkinci Soykırımı yaşayan bir toplumun üyesi olarak, devletin şiddetini ve kendi toplumunun bazı kesimlerinin baskı, ötekileştirme ile nefrete varan söyleminin yanı sıra, devrimcilerin kendilerine sahip çıkışını anlatmaktadır...

Bize "Bedogiller" Derler...

Dersim Mazgirt kasabasının Hozinkiğ köyündenim. Hozinkiğ köyü Ermenice "Domuzlar köyü" anlamına geliyor. Ortalama yirmi-otuz haneli bir köy. Ama Şorda daha büyük bir köy ve bizler bu iki köyde Aleviler ile karışık yaşıyoruz.

Ben 1970 doğumluyum. Beş kardeşiz. Babam Mustafa Boztaş 76 yaşlarında olmalı, sağlıklı ve çok şey konuşacak durumda. Amcalarım da öyle, 80 yaş üstündeler ama hafızaları yerinde... Hozinkiğ köyündeler hâlâ... Amcalarımın büyüğünün adı Memet Ali, diğerinin Hıdır (Hıdır) Boztaş. Bize orada "Mala Bedo" derler ya da Türkçe olarak, "Bedogiller" derler. Bedo'nun anlamı, 1915 Soykırımında katledilen babamın dedesinin adı olan "Bedrosyan"dan gelir. "Bedrosyan'ın Çocukları-Sülalesi" anlamında...

Dedemin adını "Hasan" olarak biliriz. Katliamdan sonra ismi değiştirilmiş. Henüz 7-9 yaşlarında çocuklarmış... Oradaki Kürtler (Kırmanç) onları mağaralarda saklamışlar. Daha sonra götürüp Alevi kimliği ve Alevi ismiyle orada evlendirmişler.

Babam Ölmeden İki Amcasının Akıbetini Öğrenmek İstiyor...

Şöyle bir hikâye anlatılır: Dedem, babaannem [Hıran aşiretinden Kürt (Kırmanc)] ile evlenmeden önce "Tamara" adında bir Ermeniyle evliymiş. Soykırımdan sonra çok büyük yoksulluklar yaşanmış... Tamara'dan iki oğlu varmış dedemin. Bunları götürüp Harput'ta (Elazığ) yetiştirme yurduna veren aile büyüğümüz, bunların isimlerini biliyormuş, 100 yaşında vardı. Birinin ismi "Levon"muş, diğerini hatırlayamıyorum. Ağlayarak ayrıldıklarını söylüyor. İkisinin de izi kaybedildi. Sanırım bu olay 1915 Soykırımı zamanında değil, 1930'lu yıllarda oluyor.

Babamlar, ölmeden bu iki amcasının akıbetini bilmek istiyorlar. Yaşamıyorlarsa en azından çocuklarını görmek istiyorlar. Kimisi Amerika'da olduklarını, kimisi de konsolosluklarca Fransa'ya götürüldüğünü söylüyor. Onları bulma konusunda hâlâ umutluyuz. Büyük abi 8-9 yaşındaymış. Mesela bizim köyün büyük bir beyaz taşının ve büyük bir dut ağacının olduğunu mutlaka hatırlar... Bu tür işaretler mutlaka çocuklarına anlatılmıştır. Biz bu anlatımlara istinaden akrabalarımıza ulaşabiliriz diye düşünüyoruz. Hâlâ o beklentimiz var...

Ermeni Olduğumuzu Herkes Biliyordu, Biz de Biliyorduk...

Babalarımızın dünyasını kısaca şöyle aktarabilirim: "Bakıl Ağa" geldiğinde bizimkilerin neden bu kadar saygı ve hürmet ettiklerini düşünürdüm. Meğer o soykırımda, bizimkileri Hıranlı Bakıl Ağa'nın babası kurtarmış, mağaralarda saklamış... Bu nedenle bir aile gibi, önemli bir birlikteliğimiz vardı, o insanlarla... Her ne kadar o yörede Kürt/Alevi Zaza-Kırmanc kültürünün bir parçası olsak da, onu gönüllü bir biçimde kabul etsek de, Ermeni olduğumuzu herkes biliyordu, biz de biliyorduk, inkâr da etmemişizdir.

Dersim, devlet terörünün olduğu bir bölgeydi. Böyle bir ortamda Ermeni kültürünü gündeme getirip yaşamak pek mantığa uygun olmazdı. İstanbul'da olsaydık bu kültürü ve inancı okullara gidip daha rahat öğrenebilirdik. 12 Eylül faşist cuntasının ailemize karşı işkence ve gözaltı terörü vardı. Ve askeriye gözaltına almaya geldiği zaman bizleri, "devlet düşmanı Ermeniler!" diye toplardı. Bu koşullarda biz Ermeni olduğumuzu biliyorduk. Tabii büyüklerimiz de çocukları için korkuyorlardı. Korkmaları için çok neden vardı. Bir gün soykırım tekrarlanır diye... Bir de 1938'i görmüşler, bundan dolayı pek Ermeniliği gündeme getirmemizi istemezlerdi. "Bizi sürerler, tekrar yok ederler, topraklarımızdan çıkartırlar. Gerek yok, bunu ön plana çıkartmayın.." derlerdi. Korkuyorlardı doğal olarak... Bu korku, özellikle 1978'den sonra devrimci gençlerin (Partizan) o bölgeye gelmeleri ve aileden gençlerimizin devrimci bilinçle örgütlenmeleri, kendi kimliğini söylemeye başlamalarıyla aşılmıştır.

Ermeni Kökenlidir, Haindir...

Biz iddia ediyoruz ki; 1985'te Bolu'dan gelen Jandarma Komando Tugayı, Tunceli'ye bizim aile için geldi. Bizim bölgede Germisi Yatılı Bölge Ortaokuluna yerleşti. Bu okulun Boztaşlar'ın işkencehanesine dönüştürüldüğünü ben, üniversiteyi kazandığımda, bir öğretmenin bana, "Hadi temizliğe gidelim!" demesiyle anladım. Bizimkilerin kurumuş kanlarının hâlâ betonda olduğunu gördüm.

Orada aynı zamanda, Efe Bacı adlı bir kadın arkadaşa tecavüz edip, pencereden aşağı atmışlardı!... Ermeni değildi, devrimci (Partizanlı) bir kadındı. Kadınından çocuğuna, insanlara orada kanları dökülünceye, elektrik işkencesine kadar yapılmadık işkence kalmadı. Ermeni kökenlidir, haindir, devrimcilere destek veriyor diye... Bu işkenceye alınan insanların bağırtılarının geceleri komşu köylerden bile duyulduğunu sana anlatacaklardır.

Bunlar Ermenidir, Asala İle Bağlantıları Var...

"Bu bölgede cezalandırmaların sebebi bu ailedir. TİKKO'yu [silahlı devrimci örgüt] bunlar muhafaza ediyor, bağlantıları vardır. Zaten bunlar Ermeniler, devlet düşmanları, ASALA ile bile bağlantıları var..." demişlerdir. Tabii böyle bir dönemde aile sağlam durmuştur. İşkencelere, çevresindekilerin dışlamasına, arkasını dönmesine rağmen hiçbir zaman umudunu, esprisini, coşkusunu kaybetmemiş bir ailedir.

Mesela; Sihenk [Yatılı Tarım Meslek Lisesi, Atatürk Mahallesi] işkencehanesi, Elazığ 1800 Evler işkencehanesi, Mazgirt-Germisi Bolu Komando Tugayı... Bu üçgende yapıldı bu işkenceler... Hatırlıyorum, köye askerler gelirdi, "Boztaşlar toplansın!" derlerdi. Kadınlar bir tarafa, erkekler bir tarafa. Tokat atma, hakaret, küfür... Askerî kamyonlara atıp götürürlerdi. Yolda, ormanda dışarı atma, gözü kapalı, "Burada bekleyin!..." Karanlık basıyor, hâlâ bekliyorlar orada, "Acaba öldürecekler mi bizi!..." böyle şeyler...

Yıllarca bu böyle sürdü. Boztaşlar'dan 7 yaşındaki çocuğa bile elektrik verildi. 70 yaşındaki amcamın karısının –kendisi Rıçik'lidir [Mazgirt'in bir köyü], Kızılbaş/Kürt'tür– dipçikle çenesi dağıtıldı, "Sende silah var, teslim et" diye. Bunlar yaşandı.:.

Biz Dersim'de genel olarak halktan bir dışlanma hissetmedik. Ama 1985'te TKP/ML-TİKKO örgütü gelip Hıran aşiretinin önde gelenlerinden Cemal Ağa'yı (Ertik) öldürdü. Örgütün iddiası, bu adamın "devlet işbirlikçisi" olduğu yönündeydi. Hem devlet hem de bazı aşiret mensupları bu adamın infazını bizim ailemizin üstüne attılar. Hatta bu konuda örgütü suçlamaktan da öteye giderek, ailemizi suçlamak için onlarca sahte şahit bulmakta zorlanmadılar.

Büyüklerimiz "Bunları Bilin, Unutmayın!" Derlerdi...

Bizden önce yaşayan ve kırsalda kalan, sözlü geleneğe sahip aile bireylerimizin –ecdadımızın– yaşanmış bir tarihi vardı. Bu hep gizli kaldı. Sadece sözlü anlatımda kaldı. Bunun gelecek kuşaklara yazılı bir belge olarak bırakılması konusunda çok ciddi bir boşluk var. Bu tür konular aile içerisinde gerek çocuklara gerekse gençlere, "Bunları bilin, unutmayın!" diye sürekli anlatılırdı, boşluk doldurulmaya çalışılırdı. Ben birey olarak bu konuyu belki bir gün yapabilirim diye düşünüyorum.

Türk-Sünni Akrabalarımızı Bulduk...

Ailemizin, Hakis köyünden [Nazımiye'ye bağlı] göç edenlerin sadece bir kolu olduğunu biliyorduk ve bunların gelip Mazgirt'e yerleştiğini zannediyorduk. Halbuki bir kol da Mazgirt'e geçmiş...

Oraya yerleşip, Türk-Sünni (İslam) olarak yaşamını sürdüren akrabalarımızı bulduk... Bunlar, 80'li yıllarda Kovancılar tarafından bizim köye avlanmaya geliyorlar. Bunlardan bir grup, kışın muhtar olan bir amcama misafir oluyor. Bu amcam ailemizin önde geleniydi. Sohbet ederken diyorlar ki; "Biz de Mirakyanlıyız." Kökenini inkâr etmiyorlar ama sofularmış, beş vakit namaz kılıyorlarmış. Amcalarımız gidip onları, onlar da bizleri ziyaret etti. Elbette kültürel farklılaşmalar olsa da biz bunlarla iletişim kurabildik. Ben görüşmedim ama bunlar, Elazığ'ın Mazgirt tarafında kalan köylerindeler... Hatta babalarının ismi de Mirak'mış... Karşılıklı bu gerçeği öğrenmiş olduk. Gençleri "Evet biz Ermeniyiz!" derlerdi ama bu konuda pek fazla bir şey bilmezler ve yaşlıların bildiklerini anlatmadıklarını söylerlerdi. Yani inancı, kültürü ve gelenekleri konusunda bir şey kalmamış ve tamamen asimile olmuş durumdalardı. Sadece "Bedros'un torunlarıyız!" demekten öteye gidemezlerdi...

Karakol Komutanı "Ankara'dan Kararın Geldi" Diyor...

İmam Boztaş, Hıdır Boztaş'ın oğluydu. Amcamın oğlu... Yıllarca devrimci mücadelede yer almıştı. Çiftçiydi. Gördüğü işkencelerden dolayı sağlığı bozulmuştu. Germisi Karakol komutanı çağırıp dosyasını önüne koyuyor, "Yaşın 49'a gelmiş, girmediğin cezaevi kalmamış, işkenceler seni iflah etmemiş. Sen tek gez!... Ankara'dan kararın geldi. Yanındakine yazık olur!" diyor. Bir devlet kararı! Bu insan bu karara karşı direndi. Gururuna yediremedi, toprağını terk etmedi. Ve en son dediklerini yaptılar. Maskeli karanlık kişiler, aldıkları talimatlar sonucu onu ailesinin gözleri önünde evinde infaz ettiler. Elbette bu Türkiye'de tek olay değil. Kürdistan'da onun gibi binlercesi var. Ama tam da çatışmanın olmadığı bir dönemde, silahsız bir insana... Bence o hem devrimci duruşundan hem de E

olmasından dolayı JİTEM'in [Jandarma İstihbarata ve Terörle Mücadele] hedefi haline getirildi.

Burada her şeyi anlatmak pek doğru değil ama amcam İmam Boztaş'ı da TKP/ML haksız yere infaz ediyor. Bizim ailede iki yargısız infaz var. İkisinin adı da İmam Boztaş... Birini "arkadaş, yoldaş" dediklerimiz, birini de JİTEM yaptı.

"Kınamayın A Dostlar, Yarın da Sizlerin Başına Gelir..."

1895'te Hozinkiğ Ermenileri ile Mirakyanlar (ki biz onların hakkında bir şey bilmiyoruz) hakkında röportaj yapan Perili (Çarsancak) bir Ermeni tarihçi var. Onun anlatılarında çok enteresan bir şey ile karşılaştım. Biz sadece Bedros ve ailesinin Hozinkiğ'de yaşadığını sanıyorduk, Halbuki yapılan ropörtajda Hozinkiğ'in yüzde doksanının Ermeni Mirakyan olduğunu söylüyor. Ama diğerleri neydi, kimdi, nerelere gittikleri konusunda bir şey bilmiyoruz.

Babam ve amcamın anlatımına göre 1915'te Bedros'u ihbar üzerine köyün içinde jandarma tutuklar. Götürülürken de tarihî bir söz söyler, der ki; "Kınamayın a dostlar! Bugün bizim başımıza geldi, yarın da sizlerin başına gelir bu..." Bedros kendi toplumu içinde saygın ve kafası çalışan biridir. Kendisinin gözaltına alınıp götürülmesiyle kendi kavminin de bilahare bu şekilde yok edileceğini anlatır. Büyük dedem Bedros ve kardeşi Garabet, elleri bağlanıp, Mazgirt Temurtaht deresinde büyük bir dut ağacının altında, Türk Beyleri tarafından baltalarla başları kesilerek öldürülürler. Asker ellerini bağlıyor ve Danaburan Türk ağalarının adamlarına bu vahşi infazı yaptırıyor. Bu olaya tanıklık eden bir Türk şahsiyet, olayı şöyle anlatıyormuş; "Askerin gözetiminde baltayı vuran o Türk Ağa, Bedros'un başını vurduktan sonra kafasına tekme attı ve 'Hadi gel, filan bölgeye şimdi sahip çık!' dedi." Şorda ile Danaburan arasında bir arazi meselesi var. Bu olaydan sonra o araziye el koyarlar. Yani Türk-Osmanlı devleti bu çelişkileri kullanmış, halkın birbirine hasımlığını körüklemiş ve bundan faydalanmış...

Baltayla Öldürülen Bedo ve Garo'nun Torunlarıyız...

Sonra amcalarımız, barajlarda, şurada burada çalışarak aile birliğini sağlıyorlar ve bir araya gelip o bahsettiğim bölgedeki (dedemin vurulduğu bölge) araziyi satın alıyorlar. Bunu bir onur meselesi yaptılar. Ama ailede mülk değeri yoktur, orada çalı ve yaban olarak kalsın dediler. Yani varlıklarını oraya bağlıyorlar, yok sayılmamak için...

Bildiğim, o katledilen "büyük dedemler" zamanında, dedelerimiz küçükmüş. Birisi 6-7, diğeri 9 yaşlarında. Bunların o dönemki Ermeni

isimlerini bilmiyorum ama birine Hasan birine de Mustafa adını koyuyorlar. Hıranlı Bakıl Ağa'nın babası bunları himaye edip saklıyor. Hıran [Mazgirt'te] bölgesi büyük bir bölgedir ve burada yaşayan Kırmanc halkının da kendi aralarında bir güvensizlik vardır. Bu sebeple ne olur ne olmaz ihbar edilmesin diye güvendiği Rıfat Ağa'ya teslim ediyor. Bunları Mameki'ye yakın bir mağaraya götürüp orada birkaç hafta saklıyor, daha sonra Mazgirt'e götürüp bu isimleri vermek suretiyle "İslam kimliği" çıkartıp kurtarıyorlar.

Sonraları o bölgede Kırmanclar ile yaptıkları evlilikler ile genişliyor ve büyük bir aile oluyorlar. Bunlara iki aile isminde hitap edilmeye başlanıyor. Şorda'da oturan Polat ailesinden olanlara –o dut ağacının altında katledilen Garabet'ten dolayı– "Mala Garo" derler. Boztaşlar'a yani Hozinkiğ köyünde oturan bizlere de "Mala Bedo" derler. İşte bizler onların torunlarıyız.

Bizimkiler 1938 Soykırımı için şunu aktarırlar; Bakıl Ağa'nın dedesi, 1938'de ata binen, keskin nişancı birisidir ve "isyancılar"ın içerisindedir. Kutuderesi'nde bu insanlar katledilmiş ve cesetler korkunç derecede kokmaktadır. Bizimkiler o şartlarda gidip bu adamın cesedini bulup getirir ve bunu kendilerine yapılan iyiliğe karşı bir jest sayarlar. Yani bunu onurları sayıp sahip çıkarlar.

Kız İstemeye Gittiğinde ya da Kavgada, Komşun Aniden "Fılle" Diyebilir...

Dedemler Ermeni olduklarının farkındalar. Çünkü olayları hatırlayacak yaştaymışlar. Ama yaşadıkları toplumla ittifaklar kurmuşlar. Onlara uyum sağlamak zorundalar. Onların inançlarını, Pirlerini kendilerine yakın görmüşler. İç Dersim bölgesi korunaklı ve dışa kapalı olduğu için insanlar barış içinde birbirlerini sahiplenmişler, birbirlerinin hukukunu tanımışlardır.

Yaşlılar bilir ve der ki; "Filan ev şudur, filan ev Ermenidir..." Kız istemeye gittiğinde veya kavga ettiğinde, Ermeniliğin hemen gündeme gelebilir. Mesela kavgada komşun, dostun aniden sana "Fılle" diyebilir. "Fılle" Kürt bölgesinde Ermenilere takılan bir lakaptır. Ama ben lakabın biraz da aşağılayıcı ve ötekileştirici anlamında söylendiğini düşünüyorum. Hani biri korktuğunda, döndüğünde ve malını, onurunu sattığında "sen Fılle'misin?" deniliyor ve bu "sen Ermeni misin?" anlamında kullanılıyor... Fılle, Karakoçan ve Mazgirt bölgesinde Kırdaşki (Kürtçe) dilinde söylenen ve anlam olarak aslında aşağılayıcı bir kelime. Zavallılığı, kimsesizliği ifade eden bir kelimedir. Biraz da soysuzluğu ifade eder.

Ermenilik Bilinci Var Fakat İnanç Yüzeyseldir...

Dedemler, bir Alevi-Kürt ne şekilde yaşıyorsa öyle yaşamaktadırlar. Bizimkilerin dinî yönleri zayıfmış. Kiliselerini onarmamışlar. Hıristiyanken de dine uzaklarmış. 1895 yılında Ermeniler ile röportaj yapan Perili araştırmacı Kevork Halaçyan, orada enteresan bir şey sorar ve der ki; "Hozinkiğli insanların lakabı Miri yani bir Mirakyanlı olmalı. Neden kiliseniz yıkık, siz Ermeni değil misiniz?" Onlar da der ki; "Her kim ki bizim kilisemiz yıkık diye bizi Ermeni kabul etmezse onu domuz leşi yaparız!" Röportajda öyle bir cümle geçer. Yani Ermenilik konusunda bilinç var, fakat inanç konusu yüzeyseldir.

Bunların varlığı, yazılan kitaplarda (bazı Ermeni tarihçiler tarafından) Urartular'a kadar dayandırılır. Bunlar, evlilik ve ölüm törenine ihtiyaç duydukları zaman bir papaza giderlermiş. Çarşancak (Elazığ-Peri) ovasından bir papazı alıp -ama zorla ama parayla- getirip törenlerini yaparlarmış. Neticede dağlılar... Dağ Ermeni şivesini konuşurlar. Çok iyi Zazaca-Kırmancki konuşurlar ve onlar gibi yaşarlar. Tipik Dersimlilerdir. İlk köyleri olan Hakis'i gidip gördüm bu sene. Dedelerimin babaları da oradan gelmişler, bu sebeple gittik. Bunlar, Hakis gibi onlarca köyde yaşıyorlar. Hakis o kadar enteresan ki; köy bir vadide ve çok dağlık... Ekecek bir yer bulamazsın, bir sığınak gibi... Gece yürümeye kalksan, ayağın kaysa, 1 kilometre aşağı yuvarlanmak işten bile değil. Cevizleri çok olan bir yer... Ermenilerden kalma yedi kiliseden bahsedilir. Bunlar, keçi beslerlermiş ve burada savaşarak kendilerini korurlarmış. Bu Ermenilerin (Mirakyan) asıl kökenleri Nazımiye, Dereova-Hakis ve çevresidir.

Vaftiz Olmamam, Ermeni Olmadığım Anlamına Gelmez...

Ben paskalya vs gibi ritüelleri hiç görmedim. Bilemiyorum, onu bölgede sormak gerekiyor. Ermenilikleri gündeme gelir fakat bu konu pek bilinmiyor. Çocuklarının ismine bakarsan en az yarısının ismi Ali ve Alican'dır. Yani, Alevi-Kızılbaş isimleri... Mesela Garabet, Bedrosyan gibi isimler yoktur. Son yıllarda bu biraz değişmeye başladı. Hrant Dink olayından sonra başlayan ve yumuşayan ortamda, Kürt meselesinin de demokratik kazanımlara doğru evrildiği bu süreçte bazı gençler İstanbul'a gitti. Vaftiz oldu ve Ermeni ismi aldılar. Bunlar daha çok 30'lu yaşlardaki birkaç kişiydi. Bunun dışında da kendi çocuklarına Ermenice isim koymaya başladılar. "Dersim Ermenileri Derneği" kuruldu ve kendi kültürlerini araştırmaya başladılar. Bir kısmı da, "Tamam Ermeni olsak da biz Aleviyiz ve bu kimliğin hiçbir baskı ve zararını görmemişiz, neden böyle yapalım ki, halimizden memnunuz bu kimlik bizimle çelişmiyor" dediler.

Mesela birey olarak ben "materyalist-ateist" bir insanım. Benim din ile bir işim yok. Elbette araştırmak öğrenmek isterim. Ama sen Kemal Boztaş'ı yüzyıl da geçse Ortodoks veya herhangi bir dinin mensubu yapamazsın, beni kimse vaftiz edemez. Bu benim kökenimin Ermeni olmadığı anlamına gelmez. Evet, Ermeniler genelde Hıristiyan ve Gregoryan olmalarından dolayı sevilmediler, baskı altında kaldılar ve dışlandılar ama diğer Ermeniler de bu insanları anlamalılar. Kimse kimseyi baskı yaparak dönüştürmedi. Ben Alevi-Kızılbaş kültürüyle büyüdüm. Bu, tarihsel koşullar gereği böyle oldu. Memnunum da... Bu benim kökenimi etkilemez, köken inançtan ayrı ele alınmalı. Biz böyle görmüyoruz ancak bizi tarihî şartlar bu noktaya itti. Biz mazlum ve ezilenlerin yanındayız. Benim dilimi, kültürümü unutmam benim suçum değil, bu yaşamla ilgili... Bu bir seçim değil, zorunda kalınmışlık... Biz Erivan Ermenileri gibi olamayız, Dersim'de Kürtler ve Alevilerle karışmışız, annelerimiz onlardan. Onlarla aynı zorlukları aynı geleceği paylaşmışız. Dersim kimliğinin kendine özgü bir orjini olduğu açık. Yeri geliyor ben Kırmanc (Zaza) kimliğimle de gururlanıyorum.

Sosyalistler Ermeni Kimliğimize Sahip Çıkmamızı Telkin Ediyorlardı...

Garo ve Bedogiller'de PKK'ye eğilim olmamıştı. İnsanlar ya apolitiktir ya da politize olmuşsa da Partizancı'dırlar. Hatta apolitikleri de, zorunlu bir yasa gibi, meyillidirler. Bunun Ermenilikle de ilgisi var. İkinci nedeni ise bu siyasi geleneğin bu yörede etkisi ve toplumumuzla ilişkileridir. Köylülerle yardımlaşma, tarla biçme gibi... '70'li yıllarda gelen devrimcilerin, örnek davranışları hâlâ konuşulur. Onların bu bölgedeki feodal, gerici ve ayırımcı baskılara karşı Ermenileri korumaları gibi birçok faktör vardır bu tercihte... Bu devrimci gelenek ve hareket kendini tasfiye etse bile onlar nötr bir duruma geçip beklerler... Çünkü bu devrimciler, sosyalistler bizim Ermeni kimliğimizi biliyor ve özellikle bu kimliğe sahip çıkmamız ve utanmamamız konusunda telkinde bulunurlardı. "Bu yaşananlar sizlerin suçu değil" derlerdi. Onlar dışında bu kadar ilerici ve bütünleştirici yaklaşım gösteren olmamıştır. Bu kimliğe akrabalarımızdan (anne tarafı Aleviler) daha çok saygı duyarlardı. Toplumda Ermenilerin üzerinde bir baskı da yok değildi. İşte TKP/ML buna direniyordu ve Ermeniler de mahalli gericiliğe karşı bu korumayı benimsiyorlardı.

Kız Vermek Değil, Kız Alınak Sorundu...

İş evliliğe geldiğinde problem olurdu. Normalde bizim erkekler Dersim Alevileri in kızlarıyla evlendiklerinde aileler pek gönüllü olmuyordu.

Genelde kızların, bizim erkeklere gönüllü olarak kaçması şeklinde gerçekleşiyordu. Daha sonra aileler kabullenmek zorunda kalmışlardır, yani son yıllarda bu yıkıldı. Bizim kızlarda ise durum farklıydı, pek kaçma olmuyordu çünkü anneleri çoğunlukla Kızılbaştı zaten. Aileler bu konuda açıktı, karşı tarafın ilişkilerine bakıyordu; "Bu kız giderse orada ezilir mi? Bunun Ermeni kökenini gündeme getirip aşağılar mı?" gibi... Zaten bizim çevremizde Ermeni nüfusu çok yoğun olmadığı için Kızılbaşlar ile evlilikten başka çare kalmamıştır. Doğal olarak biz, kendi insanımız dediğimiz Kızılbaş-Zaza-Kürtlerle kızlarımızı evlendirme konusunda bir problem görmeyiz.

Bizim kuşağın birçoğu Ermeni olduğunu, anne tarafından akrabaların (dayı) söylediği "Ermeni dölü" küfürü ile öğrenmiştir. Annemin amcası bana çocukken böyle dediğinde anladım. Anne tarafım Civanlı'dır. Yusufan aşiretinden bir ezvet ["Ezvet" aşiret içinde kan bağına dayalı bir topluluk]. Civanlılar Mirakyanlı bir Ermeni anneden olmadır, yani akrabamdırlar. Civanlı Ferhat Ağa, Ermeni Soykırımında annemin babaannesini kurtarır... Dayı tarafım bu kadından olduğu halde bir kısmı, "Biz Ermeni değiliz ve onları sevmiyoruz" diyorlardı. İşte bu ters tepkiler, bizde Ermenilik bilincinin daha da gelişmesine sebep oldu. Yani öz dayımın bile kalkıp Ermeniliği gerici bir tavırla kullanması bizde psikolojik rahatsızlık yaratmıştır. Bu tarihsel olaylar travmatik-nevrotik ve asi-isyancı bir kişilik yaratıyor...

O Gün Üzüntülüydü Halk, Orhan (Armenak) Bakır Vurulmuştu...

Orhan Bakır cezaevinden kaçıp bizim buralara geldiği vakit ben 8 yaşlarındaydım. Onu görmedim ama katledildiğinde, cenazesinin Karakoçan'dan kaçırılması olayına (amcamın oğlu İmam Boztaş da o ekip içerisindeydi), onların sohbetlerine tanık oldum, yaşadıkları üzüntüyü yaşadım. Orhan Bakır bölgeye geldiği zaman aile zaten örgütlüydü. Sadece şu oldu; "Bakın bizimkiler de bu devrime destek veriyorlar ve buralara kadar geliyorlar" düşüncesi ve güveni pekişti. Bizim köye gelmiş, amcalarımı görmüş... Kendisiyle ilgilenmişler. Ermenilik konusu gündeme gelmiş... Çok da sevilmiş... Ben o sıralar şehirdeydim ama sonraları geldiklerini hatırlıyorum. Harmandaydık, atlar ve silahlarla gelmişlerdi, Partizancılar. Kızlı-erkekli uzak köylerden gelmişlerdi. Batıdan gelenler de içlerinde vardı ve talebe tiplilerdi. Konuşmaları entellektüeldi. Onları üzüntülü gördüm. O zaman benim amcamın oğlu İmam Boztaş, "Bizim oğlanı vurmuşlar" diyordu [13 Mayıs 1980'de vurulmuştu]. Koşuşturmalar, toplantılar... Gelenlerin evlerde kalmaları, nöbet tutmalar... O gün üzün-

tülüydü halk... Resimleri geldi, evlere asıldı. Orhan Bakır'ın vurulma ânı bir kahramanlık şeklinde anlatılıyordu...

Mirakyanlı, devrimci abilerimiz var. Amcamın oğlu Abdullah Boztaş bunlardan biri, burada (Avrupa) yaşıyor. Bu asıl onların konusu ve Orhan'la da bire bir anıları var. Bizim geniş aileden (Ermeni) İmam Boztaş haricinde şehit olan devrimci yok...

Ermeni Milliyetçisi Değil, Ermeni Sosyalistiyiz...

Babalarımızın kuşağındaki korkularda, izleyebildiğim kadarıyla bir azalma var. Diyorlar ki; "Bu konuyu aşırı gündeme getirmek doğru değil. Bizi toplumdan kopartır ve yalnızlaştırır. Biz artık Dersim toplumunun tabii bir parçası olmuşuz. Onlarla birlikte bir şeyler yapmak lazım. Bunu onlar ile ortak kültürel değerler olarak ele almak ve aşırı milliyetçiliğe kaçmamak lazım. Ama karşı da çıkmıyorlar, "İnsanlar kültürüne ve benliğine sahip çıkabilir.." diyorlar.

"Dersim Ermenileri Derneği" bizim ailede çok karşılık bulmadı. Bizim aile devrimci bir ailedir ve olaylara, olgulara enternasyonal bakmakta ve değerlendirmektedir. Evet, Ermeniyim ama sosyalistim ben... Ermeni milliyetçisi olmamak lazım... Milliyetçi bakış açısı ve dinî yaklaşım bize dar gelir... "Kimliğinizi sahiplenmek ve savunmak hakkınızdır" derim ve manevi destek veririm. Bir insan ihtiyaç duyuyorsa Hıristiyan da olabilir. Elbette kültürünü ve dilini öğrenmek isteyenler gidip öğrenebilir. Bu, beni neden heyecanlandırmadı dersen, biz devrimci/sosyalist kimliğimiz yanında Ermeni kimliğimizle yıllarca mücadele ettik ve yeterince bedel ödedik.

Dünyada 15-20 Yıl Arayla İki Kere Soykırım Yaşamış Başka Bir Toplum Var mıdır?...

Ben Dersim'de büyümediğim için Ermeni kültürünü ve adını taşıyan yerleri fazla bilmem. Ama Dersimli arkadaşlardan aldığım bilgiler ve gitmişliğim vardır. Eskiden bir yere gittiğimizde, "bu köy Ermenilerinmiş.." sözleriyle çok karşılaşıyorduk. Ama maalesef kırıma uğratıldığını, yok edildiklerini biliyoruz. Her zaman düşünmüşümdür; "Acaba dünyada 15-20 yıl arayla iki kere soykırıma uğramış bir toplum var mıdır?" Mesela, baba tarafım 1915'te bu acıyı yaşıyor. Böyle bir travma ve acı, duygusallık bu insanların üzerinde hâlâ var. Kısa bir süre sonra 1938'e baktığımızda bizimkiler [Ermeniler] anne tarafımız olan Dersim Kızılbaşları ile beraber yeni bir soykırıma maruz kalıyor.

Anneannem vefat etmeden önce anlatırdı ve derdi ki; "Kutu deresinde hepimizi kırmışlardı, bizler birkaç çocuk kalmıştık. Eğer bizi de öldürse-

lerdi artık neslimiz [soyumuz] tamamen kökten kesilmiş olacaktı..." İşte bu acılarla göçüp gittiler. Baba tarafımız keza öyle... Bu nasıl bir şey?... Bir insan bu kadar ağır yükü, bu travmayı yıllarca nasıl taşır ve bu insanın ruhen sağlıklı olması nasıl beklenir! İşte bu tarihsel birikim ile kalan miras bizde yeni bir bilinç ve toplumsal kimlik olan "Dersimlilik" kimliği ile vücut buldu. Bu kimlik her şeyi kapsar ve anlatabilecek derecede güçlü, kapsayıcı bir kimliktir.

1938'e annem tarafı daha çok maruz kaldığı için ondan dinledim. Anneannem Munzur'un, bu soykırım zamanında (1938 yaz ayları) kırmızı aktığını söylerdi. Begler mezrası, Tunceli çıkışında Mazgirt köprüsünü 1 kilometre geçe, yol üstünde olan bir köy... Munzur köyün dibinden akıyormuş. Zazaca olarak anlatırdı: "Biz 11 yaşlarında çocuktuk. Buradan –Munzur çayından– ne gövdeler (cesetler) gelip geçerdi, ne babayiğitlerin gövdeleri gelip geçerdi... Aslan gibi gençlerin gövdelerinden dolayı su birikiyordu, sağa sola taşıyordu..." Bu sebeple olsa gerek; "Lazvan [Mazgirt'in bir köyü] deresinde çok insanın Munzur'dan alınıp toplu olarak gömüldüğünü, yerini de bildiğini" söylerdi. Anneannemin adı Zekiye idi. 12 yaşında olduğunu ve "Fevzi Çakmak'ı sevdiğini" söylerdi. Ben, "Neden?" dediğimde, "Oğlum, o bizi kurtardı" derdi (Tabii biz tarihsel olarak bunun onların hafızasında yaratılan bir imaj olduğunu biliyoruz!). "Nasıl oldu?" derdim. Derdi ki; "Biz son kafileydik. Artık bizi götürüp kırsalardı soyumuz kesilecekti. Köylerimizde kimse kalmamıştı. Bizi de köyden alıp Kutuderesi'ne götürdüler, binlerce insanı kırdıkları yere; cesetten geçilmiyordu!... Biz birbirimize sokulup ağlaşmaya başladık çünkü öldürüleceğimizi anlamıştık. Kadınlar ve kız çocukları vardı. Kafilemizde erkek hemen hemen yoktu. Yamaçlara, tepelere makinelileri (mitralyöz) kurdular. Tam emir verildi bizi tarayacaklardı ki; atlı görevliler geldi ve Ankara'dan bir kâğıt getirildiğini, bu katliamın durdurulması gerektiğini ve bu emrin de Fevzi Paşa (Çakmak) tarafından verildiğini söylediler... O zaman böyle bir dalgalanma oldu..." diyordu. Bu nedenle insanlar bu harekâtı yöneten Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın kendilerini kurtardığını zannediyorlardı.

Baba tarafımda 1938 Soykırımında öldürülen olmamış... Ailemizde babalarımızın ve amcalarımızın dışında kimsenin fotoğrafı yoktur maalesef. Hasan dedem ile yani babamın babası dahil hiç kimsenin fotoğrafı yoktur...

Kayre Aslanpençesi

Söyleşi
Tarih: 10 Temmuz 2013
Yer: Danaburan-Dersim

Kayre Hanım, bir Alevi Ermeni ailenin kızı olarak bir Sünni Ermeniyle evlenmiş. 1915 Soykırımından geride kalanların çocuğu olarak sadece kırımdan kalma tarihsel öyküler değil, "Fille/Ermeni" olarak aşağılanmanın, dışlanmanın kişisel öykülerini de taşıyor yorgun belleğinde...

Biz Ermeni Aşiretindeniz...

Kızılkale'de doğmuşum, ne zaman doğduğumu [yaklaşık 75 yaşlarında] bilmiyorum. Annemin adı Güllü, babamın Hüseyin. Dört kız, üç erkek; yedi kardeşiz. Dedemin adı Kamer. Bize Kamergiller derler.

Ermeni aşiretindeniz, yani Ermeni(dir) aslımız. Onlar Alevi olmuşlar, biz de o yolu sürüyoruz. Onlar hangi oruç tutuyorsa biz de onları tutuyoruz. Mesela Hızır orucu var, 12 İmam orucu var. Tutmadığımızda da kimse kimseye karışmıyordu.

Babamın adı Dikran, anamın Vartik. Dedemin Ermeni adı ise Garabet, Benim kimliğimde babamın ismi Hüseyin yazıyor, yani Dikran'ı Hüseyin yapmışlar.

Ben dedemi gördüm. Derdi ki; "Gece oldu mu Lemk köyünün taşlarında duruyordum. Gelip evi sarıyorlardı, korkumdan eve gelmiyordum." Hangi zaman olduğunu bilmiyorum. Ben daha dünyada yokmuşum. Dedem, bu kadarını söylerdi...

Anam anlatırdı; Ermeni Talanında mıymış ne; "Kızım ben 40 günlükmüşüm, anamın kucağındaymışım. Anam beni üç sefer sallamış... 'At suya, su nereye götürürse götürsün' demişler. Gene atmamış. Nere atsın yani, tabii, ciğerdir... Çocuğuna kıymamış, atmamış. Keşke o zaman beni ataydı!" derdi, kızdığı zaman.

Babam ise hiçbir şey konuşmadı bize...

Bize "Bu Fılleler, Bu Ermeniler..." Derlerdi

Tabii, niye bilmeyeyim ki? Bilirim, Ermeniyiz ha!... Bize de zaten kızdıkları zaman derler; "Bu Fılleler, bu Ermeniler!" Bilmesen de söylediklerinde biliyoruz ki, Ermeniyiz. Küçüklüğümden beri Ermeni olduğumuzu biliyordum.

E, nasıl zorumuza gitmez? Biz de insanız, Ermeni yani n'etmiş? Ermeniysek, ne var bunda? Kızıyorduk tabii... Rahmetli, o Zeki'nin halası derdi: "Kız, korkmayın, korkmayın ha!... Ne derlerse siz de söyleyin!" ama söylemiyorduk.

Bazen de söylerdik; "Siz de Kürt değilsiniz?... Siz de Hıranlı değilsiniz?" Yani o kadar!... Mecbur; o dedi, ben de söylüyordum... Çocuktuk, söylüyorduk...

Kilisesi var mıymış, inanç yerleri var mıymış, bilmiyorum; varsa büyükler bilir. Ben onu ne bilem, öyle bir şey konuşmadılar. Yani varmışsa da ta eskiden... Evet, "Biz Ermeniyiz" derlerdi ama inanç, kilise, böyle şeyler söylemediler.

Yapmışlarsa kendi kendilerine yapmışlardı, yani öyle dua mualarını bir şey dinlemedim. Sormadım... Bir yaşlı adam vardı; dedemin eniştesiydi, amcası kızını almıştı, "Mıço" derler... Onun ismi Mıço'ydu, Ermenice. O geldi, dört sene sakladık onu. Ermenice konuşuyordu, hiç anlamıyorduk, yani gene alışmadık. O bize "Çıko, böyle söyleyin, şöyle söyleyin..." derdi. Biz de; "Enişte, sen söylersin ama kafamıza girmiyor" derdik. Gidip üzüm topluyoruz, "khağoğ" [Ermenice üzüm] derdi. Dedem, hiç öyle bir şey söylemezdi.

Virane bir kilise yeri vardı. Tam bizim evin arkasında, Köteris'te... Böyle düz olmuştu. Duvarı yüksekti ama yıkılmıştı. Gelen gelir, orada horoz keser, kurban yapar, niyaz getirirlerdi. Çıra yakarlar, gelirler, giderlerdi yani... Mesela sarası olanlar, felçli olanlar gelir, ziyaret eder giderlerdi; iyi olurlardı. Sadece Ermeniler değil, herkes gelirdi kiliseye...

Babamgil, papazdan ya da işte dualardan falan hiç bahsetmezlerdi. Hiç öyle konuşmuyorlardı. Demek ki, nerde ne görmüşlerse onu sürdürmüşler. Bir yeri ağrısa amcamın, şakayla derdi ki; "sen keşiş torunusun, gel ovala yanım iyi olsun!" diye.

Keşiş, herhalde babamın babası mıymış, dedesi mi? Tabii anamın sülalesini hiç görmemişim. Tek bir tane, bu yengemin abisi vardı sülaleden... Hepsi ölmüş...

Evlendim bu köye [Danaburan] gelin geldim. O [eşi Hıdır Aslanpençesi] Ermeni ben Ermeni. Ama o Sünni, oruç tutuyor, ben Alevi... Babam, "Onlar ramazan orucu tutuyorlarmış. Ben Türklere kız vermiyorum" dedi. Geldiler, tanıdığımız bir pir var. Onu getirdiler. Babama; "niye böyle ediyorsunuz?" dediler. Pir gelince babam kıramadı ve öyle verdiler beni...

Ramazan orucunu bir sene ben de tuttum. Nerde durdun, oraya uyacaksın; ona uymadın, hor görüyorlar!... Ondan sonra herkes baktı ki; veyyy kimse tutmuyor!...

Yani Ben Bir Alevi Ermeniydim,
Bir Sünni Ermeniyle Evlendim...

Biz Sünniler içinde değildik. Ben o zaman da gene Alevilerin içindeydim. Geldiğimde burada (Danaburan) Sünni münni yoktu, Ağa mağa da yoktu. Ağalar gitmiş ha!... E, bizim durduğumuz yerde Sünniydiler ama gene hep Alevi gibiydiler.

Bu köy iyiydi. Bu köy bize bir şey demiyor ha!... Yani işte, biraz çocuklar dövüşüyor ya da bir şey olacak ki; kızsak, "Hele bak, bu Fıllelere!" dediler mi, kızıyoruz işte! Biz de onlara söylüyoruz... Yani nedir ki!... İyi değil ha!...

Halen kız alıp veriyoruz. Benim bir kızım, onları almış. Büyük gelinim onlardan gelmiş. A, böyle köyün içinde!... Ama hepsinden de razıyım. Ayrım mayrım yapmıyorum.

Hıdır Aslanpençesi

Söyleşi
Tarih: 10 Temmuz 2013
Yer: Danaburan-Dersim

Danaburan köyü Dersim'de "Türk Beyleri" olarak bilinen ve Sünni Müslüman olan "Ahmet Bey" ve sülalesinin sahip olduğu köylerden biri. Hıdır Aslanpençesi ise bir Ermeni olarak bu köyde maraba olduğu için Müslüman olmak zorunda kalmış.
Aleviler içinde kalanlar, etnik Ermeni kimliğini ifade edip "biz Alevi Ermeniyiz" diyebiliyorken Müslümanlar içinde kalanlar ise biz "Müslüman Ermeniyiz" demiyor veya diyemiyorlar. "Biz Müslümanız" demek ve kendilerini mümkün olduğunca gizleme yoluna başvuruyorlar. Oysa herkes gerçeğin ne olduğunu biliyor...
Hıdır Aslanpençesi, Ermenilerin Dersim'de Aleviler ve Sünnilerle olan ilişkilerindeki farklılığa dikkat çekiyor...

Diyarbakır-Çüngüş'ten Gelmişiz...

Köyüm Danaburan, ilçem Mazgirt, ilim Tunceli. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. 1935 yılında bu köyde doğmuşum. Annem Güllü, babam Mustafa. Bize "Apogil" derlerdi. Beş altı aile vardık. Şimdi bu ailelerin hepsi gitti buradan. Sadece biz kaldık.

Yedi kardeşiz. Bazıları vefat etti. Yedi kardeşten büyük olarak ben varım. Küçüklerden biri İskenderun'da, diğeri de İstanbul'da. Yusuf, Nurettin, Zekeriya kardeşlerim yaşıyor, Rıza ve Ahmet köydeki büyüklerimizdi.

Dediklerine göre, bizim aile Diyarbakır Cüngüş'ten buraya çok önceden gelip yerleşmiş. Nedenini bilmiyoruz. Burada ağaların mahiyetinde çalışmışlar. "Yarıcı" derlerdi o zaman. Yarıcı demek; "Ben çalışırım, üretirim; sen mülkiyet sahibisin, ürünü yarı yarıya pay ederiz, emek karşılığı." Böyle yaşamışız. Dediklerine göre Danaburanlılar Orta Asya'dan gelip buralara yerleşmişler. Aşağı köy, Beylerin köyüydü.

1958 yılından sonra devletten kredi alarak bu arazilerin bir kısmını satın aldık, biz de mülk sahibi olduk. Kalabalık aileydik. Üç kardeş, iki de amca çocukları vardı.

Fakat şimdi kimse kalmadı, gittiler şehirlere. Yalnız ben ve hanım varız buralarda...

Buraların Sahibi Türk Beyleriydi...

Çarsancak'tı buraların eski adı. Bizden aşağı Göktepe köyü var. Göktepe'de Ahmet Bey vardı, buraların sahibi oydu. Onlara "Türk Beyleri" diyorlardı. Ahmet Bey'in çocukları bizim yaşıtımızdı, daha büyükleri de vardı; Osman Ağa, İdris Ağa, Necip Ağa derlerdi. Onlar da aynı şekilde buradan gittiler. Onlar Kürt değil, Türktü. Alevi de değildi, Sünniydi. Devlet, desteğini onlara verdi fakat onlar da gitti. Halk olarak şimdi bizler yerleştik buralara.

Onlar İbadetini Yapardı, Biz de İnandığımıza İnanırdık...

Bu köyde cami yok, kazalarda bile yok. Sünni insanlar ramazan ayında bir din hocası getirirlerdi. Bir ay kalır ve ibadetlerini yaparlardı. Herkes kendi inancına göre ibadetini yapardı. Biz ibadetimizi yapamazdık ama inandığımıza inanırdık.

Eskiden herkes ibadetini kapalı yapardı. Şimdi de...

Eskiler derdi ki; "Azınlık nerede? Çoğunluğun yanında." Bizler de buraya gelmişiz, böyle yaşamışız ve gene aynı yaşamımızı sürdürüyoruz.

İbadet İyidir Ama Ben Geçimime Bakarım...

Şimdi doğruyu söylemek lazım, herkesin ibadeti kendine! Geçimin olmuyorsa ibadet neye yarar? Ben geçimimin peşindeyim, yarıcıyım. Hem ailemi beslerim hem de çalıştığım menkul üzerinde yaşamımı sürdürürüm. Bizim başka yapacağımız bir şey yoktu. Yapabilenler yapar. Yapsın...

Dedim ya; bizim bu kadar ailemiz vardı burada. Hepsi aynı inançtaydı ama bizim o eski inancımız, burada olmadığı için herkes böyle sürdürmüş yaşamını... Yani bu köyde kalan bütün o Hıristiyanlar, Sünni inancını benimsedi mecburen... Kendi ibadetlerini yapamıyorlardı. Mesela ben burada yaşamımı sürdürüyorum. Buradaki süreç neyse onu yapıyorum.

Bunun dışında bir de Alevi köyleri vardı. Onlar da kendi inançlarına göre yaşarlardı. Bizim akrabalarımızın bir kısmı o köylerde yaşadığı için onlar da Alevi inancına mensup olmuşlardı mecburen... "İbiş" derlerdi. Ayrı yerlerde kaldığımız için soyadlarımız da farklı, soyadları aslında

İlbin... Dersim içerisinde kaldılar. "Dersim Olayı" [Dersim Tertelesi] zamanında batıya sürgüne göndermişlerdi.

Sürgünden döndüler ve Ağaçardı köyünde kaldılar. Tabii o köy de Alevi köyüydü...

Ermeni Mezarlığı; Maşatlık...

"Maşatlık" dediğimiz yer mezarlık, Ermeni mezarlığı, hemen bu köyün yakınında... "Maşatlık" dediğimiz yer sürekli kazılıyor. Neymiş, define varmış. Mezarlarda kemikleri bile bırakmıyorlar. Başka köyden buraya gelenler (Ermeniler) var, onlar da ölülerini buraya gömdüler. Diğerlerinin (Müslümanlar) mezarları ise farklı yerde.

Ailemizde Ermenice Konuşan Kimse Yoktu...

Nereden bilelim Ermeniceyi... Babam da bilmiyordu, amcam da. Amcam bu köyde eski Türkçe yani Kuran okulu varmış, ona gitmiş. Eski Türkçe okur ve yazardı. Kuran okurdu ama İncil olmadı bizde. İncil okuyan o toplumu görüp tanımadığımız için biz de bilmiyoruz İncil'i...

Tabi insanlar bizim Ermeni olup sonradan Müslüman olduğumuzu biliyor. Bunu biz de biliyoruz. Ben insancıl yönden bakıyorum. Kendini bilen herkesin inancına saygı duymamız lazım. Ayrımcılık yapan da var, yapmayan da.

Alevilerle Olur Ama Sünnilerle Olmaz...

Bedogiller'le akraba değiliz ama Ermeni oldukları için birbirimize "amcaoğlu" deriz. Bedogillerle namus dostluğumuz var yani kız alıp verme dostluğumuz var. Aleviye de kız vermişiz, Alevi de bize kız vermiştir. İki gencin saygı ve sevgisine bağlı olan işlerdir bunlar... Bunları kimse döndüremez. Alevilerle evlilikler oluyordu ama Sünnilerle olmazdı.

Sünnilerle kız alıp verme yok. Yalnız, benim bir ablamı Sünni bir ailenin oğluna vermedik. Bunlar birbirlerini seviyorlarmış, üstelik onlar da bizim gibi yarıcıydı. Hatta bu köyün sahipleri aracı oldular, bize kız istemeye geldiler yani "Verin!" dediler, gene de vermedik; biz vermeyince onlar da kaçırdılar. Aslında gönlüyle gitti yani o da gönüllü kaçtı ama bizim rızamız yoktu.

Ermeni Mezarlığı Ama Kuran Okuyoruz...

Mesela burada "Sünni, Orta Asya'dan gelme" dediklerimiz var. Eskiden beri burada yaşamışlar. Burada soykırımlar olmuş. Geride inançları, maşatlıkları, kilise yerleri, ibadet yerleri kalmış... Zaten buralar, söylendiğine

göre Ermenistan'mış yani Ermeni bölgesiymiş. Biz yaşamadık ama her köyde var. Aha Hozinkığ, aha Köteric!... Daha benzeri kaç yer var. Aha bizim burada maşatlık!... Ölümüzü götürdüğümüz yer... Ama biz ölülerimizi Kuran okuyarak defnediyoruz...

Kardeşler arasında bile mezarlık ayırıyorlar. Alevi, Ermeni, Sünni, herkesin mezarlıkları ayrı ama defin aynı; Kuran okunur.

Sünnisi de, Alevisi de Aynıdır...

Geride kalanların işi zor. Azınlıksanız, çoğunluğa uyacaksınız. Başka yapacağınız bir şey yok! Aileden gelen süreç neyse, o aile ne yaptıysa, tabii ki sen de mecbur onu yapardın. İster Alevilerin içinde ister Sünnilerin; ne fark eder ki?... Ben burada Sünnilerin içinde yaşadım, amcam gitti Alevilerin içinde yaşadı; aynı yaşam!...

Daha çocukken Ermeni olduğumuzu biliyorduk ama biz bu toplumda yaşıyoruz. Çocuklarıma da Ermeni ismi vermedim, bu toplumun isimlerine göre isim verdik. Biz Ermeni isimlerini bile bilmiyoruz. Bir şeyi anlamadan, anlamış gibi yapmak doğru olur mu? Geleneklerimiz aynıdır, hepsi! Kim ne derse desin, Sünnisi de aynıdır, Alevisi de... Burada Hıristiyan sayılan hiç kimse yoktur.

Çocuklarım metropollerde yaşıyorlar. "Madem ben Ermeniyim, bundan sonra kiliseye gitmek istiyorum" derlerse hiç sorun olmaz, gidebilirler. Çocuklarına Ermeni ismi de verebilirler. Zaman özgürlük zamanı, istediklerini yapmalarına karşı çıkmam.

Kiliseyi Askerde Gördüm...

Mardin'de askerlik yaptım. Bir köyünde kilise vardı. Kilisenin hizmetçileri vardı, hayvanları vardı. Giden fakirlere orada bir şeyler verirlerdi, yardımcı olurlardı. Ben "Kilise var, hele bu kiliseyi bir göreyim" diye merak ettim, gittim. İbadet amaçlı değildi, zaten ibadeti de bilmiyorum.

Eşim de Ermeni kökenli. Hem de o "Ermenilerin neyi" derler? (Gülüyor) Keşiş mi derler, papaz mı derler o aileden. Ben böyle bir adamım işte! Bak, Hıristiyan din adamının kızıyla evliyim ama Müslümanım.

Eşim, Köteric köyünden... Şimdi yeni ismi herhalde Güneşdere. Onların köyünde Aleviler var. Eşimin ailesi gibi bir iki aile vardı. Bunlar Alevi olmuşlar mı bilmiyorum. Ama o Kürtçe biliyor, ben bilmiyorum. "Yav, sen nasıl burada yaşıyorsun da Kürtçe bilmiyorsun?" diyorlar. Burası Türk ve Sünni köyü, Türkçe konuşuluyor.

Tabii benim için herkes de insandır, biz ayrımcılık bilmiyoruz.

Şerif Karataş

Söyleşi
Tarih: 10 Temmuz 2013
Yer: Şorda-Dersim

Şerif Karataş son derece inançlı bir Alevi... "Ermeni Alevi" tanımlamasında ilk akla gelecek karakterlerden biri... Büyük bir bağlılıkla, "Alevi olmuşum, yani Ermeni Aleviyim, yolum Alevi yoludur, pirimiz Kureşan Ocağıdır" diyordu.
Öte yandan da koşulları oluştuğunda çocuklarına gerçekleri anlatıp, onların inancını serbestçe seçmesine, hatta Hıristiyan olmalarına daha sıcak bakan biri. Pek çok Dersimli Ermeni gibi vatan kavramı gündeme geldiğinde Dersim'den başka bir vatan düşünemeyenlerden Şerif Karataş. Çünkü Dersim'in dışında hiçbir yerde ibadetini yapabileceği bir mekân olmadığını söylüyor. Öyle ki kilisede bile "ya Hızır, ya Düzgün bava" diye dua ediyor...

Kökümüz Ermenidir...

1940 doğumluyum. Mazgirt Şorda köyünde büyüdüm. Ben çocukken babam ölmüş, onu hiç tanımadım, annemi de hayal meyal hatırlıyorum.

Babamın adı Rıza, "Kalaycı Rıza" diyorlarmış... Babam hem zurnacı hem de kalaycıymış, iki işi birlikte yapıyormuş. Ben ise sekiz sene uğraştım, davul-zurna çalmayı öğrenemedim. Dedemin adı Kekul'dur. Mazgirt'in Dilanoğlu (yeni adı Koçkuyusu) köyünden gelmişiz, yani köklerimiz o köyde... Kökümüz Ermenidir. Biz bu köyde (Şorda) doğup Alevilerle iç içe büyüdük, kardeş gibi... Aşiretimiz Ermenidir, kimliğimizi inkâr etmiyoruz, bunu her yerde söylüyoruz. Çocuklarımız Fransa'da, onlar bizim gibi değil.

Çocukluğumda Ermeni olduğumuzu bilmiyordum, sonradan öğrendim. Tabii doğrudan söyleyen olmadı. Hatırlıyorum sağda solda; "Bu Ermeni!" diyorlardı. Benden çok büyük olan ağabeyim biliyormuş Ermeniliğimizi. Ama hiç konuşmadık birbirimizle.

Alevi Olmuşum, Yolum Alevi Yoludur...

Bu sene oğluma dedim ki; "Murat, biz Ermeniyiz." O da bana, "Baba, sen neden söylemedin?" dedi. "Ciğerim, ben kökenimi inkâr etmedim ama ben Ermeni yolunu [ibadet, kültür] bilmiyorum ki, sana da söyleyeyim. Ben doğdum büyüdüm, 12 İmam, Hızır orucu, mübarek üç günler Gağan'ı bildim. Bir de kutsal bir yer var, Düzgün Baba'nın karşısındaki derenin orada, baharda gidiyorduk... Herkes lokma getiriyor, her baharda kurban yapılıyordu. Ben bunları gördüm, bunları biliyorum." Çocuklarımızı sünnet ettirdik. Alevi inancına göre dualarımızı okuruz. Kirve olmadan sünnet olmaz, musahip olmadan evlenilmez; bunlar çok önemlidir. Elbette ben Ermeniyim, Ermeni olduğumu çok iyi biliyorum. Ama Alevi olmuşum. Yani Ermeni Aleviyim, yolum Alevi yoludur, pirimiz Kureşan Ocağından gelir.

Biz burada, Ermeni milleti olarak kendimizi Alevi görüyoruz. Buna rağmen hâlâ sorunlar yaşıyoruz. Mesela sen Ermeniysen kimse kızını sana vermek istemiyor. Mecburen kaçırıyorsun.

Kilisede "Ya Hızır, Ya Düzgün!" Diye Dua Ediyorum...

Herkes yolunu sürsün. Sen yolunu sürmüyorsun, ben sürüyorum. Hepsi Allah'ın yolu, kim ne yaparsa yapsın... Adam kiliseye gidiyor, camiye gidiyor, cemevine gidiyor; herkes Allah için yapıyor, şeytan için değil ki! Onun için kimse kimsenin dinine karışmasın!

Mazgirt'te Ermeni köyleri var ama bir kısmı da gizliyorlar kendilerini. "Biz Ermeniyiz" diyenler de var. Bu çevre köylerde kilise yerleri var ama ben kilise görmedim.

Fransa'ya gidiyorum, İstanbul'a gidiyorum, neresi olursa olsun orada ibadetimi yaparım. Fransa'da Alevi derneği var, oraya gidiyorum. Cuma akşamları içki içmiyorum, Salı günleri tıraş olmuyorum; bu benim âdetimdir. Biz böyle gördük, böyle yaşıyoruz. Cuma akşamları çıra indiriyoruz [Alevi inancında ibadet ritüeli, yağlı bir kumaşı mum olarak yakmak ve ibadet etmek], çıramızı yakıyoruz. Düzgün Baba'nın teberikleri [Kutsal mekânlardan alınıp saklanan, kutsal nesneler, toprak] var, sabahleyin öpüp dışarı çıkıyorum, akşam öpüp yatıyorum; âdetim odur. 73 yaşına girmişim. Kim ne derse desin, varsa bir yol, benim yolum budur. Kiliseye de giderim, orada da "Ya Hızır, ya Düzgün!" diye dua ederim. Ben sıfırdaydım, hiçtim. Ben Hızır'a kurban olayım. Bu ceketi, bu kravatı bana takan Düzgün Baba'dır. Ben başka bir şey tanımam. Benim vatanım burası, Dersim. Bırak Ermenistan'ı, Avrupa'nın hepsini üzerime tapulasalar buraları bırakıp gitmem. Hızır'ı, Düzgün Baba'yı nasıl bırakırım ben. Oralarda benim yolum yok ki... "Yol" burada. Eşim de Ermeni ama ben

ayrım bilmem. O da benim yolumda. "'Çena Sadıq'e Sır' vatene" ('Sâdık Sır'ın kızı' diyorlardı") Onlar da bizim gibi Alevi Ermeni. Tabii onlar da biliyorlardı, Ermeni olduklarını. Hepsi şimdi Fransa'dalar. Onlar da diyorlar ki; "Biz Ermeniyiz, hem de Aleviyiz."

Çocuklarım Fransa'da. Kiliseye gitmek isterlerse gidebilirler. Ben, gidin veya gitmeyin demem; onlar bilir. Benim yolumu da ben bilirim. Yolum, Düzgün Baba'dır.

Ve diyorum ki; dilimizi unutmayalım. İkrarlarımızı, kirveliğimizi, musahipliğimizi kaybettiğimizde, yolumuzu da kaybederiz. Ha! Ben bunları diyorum, kim bana ne derse desin... İçimde ne varsa, ben onu diyorum.

Gökhan Polat

Söyleşi
Tarih: 8 Ağustos 2014
Yer: Hakis-Dersim

Gökhan Polat, Ermeni kimliğini Hıristiyanlıkla özdeş gören insanlardan biri. Yaşadığı "aidiyetsiz" olma halini bu yolla giderme çabasında. Ailesinin suskunluğuna ve Alevilerin kendilerine yönelik ötekileştirici davranışlarına karşı öfkeli...
Gökhan birkaç şey istiyor; Hıristiyan olmak, Dersim'de ibadetlerini yapabilecekleri bir kilise, eşit yurttaş olarak saygı görmek ve mümkünse Ermenistan'da yaşamak...

Biz Mirakyan Aşiretindeniz...

1979'da Mazgirt, Alanyazı köyünde doğmuşum. Eski adı Hozinkiğ... Annemin adı Kiraz, babamın Arif. Sekiz kardeşiz. Babam 84 yaşında... Şorda köyünde oturuyoruz.

Babamlar dört erkek, bir kız, beş kardeşlermiş... Anne tarafını pek bilmiyorum.

Biz Mirakyan aşiretindeniz, bunları henüz yeni öğreniyorum. Buradan, Hakis köyünden gitmeyiz.

Bize "Fılle" diyorlardı. Küçüktük, bilmiyorduk anlamını... Sürekli bu kelime kullanılırdı. Halen de devam ediyor. Bizim köyde beş altı tane değişik aşiret var. "Fille" diyenler de onlar.

Abim muhtarlığa aday olmuştu. Halk, "Bunlar Ermenidir, bunlara nasıl oy veriyorsunuz?" diyordu. Yaşlı insanlarda o zihniyet hâlâ devam ediyor, neyse ki gençlerde yok.

Babam Ermeni Olduğumuzu Söylemiyordu...

12-13 yaşlarımda ortaokulu bırakıp İstanbul'a gittim. Tekstil fabrikasında çalıştım, barmenlik yaptım, tesisat işlerinde, fırında, cafede çalıştım. Üç dört yıl sonra sağlık problemim nedeniyle geri döndüm. Üç yıldır da

Şorda'da yaşıyorum. Hayvancılık, tarım yapıyorum, kendimize yetecek kadar. Sağlığım düzeldi.

Babam Ermeni olduğumuzu söylemiyordu. Belki de çekiniyorlardı, korkudan söylemiyorlardı. Ben de hiç sormadım. Şimdilerde babamın bilinci de pek yerinde değil. Akrabalardan da hiçbiri anlatmıyor. Mesela Hıdır Amcam var ama onlara da soramayız, çekiniriz; "Biz nereden gelmeyiz?" diye. Onlar; "Biz Nazımiye'den gelmeyiz" diyorlar. Ama Nazımiye'nin neresinden? Kimi der "Dereova", kimi der "Cavtan", kimisi de der "Rabat"tan. Ama burası komple Mirakyanlar'ın yurduymuş...

"Ben buyum" dedikten sonra elbette tavır koyanlar oldu, yıllarca Tunceli kimliğini taşımışım, Alevilerin içinde büyümüşüm. Ailem, Alevi inancıyla yaşadı. Ben, Alevi inancı olarak bir şey ya'şamadım. Cemevlerine gitmedim hiç... Sadece Alevi olduğumuzu biliyorum. Oruç da hiç tutmadım ama ailede de pek fazla tutan yoktu. Hatırladığım kadarıyla annem bazen tutuyordu. 12 İmam Orucu, Hızır Orucu, üç günlük Gağan Orucu...

"Sen de mi Ermenisin?" Diyorlar...

Annem Alevi, onda Ermenilik de yok. Ama babam Ermeni. Bize Bedogiller diyorlar.

Bana "Sen de mi Ermenisin?" diye soruyorlar. Sorma tarzları bile farklı. "Evet" deyince kafa sallıyor, çekip gidiyorlar. Başka bir şey yaptıkları yok. Zaten yapabildikleri kadar yapmışlar. Buranın halkı da birbirini istemiyor. Yanına geldiğinde iyi görünür ama arkandan kuyunu kazarlar.

Dersim'de Ermeni gençliği diğer anlamda da genel anlamda da devrimci sosyalist örgütlerle ilişkili...

Ermeniler, TİKKO'ya sempati duyar. Devrimcilikte ırk, din, mezhep olmaz. TİKKO'da Ermeni devrimciler var ama onlardan bildiklerim yok. Biz daha ufaktık. Orhan Bakır'ı duydum. İbo'nun kitaplarını okudum.

Dersim'de Bir Kilise Yapılsa, Herkes Özüne Dönse...

Ermeni kimliğimi açık bir biçimde ifade etmeye başladım. Müslümanlıktan çıkmak ve Hıristiyan olmak, adımı değiştirmek, dedelerimin ismini almak istiyorum; "Bedros." Vaftiz olacağım.

Şimdi diyorlar ki; "Dersim'in yüzde doksanı Ermeni." Hepsi de asimile olmuş, Alevilerin içinde büyümüşler. Ermeniler ama korkuyorlar, çekiniyorlar. Şimdi, Dersim'de bir tane kilise yapsalar, herkes kendini, inancını daha rahat bir şekilde ifade etse, ibadetini yapsa, özüne dönse...

Ama Ben Hıristiyan Olmak İstiyorum...

Çoğunluk, "Biz artık Alevileştik, dolayısıyla Ermeni kimliğimizi kabul ediyoruz ama Hıristiyan olmak zorunda değiliz" diyor. Doğrudur ama ben Hıristiyan olmak istiyorum. Bu konuda ailemden bir itiraz gelmez. Şu anda köyde vaftiz olmak, Hıristiyan olmak isteyen benden başka kimse yok.

Yani Bedogiller'den ilk ben Hıristiyan olacağım, Avrupa'da yaşayanların çoğu olmuş. Orada daha rahat tabii, burada zorlaştırıyorlar.

Ermenistan Devleti bana;" Gel Ermenistan'da yaşa! Sana olanak veriyorum" dese, hiç ardıma bakmadan giderim. Oranın yaşam tarzını bilmem ama en azından dil öğrenmek isterim.

Burası benim atayurdum olmasına rağmen insanların, yüzüne farklı, arkandan farklı davranmaları rahatsız ediyor beni.

Mesela benim amcamın oğlu, 2004'te JİTEM tarafından vuruldu. Küçük İmam Boztaş. JİTEM, halkın parmağı olmasa o aileden kimseyi bulamaz. Oraya gece iki üç kişiyle gelip de vuramaz. Öyle basit bir şey değil. İllaki onları yönlendiren birileri var. Halk orada uyansaydı, bazı tepkiler gösterseydi, belki o olaylar hiç yaşanmazdı. Halk dediğim sadece Aleviler değil, Ermeniler, benim akrabalarım da var. Ne oldu? Örtbas ettiler, kapattılar!

Büyük İmam Boztaş'ın ölümünde de halkın parmağı var. O İmam Boztaş, sürgünler yaşadı, yıllarca cezaevlerinde yattı. Partiye yatırımlar yaptı, destek çıktı. Sonuçta bir muhtardı ve örgüt onu vurdu.

Yıllardır bizim kadınlarımız cezaevlerinde, sürekli bizim aileye işkence, şiddet!... Hem Aleviler tarafından hem devlet tarafından!... Neden biz?...

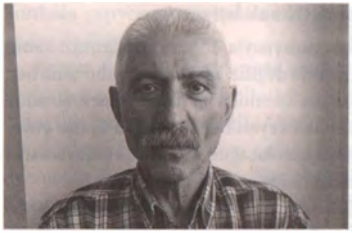
İstediğim: Ermeni Kimliğimi Tanısın, Saygı Duysun...

Ben evli değilim, evlenecek olursam ille de Ermeni olsun diye bir takıntım yok. İstediğim şey; herkes benim Ermeni kimliğimi tanısın, saygı duysun. O insanlarla kardeşçe, birlikte, insanca yaşayabilmenin mücadelesini sürdürelim.

Bu Ermeniymiş, bu Şadilliyıniş [Şadilli aşireti] bu Lolanlıymış [Lolan aşireti], bu bilmem kimmiş... İnsan olması, demokrat olması, devrimci olması önemli...

Ancak son yıllarda Ermenilere ve ötekilere karşı saygılı bir davranış var. Mesela Ermenistan'dan Ermeni gruplar geliyor. Biz her ne kadar konuşmalarını anlamasak da adamlar duruşuyla, gülüşüyle fark ediliyor. Onlar da rahatladı. Hem onlar açısından, hem bizler açısından iyi oldu. En azından insanlar birbiriyle kaynaştılar.

Hepimiz insanız. Özgürce, kardeşçe, ırkıyla, diliyle, diniyle, mezhebiyle hiç kimseyi kırmadan güzel bir şekilde yaşayalım istiyorum.

Enver Devletli

Söyleşi
Tarih: 12 Temmuz 2013
Yer: Dersim

Devletli ailesi Dersim'de herkesçe bilinen Alevileşmiş Ermenilerdendir. Değişik zamanlarda bazı üyeleri İstanbul'a da Avrupa'da vaftiz olup tekrar Hıristiyan olmuşlardır.
Enver Devletli etnik kimliğini önemsemekle birlikte inanç konusunda mesafesini korumaya çalışıyor. Bir yanıyla devrimci sosyalist bir kimliği koruma öte yandan etnik ve inanç kimlikleriyle barışık yaşama çabası...
Bu kimlikler arasında denge kurmanın (özellikle Dersim gibi bir yerde) kolay olmadığını vurgulamak isterim.
Enver bu durumu "arada, ortada kalmışız" biçiminde tanımlıyor. Gerçekten son derece zor bir durum...
Enver'in oğlu Umut Devletli babasının bu durumunu "arada kalmak" veya "aidiyetsiz olmak" olarak tanımlamış ve kendisinin bu durumdan vaftiz olduktan sonra kurtulduğunu anlatmıştı...

1952 Tunceli, Kalan doğumluyum. Annemin adı Beser, babamın Hasan.

Annem ve babam dede torunlarıdır, akrabalar yani. Aşiret olarak Yusufan aşiretindeniz daha doğrusu Yusufan aşiretine tabiyiz ama aslında Mirakyan Ermeni aşiretindeniz.

Aşiretlerin sadece Zazalara ve Kürtlere has olduğunu sanıyordum ancak Ermenilerde de aşiret olduğunu öğrendik. Aşot Mirakyan aşiretinin Pülümür'den Hakis (Büyükyurt), Nazımiye, Çarşancak'a kadar geldiğini biliyorum. Daha geçmişini bilmiyorum...

Babaannemin Ermenice Dualar Okuduğunu Hatırlıyorum...

Ben bir numaralı Türk oğlu Türküm. Adım Enver, soyadım Devletli. Soyadımız "Dertli"yken, "Devletli" olmuş. Bizimkiler 1915'lerde Müslümanlaşıyorlar, Dersim halkı da ihtiyaçtan dolayı sahip çıkıyor.

Geçmişten bu güne aktarılan pek bir şey yok. Ben sadece, büyük babaannemin Ermenice dualar okuduğunu hatırlıyorum... Bizde Ermeni kültürü yok, Alevi kültürü var.

Ailemiz zanaatkârdır. Bunu Dersimliler de söylüyordu; "Biz ekmeyi, biçmeyi, üretmeyi bilmiyorduk. Bütün sanat dalları onlarındı, biz ihtiyacımız olan o sanatkârları devlete vermedik" diye. Bildiğim kadarıyla akrabalarımız kalaycıydılar. Bir de kumaş, halı, kilim dokumacılığı, semerci, nalbant gibi şeyler... Demirci Mustafa vardı mesela, silah da yapardı. Demenanlıların onları (Ermenileri) desteklemesinin ve korumasının tek nedeni, o adamın silah yapıyor olmasıydı. Eline bir boru ver onu silaha dönüştürüyordu...

Yusufan Aşiretiyle, Alevi İnancıyla Bütünleşiyoruz...

1915'te Yusufan aşireti bizi devlete teslim etmeyerek korumuş. O zamandan bugüne Dersimli Kürt/Alevi inancımızla, pirlerimiz ve rayberlerimizle devam edip gelmişiz.

Bildiğim kadarıyla Mirakyanlar; Hakis köyü (Büyükyurt), Mazgirt, Hıran ve Derova taraflarında yaşamışlar. Benim babaannem de Mirakyandır, Hozinkiğ köyünde yaşayan Boztaşlar'dandır.

Dersim'de Ermeniler 1937 yılına kadar kendi isimleriyle yaşamışlar. Bizimkiler 1938'de Antalya'ya sürgüne giderken, köy muhtarı soy isimle birlikte ismimizi de değiştirip yöreye ait Zaza-Alevi halkının isimlerini koyuyor. Mesela benim babamın Ermenice ismi Sarkis'tir, dedesini ismini koymuşlar. Devlet egemenliği geldikten sonra Yusufan aşireti içinde tamamen Alevi inancıyla bütünleşiyoruz. Pirlerimiz, rayberlerimiz var artık. Ermeni olduğumuzu çocukken aileden kimse bize söylemedi, kavga ettiğimizde, "Gâvur oğlu gâvur!" derlerdi bize. Biz gâvurun ne demek olduğunu çok sonra öğrendik. Üstelik aile içinde değil dışarıda öğrendik.

1938 yılında ailenin gençleri dağlarda, yaşlılar da evlerde Yusufanlı aşiretiyle birlikteymiş... Fındık Ağa da bu aşiretin oğluymuş, hiç yoktan atılan bir iftira nedeniyle Seyit Rıza ile birlikte idam edilmiş. Bizim ailede de ölenler ölmüş, kalanlar sürgüne gönderilmiş... Annemgiller Kütahya'ya, babamgiller de Antalya'ya gönderilmişler.

Ermeni Asıllı Çocuklar Bile Bize "Gâvur Oğlu Gâvurlar" Derdi...

Açık söyleyeyim buraya, Mameki mahallesine, Gomesen derler; Türkçe Hasan kömü. Yanımızda hemen bitişik Gazik var, Cumhuriyet mahallesine bağlı. Gazik'te Alevi-Zazalarla Ermeniler karışık yaşarlar. Bizim burası tamamen Ermeni mahallesiydi. Gazik'teki aynı bizim gibi dönme, Ermeni asıllı çocuklar bize "Gâvur oğlu gâvurlar!" derlerdi.

Biz Munzur suyundan beslenirdik, o suyla büyüdük. Tenekeyle taşıyorduk suyu, yukarıdakilerse eşekle taşırdı. Gazik'e, çeşmeden su almaya gittiğimizde oradaki çocuklar "Buradan su almayın, gâvur oğlu gâvurlar! Dere Mameki'ye gidin!" derlerdi. Büyüklerimize, "Niye böyle söylüyorlar?" dediğimizde, "Söylesinler, boş ver!" deyip geçiyorlardı.

Ağırlıklı olarak kendimize gelmemiz, Hrant'ın *Agos*'u çıkartmasıyla başlar. Benim, özellikle geçmişimizi araştırmaya, soruşturmaya, tarihi okumaya, çeşitli kaynaklardan öğrenmeye başlamamı, bu konudaki farkındalığımın artmasını sağladı. Ermenilere büyük bir zulmün olduğunu dünya âlem biliyor. Türk devleti de biliyor. "Dersim'e böyle olmuştur" diyen devlet, "Atalarımız Ermenilere de bu zulmü yapmıştır"ı bakalım ne zaman diyecek?

Kardeşlerim Avrupa'ya Gidince Tekrar Hıristiyan Oldular...

Ben kamuda çalıştım ve emekli oldum. Kamuda çalışmaya başlamadan önce devrimcilere karşıydım sonra "Ne kadar haklılarmış!" dedim. Devlet, gerçekten halkına düşman gibi yaklaşıyor, halkla hiçbir ilgisi yok. Sömürmekten, baskı yapmaktan başka hiçbir işi yok. Sonra sendikal mücadele içerisine girdim. İlkokul mezunuyum ama okudum. Okudukça da devleti tanıdım, devletin ne olduğunu öğrendim.

Sadece Ermenilere değil, bu devletin Alevilere yaptığı katliamlar da var. Sivas'ta insanları diri diri yaktı!... Çocuklarım adına korkuyorum, biz büyük bir aileyiz. Bana göre devletin, en kısa zamanda bu ülkenin tarihini doğru okuyup, halklardan özür dileyerek şu güzel ülkede, güzel bir yaşamı var etmesi gerekiyor. Bu çağda inkâr politikalarıyla ve birilerine ülkenin kaynaklarını peşkeş çekerek gidilmez. Giderse de bu ülkeye, bu bölgenin insanına yazık olur.

Biz on kardeşiz, dört kardeş Türkiye'de diğer altı kardeş Avrupa'da yaşıyor. İçlerinde melez olan, kardeşim İrfan da var. Anası –Zaza mı, Alevi mi diyelim?– Varto-Hınıslı... Avrupa'ya gittikten sonra isimlerini değiştirdiler, Hıristiyan oldular. Mesela benim küçük kardeşim Mehmet'ti, Kevork oldu. İsmini burada değiştirdi, Almanya'da kalıp yaşamını rahat sürdürsün diye... Oysa herhangi bir siyasi dava yüzünden gitmemişti...

Avrupa ülkelerine özellikle doğu ve güneydoğu insanının gidişi, ekonomik ve demokratik anlamda rahat olduğu içindir. Devletin buralara bakış açısından, yatırımlarının olmamasından dolayı insanlar kaçıp gitmektedir. Türkiyeli Alevi Ermenilerin çoğu da aynı sebeplerle gittiler ve orada daha rahat kalabilmek için Hıristiyan olup isim değiştirdiler.

Burada ise birçok ailede, Hrant'ın devlet tarafından katledilmesi sonrasında, bilinçli isim değişikliği oldu. İsim ya da inanç değiştirme değişik nedenlerden dolayı da oluyor.

Biz burada hâlâ onlara (Avrupa'ya) yetişemiyoruz, yetişme durumumuz da yok. Bu devlet korkunç bir devlet! İsmimi değiştireceğim ama acaba çocuklarıma bir şey olur mu? Ben bu riski göze alırım ama çocuklarım!...0

1938'den Önce Kendi İsimleriyle Yaşıyorlarmış...

Dedemin ismi Yusuf, dedemin babası Sarkis... Sarkis'in babasını ise Asadur olarak biliyorum. 1937'lere kadar ailemiz Asaduryan olarak bilinirmiş yani Sarkis Asaduryan. Son torunu da M. Ali Amca'ydı; birkaç sene önce kaybettik. Silsile olarak babamın tarafı böyle...

Dedem 1915'te sünnet olmuş ve adını değiştirmek zorunda kalmış. Babam 1925 ya da '26 doğumlu. '38'i çok iyi biliyordu. 1938'den önce kendi isimleriyle yaşıyorlarmış. '37'de dedemin hâlâ Ermenice ismi de var. Sarkis'in oğullarından Zeynel ve Yusuf'u biliyorum. Sarkis dedemler üç kardeşler: Arut, Boğus ve Sarkis... Bunların üçü de Asadur'un çocukları... 1915'ten sonra isimler adım adım değişiyor, '38'de ise tamamen... Babamın Ermenice ismi var fakat konuşulmuyor, gizleniyordu; tabii açıklandığı zaman devlet götürecek... Bugün dahi bu korkuyu yaşıyoruz.

Gizli...

Baki Devletli aynı zamanda politik ve cesur bir insandı. Devlet de onu çok iyi tanıyıp, biliyordu. İki kız, beş erkek, yedi kardeşlerdi. Sırasıyla Baki, Ali, Hasan, Haydar, Emine, Fatma ve Hüseyin. Ermenice isimleri varmış ama gizli...

Ailede çok iyi Ermenice bilmelerine rağmen bize Ermeni olmayı, Ermeniliği hiç anlatmadılar. Babaannem ilaçlar yapardı, dualar okurdu. Zeynel Dede'nin çocukları da kendi aralarında Ermenice konuşurlardı ama bize öğreten olmadı. Şimdi çok pişmanım. Niye Ermenice konuşmayayım, niye bilmeyeyim?... Veya benim çocuklarım niye Zazaca bilmesin? Ama çocuklarımın başka dilleri öğrenmeleri konusunda elimden gelen gayreti gösterdim.

Nenem Ermenice konuşurmuş, ismi Hatice'ydi, Ermenice ismini bilmiyorum. '15 öncesi Hıristiyan Ermeniliğini yaşayan bir insandı. Nenemin

dua okuduğunu biliyorum, Haymer duası; İslamdaki Fatiha gibi... O dua her zaman cebimdedir. Mezarlıklara gittiğim zaman Ermenice okuyorum, Hıristiyan ve Ermeni Gregoryen duasıdır. Tam olarak bilemiyorum ama her an, her yerde okunabilen günlük bir duadır sanırım. Nenem bu duayı okurken hastaların üzerinde tuz çevirir ve okurdu...

Ermenice birkaç kelime öğrendim İstanbul'da. 1966 yılından itibaren Ermeni çevreleriyle tanıştım. Haç çıkarmayı bilmek çok önemlidir. Hıristiyanlıkta haç çıkarmak İslamiyette kelime-i şahadet getirmek gibidir... Rakamları öğrendik, gel, otur demeyi, su içmeyi, ekmeği, ağırlıklı olarak da küfürleri öğrettiler bana. Arkadaşlar, gençler dediler ki, "Yahu dili öğreneceksen, önce küfürlerle başla, küfür öğreneceksin..."

Teyzemler Altı Kız Kardeş: Üçü Alevi, İkisi Sünni, Biri Hıristiyan...

Elmas Teyzemler evde çocuklarıyla Ermenice konuşurlardı. İstanbul'a gittikten sonra Hıristiyan olarak yaşamlarını sürdürdüler. Altı kız kardeşler. İlginç olan, üçü Alevi, ikisi Sünni, biri Hıristiyan.

Elmas Teyzemin bir oğlu Antalya'ya gidiyor, oradaki teyzemin bütün çocukları MHP'li. "Yav oğlum, sizin ananız Ermeni, babanız Kürt! Ne işiniz olur bu MHP'yle?" deyince, çocuklar hop oturuyor, hop kalkıyor... "Ne demek annemiz Ermeni, babamız Kürt!" ortalık karışıyor. 40-50 yaşına gelen bu çocuklar annelerinin Ermeni olduğunu bilmiyormuş...

Kiliseye Götürmüşler, Kulağımda Asadur İsmi Kalmış...

Elazığ'daki teyze çocuklarım Ermeni olduklarının farkındalar; bizden sonra öğrendiler. Antalya'dakiler farkında değildi. Dersimli, Demenanlı Kürt Hasan'ın çocukları olduklarını biliyorlardı ama annelerinin Ermeni olduğunu bilmiyorlardı. Elazığ Ermenilerinin bir kısmı Sünnileşmiş ve MHP'li...

Ben 5-6 yaşındayken Elazığ'a gittiğimde, hayal meyal de olsa kiliseyi hatırlıyorum. İlk defa kiliseye orada gittim. Dualar okundu, yüzümüze su gibi, ilaç gibi bir şey sürüldü. Sonradan anladığım kadarıyla vaftiz olduğumu düşünüyorum. Ama şimdi kayıtlarda var mı, yok mu bilemiyorum.1957'de olmuş, araştırmak lazım... Benden başka küçükken vaftiz olan kardeşim yok. Beni de hasta olduğum için Elazığ'a götürmüşler. Evinde kaldığımız aile, Ermeni olduğumuzu bildiği için babamı zorlayarak "Buraya kadar gelmişsiniz, bu çocuğu da vaftiz ettirelim" diye zorlayarak götürdü herhalde.

Vaftiz edildiğimde bana isim konmuş olması lazım ama bilmiyorum. Kulağımda Asadur ismi kalmış. Papaz kulağıma mı fısıldadı yoksa büyük

dedemin ismi ondan mı bilmiyorum?... İsmimi değiştirip Ermeni ismi alsam Asadur olmasını isterim; Asadur Devletli.

Herkes Bilsin; Ben Ermeni Aşiretindenim...

Biz burada Alevilerle Alevileşmiş, uzun yıllar beraber yaşamışız; pek farkımız yok. Bana göre Türk, Kürt, Zaza Alevileri Osmanlıdan kaçarak gelmiş, burada Ermeni yurdunda yaşamışlar. Benim düşüncem budur.

Ben kendime "Ermeni Alevisiyim" derdim. Sorduklarında önceleri "Yusufanlıyım" diyordum. Ama Dersimliler sormaya devam eder... "Hımmm... Demek Yusufanlısın!... Peki, hangi köylüsün? Kimin oğlusun?" Yani yakanı bırakmazlar, illaki seni tanıyacaklar!... "Haaaa! Tamam kim olduğunu anladım" diyorlardı en sonunda...

Dersimli "Haaaaaa!" deyip uzattığında benim Ermeni olduğumu anladığını anlardım. "Evet, Ermeniyim" derdim. Daha sonra ben, kendimi Yusufanlı olmaktan çıkardım. Yusufanlıyım diyorum, adam bana "Haaa!..." diyor. Baktım böyle olmuyor "Hangi aşirettensin?" diye sorduklarında "Ermeni aşiretindenim" demeye başladım...

Bu defa da "Haşaaa, haşa! Niye öyle diyorsun?..." "Ya niye haşa, kardeşim! Yusufanlıyım, diyorum 'Haaaa!...' diyorsun, 'Ermeniyim' diyorum, 'Haşa haşaaa!' diyorsun; herkes bilsin, ben Ermeni aşiretindenim!" demek zorunda kalıyorum.

"Ben Hasan Devletli'nin oğluyum, Baki Devletli'nin yeğeniyim, onlar Ermeni aşiretinden işte!..." diyorum, "Veeeyyyy! Niye öyle diyorsun, onlar çok iyi insanlardır!" diyorlar. Bak, Dersimlinin yanında sen Ermeni olamazsın ama Hasan Devletli'nin oğlu Baki Devletli'nin yeğeni olabilirsin; çünkü "onlar iyi insanlar"..

Özellikle Hrant'ın ölümünden sonra milliyetçi ruhum biraz daha güçlendi. Türkler Dersim'i Türkleştirmeye, Kürtler de Kürtleştirmeye çalışıyorlar, gördüğüm kadarıyla... Vallahi ben de elimden geldiğince Ermenileştireceğim... Bunu devlet de duysun, herkes duysun! Ermeni olan Ermeni olacak, kendisini gizlemeyecek, Zaza olan Zaza, Kürt olan Kürt olacak ama kardeşçe yaşayacağız ve kardeşçe ülkeyi yöneteceğiz. Bunu böyle istiyorum.

Biz Ermeni Alevisiyiz...

Rahmetli babam, "Oğlum, biz Hıristiyandan dönme, Kızılbaştan azma Aleviyiz" derdi. Hıristiyanlıktan dönme, Kızılbaştan azma demek; Kızılbaşlıktan farklı bir yol izlemek demek. Azma, diktiğin normal bir fidandan, farklı bir dal, bir filiz daha çıkması demek. Yani Kızılbaştan da farklıyız, demek istiyordu.

Evet, biz Ermeni Alevisiyiz. Irk olarak Ermeni asıllı olduğumuz ama Alevileştiğimiz bir gerçek. Alevilik inançtır, tercih edilebilir, sonradan geçilebilir ancak Ermenilik ırktır, tercih edilen bir şey değil. Kaldı ki; Türkün, Arabın, Arnavutun Kürdün Alevisi oluyor da ya da Türkün Alevisi, Sünnisi, Hıristiyanı oluyor da Ermeninin neden olmasın? Ermeninin de Hıristiyanı, Müslümanı, Alevisi olabilir. Nedeni ne olursa olsun din ve inanç değiştirilebilir.

Alevi olmaktan hiç rahatsızlık duymuyorum. Ayrıca Alevi olmak basit bir şey değildir... Özellikle Gregoryen Ermenilerin Alevilerle inanç anlamında birbirlerine çok benzediklerini düşünüyorum. Alevilerin, bugün Sünni İslam dediğimiz, Diyanete bağlı Müslümanlıkla hiçbir ilgisi yok fakat Hıristiyanlıkla çok ilgileri var. Bütün inançları; gelenek, görenek ve yaptığı her şey denk geliyor birbirine. Aleviliğin çok saygın bir inanç olduğunu düşünüyorum. Alevileri de Gregoryen Ermeniler gibi, insana önem verdikleri, bu dünyayı önemsedikleri öbür dünyayı ikinci plana attıkları için saygın görüyorum.

Dersimlilerin inancıyla, Hıristiyan-Gregoryen Ermenilerin inançları bana göre yüzde doksan dokuz aynı ve birlikte yaşamışlar.

Eşim Kiliseye de Gider, Cemevine de...

Benim eşim Alan aşiretinden. Üç oğlum var. Ben evlenmeleri için ya Dersimli Alevi ya da Hıristiyan Ermeni olsunlar isterim. Evlilikler önemli. Sünni Türk de olabilir ama bilinçli, öbür dünyayı hedefleyen bir zihniyetteki insanlarla değil; bu dünyada yaşamayı bilen insanlarla evlenmesini istiyorum çocuklarımın...

Özellikle Dersimli Aleviler, Ermenilerle barışık. Ermeni tarihi de böyle yazıyor. Pek fazla sorun yasamamışlar. Tüm Anadolu'da, Ermenileri yok etmek için mallarına el konulduğu zaman Dersim'de de elinden geleni yapanlar var tabii...

Ama mesela Mazgirt'teki dayımgiller, Bedogiller, benim büyüknenemin ailesi Hıranlılarla iç içe girmişler; kız alıp vermişler. Babam kesinlikle yakın akraba evliliğini istemiyordu. Bütün kardeşlerim yabancıyla evli. Babam bu konuda bilinçliydi.

Kız alıp verme konusunda biz daha tutucuyduk. Hatırladığım kadarıyla benim halalarımı ağırlıklı olarak Yusufanlılar istediler. Ermeni olduğundan dolayı "zulüm görürler" diye vermedi bizimkiler. Mesela bir teyzem Demenanlıyla evli, eşinden çok zulüm görmüş, kendisinden dinledim. Ama hepsi böyle olacak diye bir şey yok. Alevilerin bize kız vermesi değil, bizimkilerin vermemesi sorun. Aleviler kız isteme konusunda bize hiçbir zaman sorun çıkarmadılar. Eşim Alanlıydı ama hiçbir sorun yaşanmadı.

Eşim benden daha ileri. Bizim Alevi inancında olduğu gibi mum yakacaksa daha temiz bir yer [dinsel açıdan] anlamında kiliseye de gider, cemevine de. Ama biz camiye gitmiyoruz.

Alevilikte Musahiplik, Kirvelik Çok Önemlidir...

Musahiplik (Alevi geleneğinde evlilik için müsahiplik şarttır) Alevilikte çok önemlidir. Kirveliğin ise yakın akrabalar arasında olmadığını biliyorum. Benim kirvem de musahibim de Yusufanlı. Evliliğim kısa bir sürede oldu. O yüzden musahibimle çok fazla beraber olamadık. Şimdi görsem tanıyamam. Çok önemli olmasına rağmen bizim evlendiğimiz dönemlerde devrimci mücadele ivme kazanıyordu, dolayısıyla bu ilişkileri fazla önemsemedik. 1974-75 yıllarında bir arkadaşla musahip olduk, daha sonra buradan gitti, sürdüremedik. Ama kirvemle ve kirvemin oğluyla uzun zaman ilişkimiz devam etti.

Vasiyet: Beni Bu Tepeye Gömün...

Biz Alevileştiğimiz için mezarlarımız bir arada. Ancak Yusuf Dedemin ölmeden önce "Beni bu tepeye gömün" vasiyeti üzerine 1955'ten sonra aileden dokuz on kişinin mezarları yukarıda ayrı yerde. Daha sonra dönme Ermenilerden bazıları da mezarlarını buraya getirince oraya "Ermenilerin Mezarı" denildi. Ölünce beni de oraya gömmelerini söyledim... İstanbul'da sorun yaşıyoruz. Vaftiz olmamış bir kimse, Ermeni de olsa Hıristiyan mezarlığına gömülemiyor...

Yöre halkıyla bizim inancımız arasında çok fark yok. Ben Dersim halkının yani Alevi inancının İslam ve Hıristiyanlık öncesi bir inanç olduğuna inanıyorum.

Bizi Ermeniler de, Aleviler de Kabul Etmiyor; Arada, Ortada Kalmışız...

İstanbullu Ermeniler, kendisini gizleyenlere de bizim gibi "dönmüş" ailelere de iyi gözle bakmıyorlar. "Öleceksin ama dönmeyeceksin" diyorlar. Kilise beni orada kabul etmiyor. Hrant'a saygı duymamın en büyük nedeni, "Ermeniyim diyen herkesi kabul edeceksin" demesiydi. Ama kilise, yasalardan kaynaklanan sıkıntıdan dolayı karşı çıkıyor, kabul etmiyor.

Mesela bir tanıdığımızın annesi, çocuğunu Ermeni okulunda okutmak istiyor ama kabul etmiyorlar. "Vaftiz ettireyim" diyor, "Ermeni olduğunu belgele" diyorlar. Uzun süren mücadeleler sonunda çocuğu okula yazdırabildiler.

Ben bir devrimci olarak sınıf mücadelesinde ulusal kimlikleri önemsiyorsam da Ermeni asıllı olmaktan ve bilinmekten de rahatsızlık duy-

muyorum, Ama benim için öncelik olan önce iyi bir insan olmaktır. Alevi inancıyla 40 yaşına kadar geldim. Burada (Dersim) cemevine üye olmak istedim, kabul etmediler. Kiliseye başvurdum onlar da kabul etmedi, herhalde direkt cennetliğim! Çocuklar "İnsanız, Ermeni olsak ne olur olmasak, ne olur" diyorlar. Zaten bizi Ermeniler de Aleviler de kabul etmiyor.

1971'de babam İstanbul'a gitti ama orada Ermenilerle entegre olamadık, buraya geldik. Alevilerle de olamıyoruz. Şu an dahi İstanbul'da, yaşadığım semtte kiliseye gidince bana farklı bakıyorlar, "Kim bu!" filan diyorlar. Burada cemevine üye olayım diye dilekçe verdim, "Üye olamazsın" diyorlar. "Yav niye olamıyorum? Gerekçe sun!" diyorum. Onu da yazmıyor, söylemiyorlar... Arada, ortada kalmışız...

Silva Devletli

Söyleşi
Tarih: 1 Mayıs 2014
Yer: Stuttgart-Almanya

Silva, Ermeniyken 1937-38 Sürgününde Antalya'da Müslüman olmuş bir ailenin kızı... Kendi deyimiyle, ilginç bir geniş ailesi var; Kürt, Ermeni, Sünni ve biri de Alevi Derneği'nde başkan...
Yıllarca böyle bir sosyal ortamdan sonra, Almanya'da Ermeni Hıristiyan toplumuyla köklerine dönüş yapmış. Ancak orada da sorunlar yaşamış. Bu kez, üzerine bir etiket gibi yapıştırılmış "Türklük" sorun olmaya başlamış... Anlaşılan soykırım yaşayan toplumların bireyleri hiçbir zaman normal bir yaşam sürdüremez oluyorlar...

Sünnilik, Alevilik, Ermenilik Yaşamadık...

Canan Devletli diye biliniyorum. 1971 Elazığ doğumluyum. Annem babam Dersimli... Annemin adı Hatice, babamın Ali Kayan... Altı kardeşiz. Ben beş numarayım.

Ablam Leyla Yıldız, ailenin ilk kızı, ilk göz ağrısı... Amcam İzzet Kayan öldüğünde 80 yaşında vardı, babamdan büyüktü. Hastaymış, öleceğini hissetmiş ablamı çağırmış, "Ben çocuklarıma anlatamadım, tek güvendiğim insan sensin, babaannene de çok benziyorsun. Babaannenin resmini sana vereceğim. Bizi zorla Müslüman yaptılar ama ben bu aşamadan sonra çocuklarıma anlatamam. Bize zorla namaz kıldırttılar, camiye götürdüler. Allah affetsin beni, çocuklarıma hiçbir zaman söylemedim 'Ermeniyiz' diye; onlara öğretmedim, hep gizledim, sakladım. Bu aşamadan sonra da çocuklarım kabul etmez artık" demiş. Ablam babaannemin o resmi sanki kutsalı, hazinesi gibi saklıyor.

Ben babamı hiç tanımıyorum, 3 yaşımdayken ölmüş. Türk-Sünni'ymiş babam. Namaz kılmış, orucunu tutmuş. Biz hiçbir şekilde Sünnilik yaşamadık mesela. Alevilik de yaşamadık, Ermenilik de... Hiçbir şey yaşama-

dık. Ermeni olduğumuzu duyuyorduk, teyzelerimizden ama yansıtılmıyordu. Ben hep Kürt olduğumu sanıyordum. Aslında bizim soyadımızı hükümet yanlış koymuş. Bizi "Ermeni!" diye aşağılıyorlardı. Ama kimse de demeyiş ki; "Ya biz Ermeniyiz!" Diyorum ya ilk ablamdan konuyu öğrendim. O da aşağı yukarı altı yedi sene kadar önceydi. Çok ilginç bir şekilde büyüdük. Onun için de çocuğum bilsin, benim gibi büyümesin istedim. Bayramlarına gitsin, günlerine gitsin, ismini bilsin... İyi kötü, cemiyete gire çıka birkaç kelime öğrendi. O toplumla kaynaşması, konuşması bile güzel bir şey bence.

Annem, Babam Sürgün Çocukları...

Eşimin teyzesinin başı kapalıydı. O kadar ilginç bir sülale yapısı var ki; birisi Kürt, birisi Ermeni, birisi Sünni. Bir tanesi de Alevi Derneği'nde başkan...

1938 Dersim Katliamından sonra sürgüne gönderiyorlar. Sonraki yıllarda bir kısmı İstanbul'a gidiyor, bir kısmı da Dersim'e geri dönüyor. Annem babam sürgün çocukları... Tek bir amcam vardı. Halamın biri de kaybolmuş, hiç izine rastlamamışlar. Annem Dersim-Gazikli, Göçer'lerden... 1943 Kütahya-Gediz doğumlu. Babam da Dersimli ama Antalya doğumlu...

Eşimin ailesi soy ismi i değiştirmiş. Önce "Dertli" olan soy ismini "Devletli" yapmışlar.

İzmir'de yaşayan ablam 10-15 yıl önce eşi, kızı ve arkadaşlarıyla Kıbrıs'a gezmeye gidiyor. Restoranda otururken yaşlıca, çok tatlı bir kadın geliyor ve ablama, "Siz Ermeni kızısınız, bu da senin kızın" diyor kızını göstererek. Ablam o kadar tuhaf oluyor ki; kadına bakıyor ve hiçbir şey diyemiyor. "Belki de kayıp olan halamızdı, nereden biliyorsun?" dedim ablama, gülüştük. Ablam, "O kadar şaşırdım ki, dondum! Ne ismini aldım ne adresini. Çok pişmanım" diyor. Kimdi, neyin nesiydi, nereden esti öyle bir şey?... Halamın ismine, kaç yaşında olduğuna dair hiçbir bilgimiz yok. Amcamın da babamın da bu konuda bilgileri yoktu.

Amcamın çocukları Ermeni olduklarını biliyorlar ama kabul etmiyorlar. Aşırı milliyetçi, yobaz yetiştirilmişler. İki çocuğu Antalya'da, diğerleri İstanbul Üsküdar'da yaşıyorlar ama görüşmüyoruz. Onlar bazen annemi arıyorlar. Annem İstanbul'da yaşıyor.

Senin İsmin Neden Canan?...

Burada (Stuttgart) yeni tanıdığım Muşlu bir aile var. Çok tatlı bir kadın, ismi Birsen. Ürperdim hikâyesini dinlerken; "Benim babam üç kardeş; Aram, Agop, Arşaklı" diyor, ama kadın kapalı. "Ablam Fransa'da,

o Ermeniliğini yaşıyor çünkü eşi Ermeni" diyor. Aslında bunun eşi de Ermeni ama bizim gibi Müslümanlaştırılmış. Kendi hikâyemi anlattım ona, "Aşabilirsin bunu, en azından başındaki şu yazmayı atabilirsin. Oğlunun ismi ne kadar güzel! Ermenice Aren koymuşsun" dedim. "Zor, kaynanam, aile.." dedi. Aşamıyorlar, böyle çok insan var burada...

Beni de cemiyette kabullenmediler mesela. İlk gittiğim zamanlar oğlum küçüktü, ben de yeni yeni öğreniyordum ortamı, insanları yeni yeni tanıyordum. Çocuk "Anne" diyor, arada bir de "Mama" diyor, kızıyorlardı, "Niye senin ismin Canan? Niye senin çocuğun sana 'anne' diyor?" Aslında çok zorlu bir savaş verdim. "Siz bizi kabullenmiyorsunuz ama Ermenistandakiler de sizi kabullenmiyor, aynısını siz de bize yapıyorsunuz" dedim. Marakur dediğim yaşlı bir teyze vardı. Çok üstüme geliyordu. Her 24 Nisan geldiğinde resmen kafayı yemiş, çıldırmış gibi... "Babam, Sivas Gemerek'te yazın sular çekilince oradan kemikleri alıp ağlayarak, bu Agop'un oğlu, bu Armen'in oğlu diye, oturup ağlardı kemiklerin başında" diyordu. "Ben bunları yaşadım. Türklerin dükkânının önünden bile geçmiyorum, çocuğun sana 'anne' demesin, ben sana 'Canan' demem" diyordu. Ben "Madam" diye hitap ediyordum, o "Bana Morakur diyeceksin" diyordu. Yani burada zorlu bir savaşım oldu diyebilirim. Ama şimdi de ben gitmediğim zaman onlar beni arayıp, çağırıyorlar; "Niye gelmiyorsun?" diye. Çok zor bir sınavdan geçiriyorlar seni.

Neye İnanırsam İnanayım, Ben Ermeniyim; Bitti!...

En zoruma giden şey, kilisede bir arkadaşını görüyorsun, en yakının bile; "Siz Kürtler var ya.." ya da oğluma; "Aaa! Bu aynı Kürtlere benziyor" gibi söylemler... Rahatsız oluyordum ve tartışmaya başlıyordum, kabullenemiyorlardı. Ben, Ermeni cemaatinden sadece biraz sahiplenmelerini istiyorum bizim gibilerini. Beni bir kenara bırak, o kadar çok Müslümanlaştırılmış Ermeni var ki... Geçen gün eşime; "Bir dernek kursak, yüz kişiyi buluruz" dedim. Ben, kendimi biraz kabullendirdim. Mesela; "Muşlu Birsen" kapalı bir hanım, cesaret edip götüremem onu kiliseye. Nasıl bakacaklarını, nasıl yaklaşacaklarını biliyorum. Daha sıcak olsalar, kucak açsalar, sadece dinî açıdan bakmasalar... Etnik kimliktir bu, din değil. Benim kimliğim budur; Ermeni. Ben kimliğimi geri alıyorum. Neye inanırsan inan, ben buyum, bitti!...

Ermenice bilmiyorum ama çok istekliyim. Dualarımızı öğrendim, her birini ezbere biliyorum. İnsanların neler konuştuğuna dikkat ediyordum. İçeri girerken ne diyorlar, çıkarken ne diyorlar, belli şeyleri kapmaya çalıştım, azmettim daha doğrusu. Din içten gelen bir şey. Türkiye'de yaşarken Bakırköy'de cami yok muydu? Ama benim ayağım hep kiliseye

giderdi. Yani insanları zorla götürebileceğin bir yer değil. Ben orada rahat ediyor, mum yakıyordum, huzur buluyordum. Duasını bilmesem de kendi kendime bir şeyler mırıldanıp çıkmak bana yetiyordu.

Ermeni Kimliğine Dönüş; Dine Dönüş Değildir...

Dersim Ermenilerinin kendi kimliğine dönme çabası, geç kalınmış olsa da güzel bir adım. En azından artık insanlar konuşabiliyor, kendi kabuğundan çıkabiliyorlar. Ancak bunu geriye dönüş gibi yorumlamak bana biraz yanlış geliyor. Geriye dönüş değil, kimliğe dönüş. Ermeni kimliğine dönüş, dine dönüş değildir.

İyi ayırt etmek lazım. Yaklaşım din olunca, o toplum sizi kabul etmeyecek, siz de travma yaşayacaksınız. Ateistken ya da Alevî inancındayken ya da bütün dinlere mesafeliyken birden dinci olacaksın... Mesela ben camiye gidip huzur bulabilirim, sinagoga ya da cemevine de gidebilirim, bu içten gelen bir şey... İlle de dine geri dönüş açısından bakılmaması lazım. Bizim cemiyete anlatamadım bunu. İnsanlar, kimlikle inancı birbirine karıştırıyorlar, sorun burada.

Dersimli Ermenilerin Almanya gecesinde, Almanya Ermenileri Ruhani Önderi Başpiskopos Karekin Bekçiyan'dan gördüğüm sıcaklığı burada hiçbir Ermeniden görmedim. Tanışmak için yanına gittim, "Kız kardeşim" dedi elimi tuttu, sarıldı bana; öyle bir sıcaklık hissettim ki... "Biz sizi kabul ediyoruz, biz sizinle varız" duygusunu verdi, o kadar güzel bir yaklaşım sergiledi.

Kimse durduk yere; "Ben Ermeniyim" demez! Bunu söyleyen herkesi, Ermenilerin bir düşünüp ondan sonra da sahiplenmesini isterim. Bizim gibi insanların da mücadele etmesi, kabuğuna çekilmemesi gerek.

Sarkis Devletli

Söyleşi
Tarih: 1 Mayıs 2014
Yer: Stuttgart-Almanya

Geniş Devletli ailesinden ismini de değiştirerek Ermeni kimliğiyle ilk buluşan kişilerden biridir, Sarkis Devletli... Ne yazık ki; bu "Alevi veya Ateist dönmesi" kişilerin kabul sürecinde pek çok sorun yaşanıyor. Ermeni cemaati tarafından, "Ermeniysen Hıristiyan olacaksın" baskısı veya baskılanması... Alevi, Müslüman, Ateist Ermeni düşüncesi problemli görülüyor. Onların, kendini bir dine ait hissetmeme hakkı tanınmıyor. Sarkis Devletli gibi pek çok insan uzun zaman bu sorunla uğraşmak zorunda kalıyor. Zamanla çözülse de oldukça yıpratıcı bir süreç olduğu söylenebilir.

Saklasan da Biliyorlar Ermeni Olduğumuzu...

1958 Dersim doğumluyum. Annemin ismi Kevser, babamın Hasan... Babam, Baki Devletli'nin kardeşidir

Ermeni olduğumuzu kendi 0ailemden değil, başkalarından duydum. Dersimle ilişkilerim hiç kopmadı, her yıl giderim. "Kimlerdensin?" diye sorulduğunda, "Devletlilerdenim" diyorum. Yaşlılar tanıyorlar, saklasan da biliyorlar Ermeni olduğumuzu...

Anne tarafından sadece dedemi tanıdım, çok küçüktüm. Büyüklerimizden bir şey duymadık, anlatmıyorlardı çünkü. O yüzden sadece çevreden duyduğumuz şeylerle kaldık, yetindik.

1970 yılına kadar Dersim'deydim. Sonra İstanbul Gedikpaşa'da, Kumkapı'da yaşadım. Askerlikten sonra da 1988'de Almanya'ya geldim.

Babam 1965 senesinde gelmiş Almanya'ya, sonra geri dönmüş... Babamın, kendi kimliğine dönüşü konusunda hiçbir çabası olmamış... Bu konuda tamamen kendisini izole etmeye yönelik yaşamış. Kesinlikle Ermenilik konusunda konuşmazdı. Ermeni kimliği, bilinci baba tarafında hiç yokken, anne tarafında çok baskındı. Anne tarafımız İresler'den...

"Zeki"yle Yaşayacağıma "Sarkis"le Yaşamayı Tercih Ettim...

İstanbul'da siyasetle uğraştığım için din konusuyla fazla ilgilenmiyordum. Almanya'ya geldikten sonra, yaşımız da yavaş yavaş ilerledikçe "Sarkis" kimliğini ne kadar da saklasak, devekuşu misali, Ermeni olduğunu biliyorsun. O yüzden 1988 yılında, geldiğim zaman gidip vaftiz oldum, ismimi değiştirdim. Türkçe ismim Zeki idi...

Resmî yollara başlayalı aşağı yukarı on yıl oluyor. Türkiye'de ise bir bölümünü yaptım, Türk konsolosluklarında ismimi değiştirdim. Alman vatandaşı olduğum için Türkiye'de dosyamız kapandı.

Burada, kimlikte din hanesine bir şey yazılmıyor. Kimliğimi değiştirirken beni en çok Hrant Dink'in, "Yok olan bir milletin çocuklarıyız" cümlesi etkilemişti. Zeki'yle yaşayacağıma Sarkis'le yaşamayı tercih ettim.

Burada işçi olarak çalışıyorum. Buradaki Ermeni topluluğuyla ilişkilerimiz var, uyum sağlamaya çalışıyoruz. Şimdiye kadar Ermeniliğin ne olduğunu bilmiyorduk. Paskalyayı, bayramları yavaş yavaş öğreniyoruz. Anadolu'dan da Ermenistan'dan da gelen Ermeniler var. Dersimli Ermenilerden bizim dışımızda bir iki aile vardı. Bunlardan biri de rahmetlik oldu, Garabet Manukyan'dı. Çocukları da burada yaşıyor ama onların Ermenilikle ilişkileri yok. Bir diğeri de Kevork Gregoryan Amca... Biz de mümkün oldukça bu ortama uyum sağlamaya çalışıyoruz. Bize öğretilmedi, bilmiyorduk ama çocuklarımız için, gelecek için, onların kendi dinini, sorunlarını öğrenmeleri için ilişkilerimizi sürdürüyoruz.

Mırıldanarak Dua Ettiklerini Çok İyi Biliyorum...

Dersim Ermenilerinin, son yıllarda kendi kimliğini bulma konusundaki çabaları iyi bir gelişmedir, hatta geç kalınmıştır. Kendi kalıplarını aşabiliyorlarsa, kendilerini gerçekten ifade edebiliyorlarsa, nereye ait olduklarını bilmeleri iyi bir şeydir. Alevilerle, kişisel olayları saymazsak, toplum olarak herhangi bir problemimiz olmadı. Tam tersine faydalarımız olmuştur karşılıklı...

Dersim'de Ermenilere ait inanç merkezlerinin, tarihinin, kültürünün olduğu semboller, yıkılmış kiliseler, manastırlar var. Onların, geçmişte yaşadıklarını anlatan, bir dönem yaşayıp dua ettikleri yerler, kültürel zenginlikler... Bu konuda devletin bu tarihî yerleri koruma altına almak için büyük bir adım atması gerekir. Kişi olarak benim yapabileceklerim ise sadece oraları ziyaret etmek, görmek olabilir.

1915'e dair bize hiçbir şey anlatılmadı. Büyüklerimiz kendi aralarında Ermenice konuşurlardı; anlamayalım, bilmeyelim diye... Babam Ermenice

bilmezdi ama babaannem bilirdi. Büyüklerimizin çoğu biliyordu. Babaannemin adı Hatice'ydi. Mırıldanarak dua ettiklerini çok iyi biliyorum. Gizli gizli yapıyorlardı, ibadetlerini...

Biz, on kardeşiz. Aşağı yukarı yarısı kendi Ermeni kimliğine dönüş yaptı. Yurtdışında yaşayanlar düşüncelerini rahatça söyleyebiliyor. Türkiye'de birkaç sene öncesine kadar bu konuları konuşmazdı insanlar...

Dersim'de sadece mamamın [mama: anne] mezarı var, babamınki İstanbul'da... Dedemi, bana bırakılmış olsaydı, Dersim'e götürmeyi düşünüyordum ama kardeşlerim İstanbul'da olmasını istediler. Zaten bugün İstanbul'da Ermeni mezarlığına götüremezsin, mümkün değil. Ancak onun Ermeni olduğunu ispatlamak zorundasınız, yoksa...

Alevi ya da Ateist Ermeniler...

Biz Ermeni kimliğimize dönüş yaptık ancak Ermeni cemaati ile bu süreçte problem yaşadık. Hâlâ da yaşıyoruz. Ben Almanya'dayım, bunlar için yabancıyım. Türkiye'ye gittiğim zaman da yabancıyım. Ermeni toplumuna girdiğim zaman gene yabancıyım. Aynı sistem geçerli... Onlar da Anadolu'da kalmış; gerçekten kimliklerini kaybetmiş insanlar sonuçta.

Gençlikte, sol-siyasî süreç içerisinde din benim için geri plandaydı. Önemsemezdik, ilk etapta insan ön plandadır, insanların inançlarına saygı göstermek... "Ateist"ken dine dönmek değil benimkisi, din olarak fazla inancım yok. Yine de ben Alevi inancından geliyorum ama önemli olan Ermeni kimliğimdir.

Dersim Ermenilerinde, Ermeni kimliğini kabul edip Hıristiyanlığı kabul etmeyen pek çok Ermeni var. "Biz Alevi Ermeniyiz" ya da "Ben Ermeniyim ama Ateistim" diyorlar. Ermeni toplumu eşittir Hıristiyan algısı oluştuğu için bu, Ermeni cemaati tarafından çok sıcak karşılanmıyor. Oysa insanın Allaha inancıdır, önemli olan. Yani bu kilise, cami, havra, cemevi de olsa, sonuçta insanlıktır önemli olan... Benim için önemli olan insanın kendisini nasıl hissettiğidir. Millet olarak Ermeni ama inanç olarak Alevi ya da Ateisttir...

Dersim'in Yüreğimdeki Yeri Ayrı...

Büyüklerin bize bir şey anlatmamış olmalarına bazen kızarım. Keşke bize, "İşte biz buyuz" deselerdi. Sonra da insanların o katliam döneminde çektikleri açlık, yokluk, eziyeti düşünüp onlara hak veririm. Ben yaşananları sadece tahmin edebiliyorum, onlar ise yaşadı! Belki de doğru olanı yapmışlardır...

Ermenistan'da yaşamak ister miyim, bilemiyorum. Benim yaşayacağım yer burası. Ermenistan'ı gidip gördükten sonra, orada yaşayıp yaşama-

yacağıma karar verebilirim ancak. İlk etapta o havayı teneffüs etmek, o çevreyi yaşayabilmek ve o coğrafyayı görmek benim için çok önemli...

Dersim ise benim için tamamen ayrı bir yer. Yüreğimdeki yeri ayrı... Oradan ayrıldığımız halde, sürekli gidiyorum. Ama gördüğümüz zorluklar soğutuyor insanı.

Ermenilerin Bir Dönüşüme İhtiyacı Var...

'38 Soykırımına dair bize aktarılan tek şey, sülalemizin Kütahya ve Antalya'ya sürgün edildiğidir. Geri döndükten sonra tekrar isimlerini değiştiriyorlar. Sürgünde "Dertli" olan soy isimlerimiz, "Devletli" olarak değişiyor. Ama kim değiştiriyor kendileri mi devlet mi bilmiyorum. İsimler de Ermeni ismi olmadığı için değiştirilmiyor sanırım.

Ailemiz, Ermeni kimliği bilinmekle birlikte tamamen Alevileşmiş bir aile. Böylelikle yok olmamışlar.

Ermeni toplumunda da gerçekten bilinçli olan insanlarla dindar kesim, olaya farklı yaklaşıyor. Bu yüzden biz etnik kimlik farklı, din farklıdır diyoruz. Bunu Ermeni toplumunun, tüm demokratik kesimlerin, bu ülkenin aydınlarının, herkesin bilmesi gerekiyor. Bu bir sıkıntı... Ermenilerin bir dönüşüme ihtiyacı var. Bu dönüşümü, bu süreci yaşayan insanlar yapmalı.

Ben Ermeni cemaatinde yönetimdeyim. Bu konu (ırk ve din) tartışılıyor, çelişkimiz büyük değil. Çoğunlukla Anadolu Ermenilerinden geldiğimiz için ayrılık fazla olmuyor. Ermenistan'dan gelenlerle çelişki çıkıyor ama anlatılmaya çalışılıyor. Anadolu'dan gelen Ermeniler farklı, Ermenistan'dan gelenler farklı... Yaşamımız, kültürümüz farklı çünkü... Aradaki çelişkileri yok edemiyoruz...

Kevork Devletli

Söyleşi
Tarih: Ağustos 2014
Yer: Gomehesen-Dersim

Devletli ailesinden 1970'li yıllarda kökleriyle buluşma çabasına giren kişi sayısı çok az. Kevork Devletli ilk isim değiştiren kişi olarak biliniyor ailede. Vaftiz olmak veya isim değiştirmekle başlayan ve devam eden yeni sosyal, kültürel yaşam...
Kevork, Ermeni ulusal kimliğini önemsiyor ve ismini değiştiriyor. Ancak diğer dinlere mesafeli olduğu gibi Hıristiyan diniyle de mesafesini koruyor ve kendini "Ateist Ermeni" olarak tanımlıyor...

Enver Devletli'yle Kardeşiz...

İsmim Mehmet Kevork Devletli, daha doğrusu Kevork, parantez içinde (Mehmet) Devletli...

1955 Tunceli-Kalan doğumluyum. Burada büyüdüm, ilkokul ve ortaokulu burada bitirdim. Liseye İstanbul'da gittim ama okumayı bıraktım, iş hayatına atıldım. İstanbul'a 1968'de gittim, '77'ye kadar çalıştım. Antalya'da 18 ay askerlik yaptıktan sonra tekrar İstanbul'a döndüm.

Mahkeme Kararıyla İsmimi Değiştirdim...

Avrupa'ya gidip orada kalma imkânını araştırıp vize ve pasaport işlemlerini yaptım. Ermeni vatandaşı olmak oturum almayı kolaylaştırıyormuş. Bir diğer seçenek de politik nedenlerle gitmekti. Ben de Patrikhane'ye başvurup mahkeme kararıyla ismimi değiştirdim, gazeteye ilan verdim ve 1979 senesinde Almanya'ya gittim.

Sanıyorum Patrikhane bizleri ve özgeçmişlerimizi biliyor, o yüzden hiç sorun çıkarmadılar. Aslımız zaten Ermeni... Bana sadece, "Hangi ismi arzu ediyorsunuz?" diye sordular.

Ermeniliğimi İlkokulda Arkadaşlarımdan Öğrendim...

Ben Ermeni olduğumu hiç bilmiyordum. İlkokul 5. sınıfta ya da ortaokulda, coğrafya ya da tarih dersini işlediğimizde öğretmenimizin, "Doğudan Ermenilerin saldırısını..." söylediği zaman arkadaşlar dönüp bize bakıyorlardı... Ben bilmiyordum ama onlar ailelerinden biliyorlardı. Ben de o yaşlarda öğrendim. İster istemez bir çekingenlik oluyordu. "Bu çocuklar bize niye bakıyorlar?" diye. Çocuk olduğum için pek fazla kestiremedim. Ailemizin içinde Ermenice konuşan da yoktu, Ermeni lafı eden de...

Birkaç defa tesadüfen amcamı, hanımıyla Ermenice konuşurlarken duydum. Daha doğrusu Ermenice olduğunu tahmin ediyorum, çünkü Ermenice bilmiyordum. Kapıyı açtığımız zaman ya Kürtçe ya da Türkçe konuşmaya başlıyorlardı. Bize de söylemediler hiç...

Ben Kendimi Ateist Olarak Tanımlıyorum...

Ermeni olmuşum, Alevi olmuşum, Kürt olmuşum beni hiç ilgilendirmiyor. Yani şimdi ben Ermeni oldum, aslıma döndüm ama kendimi Ateist olarak tanımlıyorum. Ben dünya insanıyım, benim için din bir ihtiyaç değildir. Ama inananlara da saygılıyım...

Ailede ilk isim değişikliğini ben yaptım. 25 sene boyunca beni "Mehmet" olarak tanıyan kişiler için zor oldu tabii, "Kevork" demek. Benim de tuhafıma gidiyordu. Almanya'da beni tanıyanlar, Kevork olarak tanıyor. Benim için Kevork olmuşum, Mehmet olmuşum hiç sorun yok. Ailemde de sorun olmadı.

Hıristiyanlığı seçtiğim zaman da ateisttim. Ancak, çevre baskısı biraz üstün geldi. İster istemez akrabalarım veya çocuklarım, hanım veya kapı komşumuz kiliseye gitmek istiyorsa, ben de gidiyorum. Benim için sorun değil. İstediğim yere giderim ama karşı da çıkmam...

Ailemde benden sonra inanç bakımından kardeşim Zeki isim değiştirdi. Onun ismi Sarkis oldu. Kız kardeşim Fransa'da, o da Janet oldu. "Mademki Ermeniyiz, bugüne kadar yaşamadık, bundan sonra Ermeni olarak yaşayalım" dediler. Fransa, Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir ülke, onlar için hiç sorun yok.

İsim değişikliğini de Fransa'da yaptılar. Türkiye'de yapabilen tek kişi benim. Zeki de Almanya'da yaptı.

Eşim İstanbul Doğumlu Bir Ermeni...

Teyzemin oğlu Köln'de yaşıyor ve çevresi genellikle Ermeni... Eşimle beni o tanıştırdı. İstanbul doğumlu bir Ermeni. Benim için Türk, Kürt, Ermeni hiç fark etmiyor. Uygun gördük, anlaştık, evlendik. Eşim inanç

konusunda aileden gelen bir bilgiyle daha donanımlı. Bizim kadar baskı görmediler ve onların daha çok imkânları vardı. Ermeni okullarına gittiler, Ermeniceyi az da olsa öğrendiler. Ailede de Ermenice konuşan var, kendisi de Ermenice biliyor ve konuşuyor.

Çocuklarımıza Ermeni İsimleri Koyduk...

Türk devleti bizi o kadar iyi asimile etti ki, ben Ermenicenin "E"sini bilmiyorum. Bunun yanında Zazacayı da çat pat öğrendim. Büyüklerimiz konuşurdu ama çocukların, kardeşlerin, yeğenlerin hiç Kürtçe/Zazaca konuştuğunu hatırlamıyorum.

Çocuklarımıza Ermenice isimleri koymayı tercih ettik. Büyük oğlumun ismini Masis, küçük oğlumun ismini Mardik Murat koyduk.

Oğlum bir Alman kızıyla evli... Torunlardan birinin ismi Lana, diğerinin Maya. Onlar da Alman ismi tercih ettiler...

Umut Devletli

Söyleşi
Tarih: 9 Temmuz 2014
Yer: İstanbul

Umut, Devletli ailesine mensup eğitimli bir genç. Babası ve annesi nedeniyle sosyalist ve Alevi kültürün yaşandığı bir ailede büyümüş... Ancak o, bir aşamadan sonra aidiyet konusunda yaşadığı manevi boşluğu doldurma arayışına girmiş... "Ben kimim?" sorusuna ancak vaftiz olduktan sonra yanıt bulabildiğini ve "evet ben Ermeniyim" dediğinde huzura kavuştuğunu anlatıyor... Çünkü "bende çok kök vardı ve hiçbiri benim değildi" diyor.
Kökleriyle buluştuğunda, köksüzlüğün nasıl derin bir boşluk olduğunu Umut'un etkili anlatımlarında okuyacağız...

Vaftiz Oldum, Ermeni Olarak Yaşıyorum...

1975 İstanbul doğumluyum. Annemin adı Emine, babamın Enver... Her ikisi de Dersim doğumlu...

Ailemin etnik ve inançsal kökeni çocukluğumdan itibaren süreç içerisinde değişime, dönüşüme uğramış... Ancak ben, geçtiğimiz Ocak (2014) ayından beri Patriğe bağlı Surp Kevork'ta vaftizi gerçekleşmiş bir Ermeni olarak yaşıyorum. Ama bu noktaya gelinceye kadar; Türk ve Alevi olduğumu, Ermeni olduğumu, insan olduğumu ve hiçbir şey olmadığıma karar verene kadar, bayağı uzun bir süreç geçti. Aile içerisinde inanç daha çok Deist, Ateist. Anne tarafından da yoğun olarak Pagan Dersim kültürü ya da inancı hâkim diyebilirim.

Babamın ismi Enver... Sadece ismine bakmamız yeterli, bu çok fazla şeyi anlatıyor bence. Bir Ermeni için belki Ermenistan'a girmesinde sıkıntı yaratabilecek bir isim. Gurur duymuyor ama böyle bir gerçek de var. Korunma, güvenlik ve ailenin devamlılığını sağlayabilmek adına böyle bir gizlilik, böyle bir kripto yaşam göze alınmış...

O An Ermeni Olduğumu Anlayamadım!...

Üniversite sınavına girdiğim zaman öğrendim, babamın Ermeni olduğunu. Hava Harp Okulu sınavlarına girdiğimde Türk Silahlı Kuvvetleri için uygun olmadığımı, orada bunu bana gizli olarak, mülakatı yapan söyledi. O an Ermeni olduğumu anlayamadım. Bunu Dersimli olmama yordum, 1990'lı yıllardı... Her yerde kimliğimden, kütüğümden dolayı ötekileştirme hissediyordum. Yani bir GBT [Polisin merkezi kontrol sistemi, Genel Bilgi Toplama] soruşturmasında bile iki üç gün gözaltında kalabiliyordun. Bunun benim Hıristiyan olmamdan dolayı olduğunu daha sonraki senelerde fark ettim. İlk öğrenmem 1992 yılında... Dedemle (babamın babası) birlikte yaşıyorduk, onunla paylaştım. Adı Hasan'dı. Aslında dedem bu konularda babamdan daha ketumdu, konuşmuyordu.

Kripto Ermeni Olduğumuzu Öğrendim...

Sonrasında bunu dedemin nüfus kütüğü örneğinden yazılı olarak öğrendim. Bizim aslında bir kripto [inancını, kimliğini gizlemek zorunda olan kimse, gizli] Ermeni olduğumuz aile içerisinde söyleniliyor fakat anlatılmıyordu. Ayrıca sosyal, kültürel, inançsal yaşamımızın hiçbir yerinde yoktu bu. Yani ben hiç bunu yaşamadım. Ta ki Hrant'ın öldürülmesine kadar. O noktadan sonra benim için, kimlik konusunda kendime dürüst olmam ve geçmişime, tarihime dönük sırtımdaki tüm yükü artık masanın üzerine açmam gerektiğini düşündüğüm dört beş senelik bir süreç yaşadım.

Dedem İnkâr Etmiyordu Ama Konuşmuyordu...

Kendimizi Dersim Alevisi olarak biliyordum desem daha doğru olur. Çünkü Aleviliği de yaşamıyorduk biz. Ya da ben görmedim. Mesela, dedem vasiyetinde cemevinden cenaze töreni istedi, cami veya kiliseyi istemedi. Belki de vaftiz olmadığı için kiliseyi istemedi. Kendini daha çok Alevi hissediyordu diye düşünüyorum.

Dedemle Ermeniliğimize dair hiç tartışma, konuşma yaşamadım, 2003 yılında da öldü. Sanıyorum bu konuda bir tartışma yaşasaydım da öğrenemezdim çünkü o kendini Ermeni olarak ifade etmiyordu. Karşı mıydı, bilmiyorum. Kendi sosyal çevresinde, inanç çerçevesinde hiç öyle bir şey hissetmedim dedemden. İnkâr etmiyordu ama bununla ilgili olumlu olumsuz bir şey konuştuğuna da tanık olmadım.

Devletli Ailesinin Kripto Ermeni Olduğu Biliniyor...

Dedem, emin olmamakla birlikte, '70'lerin başında İstanbul'a gelmiş... Geliş nedeninde ekonomik koşulların belirleyici olduğunu düşünüyorum.

Kesin olarak bilmemekle beraber, dedem sevilen, sayılan bir insandı Dersim'de... Eskiler Dersim'de dedemin bir kripto Ermeni olduğunu biliyorlar ve çok da saygı duyuyorlar. Dedemin abisi Baki Devletli... Dedeme, "Hasan Tek" diyorlarmış. Baki Devletli de bayağı tanınan, saygıdeğer bir insan. Belki bunun "Hay" olmakla bir ilişkisi olabilir. Şöyle ki; dürüst, işini, yaptığı şeyi namus sayıp yapan insanlar... Ve toplum içerisinde de zaten ötekileştirilmiş olmasından dolayı farklı bir konumda –azınlıkta– olduğu için tabii ki saygı duyuluyor olabilir.

Dersim toplumunda, Devletli ailesinin bir ötekileşme yaşadıklarını anlatan, olumsuz bir şey duymadım. Dedem İstanbul'a geldiğinde, Ermeni cemaati ve kiliseyle bir engel olmamasına rağmen ilişki kurmuyor.

Kahveye giderdi, tanıdığı insanlar vardı. Bunlardan biri Sarkis Seropyan'dır. Dedemi tanıyor; beraber kahveye gidip kâğıt oynadıklarını, muhabbet ettiklerini söylerdi. Onun anlattıklarından ifade edebilirim ki; "ne yakın, ne uzak" duruyor. Yakınlaşmıyor cemaate ama kendisini çok da uzakta tutmadığını düşünüyorum. Yani tamamen nötr kalıyor.

Dedemin Çocukları Vaftiz Olmuş, İsimlerini Değiştirmiş...

Benim bildiğim kadarıyla dedemin çocuklarından Mehmet Amcamın şimdiki ismi Kevork, Yusuf Zeki'nin Sarkis Devletli. Babam, yıllar öncesinde Harput'ta vaftiz olduğunu kendisi anlatmıştı ama elinde herhangi bir kâğıt yok. Bir de en küçük kardeşleri İrfan Devletli vaftizlidir. Babamların daha öncesinde vaftiz isimleri yokmuş. Türkleşme ve Alevileşme süreci, zannediyorum Yusuf Devletli'den başlıyor. Yusuf Devletli'nin babası Sarkis, kardeşi Arut, diğer kardeşi Boğos. Ben dördüncü jenerasyondanım. Şimdi memlekette aile mezarlığımız var. Orada hicri olarak ölüm tarihinden baktığım zaman Cumhuriyetin ilk dönemlerine denk düşüyor. Cumhuriyet süreciyle birlikte değişiyor, babamın adı Enver konulduğuna göre...

Babamın annesinin tarafını tam bilmiyorum. İsmi Bese. Normalde dışarıdan kız alma, dışarıya kız verme yokmuş... Ben açıkçası bunu bilmiyorum. Dersimli değil... Aslında anne tarafı alınmalı ama işte sistemin eril dili hâkim bizde!

Babamın öyle bir şansı yoktu. Babam 12 yaşındayken annesini kaybetmiş. Annesi İresler'dendi. Ben çocukken hatırlıyorum İresler'i. İstanbul'da bayramlarda ziyarete giderdik. Oruç tutarlardı onlar, bildiğiniz İslami oruç tutup, Sünni İslamı yaşıyorlardı. Annem Mazgirtli Alevi, Alan aşiretinden. Ama annemle bu konuları hiç konuşmadım.

1915'i Hiç Konuşmadılar...

1915 bir tabuydu. Yani böyle bir şey yoktu, konuşulmazdı, sanki yaşanmamıştı! Babamın amcaları bilebilirdi, onlar ise hiç konuşmadılar...

1938'i yaşamış Hasan Dedem... Sanırım 1923 doğumluydu. Dedemler sürgün edilmiş. Antalya'da bir süre kaldıklarını ve Kütahya'yı anlatırdı. Fakat o, nedense sürgün gibi anlatmazdı. İnsan durup dururken bir topraktan; toprağını bırakıp bir yere gitmez. Oraya sürüldüklerini ve nedenlerini babamdan öğrendim.

Yusufhanlıyım, Onlar Sayesinde Biz Varız...

Ben kendimi uzun bir süre Yusufhanlı [Yusufan Aşireti] olarak biliyordum. Dersimlisin ya, ilk soru şu; "Kimlerdensin?" Ben, "Yusufhanlıyım" derdim. On sene öncesine kadar bunu söylüyordum. Tabii onlar bize kucak açmış, onların sayesinde biz varız. Bizi korumuşlar ama her ne kadar saygılı olmak, iç içe geçmiş olmak, dilin kaynaşması, kültürün kaynaşması mümkünse de ekonomik nedenlerin öncelikli olduğunu düşünüyorum. Tabii Soykırım sürecinde insanların ilk sorunu canını kurtarmak... Orada canını kurtarmak isteyen insan çok şeyden vazgeçebiliyor. Ama bunun zorla olmadığından eminim. Olsaydı bir biçimiyle anlatılırdı.

Vaftizli Bir Ermeniyim Ama...

Ailede duyduğum tek Ermenice kelime dedemin annesindendir. Beni yıkarken bana Ermenice dua okuyordu. 100 küsur yaşına kadar yaşadı. İstanbul'daydı, tuz okur, dua ederdi.

İnsan karakterinin oluşumunda her ne kadar başka etkenlerin olduğu iddia edilse de en önemli şey, bir insanın geldiği köktür. Bende çok kök vardı ve hiçbiri benim değildi. Şimdi vaftizli bir Ermeniyim ama bu dinin ya da Hıristiyan olarak Hıristiyanlığın gerektirdiği şeyleri yerine getirmiyorum. Tanrıya inanıyorum, ya da bir güce inanıyorum, kendimde bu gücü görüyorum. Kendimdeki Tanrısallığı görüyorum ama kimlik noktasında kültürel eksiklikler yaşadığımın farkındayım. Çocukluğumdan itibaren bu kültürel kodlardaki sapmalardan dolayı hep ters köşe olduğumu görüyorum; bu olumlu bir şey bir yanıyla...

Kimlik ve Kişiliğimi Ermenilik Üzerine Kurmuyorum...

Aslında kültürel kodlar, bilince çıkartıldığında insanın kurtulması gereken şeyler. Buna inanıyorsam, bu kazınmış kodlardan ya da bilinçsiz olarak bana geçmiş olan kodlardan kurtulmam gerekirdi. Bendeki, konjonktürel kodlardı, dolayısıyla hepsi kendi kendini çürüttü, yani bir

sonraki bir öncekini çürüttü. Şu anda geldiğim noktadan aslında mutluyum. Ha, tamamen kodsuz muyum; değilim. Birinci dereceden aileden gelen belli şeyler var. Yani ahlak, vicdan, merhamet temelli şeyler. Bu bahsettiğimiz bir yere ait olmak. Bir yere ait olmak, aslında bir yerlere artık ait olamamayı da kendi içinde barındırıyor.

Ön planda olan Dersimli kimliğim... Ermeni kimliğimi ön plana koymuyorum çünkü ben 38 yaşında vaftiz olmuş biriyim. Dolayısıyla; "Artık ben buraya aitim" demiyorum, oraya da ait olmadığımı çok iyi biliyorum. Kimlik ve kişiliğimi Ermenilik üzerine kurmuyorum, bir insan olarak tamamlamaya çalışıyorum kendimi. Boynuna haç takıp "Ermeniyim" demek, sansasyonla kimlik sahibi olmak, uzak durduğum bir tarz. İnsanın kendini bilmesi ve taşıması gerekiyor.

Anadolulu, Kuyruklu Bir Ermeniyim Ben!...

Onaylı Ermeni olduğumdan beri yaşadığımız en büyük sıkıntılarımızdan biri de şu: "Hangi Ermenisin?" Anadolulu, kuyruklu Ermeniyim ben. Kuyruklu tabiri, zamanında İstanbul Ermenilerinin, Anadolu Ermenileri için kullandığı bir tabir; yani biraz köylü... Doğuda büyük oranda Ermeniler ve Süryaniler vardı. Yaşadığım yer İstanbul. E, şimdi ben buradan bakıyorum cemaate, ne kadar sayıları; 60, 80, 100 bin kişi mi var? Artık bunların çoğu zaten Anadolulu... Ama bir üst kültür gelişmiş burada: Doğudakini hâkir görme! Herhalde soykırımdaki en büyük başarı da bu, yani bir toplum içerisinde farklı dinamikler oluşturup o farklı dinamiklerin kendine uygun olanını seçip diğerleriyle bunların çatışmasını sağlamak ve aralarındaki iletişimi kopartarak o parçaları yok etmek...

Bu arada entelektüellerimizin, kuyruklulara mesafeli durması da sınıfsal bir sorun. İtiraz ediyoruz; tekleştirmeyin kalıplara koymayın bizi. Biz diyoruz ki; "Biz hem hiçbirisiyiz hem de hepsiyiz." Dersim'den gelmiş Ermeni, Alevi olabildiği gibi, Diyarbakır'dan gelmiş Kürt de Müslüman olabilir. Bu Anadolulu olmaktır. "Bizi, biz olarak kabul edin ve bize sahip çıkın, doğru olan budur."

Kilise Dayatıyor...

Fakat çoğunlukla, "Bize benzeyin, kalıplara girin!" yanlış yaklaşımı ve baskısı devam ediyor. Özellikle Kilise devam ettiriyor bunu. Mesela benim vaftizimde bunu dayattılar bana. Vaftiz olabilmem için Ermeni olduğumu devletin nüfus müdürlüğünden alacağım nüfus kâğıdıyla kanıtlamam isteniyordu. Yani Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni "Bu adamın atası Ermenidir" demesi gerekiyordu.

Bunu, Kilise bana dayatıyor. Diyor ki; "Sen git, araştır, bul. Aile büyüklerinin bir tanesinin Ermeni olduğuna dair kanıt getir." Ben buldum, getirdim, fotokopilerini aldılar. Dedemin kaydında çıktı, dedem ölürken bir nüfus kayıt örneği çıkartmıştık 2004'te, orada annesinin ve dedesinin ismi vardı. Babasının ve dedesinin isminin Sarkis ve Manuş olduğu çıktı. Diyelim ki bulamadım, o zaman beni Ermenistan'a gönderiyor. "Git Eçmiyadzin'de vaftiz ol!" diyor. Cemaatine almıyor beni... Ya "git nüfus kâğıdına Hıristiyan yazdırt" ya da "Altı ay eğitimini almak zorundasın" diyor. O yüzden benim vaftiz olmam üç dört sene sürdü.

Bilinçli bir çaba var sanki. Nedenlerini görebiliyorum, korunması gereken şeyler var. Nedir mesela? Cemaat üyelerinin fazla olması, oy verecek seçmenin fazlalaşması; eğer bu bir "pasta" ise pay alacak kişi sayısının artması problem olarak görülüyor.

Her Ermeni Hıristiyan Olmak Zorunda Değil...

Vaftiz babam, aynı ismimi verdi bana: "Umut" dedi. İstenilen tüm şeyleri yerine getirdim ve ocak ayında küçük bir törenle vaftiz oldum. Ailem vaftiz olma sürecime temkinli, hatta şüpheci yaklaştı. Annem, "Sana bir şey olmasın" dedi. Hani anneler gözünden de sakınır ya, o anlamda... Annem de babam da destek oldular. Vaftiz törenime katıldılar. Ailede tek vaftiz olan benim...

Her Ermeni Hıristiyan olmak zorunda değildir. Alevi, Müslüman, Katolik, Protestan, Gregoryan, Ateist Ermeni de olabilir. Önemli olan onun dili, kültürü, tarihi... Irkı, soyu bir olmakla birlikte inançları değişebilir insanların... Bu konuda kilise anlayışının bir reforma ihtiyacı var.

Hıristiyanlık tarihinin en eski toplumlarından birisi Ermenilerdir. Kuralları fazla, dolayısıyla evlenmek, cenaze ya da bu tür işlemleri yapabilmeniz için kayıt olmak zorundasınız. Yoksa dışarıdan birisi olarak; "Ya, ben Ermeniyim ama vaftiz olmadım" deyip cenaze ya da düğün işleri yaptıramazsınız. Bu da bir dayatma. Ama Ermenistan'da böyle değil. Benim kuzenim geçen sene gitti, "Ermeniyim" diyorsunuz ve sizi o gün vaftiz ediyorlar.

Ayrıca burada vaftiz olmak ücrete tabi, "bağış" olarak alınıyor. Zangoçlara ve papaza verilen ayrı bir ücret var, onda da; mum tutan, senin vaftizinde bulunan insanlara ayrı bir para veriyorsun. Eğer bir tören yapacaksan bunun ücreti de farklı. Bunların hepsi ücretlendirilmiş. Bu uygulamayı çok yadırgadım ve benimsemiyorum.

Vaftiz Olmadan Önce Deisttim...

Çocukken vaftiz olmam gerekiyordu, maalesef sonradan oldum. Bundan kesinlikle pişmanlık duymuyorum. Fakat sünnet olmaktan dolayı

pişmanlık duyuyorum –bana sorulmadığı halde–. Vaftiz olmak çok güzel bir şey... Yani görselliğinden değil, o seremoniden bağımsız; arınıyorsun... Bu arınma ritüeli Pagan kültüründe de var. Munzur suyunda mesela vaftiz olunuyor.

Vaftiz olmadan önce Deisttim. Dinle, ibadetle işim olmadı. Ama vaftiz olduktan sonra görevimi yerine getirmeye çalışıyorum. Aslında benimkisi tamamen felsefi bir şey, bir dinle alakalı değil. Tamam, bağlı olduğum yer bir kilise ama bu benim bakış açımı değiştirmedi. Ben Samatya'daki kiliseye bağlıyım, Gregoryanız biz. Hiç bu konuda araştırma yapmadım ama Aram Sirpasan'ın dediğine göre Dersimli Ermenilerin %95'i Gregoryanmış. Doğu kilisesine yani Eçmiyadzin'e bağlı...

Hrant Dink'in Bir Sözü Var...

Diasporanın ne düşündüğünü bilemem ama insanların acılara karşı direnç göstermesine ya da acılara karşı duruşlarına saygı duyuyorum. Yeni acılar getirecek politikaları doğru bulmuyorum. Hrant'ın güzel bir sözü var. Diyor ki; "Evet biz Ermenilerin bu topraklarda gözümüz var çünkü kökümüz burada. Ama merak etmeyin, bu toprakları alıp gitmek için değil. Bu toprakların dibine girmek için." Ben de bu konuda aynı Hrant gibi düşünüyorum...

Fahri Devletli

Söyleşi
Tarih: 21 Aralık 2021
Yer: Dijon-Fransa
(İnternet üzerinden)

Alevileş(tiril)miş Dersim Ermenileri içinde en çok bilinen Devletli ailesinin en bilinen şahsiyeti ise Baki Devletli'dir. Aileden başka kişilerle de söyleşiler yapmıştım, ancak Baki Devletli'nin öyküsünün olmadığı bir çalışma eksik olurdu. Bu nedenle uzun zaman oğlu Fahri Bey'e ulaşmaya çalıştım, fakat bir türlü görüşme koşulları oluşturamadık. Son olarak bu söyleşiyi internet üzerinden yapmaya karar verdik.

Aslında Baki Devletli başlıbaşına yazılması gereken bir Alevileş(tiril)miş Ermeni kişilik. Antalya'da sürgündeyken dönemin valisi Haşim İşcan ('60'lı yıllarda da İstanbul Belediye Başkanı) ile başlayan ilişkileri, ticaret hayatı, Dersim'e dönüş, geride kalan Dersimli Ermenileri bulma ve onların haklarını koruma çabası, Alevi toplumuyla kurduğu dostluk ilişkisi, aşiretler arasındaki sorunlarda arabuluculuk rolü, devlet ile sürdürdüğü dengeli ilişki gereği Dersim'de Demokrat Parti ve Adalet Partisi teşkilatını kurması ve yerel siyasetteki etkisi...

Bu temel özelliklerin hepsini konuşmak, bilmek mümkün olmadı elbet. Ancak Fahri Devletli kendi yaşamöyküsünü anlatırken babası ve geniş ailesi hakkında da önemli bilgileri not etmemizi sağladı.

Fahri Devletli bir sosyalist ve ateist Ermeni olarak hem kendi kişisel öyküsünü, ailesini, Alevi toplumuyla ilişkilerini, devletin baskılarını anlattı hem de çocukları ve genç kuşakların etnik ve inanç kimliklerine nasıl bakması gerektiğine dair mesajlar verdi.

Bu söyleşide dikkatimi çeken iki nokta; birincisi babası

gibi toplumlar arasındaki ilişki ve çelişkiler konusunda son derece dengeli ve iyimser yaklaşımı, ikincisi ise Dersim'e olan özlemi...

Babamın Annesi Mirakyan Ermeni Aşiretindendi...

1954 Tunceli doğumluyum. Annemin adı Fatma, babamın Baki. Babamın Ermenice ismi Miran. Ama herkes onu Baki Devletli olarak tanır ve bir dönem Dersim'de herkesçe bilinen bir şahsiyet.

Babamın annesi Hatice Boztaş, yani nenem (Ermeni ismini unuttum) Ermenice konuşurdu. 1983 yılında 107 yaşında İstanbul'da öldü ve orada toprağa verildi.

11 kardeşin onuncusuyum. Ben ve benden 6 yaş küçük kardeşim hariç diğerleri hayatta değiller.

Babamın ailesi anne tarafından Dersim'in Nazımiye ilçesine bağlı Hakis köyünden Mirakyanlar olarak bilinen Ermeni aşiretinden. Anlatımlara göre babamın babasının ailesi çok eski zamanlarda Erzurum'dan Dersim'e gelip yerleşmiş. O zamanlar "Asadur Ailesi" deniliyormuş bizimkilere.

Babamlar beşi erkek, ikisi kız yedi kardeş. Hayatta olan Fatma Halam 85 yaşlarında, Almanya'nın Bilefeld şehrinde yaşıyor, akrabalarımızdan İsmail Gültekin ile evli. Erkek kardeşler: babam Baki (Miran), amcalarım Ali, Hasan (Mardik), Haydar, Hüseyin. Kız kardeşleri: Emine ve Fatma.

Ermeni Olduğumuzu Biliyorduk, Sonradan Öğrenmedik...

Bizim ailenin hepsi Dersim'de doğup büyümüşler. Hepsi sanatkâr insanlar. Esas köyümüz Gazik. '60'lı yıllarda üç amcam Ali, Hasan (Mardik), Haydar ve Fatma Halam Almanya'ya gitmişler. Hasan Amcam kesin dönüş yaptı ancak diğerleri yaşamlarının sonuna kadar orada yaşadılar, çocukları ve torunları da Almanya'da yaşıyor.

Biz çocukluktan itibaren ailemizin ve çok yakın akrabalarımızın Ermeni olduğunu biliyorduk, sonradan öğrenmedik. Dersimlilerin çoğunluğu da bizim ailemizin Ermeni olduğunu biliyordu. Babam, annem ve onların da büyükleri Ermenice bilir ve kendi aralarında konuşurlardı. Ancak biz çocuklardan gizli konuşur ve öğrenmemizi istemezlerdi. Bu nedenle bizler Ermenice bilmeyiz.

Alevilerin İnancına Tabi Olmuştuk; Pir-Talip İlişkimiz Vardı...

Hıristiyan inancımıza göre Noel ve Paskalya bayramları kutlanırdı. Elbette bu kutlamalar alenen değil, birbirini tanıyan ve güvenen Hıristiyan aileler arasında yaşanırdı.

Çevremiz ve komşularımızın hepsi Alevi inancına mensup insanlardı. Biz onların inancına saygı duyuyor, onlarla birlikte onların oruçlarını tutuyor, cemlere katılıyorduk. Harçik'te kalıyorduk ve Harçik köyünün yarısı bizimdi. Ekonomik durumumuz çok iyiydi. Annem 12 sene 12 İmam Orucu tuttu, sonra kurban kesti. Düzgün Baba'ya yalınayak giderdik. Hem de oruçlu, şafak sökerken çıkardık yola... Alevilerin inanç önderleriyle pir-talip ilişkilerimiz vardı. Körkes köyündeki Kureyşan Ocağından gelen pirlerimizin soyadları Küçükova ve Cansız'dı. Bu inanca tabi olmuştuk. Onlardan bize herhangi bir baskı veya tepki gelmiyordu. Evet, onlar inancımıza karışmıyorlardı ama bir gün de gelip bizim orucu tutmadılar, bayramlarımızı kutlamadılar.

Ailemizin 1915 Acısı, Yarası Bize Miras Kaldı...

1915'e dair büyüklerimizden öğrendiklerimize göre kayıplarımız, ailenin acısı ve yarası ağır olaylarla yüklü olduğundan bizlerin yanında fazla dile getirilmese de bunlar bize miras kaldı...

Büyük dedemin (babamın dedesi) kardeşleri kayıp (isimlerini bilmiyorum), aile bireylerinin bazıları öldürülmüş. Birileriyle yıllar sonra Amerika'da (eşimin ailesi olan Çolak'lardan biri, ona "Amerikalı Amca" deniliyordu) ilişki kurulmuş ve 1964 yılında İstanbul'a gelmiş ve abimle görüşmüş. Amerikalı Amca çok zengin olmuş ve hiç evlenmemiş. Sonra kız kardeşinin torunu Y. Çolak Amerika'ya gidip gelmiş. Daha sonra bazı olumsuz şeyler yaşanmış ve ilişki kopmuş. Amerika'da servetini kiliseye bağışlamış. Diğeri de Ermenistan'da bulunmuş ve 1964 yılına kadar babama mektupları geliyormuş. Fakat Kıbrıs meselesi döneminde devlet, babamı güvenlik nedeniyle sorgulamış ve mektupları engellenmiş. Bir daha da haber alınmamış.

Köklerini Arayan Kadın Meğer Annemin Halasıymış...

Boğos Dedemle (Annemin babası) kız kardeşi 1915 Kırımında hayvanları otlatırken köye asker gelmiş ve ne kadar Ermeni varsa hepsini toplamış. Dedemle kız kardeşi kaçmış, asker kovalamış. İkisi birden nehre atlamışlar ve birbirlerini kaybetmişler.

Boğos Dedem Mazgirt ilçesine gitmiş, kız kardeşinden ise bir daha haber alınamamış. Dedem bu olayı anneme ağlayarak anlatırmış. Yıllar sonra V. Diribaş isminde Tuncelili Tapu Müdürü bir hemşehrimizin Hatay'a tayini çıkmış. Orada yaşlı çiftlikleri ve evleri olan zengin bir kadınla tanışıyor. O kadın kökünün Dersim'de olduğunu, orada şu anda Ermenilerin olup olmadığını soruyor Tapu Müdürüne. O da babamın (Baki Devletli) adını veriyor. Kadın 1972 yılında Dersim'e gidiyor akra-

balarını arıyor, babamla da görüşüyor. Orada insanlara hayat hikâyesini anlatıyor. Babam bunun üzerine bütün çevre köylerde araştırıyor fakat bir bilgi edinemiyor. Yaşlı kadın adresini bırakıp Hatay'a dönüyor. Babam aylar sonra evde bu olayı anlatırken annem, "O benim halam" diyor. Meğerse o köklerini arayan kadın, annemin halasıymış ve ne yazık ki babam annemin bu öyküsünü o an öğreniyor. Sonraki zamanlarda bir türlü görüşemiyorlar, oysa adresi vardı babam da gidip bulabilirdi.

Önemli bir olay da o Ermeni Soykırımında bizim ailenin çoğunu komşuları ve Dersimli aşiret reisleri koruma altına almış ve bizim akrabalarımız diye devlete vermemişler. Bizim sülale Yusufan aşireti içerisinde kalmış, diğer aşiretlerle de çok iyi ilişkilerimiz olmuş.

1937-38'de Bizimkiler İkinci Kez Kırım Yaşıyorlar...

1937-38 yıllarında Alevi toplumuyla birlikte çok büyük acılar çekmişler; yokluk, açlık, sefalet, sürgün... Yani sizin Dersim 1937-38 hakkında bildiklerinizin hepsini bizimkiler ikinci kez yaşamışlar.

Sağ kalanlar Elazığ'da toplanıp kara vagonlara bindirilmiş, günlerce aç susuz bırakılmış, başta Kayseri olmak üzere Kütahya, Bolu, Antalya gibi şehirlere sürgün edilmiş ve orada "zorunlu iskân"a tabi tutulmuşlar.

Türkleştirmek için önce isimleri değiştirilmiş, Müslümanlaştırılmak için Kuran kurslarına gönderilmişler. Asimilasyon için aileleri birbirinden ayırarak değişik köylere, bölgelere yerleştirmişler.

Tüm bunlara rağmen aileler birbirinin izini sürmüş, çoğunlukla iletişim kurmuşlar ve tüm zorluklara rağmen 1950'li yıllarda çoğunlukla oradaki arazilerini bırakıp Dersim'e geri dönmüşler. Tabii geri dönmeyenler de olmuş.

Zorlukları Vardı Ama Dersim'de Ermeni Olmak Güzeldi...

Asıl ondan sonra Dersim'de Ermeni olmak zordu. Bu zorluk kısmen halktan, esas olarak da devletin uygulamalarından kaynaklıydı. Bu zorluklar yüzünden biz Dersimli Ermeniler İstanbul, Almanya, Fransa, Arjantin, Kanada olmak üzere çeşitli memleketlere dağıldık. Dağıldık ama ilişkilerimiz kopmadı; haberleşiyor ve görüşüyoruz.

Ermeniydik ama Ermenistan bizim için çok bilinen bir yer değildi. O zamanlar Ermenistan kapalıydı, gidilemiyordu. Kapalı olmasa da biz oraya gitmeyi ve orada yaşamayı hiç düşünmedik. Zaten orayla hiçbir bağımız yoktu. Çünkü benim ülkem Türkiye, vatanım Dersim'di. İstanbul'u değil Dersim'i özlüyorum.

Dersim'de birkaç küçük ayrıntı dışında Ermeni olmak güzeldi. Ayrıntı dediğim durumlar, olaylar aslında orada Dersimli aşiretler arasında da yaşanan şeylerdi.

1972 yılında Almanya'dan gelen amcalarımla birlikte Dersim'e gezmeye gittik. Çarşıda dolaşırken "Dersim'in delileri"nden Sey Usen (Seyit Hüseyin) amcamın koluna sarıldı, bırakmıyor. Amcam da "Sey Usen benden ne istiyorsun söyle" dedi. Sey Usen amcama Zazaca, "Siz buradan niye gittiniz, siz gittikten sonra buralar viran oldu ve ıssız kaldı" dedi. Hepimiz çok etkilendik, adam yıllar sonra bizi unutmamıştı. Burada Sey Usen'in anısına saygılarımı sunmak istiyorum...

İsteyerek Beraber Yaşamayı Öğrendik...

Alevi inancıyla yaşamak güzel, biz bilerek, isteyerek beraber yaşamayı öğrendik; baskı ve zor olmadan... Ermeni veya Alevi olmak bir şeyi değiştirmiyordu bizim için. Aşiretler kendi aralarında nasıl yaşıyorsa biz de onlar gibi yaşıyorduk.

Biz, sürgünden Dersim'e döndükten sonra daha da özgür yaşamaya başlamışız. Tabii istisnai durumlar hariç.

Kasabı, terzisi, nalbantı, kalaycısı, marangozu, demircisi, dondurmacısı, avukatı, esnaf ve sanatkârı... neredeyse hepsi Ermenilerden... Dersim'de böyle devam etmişiz.

Babam DP ve AP'nin Tunceli'deki İlk Kurucusuydu...

Ben 1954 yılında Dersim'de doğmuşum, 1958 yılında Diyarbakır'dan gelen gezici bir papaz tarafından Elazığ Süryani Kilisesi'nde vaftiz edilmişim. Kendimi bildim bileli Ermeni olduğumu biliyordum. Çünkü Dersim'de Baki Devletli kimdir diye sorulsa ilçelerden, merkezden hemen hemen bütün halk Ermeni olduğunu bilir. Tabii bunu o dönem için söylüyorum. Yeni dönemin gençleri tanır mı tanımaz mı onu bilemiyorum. Bu arada ben 43 yıl Dersim'e gidemedim, oradaki değişim konusunda fazla bir şey söyleyemem.

Babam 1978 yılında öldüğünde 65 yaşındaydı. Harçik'te hayvancılık yapıyor, tosun besliyordu. Bir gün tosun vurup babamın bacağını kırmış, İstanbul'a getirdik, hastanede narkozdan öldü, mezarı İstanbul Zincirlikuyu'da. Her bir akrabamız başka yerde öldü; Antalya, Kütahya, Bolu, Almanya, Fransa'da mezarlarımız var.

Babam siyaseten DP (Demokrat Parti) ve AP'liydi (Adalet Parti) ve bunların Dersim'deki kurucusuydu. Tunceli Milletvekili Kenan Aral akrabamızdı, seçimlerde babam onun seçilmesi için çalışırdı.

Ben de 1968 yılının sonunda Devrimci Gençlik Derneği'ne üye oldum. Bizim ve yeni siyasi sürecin etkisiyle 1972 yılında babam siyaseti bıraktı.

Ermeniyim, Dinim Yok! Her Ulusun Dincisi ve Dinsizi Var...

Bizim ailemiz din konusunda çok katı değildi, elbette büyüklerimiz kendine göre ibadet yaparlardı. Ancak benim dinî inancım yok, iyi insan olmak için dine ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum. Ermeniyim ve dinim yok! Her ulusun dincisi ve dinsizi var. Ben Ateistim ve dincilerin bundan ötürü beni dışlamasını hiç önemsemiyorum. Çünkü ben yaptıklarım ve yaşam tarzımla onlarla her yerde beraberim. Bizi birleştiren ve ayrıştıran dinden çok daha önemli değerler var...

Kendimi ifade edebildiğim günden beri sosyalist mücadele içinde oldum ve hâlâ bir Ermeni sosyalist olarak mücadeleye devam ediyorum.

Çocuklarımız da Bizimle Aynı Değerlere Sahip...

İstanbul Pertevniyal Lisesi'nde okudum sonrasında girdiğim İstanbul Edebiyat Fakültesi'nden ayrıldım ve mali müşavir olarak çalıştım, şirket yöneticiliği yaptım. Sonra da bırakıp Avrupa'ya geldim.

Sosyalist Ermeni olarak şimdi Fransa'da yaşıyorum. Benim gibi Dersimli bir Ermeni olan Pamuk Çolak (Ermeni ismi Ani) ile İstanbul'da tanışıp evlendik. Dünyaya aynı pencereden bakıyoruz...

Çocuklarımız da bizimle aynı değerlere sahipler. Dersimli Ermeni kimlikleri ve sosyalist kişilikleriyle Viyana'da yaşıyorlar.

Kızımız Viyana Teknik Üniversitesi mezunu ve General Motor'da Proje Mühendisi, oğlumuz Paris Üniversitesi'nde ekonomi ve felsefe, Viyana Üniversitesi'nde Mühendislik okudu, ticaretle uğraşıyor...

Ermenice Bilmiyorum, Zazaca Biliyorum...

Ermenice bilmiyorum ama iyi derecede Dersim dili (Kırmancki/Zazaki) konuşuyorum. İstanbul'da kaldığım öğrenci yurdunda Zazaca konuştum diye karakola götürüldüm ve günlerce tutuldum.

Abim Musa Devletli'den bahsetmek isterim. 1962 yılında Hukuk Fakültesi'nde okudu, politik nedenlerle çok sorun yaşadı ve okulu bırakıp, ticarete başladı.

'60'lı yıllarda Hüseyin Sıtaç'ın sahibi olduğu *Tunceli'nin Sesi* gazetesinde Yazı İşleri Müdürlüğü yaptı. Sonra *Milliyet* gazetesinde çalıştı, daha sonra da İstanbul Ticaret Odası'nda (İTO) Diş Ticaret Müdürlüğü yaptı.

1980'li yıllarda dönemin Başbakanı Turgut Özal ile bir toplantıda tartışma sonrası rahatsızlanıp kısmi felç geçirdi. Uzun bir tedaviden sonra tekrar İTO'da çalışmaya devam etti. 2000 yılında emekli oldu ve ne yazık ki 2005 yılında kaybettik.

Dersim'de bildiğim ve hatırladığım bazı Ermeni ailelerinin soyadları:

Devletli, Çolak, Gültekin, Çelik, Göçer, Dertli, Karadaş, Akyüz, Basut, Akkuş, Varis, Aslanpençesi, İlbin, Yurdakul, Göz, Polat, Boztaş, Korkmaz, İres, Altun, Kayan, Özer, Canik, Kaya, Yıldırım...

Fahri Devletli'nin Dijon-Fransa şehrinde akrabaları

Murat Akyüz

Söyleşi
Tarih: 29 Nisan 2014
Yer: Köln-Almanya

"Keğeyanlar" yani Murat Akyüz'ün ailesi Dersim'in yerleşik ailelerinden biridir. Onlar pamuk ekimi yapar, tezgâhta kumaş dokurmuş...
Murat Akyüz pek çok Dersimli Ermeni gibi iki tertelenin öyküleriyle büyümüş. 1915'i nenesinden dinlediği "yanık bir türkü"den, 1938'i ise bizzat o sürecin tanığı, mağduru babasından, annesinden ve amcalarından dinlemiş...
Uşak'ta 30 yaşındaki babası Mardiros zorla sünnet edilerek "Hüseyin" adı veriliyor.
Kendisi de 1948 Sürgün dönüşünde yolda dünyaya gelmiş...
Dersim'de yaşadıkları sorunlar nedeniyle 1956 ve/veya sonrası zorunlu olarak Elazığ'a, sonra da İstanbul'a göç etmişler.
1915 yılında Rusya, Amerika, Fransa'ya dağılan aile bireylerinin çocukları ve torunları 2000'li yıllarda birbirini bulup bir "Keğeyanlar Soyağacı" çıkarıyor...
Tüm bunların yanında ötekileştirme ve nefret kültürüne maruz kalmış ve hâlâ kalmakta olan Ermeni toplumunun durumuna dikkat çekerken bir gerçeğin altını çiziyor. "Ne yaşanırsa yaşansın, kim ne derse desin biz Müslümanlarda 'Gâvur', Alevilerde 'Lâze/Çena Hermeniyiz..."

Babamın Nüfus Kâğıdında "Mühtedi" Yazardı...

"Doğum yerin neresi?" dediklerinde şaşırıyorum. Çünkü 1948 yılında Uşak'tan sürgün dönüşü, tren Elazığ'a gelir gelmez annemi hastaneye yatırmışlar ve orada doğmuşum.

Benden önceki birkaç çocuğunun ölümünden dolayı annem ahdetmiş; "Eğer çocuğum erkek olursa, adını Murat koyacağım ve yedi sene Munzur'da kurban keseceğim" demiş. O kurban kesişleri çok iyi hatırlıyorum...

Benden sonra bir erkek, üç kız, dört kardeşim daha oldu: Hayganuş, Mayram, Annagül, Sarkis. Bunlar, bizim evde kullandığımız isimler... Nüfus kâğıdındaki isimler ise: Muazzez, Makbule, Gül ve Şakir. Babamın ismi Mardiros, '38 Sürgününde Hüseyin oluyor. Annemin ismi Elmas'ken, Hane oluyor... 1964'te İstanbul'da mahkeme kararıyla tekrar kendi isimlerimizi geri aldık. Babamın nüfus kâğıdında "Mühtedi" yazardı: "Dönmüş" demekti...

Babamgillere "Keğeyanlar" derlerdi. Dersim'de, köy ve çevresinde "Keğeyanlar" olarak bilinir. Keğeyanlar, o köyün kâhyasıymış... Dedem Agopyan'ın babası Giragosora'nın kâhyasıymış. Babası öldükten sonra kâhyalık dedeme geçmiştir. Suroğlu aşireti varmış orada... Başka aşiretler de danışman olarak Keğeyan'a sorarlarmış; o, önemli yerlerde kararlar verirmiş. Yani Alevi toplumuyla aralarında iyi ilişkiler varmış, köyün büyüğü ve saygın kişi olarak danışırlarmış. Aşiretler arasında huzursuzluklarda onlara aracı olur çözerlerdi.

Pamuk, Dokuma, Boyama Her Şeyi Kendileri Yaparlarmış...

Babam Mardiros, 1907 yılında Dersim'in Merho köyünde doğmuş. Sekiz erkek, bir kız dokuz kardeşlermiş... Kız kardeşleri i 14 yaşındayken Taptik köyünden Kevork diye biri kaçırıyor: Önce Suriye'ye sonra Beyrut'a geçiyor. Altmış sene sonra ancak Türkiye'ye geldi, İstanbul'a...

Babamgil çiftçilikle uğraşırdı, dedem ise duvar ustasıydı. Yani ailenin yarısı inşaat işleri, yarısı hayvancılıkla uğraşırdı. Herkesin kendine göre iş taksimatı vardı. Köyde o zamanlar 20-30 inek sahibi olmak büyük bir zenginlikti. Karasabanla çiftçilik yaparlarmış, pamuk tarlaları vardı. Mesela her tarlanın bir ismi vardı: "Bağ tarlası", "Pamuk tarlası" gibi... Babama bir gün sordum: "Baba, buna niye pamuk tarlası diyorsunuz?" "Oğlum, biz zamanında burada pamuk ekerdik" dedi. "Çıkrıklarla dokumacılık yapardık. Şapiklerimizi, şallarımızı, bütün giysilerimizi kendimiz dokur, dikerdik." Evlerinde ağaç köklerinden, çeşitli bitkilerden yapmış oldukları boyalarla boyama işlerini de kendileri yaparlarmış. Öyle güzel boyalardı ki; güneşte, yağmurda, karda hiç solmayan, renk vermeyen türdendi...

Köyümüz Sık Sık Talan Ediliyormuş...

1938'e gelene kadar ailemiz birkaç kez talanlara maruz kalmış. Bu talanları da zamanın Hamidiye askerleri, şimdiki köy korucuları denenler

yapmış... Bir de Ale Gax diye birisi varmış, üç dört kere de o talan etmiş. Köyün aşiretleri buna karşı gelmişler. Bako Ağalar –"bizim dostumuzdu" derdi babam– sayesinde bizim malların hepsini getirip kayıpsız geri vermişler.

Bir seferinde de dedemin ölmüş olan kardeşi Haçik'in karısı Elçik'i, baskında Ale Gax götürmüş. Gece yarısı kadın "tuvalete gideyim" diye dışarıya çıkıyor. Oradan gece, ay ışığında kaçarak, ormanların içinden eve geliyor. Kadın senelerce o şoku üzerinden atamadı. Dedem kadını rahat bırakmaları için, "ben evlendim" deyip, kendi korumasına alıyor ve ölene kadar da bizim aileden dışarı çıkartmıyor. '38 Sürgününe birlikte gönderiliyorlar.

Komutan, "Agop, Çocuklarını Al Burayı Terk Et!" Demiş...

1938'de Dersim halkına karşı Türk Devleti bir harekâta başlıyor. O vakit Merho'ya seyyar bir karakol kurmuşlar. Oranın bir komutanı da yemeğini her akşam bizim evde yermiş... Bizim bu isyanla falan işimiz olmamasına rağmen komutan dedeme, "Agop, çocuklarını, aileni topla, burayı terk et!" demiş. Bunu bir türlü anlayamamışlar... Nasıl terk edelim!... 300-400 tane küçükbaş hayvan, bu kadar inek, bu kadar variyet!...

Komutan "Köyü terk edin!" dedikten sonra dedem, "Bari şu ekinleri toplayalım, bu iki üç ev kalsın burada" demiş. Babam evin büyük oğlanlarından olduğu için köyde kalmış, jandarmalar yakalayıp götürmüşler: "Vay, sen daha gitmedin mi?" diye. Babama çok kötü işkence etmişler ki babamın ölümü bundan oldu. Ayaklarının dibine suyu döküp karakolda dövmüşler, "Sen daha burada ne duruyorsun?!" diye. Babam, o yaralı ayaklarıyla köyü terk edip yürüyerek Mazgirt'e gitmiş...

İlkbaharmış... Murat nehri çok azgınmış... Sular yükselmiş... Hayvanları atıyorlar suya karşıya geçsinler diye, koyunların yarısını su götürüyor... Kurtulan kurtuldu, kurtulmayan gitti...

O zaman Sorpiyan köyünden Mazgirt'e karşı tarafa geçmek için suyun az derin ve az şiddetli yerlerini arıyorlar. Neyse sonunda birkaç yer bulup geçiyorlar karşıya... Hayvanları satıp gidip Elazığ'a yerleşiyorlar...

Ha, köyden ayrıldıkları zaman da, hayvanlarımızın içinden cins keçilerimizin, ineklerimizin birkaç tanesini (15-20 tane) Solgun ailesine bırakıyorlar. Diyorlar ki; "Eğer geri gelirsek, bunları bize verirsiniz. Gelmezsek size helal-i hoş olsun". Dersim'den Elazığ'a geliyorlar. Elazığ'dan sürgüne...

Kadınların Saçları, Erkeklerin Sakalları Kesiliyor...

Seyit Rıza yakalanıp idam edildiğinde Elazığ'dalarmış, büyük harekât ondan sonra başlıyor.

Bir gece sabaha karşı, kapılar çalınıyor... Kadın, erkek hepsini Elazığ'daki tren istasyonunun altında topluyorlar... Tel örgüler arasına koyuyorlar... Kadınların saçları, erkeklerin sakalları kesiliyor... Herkesi susuz banyolara sokuyorlar... DDT [çok zehirli bir böcek ilacı] gibi bir ilaç döküyorlar üzerlerine... Bu ilacı koltukaltlarına, sağlarına sollarına sürüyorlar... Ondansonra karanlıkta elbiselerini veriyorlar. "Baba, oğlunun elinden elbise çekişiyordu(k)..." diyorlardı, böyle bir günmüş...

Uşak'ta Bir Caminin Avlusuna İndiriyorlar...

Elazığ'da yaşayanlara –her aileden bir kişiye– "Gidin, neyiniz var neyiniz yok satın, gelin!" diyorlar. Bir jandarma eşliğinde Elazığ'daki eve gidiyorlar, ne varsa yok pahasına veriyorlar.

Sonra da yük trenlerine bindirip gönderiyorlar, nereye gideceklerini de bilmeden... Uşak'ta bir caminin avlusuna indiriyorlar bunları.

Yola çıkmadan önce de isimlerini değiştiriyorlar. Nüfus memuru, "Ya Agop Efendi, senin tenin beyaz, soy ismini Akyüz yapalım, bundan sonra Keğeyan değil" demiş... Bizim esas soyadımız Keğeyan'dır. Aşiret Keğeyan olduğu için. "Agop'u Ali, Margiros'u Hüseyin yapalım" deyip, kırk kişilik ailenin isimlerini değiştirmişler. Kelime-i şahadet getirtip erkekleri sünnet ederek, İslam (Müslüman) olarak gönderiyorlar. Düşünün babam 1907 doğumlu; o zaman 30 yaşında sünnet ediliyor.

Öncelikle isimlerini ve dinlerini kimliklerinde değiştirelim ki, gittikleri yerde zorluk çekmesinler. Böylelikle de bunları artık Türkleştiririz, İslamlaştırırız (Müslümanlaştırırız)... Biz buna "Kansız katliam" deriz!... Bizim tarihimizde iki tür katliam vardır: Biri kanlı, diğeri kansız! Ben dilimi konuşamadığım, dinimi yaşayamadığım zaman kayıp bir insanım... Dinleri değiştirilip isimleri kalan 2-3 milyon Ermeni varmış, bir söyleme göre...

En çok zoruma giden, Doğulu kiminle görüşüyorsam; "Benim babaannem" yahut da "Nenem Ermeni" diyor! Yahu kardeşim, biriniz de Allah için çıkın da deyin ki, "Dedem Ermeni!" Diyemiyorlar bunu çünkü ne kadar genç kız varsa kendilerine karı olarak alıyorlar!... Yani her ailede, her aşirette birkaç tane Ermeni kızı var...

Babaannem Hiç Türkçe Bilmezdi, Ermenice Konuşurdu...

Babaannem hiç Türkçe bilmezdi, sadece Ermenice konuşurdu. İsmi Marta'ydı, bir papaz ailesinden gelmeydi. Çok severdik nenemi... Onun için de kızımın ismi Marta'dır... Nenem çok iyi bir insandı, sekizi erkek, dokuz çocuğun annesiydi; o ananın eli öpülür.

Babaannem "Biz Vanklıyız" diyordu ama hangi Vank'tan geliyor, bilemiyorum... Çünkü çok yere "Vank" diyorlar. Kilise ve manastırların

olduğu yerlere "Vank" deniliyor. Heç ya da Zımekli de olabilirler, Halvori Vanklı da...

Kendi kardeşlerinin çocuklarında, Dersim olaylarından süngü yarası vardı. Adı Sultan'dı; Zımek'te ölülerin altında kurtulan çocuktur. Frankfurt'ta yaşıyordu, rahmetli oldu... O süngü izleri bile yani... Annesi kapanmış üzerine öyle kurtulmuş... Annesi öldürülmüş, babası orda öldürülmüş; üç erkek, bir kız kardeş... Bu nenemin kardeşlerinin çocukları...

Kurtulan üç çocuk... Bir tanesini bir Kürt ailesi almış götürmüş. Yedi sene sonra gelmiş, kardeşlerini bulmuş... İşte, Sultan da kendi tanıdıkları aracığıyla, sağ kalanlarla görüşmüş. Böylelikle üç kardeş ayrı ayrı yerlerde; Martar, Siregan, Vartan... Bir de Sultan kurtuluyor...

Sultan'ın çocukları var, Paris'te yaşıyorlar. Agop Ahbar'ın kız kardeşinin kızı onlardan biriyle evli... Onların içinden yalnızca Siregan yaşıyor... Amerika'da, Washington'ta yaşıyor... 40-50 sene önce Türkiye'yi terk ediyor, Amerika'ya yerleşiyor.

Ben Ermenistan'da biriyle konuşurken, "Ya, Suriyeli bir Ermeni ailesiyle Türkiyeli bir Ermeni vardı; Harpetli, Dersimli" dedi. "Kim?" dedim, "Siregan" dedi. "Varol mu?" dedim, "Evet, Varol" dedi. Aman! Otelin ismini aldım. Gittim, buldum Siregan'ı... 78-80 yaşlarında... Orda da birkaç tane kitap yazarları Siregan'ın arkasında çevrili duruyorlar. Dersim Katliamı üzerine, onun hayatını filme çekmek istiyorlardı... Siregan'la gittik. Aman!... Sarmaş dolaş... Şimdi, devamlı telefonla görüşüyorum Siregan'la...

Türkiye'ye bir iki kere geldi galiba. Yani diyeceğim, Uşak'ta babamgille on sene sürgünde beraber kalmışlardı.

Ali Efendi Namaza Buyurun!...

Uşak'taki ilk sabahlarında hoca gelip, "Ali Efendi, namaza buyurun!" demiş. Dedem, afallamış çünkü namaz nasıl kılınır, bilmez.

Dedemler bu cami, namaz, din meselesinden ertesi gün gidip şehirde kiralık büyük bir ev tutup oraya geçiyorlar. Dışarıda Ali, Mehmet oluyorlar ama evde hep Ermenice konuşuyorlar. Babamın da artık yaşı 40'a gelmiş, evlenmesi lazım... Çevrelerinde, Hıristiyan bir Ermeni kızı olmadığı için hiç kimse aklından evlenmeyi geçirmiyor. Sekiz delikanlı... Araştırıyorlar, kendileri gibi göç etmiş Ermenileri bulup onların kızlarıyla evleniyorlar. Annem de bunlardan bir tanesi... Babamdan 25 yaş küçük. Annem o kadar küçükmüş ki, yaş olarak babamdan, üç dört ay nenemin yanında yatmış, bir türlü alışamamış babama. Böyle bir ev... Fakat zamanla artık her şeyi kabullenmişler...

Bunların yanı sıra annemin tarafındakilerin hepsi Kütahya-Gediz'e sürgün edilmişler.

Anneannemi de Bir Kürt Kadını Eteğinin Altına Saklayarak Kurtarmış...

Annem Mazgirtli. Annemin dedesi, anası, kardeşleri hepsi, bütün aile yok edilmiş. Kesmişler! 1915 Kesimi... Nenem çok acılı ağlardı... Derdi ki; "Kardeşimi, babamı alıp götürdüler. Babam giderken bana dedi ki, 'Falan dut ağacının altında mezarlıklar var. Onun altında bir şey gömmüşüz, eğer biz geri gelmezsek, onu git sen al!'" İki gün sonra duymuşlar ki, köyün arkasındaki tepeye götürüp hunharca kesmişler. Özellikle kardeşinin ölümü, kendisini çok sarsmış...

Anneannemi o köydeki bir Kürt kadını kendi eteğinin altına saklayarak kurtarmış. Dedem İbrahim (Abraham) de 6-7 yaşındaymış. Köyün hayvanlarını otlatmak için dağa çıkmış, o yüzden kurtulmuş. Jandarmalar buğday ambarlarını süngülerle deşip "Acaba içinde Ermeni saklanmış mıdır?" diye kontrol edermiş. Bir Ermeniyi saklamak büyük suçmuş, buna rağmen demek ki, vicdanlı insanlar da varmış... Yıllar sonra nenem ve dedem, bir çeşmenin başında karşı karşıya geliyorlar ve birbirleriyle evleniyorlar.

1915, O Dut Ağacının Altı...

Anneannemin ismi Rane, dedemin Abraham (İbrahim), "Kel İbrahim" derlerdi. Haftalarca dağda kalmış, bitlenmiş, yaralar çıkmış... Köylü ne yapsın, kimsesiz bir çocuk, yetim, garibân tek başına... Karasakız bıçağı ile bütün kafatasının derilerini sökmüşler...

Nenem 1915'te 5-6 yaşındaymış, çok çok iyi hatırlıyordu. O dut ağacının altına gitmiş ancak babası götürüldükten sonra rüzgâr, sel, yağmur; toprak çok yeni kazıldığı için her şeyi alıp götürmüş. Bakmış ki, ne küp var, ne bir şey!...

Cesaret Edip Ermeni Toplumuna Giremediler...

1915 Soykırımından kurtulanların çocukları bu sefer de Dersim Katliamını ve sürgünü yaşıyorlar. Dersim sürgününden sonra o, "kansız katliam" dediğimiz; dinlerinden, dillerinden uzak, Alevi ve Kürt nüfus içerisinde kaldılar. Ancak kendi evlerinde Ermeni olduklarını biliyorlardı. Son birkaç yıla kadar bir türlü cesaret edip de Ermeni toplumuna giremiyorlardı.

Bunların içinde bir tek annem, babamın ailesinin içinde Ermeniceyi öğrenmişti. Dayılarımı kurtarmak için Tunceli'den İstanbul'a getirip kendi mahallesinde, İcadiye'de birer ev aldı ve yerleştirdi. Fakat annemin Almanya'ya yanımıza gelmesiyle onlar yine orada yalnız kaldılar. Bir türlü cesaret edip Ermeni toplumuna giremediler. Çocukları da gireme-

di, yaklaşamadılar. Hepsi biliyorlar Ermeni olduklarını... "Ne yapalım, ağabey! İşimizi gücümüzü kurduk. Ermeni olduğumuzu söylersek hepsi bizi taşlarlar, yuhalarlar" dediler. Böyle de mezara kadar gider bizimkiler.

Size yaşadığım çok acı bir şey anlatacağım. Annem burada Almanya'da öldü. Annemin ölmeden önce tek üzüntüsü, kardeşlerine bir türlü sahip olamadığı, onların Ermeni isimlerini alamamalarıydı.

Çocukları ve Torunlarıyla Birlikte Vaftiz Oldular...

Dayım Yusuf İres, İstanbul Bağlarbaşı'nda terzilik yapar. İstanbul'a gittiğimde dayımla bunu paylaştım: "Siz kendi benliğinizi kazanmadığınız, Ermeniliğinize dönmediğiniz için gözü açık gitti annem" dedim. Dayım bundan çok duygulandı, kahretti. "Oğlum Ermeniler bizi kabul etmez ki, mezar yeri bulmaya!" dedi.

"Allah sana uzun ömür versin, eğer sen istersen, ne yapar yapar, seni Ermeni mezarlığına gömerim" dedim. İstanbul Ermeni Patriği'ne gittim, kuralları öğrendim. Daha önce ne yazık ki, dayım, Karacaahmet Mezarlığı'ndan kendisi ve hanımı için yer almış! Şimdi ise dayım karar verdi Ermeni mezarlığına gömülmeye. Çocukları ve torunlarıyla birlikte vaftiz oldular... Çok memnun... Her hafta kilisesine gidiyor, "Şimdi rahatım" diyor. Bu bir başlangıç oldu, arkası geliyor yavaş yavaş... Korkusuz bir şekilde Ermeniliğe ya da Hıristiyanlığa dönüş yapıyorlar. Ermeni oluşlarını kabullenerek...

Fakat ne yazık ki, yengeme kabullendiremedik bir türlü. Ramazanda geceleri kalkıp, "sahura kalkıyoruz" diye ışıkları yakıyor ama oruç tutmuyor, sırf mahalle baskısından kurtulmak için... Düşünebiliyor musun, gece yarısı kalkacaksın, ışığı yakacaksın, komşun "sahura kalktı" desin diye! Bu nasıl bir baskıdır, bu nasıl bir korkudur, nasıl bir yaşantıdır!... Ömür boyu bu yaşantıyla, bu korkuyla yaşadılar. İstanbul gibi bir yerde!...

Oradakiler (İstanbul) bize hep saygı duydular, bizimkiler bu kompleksi içinden atamadılar bir türlü. Yani uzun senelerin vermiş olduğu bir baskıydı bu, önceden gelen bir baskı... Tunceli gibi bir yerde herkes; "Lâze Hermeni", "Çenê Hermeni" derdi... İstanbul'da da, ben tahmin etmiyorum ki, komşular arasında Ermenilere karşı düşmanlık olsun. Herkes birbirleriyle çok iyi geçiniyor. Bizim de Bağlarbaşı'nda evimiz var, eskiden yüzde sekseni Ermeniydi, şimdi yüzde beşe düştü belki ama bize karşı bir saygıları var.

Merho'ya Dönüş ve Yeniden Düzen...

Uşak'ta amcalarımın sadece iki tanesinin okula gitme şansı olmuş. Çetin'le Yaşar yani Kirkor'la Serop... Bunlar, en küçükleri. Üç amcam

da orada Ermeni kadınlarla evleniyorlar. On sene sonra sürgün bitiyor. Ailenin hepsi Merho'ya geri geliyor. Ben dünyaya yeni gelmişim, yolda. Benim gibi iki üç tane daha çocuk varmış.

2. Dünya Savaşı henüz bitmiş, yokluk, kıtlık zamanı; Varlık Vergisi [1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu esas olarak Müslüman olmayan iş insanlarının gelirlerine ve mülklerine el koyma uygulması], karnelerle ekmek alma zamanı... Çok büyük bir yoksulluk var, Türkiye'de... Merho'da ekiyorlar biçiyorlar ve yeniden düzen kuruyorlar. İnanılmaz çalışıyorlar...

Ben şanslı bir çocuk olarak 5-6 yaşıma kadar Merho'da, o varlığın içinde yetiştim. Hayvanlarımız, sütümüz, kaymağımız, kavurmamız, bostanımız, ceviz tarlamız vs her şey kendi üretimimizdi. Köyümüz çok güzeldi.

Amcalarım bazıları inşaat işinde çalışıyorlardı. Her tarafa giderlerdi. Bazıları köy işlerinde... Babamla köyde çift sürer, ekin biçerlerdi. Efendim, ne bileyim... Hayvanlar, tarlalar, bağ bahçe işleri çoktu. Yalnız bir senesi, büyük bir tufan oldu. Bir yağmur yağdı, tam ekinler harmandayken... O ekin, olduğu gibi yağmurun, selin altında kaldı. Dedem gitti Elazığ'a, Bozo Usta vardı orada. Bir de Ermeni marangoz usta.."Ya, Bozo Usta, [bu da bize hınami, [hem Kırmancki, hem de Ermenicede dünür/hısım] kızı bize gelindir, yengem] bana öyle bir makine yapacaksın ki; rüzgâr estirecek, harmanımı savuracak" demiş... Ve bu adam bir makine yaptı, harman savurma makinesi! Hem elektrikle çalışıyor hem kolla çevrilen, büyük ve küçük dişli...

O makineyi onlar yapıyor. Evet, efendim... Bozo Usta... Neydi, soy isimleri onların?... Dur bakayım, soy isimleri var bende. Elazığ'da onu Bozo Usta diye tanırlardı. Oğlunun ismi, Dikran; şimdi Amerika'da... Dur bakayım... Çok iyi de bir marangozdu. İlk defa bize getirdi. Köye getirdik o harman savurma makinesini... Anlıyor musun? Dört tane uzun uzun kolları vardı, alttan tutarlardı...

O makineyi yaptırıp ilk defa Dersim'e sokan babamdır; biziz. Sene 1954-55 olmalı...

Merho'ya Veda: Dedem, "Köyü Terk Edeceğiz" Dedi...

Tabii biz 1956 yılında köyü terk edince o köyde durumları iyi olmayan iki hane vardı; "Agop, Agop bu makineyi bize bırak! Biz size her sene biraz buğday, biraz bulgur göndeririz" dediler. Dedem o iki aileye acıdı, hediye etti o makineyi...

Merho'dan iki sebeple ayrıldık sanırım... Birincisi; biz büyüyorduk ve orada bizden başka Ermeni aile yoktu. Çocuklar, gelecekte kiminle evlenecek? İkincisi; Suroğlu aşireti ile bizimkiler arasında su davasından

dolayı husumet olmuştu... (...) Dedem orada karar verdi ve "köyü terk edeceğiz" dedi.

Köyden çıktığımızda ben 5-6 yaşlarındaydım. Zazaca konuşmalarının çoğunu anlıyorum, istediğimde konuşuyorum da. Benim oğlum da biraz konuşabiliyor. Misal Dersim'e geldiği zaman. "Heramê, sekena biraye mı?, hatıre tu!" (Hoş geldin, nasılsın kardeşim, hoşça kal!) Bizim Zazalar gülüyor, "Ya helal olsun, biz öğretemedik ama bir Ermeni, çocuğuna Zazaca öğretmiş..."

Dersimli olmanın ayrı bir özelliği var, her yerde "Dersimliyim" diyorum, gurur duyuyorum. Maalesef Dersim halkının yeni nesli bozulmuş biraz; babamgilin zamanındaki Dersimlilerle çok fark var. Yani bu kapitalizm onları da bozdu...

Harput'ta Kalenin Dibinde Bir Kilise...

Biz çok rahattık ibadet yönünden. Elazığ'da, Harput'a giderdik, Harput'ta kalenin dibinde bir kilise vardı ayrıca... Süryani kilisesi, orayı da kullanırdık.. Evliliklerde, vaftizde, cenazede Diyarbakır'dan gelirdi papaz...

Bizim ailemiz çok koyu bir Hıristiyandı. Nenem her akşam bizi alırdı yanına, Ermenice ibadet ederdi. Her sabah güneş doğuşunda bir dua okurdu. Bizim evde bir kelime Türkçe konuşulmazdı, köydeyken... Elazığ'a geldik, nenemle ayrıldık. Dedem bunu yediremedi kendisine, İstanbul'a gitti. İki amcam İstanbul'daydı. "Burada bir arazi alacaksınız. Sekiz kardeş de bir çatı altında yaşayacaksınız" dedi. Büyük bir ev yaptırdı, İcadiye'de. Şimdi evimizde bizden başka kimse yok. Herkes yurtdışına çıktı ama birer tane dairemiz var orada... Gideriz, hatıraları biraz yenileriz, çıkar geliriz... Kiraya falan da vermeyiz...

İstanbul Ayrı Bir Travma; Ermenice, Türkçe Bilmiyorsun...

1961'de İstanbul'a geldiğimizde Ermeni toplumuna giremedik. Birincisi Anadolu şivemiz var, ikincisi Anadolu görgü kurallarımız var, üçüncüsü maddi gücümüz yok. İstanbul'da ayrı bir travma yaşadık biz... İstanbulluya ayak uydurmak daha zor oldu. Köyden Elazığ'a geldiğimiz zaman o kadar zor değildi.

Elazığ'dan İstanbul'a geldiğimizde, mesela ben Haydarpaşa Sanat Okulu'na gidiyordum, bocaladım, bunalıma girdim. Horlanıyorduk. Anadolulusun; giyiminle kuşamınla, konuşmanla... Mahalle baskısı diyelim buna... Ermeni cemaatinden okulun talebeleri, yetişkinleri beraber akşamları toplanırlardı. Sen gidip ne konuşacaksın onlarla?... Ermenicen yok, doğru dürüst Türkçen yok, o İstanbul Türkçesi yok sende! Onun için

de giremedik... Kendi aramızda, aile büyük olduğu için herkes kendi yaşıt kişilerle arkadaşlık yapardı.

Elazığ'dan geldiğim zaman Tıbrevank Lisesi'ne gitmek istedim. Maarif, "Sizi alamam çünkü nüfuslarınız Türk İslam" dedi. Ermeni mektebine gidemedik. Ermeni kültüründen de uzak kaldık. Hadi, Türkçeyi öğrenelim, Anadolu şivesinden kurtulalım diyorsun, kurtuluyorsun sonunda; ta ki, iş hayatına atılana kadar... İş hayatına atıldıktan sonra derin bir nefes aldık. Çünkü iş hayatı başka bir şeydi artık. Sanat var elinde, maddi gücün var.

Kiliseye gidiyoruz ancak dinimizi bilmiyoruz doğru dürüst. Kiliseye girdiğin zaman ne yapacaksın bilmiyoruz. Kilisemiz yoktu, Tirzani Kilisesi, Pertek Til köyünde bir Ermeni kilisesi vardı, senede bir günü vardı oranın; 1968 en son senesiydi. O yıl suyun altında kaldı. Onların taşlarını Fransız arkeologlar söktüler ve sanırım Pertek'te müze gibi bir yere götürdüler. O senede bir gün, "Haç günü"ydü. O gün oraya her taraftan Ermeniler gelirdi, kurbanlar kesilirdi. Biz de Elazığ'dan giderdik, senenin bir günü... Gece orada yatılırdı. Hemen nehrin kenarında küçük, çok eski bir kiliseydi.

İstanbul'a geldikten iki üç sene sonra avukat tuttuk, mahkeme kararıyla tekrar Ermeni isimlerimizi aldık.

'15'ten Bize Kalan; Nenemin Yanık Türküsü...

1915'te bizim köye Merho'ya bir türlü girilememiş çünkü oranın ağaları, Kürt aşiretleri güçlüymüş ve bırakmamışlar; "vermeyeceğiz" demişler. Ermeniler de orda biraz daha güçlülermiş...

Hatırlıyorum, bizim ev bir uçurumun başına yapılmıştı ve küçük küçük camları vardı. Oradan baktığın zaman 5 kilometre ileriyi görebilecek durumdaydı; Yolçatı'ya kadar... Köye girebilmek için o uçurumdan çıkmak gerekiyordu. Onu denetim altına alınca kimse giremez. Arkadan da çıkış, kaçış yolu vardı. Mesela, Ale Gax geldiği zaman kışmış... Babamgil arka çıkış yerinden kaçmış gitmişler... Taptik'ten gelen suyu takip ederek orada mağaralarda saklanmışlar; ta ki ortalık biraz düzene girene kadar...

Merho'ya yakın yerleri, Ermeni köylerini ateşe vermişler, o katliam zamanı... Hayvanları kaçıp bizim o köylere geliyormuş. Babam diyordu ki; "Amcan, o ineklerin başına ip takıp getiriyordu. Meğersem o yakılan köylerin inekleriymiş." Ama belli yerlere girememişler. Hozat'ın bazı yerlerine, Mazgirt'in üst kısımlarına, İç Dersim dediğimiz o bölgeye... Pertek'in bazı yerlerine girmişler... Onun için ben hep, "Bugün Dersim'de Ermeniler kaldıysa Dersim halkının sayesindedir" derim. '38'de de Dersim'i vurmadan önce Ermenilerin bir kısmını çıkarmışlar. Çıkmayanları da öldürmüşler...

'15'ten bizde kalan bir şey yok. Annem anlatırdı, annesinden duyduğunu ama ben nenemin kendisinden dinledim; yanık bir türkü söylerdi...

Gemicilere Bir Mektup Verirlermiş; Dersimli, Merholu Kim Var?

Babam tarafından dedemin babaları dört kardeşmiş: Ovagim, Gregos, Agop, Garnik olacak. Çocuklarla birlikte büyük bir aile... Merho'da yaşarken, Ermeni Antranik [Antranik Paşa Ermeni direniş hareketine önderlik eden önemli bir komutan] çetesiyle birlikte gelip bir akşam orada misafir kalıyor. "Buradan çekin gidin, bir gün sizi de yok edecekler. Tehlikeli yerler buralar" diyor. Kardeşlerden ikisi sabahleyin kalktıklarında kaçıp ayrılıyorlar. Erzincan üzerinden Batum'a, Karadeniz'e doğru çıkıyorlar. Uzun zaman sürüyor gidişleri...

Bunlar, Batum'dan bir gemiyle Amerika'ya gidecekler. Çocuklardan bir tanesi su almaya gidiyor, çocuk gecikince onu aramaya koyuluyorlar ve o arada gemiyi kaçırıyorlar. Amerika'ya gitme hevesleri de böylece bitiyor ve en yakın Tiflis'e geçiyorlar. Senelerce Tiflis'te yaşıyorlar, sonra Ermenistan'a göç ediyorlar.

Bunların çocukları (babalarından duydukları; "Biz Merholuyuz, biz Merholuyuz, biz Merholuyuz..") bir mektup yazarlarmış, gemicilere verirlermiş ki; "Giderken İstanbul'da birisine ver! De ki; 'Dersimli kim var, Merholu kim var'" diye. Yani senelerce bunu yapıyorlar. Batum'dan kalkan bir geminin yolcuları Karaköy limanına geldiği zaman birisi bağırmış yukarıdan: "Merholu kim var burada? Merholu Keğagilden kim var?!" Tesadüfen bizim köylülerden bir tanesi ordaymış. Mektubu alıyor ve bize ulaştırıyor. Böylelikle biz bunların izini bulduk.

1957 yılıydı hatırlıyorum. O zaman bir telaş tuttu ki bizi,"Ermenistan'da bizden birisi yaşıyor" diye. İzi takip ederek biz de onlara mektup yazıp kart atıyorduk.

İsim: Hoyim Lusine, Hoyimyan yazardık. Hoyim, babalarının soy ismi.

Yıllar sonra kuzenim Artin iletişim kurdu. Bizde adresi var, Lusine'nin evine gidiyoruz

(2019 yılında yaşamını yitirdi).

Soyağacı Yaptık...

Tiflis'te doğmuş. Onun maması/annesi Merho'dan oraya gitmiş... Annesinin söylediği her şeyin isimlerini yazmış. Aile soyağacı çıkarmış. Bu dallar bir yerde gelmiş bitmiş...

Bizi gördükten sonra anlattı. Agop'un kaç çocuğu var: Agop'un sekiz oğlu var, bir kızı var, birisi Beyrut'ta. Adamların isimleri var. Mardos'un kaç çocuğu var: Beş. Bunların çocukları ne olmuştur?

Anlayacağın bu ağaç büyümeye başladı. Marsilya'dan çıktı mesela bir tanesi. Ya... Böyle bir kök/soyağacı da yaptık, ettik, bu şekil...

İşte o kadınla şimdi biz devamlı kontaktayız. Dört kız kardeşlermiş. Bir tanesi rahmetli oldu. Geriye kalan üçüyle de kontaktayız. Bunların içinde aileye en çok merak saran –yani nerden gelmiş, kütük nasıl olmuştur?– Rupen... Bu kadıncağızın tutmuş olduğu günlük defterinde hepsini inceledik, Rupen'le birlikte... Rupen'le kuzen oluyorlar... Rupen, Lusine Ovagim'in torunu; o birisi de Gregos'un...

1952'de mi, '53'te mi, Rusya'dan nasıl olmuşsa bir çıkış almış, gelip Fransa'ya yerleşmiş. O (Lusine) kitaba çevirmiştir bunu. Bir hayat... Belki çocuklarına bırakacağı bir hatıra... Ailesine nereden gelip nereye gittiğini, birbirimizi nasıl bulduğumuzu anlatan bir kitap vardı burada. Mesela bu sene kendisini gördüm. Rica etti ki "Ne olursun, bir şey yap, bir organize et... Ben ölmeden babama (çünkü soracak bana; "Merho'yu gördün mü?" diye) "Evet, ben gittim Merho'yu gördüm" diyeyim. Niyeti Merho'ya bir gezi yapmak, oradan da Ermenistan'a geçmek istiyor.

Biz Agop Dedemin çocukları, torunları yani bizim aile, 120-130 kişiye yakınız. Birbirimizle hep kontaktayız. Çünkü hepimiz Dersim'de beraberdik, sürgünde beraberdi babamgil, İstanbul'da beraberdik... Tabii büyüyünce, Avrupa, Amerika bize yurt oldu... Ama burada da yine devamlı kontaktayız. Düğün, ölüm falan olduğunda hepimiz bir anda bir araya gelebiliyoruz.

Dedemgilin Ocağı...

Yaklaşık 57 yıl sonra gittim. Çok büyük ve güzel bir evimiz vardı. Bu insanların o köy konaklarında mutlu oturup da anlattıkları şeyler... Her akşam otururlardı o bizim şöminenin başına... Suroğlu dedi ki; "Bak bu ocak dedengilin, babangilin yaptığı ocaktır."

Bizim evi yıkmış, bazı bölümleri de çökmüştü tavanların. "Bunu niye yaptın? Ben bunları keşke çökük vaziyette görseydim!" dedim. O uçurumun/zindanın başındaki evi greyderle zindana atmışlar hepsini. Ama kendi evleri duruyor...

Çocukluğumdan Kalmış Güzel Hatıralarım...

Köyün ortasında bir çeşme vardı. O çeşmeyi yukarı almışlar, önünde bir güzel havuzu vardı. O havuza geceleri güzel su dolardı, sabah erken, kenarından salardı suyu... Köyün altında bostan vardı, büyük... Tey!... Sulanırdı... Akşam çiçeğinde olan salatalık, sabah böyle hal hal (büyümüş) olmuş... Öyle de verimli bir topraktı orası... Tabii unuttum ben... Çok güzel hatıralarım var benim çocukluğumda kalmış, köyümde... Ne bileyim yani!...

En güzel tarafı, çardakta oturmuş yemek yiyorduk. Evine gittiğimiz kişi, "Dört tane inek var" dedi. Hayvanlar akşam olduğu için eve geliyorlar. Döndüm, birdenbire altmış sene önceye gittim o hayvanı görünce. Bizim ineğin aynısı gözümün önünde! "Lena!" dedim. İnek dönüp bana baktı, meğer o ineğimizin soyundanmış... "Sizin ineklerinizin içindeki inek" dedi. Kırmızı, böyle boz bir inek... Öyle kaldım... O gün geç vakte kadar saz çaldık, söyleştik, dinledik, hatıraları anlattık... Gündüz gözüyle çocukluğumda koşup gittiğim dereleri mereleri, oraları hep yeniden gezdik, gördük...

Mezarlarımıza gittik. Mezarlarımızın birkaç yerini delik deşik etmişler. Bir tek mezar taşı bir yerde kalmış, haçlı bir taş... Düzelttim toprakla besledim... Hatta düşündüm ki, bir ara çevirttireyim onu. Dedim ki, bizimkilerden kimler yatıyor bakalım, onlar adına bir taş mı dikelim! Falan filan... Öyle bir şey... O beni etkiledi... Bir de, tam Munzur'un Gazik kısmında (Enver Devletli'nin evinin aşağısında) dedem ve nenemin mezarı var. Orada gömdük, çünkü orada öldüler. Yalnız, İbrahim olarak geçiyor ismi...

Ben de Avrupa'ya Çıkayım...

O zamanlar Türkiye'de kalıpçı olarak çalışıyordum. Kalıpçılık, iyi bir meslektir. İyi de para kazanıyordum. Evimiz vardı, rahatımız yerindeydi, bir problemim yoktu. Arkadaşlarım vardı, dediler ki; "Amerika'ya gidelim.." Amerika, bana hiçbir zaman ilginç gelmedi. Pasaport ve vize almak çok problemliydi. "Bu şekilde gideriz" dediler ve gittiler... "Ben de Avrupa'ya çıkayım" dedim. 1970'de bir firmanın temsilcisi bizi alıp uçakla Berlin'e getirdi ve orada başladım çalışmaya...

Sonra burada eşimle tanıştık. İstanbul Ermenisi, babası Niğdeli... Katliamda ailesinin büyük bir kısmı Der-Zor'a [Suriye'de bir bölge] sürülmüş... Dedesi, babasıgil yolda ölmüşler, çocukları tekrar geri dönmüşler Niğde'ye. Oradan da İstanbul'a gelmişler, saatçilik yapmışlar Sirkeci'de. 1960'dan sonra hepsini satıp Amerika'ya yerleşmişler... '57'de giden Amerikalı akrabası büyük, zengin bir işadamı; 10 dolarla, bir kutu badem şekeriyle yola çıkan çocuk Kevork, orada milyoner olmuş...

1.500 Ermeni Bir Gemideydik...

Ermeniler senede bir gün toplanırlar, gemi gezisi yaparlar. Böyle bir gezide birlikteydik kendisiyle. Diaspora Ermenileri, 1.500 Ermeni bir gemideydik.

"Ben Periliyim" dedi o gemi gezisinde, 85-90 yaşlarında birisi... Bu işi organize eden adam, beyaz saçlı bir adam... Birdenbire ilgisini çektim

ben, "Siz nerden geliyorsunuz?" diye sordu. "Almanya'dan geliyorum" dedim. "Aaa! Almanya'dan buraya kadar geldiniz, çok sevinçliyim. Esas kökenin nerden gelme senin?" Ben, "Dersimliyim" deyince, "Neyyy!..." deyip birdenbire yerinden atlamaya kalktı. Hanım korktu: "Eyvah! Ne oluyoruz?"

Anlattı; "Ben de Dersimliyim, babam Dersimli..." "Ya, ne diyorsun sen?" dedim. Normal de herkes onunla konuşmak için böyle önünde sıraya giriyor. Adam geldi, bizim masaya oturdu; "Anlat bakayım!... Babam, bana bir kötülük yaptı biliyor musun? Türkçe öğrenmeme engel oldu. Ben gidip Dersim'i bir görmek istiyorum" dedi. Dedim ki; "Korku yok, bir şey yok." "Ya, ne bileyim, içimde öyle bir şey var..." dedi. "Ne zaman istersen ben organize yapabilirim" dedim. Yani, 85 yaşlarında birisidir. Onları, Suriye'ye göndermişler, Der-Zor'a. Oradan Beyrut'a oradan Amerika'ya gelmişler. Ama büyük bir işadamı...

Dersimli Olmak; Raffi Hovannisian Dersimlidir...

Bizim Keğeyan ailesi olarak bir Dersim gezisi yapalım istiyoruz, önce Harput gezilir oradan geçilir Pertek'e... Mazgirt'te otel var mı? Bir gün Munzur'a, bir gün Venk'e, bir gün Kızıl Kilise'ye, Hakis'e, –Şorda'ya gittim, geldim– Zımek, Hozat oraları gezelim...

Geçenlerde Ermenistan'dan Tetron diye bir televizyon kanalı gelmiş, orada canlı yayın yapmışlardı, Dersim'i taradı tamamen. O bizim meşhur oyuncu Richard Hovannisian var, biliyor musun o Dersimli... Oğlu Raffi Hovannisian, Ermenistan'ın ilk Dışişleri Bakanıdır, Sarkisyan'a karşı Cumhurbaşkanı adayıydı, işte Dersimlidir o; Dersim'e geldi, Munzur Festivali'ne katıldı.

Ermeni kültürüm yok, Ermeni okulu görmemişim, Ermeniceyi hiç bilmiyorum; kalkıyorum Dersim'in bir köyünden, geliyorum bir şehre. Sadece ailemin anlattığı şeylerle dolu kulağım... Kendi benliğimi arıyorum, kendi kendimi yetiştiriyorum... 24 yaşından sonra Ermeni lisanını öğreniyorum. Ermeni toplumunun en yüksek kişileriyle oturup, konuşuyorum, onlarla kontakiçindeyim. Mesela bu hafta Ermenistan Televizyonu benimle bir program yaptı. "Dersimli Ermeni" diye... Dersimli bir Ermeni çocuğunun nerden nereye geldiğini anlatan.

Şimdi bu Dersim'in kendi genlerinde mi var, Dersimli olmanın bir özelliği mi bu...

İnanın, bence başka bir şeyi var. Bu, kanlarımızda bizim genlerimizde olan bir şey. Ben Türkiye'ye geliyorum, rahatlıkla bağırarak, "Ermeniyim!" diyorum. Ben bugün rahatlıkla Ermenistan'a da gidiyorum, Ermenistan vatandaşlığım da var, Alman vatandaşlığım da var. Türk vatandaşlığından

maalesef, çıkarttılar. Yani "Dersimli" dediğim zaman bazı kuruluşlar, Ermeni Diasporası, büyük saygı duyuyorlar bize, hürmet ediyorlar. Dersim gecesi oldu Frankfurt'ta, 400-500 kişi... Diasporanın en ağır topları ve bakan geldi buraya. Onlar da bir arayış içindeler. Onlar biliyorlar Dersimlinin ne olduğunu... Dersimli mücadelecidir, Dersimli bırakmaz, Dersimli hiçbir zaman dönek değildir. Gördüğüm kadarıyla Dersimliler cemaatçilikte de çok başarılı yerlere gelmişlerdir.

Bir Ermeni, Alevi veya Sünni Müslüman Olamaz!...

Bir Ermeni, Alevi olamaz. Bir Ermeni Sünni Müslüman olamaz. Ne yaparsan yap!...

Teyzemin kocası; İzzet Kayan... soy ismi "Yan", Türkiye'de yaşıyordu, rahmetli oldu. Babası, annesi Ermeni, '38'de yok olmuşlar. Bunu bir Türk, Müslüman aile alıp yetiştiriyor. Adam, bir Ermeni kızı alıyor; Abram'ın kızını, teyzem Hatçe'yi... Onu günde beş vakit namaz kılmaya zorluyor. Babasını, anasını tanıyorlar babamgiller... Kaçıp kurtulanlardan Beyrut'ta, Ermeni cemaatinin ileri gelenleri.. Bu adam, Müslümanlığa, Türklüğe yaranmak için beş vakit namaz kılıp, üç ayları, ramazanı tutan birisiydi.

Türk ve Müslüman oldu. Adını İzzet koydular. Camiye gidiyor, çok katı Müslüman ama herkes ona "Gâvur İzzet" diyor. Anlıyor musun?...

Tamam, anlıyorum kardeşim Müslüman oldun, saygı duyuyorum senin dinine... E, kalkıp çocuklarını niye götürdün Hıristiyanlara verdin sen? Kardeşime İzzet'in, yani teyzemin kızını aldık –ki teyze kızı bize düşmez– ama Patrik hazretleri de diyor ki; "Bu durumlarda, Anadolu'da köşede kıyıda kalmışsa almanızda fayda var." Savaş zamanı, şu var, bu var... E, aldık, kızı buraya getirmişiz, ismi Fatma. İsmini değiştirdi, vaftiz oldu, Hıristiyan oldu.

İzzet Enişte davet edilmiş gelmiş buraya. Kardeşim de "kalsınlar burada" dedi. Adam kardeşime, "oğlum Sarkis, burada en yakın cami nerdedir?" E, babacım, çekil odanın birine namazını kıl!... E, gidiyor camiye... Ben de camiyi kendisine gösteriyorum... Çevreden, "E, sen kimsin, o damadın kim?" diyorlar. Küçük bir şehir... Tanıyor kardeşimi herkes... Esnaf orada Sarkis... Türk ismiyle "Şakir" diyorlar... "Şakir diye birini tanımıyoruz kardeşim. Kim?" "Ya, o Ermeni..." "Sen kızını ona nasıl verdin?" "Ya, işte oldu." Adam ne yaptı, ne etti en büyük kötülüğü kendi çocuklarına yaptı. O yuva bozuldu...

"Kızım, kalk kiliseye gidelim!" E, kız bir tarafta babanın vermiş olduğu... E, ne Müslümanlık yapabiliyorlar, ne de... Onun çocukları var şimdi... Hepsi Hasan'mış, Hüseyin'miş, Murat'mış, şuymuş... Ya kardeşim, ya bu Müslümanlığı yapın, ya Aleviliği yapın... E, yok... Ne Ermeniliği

yapıyorlar... E bunun doğrusu Ermeni... Şimdi o çocuklar tamamen nefret ediyorlar babasından; "Bizim niye gerçeklerimizi anlatmadı ki..." Torunu bana isyan etti... "Bu İzzet Dedem, bize niye doğruyu anlatmadı kardeşim? Ermeniysem, Ermeniyim ya!" diyor, yeni... Ama eğitim almış çocuk, üniversite bitirmiş... "Niye bu adam bize bu kötülüğü yaptı?" diyor. E, düşünün!...

Müslümanlarda "Gâvur", Alevilerde "Lâze/Çena Hermeni..."

Mesela, burada bir yerde Alevi derneğinin başkanlığına Ermeni bir çocuğu getirdiler.

Mesela, Dersim Ermenisi Sezai Devletli. E, babası ölüyor, götürüyor Tunceli cemevinden gömüyor. Sonradan "Ahh!" Kafasına vuruyor... Sonra geldi, Ermeni cemaatine üye oldu.

Mesela, Hasan Turan Dede, büyük dayımın Pirleriydi. Rehber mi, Pir mi diyorlar? Çıralık almaya geliyordu. Oğlu diyordu ki; "La baba baba, kurban olayım ben sana. Senin ne derdin var ya? Lan, sen Alevi misin, nesin?" diyor. Babaları yaranmak istedi, olmadı. En ufak bir şeyde; "Lâze Ermeni!" diyorlardı. Bitti, at ya! Bitti ya!... Sen ne yaparsan yap; budur! ...

Yani, olmuyor. Müslümanda "Gâvur", Alevilerde "Lâze Hermeni", "Çêna Ermeni"... Ne dersen de severim, sayarım... Herkes kendi yerinde kalsın arkadaş, herkes kendi kimliğiyle var olsun... Ben nasıl saygı duyuyorsam senin inancına, senin de benim dinime saygı duyman lazım.

Dersim'in Tarihî, Kültürel Değerleri...

Türkiye'deki sosyalist hareket içerisinde yer alanların büyük çoğunluğu Anadolu Ermenisidir. Ezilen toplumlar her zaman dayanışma içinde olurlar, bu bir gerçektir. Biz bir Alevi olamasak da ezilen bir Alevi toplumu var ortada. Tabii ki ben ezilen tarafım. Dersimliler için bir şey demiyorum.

Dersim'de, Palu'da, Çarsancak'ta yıkılmış, dökülmüş ibadet yerlerini, kiliseleri onarıp, bunları dünyaya duyurmak gerek. İnanın, Dersim Ermenileri gelip bana Vank'ı da soruyor, "Harput'taki, şu yer duruyor mu?" diyor. Ben de, "yıkılmış, dökülmüş duruyor" diyorum onlara... Gelip görmek, hatıralarında yaşamak istiyorlar. Dedelerinin, babalarının yaşamış olduğu topraklara bakmak, öpmek istiyorlar o mezarı. Belki adamın dedesi orada ölmüştür, adına belki bir fatiha, dua okur adam.

Babam ölmeden önce, "beni Almanya'ya gömmeyin, faşist bir memlekettir orası. Türkiye soykırımcıdır oraya da götürmeyin! Beni Fransa'ya götürün!" dedi. Babamı Fransa'ya götürdük ama ne zorluklarla... Dışişleri Bakanlığı'ndan, İçişleri'nden müsaade aldık, babamın arzusunu yerine

getirdik. Annagomes Ermeni Mezarlığı'na gömdük. Seneler sonra ancak idrak ettim ki, 35 sene önce iki kardeşi Fransa'dan sığınma almışlardı ve orada öldüler... Mezarları ayak ayağa geldiler be kardeşim! Olmaz böyle bir tesadüf!

Dersimliler o yıkılmış, dökülmüş, o harabe yerlerden birkaç önemli ibadet merkezini onarsalar, orası ibadet turizmi için merkez olur. Bunlar Dersim'in ortak tarihî ve kültürel değerleridir... Ahdamar gibi...

Recep Kayan

Söyleşi
Tarih: 2021
Yer: Berlin-Almanya
(İnternet Üzerinden)

Sevgili Recep Kayan ile yıllar önce Berlin'de tanıştık. O, Dersimli bir Ermeni olarak etnik kimliğine dair arayış içindeydi, ben ise Dersimli Ermenilere dair araştırma yapıyordum. Bu kapsamda mutlaka görüşüp söyleşi yapmalıyım dediğim kişilerden biriydi. Ancak benim yaşamımdaki hızlı ve sert değişimler nedeniyle bu buluşmayı bir türlü gerçekleştiremedik.
Son çare olarak sorular hazırlayıp gönderdim ve yanıtlamasını rica ettim...
Soru yanıt yerine genel bir çerçeve oluşturarak hem ailesinden belleğinde taşıdıklarını hem de kişisel öyküsünü anlattı... Röportaj yerine, doğrudan yazarak anlatım değişik ve özgün bir deneyim oldu.
Kayan ailesini diğer Dersimli Ermenilerden ayıran özgün yanlarından biri bazılarının Müslümanlaş(tırıl)mış (Sünni) olması ve hâlâ öyle yaşıyor olmalarıdır.
Katkısı ve çabası için teşekkür ederim sevgili Recep dostuma...

Sevgili dostum Kâzım Gündoğan ile tanışıklığımız 5-6 yıl öncesine dayanır. Bir gün beni arayıp Dersimli Ermeniler üzerine yaptığı araştırma ve kitap çalışmasından bahsetti ve benimle de röportaj yapmak istediğini söyledi. Çok heyecanlandım, çünkü uzun yıllardır benim de yaşadıklarımı anlatma düşüncem vardı. Zor, sıkıntılı, bazen de ilginç bulduğum hayatımdaki ufak gözüken ama Dersimli bir Ermeni için önemli olan şeylerdi bunlar. Kısacası Kâzım'ın projesi bizim hayatımıza dokunduğu için de çok özeldi. Pandemi (Covid-19, salgın hastalık) nedeniyle yüz yüze görüşme sorunu yaşadığımızdan bana sorular gönderdi.

Yaşadıklarımı kâğıda dökmenin ne kadar zor olduğunu biliyorum. Geçmişe dönmenin, hafızayı tazelemeye çalışmanın zorluklarıyla beraber, objektif kalabilmenin de bu tarz çalışmalar için çok büyük önemi var. Disiplinli, seçici ve titiz olmaya çalışarak, sevgili Kâzım Gündoğan'ın bu önemli çalışmasına katkıda bulunmaktan büyük onur duyacağım anılarımın özetini sizlerle paylaşıyorum. Emeği geçen herkese sonsuz teşekkürler...

Dersimliyim, Çocukluğum Elazığ'da Ülkücülerle Geçti...

Nereden başlayacağımı bilmiyorum ama şunu söyleyeyim ki; babam, dedelerim, nenelerim... yani bütün ailem Dersim doğumlu. Sadece annem 1939 yılında sürgün döneminde Kütahya'nın Gediz ilçesinde dünyaya gelmiş. Yani birçok Dersimli gibi 1937-38'de yaşanan tertele mağdurlarından. Ben ise 1961 Elazığ doğumluyum. Annemin adı Fatma, babamın Ali. Hem anne hem baba tarafından Ermeniyiz.

Dersim'e bu kadar yakın ama kültür olarak çok uzak bir kentte geçti çocukluğum. Mahallemizdeki arkadaşlarımın hepsi ülkücüydü ve ben onların içinde büyüdüm. Yaz tatillerinde gittiğim Dersim'de ise farklı bir kültürün içinde yaşıyordum. Örneğin Elazığ'da kutsal bildiğimiz ve çok sayıda olan camiler burada yoktu. Üstelik buradaki insanların çoğu komünist olarak biliniyordu. Onlar Yılmaz Güney filmlerini severdi, ben ise Cüneyt Arkın. Onlar Mahsuni, İhsani dinler, ben Ozan Arif...

Elbette sonraları politik kimliğimiz, kendi gerçeklerimizle yüzleştikçe değişime uğradı. Derken, 12 Eylül faşist askerî cunta, zorunlu askerlik ve en sonunda Almanya günlerim başladı.

Türklükten Sıyrılıp Öz Kimliğimi, Ermeniliği Buldum...

Babam Haresik doğumlu. Babamın Ermeni adını bilmiyorum. Türkçe adı Ali Kayan. Üç erkek kardeş. Dersim tertelesinde babaannem Emoş ile birlikte Antalya'nın Bademağacı köyüne sürgüne gönderiliyorlar...

Babam asi ve güçlü bir insandı. Lafını esirgemezdi. Genelde "Ne yaparsan yap yaranamazsın bunlara (Türkler ve Kürtlerden bahsediyor), adımız çıkmış bir kere dönmeye" diyerek hep yakınırdı. Ben de babamın dindar ve Türk milliyetçisi oğluydum. Fakat çok şey yaşadım, yaşadıkça öğrendim, dönüştüm ve sosyalist fikirlerle tanışıp muhafazakârlıktan kurtuldum. Türklükten sıyrılıp öz kimliğimi, Ermeniliği buldum. Sonra okudukça, dinledikçe, öğrendikçe hayatımda yaşadığım herşey daha da ilginç gelmeye başladı.

Annemin ailesi Sağsek (Güleç) köyünden. Babası Hasan Göçer ve amcası Ali Çelik (Her ikisinin de Ermenice isimlerini bilmiyorum). İki

kardeşin soyadları bile farklı. Annemin ailesi de Dersim Tertelesinin tanıkları ve mağdurları. Kütahya'nın Gediz ilçesine sürgüne gönderiliyorlar. Annem 1939'da sürgünde doğuyor.

Dedemin, (annemin babası) çok güçlü bir karakteri vardı ama yüzüne baktığınızda yaşadığı acıları anlardınız. 1977 yılında babam vefat ettiğinde bizim Hüseynik'teki evimize gelmişti. Ağladığını ilk kez orada gördüm. 1915 yılında soykırım olduğunda 12 yaşındaymış. Hasan dedemin babası Zeynel'i de (Ermenice ismini bilmiyorum) gördük. O öldüğünde 9-10 yaşlarındaydım.

Dersim ile Elazığ birbiriyle hiç benzerliği olmayan iki kardeş gibi. Çoğu Dersimli yolu Elazığ'a düştüğünde evimize gelirlerdi. Evimiz bir oda, bir salon kadardı. Yaşam alanımız salondu diyebilirim. Bir köşe mutfak niyetine kullanılırdı. Teldolap, içinde saklanan ekmek ve biraz tabak çanak... Hemen yanında büyük bir leğen vardı. Bu leğende hem çamaşır hem de biz yıkanırdık. Salonun bir kenarında birkaç yatak döşek üst üste dururdu. Akşam olduğunda babam, annem döşekleri birbirine birleştirerek salonun orta yerine dizerdi. Bir ucunda annem bir ucunda babam ve biz altı kardeş onların arasında yatardık. Aslında diğer odada bir karyola vardı ama o karyolanın bulunduğu oda hep kilitliydi ve sadece misafir geldiğinde onlar için hazırlanırdı. Orası bana hep gizemli gelmişti ve o kilitli odayı görebilmek bile çok heyecan vericiydi.

Memleketimizin Sahibi iki Türk: Osman Bey ve İshak Bey...

Dersim'e gitmek heyecan vericiydi benim için. Otobüs muavininin, "Hayde beyler hayde.." anonsuyla heyecanlanmaya başlardım. Otobüs, Dersim'e doğru Pertek'in dolambaçlı yollarında ağır ağır birkaç kilometre ilerledikten sonra düzlüğe varınca Paşvenk köyü görünürdü. Acı ve özlemle bakardım Paşvenk ve biraz aşağıdaki 10-12 hanelik Haresik'e...

Derman için dahi olsa bir tek tatlı anısı bulunmayan bizim eller ve sahipleri; İshak ve Osman Beyler. Bu iki ismi babam ve amcamdan sürekli duyardım. Ermeni kimliğimi öğrenip araştırdıktan sonra küçükken duyduğum bu isimlerin bizlerin hayatına nasıl etki ettiğini öğrendim. 36 köy sahibi İshak Bey ve 10 köy sahibi Osman Bey. Memleketimizin sahibi iki Türk. Tabii ki 1894-96 Ermeni katliamlarının en çok vurduğu yerler. İnsanlar ise katliamdan kurtuluşu İslamiyete geçişte ve bu iki imansızın kulu olmakta bulmuş...

Din değiştirmenin kurtuluş olmadığını, bunun bile o insanları kurtarmadığını biz torunları çok iyi biliyoruz. Bunun içindir ki, özümüze dönüp, kimliğimize sahip çıkmanın çok önemli, onurlu bir duruş ve görev olduğunu düşünüyorum.

Babamın Ölümü ve İstanbul'a Göç...

Ve tekrar babam... Babam beni, kardeşlerimi ve annemi çok genç yaşta yalnız bıraktı. Onun ölümü sonrası 1977 yılının sonunda iki teyzem ve eşlerinin maddi ve manevi yardımlarıyla İstanbul'a yerleştik. Babamın iki abisi vardı. Şükrü Amcam (Ermenice adını bilmiyorum) babamdan iki ay önce vefat etmisti. İzzet Amcam da (Ermenice adını bilmiyorum) babamın ölümünde Elazığ Devlet Hastanesi'ne gelmiş hüngür hüngür ağlarken kardeşine, "Beni niye yalnız bıraktın" diye sitem ediyordu.

Babam ve İzzet Amcam iki zıt kişiliğe sahiptiler. Babam isyankâr, konuşkan ve söylediğini sakınmayan biriydi. İzzet Amcam ise tam tersi, çok sakin ve yalnızlığı severdi. Babam amcamın aksine, köy kahvesine gider, insanlarla iç içe yaşardı. İki zıt ama birbirlerine çok bağlı karakterlerdi.

Elazığ'da İcadiye mahallesinde (daha sonra Fevzi Çakmak oldu) oturuyorduk. Evimizin hemen arkası Gülmez Tepesi, sağ tarafına da Yıldız Bağları derdik. Neyse, evimizin bir tarafı komşumuz İbrahim Koyunlar'ın eviydi. Sol tarafımızda Amo vardı. Daha sonraları onların da Ermeni olduğunu öğrendim. Onların bitişiğinde de Süleyman Amcalar vardı. Süleyman Amca'nın oğlu, sanatçı, müzisyen Aydın Öztürk idi. Daha sonra bu evden taşındık. Babam Hüseynik'in yanı başında Saray mahallesinden bir arsa satın almıştı. Oraya kerpiçten bir oda, bir salon bir yer yaptırdı. Arsayı satın aldığı kişiler de İslamlaşan dönme Ermeniydi. O arsaların da Ermenilerden gaspedildiği söyleniyordu. Yaşlıları Ermenice konuşuyordu. Bunlar İslamı seçip Türkleşen Ermenilerin gaspettiği arsalardı. Onlara, "Hıntolar" diyorlardı. Çok güzel evleri, bahçeleri vardı. Bir dönem, arsaları satın alırken anlaştığımız gibi, su ihtiyacını onların bahçesindeki sudan karşıladık ama sonra yasakladılar. Bu yüzden çocuk yaşımızda, sırtımızla, evimizin su ihtiyacını çok uzak yerlerden sağlamak zorunda kaldık.

İzzet Amcam Dersim Tertelesi sırasında genç denilebilecek bir yaştaymış. Babam henüz küçük. Babaannem Antalya Bademağacı köyünden sürgün dönüşünde üç oğluyla Elazığ İcadiye mahallesine yerleşiyor.

İzzet Amcamların evinin 700-800 metre aşağısında babamın teyzesi (ismini unuttum) oturuyordu. Dünya güzeli bir kadındı. Bizi her gördüğünde severdi. İsmini hatırlayamadığım bu güzel teyzemin beyi, pek sevimli olmayan "Cambaz Rıza"ydı. Babamın iki teyzesi daha vardı. Biri Pertek'in alt tarafında bulunan Şepşepik köyünden Semerci Hıdır'ın (eşi ve çocukları Kızılbaş, onun da ismini unuttum) eşi... Diğeri de o dönem Erivan'a giden ve henüz çocuklarıyla tanışamadığımız teyze.

Babaannem Emoş, Haresikli...

Murat Abimin anlattığına göre babaannem çok çalışkan birisiymiş. Türkçesi oldukça bozukmuş. Murat Abim "ebe" diye seslenirmiş ona. Türkçesi bozuk olmasına rağmen Elazığ Dumlupınar İlkokulu'nun müdürü ve eşinin çocuklarına bakar, ev işlerini yaparmış. Elazığ'a dönünce İzzet amcamın "Yirmi Kur'a Nafia Askerlik" [2. Dünya Savaşı yıllarında gayrimüslum erkeklerin askerliğe alınıp amele taburlarında yol, köprü, tünel gibi işlerde çalıştırılması] dönemi başlamış. Dört buçuk yıl eline silah vermeden sadece yol yapımında çalıştırılmış askerlikte. "Vatan borcu" adı altında geçen dört buçuk senenin ardından eve döndüğünde babaannem amcamı tanıyamamış. Babamın anlattığına göre, kendisini yanına çağırmış ve "kimdir bu?" demiş. Yani kadıncağızın ilk göz ağrısı askerden tanınmayacak halde dönmüş. Belki de yaşadıkları yüzünden, amcam konuşmayı hiç sevmezdi.

Nişan Usta, Fadlı Usta ve Anlamadığım Bir Dil...

Amcam ve babam Elazığ'da Sıtkı Arpacı diye tanınan bir adamın un fabrikasında çalışıyorlardı. Çalıştıkları yerde Nişan Usta diye yaşlıca biri vardı. Babam ve amcam ise kendisine taparlardı, Beni de yanlarına alır her pazar günü Nişan Usta'yı ziyarete giderdik. Evi 7-8 km ötedeki Kesrik'teydi. Daha sonra Hüseynik'e taşındığımızda da yol epey uzadı ama biz ziyarete gitmeye devam ettik. Babamın o zamanki tek erkek çocuğu olduğum için beni yanından ayırmazdı. Çoğu zaman anlamadığım bir dille konuşurlardı. Çok sonraları Kesrik'in Ermenilerin yaşamını sürdürdüğü köylerden biri olduğunu öğrendim. Zaten bu köylerde eskinin izlerini görüyorduk. Yıkılmış evler, yarım yamalak duvarlar ve onların yanında yeni yapılan hayat alanları. 1915'in izleri her yerde vardı, Hüseynik'te ve Peri'de. Çok iyi bildiğim yerlerdi.

Nişan Usta ölmüştü ve amcam ile babam hüngür hüngür ağlıyordu. Peki, ama kimdi bu Nişan Usta? Neden bu kadar üzülmüştük? Bunu Murat Abime sorduğumda cevabı çok sade oldu. "O bizdendi...!" dedi. Babama ve amcama çok yardım etmiş, hem de çok. Ermeni, Ermeniyi bulup koruyup kollamıştı.

Murat Abim (İzzet Amcamın oğlu) genç yaşına rağmen yaşamın yükünü sırtında çok taşımış ve acısını çekmiş biriydi. Bize karşı her zaman sevecen ve cömertti. Fadlı Usta diye birinin yanında terzilik yapıyordu. Buğday Meydanı'nın 300-400 metre ötesindeydi. Dersim'den gelen çok insanın yolu buraya düşerdi. Dersim'den gönderilen yiyecek veya koli buraya gönderilir ve buradan teslim alınırdı. Buğday Meydanı'ndaki pazardan yapılan alışveriş torbaları ağırlaşınca daha sonra alınmak üzere

yine Fadlı Usta'nın dükkânına bırakılırdı. Bir nevi karargâh gibiydi. Murat Abimin söylediğine göre, Fadlı Usta akrabamız değil ama bizdendi. Perili Ermenilerden, altı kardeşlerden biri olduğunu söylerdi; yani kendini saklamak zorunda olanlardan...

Ramazanda Sahur Vakti Lamba Yakmak İçin Kalkılırdı...

Okulda, zorunlu din dersinde sadece İslamın Sünni mezhebi öğretilirdi. Sınıfta da bir iki Alevi dışında hemen herkes daha çok Palu'dan gelen Şafii Kürt ailelerin çocuklarıydı.

Ben de 30-40 kadar ayeti ezbere okuyabiliyordum. Çünkü mahallede, okulda kısacası böyle bir çevrede büyüyordum. Ev içinde ise ramazan ayında annem ve babamın çokca tartışmasına şahit oluyordum. Babam annemi sahura kalkmaya ikna etmeye çalışıyordu. Annem hep itiraz ederdi. Yine de en azından göstermelik de olsa, lambanın yakılması için sahur vakti kalkılırdı. Evde babamın en büyük keyfi, eğer pil bulabilirse, Erivan Radyosu'nu dinlemekti.

Çok Yoksulduk, Amcamlara Giderken *Ayet-el Kürsi* Okurdum...

Beni en çok mutlu eden şey İzzet Amcamlara gitmekti. Amcamlara yengemin (yengem İresler'dendi) ekonomik katkısı çoktu. Çünkü gece gündüz çalışan yolluk dokuma tezgâhı vardı. Ayrıca amcamın oğlu Murat Abim de daha evlenmemiş ve çalışıyordu. Daha iyi standartlarda yaşıyorlardı. Biz ise çok yoksulduk. Babam 1967-68'lerde 170 lira civarı para kazanırdı. Bu parayla eşine ve altı çocuğuna bakmak zorundaydı. Tek ilave gelirimiz, Hasan Dedemin bize gönderdiği bulgur ya da bizim Dersim'den dönerken yanımızda getirebildiğimiz çökelek. Amcamlara giderken *Ayet-el Kürsi*'yi okurdum, "inşallah kuru fasulye pişirir içine de et koyarlar" diye. Hızlıca bitirirdim bir tabak daha yiyebilmek için. Amcam arada sırada bana harçlık verirdi. Babam öldükten sonra da Almanya'ya gelene kadar elime geçen her kuruşu ya anneme verir ya da bacılarımın ihtiyaçlarına harcardım. Durumumuz pek iç açıcı değildi yani. Babamın patronu da sağlık sorunları nedeniyle işi gücü bırakıp elemanları da çıkartınca Leyla 5., Gülseren bacım da 3. sınıfı terk etmek zorunda kalıp halı tezgâhının başına oturdular. Zavallı bacılarım, o yaşta, daha küçücük elleriyle, ailenin paraya ihtiyacının olduğunu çok iyi anlıyorlarmış gibi birbirleriyle yarışıp ilmik atıyorlardı. Babam artık işsiz ve çok üzgündü. Sonra da hastalık dönemi başlayacaktı.

Söz Verdim, Para Biriktirip Amcamı Hacca Yollayacaktım...

Amcamlara gittiğimizde bazen yatıya da kalırdık. Yine bir akşam döşekleri sıralayıp birbirimize masal anlatmaya başlamışken amcam içeriye girdi. "Sessiz olun, gürültü edeceğinize dua edin" dedi. Bazen bana sorular da sorardı amcam. *Yasin-i Şerif*'ten bir şeyler okumamı isterdi. Fatiha süresini okumaya çalışıyordu. Doğru okuyordu, benden de onaylamamı bekliyordu. Bir gün benden Türkçe mealini açıklamamı istedi. Tam ben Türkçesini açıklayacakken amcamın oğlu Hüseyin, "Ya Allah yoksa baba" deyiverdi. İşte o zaman, yedi çocuk sahibi, dünyanın en sakin, karıncayı dahi incitmeyen adamı, yüksek sesle dahi konuşmasını beceremeyen amcam, Hüseyin'in suratına öyle bir tokat indirdi ki, Hüseyin döşeğin üzerine uçtu. İçimden hem kızmıştım hem de sevinmiştim. Ne demek Allah yoksa? Olur mu hiç öyle şey? Bana göre amcam çok çok iyi denebilecek bir insandı ama şimdi kendimi onun yerine koyuyorum da böyle bir soru sorabilecek, bunun cevabını kendi vicdanında, aklında arayabilecek bir çocuğu bağrıma basarım. Birkaç kez Kuran'ı okudum ve bildiğim tek şey amcamın Müslümanlıkla hiçbir alakası yoktu. Dua okumasını bilmez ya da yarım yamalak okuduğu duaların anlamını da bilmezdi. Birgün para biriktirip amcamı hacca yollayacağıma söz verdim, buna çok sevinmişti.

Tüm Ailem ve Akrabalarım Gizli Bir Hayat Sürdürdüler...

Babamın ölümünden sonra 1977 yılında İstanbul'a geldik. İki yıl sonra da amcamlar geldi. Gedikpaşa'da hem komünist akrabaların, hem de Ermeni kimliğiyle yaşayan dostlarımızın arasındaydık. Ermeni komşularımız bizi çok seviyorlardı. Dersimli ve Ermeni olduğumuzu biliyorlardı. Tabii ki, Elazığ gibi bir ortam değildi ve insanlar kimliklerini daha rahat yaşıyordu. Politik olarak Elazığ'daki kimliğimden kurtulmuştum. Hızlı bir geçiş oldu ama inançta zorlandım. Nihayetinde o da değişti. Sorguladık, zor da olsa birşeyler bulup okumaya çalıştık, okudukça aydınlandık. Lakin amcama verdiğim Hac sözü vardı. Bir müddet hiç lafını açmadım. Daha sonra araya Almanya girdi. 1985'te bacılarım Leyla ve Gülseren'in düğünleri için İstanbul'a geldiğimde amcamın Bağlarbaşı'ndaki evine gittik. İyice dinsiz olup çıkmıştım. Amcama verdiğim söz beni bayağı rahatsız ediyordu. Hac muhabbeti de açılınca amcama verdiğim sözü tutamayacağımı, Hac'da yapacağı masrafları isterse yoksullara dağıtması için ona verebileceğimi söyledim. Dedim ya, amcam iyi yürekli adamdır. Gayet olgun ve anlayışlı karşıladı. Yoksulluk bizde vardı zaten. Amcam o parayı annem ve küçük kardeşlerim için kullanmamı istedi. Biraz da kendince hayır duası edip benimle helalleşti. Babam, amcam, annem ve çevrem; hepsi iki kimlik

arasında, çoğu zaman da ne olduklarını inkâr ederek ya da bilmeyerek yaşadılar. Gizli bir hayat sürdürdüler. Başka kimlikleri kabul edip, başka insanlara dönüştüler ama ne kadar asimile edilmeye çalışılsalar da özleri, Ermeni yanları onları hiç bırakmadı. Yıldızlar yoldaşları olsun...

Son Zamanlar, "Yahu Amca Bizim Hiç mi Akrabamız Yok?..."

1998 yılında izin zamanı, eşim Reyhan ile birlikte amcamı ziyarete gittik. Ayrılacağımız zaman, ayaküstü (anne tarafı kalabalık), "yahu amca bizim hiç mi akrabamız yok?" dedim. Yani sadece annesini ve iki teyzesini biliyorduk. Erivan'daki teyzeden bahsetmezlerdi. Neyse, soruma "yok" cevabını verdi. İyi de, hiç olur mu böyle şey. Kendisine itiraz ettim, biraz da sıkıştırdım. Nihayetinde bize uzun uzun bakarken gözlerinin dolduğunu fark ettim. Bir anda acayip bir duyguya kapıldım. Amcam karşımda yaşlı gözlerle, "vardı, çok vardı" dedi.

Eee Vardı İse Neredeler Peki?...

Babaannem Emoş bütün yaşadıklarını dertleşmek için belki de içindekileri paylaşmak için amcama anlatırmış. Dayıları, halaları, amcaları varmış (Hiçbirinin ismini bilmiyorum). Bunların çoğu zamanında din değiştirip Müslüman olmuşlar. Olmuşlar olmasına ama yine de "din kardeşleri"nin gazabından kurtulamamışlar.

İbrahim Dedemin (babamın babası) ölüm tarihine bakarsak, kesinlikle DersimTertelesinde öldürülüyor. Nüfus örneğinden anlayabildiğimiz kadarıyla, 1894-96 Ermeni katliamlarından sonra dinlerini değiştiriyorlar. Daha önceki neslin isimleri Ermenilerce kullanılıyor. İzzet Amcam Dersim Tertelesinin canlı tanıklarından ama tek kelime konuşmadı... O zamanlar 14 yaşında. Haresik ve Paşvenk'te yaşananların canlı tanığı. Buraları kan gölüne çevirmişler. Sağ kalanları da 15-20 km ötedeki Elazığ tren istasyonunda toplamışlar. İstasyon çevresinde toplanan insanların, "hani bunların kuyrukları yok" demeleri ise kesinlikle efsane değil.

Dersimli Birine Rast Gelince
Bir Rahatlık Çöker Ruhumuza/Bedenimize...

Bu konularda çok yazılıp çizildi. Evet, Ermenilerin en rahat yaşayabildikleri bölge Dersim. Nerede olursa olsun Dersimli birine rast gelince bir rahatlık çöker ruhumuza/bedenimize. Etnik yapının hiçbir önemi yoktu. Oranın yerli halkı (Kızılbaş, Ermeni, Kürt vd) hep benzer acıları yaşamış. Düşündürücü olan ve cevaplanması gereken sorular ise başka;

Neden yaşlılarımız kendi aralarında Ermenice konuşup bizim öğrenmemizi istemediler?

Neden önümüze gelen herkes kirvemiz? Bunu sorduğumda rahmetli teyzem cevap vermek yerine beni dövmüştü.

Yaklaşık 100 yıl önce en fazla 250 köy ve nahiyelik sancak olan Dersim'e 73 adet manastırı ve kiliseyi kim inşa etmişti? Şimdi onların sahipleri nerede?

Soruların cevapları zor değil. İnsanlar tarafından dile getirilmesi zor. Bildiğim ise dönemin şartlarında var olmak ve kendini korumaya çalışmak...

Sevgili Kâzım Gündoğan'ın bütün sorularını yanıtlamak, bu anıların arasına sığdırmaya çalışmak mümkün değil gibi. Yalnız bitirirken politik olarak şunu da belirtmeliyim ki, İbrahim Kaypakkaya'nın haricinde Ermeni halkının yaşadığı acılar son dönemlere kadar dillendirilmezdi. Oysaki Paramaz ve 19 yoldaşı, Anadolu Ermeni halkına mezar yapılırken, bütün Anadolu halkları için mücadele ediyorlardı. Onların idam edilirken yaptıkları savunmaları okuyunca ağladım. Gerçekten Anadolu halkları için çok şeyler yapmışlar.

Adım Recep, Torunlarımız Arthur, Ellias Robert, Emilia Clara...

Sonuç olarak, umarım bu yazı azıcık da olsa aydınlatıcı, yararlı olabilmiştir. Çok değerli yeğenlerim, amcamın torunları var. Hepsi dürüst gençler. Zaman değişecek, onlar değişecek ama onların çocukları yakalarına yapışıp "Biz Ermeniymişiz" demeyecek. Çünkü onlar akıllı, onurlu ve en önemlisi daha cesurlar. Ermeni olduklarını gizlemeyecekler.

İsmimiz Fatma, Hüseyin, Kadir, Hasan, Leyla, Gülseren... ve ben Recep. Biz bir Ermeni ailesiyiz. Dersimli bir Ermeni ailesi. Sevgili babam, annem, amcam, ninelerim, dedelerim... Halkımızın bağrında, rahat uyuyun.

Şimdi benim ve tabii ki sizin de torunlarınız Arthur, Ellias Robert, Emilia Clara, hepsi ama hepsi hem Ermeni hem Dersimli...

Aydın Özdemir

Söyleşi
Tarih: 1 Temmuz 2016
Yer: İstanbul

Aydın ile aynı siyasi gelenekten olmamıza ve aynı hapishanede birlikte kalmamıza rağmen onun Ermeni kimliği hakkında hiçbir fikrim yoktu. Taa ki Dersim Ermenileri üzerine çalışmaya başlayana dek...
Aydın, ailesinin tüm gizleme çabalarına rağmen sokakta, "Ermeni, Ermeni" diyen çocuklardan öğrenmiş Ermeniliğini...
Baba ve annesi inançlı birer Alevi... Aydın yıllar boyunca 12 İmam Orucunu tutan, hatta cenaze törenlerinde ve mezarlıklarda dua okuyan biri. Sonra Tanrıyı, dini ve cami, kilise, cemevini redederek bir ateist ve sosyalist olarak yaşamını sürdürmüş.
Bir etnik kimliğe ait olma kaygısı yaşamasa da Ermeni toplumuna karşı taşıdığı derin duyguyu şöyle ifade ediyor: "Ermeni olmak gibi bir çabam yok ama Ermeniyi de seviyorum."

1956 yılında Tunceli-Mazgirt, Şorda köyünde doğdum. Babamın adı Ahmet, annemin Huri... Altı erkek, iki kız; toplam sekiz kardeşiz. Ben beş numarayım.

Böyle Öğrendim Ermeni Olduğumu...

Köyde Ermeni olduğumuzun farkında değildim. 6-7 yaşındayken şehre (Tunceli) geldik. Şehirde babam gecekondu satın almıştı. O evin yanında bir Ermeni aile vardı, sonra öğrendim ki, bu gecekonduyu babama o Ermeni aldırmış.

Sokakta oynarken çocuklar bize "Ermeni, Ermeni çocuğu..." filan diyorlardı. Biz de gelip evde söylüyorduk. Önceleri, "Yok öyle bir şey!" diyorlardı. Demek aile büyükleri konuşuyorlar ki, çocuklar da sanki kötü bir şeymiş gibi, "Ermeni, Ermeni, Ermeni" diyorlardı. Bizim çok zorumuza gidiyordu.

Evde ise yarım ağız, "Var işte ama yine de sağda solda söylemeyin!" diyorlardı. Özellikle de annem, "Sakın dışarıda söylemeyin, Ermeni olduğunuzu!" diyordu. Çocuklarla oynarken, bizi kızdırmak için "Mademki Ermenisin, istemeden vermelisin" gibi incitici şeyler söylüyorlardı. Biz de ağlayıp eve giderdik. Böyle öğrendim Ermeni olduğumu... 6-7 yaşlarındaydım...

Ağbilerim, ablalarım belki biliyordu ama ben o yaşlarda öğrendim. Annem de sürekli "dillendirmeyin" dediği için ben gizlerdim. "Hangi aşirettensin" dediklerinde (Dersim'de aşiretler vardır) "Suranlıyım" derdim. "Kimlerdensin?" dediklerinde "Hasan Demirler'denim" derdim. O aileyi tanıyorum ya, nereden bilecek, kimin oğlu olduğumu... Çok uzaklarda biri sorduğu zaman da "Yusufhanlıyım" [Doğru söyleyiş Yusufan şeklindedir] derdim. Her iki aşiret arasında gider gelirdim. Tunceli'den ayrıldığım güne kadar hiç kimseye Ermeni olduğumu söylemedim. Ermeni kavramı, çok sık olmamakla birlikte ancak 15'li, 20'li yaşlarımda evde kullanılır oldu.

30'lu, 40'lı yaşlardan sonra İstanbul'da biri sorduğunda artık gizleme gereği de duymuyordum. O yaşlara kadar hep gizledik. Sanki gizlememiz gerekiyordu. Çünkü annem "zarar görürsün!" derdi. Aslında şehire (Tunceli) geldiğimizde aile büyüklerimizin görüştüğü Ermeni aileler vardı. Onlar Gazik'te otururlardı, biz şehrin farklı bir bölgesindeydik. Aile büyükleri zaman zaman gittiğinde, biz de gider tanışırdık. "Bunlar bizim köyden akrabalarımız, bizim soydan, dedelerimizin yakınları" derlerdi.

Babam Bebekmiş 1915'te, Böyle Anlatırlardı Büyükler...

Babamın söylediğini anlamazdım. Yaşasaydı 90'ın üzerinde olurdu, 1986 yılında vefat etti. 1915'lerde kundakta olduğuna göre demek ki, 1914-15 doğumlu olabilir...

1915'te bölgede Ermeniler toplanmaya başlandığında babam bebekmiş... Mazgirt'te Şorda köyünde Hasan Ağa diye bir ağa varmış. Bu ağa, babamın dedesinin kendisine devlet işlerinde çok faydası dokunduğunu ve ayrıca bir vefa borcu olduğunu düşünerek bu bebeği kurtarmak için kendisini riske atmış...

Hasan Ağa'nın karısı babamı almış, saklamış... Sonra köye askerler gelmiş... Evlere girip arama yapacaklar, Ermenileri toplayıp götürecekler... Hasan Ağa'nın karısı, "Bu çocuk ufak bir bebek, bunu vermeyelim, kendi çocuğumuz diyelim!" diyor. Sonra da "Yalan olur, ben bunu saklayayım!" diyor. Tutup bacak arasına –elbisesinin, şalvarının arasına– koyuyor. Askerler bunların evine doğru gelirken bebeğin kafasını bacaklarının arasına iyice sıkıştırıyor, ağlasa bile sesi çıkmasın diye! Askerler çıkıp gittikten sonra bakıyor. Çocuk hâlâ hayatta! Uyumuş mu, bayılmış mı, hiç sesi çıkmamış!... Şansa mı?... Böyle anlatırlardı büyükler, o köyün insanları...

Babam da Bilmiyormuş Ermeni Olduğunu...

Babam Ermeni olduğunu geç öğreniyor. Kendini Hasan Ağa'nın çocuğu olarak biliyor. Bir gün ağa ile karısının tartışmasına kulak misafiri oluyor... Bunlar öldüklerinde mallarının nasıl bölüşüleceğini tartışıyorlar. Kadın, "Nüfustan çıkart, başka nüfusa kaydet" diyor, miras meselesi yani... Adam önce, "Olsun, o da faydalansın" derken, kadın baskın çıkıyor. Bunun üzerine babamı o nüfustan alıyorlar, "Özdemir" soyadlı bir başka ailenin üzerine kaydediyorlar. Babam o zaman 7-8 yaşlarında... Nüfus cüzdanını öyle çıkarıyorlar. Babam bundan çok etkileniyor, ağlıyor... Sonra Ağa geliyor diyor ki, "Yok biz annenle kavga ettik, onun için böyle yaptık. Sen bizim oğlumuzsun." Büyüdükçe de öğreniyor, anne babası olmadıklarını... Ama onlar büyüttüğü için annesi, babası gibi sever sayardı.

Gerçek babası ve annesiyle ilgili anlatımları hep başkasından duyduklarıdır. Babam da bilmiyormuş, Ermeni olduğunu... Birileri sonraki yıllarda ona söylemiş. Bir de babam daha 7-8 yaşlarındayken konsolosluk vasıtasıyla bir şekilde irtibat kuruyorlar. Kilise mi, başkaları mı bilmiyorum; çünkü akrabası olmuş olsaydı herhalde her koşulda alıp götürürdü gibime geliyor. O cemaat, herhalde diyor ki; bizim şu bölgelerde kalmış yetim çocuklarımız var. Bunları alalım, okulda eğitelim, topluma kazandıralım, evlendirelim, çocuklara sahip çıkalım... Çıkmazsa ne olur? İşte babamın durumu! Ermeni olmayan başka kızla evlenmek zorunda kalmış. Aile o kızı istemiş, görücü usulüyle... Babam da "tamam" demiş...

Elazığ'a gitmiş ve orada eğitimini sürdürmüş olsaydı, büyük ihtimalle hem Ermeni kimliğiyle yaşardı hem de belki gene orada yetim kalmış bir kız çocuğuyla evlenirdi. Sonuçta söylemişler ("Konsolosluk aracılığıyla irtibat kurdular" dediği kişiler); "Gel seni orada okula götüreceğiz, okuyacaksın" diye ama giderken attan atlayıp kaçıp geri gelmiş... Bahanesi de şu; "Oyuncaklarım, bir torba kemiğim var, onu alıp öyle geleyim" ama gitmemiş tabii. Onlar da gelip, "Bu gelmek istemiyor, size bağlanmış artık, burada kalsın" demişler. Bunların da işine gelmiş... Köyde işe göndermişler, çobanlık, ev işleri; her işi gördürmüşler...

Dolayısıyla babamın ismini de o ağa koyuyor. Kendi annesinin koyduğu isim bilinmiyor. Baba ve anne isimleri de bir mânâda belki hayali isimlerdir. Babasının ismini Sarkis olarak duymuştum, annesi Havva. Ama sonra tapuda başka bir şey olduğunu hatırlıyorum. Hasan Ağa başka bir ailenin nüfusuna yönlendiriyor ya; o ailenin babası kimse, babamın da babası o olmuş oluyor. Onlar da Ermeniymiş... Görüşüyorduk onlarla, amca derdik, babamın kardeşi (resmî kayıtlarda) olduğu için.

Dolayısıyla Hasan Ağa şöyle bir şey yaprnış, "Bunu biz aldık ama bu sizdendir, Ermeni bir ailesiniz, sizin üzerinize yapalım" demiş oldu. Belki de onlar dedemin ismini biliyorlardı, hiç olmazsa babasının ismi olsun demişlerdir.

Dedem ile Babaannemiz Orada Öldürülmüş...

Babam sonraki süreçte de, o aile Elazığ'dan gelip bunu alıp götürmek istedikleri zaman da anlamıyor; Ermenilik nedir anlamadığı için... Bir de annesi babası var. Niye durup dururken bir anne babadan olsun, öksüz biri olsun?... Bu benim kendi düşündüğüm bir şey... Hazır bir annem babam varken neden onlardan olayım?... Kabullenmiş öylece...

Ama sonraki süreçte büyüklerin ve köylülerin anlatımlarıyla, 1915'te Mazgirt'te Paglar denen bölgede, harmanların olduğu bir yerde askerlerin bütün Ermenileri ağaçlardan yapılan çardak gibi yere sokup yaktıklarını, dışarıya çıkanları da kurşunlayarak öldürdüklerini ve dedem ile babaannemin de orada öldürülmüş olduklarını öğreniyor.

Dedemler o bölgenin bilinen ileri gelenleri olduğu için ilk etapta öldürülmüşler... "Bibi" [Hala] dedikleri akraba, birinci ve ikinci derecede teyze oğulları, hala çocukları ve kardeşler, kendilerine zarar geleceğini düşünerek, ekonomik durumları da biraz iyi olduğundan, tez elden işlerini ayarlayıp kaçıp Amerika'ya gitmişler.

1956'larda konsolosluk vasıtasıyla Amerikalı bir aile bizimle irtibata geçmiş. Araştırmışlar babamı, tekrar bulmuşlar... Babama mektup gönderirlermiş... Babam da o mektupları götürüp tercüme ettirip, sonra tekrar İngilizce cevap yazdırır gönderirmiş. O ölmeden on yıl öncesine kadar mektuplar düzenli bir şekilde gelir giderdi.

Mektup yazan kişi, Mike Paparigan isminde bir erkekti. O mektuplardan kalan var mıdır hiç bilmiyorum. Ben onlardan gelen bir fotoğraf hatırlıyorum. Bahçeli bir evin önünde, bir arabanın önünde karı koca çektikleri bir fotoğraftı. Hatta bizdeydi o fotoğraf... Dersim'den İstanbul'a geldikten sonra 30-40 yıl bir zaman geçti, n'oldu o resim yırtıldı mı, birileri mi aldı bilmiyorum... Babam Dersim'de yaşamını yitirdi. Kız kardeşim oradaydı, albümlerin arasında çocukları sahip çıktıysa şans!...

Mektup yazan kişi babama "bibioğlu" diyordu. Yani benim nenem onun halasıymış... O da babamın dayısının oğlu... '56'lı yıllardan sonra, "Para gönderelim, ekonomik olarak yardım edelim, İstanbul'a git bir iş kur, ev tut, ne iş yapmak istiyorsan, her şeyin faturasını çıkart bize gönder, sana onun parasını gönderelim" demiş. Ama annem kardeşlerini bırakıp gitmek istememiş... Babam da teşekkür edip, burada düzeninin iyi olduğunu, bir şeye ihtiyacının olmadığını yazdı...

Tapularda O Topraklar Dedemlerin Ama El Değiştiriyor...

Tarihini tam hatırlamıyorum, '56'lardan sonra birileri anlatıyor babama; "Senin deden çok zengindi. Malı, mülkü, arazileri vardı... Sen şimdi yoksul bir durumdasın" diyor. Babamın ailesi çok zengin bir aileymiş... Mazgirt'in yarısı dedeminmiş dediklerine göre. Dava aç, hiç olmazsa bir kısmını kurtarabilirsen kurtar demişler. O zaman dava açmış, davayı da kazanmış ama mahkeme sonunda: "Tamam, mirasın senin ailenin olduğu doğrudur ama sonraki süreçte bu yörede yaşayan insanlar da buranın üzerinde bir hayat kurmuşlar; toprağı işlemişler, üzerine ev yapmışlar veya gelip varolan evde oturmuşlar. Sonuçta senelerdir buranın vergisini veriyorlar, artık o toprak bir mânâda onların eline geçmiş... Bu toprak sizin ama ancak Meclis kararıyla topraklarınıza kavuşabilirsiniz" demiş. Mahkeme de topu Meclise atmış!...

Yani, kadastro girince, o köylerde yaşayanlar malı, mülkü arazileri kendi üzerlerine yapmışlar... Ama bir de Osmanlı arşivleri var. Orada tapular çıkıyor, tapuların bize ait olduğu tescilleniyor. Ancak sonuçta tehcir döneminde aileler gidince, bir yerde toprak el değiştiriyor. Bu, devlet tarafından bilinçli olarak yapılıyor. Sonuçta o topraklara birileri el koyuyor. Şimdi elimizde böyle bir karar da yok. Arşivlere gidilse, mahkeme kayıtlarına girilse durum anlaşılır...

Zanaatkârdı Babam, Erivan Radyosu'ndan Dinlerdi Türküleri...

Babamın, Hasan Ağa'nın çocuğu değil de bir Ermeni çocuğu olduğunu herkes biliyordu. Ermeniliği nedeniyle bir dışlanma süreci yaşayıp yaşamadığını bizimle hiç paylaşmadı.

Üç dil; Zazaca, Türkçe, Kürtçe bilirdi fakat Ermenice bilmezdi. Okula hiç gitmemiş ama okuma yazması vardı. Hem eski Türkçe hem yenisi. Babamın çocukluğundan bir iz olmadığı için Ermeniliğe dair hiçbir sembol, isim vb yoktu. Erivan Radyosu'ndan dinlerdi türküleri...

Babam sevilen, sayılan, çok becerikli biriydi; Ermeni halkı genellikle zanaatkâr olur. Küçük yaşlarında ilk patiska tezgâhını kuruyor, patiska üretiyor [Pamuktan dokunmuş sık ve düzgün bez]. Harman makinesini o bölgede ilk babam yapıyor. Kilim dokuma makinesini şehirde, Tunceli'de ilk babam kuruyor. O dönemin bütün yolluklarını ilk babam dokumuştur. Köyde berberlik yapardı, sepet yapardı, köylere gider insanları tıraş ederdi yani 365 günün tamamını doldururdu. Dersim'de ilk defa bizim bulgur makinemiz olmuştur. Tüm şehrin bulgurunu biz çekerdik. Şehirde kahvelerdeki, çay ocaklarındaki ve parklardaki kürsülerin [küçük oturak] yüzde doksanını babam yapmıştır. Yine şehirde Valiye, Kaymakama,

Savcıya vs sütü, yoğurdu, yumurtayı satan tek adamdır. Hayvancılık yapardı. Müzikle ilgilendiği için de kaval, zurna, klarnet, davul çalardı. 23 Nisanları, Cumhuriyet bayramlarını, ramazanları babam organize ederdi. Kazanıyor, birikim yapıyor...

Hasan Ağa'nın köyüne yakın bir köy var ve ailesiyle akrabalar aynı zamanda. Alevi dedesi, Şıh [Alevilerde Şıh olmaz, ancak dinî statüsü nedeniyle anlatıcı öyle adlandırıyor] olan birileri toprak satıyor babama... Elinden parasını alıyorlar, sonra da tapusunu vermiyorlar. Bugün, yarın diyerek oyalıyor, sonra "satmaktan vazgeçtim" diyorlar!... "Paramı ver!" diyor babam... "Parayı da harcadım, bugün veririm, yarın veririm..." Adı da Şıh!... Kahrediyor orayı terk ediyor, geliyor Dersim'e!... Köyden çıkıp merkeze gelmesinin arkasındaki nedenlerden birisi de budur.

Ondan sonra şehirde yeni bir düzen kuruyor. Babamın şehire gelişindeki sebep oradaki mülküne, olanağına el koyanların onun kimsesizliğinden yararlanmasıdır. Kimsesiz ve Ermeni olmasa o kadar hoyrat davranamazlardı. İki kimliği var, satan adamın... Bir; toprak ağası, iki; şıh! Dinsel bir tarafı var, Alevi yanı...

Babam Aleviydi, Ben İse Tanrıyı Reddettim Sonradan...

Korkularımız şehire geldikten sonra başlıyor. Aslında köyde bir korkumuz yoktu, belki olanın da farkında değildik. Köydeki (Şorda) ailelerin yarısı akraba, Ermeniydi.

Hasan Ağa, Suran aşiretindendi. Babam da onlardan biri gibi, Alevi gibi yetişiyor ve sünnet oluyor. Biz büyüyünce bile ailede bunu gördüm. İlkokul 3. sınıfta 12 İmam [Muharrem] orucuna başladım; 12 yıl boyunca tuttum. 13. yılda, "Sen [Tanrı] varsan bir zahmet, bu tuttuklarımı reddedebilir misin?" dedim. Annemi kaybettiğim zaman bende her şey altüst oldu, değişti... Çocukluğum dindar ve Alevi inancıyla geçti. Mesela, çok dua ezberlerdim. Bazen hoca yoksa beni mezara götürürlerdi, dua okurdum. Bu nedenle ölüm olan yerlerde duramam şimdi. Cenazelere mecbur kalmadıkça katılmam, çok etkilenirim. Asla helva yemem, ölüyü hatırlatır. Kokusunu duyduğum an, sinir sistemim allak bullak olur! İlkokul, ortaokul yaşlarında babam, "Bunun kimsesi yok, git bi dua oku demiş" gitmişim...

Babam Alevi inancını tam olarak benimsemiş biriydi. Pirimiz, rayberimiz vardı. Seyitlerin, dedelerin olduğu Tirkel diye bir köy vardı. Bizim pirimiz oradan gelirdi. Gelince hepimiz ona hürmet, hizmet ne gerekirse yapardık. Sonraki yıllarda, ağbimler liseyi bitirdikten sonra karşı çıkmaya başladılar. Pir her geldiğinde, her eve gidip "çıralık" adı altında "şu kadar vereceksin" diyerek haraç toplardı. Bir mecburiyetmiş gibi!...

Bunu sorgulamaya başladık... Biz Hıristiyanmışız, Ermeniymişiz ile alakası yok. Böyle bir şey yaşanmış olsa evde konuşulurdu. "Biz Ermeniyiz. Bu rayberin, pirin ne işi var bizde?" denirdi ama ben hiç şahit değilim. Babam son âna kadar onlara karşı hep saygılı olmuştur.

Babam Bir Alevi, Abim de Bir Ermeni Kızla Evlenmişler...

Babamı Hasan Ağa evlendirmiş... Çünkü o evde yaşıyor ve ailenin bir ferdi gibi... Abim de onun çocuklarından birinin musahibi [sağdıç] oldu. Sonra bir başka akrabası –yine ağa– bizden bir başka kardeşimin musahibi oldu. Musahipliğimiz ağırlıkla onlarla oldu. Bizi o aileden çıkma biri olarak, kendilerine denk görüyorlar.

Babam bir Alevi kızıyla evleniyor. O bölgede, "Ermeniye kız vermeyiz!" gibi bir şey yoktu. Şorda dediğimiz köyün yarıdan fazlası Ermeni zaten... Hatırlıyorum, 11 aile vardı... Köy dediğin nedir?... 11 haneyi şu an bile hatırlar, sayarım... Yüzde yüz Ermeni olanları...

Babam yaşamı boyunca hiç Ermenilik gütmemiş. Belki "ben Ermeniyim" bile dememiştir. Mesela en büyük ağbim Ermeni bir kızla evlendi. Sonra diğer ağbime Elazığ'da Ermeni bir aileden kız istedik. Babam her ne kadar "Ermeni değilim" dese de "Oğluma Ermeni bir kız isteyeyim" diye içinden bir şey besliyormuş demek ki... Elazığ'daki aile, "Vaftiz olacak! Ancak bu koşulda evliliğe izin veririz" dedi. Biz de ailece dedik ki; "Siz bizim ne olduğumuzu biliyorsunuz, neden bu şartı koşuyorsunuz? İnanmıyorsanız sağdan soldan sorun. Biz buyuz, böyle bir şeyi de yapmayız!" Ağbim vaftiz olmayınca evlilik de olmadı. Babamın "vaftiz ol" ya da "olma" dediğini hatırlamıyorum ama ailecek olmaması gerektiğini belirttik. Biz bunu saklamıyoruz, yaşadığımız bir kültür var... Mesela şimdi radyoda Alevi bir deyiş çaldığında o benim ruhumu dinlendiriyor, hoşuma gidiyor...

Dilini, Kültürünü Bilmediğin Bir Şeye Ait Olamazsın ki...

Bu koşullarda biz, karşı aileye diyoruz ki; "Biz böyle yetiştik, Alevi bir aile gibi." Bizim gibi Ermeni aileler ne kiliseye gider –zaten kilise yoktur– ne de Ermenice bilir. Dilini, kültürünü bilmediğin bir şeye ne kadar ait olabilirsin ki? Ama diğerinin (Alevilik) içinde yaşıyorsun. Onlarla hayatı paylaşıyorsun dolayısıyla o sana daha sıcak geliyor. Biraz da samimi, dürüst, ahlaklı yetişmişsen; bir şeyi yaşamışsın, ona bağlısın, ona ilgi duyuyorsun. Onu reddedip öteki tarafa geçemezsin. O gün ağbim kabul etseydi kızacaktım; "İnsan bu kadar dönek olmaz" diye! "Sen işte busun! Neden gidip vaftiz oluyorsun? Bugüne kadar böyle yaşadın, yaşam tarzın bu! Babam etnik olarak bir Ermeni aileden doğmuş ama sen bir Alevi ailede doğdun."

Babam tarla biçmeye giderken salavat getirirdi, böyle yaşadık biz. Yeni bir şeye dönüşmek, en azından bana, daha kırıcı, kişilik bozulması, parçalanması gibi hissettiriyor. Diyorsun ki; ben böyle yaşadım. Öteki tarafa dönersem değerlerimden dönmüş mü olurum? Şu âna kadar bana anlamlı gelen güzel şeylerin hepsini reddedip hiç bilmediğim, tanımadığım...

"Vaftiz" ne demek hâlâ, şu an bile, vâkıf değilim olaya! Bana uzak geliyor. Etnik kimlikçiler gibi... Ben Ermeni bir aileden doğdum da, geldim de, o halde mutlaka buna sarılmalıyım diye bir düşüncem yok. Hissetmek önemli! Böyle hissediyorum... Evet, tarihî bir haksızlık yaşanmış. Tamam, onun acılarını ben de yaşıyorum anlatılanlarla... Küçük yaşta etkilemiş beni ve alttan alta bir muhalif kimlik oluşmuş bende. Neden dedemleri öldürmüşler!... Kim öldürmüş? TC devleti ya da İttihat Terakki... Onlara karşı çocukluktan gelen bir öfke var. Sonra düşünmeye başladığımda; Ermeniyim diye neden horlanıyorum?... Bu sorgulama devam ediyor...

Camiye, Cemevine Gitmedim, Kiliseye Gitmeyi de Hiç Düşünmüyorum...

Bütün bunları yaşarken bundan sonra kiliseye gideyim gibi... İnanç konusunda camiye de, cemevine de gitmeyi hiç düşünmedim. Kiliseye gitmeyi de hiç düşünmüyorum. Bana uzak şeyler... Milli kimlik konusunda kendimi buraya ait hissediyorum. Bir Ermeni gördüğüm zaman akrabam, kardeşim gibi bir duygu da var. Mesela Gezi Direnişi [28 Mayıs ile 20 Ağustos 2013 arasında İstanbul Gezi Parkı'nın yıkılmasına karşı gerçekleştirilen direniş] döneminde Kurtuluş'ta [İstanbul'da Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir semt] tanıdığım kız-erkek Ermeniler vardı; sanki benim kızım ya da oğlum, kardeşim... Yaşlıysa sanki benim babam... Mesela bir tekstilci vardı; kadına "anne", adama da "baba" derdim. Gelir beni öperdi. Böyle de bir his var, ikili bir şey... İlla Ermeni olmak gibi bir çabam yok ama Ermeniyi de seviyorum. Ermeni yaşlı birini gördüğümde babama benziyor. Bir kadın görüyorum anneme benzetiyorum. Bazen sokakta gidip soruyorum, "Kusura bakmayın bir şey soracağım; bana çok sıcak geldiniz, hangi millettensiniz?" diyorum. Kadın, "Ben Hay'ım" diyor! Acaba genetik bir şey mi diyorsun? Hissediyorsun!... Sana dostça geliyor... Hele Dersimliyse ailemden biriymiş gibi aidiyet duygusu kurmaya çalışıyorum. Yani onu kendimden sayıyorum, kendimi ondan sayıyorum. Ama onun gibi olmak istemiyorum.

Ailemizde iki yeğenim, Ermeniliğini öğrenince kimliklerini değiştirdiler. Ağbimin çocukları... İstanbul'da yaşadılar, sonra biri Fransa'ya gitti, diğeri de ondan etkilendi.

Dersim'den özellikle de Şorda'dan İstanbul'a gelen Ermeni aileler Avcılar'da bir arada yaşadılar. Aynı kahveye giderler. Birbirinden etkilenmelerle ilişkiler geliştikçe, etnik kimlik bilinci de gelişti. Bizim gibi Alevi kültürünü de aynı saflıkta yaşamayınca değişim belki biraz daha kolay olabiliyor.

Yeğenlerimin isimleri Özlem ve Özden'di. Özlem, Antalya'ya gitti, diğerini hatırlamıyorum. Aileden hiç kimse bu çocuklara, "Niye böyle bir şey yaptınız?" demedi. Ben de demedim. "İyi ki yaptın" deme gereği de duymadık, doğal karşıladık, hatta biz yapamadığımız için biraz da kıskandık hani... Kendi penceremden baktığımda iki arada, bir derede... Öyle yapsam fikirlerim mi değişecek diyorum, adımın değişmesinden öte ne olabilir kendimde diyorum.

Mesela Ermeni bir komşudan bahsetmiştim; Mustafa Ateş, bir oğlu var, İzmir'de yaşıyor. Bize göre daha Ermeniler... Kızı, Kürt ya da Türk bir Aleviye kaçtı, ömür boyu barışmadı kızıyla... Adam demircilik yapıyordu.

Ait Olmak... Olursam Sanki Problem Olacak...

Milliyetçiliğe karşı bir antipatim var. Birisi Kürtçülük, Türkçülük yaptığında da Ermenicilik yaptığında da ona karşı oluyorum. Küçük yaşta içime yerleşen bir duygu bu. Belki de o korkudan oldu... Bir mânâda "kendimi de reddetme". Ermeni, Kürt, Türk... Birine ait olursam sanki problem olacak, kendimi koruma güdüsü belki...

12 Eylül Darbesi döneminde gözaltına alındığımda, siyasi şubede polisler zorla İstiklal Marşı okutmak istediler. Ben de "Ben zorla bir şey yapmam!" dedim. Oysa okul hayatımda yüzlerce defa okumuşumdur. Şubede "Okuyacaksın!" deyince "Okumam!" dedim. Bayağı dayak yedim bu yüzden. İki üç gün böyle sürdü. Sonra dediler ki, "Madem okumayacaksın, o zaman okunduğunda hazır olda duracaksın." "Durmam!" dedim. Onun için de iki üç sefer dayak yedim... Bana "Enternasyonal marşını oku bari" dediler. "Onu da okumam!" dedim. Memlekette evimizin karşısında askeriye vardı. Annem hep o askerler için, "Anneleri burada yok. Nöbet tutuyor, acaba karnı aç mı?" derdi. Yaptığı yemekten bize verirdi, biz nöbet tutan askere götürürdük.

Kendini Ermenilerden sayma saymama meselesi hissetmekle alakalı... Bir Ermeni gördüğüm zaman ona karşı bir sempati, bir sıcaklık hissediyorum. Çocukluğumdan beri "Dedem öldürüldü, bunların da dedeleri öldürüldü mü acaba?" sorusu bilinçaltımda var ve hep düşünmüşümdür. Acaba bunların babası mı, annesi mi, dedesi mi öldürülmüş?... Bu da benim gibi mi? Bunun da babasına başkaları mı bakmıştır falan?... Hep, bu da kimsesiz, bu da zavallı, senin gibi... Bununla bir dayanışma içinde olmalısın gibi şeyler kafanda dönüp duruyor...

Bir tarafta böyle yaşıyorsun öte taraftan "Madem böyle düşünüyorsun, böyle hissediyorsun, gel seni vaftiz edelim!" denince de bana çok itici geliyor. "Yok" diyorum, olsam ne olur ki? Çünkü yaşamımın içindeki bir ihtiyaç değil. Aç olursan, ekmeğe ihtiyaç duyarsın. Diğer taraftan Alevi ya da Sünni/Hanefi inançlardan birisine inanıyor olsaydım o zaman "ona inanacağıma, buna inanmalıyım" derdim. Kendi içimde muhakeme yaparken birisi sonradan Allah tarafından seçilmiş bir adam –iddialara göre–, ötekisi diyor ki Allahın direkt oğlu –gene iddialara göre–, o zaman aslında dine inanacaksam –asıl gizem burada– Allahla direkt ilişkisi var, çünkü onun oğlu! Sonra, gerçekten Allahın oğlu muydu?... Velhasıl bu sorulara bilimsel bir yanıt bulamadığım için hepsinden uzak duruyorum.

Annemin Ölümü, Atamadığım Cığlık ve Tanrıyı Reddedişim...

Annem 1972 yılında öldüğünde 45 yaşındaydı. Yolda vefat etti. Kış çok ağır geçiyordu o yıl. Karayolları, havayolları yok, sadece demiryolu var. İstanbul'dan Elazığ'a üç gün üç gecede gidiyorsun. Doktor "yapacak bir şey yok, bekleyeceksiniz" dedi. O da "Beni memlekete götürün, kardeşlerimin yanına gömün" dedi. O güne kadar benim dindar bir kişiliğim vardı. Annemi götürürken sürekli dua ediyorum; "Allahım bizi sağ salim evimize kavuştur." Annem sürekli inliyor... Yemek istedi, yemek verdik. Nasıl mutlu oldum... "Allahım duydun beni bu güzel ânı da yaşattın, teşekkürler" diyorum. Bir saat sonra öldü! Küçük kardeşim de var yanımda, biz başladık ağlamaya... Dediler ki, "Sakın ağlamayın, görevliler öldüğünü anlarlarsa ilk istasyonda indirirler sizi!" Demiryollarının böyle bir yasası varmış. Sivas-Malatya arasındayız... Çığlık atmamız gerekirken onu içimize attık, sesimiz çıkmıyor... Görevli geliyor, bakıyor, "Rahatsız etmeyin de, uyusun" diyoruz. Elazığ'da trenden inerken, kardeşimle birlikte başından ayağından tutunca ölü olduğunu anladı görevliler, bize sitem ettiler; "Ölmüş, bizi kandırdınız!" dediler. O zaman bende film koptu!... Görevlilere saldırdım. Ondan sonra döndüm ona (Allah'a) da saydırdım; "Benim için bittin artık! Bu kadar gaddar, bu kadar insana acı çektiren bir güçle benim bir bağım olamaz, seni reddediyorum!" dedim. O gün bugündür de böyleyim.

Orhan Bakır'ı Duyunca Doğru Yerde Olduğumu Düşündüm...

Sonraki yıllarda politik mücadeleye girip, sosyalist düşünceleri benimsedim. Birlikte bulunduğum insanların ve mekânların doğal sonucunda kendimi bir yerde buldum. Sonra muhakeme yaptığımda Ermeni toplumuna en yakın yapıda olduğumu düşündüm. Bu İbrahim Kaypakkaya'nın siyasal görüşleriyle oluşmuş bir yapıydı. Hele Orhan (Armenak) Bakır'ı duyunca hepten doğru yerde olduğumu düşündüm. Tesadüfen oldu ama doğru oldu. Bugün dahi yine en doğru yer, şimdi olsa yine orada dururdum.

O günün koşullarında Ermeni olmanın siyasetle ilişki meselesini bilemiyorum. Sadece şu pencereden bakıyordum; Orhan Bakır hapishaneden firar etmiş, gazetelerde "Ermeni terörist" vs yazıyor... Bunları okuduğunda etkileniyorsun elbet! O günün devrimcilerini çok yüksek yerde tuttuğum için ve içerisinde biraz da böyle efsaneleşmiş birileri olduğundan, onları hepten ulaşılmaz bir şey olarak görüyordum. Hele bir de senin milliyetindense artık diyecek söz yok...

Örgüt içerisinde Ermeni kimliklerimiz konuşulmazdı. Sadece Ermeni değil, hiçbir etnik veya inanç kimliği üzerine konuşulmazdı. Benim dışımda bildiğim Ermeni bir yoldaşım vardı; Murat Şaşkal. Murat'ı hapishanede tanıdım ama ona bile söylememişimdir, Ermeni olduğumu. İhtiyaç duymadım söylemeye; şucuyum bucuyum deme ihtiyacı hissetmedim hiçbir zaman. Hâlâ da böyle hissediyorum.

Yakın zamanda "Dersimli Ermeniler Derneği"nin başında bir arkadaş var, gelir bana laf atardı, bana itici gelirdi. Evet, Dersimli Ermenilere dair kafa yormak lazım! Yapılan haksızlıklar birilerinin yanına kâr kalmasın, bunun hesabı sorulsun! Ben de destek olurum her zaman ama onun dışında Dersimli Ermeniler Derneği'ne üye olmam ya da gidip ismimi değiştirip Kirkor ya da başka bir şey yapmam! Beni tatmin etmez. Çünkü ben bu tür bir kimlik arayışında değilim...

Alevi, Kürt, Komünist Bir de Ermeni...

Devletle çok uğraştım, o da benimle çok uğraştı!... Devlet cephesinden ailemin Ermeni olduğu biliniyor mu bilmiyorum. Ama kütüğe baktığında babamdan geriye bir tık gidince baba Sarkis, anne Havva... Ondan sonrası var mıdır, yok mudur onu ben araştırmadım. Ama devlet benden iyi biliyordur. Günlük yaşamda bunu biliyor ve takip ediyor mu, bilmiyorum...

Mesela gözaltında şöyle bir şey yaşadım, –aileden alışmışız ya doğrucu Davut, dürüst olmak, yalan söylememek– bana şöyle bir soru sordu: "Alevi misin, solcu musun, Kürt müsün, bilmem ne misin?... Ben de "Ermeniyim" dedim. "Ne! Ermeni mi?" dedi. Sanki gökte ararken yerde buldu. "Niye şaşırdın?" dedim. Arkadaşlarına döndü: "Bak bir tane Ermeni var burada!" O deyince ben kendime geldim, toparladım, "Sen bana kötü bir şey söyledin" dedim. Diğer polis geldi; "Sen Ermeni misin?", ben de "Ne Ermenisi yav!" dedim. "Az önce öyle demedin mi, dalga mı geçiyorsun?" dedi. Ben de "Saçma soruya saçma cevap verilir" dedim. Aleviyim desem suç, solcuyum desem suç, Kürdüm desem suç, komünistim desem suç... Hangi şıkkı seçsem suç! Ermeniyim demenin daha büyük suç olduğunu bilmiyordum!... Aslında şöyle de bir duyguya kapıldım, kütüğe baksalar zaten bulacaklar!...

Kayınpeder ve Kayınvalide Hâlâ Benim Ermeni Olduğumu Bilmiyor...

Ermeni biriyle evlenseydim diye hiç düşünmedim. Ancak zaman içerisinde muhakemesini yaptığımda Ermeni biriyle olsaydım aile yaşantımda, çevremde daha rahat ederdim sonucuna varıyorum. Kayınpeder ve kayınvalide hâlâ benim Ermeni olduğumu bilmiyor. Onlar Türk, Sünni-Hanefi. Beni de Alevi Kürt olarak biliyorlar. Ben eşimi kaçırdım, zor kabullendiler ama eşim biliyor, Ermeni olduğumu. Kızım da biliyor. 60 yaşımdayım, onlar 80 yaşında, ölüp gidecekler hakikati bilmeden. Zaman zaman diyorum ki, ortamı olduğunda söylesem ne olur?... Eşim, "Zaten geçmişte bir şok yaşamışlar, bir şok daha mı yaşatmak istiyorsun, öğrenseler ne olur?" diyor.

Kızımın Ermeniliğimle ilgili duyguları, düşünceleri... Kurtuluş semtinde okuduğu için okulda Ermeni, Süryani arkadaşlarıyla iyi iletişim kuruyordu. İnanç bakımından tamamen benim gibi. Annesinin de inancı çok yarım, o da aileden gelen etkiyle...

Kızımın babaannesi Kızılbaş, dedesi Ermeni... Babası yarım Kızılbaş, yarım Ermeni ve ateist... Annesi Türk, Sünni... Evimizde etnik bir kavga veya dinsel bir tartışma ya da sohbet olmadığı için kızım kendisini dünya insanı ve daha özgür hissediyor... Hiçbir dinin onun için bir anlam ifade etmediğini söylüyor. Belki böyle kuşaklara ihtiyacımız var.

Bu Bir Soykırım Değilse Nedir?...

1915'te sadece etnik kimliğinden dolayı insanları toplayıp, hepsini ağaç yığınlarının içine koyup, gaz döküp bir aylık bebekle 90 yaşındaki adamı; genç, kadın, kız hepsini bir kibrit çakarak yakıyorlarsa bunun ne olduğunu tartışmak anlamsızdır. Soykırımın Birleşmiş Milletler tarafından 1948'lerde kabul edilmesi çok mu önemli?... İsterse 1800'lü yıllarda yapılmış olsun bu bir "soykırım"dır! Kanser falanca tarihte bulunmuştur ama bir insan iki asır önce kanserden ölmüştür, buna kanserden ölmedi mi diyeceğiz?... Ermenilerin katledilmesinin adı, soykırımdan başka bir şey değildir!...

Sıtkı Sonar

Söyleşi
Tarih: Ağustos 2015
Yer: Mazgirt-Dersim

Sıtkı Sonar'ı tanımadan önce biliyordum onu. "Mazgirt'te tanıdığınız Ermeni var mı?" diye sorduğumda ilk onun adı söylenirdi; "Semerci." Herkes onun Ermeni olduğunu biliyor ancak o kendisinin Ermeni olduğunu herkes kadar rahat söyleyemiyordu. Korku onu o kadar iradesiz kılmış ki, kendisine yönelik bir çocuğun sert, kötü davranışlarına bile ses çıkaramayacak haldeydi. Bu duruma çok üzüldüm ve utanç duydum. Üzüntüm utancımdandı... Alevi gibi yaşamakta ama Ermeni gibi korkmaktaydı... Onu çok iyi anlıyordum. Paramparça olmuş bir kişilikti Sıtkı Sonar. Bu nedenle yaşamöyküsünü bile bütünlüklü anlatamadı. Alevi eşi Emine Hanım, Sıtkı'nın ailesinin yaşamöyküsünü kısmen anlattı...

Yaşamöyküsünü uzun uzun anlatamayan Sıtkı Sonar, "Biz İsa'ya tabiyiz ama Hz. Ali'ye de mecburi..." cümlesini kurduğunda sarsıldım. Nasıl derin, kapsayıcı, açıklayıcı bir sözdü böyle? Hiçbir analiz ve tanımlama Alevileş(tiril)miş Hıristiyanların gerçekliğini bu kadar rafine biçimde anlatamazdı... Sadece kendi yaşamöyküsünü değil bütün bir toplumun tarihini anlatmış oldu... Sadece söz söylemedi, evinin duvarında asılı duran bir fotoğraf ile bütünleşen bu söz başka büyük bir tabloyu resmetti.

Bu nedenle Sıtkı Sonar'ın o derin sözünü kitabın ismi, duvardaki fotoğrafı ise kapak fotoğrafı olarak seçtim...

Mazgirt'te 400 Ermeni Evi Vardı...

Adım Sıtkı Sonar. 1931 yılında Göktepe'de doğmuşum. Anamın adı Emine, babamın adı Hüseyin Sonar... Beş kardeşiz, üçü bacı...

Göktepe'de doğdum ben ama sonra babam Görcan'da arazi aldı, oraya geçtik. Üç dört ev (aile) vardık. Daha önce de Siğso (yeni adı Burmageçit) köyünde yaşamışlar bizimkiler. Suncuk'ta "Sıvacıgiller, Boyacıgiller" diyorlarmış. Zanaatkârlarmış; Serkizgil, Mirakaşgiller...

Babamın kardeşi İshak Sunar, M. Ali Sunar ve bacıları vardı. Hepsi gittiler; öldüler.

Nenem, "Oğlum, biz Mazgirtliyiz, Mazgirt'te 400 hane Ermeni vardı. Zaman geldi, Ermenileri kırdılar, benim kocamı da vurdular, ondan sonra bizi s..tir ettiler, 'Haydi bakalım, nereye giderseniz gidin!' dediler. Ben çektim, Göktepe'ye geldim, evlendim" dedi. Orada iki tane kızı, bir oğlu olmuş. Yaşıyorlar işte! Allah rahmet eylesin, babamın anası Cemile Nenem, annem öldükten sonra bize o baktı.

Ne Ermenisi, Bu Çocuklar Yetim, Bakın Sünnet Olmuşlar...

Cemile Nenem 1915 Tertelesini de yaşamıştı, onu da anlatıyordu. Babam 16, kardeşi İshak da 13 yaşlarındaymış, hatırlıyordu ama anlatmıyordu babam, korkuyordu.

Emine Sonar (Eşi) Devreye Girerek Anlatıyor:

Kayınbabam bana anlatıyordu. Dedi ki; "Biz Siğso köyündeyken 1915 Kırımı oldu. Babamları vurdular. Dayılarım, amcalarım da vardı, onlar kaçtılar. Öğrendik ki, göçe göçe kimi Rusya'ya, kimi Amerika'ya gitmiş. Biz çocuğuz tabii, kardeşim İshak 13, ben de 16 yaşlarındayım. Bizi Harput'a götürüp hapse koydular. Orada ne kadar kaldık hatırlamıyorum. Bitlerden ölüyorduk, yara bere içinde kalmışız. Kardeşime dedim ki, 'Ben dayanamıyorum artık, buradan kaçacağım.' Kardeşim, 'Kako nasıl kaçarsın, nere kaçarsın?' dedi. İkinci kattan atladık kaçtık. Kardeşim düştü fenalaştı, biraz kendine geldikten sonra oradan çıktık. Günlerce aç susuz, yara bere içinde Göktepe'ye geldik. Orada biraz saklandık. 'Bunlar Ermeni çocukları' diye bizi şikâyet ettiler. Tekrar bizi aldılar, haydi bakalım Garip Mezarlığına gittik. Orada beni öldürecekler, asker bana kaç diyor ama biri dedi ki, 'Kaçma, seni öldürecek.' Ben kaçmadım. Dedim 'cezam neyse beni hapse koyun çekerim.' Bizi Peri'ye götürdüler. Orada bizi tanıyan bir Bey vardı. Bizi görünce 'Ne Ermenisi, bu çocuklar yetim, bakın sünnet olmuşlar. Bunlar bir şey bilmiyor. Bana verin bunları' dedi. Beni kurtardı. Ama korkuyoruz, başımızı dışarı çıkaramıyoruz. Bey, ne dediyse aynısını yapıyoruz. Otursa otur; kalksa kalk! Hemet (Ahmet) Bey (Göktepe'nin beyi) ha! Onu da beni de everdiler, evlendikten sonra tekrar şikâyet geldi; 'Bu Ermenidir, Alevi kızını nasıl buna vermişler?' diye."

Sünniler Yiyeceğine, Aleviler Yesin...

Sanırım, kayınbabamgilin arazilerini bildikleri için yanına alırlarsa o araziye de sahip olacaklarını düşünüyorlar. "Gelin dilekçe verin" demiş Ahmet Bey, bunlar vermemiş; araziler, Aleviler/Kürtlere kalmış. Kayınbabam diyordu; "Türk/Sünniler yiyeceğine, Kürt/Aleviler yesin. Ermenilere kalmamış bari Alevilere kalsın!..."

Kayınbabam kırımdan çıkmış; kimsesiz, yersiz ve fukara biri... Hiçbir dayanağı yok tabii... Sonra semercilik, nalbantçılık yaparak çocuklarına bir parça ekmek götürüyor. Çalışarak Görcan köyünde büyük bir araziye, varlığa sahip oluyor. Lolanlı Alevi bir kadınla evleniyor. Ö, adamın burnundan getirdi, koca Görcan'ı sattırdı, kalanı da üzerine aldırttı.

Sonra buraya [Mazgirt merkez] geldik. Burada yeniden arazi, ev, bahçe aldık. Bunun [eşi] kardeşleri sattı. Şimdi bu ev ve bahçe kaldı, burada yaşıyoruz işte...

Ermeni Dönmesi; Bazıları Alevi, Bazıları Sünni...

Biz Şorda köyündeniz. Anam, babam 1938 yılında ben daha 1 yaşındayken ölmüş. Yetim kalmışım, dayımlar büyütmüş beni.

Ben bunların Ermeni olduğunu biliyordum tabii. Evlenmemizi ailemin bir kısmı istedi, bir kısmı istemedi. Zaten beni kaçırdılar. Zifirî karanlık bir gecede, atın üzerine atarak Danaburan köyünde Apogiller'e götürdüler. Bunun [eşi] halası vardı orada. Onlar da bunlar gibi Ermeni dönmesiydi ama onlar Sünni olmuşlardı, namaz kılıyorlardı bazıları...

Öyle evlendirdiler bizi. Lolanlı analık (üvey anne) ne çileler çektirdi bize... Düştük, kalktık... Herkesin elini öptük, boyun eğdik; Ermeni ya!... İki göz ev yaptık, altına girdik... Çocuk sahibi olduk... Hiçbir şeyden de bir şey anlamadık. O kadar ki o çilemiz bize kaldı...

Ermeniler Kimseye Hayır Diyemiyordu...

Burada İzzet Ağa vardı. Ermenilerin büyüğüydü, "Ermeni İzzet" derlerdi. Arabası, dükkânı vardı; sonra kaza yaptı, öldü. Bir oğlu vardı Amerika'da, iki tane de kızı vardı. İzzet Ağa biraz güçlüydü. Ama rahmetli kaynatam korkuyordu, sinmişti. Kimseye hayır diyemiyordu. Malını alsalar, çalıştığında parasını vermeseler, kimseye bir şey diyemiyordu. Asla kimseyle tartışmaz, itiraz etmezdi. "Biz kırıldık, döküldük, kime ne diyek!..." diyordu. Ermeniliğini söylemezdi. "Karım nereli ben oralıyım; ben Lolanlıyım" derdi.

Bu da [eşi] aynı babası gibi zavallım, kimseye hayır diyemiyor. Semercilik yaptı uzun yıllar. Terzilik biliyordu; çuval, yolluk örerdi... Amcaları İshak zurnacıydı, Mehmet Ali de davulcu...

Ermeniler hep sanatkâr... Demircilik yaparlardı burada... Oraklar, kazmalar, baltalar hep onların elinden çıkardı... O yüzden burası çok değerliydi. Sonra onlar gittiler, geride bir şey kalmadı. Onların yerlerine konanlar her şeyi talan/tıraş ettiler... O demirci dükkânının yanında Ermeniler zamanında ne güller vardı; gülleri bile küstürmüşler...

Ermeniler İbadetini Açıkta Yapamıyorlardı...

"Mardo Usta" vardı, Semerci Mardo... Hasan Amca, terzilik yapardı... Hasan vardı [bkz. Hasan Salık bölümü] berberdi... Ya çoktular... Hepsi göçüp gittiler...

İbadetlerini açıktan yapamıyorlardı. Korkuyorlardı. Bu Mazgirt'in Sünnilerinden çok korkuyorlardı. Kilise orada vardı, kimse gidemiyordu. Harap oldu gitti kilise... Sünniler burada çokken herkes onların baskısı altındaydı.

'38'i?...

Dayım konuşuyordu bize; "Kızım, '38'de milleti toplamışlardı, iple bağlamışlardı birbirine. Şorda köyünde Ermenilerden kalma büyük bir dut bahçesi vardı. Orada üç yerde ağır makine kurmuşlardı. Biz gece kaçtık... Ermenilerle Demenanlıların kaderi aynıydı. Dağa gittik, ormanlarda saklanıyoruz. Annem davara giderdi, bize ekmek getirip bir yerlere bırakırdı, biz oralardan alırdık; kimse fark etmezdi. Her gün yer değiştiriyoruz. Bir gün baktık ki; Demenanlar'ı Aktoprak'ta kırıyorlar. Bir tanesi nasıl olmuşsa kurtulmuştu, adam bir ağlıyor ki, dağ taş dile geliyor sanırsın. Biz ıslık çaldık durdu, el ettik geldi yanımıza. Dedi ki, 'Toprak sizin başınıza!... Kadınları, çocukları toplamış, Mazgirt'e götürüyorlar.'"

Dayımın da 7 yaşındaki kızı varmış içinde, öbür dayımın 7 yaşındaki oğlu da varmış. Yani çocuklar ve kadınlar çokmuş. O zaman burada bir kışla varmış, o kışlaya doldurmuşlar hepsini. Dayımın karısının gelinleri, kardeşleri hepsi orada...

Dayımın karısı gidip kışlanın etrafında dönüp duruyor. Her tarafı kapatmışlar, kimseyi göremiyor. Çırpınıyor; kızı var içlerinde... Tabii bunları süngülü, atlı süvarilerin önüne katıp götürüyorlar kırmaya... Bir sonraki gün oluyor, nasıl oluyorsa; "Kırma yok artık, sürgün var!" deniliyor. Ama o zaman Zazalar da (Palulu) ganimet için evleri talan ediyorlar. Bizim millet de şerefsizdi, işbirliği yapan çoktu; nasıl olsa insanları terteleye götürüyorlar... Malını, mülkünü, davarını götürüyorlar. Kimin umurunda mal, davar... Tertele, kırım var!... Cenab-ı Hak o günleri geri getirmeye oğlum!

O zaman insanları bu tarafta Aktoprak, Gölbağı, ...(anlasilmadi) Cayır-Kese Cayır'da kırıyorlar...

Tüm bunlar olurken ben körpeyim, annem Şorda köyünde... Annem beni beşikte bırakıyor... Nasıl olsa herkes ölecek, asker kapıları kapatıp

evi yakacak... Dayım fark ediyor bunu... Bağırıyor; "Zarif çocuk nerde?" diyor, "İçerde bıraktım" diyor. "Şimdi gaz döküp yakarlar, yazıktır, günahtır. Al seninle ölsün!" diyor. Sonra dönüp alıyor annem... Ahh, ahh!

Ben Demenan aşiretindenim. Kayınbabamın Ermeni ismi Sarkis...

Kayınbabam, "Ben bu kilisede üç sene okuma yazma öğrendim. Ben okuyorken kırım geldi, bizimkileri kırdılar" diyordu. Demek ki, burayı okul olarak kullanıyorlarmış; Ermeni okulu...

O buradan giden amcaları, artık Rusya'dan mı, Amerika'dan mı, kayınbabama mektuplar göndermişler. Artık kaç yıl sonra bilemiyorum... Hatta Türkiye'de bir yere geliyorlar, "Gelin buraya görüşelim" diyorlar. Mektup İshak'ın eline geçiyor ama bunlar korkuyorlar, gitmiyorlar. Tabii İshak Sünnileşmişti, oğluna, "Sakın kimseye söyleme, bizi kırarlar" diyor. Aradan bir süre geçtikten sonra İshak mektubu getiriyor, kayınbabama veriyor. Götürüp Hasan Amca'ya okutuyorlar. Kızıyor Hasan Amca, "Niye zamanında söylemediniz, bari ben giderdim" diyor.

Sıtkı Sonar Anlatıyor: Ermenilerin Dönemi Geçti; Kalmadılar...

Vallahi, Ermeni kimliği yoktu, benim Türk kimliğim vardı... Buradaki Alevilerle, Kürtlerle aram hep iyiydi, komşuyduk... "Nu Hermeniyu" (Bu Ermenidir) derlerdi. Çalışırken bazıları paramızı vermezdi. "Yok" derlerdi. Ben de, "Yoksa bana eşya al" derdim. Yapmazlardı, gülerlerdi... Düştün mü kötü; biz düştük, kimsesizdik... Allah kimseyi düşürmesin!

Kiliseye gitmişim, kilise deyip geçme. Ama şimdi yıkık, boş, gidip ne yapayım?

Ben Ermenice bilmiyorum hiç... Babam biliyordu ama konuşmaya korkuyordu.

Ben Ermeniyim ama Alevi olmuşum. Bütün âdetlerimiz Alevi, anam da Bahtiyar aşiretinden zaten.

Çocuklarım İstanbul'da... Hepsi Alevilerle evli... Ermenilerden kimse yoktu, Aleviler/Kürtler iyidir. Ermenilerin dönemi geçti; kalmadılar...

Biz İsa'ya Tabiyiz Ama Hz. Ali'ye de Mecburi...

Burada Ermeni mezarlığı var, arka tarafta. Hatta üç yerde var. Bir kilise var burada... Bizden geçti ama onarılsa iyi olur. Yurtdışından bir kadın gelmişti, "Kiliseyi yaparım, ederim..." dedi ama bir daha gelmedi. Bari buradaki Aleviler/Kürtler yapsın, ne olmuş!

Bizim evin duvarında bir haç var, Hz. Ali'yle yan yana koymuşuz. Onu benden istedi, vermedim.

Biz Haç'a/İsa'ya tabiyiz ama Hz. Ali'ye de mecburi...

A. Ş.

Söyleşi
Tarih: 7 Ağustos 2015
Yer: Mazgirt-Dersim

A. Ş., Mazgirt'i terk etmeyen az sayıda Ermeniden biri... Bunun nedenini sorduğumda "Burada da bir hayat var, yaşıyorum" demişti. Gerek 1915 gerekse 1937-38 Tertele/Soykırım öykülerinin yanı sıra geride kalan Ermenilerin aşağılanma, ötekileştirilme ve iradesizleştirme öykülerini de toplamış bir insan. Halasına yönelik aktardığı "çena Hermeni" [hakaret; Ermeni kızı] ya da Dersimli Ermenilerin büyük bölümünün maruz kaldığı ötekileştirici "dole Hermeni" [hakaret; Ermeni dölü]) gibi hakaret içeren söylemlerden de çok etkilenmiş... Hayatın her alanında, hakarete uğramanın ve dışlanmışlığın ruh haliyle yaşamak sarsıcı... Gerçek adının yazılmasını istemediği için onu A. Ş. olarak not ettim.

Burada Doğdum, Büyüdüm ve Burada Yaşıyorum...

Adım A. Ş. ama ben gerçek ismimin yazılmasını istemiyorum. Mazgirt doğumluyum; burada doğdum, büyüdüm, yaşıyorum. Annemin ismi X, babamın A. D., beş kardeşiz. Babam marangozdu, bize "Marangoz D.gil" derler ya da "Dole Hermeni". Babamın babasının adı İbrahim, annesinin Güllü'ymüş. Daha önce Mazgirt'e bağlı Yukarı Sindam köyünde yaşıyorlarmış, sonra Koçkuyusu'na gelmişler. Dedem orada ölmüş. Bir süre sonra nenem de Hafsik'te ölmüş. Babamlar ayaklarının üzerinde durmaya çalışmışlar, karın tokluğuna iş yapıyorlarmış insanlara. Zamanla babam semercilik öğrenmiş. "Mardo" diye bir Ermeni adam varmış Mazgirt'te, semerciymiş. Adamın adı Mardosyan ama "Mardo" diyorlarmış, "Semerci Mardo" diye biliyor herkes. Babam "Semerci Mardo"nun yanına gelmiş ve çalışmış. Mardo, annemi bulmuş ve babamı evlendirmiş.

Mardo, babamın vaftiz kirveliğini yapmış aynı zamanda. Babam, "Biz ilk evlendiğimizde hiçbir şeyimiz yoktu, çocuğa kovanın içinde banyo yaptırıyorduk" derdi. Görücü usulüyle evlenmişler, "Burmageçit

köyünde Ermeni bir kız var" demişler babama. Annemin babasının adı Hıdır, annesinin Nazlı yani Alevi isimleri, Ermeni isimleri değil. Hıdır Dedemin gerçek adı Horen'miş. Neneminkini bilmiyorum.

Babam "Ermeni Tertelesi" derdi.

D. Hermeni'nin büyük ailesi 1915 Kırımından önce yaşamlarını yitirmişler. Annemin babası Harçik ise tüm ailesini '15 Kırımında kaybetmiş, ortada kalmış. Darıkent'te bir aile almış yanına, bir süre sonra oradan ayrılmış, sonra da evlenmiş.

Annem tarafından dedemlerin soyadı Boyaciyan'mış, Horen Boyaciyan. Daha sonra Olgar olmuş. Dayımların ilkokul kayıtlarında da isimleri Ermenice yazıyor.

Babam geçmişten bahsederken "Ermeni Tertelesi" diye anlatırdı. Ölüm var ama en çok da göç edenlerden bahsederdi babam. Akrabalarımızdan bazıları Amerika'ya gitmiş. Bağlantı kurmuşlar bir dönem hatta para gönderiyorlarmış arada, sonra bağlantı kesilmiş.

Çena Hermeni ya da Dole Hermeni!...

Babam 1933 doğumluydu. Dedem 1915'te 12 yaşındaymış, 1900'lerin başında doğmuş. Hayriye halam bilir ve bize anlatırdı ama ben anlatılmasına tahammül edemezdim, istemezdim anlatsın... İki yıl önce 97 yaşında öldü halam. Alevi biriyle evliydi ve tam bir Alevi olmuştu ama eşinden çok zulüm görüyordu. Evde bir köle, hizmetçi gibi davranıyormuş kocası... Halam köyde de hep baskı altında yaşadığını, dışlandığını, Ermeni olduğu için hakarete uğradığını söylerdi. Köylüler sıradan bir tartışmada bile, "çena Hermeni" veya "dole Hermeni" diye hakaret ederlermiş. Çünkü "Hermeni" her yerde olduğu gibi burada da küfür, aşağılama demek...

Halam Ermeni kimliğinin bilincindeydi ama sahiplenmiyordu, zavallıydı. Tamamen bir Alevi gibi yaşıyordu. Bir Alevinin yapmadıklarını halam yapıyordu; oruçtan, niyetten, niyazından her şeyinden... Mesela pirleri vardı ve onlara çok bağlıydı. Biz onları genel olarak bilir ama yapmazdık. Bizim ailenin Piri, Rayberi yok mesela ama diğerlerinin hepsinin var... Doğrusu neden olmadığını da bilmiyoruz. Elbette Alevilerin inancına, buranın kültürüne sürekli saygı gösterirdik, hâlâ da öyleyim. Mesela ben 12 İmamlarda, insanların yanında yemek yememeye çalışırım. Onlar et yemiyor diye ben de et yemem 12 gün... Onlara saygısızlık olmasın diye... Onlar tarafından böyle bir baskı yok, asla baskı görmedim, bunu isteyerek yapıyorum. Küçükken ben de Alevilerin orucunu tutuyordum ama şimdi bakış açım değişti, genel anlamda dinî inancım pek yok artık.

Babam tam bir Alevi gibi yaşardı ama annem öyle değildi. Annem kendi inancını bize öğretmeye çalışırdı, mesela derdi ki; "Bizde teyzeye 'Morkor' derler. Ve biz teyzeme "Morkor" diye hitap ederdik. Annem, "Biz Ermenilerin gelenekleri var, üzüm bayramları, nisanda Paskalya bayramları var.." derdi. Dilini de bilirdi annem onların, konuşurdu da ama biz anlamıyorduk. Annemin dilinden bildiğim tek kelime "Morkor". Öğrenme isteği veya gerekliliği yoktu bizde... "Burada onu öğrenip ne yapacağız" diye düşünüyorduk. Gerçekçi olmak lazım, nerede kullanacağız, konuşacağımız insan yok ki! Annem Paskalya olduğunu söylerdi ama bir şey yapmazdı. Sadece Gağan'da miyaz (hamurdan yapılan kutsal yiyecek) yapardı. Gerçi burada onu Aleviler de yapıyor...

Annem İstanbul'a gidince kiliseye giderdi. Biz gitmiyorduk, babam da gitmezdi kiliseye. Babamın hiç alakası yoktu Ermenilikle, o tam bir Alevi ama Piri yoktu, bu neden acaba?... Normalde burada Alevi olmuş Ermeni ailelerin çoğunun Pirleri var. Bu babamla alakalı değil, sanırım dedemin de yokmuş. Olsaydı, kuşak kuşak aktarılır, gelirdi. Nedenlerden biri de genelde Piri olan ailelerin bir tarafı Alevi, bir tarafı Ermeni. Biz iki taraftan da Ermeni olduğumuz için olmayabilir mi? Tam emin değilim...

Hem Sünnet Olmuş Hem Vaftiz...

Ailemizde vaftiz edilen tek kişi ağabeyim. Onu da annem daha çok küçükken İstanbul'a götürünce yaptırmış orada. Elazığ'da da bir kilise var ama buraya götürmemişler hiçbirimizi. Mesela ağabeyim hem sünnet olmuş hem vaftiz olmuş. Normalde Ermenilerde sünnet yapmıyorlar ama bizimkiler yapmış işte. Annem istemiyordu sünnet yapılmasını. Babamlar zamanında sünnet edilmiş tabii...

Sanırım, bizimkilerin Alevi olması '15'ten sonra olmuş. Çünkü o zamana kadar isimleri Ermenice ve Ermenice konuşuyorlarmış. Tabii o zaman çok Ermeni varmış Mazgirt'te; inancı, kültürü, mekânı varmış... Bir ara belediyenin eski tapularına, belediyeye ait gayrimenkullere baktım, neredeyse hepsi Ermeni ismi hatta tamamı Ermenice tapuların...

Şikâyet, Kütük, Soruşturma; Bunlar Ermeni...

Yıllar önce burada Adliye sınavına girdim, kazandım. Yazılı sınavı kazanmıştım. Sözlü sınavdan önce güvenlik soruşturması yapmışlar. Bir kişi alacaklar ama biz iki kişi kazanmıştık. O arada diğer kazananın babası gidiyor, şikâyet ediyor: "Bunlar Ermeniler!" diye. Buranın nüfus müdürü bizim hem kirvemiz hem de komşumuzdu. Güvenlik soruşturmasını bunlar normal yapıp gönderiyorlar. O şikâyetten sonra siyasi polis gelip kütüğe bakıyor ve bilgileri topluyor tabii... Sözlü sınava girdim, adamın bana sorduğu soruları duyunca şok geçirdim...

Şöyle dedi; "A. Hanım, heyecanlı mısınız?" Dedim ki, "Birazcık!", "Ama duyduğumuza göre okulda forumların başını çekerken hiç de heyecanlanmıyormuşsunuz!" Aynen bu soru. Sanki kafamdan aşağı bir şey döktüler. Ondan sonra Gümrü Anlaşması'nı sordu, 1920 yılında Ermenilerle yapılan bir anlaşma var ya, onu sordu bana... Bütün soruları doğru yanıtladım. Sınavdan çıktım, hiç renk kalmamış bende... Eve geldim anneme anlattım, annem hemen kalktı o kivremizin evine gitti. Durumu anlatmış, o da demiş ki, "Kivram [Bu kelime halk arasında 'Kivra', 'Kivre', 'Kirve' gibi değişik biçimlerde söylenir] ben size söyleyemedim, söylersem duyulur, benim hakkımda soruşturma açarlar. Aslında biz güvenlik soruşturmasını normal gönderdik ama şikâyet varmış. Siyasi polis tekrar geldi, kütüğe baktı. Bize yapmadık hakaret bırakmadı. 'Bunların soyunda dönmelik var!' dedi."

Böylece beni elediler, diğer arkadaşı aldılar...

Bulunduğun Yer ve Toplum Önemli...

Size amcamın hikâyesini anlatayım: İsmi Manuk, kimliğinde dini de "Hıristiyan" yazıyor. İstanbul'da yaşıyor, 75-80 yaşlarında... Kimliğini İstanbul'a gittikten sonra değiştirmiş... Burada evlenmiş, annemin dayısının kızıyla... O da Ermeni... Sonra İstanbul'a gidiyorlar. Karısı aşırı kıskançmış, bu problem nedeniyle de intihar etmiş. Amcam, üç çocukla ortada kalıyor. Sonra Süryani biriyle evlenip vaftiz oluyor. Çocuklarının isimleri Ermenice ve hiçbiri sünnet olmamış. Tabii amcam önceden sünnet olmuş...

Mazgirt'te, Ermeni olarak bilinen Sıtkı Amcagil var, "Semercigil" olarak biliniyorlar. Esmagil vardı. Argallar vardı, İstanbul'a gittiler. Şahin Erdoğanlar, Ali Harikagil var... Salıklar var, annemin dayıları. Has Areyizgil vardı bir de, "Hese Ermeni" diyorlardı. "Dönme Şükrü" vardı. Tabii köylerde de var. Hozinkiğ'de, Şorda'da...

Burada yaşayan Ermenilerin kendi aralarındaki ilişkiler şu anda kopuk ama geçmişi iyi bilmiyoruz. Aslında herkes hem kendini hem de herkesi biliyor. Kendi aralarında, "Şu bizim adamımızdır, o da bizdendir" derlerdi ama çok belli etmezlerdi. Gizli tutmaya da özen gösterirlerdi. Bilinirdi ama birbirini sahiplenme, koruyup kollama gibi şeyler çok azdı. Mesela bir Aleviyle nasıl komşuluk ilişkimiz varsa onlarla da aynıydı. Öyle çok farklı bir ilişkimiz yoktu. Ama Alevilerle daha samimiyiz. Onlarla hiç ilişkimiz yok...

Böyleydi ama evliliklerde çocuklarının "dışarı" gitmesini istemezlerdi. Tabii bu ne kadar gerçekleşirdi bilmiyorum. Mesela benim annem, asla bizim yabancı biriyle evlenmemizi istemezdi. Alevi biri gelip beni istediğinde annem hastalanırdı; yatağa girerdi, yorgan döşek yatardı kadın. Biz de annem hasta diye korkardık. Kız kardeşim Siirtli bir Şafii Kürtle

evlendi, annem kalp krizi geçirecek duruma geldi, yani öyle hassastı... Sonra, "Keşke Alevi alsaydın!" dedi...

Sürekli telkin ederdi; "Bir Ermeniyle evlenin" diye. Ben de tam tersini savunurdum ama yapamazdım. Yapmadım, yapamadım. Amcam da öyle... Her fırsatta, "Şurda bir Ermeni var, şu var, bu var..." Her gördüğümüzde bana kesin bir Ermeni bulmuştur. Bu nedenle ilk zamanlar evlenmedim. Sonraki zamanlar benim de düşüncem değişti ama kafama göre biri olmadı. Sırf evli olmak için evlenmek istemedim. Ayrıca burası çok küçük bir yer, birini tanıma imkânın yok. Gezemiyorsun, arkadaşlık yapamıyorsun! Olmadı yani...

Babam asla öyle düşünmezdi, tam tersine, "Ben kızımı Alevilerle evlendiririm" diyordu. Amcam babama, "Sen de çocukları vaftiz et" demiş, babam kabul etmemiş; "Sen işine bak, bize karışma" demiş. Babamın neden Ermenilere karşı bu kadar kapalı olduğunu anlamış değilim. Amcam İstanbul'a gitmeseydi belki o da babam gibi olurdu. Ya da babam da İstanbul'a gitseydi belki amcam gibi olurdu. Bulunduğun yer ve toplum önemli diye düşünüyorum... İstanbul'da Ermeni toplumu, kültürü, kilisesi var tabii... Annem buradayken farklıydı, İstanbul'a gidip geldiğinde çok farklı oluyordu.

'38...

Annemleri '38'de sürgüne göndermişler, Kütahya'ya... Annem 6 aylıkmış o zaman. Babam '38'i hatırlamıyor çünkü çok küçükmüş ama babamları sürgüne göndermemişler. Onlar burada kalmış. Aileden ölen olup olmadığını bilmiyorum, anlatmazlardı...

Annem diyordu ki, "Elazığ'da, bizi doldurmuşlar hayvan vagonlarına, Kütahya'nın Emet ilçesinin bir köyüne göndermişler. Orada bize çok kötü davranıyorlardı. 'Pis Kürtler, kuyruklu Kürtler!' diyerek aşağılıyor ve dıştalıyorlardı." Annemgili Alevi diye biliyorlarmış, Ermeni olduklarını bilselerdi, kim bilir ne yaparlardı? Annemler orada tam dokuz yıl kalmışlar. Sonra af çıkmış, geri gelmişler Dersim'e.

Aslında burada Ermenileri hep küçümsediklerinden, horladıklarından, önceleri bunlarla ilgili gerçekleri biz de öğrenmek istemiyorduk. Kendimizi bilmeye başladıktan sonra bu sefer büyükleri, anne-babayı kaybettik. Soramadık yani. Öncesinde böyle bir bilincimiz yoktu. Biz "kimse duymasın, kimse bilmesin" düşüncesiyle davranıyorduk. Mesela ağabeyimin oğlu var, İstanbul'da ilkokula gidiyor, bir gün annesine diyor ki; "Anne, bu dünyada en kötü şey Ermeni olmak, bir de fakir olmak." Düşünsene, o kadar kötülemişler!... Çünkü okulda öğretmenler hep kötülerlerdi, biz öğretmenin bilmesi i istemezdik, kimsenin bilmesini istemezdik küçükken...

Burada da çocuklarla oyun oynarken dışlandığımızı hissederdik. Mesela oyuna seçerlerken kayırma oluyordu. Çocukken okulda yaşadığımızı şimdi yetişkin insan olarak işyerinde, sokakta yaşıyoruz. Mümkün değil yaşatıyorlar. Bu Ermeni kimliğinin böyle dezavantajlı yanları hâlâ var ne yazık ki... Tabii eskisi gibi değil...

Politik Süreçler...

1970'ler, '80'ler dönemindeki devrimci sosyalist mücadele sürecinde ailelerimiz etkilendi. Her biri değişik örgütlere yakın oldu. Mesela ağabeyim PKK'liydi. Annem-babam daha çok onu korumaya, uzak tutmaya çalışırlardı. Onun için ağabeyimi küçük yaşta evlendirdiler ki, olaylardan uzak kalsın. Hapse girdi çıktı İstanbul'da... Daha 12 Eylül Darbesi olmadan dört ay yattı. Çıktıktan sonra üniversiteye gitti... Öğretmen okulunu bitirdi ama on yıl görev vermediler, "güvenlik soruşturması"ndan dolayı... Ermeniliği, "güvenlik" sorunu olmuştu! Ağabeyim mahkemeye başvurdu, dava açtı, öğretmenlikle ilgili... Davayı kazandı ama geçmişe yönelik hiçbir hak alamadı. Sonuç olarak ona öğretmenlik yaptırmadılar.

Bu siyasallaşma süreci, buradaki Ermeni toplumu açısından çok yararlı oldu mu emin değilim. "Ben Ermeniyim" diyemiyorsun. Diyemiyorduk daha doğrusu. Ben çok rahat bir şekilde söyleyebiliyorum artık. Hiç tereddütsüz, istinasız, her yerde söylüyorum!

Son zamanlarda Ermeni kimliğiyle birlikte dinî kimliğini önemseyen, eskiden Alevi ya da ateist olan insanlar şimdi Hıristiyan olmaya yöneldiler. Ama bizde o yok, biz aynıyız. Bazıları bize kızıyorlar, "Kiliseye niye gitmediniz?" diye. Biz dinî yönünü asla savunmuyoruz sadece bir kimlik ve bir kültür olarak sahip çıkıyoruz. Dinî inancımız hiç yok. Din veya millet üzerinden bir kimlik tanımlamasını doğru bulmuyorum. Ne Aleviliğe ne de Ermeniliğe ihtiyacım var; ben insanım... Bu benim için yeterlidir.

Bizim Vatanımız Burasıdır, Dersim...

Ermenistan'ı bir ülke olarak merak ediyorum, olanağım olsa görmek de isterim ama "vatan" olarak değil. Çünkü bizim vatanımız burasıdır, Dersim... Ama amcam bayılıyor, "Ermenistan, Ermenistan" diye hayal ediyor. O gitmiş, görmüş. Amcam korkunç dindar, "Beni orada gömün" diyor.

Burada da bir Ermeni mezarlığı var. Eskiden üç ayrı yerde varmış, tabii şimdi işlevi kalmamış... Karma mezarlık var, Aleviler de Ermeni Aleviler de aynı yere gömülüyor. Zaten Hıristiyan Ermeni kalmadı... Benim babamın mezarı da karma yerde... Babamın cenaze töreni Alevi geleneklerine göre yapıldı. Annem İstanbul'da yaşamını yitirdi, cemevine götürdüler. Annemin kardeşleri dedi ki, "Biz kiliseye götürmek istiyoruz",

biz ise, "istemiyoruz" dedik. Annem çok severdi kardeşlerini. Zamanında annemle ilgilenselerdi, konuşsalardı belki o da isterdi.

Hıristiyanların burada üç tane kilisesi var. Hiç kimse gidip kilisede bir şey yapamıyor, yıkılmış... Eskiden üstü kapalıydı, içine giriyordu insanlar... Hatta mum yakılan yer de vardı ama şimdi üstü çöktü, duvarları duruyor. Mesela şöyle bir inanç var: Hastayı götürüp orada banyo yaptırıyorlar, iyileşsin diye. Bu Alevilerde de var.

Annem tuz okurdu. Çok eskiden Ermeni bir kadın varmış, o da okuyormuş; nazarı olanlara, hasta olanlara, çocuğu olmayanlara, ateşi olanlara... Kadın ölmeden önce anneme diyor ki, "Kızım sana el vereyim, sen bunu sürdür." Annem de sürdürüyordu. Annem tuz okuyunca biz gülerdik. Ağzını açar, derinden esnerdi tuz okurken, sonra okuduğu tuzu ateşe atardı. İnsanlar tuz okutmaya çok gelirlerdi bize, dediklerine göre iyileşiyorlarmış... Mesela çocukları ölenler gelip bizimle kirve olmak isterlerdi, bir Ermeniyle kirve olursa çocukları ölmezmiş... O yüzden bizim çok kirvemiz vardı. Herkes kirve olunca da biz kimseyle evlenemedik, kirveyle evlenilmezmiş ya...

Annem, Türkçe konuşuyordu. Biz sokakta öğrendik Dersimceyi. Evimizde hiç Kürtçe konuşulmazdı. Yaşlı bir teyze vardı, Türkçe bilmezdi. Zazaca konuşurlardı, biz küçüktük onlardan öğrendik. Babam da biliyordu ama evde konuşmuyorlardı. Annem sadece Zazaca biliyordu. Babam hem Zazaca hem Kürtçe biliyordu. Babam Ermenice dışında buradaki her dili konuşuyordu...

Mazgirt'te Kilise Kalıntısı

Murat Durmuş

Söyleşi
Tarih: 7 Ağustos 2015
Yer: Mazgirt-Dersim

Murat Durmuş da "arada kalanlar"dan. Çokkimliklilik mi, kimlik bunalımı mı bu durum, bilemiyorum. Bizim, düşünsel alanda netleştirmekte zorlandığımız kavramların içeriğine denk gelen bir yaşam sürdürüyor Murat Durmuş.
Çelişkilerle dolu, iç içe geçmiş kültürel, etnik ve inanç kimliklerinin sorunlarını çözmek zorundaymış gibi düşünmek ve hissetmek kolay değil...
Dışlanma ile sahiplenme, nefret ile şefkat, biz ve öteki nerede başlar ve nerede biter belli değil bu yaşamda...
İnsanın sanki var olmak için bir dine/inanca mensup olmak zorundaymış gibi çarmıha gerildiği bir coğrafyada yaşamak hiç kolay değil...

Bunların Değişik ve Yalnız Bize Özgü Olduğunu Anlıyordum...

1970 Mazgirt doğumluyum. Annemin adı Hanım, babam Halit Dursun... Beş kardeşiz... Bize Mazgirt'te "Dursogil", "Marangoz Dursun'un çocukları" derler.

Yaklaşık 17 yaşlarında öğrendim Ermeniliğimi. Annem bir yerlere gidip geliyor. Sonra bize, "şunları da yapalım, bunları yapalım" dediğinde ya da dayımların, akrabaların düğünleri kilisede yapıldığında, pazar ayinlerine gittiğini söylemeye başladığında ya da bize oradan renkli yumurta getirdiğinde bunların değişik ve yalnız bize özgü olduğunu anlıyordum. Bunun Ermenilik olduğunu da...

Dayımlar gelip gitmeye başladığında, isimleri, "Kaya, Kadir, Kader ama bizim ismimiz Garabet, Karnik..." dediklerinde, amcamızın isminin "Manuk" olduğunu bildiğimiz halde, çok idrak edememiştik o zamanlar.

Kime Sorsanız, "Evet, Bunlar Ermeni" Derlerdi...

İstanbul'a gittiğimde 1987 yılıydı. Orada, dayımların yanında çalışmaya başladım. Onlar "kiliseye gidelim" dediler; gittik. Sonra "halk oyunları kursuna gidelim" dediler ancak o ortamlar bana itici geliyordu. Yerli yerine oturtamadığım, iki arada bir derede olmak deriz ya öyle bir durumum vardı.

Aslında fark ettim ki, küçükten büyüğüne kadar herkes durumun farkındaymış... Kime sorsanız, "Evet, bunlar Ermeni" derlerdi...

Bu Bir Dışlanmaydı ve Biz Hissediyorduk...

Köyde oyunlarda, okulda çok ciddi sıkıntılar yaşıyorduk. Çok samimi arkadaşlarım yoktu. Bizi koruyan kollayan birkaç insan vardı. Biriyle sonra musahip olduk, yıllar sonra onunla bir araya geldiğimizde bunları konuştuk... Ona da benimle fazla ilgilendiği için baskı yapıldığını anlattı. Hatta öğretmenlere bile gidip, "Bu Murat, Ermeni" diye şikâyet edenler bile olmuş. Bunlar o yaşta bir çocuk için çok büyük sıkıntı tabii...

Düğünleri kalabalık olurdu. Bu da bir dışlanmaydı ve biz hissediyorduk. Çünkü biz Ermeniydik... Annemlerin de bu durumu kendi aralarında konuştuklarını hatırlıyorum. Davulcu özellikle ekstra para istemiş bizden... Annem, "Biz Ermeniyiz, onun için bizden fazla istiyor" demişti. Bunları unutmadım!

Evet, Dersim'de bizi dışladılar, haksızlıklar da ettiler ama bizi koruyan kollayan, bize destek olan bir sürü insan da vardı.

Ermeniler Çok Katı;
Ermeniysen Mecburen Hıristiyan Olacaksın!...

Ermeniler açısından büyük kentler, kendi kimliğiyle buluşma açısından avantaj elbette. Ancak benim, illa Ermenilerle buluşayım, Ermenilerin bulunduğu yerlere gideyim, onların çalışmalarına katılayım diye öyle özel bir istek ve çabam olmadı. Çünkü çok tutucu ve sert yaklaşıyorlardı. Bir de çok kapalılar, kendi dışındaki toplumlarla aralarında ciddi duvarlar örülü. Bu bana sıcak gelmiyordu. Ayrıca katı kuralları var. Mesela kızımı vaftiz ettirmek istedim, "Önce Ermeni kimliğini alman lazım" dediler. Sonra, "Tamam, Ermeni kimliğin olmasın ama parasal sıkıntı var, şu kadar para ver" demişlerdi. Biz, sembolik bir kültürel değer olarak öyle bir şey yapmak istedik fakat bunları yaşayınca vaftiz yapmaktan vazgeçtik.

İstanbul'daki Ermenilerde, "Ermeniysen mecburen Hıristiyan olacaksın!" görüşü var. Dayımlar ve amcamlar da böyle düşünüyorlar. Ancak bu durum, pek çok Alevileşmiş ya da Müslümanlaşmış Ermeni açısından

ciddi bir sorun teşkil ediyor. Önce Hıristiyan olarak görmek istiyorlar. Kiliseye gitmediğin, o inançlara sahip çıkmadığında seni Ermeni olarak düşünemiyorlar ve bu nedenle bizi kabul etmiyorlar.

Ne Muhammed'e, Ne Ali'ye, Ne de İsa'ya Yaranıyoruz...

Bizim açımızdan bu durumda olmak çok kötü; karmaşık bir kimliğe sahip olmanın sıkıntısı... Ben öğretmenim. Okulda arkadaşlara Ermeni olduğumu söyledim, inanmadılar. Hâlâ da inanmıyorlar. "Ya sen, etnik kimlikteki insanların ezilmişliğini çok önemsediğin için onlardan oluyorsun ama onlardan değilsindir sen..." diyorlar. "Yok! Bakın, kızımın ismini Sarin koydum" diyorum ama hâlâ inandıramadım. Nedendir bilemiyorum...

Ne Muhammed'e, ne Ali'ye, ne de İsa'ya yaranıyoruz. İşte tam da böyle bir durumdayız.

Biliyorum ki, kimliğimde Türk değil de Ermeni yazsaydı, beni öğretmen olarak atamazlardı. Mesela benim teyze kızları Ermeni okulunu bitirdiler, ancak Ermeni okullarında öğretmen olabildiler. Devletin, Millî Eğitim Bakanlığı'nın okullarında öğretmen olamadılar. Belki tek tük vardır ama Ermeniler konusunda çok hassas bir devlet ve toplum var. Türk ve Müslüman olmayan herkes fişlenmiş ve takip ediliyor...

Kimliğinde Ermeni Yazsa Devlet İçin, Yazmasa Ermeniler İçin Problem...

Şimdi benim kızım okula başlayacak, zorunlu din dersleri verilecek. Bu çok ters bir durum... Eşim Kürt, ben Ermeniyim. Dinî inanç olarak da ciddi farklılığımız var. Ben kızımı okulda zorunlu din dersine göndermek istemiyorum. Bunu nasıl aşacağız, bilemiyorum. Evet, eğer kimliğin Ermeni ise ders almama hakkın var; muafiyetin var. Tamam, biz Ermeniyiz ama kimliğimizde Ermeni yazmadığı için bu muafiyetten yararlanamayacağız. Kimliğinde Ermeni yazsa devlet için, yazmasa Ermeniler için problem... Ben avukatla da görüştüm. Bana diyor ki; "Dava açalım, bir şey yapalım..." Böyle ilginç bir durumla karşı karşıyayız.

Evlilik Öncesi "Biz Ermeniyiz" Açıklaması Yapmak Zorundayız...

Eşim, Kürt-Sünni/Şafiî'dir. Eşimle evlenmeden önce ona söyledim. Çünkü bu ilişkilerde ilk söylememiz gereken şey, "biz Ermeniyiz" demek. Bizim açımızdan bu önemli ve zorunlu, sonra sorun olmasın diye... İster kız tarafı, ister erkek tarafı olsun ilkin bunu söylemek zorunda hissediyoruz. Ben problem olarak görmüyorum ancak bunu problem olarak gören bir sürü aile var. Biz bunu aileye en başta söylemiş olmamıza rağmen

yeni kişiler/akrabalarıyla sohbetimizde Ermeni olduğumu öğrenince ifadeleri değişiyor.

Ardahan'a eşimin köyüne gitmiştik. Köyde herkes camiye gidiyor. Dediler ki; "Hocayı da çağıralım, birlikte camiye gidelim." Hepsinin siyasi kimlikleri de var! "Ben camiye gelmiyorum" dedim, "Niye?" dediler. "Ben Ermeni asıllı biriyim" dediğimde ise "Ya yok, hoca! Sen Alevisin, onun için gelmiyorsun" dediler. Dersimli olduğumu bildikleri için bu olsa olsa Alevi olabilir, Ermeni olmaktansa Alevi olsun istediler herhalde. İşte böyle öykülerimiz var bizim...

Ermeni Kırımı, DersimTertelesi Konusunda Bilgi Sahibi Değildim...

Gerek 1915, gerekse 1938 Soykırımına dair aileden bir şey duymadım, konuşmadılar. Ben, kitaplardan okuduğum kadarıyla bazı şeyleri biliyorum. Sadece dedemin (annemin babası) Suncuk'ta ailesinin öldürüldüğünü söylüyorlardı ama tarih belli değil. Ermeni kırımının, tertele sürecinin ne zaman olduğu konusunda bilgi sahibi değildim.

Dayım araştırıyordu bu konuları. Beraber köye gittik, fotoğraf çektik. Orada, köyle ilgili birkaç soru sorduk. İlginç bir durum oldu, herkes bize bakıyordu, fotoğraf çektik diye. Kahveye gittik, oturduk çay içiyoruz, "Hayrola! Ne arıyorsunuz burada?" diye sordular. Dayım, "Babam, bizim dedemiz, zamanında burada yaşamışlar. İsmi Haçik Boyaciyan, tanıyor musunuz? Böyle bir ismi duydunuz mu? Bunların akrabaları hakkında bir bilginiz var mı?" diye sordu. Oradakiler hiçbir şey bilmediklerini söylediler hatta şaşırdılar. Fakat içlerinde yaşlı bir amca, oranın bir Ermeni köyü ve köyün hepsinin de Ermeni olduğunu söyledi bize! Köylüler bunu duyunca biraz tedirgin oldular, "Acaba bunlar, buraya sahip çıkmak için mi geldiler? Bir hesapları mı var burayla ilgili?" diye düşündüler.

Ermenilerden Kalma Derin İzler Var, Ne Yazık ki...

Mazgirt'te Ermeni tarihine, kültürüne, inancına dair mekânlar var. Onlardan kalma derin izler var. Ne yazık ki, çoğu yok olmuş ve yok olacak... Elti Hatun türbesinin yanında kilise var, en büyüğü de o zaten. Biz çocukken çatısı, kubbe gibi bir şey duruyordu. Tarihsel bir binaydı, kapısından içeri girebiliyorduk. Çıkışa yakın vaftiz yapılabilen bir yeri de vardı. Hatta bazen mum falan yakılıyordu yani buranın Kürt Alevi halkı da yakıyordu. Fakat şimdi üstü çökmüş tamamen, sadece duvarları kalmış. O vaftiz yapılan yer hiç görünmeyecek durumda. Öylece kendi haline bırakılmış bir yer... Bir de kalenin yamacında bir kilise var, onun daha eski bir kilise olduğu düşünülüyor. Biz küçükken kilisenin altında böyle küçük odacıklar vardı, orada saklambaç oynardık ama onlar da tamamen

toprakla dolmuş... Şimdi de bir kısmına "bent yapacağız" diye beton yol yapmışlar. Yani orayı da yıkmışlar! Orada bir tane de kocaman dut ağacı vardı, büyük ihtimalle Ermeniler tarafından dikilmişti. O ağacı da kökten kesmişler, neden kesmişler onu da bilmiyorum. Böyle bir durum...

Ayrıca Mazgirt Kalesi'nin arka tarafında "Dilek Taşı" dedikleri kocaman büyük bir kaya var. Yaklaşık 70-80 metre boyunda, ortası oyulmuş; büyük bir ihtimalle Ermeniler tarafından yapılmış. İşte tam karşısında bir yer var, oradan üç taş attığınızda ne dilek dilersen olur diye bir "Murat Taşı". Tam önünde kilise mi diyelim, bir gözetleme kulesi mi diyelim yani kilisevari bir şeyler duruyor; toprağın üzerinde izler kalmış... "Vank" diye bir bölge var, Murat Taşı'nın tam karşısında. Oranın bir yetimhane binası olduğu söyleniyor. Büyük bir alanda sadece hafif taşlar duruyor, 50-60 santimlik taşlar... Arkasında büyük bir kaya var ve kayada haç işaretleri var.

Bir de Ermeni mezarlığı var. Biz çocukken, neredeyse 300'e yakın mezar taşını rahatlıkla görebilirdik, oyma taşlardı. Şimdi taşların çoğu çıkarılmış, ters çevrilmiş. Neredeyse tüm mezarların sağı solu kazılmış ya da yukarıdan, kaleden gelen selle toprakla üstleri kapanmış halde duruyor orası. Ermeni mezarlığının yanında, büyük kayalar var. Kayaların üzeri taşlarla düzeltilmiş, oyulmuş... Şöyle düşünün: Kare şeklinde ya da dikdörtgen şeklinde küçük, havuzumsu şeyler yapılmış. Sonradan oraya su akarı gibi bir şey yapmışlar. Anlatılanlara –yaşlı Alevi/Kürtlerin, annemlerin anlattığı şeyler– göre burada üzüm bağları varmış ve şarapçılık yapılırmış...

Bir de şu polis noktasının tam arkasında kaya evleri yapmışlar. Yani orasının da Ermenilerden kaldığı söyleniyor ama daha eski de olabilir, onunla ilgili bir bilgi sahibi değilim. Mazgirt Kalesi'ni de Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmesinden önce yaşayan bir halkın kurduğu, Urartular'dan kaldığı söyleniyor. Kale arkasındaki o Ermeni mezarlığından daha ileri bir şey buldular: Taş yazı. Yazıda, Urartu Kralı olan falan kişinin buradan geçtiğini yazıyor. Elazığ Etnografya Müzesi'nde sergileniyor.

Ayrıca bir çeşme var; Ermeni mezarlığından yaklaşık 800-900 metre aşağıda. Çeşme tamamen Ermeni Kilise motifiyle yapılmıştı. Üzerinde haç vardı ama çeşmenin sağı solu, kayalar sökülerek kazılmış. Mazgirt Kalesi'nin oradan bir su sistemi kurularak, çeşmenin oraya kadar geldiğini yaşlılar anlatıyor. Ve derler ki; "Eskiden kalenin oradan elma atıyorduk, on dakika sonra aşağıda çeşmeden çıkıyordu." Bu değerleri koruyamıyoruz ve ne yazık ki, gözümüzün önünde yok olup gidecekler...

Kirkor Markaryan

Söyleşi
Tarih: 2017
Yer: İstanbul

Dersim Çemişgezek ilçesinde ağırlıklı olarak Müslümanlar yaşar. Tabii Aleviler de önemli bir nüfusa sahip. Bir döneme kadar küçümsenmeyecek sayıda Ermeni toplumu yaşıyordu burada. Ancak, 1915 yılında büyük bir kırım ve sürgün yaşandı. Geride kalanlar uğradıkları baskılar nedeniyle göç etti.
Kirkor'un ailesi Markaroğlu ve bazı Ermeni aileler gitmediler...
Kirkor, çocuk yaşta Çemizgezek'ten ayrıldığı için oradaki sosyal yaşama dair fazla bir deneyime sahip değil. Ancak onun çocuk hafızasında kalanlar ve aileden aktarılanlar oldukça önemli ve anlamlıydı. Onlar kendini gizlemeden, isimlerini değiştirmeden, dilini unutmadan, ibadet yeri ve kilise olmasa da inancından vazgeçmeden yaşayabilmiş az sayıda Ermeni aileden biri... Çocuk dünyasından kalma ötekileştirme, nefret ve şiddetin etkileri olsa da Çemişgezekli olmaktan gurur duyuyor Kirkor...

Ermeni Bir Aileyiz ve Üç Kardeşiz...

1956 Çemişgezek doğumluyum. Annemin adı Mariçya Yelikan, babamın Tatyos Markaroğlu. Soyadım önceden Markaroğlu'ydu, sonradan "Markaryan" orijinal adımı aldım: Kirkor Markaryan.

Çemişgezek hakkında çok şey bildiğimi söyleyemem aslında. Sonradan bazı şeyleri öğrenmeye çalıştım. Çocukken ayrıldığım için fazla bir bilgim de yok orası hakkında. Belki doğa, tabiat hakkında söyleyebilirim: Şurada bu vardı, bağ, dağ vardı, evler şöyleydi, yollar böyleydi, bir eski köprü vardı, çay vardı fakat bunun dışında pek fazla bir şey diyemem... 8,5-9 yaşındaydım ayrıldığımda... İlkokula gidiyordum, İstanbul'a geldik, okula burada devam ettim.

Çemişgezek'te ağırlıklı olarak Müslümanlar ve Aleviler yaşardı benim zamanımda.

Kıbrıs Olaylarında; "Makaryos!... Makaryos!..."

Küçüklüğümden itibaren Ermeni bir aileye mensup olduğumuzu biliyordum. Ailemiz söylemese de toplumda bunu fark ettiriyorlardı bana. Örneğin okulda, ismimin diğerlerine göre farklı olması, söylemekte zorluk çekmeleri, Kıbrıs olaylarında "Makaryos, Makaryos!" diye çağırmaları...

O zaman çocuğum zaten, bilmiyorum... Bu olaylar dolayısıyla beni alçaltıyorlar, aşağılıyorlardı. Aydın bir okul müdürü vardı, bir gün, "Sana kim bu şekilde hitap ederse gelip beni bulacaksın" dedi. Çocukların yaptıkları da yanlış bilgilendirmenin sonuçlarıydı bana göre. Bunların çoğunu sonradan hatırlıyorum. Düşünüyorum; neden ve nasıl olduğunu... Bunun dışında, o yaşlara dair diğer toplumla ilişkileri pek hatırlamıyorum.

Okulda bu yaşadıklarımı evde anne-babama anlatırdım. Çok detayını hatırlamıyorum ama sanırım babam da okula gelmişti. "Niye böyle oluyor?" diye sormuştur...

Babam Ermeniliğine Çok Bağlıydı...

Hatırladığım kadarıyla babama, "Tatul Ağa" derlerdi. Ve herkes biliyordu, bizim Ermeni bir aile olduğumuzu.

Orada azınlıksınız ve mutlaka rahat değilsiniz ama babam Ermeniliğine çok bağlıymış. Mesela, ben bayram gününde doğmuşum, demişler ki; "Kutsal bir gün, adını 'Bayram' koyalım." Babam "hayır" demiş, "Kirkor, benim babamın adıdır, benim onu yaşatmam lazım. Bizim gelenekte böyledir." Dolayısıyla dedemin adını bana vermiş ve adımı Çemişgezek Nüfus Müdürlüğü'nde "Kirkor" yazdırmış. Ama soyadımız "Markaroğlu" olmuş. Kendi isteğiyle olmamıştır tahmin ediyorum. Markaryan'mış soyadımız, ben Paris'te düzelttim, mahkeme kararıyla.

Bizim Evde Ermenice Konuşuluyordu...

Ben de küçük kardeşim de biliriz dilimizi. Evimizde Ermenice konuşulurdu, ben de evde öğrendim. Çemişgezek'te Türk ilkokuluna gittim. Kardeşim küçüktü, İstanbul'a geldiğimizde onun Ermeni okulunda başlama şansı oldu. Ben 9 yaşında olduğum için 3-4. sınıftan başlamak zorundaydım. Okulum Hrant Güzelyan'ın Kumkapı'daki Jo Varan [Joğovaran] okuluydu. Gittim ancak derslerde çok ileriydiler, lisanım yetmedi. Ermenice okuma yazma öğrenip devam etmem zor oldu. Dolayısıyla tekrar Türk ilkokuluna gittim ve bitirdim. Fakat evde Ermenice konuşmamızla kültürümüz devam etti.

İstanbul'da Pazarları Kiliseye Gitmemiz Lazım...

Dinî ibadet de aynı biçimde yeniden başladı diyebiliriz. Çünkü babam her zaman diyordu ki: "Oğlum, Pazarları kiliseye gitmemiz lazım. Gidip dua etmemiz lazım." Önceleri bayramdan bayrama gidiyorduk. Sonraları yaşım erdikçe biraz daha bilgilendik, Ermeniliğimi aldım üzerime. Ne olduğumuzu ne yapmamız gerektiğini, 17-18 yaşlarına doğru öğrendik. Biz başka bir halkız burada. Fakat biraz da aşağılanmış bir halkız, birçok şeyden mahrumuz... Örneğin babam, Çemişgezek'te belediyede kanalizasyon işleri de yapmış fakat bir sene sonra Ermeni olduğunu öğrendiklerinde işten çıkarmışlar.

Okuldan sonra bir Ermeni esnafın yanında işe girdim, tezgâhtarlık yapıyordum, dolayısıyla Ermeni kültürünü öğrendim. Onlar İstanbullu oldukları için Ermeni kültürünü daha iyi yaşatıyorlardı. Bizim geleneğimiz, göreneğimiz farklı onlardan. Onlar bayramlarında, Paskalya'da çöreğini yapıyor, yumurta boyuyor, orucunu tutuyor yani kutlanması gereken ne varsa kutluyorlardı. Bunlar bizim üzerimizde etkili oldu.

İstanbul'da, Soykırıma Uğradığımızı Öğrendik...

1974-75 yıllarıydı ve 20'li yaşlardayım o zamanlar; İstanbul'da, soykırıma uğradığımızı öğrendik.

Çevremizde hep anlatılırdı, "Bizim köye askerler geldiler, erkekleri götürdüler..." ya da "Bizim yandaki komşunun akrabasının anası-babası gitmiş, çocuğun bir tanesi kalmış, kızı kurtulmuş... Çöle sürülmüş... Tehcire gönderilmiş..." Bunları çok duymaya başladık. Araştırmasına girince de zaten ilgimi çekti...

Doğrudan politikaya girmedim fakat izleyicisi oldum. Akşam lisesine gittiğimde, solcu arkadaşlarım vardı yani sağcı olmadım. Azdık ve sağcı bir grubu seçemezdik çünkü bize hak tanımıyor o adamlar. Biz tüm dünyada, bütün haklarımızı solda bulmuşuzdur. Sol, insanlara özgürlük, demokrasi getirmiştir, hak tanımıştır. Ancak biliyordum ki, biz Ermeniyiz, ismim Kirkor! Katılsam zararlı çıkabilirdim, o bakımdan pek bir şey yapmadım...

Çemişgezek'te, "Gel Seni Müslüman Yapalım" Diyenler Oluyordu...

Çemişgezek'te dilimizi konuşuyorduk ama ibadetimizi yapacak yerimiz yoktu. Şimdi düşündüğümde garipsiyorum neden olmadığını... Bir baskı hissediyorduk, hatırlıyorum. Komşulara yakın bir yoldan geçtiğimde, "Gel seni Müslüman yapalım" dediklerini... Özellikle ramazanda yaşadım bunları. Çemişgezek'te ilkokula gidiyordum, herkes tanıyordu bizi. Bunu söyleyenler de sevecen kimselerdi. Bana söylenenleri evde

anne-babama söylerdim. Onlar da "Biz Hıristiyanız, Ermeniyiz. Dinleme onları..." derlerdi.

Aleviler biraz farklıydı bizim için. Çemişgezek'te daha çok Alevilere oturmaya gittiğimizi hatırlıyorum. Çünkü onlarla daha iyi anlaşıyorduk.

Okula Giderken Taşlıyorlardı Beni...

İstanbul'a göçün tam nedenini idrak edecek yaşta değildim. Anladığım kadarıyla bizim farklı bir halk olduğumuz, artık orada yapamayacağımız düşünülüyordu. Mesela okula giderken yani yoldan geçerken taşlıyorlardı; yalnızlaşmıştık, dışlanıyorduk.. Aslında babamın tekrar oraya gitmesi bizim için bir pişmanlıktır...

Tüm bu sorun ve sıkıntılara rağmen Çemişgezekli olmaktan gurur duyuyorum. Neden mi? Çünkü köklerimize baktığımızda, pek çoğunu yitirmiş olsak da orada çok şeyimiz varmış. Biz onların ürünüyüz!...

Oranın nasıl kıymetli bir yer olduğunu sonradan öğrendim. Çemişgezek üzerine kitaplar okuduğum zaman, orada kırk tane okulun, liselerin, kolejlerin olduğunu öğrendim. Bu büyük bir birikim ve medeniyet aslında... Kısmet olursa bir gün gidip göreceğim, ziyaret edeceğim. İşte bunlar bana gurur veriyor. Yani o topraklarda biz vardık, bizim o topraklar. Bunları kaybetmek çok üzücü aslında...

Bu Ülkede Ermenilere Yer Olmadığını Anladım...

İstanbul'a yerleştik. Çemişgezek'e göre daha rahattı elbette fakat Türkiye'de Ermeniliğe ve Ermenilere yer olmadığını anladım. Bu nedenle Türkiye'den gitmek istedim, meğer dışlanma her yerde... Mesela otobüse binerdim, –benim künyem/kolyem vardı, "Kirkor" yazıyor üstünde– bazen ismim görünmesin diye ters çevirmek zorunda kalıyordum. İsmimi birisi sorduğu zaman, söylemeye çekiniyordum, korkuyordum. Neden? Şimdi bu durumun ne kadar kötü bir şey olduğunu Avrupa'da yaşadığım zaman daha iyi anlıyorum. Çünkü demokratik bir ülke içinde serbestsin, özgürsün; ismin ne olmuş, dinin neymiş... İnsan gözüyle bakıyorlar sana. Tabii bu baskıları ve acıları çok yaşadık Türkiye'deyken.

Fransa'ya gittiğimizde ne kadar rahatladığımızı gördüm. Çok iyi hatırlıyorum; Paris'te, o zaman Ermeni *Marmara* gazetesi geliyordu bana. Metroda gazeteyi hiçbir kaygı taşımadan açıyor ve okuyordum! Düşünebiliyor musunuz bunun ne demek olduğunu ve ne kadar büyük bir mutluluk verdiğini...

Şimdi Fransa'da yaşıyorum. İlk gittiğimizde, oraya yerleşmiş eski Çemişgezekli bir iki yaşlı, Dersimli Ermeni vardı. Onlar da rahmetli oldu, 1987 yılıydı sanırım. Beni gördüklerinde çok seviniyorlardı. Bizim

dükkâna alışverişe çok severek geliyorlardı, "Çemişgezekliyiz" diyorlardı... Çocukları da vardı fakat çocuklarıyla iletişimi sürdüremedik, sanırım çocuklar aynı duyguyu taşımadılar.

Ermeni Cemaatinden de Destek Görmedik ki...

Anadolu'dan gelmişsin, köylüsün... İstanbul Ermenileri bizi anlamıyor ve sahiplenmiyorlardı. Onlardan da destek görmedik ki...

Şöyle bir örnek verebilirim: Çalıştığım yerdeki ustamız, yerleşik İstanbullulardandı. Bazen evine davet ederlerdi, giderdik. Fakat gittiğimde bana bir tuhaf davranırlardı. Bizi her zaman daha aşağı tabakadan görüyorlardı ve bunu hissettiriyorlardı. Biz hafiften bir eziklik hissediyorduk tabii... Belki de kültürel uyuşmazlık diyelim, bilemiyorum...

"Ermeni Bir Gelin Ya da Ermeni Bir Damadın Olsun!..."

"Evlilikler mutlaka bir Ermeniyle olmalı" yaklaşımı vardı. Bir Türk veya Kürtle evlenmek olmazdı. "Aynı dinden olması lazım" denirdi. Aynı dinden olacak ki, anlaşabilesin. Diğer yandan da kimliğini ve kültürünü kaybetme korkusu vardı. Devamlı, "Ermeni bir gelin ya da Ermeni bir damadın olsun" diyorlardı. Ne yazık ki, bu mesele hâlâ geçerli. Mesela Paris'te de, Almanya'da da olsan, çocuğunun evleneceği kişi bir Ermeni olsun istersin. Kızım bir Fransızla evlendi. Buna karşı değilim ancak bir Türkle evlenmesini istemezdim çünkü bana baskı yapan bir toplumun üyesi olarak karşıma çıkacaktı. Bu beni ezer ve rahatsız ederdi...

Çemişgezek'te kiliseye gittiğimi hatırlamıyorum, yoktu sanırım. İlk kez İstanbul'da gittim. Sanırım Kumkapı'daki Meryem Ana Kilisesiydi. Geldiğimiz yıl 1966 idi ve o yıl vaftiz olduk. Çok değişik bir ortam ve duyguydu benim için. Anladığım; İsa'nın yaşamış olduğu ve bizim dinimizin İsa'dan geldiği idi. Yani resimler ve ortam her taraftan bize onu çağrıştırıyordu dolayısıyla daha çok merakımı çekti, Hıristiyanlığın varoluşu... Daha sonra o konuda biraz kendimi geliştirmeye çalıştım.

Askerlik Yapamazdım Bu Ülkede...

Askerlik yapmadım. İstanbul'a geldikten bir süre sonra, annem rahmetli olunca çalışmak zorunda kaldım. Aslında çok başarılı bir okul sürecim vardı, sınıfın birincisiydim. Dört sene Atatürk Akşam Lisesi'ne gittim. Bu arada askere gidip gelen arkadaşlarımın anılarını dinliyordum. Ermeniliklerinden ötürü askerde gördükleri baskıları anlatıyorlardı. Kendime, "Ben askerlik yapmayacağım" dedim. Yurtdışına çıkma nedenlerim arasında bu da vardı. Normal koşullarda baskı ve dışlanma yaşıyorsak askerde kim bilir neler yaşayacaktım!...

Eşim de Ermeni ve Biz Ermenice Konuşuyoruz...

Yurtdışına çıktığımda, öncelikle ilişki kurduğum çevreler Ermenilerdi... Çünkü çocukluk arkadaşım önceden gitmişti oraya. Kendisine söylediğimde beni kabul etti, yanına aldı. Sonra dil öğrendim ve kendi düzenimi kurdum.

Evlilik tercihim elbette bir Ermeni olmalıydı. Eşimle tesadüfen tanıştık. O da Ermeni, Kayserili. Hoşlandık birbirimizden ve de evlendik. Onların da geçmişlerinde büyük acılar var, bilhassa annesinin anlattıkları... Dedeleri, neneleri 1915 Soykırımını yaşamışlar. Eşimin anneannesi de doğrudan yaşamış, anlatıyordu.

Eşimin babasının adı "Miran Genç"ti. Askerlikte, Ermeni olduğunu bildikleri için "Ermeni gelecek, Ermeni gelecek!" diyorlarmış. Sonra "Aaa!... Bunun da elleri ayakları var, bu da bizim gibi adammış!..." dediklerini anlatırdı. Herhalde Ermenileri garip bir mahluk sanıyorlardı!

Eşim de Ermenice biliyor ve biz Ermenice konuşuyoruz. Eşime Ermenice dua ettim... Üç çocuğumuz var ve çocuklarımızla da Ermenice konuşuyoruz. İsimleri de Ermenice elbet... Burada hepsi, ortaokula kadar Ermeni Okulu'na gittiler. Tabii kabul etmek lazım ki, onlarda Dersimli-Çemişgezekli olma duygusu yok. Biraz Kayserililik var, çevreleri çoğunlukla Kayserili... Dayıları var. Benim pek akraba çevrem yok yakınlarda.

Dünyada ırkçılık çözüldü ama Türkiye'de çözülmedi. Eskiden ırkçılar bizi yok etti, şimdi Kürtleri yok etmeye çalışıyorlar. Bir barış olmadı gitti!... Umarım ki barış olur, acılar son bulur... Savaş sonsuz acılar bırakıyor bize...

Yıkılmış Kilise Duvarı

Agop Demir ve Paruhi Gırilent

Söyleşi
Tarih: 15 Mayıs 2013
Yer: Paris-Fransa

Agop Demir'i Paris'te ziyaret ettiğimde ilerlemiş yaşına rağmen son derece berrak bir hafızası vardı ve 90 yaşlarındaydı. Konuşurken sürekli bana dokunmak ve elimi tutmak istiyordu. Bundan o kadar etkilendim ki, anlattıkları sanki beynime değil de temasla ruhuma geçiyordu...
1915 Tertelesinin yıkıcı etkisini atlatamadan 1937-38'i yaşamış... Sürgünler, baskılar ve Elazığ Buğday Meydanı'nda idam edilen Sey Rıza ile arkadaşlarının darağacında sallanan bedenlerine tanıklık etmiş.
Alevi toplumuyla olan dostluk ilişkilerini ise Alevilerin "Ermeniler gitti, buraların hayrı, bereketi bitti!..." sözlerini aktararak anıyor.
Paruhi, Agop Demir'in kızı olarak babasının yaşadığı bütün acıları yaşamış kadar acılı ve hüzünlü olmasına rağmen kin taşımıyordu... Babası ona "Biz konuşan dilsiz, gören körüz" derken aslında çaresizliğini aktarıyordu. Yaşamak için kör ve dilsiz olmaktan başka seçenek bırakılmamıştı onlara...

Soyadımız Gregoryan...

1919'da dünyaya gelmişim. Kimlikte 1923 yazıyor. Merho'da doğmuşum.

Anamın adı Marta, babamın adı Bedros. Bize "Kirkorgil" derlerdi. Yani soyadımız Gregoryan... Bu son zamanlarda Demir oldu.

Merho köyü o zaman Mazgirt'e bağlıydı. Oranın dört ismi var. Mameki, Kalan, Dersim, Tunceli...

Büyüklerimiz ne anlatır ki bize? Anlatmıyorlardı. Biz bunları sorduğumuzda anlatıyorlardı. Korkularından bir şey söylemediler ki, sonra biz üzülmeyelim diye... Çok büyük dert...

Herkesin Aşireti Vardı Ama Bizim Aşiretimiz Yok!...

Bizim aşiretimiz yok, ben bilmiyorum. Dersim'de herkesin aşireti vardı. Çoğu aşiretleri biliyorum. Mesela Yusufan, Kudan, Areyc, Lolan, Behteran, Haydaran, Demenan var... Ama bizim yok. Bize Kirkoryanlar derler. Sanırım Kirkoryan bir sülale ya da köymüş.

Biz dört erkek kardeş, üç tane de kız vardı yani yedi kardeşiz.

Merho'da '38'den önce dört Ermeni aile vardı. İsimleri; Keke, Taptik, Hostak, Kirkorgil yani biz. Bize yakın Sorpiyan köyü vardı. Esasında babamın doğduğu köy Sorpiyan'dır. Kanoğlu köyü var. Bu köylerde Ermeniler vardı.

Bir de Kayhagil derlerdi, onlar benim dayılarım. Kayhagil'in kardeşi vardı, ismi Kaço'ydu (Haco).

Ağanın Yanında Marabaydık...

'38'den önce Merho'da fakirlik çoktu. Bir çay içmeyle yetiniyorduk. Rahmetli babam derdi ki; "Oğlum gündüz ağaya çalışacaksınız, gece kendinize."

Anladın mı? Merho değil ama Merho'dan yukarı hep eşkiyalıkla geçiniyordu... Bizimkiler çalışıyorlardı, onlar götürüyolardı. Yalnız başına bizim köye biri gelmezdi. Çünkü hırsızlar en az iki kişi, silah meydanda seni soyarlardı. Üzerindeki elbise güzelse alırlardı, kendi elbiselerini verirlerdi sana... Üzerinde ne varsa alır giderlerdi... Ama cana kıymazlardı, öldürmezlerdi.

Biz Merho'da ağanın yanında marabaydık. Ağa bir göz ev vermiş, işte çalışıp yeriz diye. Babam semerciydi. Yanındaki komşu da duvarcıydı, daima inşaat yapardı.

Bir de bez dokuyorduk. Kendi tezgâhımız vardı o zaman. Kendi ellerinle yapmak kolaydı.

Merho'da pamuk ekiyorlardı. Çırçıra gönderirler, pamuğu çıkartmak için... Atıyorlardı eriyordu, bez yapıyorlardı... En çok dayımgiller ekerdi.

Mecburen Evlilik Oluyordu...

'38 sürecinden önce Kürtlerle, Alevilerle bir arada yaşıyorduk. Çok iyiydik biz, komşuluk iyi olmasa geçinemezdik. Komşularımız bize hep iyidir. Gördüğüm zamanlar, duyduğum zamanların birisinde kötülük görmedik. Yalnız, '38'den sonra, tabii ayrıldık. Onlar gitti bi tarafa, biz gittik bi tarafa... İşte öyle kırdılar, döktüler, geçti gitti...

Eskiden kız alınıp verilmezdi ama Ermeni kırımından sonra geriye az kaldı. Mecburen Alevilerle evlilik oluyordu.

Pertek'te anamın bacısının oğlu vardı, "Afgan" isminde. Pertek'te dört Ermeni evi vardır. Pertek kaza... Anastasgil, Pirogil, Kirkorgil, Hatugil... Bu dört aileyi götürüp, vuruyorlar. Bu Afgan babayiğitti. Çayın kenarına götürüp vurmuşlar, ölmemiş...

Bir Kilise, Bir İbadet Yeri Yoktu...

1920'den sonra hiçbir şey kalmamış; kilise, keşiş yok, vaftiz denilen bir şey yoktu. Merho'da ibadet yeri yoktu... Bazıları Elaziz'de ibadet yapıyorlardı. Anlıyor musun? Nikâh da yoktu. Bunları unuttuk öyle... Köylerde papaz yoktu. Ermeni meselesi böyle bitti! 40 yaşından sonra Diyarbakır'da askerdim, kiliseyi ilk orda gördüm.

Bizim köyde 1915 öncesi zamanda 600 Ermeni varmış. Hükümet iki üç sefer istemiş, Dersimliler Ermenileri vermediler. Devlet köyü yakıyor... Paşaye Heyderi "Ermenilerin canı sağ olsun" dedi. Hepsine acıdı. Devlet bir daha istedi, gene vermediler, gene yaktı!

Aç kaldılar, susuz kaldılar, ot yediler; çoğu öldü. Bilmem geride ne kadar kalmış!... Kalanları da Paşaye Heyderî isminde biri adamlarıyla birlikte Erzingân'dan, Erzurum'dan götürüyor, Ruslara teslim ediyor. Kurtarıyor yani. Paşaye Heyderî, esasen Yusufanlıdır.

1937'de Hadiseler Başlayınca...

Ermeniler çalışkan, sanatkâr adamlar... Hem yemişler, hem de yedirmişler...

Merho'da üzüm, meyve çok olmazdı. Meşe ağacı vardı. Tomat [domates] nedir bilmezdik.

Merho'daydık, 1937'de hadiseler başlayınca Merho'dan geldik Mazgirt'e. Orda kaldık bir sene. Pah köprüsünü yaktılar '37'de... "Çünkü çocuklarımıza, karılarımıza tecavüz ediyorlardı" diyorlar. Ondan sonra harp üzerine harp başladı. Hükümet, "Hadi bunları Elazığ'a gönderelim!" diyor, gönderiyor Elazığ'a...

Pertek suyunda ağaçtan köprü vardı o zaman. 40 mecidiyeye tuttuk bir araba... Mazgirt'ten Elazığ'a gitmek için. Biz, Aleksagil, Erogil, İkbagil, Küçük Hüsogil...

Beş altı ev... Hepsi bir arabaya sığdık. Neyimiz vardı ki?... Hepsi bi araba!... Bizim arabada üsteğmen vardı; yol verdiler, Pertek'e geldik. Demin söylediğim adamlar gittiler, ekmek ve su getirdiler... Yedik... Arabanın üstünde gittik Elazığ'a. Orda bir hana koydular. Açık bir ev gibi, orda herkes vardı... O zaman biz küçüktük, rahmetli babam da şehirdeydi. Babamla abim her akşam gidip karakolda imza veriyorlardı. Babam ona dedi ki, "Git, ev bul!" Gittik, ev bulduk... Beş altı göz ev...

Ahh Zalimlik!... Ahh Çektiğimiz Zulüm!...

Küçük bir avlusu vardır dışarıda. Anam –rahmetlik eylesin!– akça pakça pişirmiş; daha hâlâ tadı ağzımda o çorbanın. Yedik, yedik, yedik... Tak tak!... Kapı çalıyor, gittim kapıyı açam... Karşımda bir komser, bir polis, bir de bekçi. Böyle üçü... Böyle bir sokaktı... "Hadi!" dedi, "Karakola!..."

Karakola gidiyoruz şimdi... Ya at arabası geldi ya da eşekle. Neyse!... Gittik karakolun önüne, mahşer gibi kalabalık!... Topladılar Kürtleri, Ermenileri, hepsini... Bir dağ karakoludur, haber geliyor; "Vurmak yok!" demiş. Vurmak yok! Eee!... Kesik'in yanında ovaya verdiler. Yanımıza bir kamyon geldi, oradaki herkesi doldurdular. Herkes kendi elbisesini, yatağını aldı. Güneş yukarda vuruyor, kavuruyor. Gölgelik yok, su da yok... Ahh zalimlik!... Ahh çektiğimiz zulüm! Orada ne kadar kaldık, bilmiyorum.

Arkadaş, Sen Ne Diyorsun ya; Bu Nasıl Anlatılır?...

Kadınların, kızların saçlarını hepsini makineye vurdular, hepsini... Hiç kimse kalmadı. "Bitti" dediler. Bir sabah, "hadi bakalım doğru istasyona" dediler. Biz yine asker-masker, çoluk çocuk doğru istasyona gittik. Kara vagonlar gelmiş. Doldurdular bizi kara vagonlara... Kapıları kapattılar. Ben havayı kapı deliğinde alıyorum; orası var, başka yok. Affedersin tuvalet ihtiyacımız var. Ayıp bir şey değil ki! Tuvaleti gelmiş, sıkışmış insanlar perişan... Söylenecek de aklına yatacak, dağın başı istasyon... İstasyonda duracak da, millet tuvalete gidecek... Arkadaş, sen ne diyorsun ya, bu nasıl anlatılır? Üç gün üç gece... Gittik o Kütahya'ya. Orda bir hana doldurdular. İşte elbiseler var... Orda tasnif ettiler köylere... Her köye bir ev [aile] verdiler. Bizi de otobüsün üzerindeki eşyaların üstüne koydular, gittik nahiyeye... Nahiye müdürü bizi tasnif edecek. Tuttu, bizi Dumlupınar'a yazdı.

Dumlupınar: "Aha Ermeniler Geliyor!..."

Dağıttılar, köyden köye... Bizi Dumlupınar'a, ötekisi Çat köylerine, ötekisi bilmem nereye gitti. Her birisi bir köye dağıtıldık...

Gittik Dumlupınar'a, millet çıkmış sokaklara hep bize bakıyor. Belli ki haberi var, biz gidiyoruz diye... Sanki vahşi hayvanlara bakıyorlar... Ahh, ahhh neler çektik, neler!...

Gittiğimiz köyde Ermeni olduğunuzu bilmez olurlar mı kardeşim! Biz saklardık ama saklamadık. Bizim gittiğimiz zaman, "Aha Ermeniler geliyor!" derlerdi. Asker nasıl tanıyorsa, onlar da tanıyor. Bir kadın bir anda dedi ki; "Aaa bunlar da bizim gibi adamlarmış!..." Kulağımızla duyduk...

Başçavuş "Sen Niye Türk Olmuyorsun?" Dedi...

Anne, baba, kardeşler hep bir aradaydık. Orada isimlerimizi kendi kendimize değiştik. Karakolda değişmedik, hükümette değişmedik.

Neyse ya... Benim adımı Yakup, öbürünün adı Mustafa oldu. Ali oldu, Hasan oldu... Köylüler hiçbir şey söylemediler. Biz on yıl sonra, geri gideceğimiz zaman, açık söyleyeyim, köylüler "gitmeyin!" dediler... İlkin daha alışmamıştık, onlar da bize alışmamıştı. Karakola başçavuş çağırdı; "Sen niye Türk olmamışsın, niye olmuyorsun, sen de ol!" dedi. Ne cevap veriyim ben buna?

Ne cevap veriyim kendisine, sen söyle Kâzım?... Söyle bakıyım!..

"Burada Ermeni İshak vardı. Adını değiştirdi 'İzzet' yaptı. Senelerdir Müslüman olmuş İzzet. Ama herkes hâlâ ona 'Gâvur İzzet' diyor, anlıyor musun?" dedim. Durdu, düşündü; "Hadi git!" dedi. Cevap vermedi...

50 Yaşında Adı Değişti ve Sünnet Oldu; İşte Böyle Müslüman Olduk!...

Annem ve babam adını değiştirmedi. Onların ismi kaldı. Nüfusta değişen bir tek abimin ismi. Ama niye değişti biliyor musun? Söyleyem, ayıp olur gene. Abimin eşi Alevi, Suran aşiretindendi, öldü. Onların ismi Türkçeye benziyor. Daireye gidiyorlar, nikâh yapmaya. Kıymıyorlar nikâhı, neden? "Sen gâvursun, bu Türk" diyor memur. "Yav işte, böyle böyle." Anlatmaya çalışıyorlar ama yok. Mecburen götürdüler hastanede sünnet ettiler. Ondan sonra nikâhı yaptılar... Ha!... Görüyor musun neler var içinde?... O zaman abim 45 ya da 50 yaşındaydı. İkinci sefer evlendi. Kütahya'daydık. Neden? Müslüman yapmak için... İşte böyle Müslüman oluyorsun!...

Yahu, niye şaşırıyorsun, niye öyle söylüyorsun Kâzım? Sen duymamış mısın, 1,5 milyon Ermeniyi kestiler bunlar! Bu ne ki?...

Ermenice Konuşuyorduk, İsimlerimiz Ermeniceydi...

Sürgüne gitmeden önce ailede okuma yazma bilen kimse yoktu. Okuma yazma nedir, Türkçe biliyorduk!.. Ermeniler Türkçe biliyordu, Kürtler bilmiyordu. Ermenice konuşuyorduk. Babam Kürtçe de biliyordu. Name tu çiko (Adın nedir)? Zone sımaki zon, zone maki zon (Sizin dilinizi de bizim dilimizi de biliyorum).

İsimlerimiz Ermeniceydi. Büyük abimin Ermenice ismi Bedros, kız kardeşimin Baduş... Ondan sonra küçüğü Elmas, onun küçüğü Bayla. Benim adım Agop, kardeşimin adı Sarkis, küçük kardeşimin adı Atit; o rahmetlik oldu Almanya'da. Kız, üç tane kız var ha!.. Türkiye'de yaşayan yok hepsi burada [Fransa].

Paruhi Gırilent: (Agop Demir'in kızı)

Bu yaşanmış tecrübeyi kurtarmak. Çünkü yeni kuşaklar öğrenmek istiyor ayrıntıları. Hepsi bu!... Yani gelecek katliamların, soykırımların önünü... Ama hâlâ bugün aynısı... Üniversite okumuşunun bile mantalitesinde hâlâ var...

Bizim en yakın komşumuzdu Elazığ'da. Hatta annemle yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen, "Hikmet Abla"mı derdi ne derdi, annem rahmetli... Ondan sonra, "Bir şey olursa ilk ben koşucum seni öldürmeye" dedi. Hâlâ içinde neler var bak, görüyor musun?...

Bizim okullarımızda böyle şeyler öğretmediler bize. Tarihte böyle şeyler öğretmediler. Bizim annemiz babamız, böyle şeyler öğretmediler. Atatürk'ün resmi vardı, Türkiye'deki evimizde. Türkü düşman göstermediler ki, beraber yaşıyoruz diye.

Agop Demir: Her Kuş Kendi Tayfasıyla Gezer...

O kadar yıl geçmiş, o acılar hâlâ duruyor. Bunların ne faydası var kardeşim!...

Sürgünde dokuz sene kaldık. Dokuz sene sonra "Emir çıktı, geri gidin!" dediler. Sürgünden döndüğümde yeniden Merho'ya gitmeyi düşünmedim. Zaten Merho'nun beş tane evi vardı. İki tane Kürt, bir de adamları, iki tane de Ermeni. Hepsi beş evdi.

Elazığ'a geldik, orada yaşam kurdum. Daha önce Tunceli'de esnaflık da yapmıştım.

Paşaye Heyderi... Oo, çok babayiğitti o!... Neyle indirdiler onu biliyor musun? Zehir verdiler ona. Yok, devlet yapmadı. Çekememezlik... İşte verdiler birisine para mara, "Bunu böyle yap" diye...

Kütahya'dan Elazığ'a bütün kardeşler ailece toptan döndük. Ayrı gayrı yoktu. Ayrılmamıştık ki, biz kardeşlerimle. Elazığ'da bir Ermeni kızla evlendim. Ermeni olmayan biriyle evlenemezdim, evlenmezdim... Bak sana bir şey söyleyeyim; Her kuş kendi tayfasıyla gezer.

Elazığ'da çoluk çocuğumuz oldu. Orada Ermeni olarak bilirdi herkes. Üç çocuğum var. Bak, benim büyük kızım, ismi Paruhi...

Paruhi: Nüfus Memuru: "Hanım Hanım Bu Gâvur İsmi..."

Benim ismimi annem yazdırmış. Nüfus memuru "Hanım hanım bu gâvur ismi..." demiş. Bayroş yazmışlar. Bütün okul hayatım boyunca kompleks içinde yaşadım. Müdür çağırıyordu beni "Bayroş!..." kıpkırmızı oluyordum, terler döküyordum. Kız kardeşimin adı Ebruhi, Ebri yazmışlar... Hatta bir kere Türkiye'ye gittiğimizde pasaport kontrolünde, "Bu ne biçim isim" dediler. Kızkardeşim de biraz komiktir. "Bunu layık

görmüşler, bunu bana vermişler" dedi, güldü. Erkek kardeşimin adı Jan, Can yazmışlar. Neyse o doğru dürüst bir isme benziyor, hiç değilse. Hepimizin ismiyle oynamışlar. Babamızın ismi Agop, Yakup yazmışlar. Annemin adı zaten Meryem, neyse ki Türklerde de aynısı var.

Agop Demir: Elazığ'da Baskı ve Sıkıntı Yaşıyorduk; İstanbul'a Geldik...

Yaa... Çocukların ismini Ermenice koymama rağmen nüfusta farklı şeyler yazmışlar!...

Elazığ'dan sonra İstanbul'a geldik. Hangi yıldı aklıma gelmiyor... Ermeni olduğumuzdan dolayı Elazığ'da baskı ve sıkıntı yaşıyorduk. Halk arasında, bazısı bizi sürüye benzetirdi. Size niye doğrusunu söylemiyeyim? Evet, çok iyisi de vardı çok kötüsü de... İstanbul'a bu yüzden geldik.

Elazığ'da ibadet yapabileceğimiz bir kilise yoktu. İşte bildiğim kadar evde yapıyordum ibadetimi. İstanbul'da Ermeni toplumu çoğunlukla Kumkapı'dadır. Biz Harbiye'deydik. Sonra kiliseyle ve Ermeni toplumuyla ilişki kurduk tabii. Kiliseye gidip gelmeye başladık. Ne yalan söyleyeyim. Kiliseye ilk kez İstanbul'da değil, Diyarbakır'da gitmiştim...

Elazığ'da daha çok Türkler ama aynı zamanda Kürtler de vardı etrafımızda...

Türklerin yaklaşımıyla Alevilerin yaklaşımı farklıydı. Alevilerle aramız çok güzeldi, hiç sorunumuz yoktu. Aleviler bize hiç "gâvurdu, mavurdu" kelimesini demezlerdi. Aleviler ne derdi biliyor musun: "Ermeniler gitti, buraların hayırı, bereketi bitti!..."

Nafia Nedir, Bilir misin?...

Ben 1942'de Kütahya'dan askere gittim. Bir tek ben varım, Ermeni olarak. İsim okundu, "Agop Demir!" dediler. 200-300 asker var. Hepsi döndü, bana baktı. İnsan kendinden utanıyor. "Ya!" dedim. "Allah vere de bir ..."

O zaman Nafia vardı. Nafia nedir, bilir misin? Yol yapanlara denirdi. Sonra bayındırlık oldu. Kaldık iki gün orda, haydi bakalım bizi Balıkesir Sındığı [Sındırgı] kazasına gönderdiler. Hepsi Ermeni, Yahudi... Bizden evvel "Ermeni ihtiyatlar" gene ordaymış. İhtiyat ne demek? Askerlik yapmışlar, ikinci sefer askere alınanlar...

Üsteğmenin –affedersin– ipeği de vardı, köpeği de vardı. İçtima, içtima... "Ermeniler böyle, Rumlar böyle, Yahudiler böyle..." konuşuyorlar...

Sonra bitti, dağıldık, eve gittik. Askerlik nedir, asker neye yarıyor, nasıl silah kullanıyor, silah nasıl alınır, bunları desen bilmem ama "Yol nasıl yapılır?" desen; ustasıyım!

Nafia; hepsi Ermeni ve Rum 200-300... Dört sene iki ay askerlik yaptırdılar.

Türkler Nafia Değildi...

Bizi Diyarbakır'a verdiler. İsmimi nüfus kâğıdımda Serhat yazdılar. İşte kiliseye ilk o zaman gittim. Kilise yakındı, yalnız gittim. Sen de herkes gibi yapıyorsun. Herkes haç çıkarıyordu, biz de çıkarttık. O dua okuyor, sen dinliyorsun. Sen de bildiğin duayı ediyorsun, işte o kadar... Asker kıyafetiyle gittim. Bizim nafianın kıyafetleri farklıydı. Yani yabancılara (Türk, Müslüman olmayanlar) farklı renk giydiriyorlarmış, Ermeni olduğumuz için... Türkler nafia değildi ki... Elbiseler kahverengi... Bir kısmı açık kahverengi, bir kısmı koyu kahverengi...

Askerlik bitti döndüm Kütahya'ya.

İstanbul'a önce kardeşim Sarkis gitti. Ayrı zamanlarda gittik. O zorla sünnet edilen abim de Elazığ'dan Mazgirt'e yerleşti. Sünnet oldu ya, Müslümandır... Sonra o da İstanbul'a geldi. İstanbul'a geldiğinde o da kiliseye gitti, niye gitmesin?

Sey Rıza'yı Gördüm...

Dersim'de daha önce Ermenileri katlettiler, sonra da gelip Kürtleri, Alevileri katlettiler.

Sey Rıza'yı duydum, köyüne de gittim. Sey Rıza'yı gördüm ama konuşmadım. İdam edildiği zaman Elazığ'daydık. Çarşıya gittim, baktım üç tane böyle elbise gibi asılı duruyor!... Hani terziler göstermek için asar ya... Ben zannettim elbisedir... Rahmetlik dayım Haço vardı, yanına gittim... "Sus!" dedi "Bunlar, Seyit Rıza onlar..."

Biliyor musun o zaman Sey Rıza'nın oğlu –neydi ismi?– çok yalvarmış asmasınlar diye. Babası "Getirin oğlumu yanıma, göreyim!" demiş. O son zamanlarda ahret gömleği giydirmişler, getirmişler. Demiş; "Hefe tu ke, tu lazê mına!" (Yazıklar olsun ki, sen benim oğlumsun!) Ondan sonra götürüp, önce oğlunu idam ediyorlar...

Onlar orada asılı ya; araba yanaştı, yukarıdan ipi kesiyorlardı. Pat diye yatırdılar ölüleri, arabanın içine!... Ondan sonra götürdüler. Kuyu kazdılar, doldurdular kuyuya... Ondan sonra üzerine kireç serptiler, toprağı da üstüne... Orada ağaç olmuyormuş!...

Elazığ'ın altında Kesrik dedikleri bir yere gömdüklerini soylediler. Gören birisi anlatıyor, oraya gömüldüğünü...

"Atatürk gelmiş Elazığ'a!" dediler. İnönü de geldi... Millet duymuş, Atatürk gelmiş diye. Ben de gittim gördüm, izledik onları... Ama desen Atatürk hangisiydi, hiç hatırlamıyorum.

Seyit Rıza'nın asılmasından sonraydı. Önce görmedim, ne yalan söyleyeyim...

Paruhi Gırılent: "Biz Gördük, Siz Görmeyesiniz!"

1953 yılında Elazığ'da doğdum. Annemin adı Maryam Demir, babamın Agop.

Babam ve nenem bize hiçbir şey anlatmazlardı. Yalnız anneannem anlatırdı, onu da biz masal gibi dinlerdik. En büyükleri bendim, biz yemek yerken o da anlatırdı. Her zaman da lafının arkasından derdi ki, "Biz gördük, siz görmeyesiniz!" Anlamıyordum o lafın mânâsını, o vakitler...

O bizimle Ermenice konuşurdu, biz ona Kürtçe cevap verirdik. Türkçe bilirdi ama Ermenice konuşmayı tercih ederdi.

Ben 10 yaşlarındaydım, babam İstanbul'a geldi, bir bakkal dükkânı açtı. İlk sene komşulardan, müşterilerden kurban eti geldi. Ne zaman öğrendiler ki, babam Müslüman değil, hiç kimseden et gelmedi. Bizim ete ihtiyacımız yoktu ama mantalite buydu. Bana dert olanı söylemek istiyorum, ayrımcılığı söylemek istiyorum yani "gâvura verirsen sevaba, hayıra girmezsin" diyordu.

"Ne olacak Gâvur Değil misin?"

Annemle çarşıya çıkardık, kardeşlerimle evden çıkmadan tembihlerdi; "Sokakta bana mama demiyesiniz" diye. E, çocuğuz, beş dakka dinliyoruz, altıncı dakikada unutuyoruz. "Mama bana lahmacun alır mısın?", "Mama bana boğaça alır mısın?" diye tutturuyoruz. Korkuyla, devamlı korkuyla yaşadık. Biliyorduk ki, aramızda bir şey var Türklerle... Ama ailemiz hiçbir zaman bize kötülemedi, düşman göstermedi Türkü. Sezinliyorduk, bir şey olduğunu...

Okul bitti, iş hayatına başladım. Vakko'da çalışıyordum. Hiç düşünebilir misiniz ki, o kadar modern bir mağazada, o kadar senelerin geçmiş, hiçbir şey olmamış. O kadar da uysal bir karakterim vardır. Kimseyle sürtüşmem, kimseye dokunmam, laf dinlerim, inatçılık yapmam. Çalışan iş arkadaşlarımızdan biri "Ne olacak, gâvur değil misin!" dedi. Benim ağzım kurudu. Hiç beklemiyorum ama gene içimde kötülük yoktu, düşmanlık taşımıyordum. Hiçbir zaman unutmayacağım.

Amcamın oğlu askere gitti... Benim yaşımdaydı. Çocuk oradan bize mektup yazıyor –onun da Türk ismi Bedri, bizim evimizde kalıyordu– işte, "Agop Amcama selam eder, ellerinden öperim, Sarkis Amcama selam eder, ellerinden öperim..." Bu mektuplar kontrolden geçiyormuş. Çağırmışlar hemen "Gel bakalım buraya, sen nesin, soyun bakalım sünnetli misin?" Çocuk da soyunmak istemiyor. Haydi, bunu başka yere sürüyorlar, süründürüyorlar. "Bu isimler nedir, kime selam söylüyorsun? Sen Müslüman değilsin!" diye çok eziyet görüyor...

Amcam Mazgirt'te köyün ileri gelen bir insanıydı. Kaymakam, Vali kim gelirse amcamın evine gelirdi. Sonuçta hallediyorlar, çocuk askerliğine geri dönüyor.

Babam "Biz Konuşan Dilsiz, Gören Körüz" Diyor.

Ben Elazığ'ı çok iyi bilmiyorum. Küçük yaşta İstanbul'a geldim. Okula gidebilmek için... Ailem çok iyi yapmış, Allah razı olsun onlardan ki, beni İstanbul'a getirmişler, Ermeni okuluna kaydettirmişler. Dolayısıyla ben orada hiç okula gitmedim. İki kere gezmeye gittim, birazcık hatırlıyorum. Bir gün kısmet olursa, doğduğum yerlere gideceğim.

Ailem Elazığ'ı çocuklarının kendi kültürüyle buluşması için terk ediyor. Böyle bir kaygı var, ekonomik değil nedenleri. O maksatla gittik İstanbul'a. Oradan da kaçırdılar, buralara [Fransa] geldik. Bizim ne işimiz vardı buralarda. Yalan mı? Adam bir yere gidecek, bize bağlı kalıyor. Türkiye'de öyle miydi? Taksiyi çağırıyordu ya da dolmuşa binip gidiyordu ama burada öyle değil. Hep birilerine bağlı. Yalvaracak ki kızına, oğluna, damadına, götürsün bir yere. E dil bilmiyor, bakkala gidemiyor, şuraya buraya gidemiyor. Yeni yeni alıştılar da gidiyorlar. Bizim ne işimiz vardı buralarda?

Kaç kere babamın başına tabancayla vurdular, kasayı götürdüler İstanbul'da. Babamı polis karakola çağırıyor, hırsızlar da orada. Babam tanıyor hırsızı. Polis, "Bu amcanın parasını kim çaldı kasadan?" diye soruyor. "Ben onu tanıdım ama söyleyemiyorum ki, bu adam çaldı" diyordu. "Çünkü yarın gelecek, başka bir kötülük yapacak" diyordu.

Babamın evi de vardı İstanbul'da, çok şükür geçiniyorduk. Bir bakkal dükkânı da vardı. Zengin değildik ama kimseye de muhtaç değildik. Ne oldu? Hepsini adamcağız yok pahasına sattı, attı, bıraktı, çıktık buralara geldik! Kimin yüzünden?... Sebep olana kalmasın!... Onların da ağzının tadı bozulsun!... Bizi unutsunlar, kendi dertlerine dönsünler!... Benim dedemin mezar taşı, tuvaletin duvar taşı olmuş! Bir de televizyonda diyorlar ki; "Yok efendim mezar taşını bahçelere süs taşı koymuşlar, musluk başı yapmışlar.." Öyle olsa başımın üstüne, razıyım. Dedemin mezar taşı Ermenice yazılı. Bunu kimse inkâr edemez. Bu Kevork Amca'nın oğlu, gazeteci. Gitti, röportaj yaptı da *Hürriyet*'te ne tehditler aldı!...

"Ne Biçim İnsan Bunlar, Uy Babo!..."

Babam 1915'i bilmez,1938'i anlatır. Sürgüne gitmişler, sürgünden gelirken bunların hepsini –affedersiniz hayvan gibi– bir yere tıkmışlar. Elazığ'dakiler de aydan gelmiş gibi onları seyre gidip, "Ne biçim insan bunlar, uy babo!... Bunlar da bize benziyorlarmış!" diyorlar...

Böyle yaşayan insanlar var ki hâlâ bunları söylüyorlar!

Fransa'ya daha yeni gelmişiz. Oturduğumuz evin yanındaki komşumuz Antakyalıydı. Ermenice bilmiyorlardı karı-koca, çocukları yoktu. Bize dediler ki, "Siz, ne kadar seviyorsunuz Türkleri!" Babamın yaşlarında insanlardı, o zaman. "Öyle demeyin, iyisi de var, kötüsü de," dedim. "Türkün iyisi olmaz, benim 9 aylık çocuğumu nehire attılar, elimden aldılar, ondan sonra bir daha çocuğum olmadı benim!..." dedi, "Siz nasıl seviyorsunuz bu insanları?..."

Azniv Bedoyan

Söyleşi
Tarih: 14 Ağustos 2014
Yer: Didim-Aydın

Ben hasta bir kadındım, iyileştim.
Bu konuları konuşmadan önce sürekli hastaydım, ruhum daralıyordu. Hiç huzurum yoktu. Münih'te Talin isminde bir kadın benimle röportaj yaptı. Onunla konuştuktan sonra boşaldım, cesaret geldi. Yıllar sonra doğduğum köyüme böyle gidebildim. Köyüme gidip gördükten sonra çok acı çektim ama iyice rahatladım. Sonra siz çıktınız karşıma! Size içimdekileri anlattıktan sonra iyice boşaldı içim... Size emanet ediyorum ya huzur buldum. Şimdi iyileştim...

1945'te Kütahya Tavşanlı'nın Ayvalı köyünde doğmuşum. Babamın adı Horen, anamın Herkan... Dersimliyiz... Bir kısmımız Mazgirtli, bir kısmımız da Halvorili.

Dört kız, altı erkek olmak üzere on kardeşiz. Bunların altı tanesi babamın ilk hanımından, ikisi de mamamın ilk beyinden. Mamamla babamın birleşmesinden de ben ve küçük kardeşim olmuş. Hep birlikte on kardeşiz...

Annemin İlk Evliliğinin Hikâyesi...

Anneannemle, annemin beyinin anaları komşularmış. İkisi de hamileymiş. Nenemin bir kızı (annem), arkadaşının da bir oğlu (annemin beyi) olmuş. 1915 Kırımında bu çocuğun anası, babası, amcaları, dayıları hepsi katledilmiş. Bu çocuk o ölülerin altında kalmış... Ölüler kaldırılıp toplanırken nenem arkadaşının çocuğunu görmüş; çocuğu alıp, büyütmüş... Halvori ya da Mazgirt'in köylerinden birindelermiş...

Bunlar büyüyüp 15-16 yaşlarına geldikleri zaman –nikâhla mı nikâhsız mı– evlendiriyorlar. Zaten aynı evde yaşıyorlar. Anamın iki oğlu oluyor. Fakirlik, açlık, her şey var... İkisi de 20 yaşındayken, mamamın kocası sarılık olup ölmüş... İsmi Minas'mış... Eşi 20 yaşında öldüğünde mamam ikinci çocuğuna hamileymiş, doğduğunda babasının adını ona vermişler.

Annemle Babamın Evliliği...

Atatürk tarafından kanun çıkartılıyor. 1938'de Dersim'de sürgünler başlıyor. Babam da 1938'de ailesiyle birlikte (dokuz kişi) sürgüne gidiyor, Ayvalı köyüne... Kendilerine bir süre o köyden çıkma yasağı konuluyor. Süresini tam olarak bilemiyorum. Bir nevi hapislik... Bunlara insan sayısına göre, hükümet tarafından üç tarla ve bir de ev yeri veriliyor. O zamanlar küçücük bir köymüş, şimdi epeyce büyümüş. Bu insanlar orada çiftçilikle uğraşıp, itilip kakılarak yaşamaya çalışıyorlar.

Babamın orada iki çocuğu daha oluyor. Sonradan mamam da iki çocuğuyla birlikte Ayvalı'ya gidiyor, orda babamla evleniyorlar ve toplam on iki kişi oluyorlar. Ben ve küçük kardeşim de olunca on dört kişi oluyoruz. Anam geldiği zaman, babamın en büyük çocuğundan 3 yaş büyükmüş... "Kadının iki tane çocuğu var, onlara kim ekmek getirecek; getireyim de bütün çocuklar beraberce büyüsünler" demiş babam... O şekilde bir arada büyümüşler. Babamın hanımı (ilk eşi) ve kayınvalidesi orada ölüyor. Anne ve babam sürgüne gitmeden önce Dersim'de aynı köyde mi yaşıyorlarmış, bilmiyorum.

Babamın bir tane resmi vardı. Mamam ölmeden altı ay önce, onun yanına Arjantin'e gitmiştim. Mamam, Arjantin-Buenos Aires'te öldü. "Kızım bu resim senin hakkındır, al götür bunu" dedi. Hâlâ bende durur.

Babam 1900 doğumluydu sanırım, 1915'te 15-16 yaşındaymış. 51 yaşında öldü, o öldüğünde ben 6 yaşımdaydım.

Dersim'den Giderlerken Hıristiyanlarmış...

Babamların oradayken (Tavşanlı) isimleri, nüfus kayıtları değiştiriliyor. Mesela adı Horen'ken İbrahim oluyor.

Almanya'daki konsoloslukta bir nüfus kâğıdı sureti çıkartmam gerekti. İşlemi yapan memur şöyle bir baktı, "Bu ne biçim isimler böyle?" dedi. Bu benim hassas yerimdir, hemen patlarım..." Neredeyse adamın boynundan tutacaktım, "Sen işini yap, seni hiç alakadar etmez, bu senin hükümetinin şerefi!" dedim. Tartışma büyüdü, Münih Konsolosluğu'nda... Hiç dayanamam, dokunmasınlar! Ben kimseye dokunmam, bana da dokunmayacaklar!...

Kayıtlar karmakarışıktı. Sürekli değiştirilmiş... Horen'i İbrahim yapmışlar. En büyük ağabeyim Nişan, Halil olmuş; Maryam, Fatma olmuştu galiba. Hepsi Türkleştirilmiş... Hıristiyan, İslam olmuş... Dersim'den giderlerken Hıristiyanmışlar. 1938 Sürgününden sonra bu din ve isim değiştirme olmuş... Ama daha gerisini –mesela babamın babasını, anasını– değiştirememişler, onlar ölü oldukları için kalmış...

Ağzım Sanki Mühürlü Gibiydi...

1915'te neler yaşadıklarını bilmiyorum, hiç dinlemedim. Dağlarda çok yaşamışlar mesela...

Anam, babam ve büyük ağabeyim aralarında farklı bir dil konuşurlardı. Onun Ermenice olduğunu bilmiyordum. Ben ne olduğumu da bilmiyordum. Dışarıda bize, "Kuyruklu gâvur", "Kuyruklu Kürt" derdi çocuklar. Eve gelip ağlardım bu yüzden... "Ana, benim kuyruğum mu var?" derdim. Çocuksun işte... Çok eziyet çektik, kardeşlerimin yediği o dayaklar...

Altmış sene köyüme gitmedim, korkudan. Orası hâlâ aynı sandım... Aynı değilmiş ama çok da farkı yok... Yeğenim, "Aman teyze, adını söyleme, biz burada yaşıyoruz!" dedi.

Babamın 5-6 yaşındaki bir çocuğa yaşadıklarını anlatması zordu tabii. Ayrıca oralarda böyle bir mevzu anlatılamazdı. Anam bize hep tembih ederdi, dışarı çıkınca, "Anam babam başka bir dil konuşuyor diye sakın kimseye söyleme!" derdi. Ağzım sanki mühürlü gibiydi. Bu şimdiye kadar süren bir şeydir. Çok şeyler yaşamışımdır ama kimseye söylememişimdir!...

Babam Kızlarını Almaları İçin Ermenilere Yalvarıyor...

Babam büyük oğlunu, bulduğu bir Ermeni kızla evlendiriyor. Sonra Dersimli Ermenilerden birilerinin köye geldiğini öğreniyor. Bu insanlara gidip, oğullarına kızlarını almaları için yalvarıyor; "Kızlarım gidecek yoksa!" diyor adamcağız.

Üç kız kardeşimin de evlendiği oğlanların hemen hepsi, anasıyla kalmış çocuklar. Başka kimseleri yok, fakirler... Babam bunlarla üç kızını evlendiriyor. Her hafta oğullarından biriyle, kızlarına ve damatlarına eşeklere yüklediği yiyecekleri göndererek bakıyor.

Çok harika bir babam varmış benim. Mamam da "On kere dünyaya gelsem, her defasında koca olarak Horen'i isterim" derdi. Kendisinden çok büyük olduğu halde babamı çok sevmişti... Neyse... Orada böyle bir hayatları olmuş...

Kuran Kursunda Öbürleri Allah'ın Kuluydu, Ben Gâvur...

Biz kardeşler hiçbir zaman ne Türküz ne de Aleviyiz demişizdir. Ben 9 yaşına kadar ne olduğumu bilmeden yaşadım.

6 yaşımdayken babam öldü. Dokuz kardeşim de okula gitti, bir tek ben gidemedim. Kayıt bile olmadım... Türk kızları Kuran kursuna gidiyordu. Anam, "Sen de onların yanına git" derdi. Çünkü hor görüyorlar, hırpalıyorlardı. Oraya gittiğimde, orada da kabul etmiyorlardı, bir şekilde

biliyorlardı bizi. Durmadan, "Gâvur, kuyruklu Kürt!" diyerek aşağılıyorlardı. "Elif'i [Arap alfabesinin ilk harfi] görünce tanır mısın?" diye sorarsan tanımam. Ama hatmettim. Zoraki olduğu için nefretle öğrendim. Bir şeyi severek öğrenmek var, bir de zoraki... O hocanın elime, kafama, ayağıma vurdukları hiç aklımdan gitmiyor! Öbürlerine vurmazdı, onlar, "Allah'ın kulu"ydu. Bunu, onlardan olmadığımı göstermek için yapıyordu. Gâvur ne demek onu da bilmiyordum. Ne zaman ki İstanbul'a geldik, kiliseyi orada gördüm. Anam bize orada açıkladı, "Bakın bu bizim dinimizdir, biz şuyuz" diye...

Anne ve babamın Dersim'de doğan çocuklarının isimleri –sonradan değiştirilmiş olsa da– Ermeni isimleriydi ama '38'den sonra zaten Ermeni ismi koyma şansları yoktu. Direkt Türk ve Müslümansın. Bana Ayşe, kardeşime Murat ismi konuyor. Bize bilhassa Ermeni ismi eklemediler. Yansıtmadılar Ermeni olduğumuzu, İstanbul'a geldiğimizde öğrendik.

Rüyalarıma Giren Mezar Travmam...

Babamın ölümünü o kadar iyi hatırlıyorum ki, altmış sene sonra iki yeğenimle doğduğum köye gittiğimde taksiciye, mezarların yanında "Dur!" demiştim. Taksiden indim, 6 yaşındayken tam da durduğum yere gidip dikildim. Mezarların yeri belli değildi. Gözüm kapalı şekilde gidip mezarı buldum ve yanımdakilere, "Benim babam burada yatıyor, etrafında da diğer ölülerimiz var" dedim. Mezarda duamı okuyup, toprağını öptükten sonra yola devam ettik... Benim mezar travmam var, rüyalarıma giren...

Köye girerken yeğenime, "Bak bu iki yer bizim tarlalarımız," diye gösterdim. Bizim tarlaya herhalde yirmi tane bina yapılmıştı. Hatırladığım kadarıyla köyde "Şeker Ağa" lakaplı, oranın ileri gelenlerinden biri vardı. Biz köyden o tarlaları ve evi satmadan çıkmıştık. En büyük ağabeyim oraları satabilmek için gidip gelirken Şeker Ağa lakaplı o adam köylüye almaları için izin vermediğinden, hiçbirini satamamıştı. Nihayetinde evi biri, tarlaları da bir başkası sahiplenmişti.

Gittiğimiz ev Şeker Ağa'nın eviydi. Evde karısı ve kendisinin dışında birkaç kişi vardı. Beni hatırladı. Oturup biraz konuştuktan sonra, "Şu mezarlığa gidip bize babamın mezar yerini tam gösterebilir misin?" dedim. Adam "Tabii" dedi. Bizimle birlikte gelip, benim daha önce durduğum yeri göstererek, "Senin baban buradadır" dedi. Orayı kendi başıma bulmam bir mucizedir...

O dönemler, çevremizdekilerin cenazeye veya mezarları ziyarete giderken abdest aldıklarını, gelen hocanın arkasında onlar gibi dua okuduklarını görürdük. Kardeşlerimin de abdest aldığını biliyorum. Çünkü başka birşey bilmiyorduk!

"Gâvur"u Kendi Mezarlıklarına Koymak İstememişlerdi!...

Camiyi hatırlamıyorum, köy meydanındaydı. O zamanlar tabut yoktu. Babamızı, altı erkek kardeşimin, dört kollu salın içinde kefenlenmiş şekilde omuzlarında götürdüklerini, yanlarında birkaç kişinin de olduğunu hatırlıyorum. Bir süre cenaze için hoca beklenmişti ama ortada hiç hoca moca yoktu. Gâvur ölüsü ya!... Bu zihnimde o kadar yer yapmış ki, oradakileri cani olarak gördüm. Oraya uzunca süre gitmememin altında yatan sebep yine cani insanlarla karşılaşacağımı sanmamdır. Çukuru, taşlarla çevrilmiş mezar yerinin dışına kazmışlardı. Gâvuru kendi mezarlıklarına koymak istememişlerdi!... Kardeşlerim, babamızı duasız olarak oraya gömdü. Koca koca oğlan kardeşlerimin ağladığını hatırlıyorum...

Orayı beynim öylesine net kaydetmiş ki, yıllar sonra hiçbir iz olmamasına rağmen sormadan gidip yerini buldum. Başında sadece bir taş vardı. Şimdi o da yok... Mezar yeri tamamen belirsiz. Ablam çocuklarını alıp da oraya götürüp, "Burada dedeniz var" diyememiş. Dolayısıyla çocuklar da bilmiyor ama oradaki ölülerimizden haberdarlar.

Daha sonrasında mezarlığın etrafına duvar örülürken bizim yer de mezarlığın içinde kalmış. Fakat mezar anlamında hiçbir iz yok. Babama en yakın mezar birkaç metre ötesinde. Kendi içlerinde bildikleri için ona yakın yere gömü yapmıyorlardır... Adam yıllar sonra gelip bize eliyle koymuş gibi yeri gösterdiğine göre...

Mezara dair bir şey yapmayı istemiyorum. Eğer yaparsam gelen giden ya küfür eder veya üzerine işer diye düşünüyorum. Bunlar bu kadar pisler ve caniler! Bu şekilde hiç değilse babam rahat uyur.

Köyde iki gün kaldık. Şeker Ağa bu görüşmeden sonra "Yarın yine gelin, biraz konuşalım, bir lokma da ekmeğimizi yiyin" dedi. Adama "Tamam" deyip vedalaştık.

Ben Horen Usta'nın En Küçük Kızıyım...

Taksiciye gitmek istediğim yeri ayrıntılarıyla tarif ettim. Bir sokağın başında durduk, ev yıkılmış, yerine başka bir ev yapılmıştı.

Büyük ağabeyimle babamız Tunçbilek Kömür Ocağı'nda çalışırlardı. Biz evde dört küçük çocuktuk... İkisi ağabeyimin yetim kalan çocukları, iki tane de biz... Onların iş dönüşü zamanını annem bize söylerdi. Biz de koşar, Sorkun yolu kenarında şöyle büyükçe bir çukurun kenarında durur, onları beklerdik... Şimdi o çukuru doldurup, birisi üzerine hayrına bir çeşme yapmış...

Ertesi gün gene Şeker Ağa denen adamın evine gittik. Yer sofrası kurdular. Oturup konuştuk epeyce. Yaşlı adam, "Babanın dizindeki o yara, bize el değirmeni taşı yaparken oldu" dedi. Bunu duyunca, "Vay,

babam da sizin yüzünüzden öldü!" dedim. Adamcağız, "Kızım kader bu, çalışırken iş kazası geçirmiş" diye cevap verdi.

Ondan arabasıyla bizi evimizin oraya götürmesini istedim. Götürdü... Arabadan indim, orada durup bakarken geçmişle ilgili her şeyi hatırlıyordum. Kötü bir duygu ama bir bakıma da çok rahatladım. Evin içinden 45 yaşlarında bir adam çıktı. Bizi getirenle merhabalaştılar. "Kimsiniz, kimlerdensiniz?" diye sordu. Ben de "mal sahibi, mülk sahibi; nerde bunun ilk sahibi olanlardanım" dedim. Adam bunun üzerine "Horen'lerden misiniz?" dedi. "Evet, ben Horen Usta'nın en küçük kızıyım" dedim. "Ben hiç görmedim ama benim anam bize hep anlatırdı; 'Biz bu evi Kürtlerin Horen'inden aldık' derdi."

Ben Horen'im, Hıristiyanım; Beni Camiye Sokamazsınız...

Babam, "benim nüfusumu değiştirerek ne elde edeceksiniz, ben Horen'im, ben Hıristiyanım; siz beni camiye sokamazsınız!" diye bar bar bağırmış, o dönem. Bunu açıkça söylemiş... Adamın annesi ise çocuklarına, "Kürtlerin eviydi, şusu vardı, burası böyleydi" diye anlatmış.

O sıra ben sokağa bakıp eskileri düşünürken, içerden biri, "Onla bunla konuşmayın, girin içeri!" diye bağırmış... Bunun üzerine de bizimle konuşan adam içeri girdi.

Bizi, "Bir kahvemizi için" diye bile içeri davet etmediler. Çevredeki insanlar ise onlar için, "Bunlar pis insanlardır" dedi.

Böyle bir şey yaşadım bu yıl. Bir daha gitmeyi düşünüyorum. Anne babamın yurdu Dersim'e hiç gitmedim. Doğduğum yere (Kütahya) bile altmış sene sonra gittim. Doğduğum köyü gidip görmek bana yetti. Bir dahaki sefer geldiğimde bir grup gezisi olursa gideceğim Dersim'e...

Kütahya'dakiler Türkleşmiş Gibiler.
Avrupa'dakiler Vaftiz Oldular...

Yeter Ablam geri dönmedi, çünkü kocasını çok genç kaybetmişti. Dokuz tane çocuğu vardı. Onları besleme ve geçinme derdine düşmüştü. Çocukların hepsi okudu. Dört kızı yurtdışında evliler ve oralarda yaşıyorlar. Hepsi Ermeni kimliklerini biliyorlar.

Fakat burada (Kütahya) kalanlar dışarıya karşı dikkatliler çünkü çevreleri yobaz. Tavşanlı'nın dışındaki izbe mahallelerden birinde pek de varlıklı olmayan, perişan bir yaşamları var. İki oğlan birlikte baba evinde yaşıyorlar, bir de kirada kız kardeşleri var. Yani orada yaşayan üç kardeşler... Yaşları 45 ile 50 arasında...

Daha önce hiç haberleşmemiştik, geçen sene telefon numaralarını buldum –ararsan bulursun tabii– hemen aradım. Oğlan, "Siz kimsiniz?"

diye sordu. "Ben, senin kaybolan teyzenim" dedim. Hangisi falan derken konuşmaya başladık... Annesi anlatmış bir şeyler, ben de anlattım...

Geldiğimde iki gün gördüm onları... Yeğenlerim Türkleşmiş gibiler... Ben girişken bir insanımdır. Birkaç saat içinde diyaloğu geliştirdim. Bu durumdan çok memnun oldular. Gelmemden çok memnun oldular. "Bizi bırakma teyze" dediler ama daha yola çıkmadan önce bana, "Köye gidince Azniv falan demeyin, konuşmalarımıza dikkat edelim!" tembihinde bulundular. Hâlâ baskı var, hâlâ korku var! Eğer işaretlenirsen işin bitti!...

Avrupadakilerin hepsi Ermenilerle evlendiler, evlenirken de vaftiz olup din değiştirdiler. Kütahya'daki yeğenlerimi de bundan sonra bırakmayacağım. Onlar için ne yapabilirim bilemiyorum, Avrupa'da da olsa geçim koşulları kolay değil...

Ablam ben 2 yaşımdayken evlenip gitmiş. Güçlü bir bağımız yoktu, beraber yaşayacaksın ki, bir bağ oluşsun...

Ben Hangisine İsyan Edeyim Bilemiyorum ki...

Babam öldüğünde bir ablam İstanbul'daydı. Askere giden ağabeylerim de İstanbul'a yerleşmişlerdi. Orada (Kütahya) biz dört kardeş, iki de ağabeyimin çocukları, büyük ağabeyim ve annem kalmıştık. Satış imzasını annem attı, yatakları topladık ve İstanbul'a göç ettik.

İstanbul'a gelir gelmez Ermeni kimliğimizi öğrendik. Maryam ve Vartanuş Ablamı, çocuklarını gördük.

Gedikpaşa'ya taşındık. Önceleri her birimiz bir yerde kaldık, sonradan ev tuttuk. Çok çektik oralarda, çok süründük... Ermenilerin içine gittik, onlar kabul etmedi. Türklerin içine de girmedik, kurtulalım diye...

Küçük kardeşim Murat, İstanbul'da okula başladı. Murat Bakır, şimdi Arjantin'de yaşıyor. Orhan Bakır ile bir akrabalığımız yok çünkü babamın soyadı Garabetyan. Ama sonra Bakır yapmışlar... İbrahim Bakır olmuş; asıl adı Horen'dir.

Ben okula gitmedim, ekmek parası kazanmak için çalışmam gerekiyordu. Tahtakale'deki Gürün Han'da, İstanbul'daki ablamın görümcesi çalışıyordu. Onun yanına kattılar beni. 9 yaşımda işe başlamış oldum, çocukluk haliyle erken kalkıp işe gitmek bana zor geliyordu. İç çamaşırı diken bir konfeksiyondu, getir götür gibi basit işleri yapıyordum. Bir müddet orada çalıştım. Annem, Gedikpaşa Ortaokulu'nda hademe olarak çalıştı. Biz beş kişi, dört sene boyunca o okulun kapıcı odasında kaldık. İşte orada kendimize geldik, açlıktan kurtulduk. O sıra annemin bir oğlu askere gidip geldi.

Benim anlamayıp, isyan ettiğim şey şu: Askere alıyorlar, vergiyi alıyorlar, yani kendilerine yarayan her şeyde varız diye onlardan kabul ediyorlar öbür tarafa gelince insan olduğumuzu kabul etmiyorlar; bizi bu

memleketin vatandaşı olarak kabul etmiyorlar. Babam ve büyük ağabeyim dörder sene askerlik yapmışlar. Onlar askerlik yaparken çocukları perperişan olmuş. Hani onların hakları ve emeklilikleri? Ben hangisine isyan edeyim bilemiyorum ki... Benim isyanım insana değil, benim isyanım kanuna. Ben insanlık haklarımı istiyorum!...

Varlığımıza Saygı Göstersinler İstiyorum...

Benim atalarımın da insan olduğunu, onların bu toprakların en kadim insanları olduğunu kabul etmelerini, bunlardan bahsedilmesini istiyorum. Yeni yetişen nesiller, bu toprakların eski sahiplerinin kimler olduğunu öğrensinler ve varlığımıza saygı göstersinler istiyorum.

Balyanlar'ı biliyorsunuzdur. Adamlar hiçbir art niyet gütmeden saray, cami, kilise, sinagog yapmışlar. Onların kimlerden olduğunu neden anlatmıyorlar? Ancak ilgilenip araştıranlar biliyor... Bu insanları topluma neden anlatmıyorlar? Onlar gibi daha neler var... Mimar Sinan'ı neden saklıyorlar? Bizim kaybolmuş 60 bin çocuğumuz nerede? Onlar kimler? Ben size yüz tanesini sayabilirim, hangi büyük insanlar olduklarını öğrenirsiniz.

Biliyor musunuz ne dua ediyorum –çok komik ama bunu birileri dinlerse herhalde çok ayıp olur– söyleyeyim: "Allahım bir gün, de ki, 'Kanında bir damla Ermeni kanı olan parmağını kaldırsın!'" Şu Türkiye'nin yüzde doksan dokuzu kaldırmazsa... Hepsinde Ermeni kanı vardır. 1915'te kaç tane Türk vardı burada? 15 milyon, onun da yarısı şuydu buydu... Bugünküler, o 60 bin çocuktan türeyenlerdir. 60 bin! Dile kolay... Hepsinin de adı Abdullah!... Mesela Abdullah Gül'ün dedesi; doğum tarihi, her şeyi ortada... Ben bunları bu kısıtlı bilgimle biliyorsam, biraz mürekkep yalayan herkesin bilmesi gerekmez mi? Bilmezse de ayıptır!

Biz çocuklarımıza fanatiklik aşılamadık. Güzel çocuklar yetiştirmeye çalıştık. Ne zaman ki ASALA ortaya çıktı, bu konular güncelleşti

Hayatımın Dönüm Noktası, İstanbul...

Annem birgün büyük ablama, "Kız Maryam, bu kız okuma yazma öğrenemedi, cahil kaldı. Hiç olmazsa bir terzi bulalım da hiç değilse donunu dikmeyi öğrensin" dedi. O an okuma yazma bilmediğimin farkına vardım. Ablamla ağabeyimin kızları, siyah önlük, beyaz yaka giyip okula giderken, ben işe gidecektim. O kadar ağlamıştım ki...

Ablam bir süre sonra beni Laleli'de bir Türk kadın terzinin yanına yerleştirdi. Eminim artık yaşamıyordur; nur içinde yatsın. Hayatımın dönüm noktasını o kadına borçluyum. Beni çok sevdi. Çok mazlum, akıllı, becerikli, terbiyeli bir çocuktum. Annem beni oraya Türk olarak koymuştu. "Aman kızım sakın 'ben Ermeniyim' falan demeyesin!" diye

tembihlerdi beni. O zamanlar bile bu korku vardı. Beni onun yanına koyarken kadına, "Senden hiçbir şey istemiyorum. Tek isteğim kızıma dikiş öğretmendir" dedi. O zaman oraya gelen diğer kızlar, dikişi öğrenmek için kadına para veriyorlardı. O kadın beni o kadar sevdi ki, bir gün, "Ayşe, annene söyle bana bi gelsin" dedi. Anneme, "Senin kızından para almayacağım ve kızını kendi kızım gibi yetiştireceğim, için rahat olsun, sana söz veriyorum. Kızını çok sevdim, hatta senin kızına haftalık para vereceğim" dedi. Parayı benim için aldığı bir kumbaranın içine atıyordu. "Dikişi öğrendiğinde sana bu parayla dikiş makinesi alacağız" dedi. Yanında kaldığım sürece benim üzerime çok titredi, çok ilgilendi.

Birgün bana öğlen arasında bir astar ve kesim için ölçüler verdi. Ölçüyle astar keseceğim yani. 15 yaşında falandım. Elime mezurayı aldım, o tarafını tuttum olmadı, şu tarafını çevirdim olmadı. İşin içinden çıkamadım bir türlü. Başladım ağlamaya... Neyse kadın geldi baktı ki, ben birşey yapamamışım. Bana bakıp, "Sen okuma bilmiyor musun?" dedi. O kadın bana hem terziliği hem de gazetelerin üzerindeki büyük yazılardan okumayı öğretti. Ondan sonra çok okumaya başladım. Allah onun yerini cennet eylesin...

İstanbullu Ermeniler Bizi Hırpalıyor, Kabul Etmiyorlardı...

Ablalarım pazar günleri kiliseye gidiyorlardı. Orada Ermenice bilmeyenler için Türkçe karozlar (Türkçe açıklama) veriliyordu. '59-60'lı yıllardı, ablalarım Hrant'ın (Hrant Dink) da gittiği Jo Varan yetimhane okuluna gidiyorlardı. Orada çok yetim çocuk vardı. Annem oraya yardıma gittiği için onunla beraber giderdim. Ben orada Hıristiyanlığı gördüm, bildim. Annem de sonra anlatmaya başladı bize.

Annem derdi ki; "Bakın yavrularım, biz Halvori'den geldik, oralarda doğduk, oralardan sürgün geldik. Biz Hıristiyanız, İsa'ya inanırız, camiye gitmeyiz, bizde haç çıkartılır." Şarap içmenin usullerini anlatırdı. Bizi her pazar alır, saat 10'dan 12'ye kadar kiliseye götürürdü. Öyle alıştık fakat lisanımızı öğrenemedik. Ermenilerin içine girince bu yüzden bize "köylü Ermeni" diyorlardı. İstanbul'un Ermenileri çok kültürlüdürler. Bizi o nedenle çok hırpalıyor, kabul etmiyorlardı. E bu tarafta yani bizim gibilerin içinde kalınca da dilimizle ilgili bir şey öğrenemedik. Ama kim olduğumuzu, kimliğimizi yani Hıristiyan bir Ermeni olduğumu orada bildim. Annem köyde izah edemediği şeyleri bize orada anlattı. Mesela gâvurun kime dendiğini... Annem, "Onlar kendilerinden olmayan herkese 'gâvur' der" diye bize açıklama yaptı. Bizi sevgiyle, anlayışla eğitti. Annemden çok sevgi aldık. Bize aşkla bağlıydı. Ben de bunun etkisiyle, çevreme hep sevgiyle yaklaşırım.

Ben Gerçek Kimliğime Evlenirken Kavuştum...

İstanbul'da 15 yaşında bir genç kız olduğumda, bizim gibi sürgün olmuş, Elazığlı (Harpet) Artin isimli biriyle nişanlandım. Adı Harutyun'du ama biz Artin derdik. Onlar sanırım Dumlupınar'a sürgün edilmiş. Af çıkınca geri dönmüşler. Bu sayede dillerini kaybetmemişler. Hepsi Ermenice bilirdi. Ben İstanbul'a geldikten sonra "nasılsın, adın ne, iyi akşamlar" gibi basit bazı şeyleri öğrenmiştim.

Annem Ermeniceyi ve Kürtçeyi bilirdi. Ablalarım ve ağabeylerimin bazıları Kürtçe, Türkçe ve Ermenice konuşabiliyorlardı. Eşim Ermenice biliyordu ama Kürtçeyi bilmiyordu. Eşimin tarafı sürgün edildikleri yerde din değiştirme baskısına uğramamışlardı. Onlar Hıristiyandı, biz ise Müslüman gibiydik.

15 yaşımda beni verdiler. Bir Cumartesi sözüm kesildi, diğer cumartesi o Hamburg'a gitti. Görücü usulüyle verdiler beni... 17 yaşımda evlendim. Evlenmeden önce mahkemeyle dinim ve adım değiştirildi. İsmimi kendim belirledim. O günden sonra da kimseye Ayşe dedirtmedim kendime.

Azniv, "mutluluk dilemek, sabah güneşi" anlamına gelir. Anlamını seviyorum.

Mahkemeyle dinim ve ismim değiştikten sonra kilisede gunuk (vaftiz) oldum. Ondan sonra yine kilisede pısak (dinsel nikâh) olduk yani evlendik.

Çocuklarımın adını Ermenice koyduk. Soyadımız Bedoyan'dır. Bu eşimin soyadı ama onların da soyadları değişmiş. Evlendiğimizde Demir'di soyadları. Büyük oğlum bu durumdan, yani Demir isminden çok rahatsız oluyordu. Babasına "bu adı değiştirelim, ben bu ismi istemiyorum" diyerek baskı yapardı. Eşim de çocuklarımı "oraya" askere göndermeyeceğim diyordu. Bunun için de vatandaşlıktan çıkmak gerekiyordu.

O sıra bir yasa vardı ve biz o yasa kapsamında vatandaşlıktan ayrılma başvurusunda bulunmuştuk. Türk vatandaşlığından çıkıp Alman vatandaşlığına geçtik. Bundan sonraki ikinci adımda belgelerle mahkemeye başvurup, soyadımızı değiştirdik.

"Bedo" bizde erkek ismidir, "yan" da Ermenilerin sembolüdür. Bedo, "Bedros" dedelerinin adıdır. Bir kaynım da Lyon'da yaşıyor. Biz, yaptığımız işlerin belge fotokopilerini, "istiyorsanız siz de yapın" diyerek, onlara da gönderdik. Fakat onlar bunu yapma gereği duymayıp Demir olarak kaldılar.

Kardeşim Gerçek Kimliğine Ölürken Kavuşabildi...

Kimimiz evlenirken, kimimizse ölürken kimliğimize kavuştuk. Çok genç ölen bir kardeşim Türk kimliğiyle hastanedeydi: Sefer Bakır. Aslında Sarkis'tir. Bize İstanbul'daki hasta yatağında vasiyette bulundu; "Ölümü

hocalar kaldırmasın. Elinizi ayağınızı öpeyim ne olur gidin şu nüfus kâğıdımı halledin", 1983'tü galiba. Ağır hasta olduğu için zamanımız yok. Ne yapalım filan diye düşünürken kalkıp Kumkapı'daki Patrikhane'ye gittik. Onlar da bizi Zakar isminde, Beyoğlu'nda bürosu olan patrikhanenin avukatına yönlendirdiler. Avukata gidip durumu anlattık, "Zaman çok kısa, bu nüfus kâğıdını alın; ölümüzü isteğine uygun uğurlayalım" dedik. Bize, "Gereken yerlere para yedirmemiz lazım" dedi. Bazı gerekli bilgileri aldı ve "şu gün sabah gelin, benden nüfus kâğıdını alın" dedi. Geçmiş gün, nereye, kime verdiyse paraları, sonuçta yeni nüfus kâğıdını aldı. Oldukça yüksek bir meblağ vermiştik kendisine. O gün nüfus kâğıdını alıp direkt hastaneye geldik. Geldiğimizde ağabeyim ölmüştü, sedyeyle odadan çıkartıyorlardı. İşte kimi de böyle ölürken gerçek kimliğine kavuşabildi. Ölümüzü alıp Yedikule'de gömdük...

Eşim, 1992'de Almanya'da öldü. Onu Stuttgart'taki Ermeni mezarlığına gömdük. Biz cemiyete gidip gelirken orayı keşfettik. 2. Dünya Savaşı'nda Rusya'dan gelip Almanya'da ölen, sadece Ermeni askerlerini oraya gömmüşler. Bizimkiler de orayı Ermeni mezarlığı olarak kabul etmişler. Orada çok ölümüz yatıyor.

İşte böyle neler yaşadık... Ancak bu gibi şeyleri yalnız bizler yaşamıyoruz. Hayat güllük gülistanlık değildir. Zaten öyle tadı olmaz. Ama bu doğrudan kimliğimize karşı kasıt içerdiği için bizi üzüyor. Ben kimsenin kimliğine hakaret etmem, hor görmem. İnsanı insan olarak kabul etmişim. Beni de böyle kabul etsinler!...

Eğer (...) O Gün Benim Ölüm Günümdür!...

Açıkça bir şey daha söyleyeyim: Hiçbir şey için kendi canıma kıymam ama eğer bir Türk tarafından tecavüze uğrarsam o gün kendimi öldürürüm! Bunu hep söylemişimdir. Başkası tarafından değil, bir "Türk" tarafından tecavüze uğrarsam... Fark var arada... O gün benim ölüm günümdür!... Bu size çok uç bir şey gelebilir biliyorum ama o kadar kabul edemeyeceğim bir şey!...

Çocuğunun İsmi "Köpeğin Çocuğu..."

Dersimli iki Ermeni kız kardeş kaçırılıyorlar. Birini bir aile, diğerini başka bir aile alıyor, gelin olarak. Birinin çocuğu olmuyor, diğerinin bir oğlu oluyor. Oğlu olan kadın, çocuğunu emzirmemek için sütünü sürekli dışarıya sağıyor. Bir gün iki bacı haberleşiyor. Çocuğu olan, kocasını ve oğlunu bırakıp, bacısıyla buluşup kaçıyorlar. Oğlunun ismi; "Köpeğin çocuğu!"

Nereye kaçtıkları, ne kadar gittikleri mühim değil. İkisi de kendi insanlarıyla yeni yuvalar kuruyor. İkisini de çok iyi tanırım. Biri sağdıcım,

diğeri bilmem neyim. Ondan sonra kendi çocukları oluyor. O çocuğu olmayanın üç kızı, öbürünün de iki oğlu, iki kızı oluyor.

Seneler sonra geride bıraktığı oğlan büyüyor. Bunlarla iletişime geçiyor, "sizden hiçbir şey istemiyorum, sadece anamı bir kere görmek istiyorum" diyerek yalvarıyor. Kadın kabul etmiyor, "İstemiyorum, sakın karşıma çıkmasın, o köpeğin çocuğu!" diyor. Ve kadın çocuğu görmeden ölüyor. Bu olay 1915 zamanlarında yaşanıyor, O oğlan çocuğunun şimdi yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum. Bu gerçek, yaşanmış bir hikâyedir. Çünkü bunu yaşayanları ve çocuklarını tanıyorum...

"Beni dalımdan, kanadımdan koparıp zorla götürdüler. Gönül rızasıyla olmayan hiçbir şey helal değildir, ben o adamın çocuğunu ne yapacağım, olmaz olaydı" diyordu...

Bu gibi zorbalıklar affedilemiyor; insan bu gibi şeyleri unutmaz, unutamaz...

Benim arkadaşımın babasının kapısını çalıyorlar. "Misak Usta dışarı gel" diyorlar. Hemen evinin önünde başını kesip vücudundan ayırıyorlar, çekip gidiyorlar!... Bu katiller nasıl eğitilmişlerdir ki? Nasıl duygular içindedirler ki? Ben bu katillere de acıyorum. Hadi ölenler öldü, peki bu öldürenler nasıl yaşayabiliyor. Ben o katilin yerinde olmak istemem, ölmeyi tercih ederim. O katilin her gün, öldürdüğü gelir gözünün önüne. Bunlar nasıl yaşıyor onu bilmiyorum... Ama hepsi hasta şekilde yaşıyor, çoğu ruh hastası oluyor!

Erivan'dan Karabağ'a Gittiğimizde "Biz de Böyle Olduk!" Diye Ağladım...

Benim babam üç kardeşmiş. Birinin nerede olduğunu, nerede öldüğünü bilmiyorlarmış. Bir kız, bir oğlan kalıyorlar. Babam Türkiye, halam Ermenistan tarafında kalıyor. Birbirlerini bir daha göremeden öldüler. Çocukları da hiç görüşemediler. Büyük ablam Ermenistan'a gidip bir kısmıyla görüşmüş ama ben gittiğimde halamın torunlarının hepsini bulup görüştüm. Çok tatlı insanlar.

Dersim'den Ermenistan'a giden sadece babamın ablası... Üç kız, iki de oğlu sağ, şu an... Erivan'da yaşıyorlar. Dersim davasını bildiklerini sanmıyorum. Dersim'den hiç konuşmadık. Daha çok 1915 meselesini konuşmuştuk.

Onları bulmam çok komikti. Ben bir tek soyadları olan G.....'yi biliyordum. Ermenistan'a gittik. Ben, çoluk çocuğa "Geldik, beni merak etmeyin" diye telefon etmeye çalışıyorum ama bir türlü başaramıyorum. Telefon kulübesinin orada duran bir kadın, bir adam, bir de genç kız vardı. Onların yanına gidip dilim döndüğünce Ermenice olarak durumu

anlattım. O genç kız Almanca biliyormuş. Yanındakiler de biri babası, diğeri de halasıymış. Bana yardımcı oldular. Sonra bunlarla arkadaş olduk. Adam komisermiş, "Sizi bırakmam, sen benim bacımsın" dedi. Ben de ona, "Kirkor, benim burada kuzenlerim var ama onların adını, adreslerini bilmiyorum" dedim. Soyadlarını, ne iş yaptıklarını, birinin çocuk doktoru olduğunu filan söyledim. Adam bizi aldı doğru polis dairesine götürdü. Orada kayıtlara ulaşıp adresini buldu. Telefon edip buluşma adresi olarak komiserin evini verdik. Çok güzel bir buluşma oldu. Birlikte güzel zamanlar geçirdik.

Birgün birlikte Karabağ'a gittik. Orada yoldayken Azerilerin terk edilmiş evlerini gördüğümde, "Biz de böyle olduk!" diyerek hüngür hüngür ağlamıştım. Evlerinden sürgün edilmiş insanların duygularını anlayabildim. Evlerini barklarını bırakıp gitmek zorunda kalmışlar... O insanların suçu yok. Hepsi politikacıların suçu... Biz insanlar bunu çekmeye mecbur değiliz! Politikacılar, çıkar ve koltuk peşinde koşarken insanları böyle harcıyorlar. Bizi bıraksınlar, beraberce kardeş kardeş yaşayalım. Onun için ağladım.

Bunları size anlatmak, benim boynumun borcuydu!... Borcumu ödedim ya... Huzura kavuştum...

Birgül Gündoğdu Göktaş

Söyleşi
Tarih: 8 Ağustos 2014
Yer: Hakis-Dersim

Birgül, sorunlara akılcı bakarak ailesinin tarihî köklerini öğrenmek isteyen ve öğrendiklerinin kayıt altına alınmasına önem veren bir insan.
Öldürülmüş, Hakis'ten koparılmış, parçalanmış ve her bir parçası değişik bir inanç kimliğine dahil olmuş geniş bir aile Gündoğdular...
Bu parçalanmışlığa bir akrabalarının durumunu örnek olarak gösteriyor. "Babasının haberi olmasa da evde hacı bir baba, Alevi bir anne, Hıristiyan bir kız... Böyle ilginç bir durum!"
Birgül, atalarının öyküleriyle dolu bir belleğe sahip... Omuzlarında ağır travmatik öykülerle yaşıyor... Hem devlet, hem komşuları tarafından öldürülen ataları, yaşamak için Kuran okuyan Sarkis Dede, temelleri sökülüp atılan inanç merkezleri, talan edilen, yakılan atalarının evleri, "Hermeni" olarak horlanan ve ötekileştirilen bir birey/toplum/kimlik olarak yaşamak...

Ailemiz Ermeni Ama Bütün İsimler Türkçe...

Bekârlık soyadım Gündoğdu... 1965 yılında Nazımiye ilçesine bağlı Hakis köyünde doğmuşum. Annemin adı Beser, babamın adı Kamer.

Babam Bayındırlık'ta memurdu. Biz annemle burada [Hakis Köyü] yaşarken babam Tunceli'ye gider gelirdi. Köydeki bu evlerimiz 1962'de yapılmış... Aslında bizim Gündoğdu ailesi, daha önce aşağı mahallede yaşarlarmış... Sonradan babam bu araziyi alınca evimizi buraya yapmış... Babamlar üç erkek, dört kız kardeşlermiş...

Ailemiz Ermeni olmasına rağmen bütün isimler Türkçe, yani bu coğrafyada kullanılan adlar. Dedemizin adı Musa. Onun babasının ismi Sarkis. Babamdan duyduğum kadarıyla, büyükdedemiz Sarkis, dedem

hariç bütün çocuklarını Alevi kızlarla evlendirmiş. Babaannem ise Ermeniydi. Dedem Musa da bir halam hariç bütün çocuklarını Alevilerle evlendirmiş...

Sarkis Dedem katliam ve sürgün zamanlarında (1915) yaşıyormuş. Onları ikide bir buradan Nazımiye'ye götürüp getiriyorlarmış. O sıralar, "Oğe" dedikleri büyük nenem yani Sarkis Dede'nin karısı, "Ben ailemden vazgeçemem" diyerek eşini ve çocuklarını terk edip gidiyor. Yaşayıp yaşamadığına dair ondan haber alınamıyor. Oğe'nin ailesi Mazgirt, Peri tarafından gelen Mirakyan aşiretindenmiş...

Dedemin Kuran Okuduğunu Görünce Komutan...

Sarkis burayı terk etmiyor. En sonunda Sarkis'in saklandığı yeri, bu köyden kirvemiz olan biri ihbar ediyor ve Nazımiye-Keğıl Tepesi'ne yakın bir yerde öldürüyorlar, 1915 yılı. Fakat öldürülmeden önce isimleri Ahmet, Yusuf, Musa olan oğullarına, "Artık burada durmayın, kaçıp gidin" diyor. Hepsi de evli ve çocuk sahibiymiş...

Sarkis Dede çocuklarına, "Kaçın!" diyor. Oğlu Ahmet ve Yusuf yukarıya doğru kaçıyorlar. Dedem Musa ise aşağıya doğru kaçıyor. Nisan ayıymış herhalde, buralarda kar kış varmış. Dedem bir derenin içine düşüyor; orada bir söğüdün dalına tutunup, soğuk suyun içinde, karın altında saklanıyor. Askerler görmeyip geçip gidiyorlar. Dedem oradan çıkıp giderken askerlerin içine düşüyor, yakalanıyor. Ağabeyi Ahmet'i asker omuzundan vurup yaralıyor. Ama ona rağmen Yusuf'la beraber kaçıyorlar. Dedemi asker götürüyor. Dedemin Kuran okuduğunu görünce komutan; "Sana bir tabur asker vereceğim, git eşyanı al" diyor. O arada da köyde eşyaları talan ediliyor... Yusuf'la, Ahmet bir geliyorlar ki, herkes sırtında onların bir şeylerini taşıyor. Buğday çuvalları, arılar, hayvanlar vs ama dedem insanlara karşı köye asker getirmeyi kabul etmiyor; alabildiğini alıyor, giden de gitmiş oluyor.

Sarkis Dede o sıralarda öldürülmüş. Cesedini korkudan alamamışlar, sonradan kemiklerine ulaşmışlar ve alıp getirmişler. Aşağıda asıl mahallemizdeki Ermeni mezarlığına gömülmüş, yerini bilmiyorum.

Evde Baba Müslüman Hacı, Anne Alevi, Kız Hıristiyan...

Hakis köyünde Sarkis ve ailesi dışında başka Ermeni aile yok, sadece biz varız. Burası büyük bir Ermeni köyü ama orayı terk edip çoğu Mazgirt tarafına, ovaya göç etmişler.

Bu göçün ekonomik nedenleri olmakla beraber, baskı da yapılmış o dönem. Mesela "Cap" denen bir yer tamamen Boztaşlar'ın ve Boğoslar'ınmış. Boğos'un oğlu Yusuf'u Pülümür yolunda çay kenarında

boğarak öldürmüşler. Arazisini elinden alıp köyün üst tarafından oğluna yer verdiler, o da satıp gitti. Bir buçuk ay önce öldü oğlu. Bunların babası Alevi fakat oğlu hacı oldu. Tamamen terk etmişler buraları ve çok tepkililer Ermeniliğimize... Çocuklarının çoğu Sünnileşmiş... Fakat babasının haberi olmasa da torunu Tuğçe Hıristiyan oldu. Evde bir hacı baba, Alevi bir anne, Hıristiyan bir kız... Böyle ilginç bir durum! Kimse bizim geçmişimizi bilmesin kaygısındalar...

Burada Kiliseler Sökülüp Yerine Evler Yapılmış...

Burada kiliseler varmış fakat o dönemde faaliyette olup olmadıklarını tam bilmiyorum. Köyün en üst noktasında "Vank" varmış mesela ama kalıntısı bile kalmamış. Sadece o bölgenin adı olarak kaldı... Kiliseler sökülüp yerine evler inşa edilmiş. Benim çocukluğumda duvar kalıntıları olduğunu hatırlıyorum. Oralarda kemikler filan çıkardı. Hiç kimse, bizimkiler bile saygı duyup oraları koruyamamış... Fakat babaannem bazı geleneklerini yaşatıyormuş...

Babaannemin adı Humar'dı. Ben onunla hiç yaşamadım. Babam anlatırdı, soğan kabuğunda yumurta kaynatırmış, yılbaşında şafak vakti erkenden gidip çeşmeden su getirir, uyurken buz gibi suyu bereket gelsin diye çocuklarının yüzüne ve hayvanlarına serpermiş. Babaannem bu gibi geleneklerini sürdürürmüş. Mesela çocukları hastalanınca –ki sonradan benim annem bile yapardı– alın kısmına, avuç içlerine ve ayak diplerine tencere karasından haç yapardı. Hani Zazaca "dest pau cene" [ele ayağa gelmek, güçlenmek anlamında bir deyiş. Türkçede tam karşılığı yok] diyorlardı ya...

1968'in Eylül ya da Ekim ayıydı öldüğünde. Ermenice, Türkçe, Zazaca ve Kurmanciyi burada (Hakis köyü) öğrenmiş ama Zazacayı düzgün konuşamıyormuş.

Babaannem bu köydenmiş fakat arazisini elinden bir süre alıyorlar. Dedemle de akrabadır. İki kız kardeşlermiş, kız kardeşi ölünce bu tek kalıyor. Boztaşlar'ın evine gidiyor, orada büyüyor. Babaannem dedemden 15 yaş büyük. Mal mülk başkasına gitmesin diyerek evlendirmişler. Tarlaların ismi onun babasının adıyla anılır: Deza Erk (Erk'ın tarlası) mesela... Babaannemin yukarıda bostanı varmış: Bostanı Hıma Erk. (Erk'ın kızı Hıme'nin bostanı) Bu isimler hâlâ biliniyor. Ne yazık ki devlet kayıtlarında bunların hiçbiri yok...

"Senin Kapın Kilise Kapısı Olsun, Ben Adımımı Atmam!..."

Hakis eski bir Ermeni köyüymüş. Aleviler bir yerden geliyorlar, Ermeniler onlara yer veriyor. Aleviler çoğunluk sağlayınca, Ermeniler burayı

terk etmeye başlıyor. Babam derdi ki, "Biz Topal Mardik'in çocuklarıyız." Rivayete göre aile göç edip gidiyor. Bu topal arkalarından yürüyemiyor, burada kalıyor, biz onun torunlarıyız. Yani Sarkis'in dedesi...

Sarkis'in evini aşiretler, hırsızlık ve talan etmek maksadıyla kaç kere yakmışlar. Çünkü bunlar (Ermeniler) arıcılıkla, hayvancılıkla, bostanlarla, tütün ekimiyle uğraşan varlıklı insanlarmış. O kadar çok talan edilmiş ki, sonra evleri bırakıp oradan bizim diğer mahalleye göç etmişler. Babamın halası Hatun, dedemlerin bütün büyükbaş hayvanlarını toplayıp götürürlerken peşlerine düşüyor ve kadını öldürüyorlar. Areyzu ya da Hayderan aşireti yapıyor sanırım. Bizimkiler korkudan halamın cenazesini gidip getiremiyorlar. Kadınlar toplanıp gidip cenazeyi getiriyorlar, erkekler buna cesaret edemiyor.

Böyle talanlı, kayıplı dönemler olmuş. İlişkilerin iyi olduğu dönemler de oluyor tabii, genel anlamda kız alıp verecek denli iyi ilişkiler de olmuş... Farklılığı, yani karşındakiler sana kim olduğunu, ne olduğunu sürekli hissettirmişler. Mesela birine kendini tanıtınca, "Haa Ermenisin!..." ya da seni biriyle tanıştırdıklarında, "Bunlar Ermenidir" türünden ifadelerle hissettirilmiş.

İnsanlar yemin ederken mesela, "Senin kapın kilise kapısı olsun, ben adımımı atmam." Yani kilise o kadar kötü ki, "Bir daha senin evine adımımı atmam!" diyerek yemin ediyor, o kadar girilmemesi gereken bir yer! Mesela, ben arkadaşlarla oyun oynarken veya hayvanları beraber güderken, ineğime küfrediyorsa "Ermeni!" diye küfrediyor, ineğime, "Ermeni dölü!" falan diyor!... Biz evde devamlı tembihli olduğumuz için, "Sen neden böyle söylüyorsun?" demiyor, sürekli itaat ediyorduk. Kavgalarda bize, "Ermenisin" dediklerinde biz," Hayır, değiliz, değiliz!" diye inkâr ederdik. Şimdi de "Ermeniyiz, Ermeniyiz!" diye söyleniyoruz. İşin enteresan tarafı böyle!...

Onlar da zaten bunu bildikleri için, "Siz de insansınız, çok da iyisiniz" diyorlar. "İnsan sayılırsınız..." gibisinden!... Ya da "Haşa, haşa! Sen nasıl Ermeni olursun!" anlamında şeyler...

İnsanlar Kendi Irkını Seçemez Ama Dinini Seçebilir...

Geçen gün Dersim'de alışveriş yaptım. Niye bu kadar çok şey aldığımı sorduklarında "Dernekte yemek veriyoruz" dedim. "Ne derneği?" diye sordular. "Dersim Ermenileri Derneği" dediğimde, 30 yaşlarında bir genç, "Şimdi de Ermeni mi olduk?" dedi. Ben de "Kimse Ermeni yapmıyor sizi ama biz Ermeniyiz" dedim. İnsanlar kendi ırkını seçemez ama dinini seçebilir; yani neysen o'sun. Bizimkiler genelde okuryazardır. Sarkis biraz derebeyi, dirençli, kabadayıdır; zanaatkârmış. Misal; Musa Dedem kırık çıkık, sünnet, diş, ilaç yaparmış. Dedemin ilaç kaşığı bizde durur, gümüş

bir spatuladır. Usturaları durur. Dedem Osmanlıcayı okuyup yazacak denli çok iyi bilirmiş. Akıllı bir adammış, bir karar alınacağı zaman ona danışılıp öyle uygulanırmış...

Hızıre Çe Serk (Sarkis'in Hızır'ı)

İnanç olarak da dedem farklı. Ağabeyim anlatıyordu. Aşağıda derenin kenarında bir oyuk var, taşın altı bir mağara gibi; "Eskek" diyorlar. Erkek çocukları bir gece orada yatırıp, sabahın köründe götürüp suya batırıp, kurban kesip eve getirmesi... Sünnet olmayan çocukları toplayıp sünnet ettirmesi... Vartavar'da* her sene Kertakırvan denilen bir yere çıkıp orada kurban kesmesi...

Sarkis'in Hızır'ı. Bizimkiler devamlı orada ibadet ederler. Ektikleri bir iki tane dut ağacı vardır. O dutlar kurumuş, kel kalmışlar. Dutların ön tarafında kurban asmak için çengeller koyduklarını hatırlıyorum. Herkes bilirdi ki; belli bir tarihte bunlar gidip orada kurban kesiyor. Ve insanlar gelir o kurbanlardan pay alırlardı. Annem niyaz yaparken bizi alır o çaya götürürdü. Yemin verirken, "Sarkislerin Hızır'ı!" derlerdi. Onun üzerine yemin ederlerdi. İnanç yönünden çok saygı duyar ve çarpılırız diyerek korkarlardı. Taa Nazımiye, Merkez köyünde rüya görüp, oraya gelerek niyaz dağıtanlar olurdu. Orası bir nevi ziyaret yeri gibiydi. Dedem, büyük dedem zamanından beri varmış. "Hızıre çe Serk" (Sarkislerin Hızırı) diye hep bilinir orası...

Sarkis'ten Sonra Alevileşme...

Sosyal yaşamda ötekileştirilmeler, sıkıntılar var. Öte yandan ciddi bir saygı da söz konusu. İç içe geçmiş bir durum. Sarkis'in ağaçtan hamur teknesi, kaşık filan yaptığı, Oğe'nin cerrah olduğu, kadınlara doğum yaptırdığı söyleniyor. Oğe'nin küçük kızı 1979'da ölen Amik Gezer de kadınlara doğum yaptırırdı.

Sarkis Dedemden sonra tamamen bir Alevileşme süreci var. Dedemle babaannem akşam yatakta kendi aralarında konuşurlarmış, çocuklar yanlarına gidince susarlarmış ya da kızarlarmış. O rahatsızlık mutlaka varmış... Bir yerde korku da varmış... Sarkis Dede'yi ihbar eden adam sonradan kirveleri oluyor. Ve annemin hep kızarak söylediği şey... "Dedenin babasının yerini askerlere gösteren odur ama gelince deden yine de ona saygı gösteriyor, yatağında yatırıyor." Annem bunu hazmedemiyordu. Annem bir Alevidir normalde. Ben de dedemin, korktuğu için böyle yaptığını düşünüyordum.

* Vartavar: Kökeni Paganizme dayanan, Ermenilerin kutladığı Karadeniz ve Anadolu'nun bazı yerlerinde temmuz ayında kutlanan su ve gül bayramı.

Ara ara Ermenileri tekrar toparlayıp götürecekler söylentileri çıkarmış. Bir gün bütün halalarım toplanmış, babamı götürüp üç gün saklamışlar. Bari soyumuzdan bir kişi kalsın diyerek... Sonra söylenti boş çıkmış...

Babam da "Her yerde söylemeyin, saklayın!" derdi...

Babam 2010 Haziran'ında öldü. 1938'i annemle babam beraber anlatırdı; 15-16 yaşlarında ve evlilermiş...

Sarkis 1915'te, Oğlu Yusuf da 1938'de Öldürülüyor...

Sarkis'in büyük oğlu Ahmet ceviz ağacından düşûp ölüyor. Yusuf'u, Musa Ağa'yı (annemin dedesidir), Aleki Sadık'ı ve birini daha alıp götürüyorlar. Kiğıl Tepesi'nde (Hakis ile Karakoçan arasında bir yer) onları öldüreçekken, asker Yusuf Dede'ye, "Sen yavaş yavaş ayrıl git, ben birşey yapmayacağım" demiş. Musa Ağa, onu (Yusuf'u) kurtaracaklarını fark ediyor. Yusuf'a dönüp, "Sen beni bırakıp gidiyor musun?" diyor. Yusuf bu söz üzerine geri dönünce orada dördünü öldürüyorlar. Musa Ağa, Aleki Sadık, Yusuf Dede... Diğerinin ismini bilmiyorum...

Mesela Yusuf'un kemikleri uzun süre orada kalıyor. "Muhacir Ali" dediğimiz biri sonradan gidip torbaya koyup getiriyor. Yukarıdaki bizim mezarlığa gömülüyor. Yapılı bir mezarı da var orada...

Yani Sarkis 1915'te, oğlu Yusuf'ta 1938'de öldürülüyor. Yusuf'un çocukları da şimdi tamamen Sünni inancıyla yaşıyor. Ermeni olduğunu filan hiç kabul etmiyor. Mesela, biz Mardin yöresinden gelmişiz der. Torunu kızmış ve demiş ki, "Dede, Mardin'den gelmiş olsak, Sarkis nereden geldi?" "Biz aslında Kürdüz, bizi bir Ermeni ailenin yanına vermişler, onlar bize bu ismi vermiş" deyip kökenini hiçbir şekilde kabul etmiyor ve uzak duruyor.

1938'de bu aileden yani Hakis köyünden kimse sürgüne gitmiyor. Bu köy kıl payı katliamdan da kurtuluyor. Sadece o dört kişi öldürülüyor.

Ne Olduğumu Ben de Bilmiyorum ki?...

Sonraki yıllarda ise, ben hiç "Ermeniyiz" demiyordum. "Aleviyiz" derdik... Bize "pis Kürtler" ya da "Aleviler" derlerdi, kızardık... Halbuki ne Kürtlüğün ne de Aleviliğin bizimle bir alakası yoktu ama o kadar adapte olmuşuz ki, niye Alevilere küfür ediyorlar diye kızardık. Aslında çok da konuşmuyorduk bu konuları. Ama Alevi birilerini gördük mü, "O bizdendir" diyerek seviniyorduk.

Evlendiğimde eşim ve ailesi benim ne olduğumu biliyordu. Bir gün eşim bana dedi ki, "Bu çocuklarımıza bir şekilde bir din öğretmemiz lazım, bunlar Hıristiyan mı olacaklar, Alevi mi olacaklar?" Ben de, "Ne olduğumu ben de bilmiyorum ki?..." demiştim. Yani kendimi bir tarafa

ait hissedemedim. Hıristiyanlığın ya da Aleviliğin hiçbir öğretisini yerine getirmedim. Oruç tutmadım, Cemi hayatımda hiç görmedim ve merak da etmedim. Ama bunun yanında kurban kesip, mum yakmışızdır. Hayır yemeği verilmiştir. Diğer tarafta Hıristiyanlığın bir şeyini yerine getirmiş miyimdir? Hayır! Hâlâ arafta bir yerdeyimdir...

Ailemin pirleri, rayberleri vardı, gidip gelirlerdi. Babam, büyüklerim, onlara karşı çok hürmetkârlardı. Pirler de ailemize Alevi olarak bakıyorlardı, tamamen inançla yaklaşıyorlardı ve bu aileye çok da saygı duyuyorlardı.

Bizim pirimiz Mazgirt'ten gelip giderdi. Hangi ocaktan olduğunu bilmiyorum. Ceviz zamanı gelir, birkaç gece kalırdı. Annem çok inanarak, hürmet ve hizmet ederdi. Gideceği gün önce bir sofra duası verirdi. Sonra da hepimiz böyle yan yana dizilirdik, dua verilirdi. Annem el ayak öperdi... Biz öpmek istemezdik! Annem babam bize hiçbir zaman Aleviliği dayatmadı.

Irk ve Soy Olarak Ermeniyim. Din İse Farklı Bir Şeydir...

Hıristiyanlık ya da Alevilik üzerinde durmamamın asıl sebebi, sanırım ailede bunun çok önemsenmemesi, öğretilmemesidir. Ben bilinçli olarak düşündüğümde, Ermeniliğin din üzerinden kurulu olmadığına inanıyorum. Ermeni olmamın illa da Hıristiyan olmam anlamına gelmediğini düşünüyorum. Evet, ırk, soy olarak Ermeniyim. Din ise farklı bir şeydir. Ben kendimi Aleviliğe yakın hissetmiyorum fakat kardeşim Aleviliğe yakın hisseder. Ona da saygı duyarım. Yine de ziyaretlere gider, öperim; mum yakarım, o ayrı...

Ermenilikte her şey kilise üzerinden döndüğü için gitmek zorundayız. Şöyle ki; bir kez Patrikhaneye gitmiştik. Patrik bize, "Vaftiz oldunuz mu?" diye sormuştu. Biz, "Hayır, olmadık" demiştik. Bize yaklaşımı şöyle olmuştu: "Benim cemaatim bana yeter! Başka birilerinin araya girmesine çok da gerek yok!" Ben hâlâ da vaftiz olmadım. Kimliğimde "İslam" yazıyor.

Konuşunca şunu soruyorlar: "Sen Ermenilik yapıyor musun? Yani Ermenilik nedir? Kiliseye gidiyor musun? Ayinlere katılıyor musun? Bayramlarını kutluyor musun?" Ben mesela her zaman kilisedeki Paskalya'ya gidiyorum. Herkesi kapsayan güzel bir bayram olarak görüyorum ve çok rahatlıyorum. Noel'de Hıristiyan arkadaşlarımı kutluyorum, onlar beni arıyorlar ama dinî bir ihtiyaç olarak görmüyorum.

Ama Dersim'de böyle bir inancın, kültürün, dilin olduğunu insanların öğrenmesini, orada bir kilisenin restore edilmesini görmek isterim. Ben dindar değilim ama burada bunu yaşamak isteyen insanlar olabilir. Bu insanları, kültürlerini, dillerini, inançlarını, sanatkârlıklarını yok ederek bu coğrafyanın aslında kuyusunun kazıldığının görülmesini istiyorum.

Dersim'de belki Ermenilik kişisel olarak çok zarar görmemiştir ama inançsal ve kültürel anlamda yok edilmiştir. Mesela kiliseler tamamen yok edilmiş...

Din Bir Tercih Meselesidir...

Ben lise mezunuyum. Evlendikten sonra eşimle birlikte kırtasiyemizde ve kuruyemiş dükkânımızda çalıştık. On sene özel bir okulda serviste çalıştım.

Eşim de Hakisli, Alevi ve Kürt-Zaza. Eşimi bir sene önce kaybettim.

Eşim bu konuda çok anlayışlıydı, hiç kısıtlama ya da dayatma yapmazdı, kimliğime saygılıydı. Arada bana, "Senin Ermeni inadın tuttu" diye takılırdı.

Çocukları din konusunda özgür bıraktım. Kızım Hıristiyanlığa daha yakın. Bana, "birlikte vaftiz olalım" diyor ama ben karar vermek için biraz daha beklemesi gerektiğini söylüyorum. Oğlumsa tamamen tarafsızdır, dinle alakası yok...

Alevi olduklarını söylüyorlar ama dinsel anlamda çok da taraf değiller çünkü evde bu konuda örnek alabilecekleri biri yok. Olsa belki bir tarafa meyledeerlerdi. Yönlendirmeye karşıyım, bence din tercih meselesidir. Din, kişinin ruhen kendini nasıl gördüğüyle, rahat hissettiğiyle alakalıdır.

Çalıştığım sırada Ermeni bir arkadaşım vardı. Ben, ondan geçmişle ilgili birşeyler öğrendim. Babam bilip, bize anlattığı ve İstanbul'da da böyle bir topluluk yaşadığı için bunu (Ermeniliğimizi) daha rahat yaşayabileceğimizi düşündük. Zira burada Ermeni okulları, kiliseleri var. İçimdeki o birikmişliği bir yerden sonra dışarıya çıkartmam gerektiğine inanıyorum. Yani ben buyum ve Ermeniliğimi niye saklayayım?...

Babam eve her sonbaharda uzun boylu, iriyarı, çok yakışıklı, şık giyimli, siz yaşlarda bir misafir getirirdi. Bizde bir iki gece kalır giderdi. İsmini bilmiyorum hâlâ. Babam onun kim olduğunu söylemedi bir türlü. Sadece onun bizden olduğunu söylerdi.

Herkes Artık Ermeni Olmaya, "Biz Sizdeniz" Demeye Başladı...

Biz Ermeniyiz. Bazıları bunu ne kadar inkâr etse de kökenimiz bu. Bunu silemeyiz. Benim bu konuda tercih hakkım yok. Ben böyle doğmuşum. Doğmuşsam da bunu yaşamalıyım. Ben daha çok insanın Ermeni olduğunu açıkça söyleyip bize katılmasını istiyorum. Ama öbür taraftan da şöyle bir endişe var: Herkes artık Ermeni olmaya, "biz sizdeniz" demeye başladı. İnsanlar bir yerden sonra çıkarcılıkla bakmaya başlıyor. Çünkü Ermeni vakıfları ve malları var. Biz vaftiz olmadığımız için hâlâ onların hiçbir şeyinden yararlanamıyoruz. Vakıflardan yararlanmak için bir cemaate ait olman gerekiyor.

Devlet Bizi Kodlamış...

Genç kuşak daha atak ve cesur. Ancak bir iş sahibi veya bir yerde çalışıyorsa bunun çok bilinmesini tercih etmiyor. Çünkü iş bulamayız veya işimizden oluruz korkusu yaşıyor. Babamın babası daha temkinliydi. Benim babam da temkinli. Biz babama göre biraz daha öne çıktık. Bizim çocuklarımız bizden daha öne çıkar.

Bir mahkeme kararında, en son okula çocuğunu kaydettirmek isterken Milli Eğitim diyor ki, "biz sizi kodladık, sana Ermeni olarak '2' kodu verdik. Senin kodun nerede?" diye sorabiliyor. Devlet bizi kodlamış... Ben ne kadar Müslüman ya da Türk oldum desem de bu gerçekler devletin kayıtlarında mevcut ve biliniyor. Diğer taraftan da "Alevi Ermeniler" kendi ırkından da kabul görmüyor çoğu zaman. Ama Ermeniliği en az yaşayanlar Dersim Ermenileridir. Çünkü Hıristiyan gelenek ve inançlarına göre yaşayan çok az insan vardır Dersim Ermenilerinde. Diğer bölgelerde, mesela Sason ya da Malatya Ermenileri çok daha öndedir. Onlar vaftiz olup Hıristiyanlaşmış veya hiç dönmemişler; direkt Ermeni olarak gelip İstanbul'a yerleşmişler.

Ermenistanlı Değiliz ki, Dersimliyiz Biz!...

Ermenistan'a Ekim'de gideceğim inşallah. Gidenler çok mutlu olduklarını anlatıyorlar. Erivan'ın çok güzel ve kültürel açıdan çok zengin bir yer olduğundan bahsediyorlar. Ermenistan Devleti bana, "Gelin burada yaşayın" önerisinde bulunsa, yaşamam herhalde. Arada giderim ama... İstanbul'da bile yaşamayı çok sevmiyoruz, geliyoruz buraya Hakis'e. Herkes gitmiş biz buraya yapışıp kalmışız, biz buralıyız. Ermeni olabiliriz, bir Ermeni devletimiz olabilir ama Ermenistanlı değiliz ki, Dersimliyiz biz!

Geçen gün gelen bir gazeteciden diasporanın "dönme" Ermenilere nasıl baktığını öğrenmeye çalıştım. Mesela bunları Ermeni olarak görüyorlar mı? İlk başta tepkililermiş ama şimdi diaspora da genel anlamda iyi bakıyormuş. Bana göre diaspora, yaşadıkları ve yurdundan kovulma psikolojisiyle bazen çok milliyetçi ve fanatik davranabiliyor.

Aslında onlar gidip bir açıdan kurtuldular. Burada kalanlar bence daha cesur. Biz yaşayabilmek için dilimizi ve dinimizi kaybettik burada ama ona rağmen ata toprağımızı terk etmeyip burada kaldık. Biz iki kere, 1915 ve 1938 Soykırımını yaşamışız, onlarsa bir kere kıyım yaşayıp gitmişler buralardan... Dinlerini, dillerini kullanabiliyorlar. Şu an benim de Ermenice bilmem lazım değil mi? Ya da benim kilisemin olması gerekiyordu burada. Biz sırf bu toprakları terk etmemek için bütün bunları feda etmişiz. Biz, buradan gitmeyelim, ata topraklarımızı bırakmayalım diye, "sizin dilinizi ve di inizi kabul ediyoruz" demek zorunda kalmışız. Bu aslında çok acı bir şey!

Bana diyorlar ki, "sen artık cemevine gitmiyor musun?" Neden gitmeyeyim? Dua duadır. O duayı her yerde yapabilirim. Tanrı tekse, tektir ve insanlar ona farklı şekilde inanabilirler. Birilerinin bana birşey dayatması gerekmiyor. 50 yaşıma kadar böyle yaşamışım; bundan sonra ne olur bilemiyorum.

Şengül Gündoğdu Devletli

Söyleşi
Tarih: 19 Ocak 2022
Yer: Viyana-Avusturya
(İnternet Üzerinden)

Hakis köyü Ermeni Mirakyan aşiretinin yerleşim yerlerinden biri olarak bilinir. Ancak değişik zamanlarda ve değişik nedenlerle Mirakyanlar buradan göç ederler. Bir kısmi Dersim'in değişik bölgelerine yerleşirler.
Şengül Hanım'ın ataları ağır bedeller ödeme pahasına Hakis'i terk etmezler ve orada hâlâ somut olarak bir "Ermeni varlığı'ndan bahsedebiliyorsak bu onların sayesinde mümkün olmuştur.
Hakisli Ermenilerden çok sayıda insan biliyorum, bazılarıyla da tanıştım. Ancak çok az kişiyle röportaj yapabildim ve bu kitaba daha az kişinin öyküsünü koyabildim.
Şengül Hanım ailesinin parçalanmış hafızasından korunabilen ve kendisine aktarılan parçalı bilgilerle yeni bir hafıza oluşturarak Viyana'da kendi kimliğine doğru bir yolculuğa çıkmış...
Onun bu yolculuğu yolumuzun kesişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konuda çalışma yaptığımı duyunca araştırıp bana ulaştı ve "benim atalarımın öyküsü de bu kitapta olsun isterim..." dedi ve anlattı öyküsünü.

Ermeni Olduğumu Yaşıtım Çocuklardan Öğrendim...

Doğduğum köyün esas ismi Hakis, yeni ismi Büyük Yurt. 1961 doğumluyum.

Annemin adı Fatma, babam Mehmet. Annemin annesinin adı Humar; "Hıma Hayk" (Hayk'ın kızı Hıme) diyorlarmış. Babamın annesi Alevi. Annemle babam amca çocukları.

Ermeni olduğumu ilk olarak yaşıtım çocuklardan öğrendim. Evde bize bu konularda bir şey anlatılmazdı. Biz biri erkek yedi kardeşiz.

Ermeni Köyü Hakis, Sonra Alevi Köyü Olmuş...

Babamın babası Yusuf, annemin babası Musa ve kardeşleri Hıdır. Bu üç kardeş Sarkis'in çocukları. Hakis eskiden bir Ermeni köyüymüş. Köyde şaraplık üzüm yetiştiriliyormuş ve götürülüp Elazığ'da satılıyormuş.

Sonradan nasıl olmuşsa Alevi köyü olmuş. Köyde Ermeni olarak bir tek bizim aile kalmış. Mahallemiz köyün alt kısmındaydı. Bizden "malla çe Serk" (Sarkis'in evi, mahallesi) diye bahsederlerdi. Yaşlı köylüler ve bizim büyüklerimiz eskiden köyde birkaç kilise olduğunu söylerlerdi. Fakat ben sadece yıkıntılarını gördüm, duvarlarını bile göremedim. Köyde dere Vank (Vank deresi), malla Haç (Haç'ın mahallesi), hegaye Hayk (Hayk'in tarlasi) bunun gibi Ermenice yer isimleri vardı. Bizim ailenin yazları gittikleri yayla evleri vardı; Akrek. Ermenicede "akarak," çiftlik evi demekmiş. Orada da bir kilise yıkıntısı vardı. Bazı köylüler yemin ederken "seve nune çe Serk" (Sarkis'in ekmeği üzerine) diye yemin ederdi. Eskiden bizimkilerin ekmeğini çok yediklerini söylerlerdi.

Dedelerimiz Üç Kere Kırıma Uğramışlar...

Dedelerimi hiç hatırlamıyorum. Yusuf Dedem 1938 Katliamında öldürülmüş. Musa Dedem öldüğünde ben 4 veya 5 yaşındaymışım. Hıdır Dede'yi de sanki hayal meyal hatırlıyorum.

Dedelerimiz Osmanlı-Rus Savaşında, 1915'te ve 1938 de üç kere kırıma uğramışlar. Buna rağmen Sarkis Dedem üç oğluyla memleketi bırakmak istememiş, orda yasamak istemiş. Fakat hem köylüler hem de devlet rahatlık vermemiş. Zaman zaman devlete ihbar edilmişler; bildiğim hikâyede dedem Sarkis ile çocukları "burada Ermeni var" diye şikâyet edilmişler. Bu olay 1915'te oluyor. Askerler Sarkis'i ve üç oğlunu yakalayıp elleri arkada bağlı biçimde Nazımiye'ye götüreceklermiş.

Üç asker önde, bir asker arkada. Sarkis ve çocukları elleri bağlı arka arkaya dizilmiş şekilde... En arkada Sarkis Dede onun arkasındaki asker Kürtmüş. Asker dedeye gizlice ve Kürtçe diyor ki "ben senin ellerini gevşetecem, sende önündeki oğlunun, O da kendi önündekini ve öbürü de... Bu arada sen önündeki askerlerin üstüne atla ve kendi dilinde çocuklarına kaçmalarını söyle" diyor.

Asker gerçekten kelepçeyi açıyor. Sarkis Dede öndeki üç askeri kucaklayıp yere yatırıyor. Çocuklarına Ermenice kaçın ormana, ama her biriniz farklı bir yere doğru diyor. O arbedede çocuklar farklı yönlere kaçıyor. Ama Sarkis Dede orada öldürülüyor. Uzun zaman sonra kemikleri toplanıp getiriliyor, gizlice bir yere gömülüyor ve mezar taşı yok. Sarkis Dedemizin 1915 Kırımından kurtardığı oğlu Yusuf (babamın babası) da 1938 Kırımında öldürülüyor.

Anneannemi Hatırlıyorum; Yüzü Hiç Gülmezdi...

Anneannemi biraz hatırlıyorum, ölünce ben 7 yaşındaydım, yüzü hiç gülmezdi. Çünkü bütün ailesini kesimde kaybetmişti. O yüzden ne çok konuşur, ne de çok gülerdi. Zazacayı çok iyi konuşamazmış sonradan öğrenmiş. Annem de anlatmazdı bu konuları...

Annem Çok İyi Bir Alevi Olarak Yaşadı...

Annem 12 İmam Orucunu tutar ve Aşure yapardı, çok iyi bir Alevi olarak yaşadı.

Köyde ziyaret yerleri vardı; Jahr (ziyaret) derlerdi, oraya miyaz (kutsal yiyecek) götürür, dualar edilir ve kurban kesilirdi. Ama aşırı dincilik yoktu. Hatta ailemizde yetişen insanların büyük bir kısmi Ateistti. Onlar da haklı, iki arada bir derede kalmışlar. Babamın ibadetini, inancını hatırlamıyorum, dine değer vermezdi, belki o da Ateistti.

Vaftiz Oldum; Hıristiyanım...

Ama benim inancım var, bir enerji, güç olduğuna inanıyorum.

Bu nedenle 2004 yılında Viyana'da vaftiz oldum. Madem Ermeni diyorlar o zaman bunun gereğini yapmalıyım diye düşündüm. Şimdi kendimi Hıristiyan olarak görüyorum, kabul ediyorum.

Gittiğim kilise de insanlar, ilk zamanlarda bir Türk ismi olunca yadırgadılar. Bu da nerden çıktı gibi, sonra kabul ettiler. Esas olarak Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra onlar da Türkiye'de Alevileşmis, Müslümanlaşmış Ermeniler olduğunu öğrendiler. Onlar da haklı, korkudan Viyana'da bile kapalı yaşayan bir toplum.

Biraz dua öğrendim, ama Ermenice zor bir dil. Dilimizi bilmiyorum ama Ermeni kültürünü öğrenmek istedim.

Aslında Ateist olan bendim, hiç Alevi ziyaretlerine gitmemiştim, oruç tutmamıştım. Fakat kilise de mum yakıp dua ettiğimde kendimi iyi hissediyorum. Çünkü annem de sürekli mum yakıp, güneşe durup dua ederdi. Sanırım bu Pagan dininden gelen bir alışkanlık olmalı...

Hepimizin Kimliğinde İslam Yazıyor...

Biz 1991 yılında ailece Avusturya'ya yerleştik. Çocuklarımız burada büyüdü.

Eşim Metin, Baki Devletli'nin yeğenidir. Devletli ailesinde Ermeni bilinci vardı. 1938 yılına kadar Ermeniliğini tam korumuşlar. Sürgünler vs yaşamışlar. Sonra da tam Alevi Ermeni olmuşlar. Ama eşim Ateist Ermeni... Sonuçta; hepimizin kimliğinde İslam yazıyor...

Zeynep Gündoğdu,
Şengül Hanım'ın annesi

Alevilerin Arasında "Ermeni Dölü" Olarak Yaşadık...

Her iki dedenin evleri yan yana. Her iki evde de Zazaca konuşurduk, Türkçeyi okulda öğrendik. Biz Alevilerin arasında onlar gibi yaşamaya çalıştık. Yine de onlar işine geldiği zaman "Ermeni dölü", işine geldiği zaman "bizdensiniz" derdi. Yani Ermeni dölü olarak yaşadık.

Köye bizimkilerden biri gelse köylüler "mordeme xo amme" (adamları gelmiş) derlerdi. Bu korku nedeniyle kalan sağlar da birbirleriyle iletişimde bulunmazlardı.

Mesela iki ablamın eşleri Alevi. Diğer Aleviler onlara farklı, bana farklı davranıyorlar, beni biraz öteki görüyorlar ve bunu da hissettiriyorlar. Ya da ben öyle hissediyorum.

"Kendi Topraklarımızın Marabası Olduk." İzlerimiz Kalsın Orada...

Babam bizim okumamızı çok isterdi ve hepimizi okula gönderdi. Biliyorsunuz o dönemde kızlar pek okutulmazdı. Köyün kızları bizim aileye ve bize imrenirdi.

Sağ olsunlar köylüler ve köy çocuklarının sayesinde kendi Ermeni kimliğimizi unutmadık. Sık olmasa da hatırlatırlardı; "çena Ermeni, laze Ermeni" (Ermeni kızı, Ermeni oğlu) diye.

Rahmetli babam üzülerek derdi ki "kendi topraklarımızın marabası olduk". Çünkü bir dönem o topraklar Ermenilerindi. Sahip oldukları toprakları elinden almışlar. Ermenilerin tarlalarını yani atalarının topraklarını tekrar parayla satın aldılar. Toprak kavgalar çok oldu. Devlet bu konularda Alevilerden yanaydı... Bir Ermeniyi tutacak hali yoktu... Nereye baksanız her ne kadar yok etmeye çalıştılarsa da tamamen silemedikleri Ermeni izleri var. Biz burada vardık ve burada yaşadık, izlerimiz kalsın orada...

Miran Pirgiç Gültekin

Söyleşi
Tarih: 4 Eylül 2014
Yer: İstanbul

Selahattin Gültekin olan adını Miran Pirgiç Gültekin olarak değiştirip Ermeni kimliğini almasıyla hem aile çevresinden hem de Dersimli Ermenilerden farklı tepkiler aldı. Korku, kaygı ve güven nedeniyle mesafeli duranlar olduğu gibi, Miran'ın bu çıkışından cesaret, ilham alarak Ermeni ve Hıristiyan kimliğiyle buluşmak için yola çıkarak vaftiz olanlar ve isimlerini değiştirenler de oldu...
Miran kökleriyle buluşma yolculuğuna yalnız başladı. Ancak daha sonra ailesinin yanı sıra Dersimli Ermenileri de bu sürece katmak için "Dersimli Ermeniler Derneği"ni kurdu...
Eşi ve oğulları da Selahattin gibi isimlerini değiştirip vaftiz olup Karel ve Hrant isimlerini aldılar...

Aile Olarak Ermeni Olduğumuzu Biliyorduk...

1960, Dersim doğumluyum. Babamın adı Ali Rıza, annemin Emine... Altı erkek, dört kız; on kardeşiz...

Babamın Almanya'da işçilik dönemi oldu. Onun, Almanya'dayken Hazreti İsa'nın, Meryem Ana'nın resimlerini evinde astığını, hem akrabamız olan, hem de komşusu olanlardan duydum. Onun Ermeniliğe yakınlığını küçükken de hissediyordum.

Bir dönem Kürt siyasi hareketine yakınlığım oldu. Babam bizim Ermeni olduğumuzu, benim Kürt hareketi içerisine çok fazla girmemem gerektiğini, hatta zamanında Kürtlerden de çok baskı gördüklerini söylüyordu. Babamın bu söylemleri, benim Kürt hareketine yakınlığımı bildiği için sadece benimle oluyordu. Yani diğer kardeşlerimde bir sorun yoktu. Büyük ablamın erken İstanbul'a gelmesi, sonra Avrupa'ya gitmesi, onu İstanbul'da kısmen Ermenilerle, kiliseyle falan tanıştırmıştı. Ama diğerlerinde öyle bir

şey yoktu, biri zaten öğretmenlik yaptığı için bilinçli olarak uzak duruyordu. Ancak tüm aile baştan itibaren Ermeni olduğumuzu biliyorduk.

Dersim'de, ailemizin bize, "biz Ermeniyiz" demesi gerekmedi. Çünkü Şahin Gültekin'in "Ermeni terzi", Çolaklar'ın "Ermeni kasap" ve Baki Devletli'nin Ermeniliği, Hasan İres'in aykırı bir tip olması yüzünden ailede, "Ermeniyiz, değiliz" muhabbeti geçmiyordu. Aslında her şey biliniyordu. Buna rağmen gündeme getirip konuşmazlardı.

Demezlerdi, "Bu Paskalyadır, Ermeni Bayramıdır..."

Ermenice konuştukları zaman da bizim duymayacağımız şekilde gizli konuşuyorlardı. Bu bence tamamen korkularındandı. Kimse duymasın, "yerin kulağı vardır" düşüncesiyle kapıyı kilitlerlerdi. Bir yandan da mesela Gağant'ı kutlatırlardı, bize Paskalyayı yaptırırlardı. Ama demezlerdi, "bu paskalyadır, Ermeni bayramıdır" diye. O yumurtaları soğan kabuklarıyla kırmızılaştırıp değişik şeylerle birlikte, çöreklerle bohçada bize getirirlerdi. Biz alır giderdik, kırsal bir yerde, kır bayramıymış gibi yer içer kutlardık. Tabii sonraki zamanlarda biz bunun "Paskalyayı kutlamak" olduğunu anladık.

Annemle babamı Ermenice konuşurken hiç duymadım. Babamın doğum tarihi itibariyle normalde bilmesi gerekiyor. Sanırım 1923 doğumlu, 1938'de bayağı büyükmüş. Ben babamın Ermenice isminin olduğunu da düşünüyorum. Ama bunu bize hiçbir zaman söylemedi. Kendi yaşıtı olan amcamızın Ermenice ismi çıktı ortaya, Mihran'mış... Dedemin isminin de Garabet olduğunu sonradan öğreniyoruz. Bu isimler, hep bizden gizlenerek kullanılmış. Dersimli Ermenilerin varlığı ortaya çıkınca, doğal olarak tek tek konuşulmaya başlandı. Geçen gün amcamın gelininin evine gittim. O, söyledi bana, "Aslında senin amcanın gerçek ismi Mihran'dır" dedi. Daha sonra biz aile içerisinde Mirak ismini taşıyan akrabalarımızın olduğunu öğrendik. Mesela "Mirak" aşiretinden geldiğimiz söyleniyor. Bedo... Bedros diyorlar, Bedrosgiller'den geldiğini bildiğimiz akrabalarımız var.

Benim çocukken duyduğum şeyler vardı. Ortaokul, lise dönemlerinde mesela... "Asogiller", "Bedogiller", "Boğosgiller", "Sarkisgiller" diyorlardı... Yani Ermeni olan büyüklerimizin isimleri telaffuz ediliyordu. Bize Boğosgiller deniliyordu. Dedemin babasının ismi, Boğos'tur. Boğos'un çocukları diye geçiyorduk. Anne tarafı dedem de Asogiller'den geliyor.

Ermenistan'a Gitme Hayalimiz...

Babamlar bir dönem Mazgirt'te kalmışlar. Daha sonra Tari (aslında Tari'de babamlar değil dedemler yaşamış), daha sonra Ağdat, Gazik ve en sonda da kaldığımız bölgeye (Gomê Hesen) gelmişler.

"Biz hiçbir yerde uzun kalmazdık çünkü hep Ermenistan'a gitme hayalimiz vardı, defalarca karar aldık gidelim diye" derdi amcam. Ellerindeki mevcut toprakları satıyorlar, sonra gitmekten vazgeçiyorlar, o parayla bu sefer başka bir köye gidip yer alıyorlar. Bence bu çok dillendirilmese de bana göre mutlaka mahalle baskısı da söz konusu olabilir. O yaşadıkları dönemde... İşte, Ermeni bir aile, husumet olmuş olabilir. O yüzden sık sık köy değiştirmiş olabilirler... Hatta en son aldığımız köy Gomê Hesen dediğimiz yer...

Bizim dışımızda fazla insanın olmadığı bir mahalleydi. Sırf biz kalıyorduk. 1 kilometre ilerisinde Gazik gibi hem verimli hem daha sulak bir yeri bırakıp da oraya gelmelerinin hiçbir mantığı olamaz.

Guar isminde bir halamız vardı. Onun dışındakilerin Türkçe isimlerini biliyorum. Zekiye Nenem, Güzel Halam, Şahin ve İsmail diye amcalarım vardı. Guar'ın dışındakiler, Ermenice isimlerini kullanmıyordu. 1915 öncesi doğumlu olan da odur ama öldü.

Nüfus Müdürü, "Böyle Bir İsim Olmaz" Diyor...

İsimlerdeki Türkçeleşme 1937'den itibaren başlıyor. 1923'ten '37'ye kadar orada Ermeniler tespit ediliyor, bulunmaya çalışılıyor. Kaçan kaçıyor, kalanlar da Bolu'ya, Antalya'ya, Kütahya'ya sürgüne gönderiliyor. Sürgüne gönderildikten sonra (bu bilgiyi Nüfus Müdürlüğünden aldım) "Siz Kütahya'dan gelmişsiniz, burada '38'den sonrasının kütüğü açılıyor" diyor. Dersim'e Türkçe isimlerle dönüyorsun. Dönerken sanki oradan gelmiş gibi, Kütahya doğumlu gibi gösteriyorlar. Mesela babam "Ağabeyimin ismini Aliksan koymuş" Ermenice. Nüfus müdürü, "böyle bir isim olmaz" deyip Alişan yapmış.

Ovacık'ta bir nüfus müdürüyle görüştüm. 1940'larda, 1945'lerde, Mazgirt'te nüfus müdürlüğü yapmış. Dedi ki; "Oğlum, benim nüfusta çalıştığım dönem bütün Mazgirt taraflarının hepsi Ermeniydi, hepsinin isimleri tek tek değiştirildi, kabul etmeyenleri gönderdik, gitti" dedi. Mesela ismini değiştirmeyip de kabul etmeyenler içerisinde şu anda İstanbul'da yaşayanlar var. Ermeni isimleriyle... Adamlar, kabul etmiyor, terk ediyor o toprakları, geliyorlar İstanbul'a... İstanbul'a gelir gelmez isimlerini tekrar Ermenice koyduruyorlar, Hıristiyan dini ile yaşıyorlar.

Türkleştirilmiş veya Alevileştirilmiş...

Dersim'de, "niye gittiler, tekrar Ermeni oldular, burada Ermenilikten çıkmıştık, kendimizi kurtarmak için, tekrar Ermeniliğe dönünce başımız belaya girecek!" diye konuşuyorlar. Bu bizzat Baki Devletli'nin söylemi. Mesela onun ismi Baki Devletli değildir. Sırf o Ermeni baskısının korku-

sundan "Dertli" olan soy ismini, Devletli yapmış ve Ermenileri orada temsil eder duruma getirmiş kendisini... Diyorum ya, "dönme" Ermeniler çok fazla diye. Mesela Baki Devletli, sürekli gizli oylarla bir dönem milletvekili çıkarttırıyor. Kenan Aral gibi... Ayrıca Baki Devletli, her dönem orada belediye meclis üyesi oluyor. Yani bu, güç olmadan olmaz. Bu, sonuçta seçimle yapılan bir durumdur. Baki Devletli orada kaçan Ermenilerin de öldürülen Ermenilerin de aynı zamanda temsilcisi oluyor. Mallarına sahip çıkmaya çalışıyor, çıkıyor da kısmen. Mesela bir yaşlı adam anlattı, "benim bir tarlam vardı..." ("Kilise tarlası" diyorduk biz) Devletli geldi bana dedi ki, "Bu tarla bizim, kilise tarlası." Ermenilerin ya, kendisini Ermenilerin yerine koyuyor. "Ben 'sizinse alın kardeşim, malınızı geri alın' dedim ve verdim" diyor. Devletli'nin yaptığı iş buydu. Orada Ermenileri temsil etmek... Ama devletçi bir zihniyetle temsil etmek...

Dersim'de yaşayan Ermeniler bir Ermeni zihniyetiyle değil, tam tersine devşirilmiş, dönüştürülmüş, Türkleştirilmiş veya Alevileştirilmiş... Alevi ve Kürt isimleri alarak orada yaşamaları sağlanmış...

Her Köyde Bir Kilise Yıkıntısı Var...

Dersim'de yaşananlara dair "delil" çok, gittiğin her köyde bir delil var. Mesela bir dut ağacı bana göre delildir orada. Bir ceviz ağacı veya bir çeşme delildir. Ermenilerin mezarları var orada, delildir. Kilise, her köyde bir kilise yıkıntısı var, delildir. Bunların hepsi Ermenilerin orada yaşadıklarına dair delildir.

Mesela, Ergen'e (kimileri Ergan olarak da telaffuz etmektedir. Yeni/resmî adı Geçimli'dir) gittiğimizde, Ergen'in bir Ermeni köyü olduğunu herkes kabul ettiği zaman şunu söylüyorlar. Diyorlar ki, "Bu Ergen'de, Adnan Menderes döneminde kiliseler bizzat yıkıldı. Okul yaptırıldı, kilise taşlarıyla; daha sonra Kenan Evren geldi, okulları yıkıp askerî kışla yaptı" diyorlar. Yani orada o Ermenilerin yaşadığını anlatan (herşeyi) veya onları yok etmek için uygulanan bir sistemdi bu. Bir kültürel sistemdi, bir inanç sistemiydi, inançları yok etme sistemiydi bu...

Her Aşiretten Akrabalarımız Var...

'38'den önce ailem Yusufan aşireti içerisinde yaşıyormuş, Ağdat'ta... Bizim her aşiretten akrabalarımız var. Karsan aşireti içerisinden, Hıranların içerisinden. Ama bizim Yusufan içerisine girmemiz, galiba anladığım kadarıyla Fındık Ağa'nın bizi koruma altına alma isteğiyle oluşuyor. Şahin Amcam anlatırken aslında Kürt ve Alevilere tepkisini de dile getiriyordu. "Oğlum, Fındık Ağa da ağalığını yaptığında, sanki kendi parasıyla mı ağalık yaptı? Bir misafir gelse dışarıdan, bütün yağını,

kavurmasını, balını, hepsini biz kendisine gönderiyorduk, yani bizim variyetimizle, bizim malımızla, bize ağalık yapıyordu" diyordu. Onun dışında bizim Yusufan aşiretinden Hasan Korkmaz (belediye başkanlığı yaptı) öğrencilik döneminde dedemin evinde okuyordu. Diğer taraftan oradaki ilişkiler hep ekonomik ilişkiler, aslında feodal zihniyetin getirdiği musahiplik, kardeşlik, kirvelik vb üzerinden yürüyor. Yani adam direkt gelip de senden belki borç para istemiyor ama seninle kirve olunca malının ortağı gibi oluyor veya aynı aşiretin içerisine girince –aşiretin yapısı gereği– sen elindekini aşiretindeki fakir insanlarla paylaşmak zorunda kalıyorsun. Ermeniler de her bulundukları aşiretle varlıklarını paylaşıyorlar, veriyorlar; vermek zorunda kalıyorlar. Biraz da canlarının kurtuluşu ondandır. Mesela Kürt hareketi içerisinde siyaset yapan bir arkadaşım şöyle bir şey aktardı, "bizim köyde yaşlı bir Ermeni, tapularda isimleri ortaya çıkacak korkusuyla malını getirdi, benim dedeme verdi. Dedem de öleceği zaman çağırdı adamı, gel malını geri al" dedi. Ama adam, "Ya önemli değil, senin büyük oğluna geçsin, biz sonra alırız. Henüz ortalık sakin değil" dedi. Oğluna geçti, mal olduğu gibi... Ama oğlu daha sonra vermedi elindeki malı. "Hayatınızı kurtardık, bir de mal mı istiyorsun?" diye... Bence bu zihniyet hâlâ geçerli Dersim'de. Ermenilerde mal böyle el değiştiriyor ve sürgüne gidenler veya terk edip gitmek isteyenler, yanındaki varolan ufak çocuklarını kirvelerine, kendi komşularına, teslim ediyorlar... Araştırırsak, bu tarz mal bırakan çok aileler çıkacaktır. Hepsi malını yanındaki köylüsüne teslim edip gidiyor. Satmıyor... Çünkü hiçbirisi o dönem Ermeninin malına para vermez ki! Bırakıyor, çekip gidiyor... Daha sonra geri gelmiyor. Aileler de o malla birlikte, kendilerine teslim edilen kızsa eğer onu kendilerine eş –bugün analarının Ermeni olmaları oradan kaynaklanıyor– ve erkekse de bir süre sonra çocuğu gönderiyorlar, çocuktan kurtulmaya çalışıyorlar veya çocuğu "sen Alevisin, Kızılbaşsın, Kürtsün, Türksün..." mantığıyla bugünlere getiriyorlar.

İç Dersim'e Sığınanlar Kurtulmuş...

Benim dedem, yani Ermeni olmayan, Ermeni olup da Türk ismiyle yaşayan dedem vardı. Hüseyin Dedem 1977 ya da '78'de öldü; Babam '90'larda.

Mesela dedem; "Oğlum biz gece, gündüz çok fazla dışarı çıkmıyorduk, malımız üzerinde sürekli gözler vardı, kumaş getirirdik, yolda elimizden alınırdı" derdi. Elazığ'dan o zaman hayvan sırtında mal getiriliyormuş. Amcam da terzilik yapıyor. Dedem, "ben, gece baskınlar düzenleyerek ya malları geri alıyordum ya da oraya zarar veriyordum, yani derebeylik uyguluyorduk, daha çok gece yapıyorduk, çünkü gündüz hep kaçmak,

saklanmak zorunda kalıyorduk" derdi. Çok acı çekmişler, hep kaçmışlar, saklanmışlar. 15 yıl sürekli kaçarak, Dersim dağlarına sığınarak yaşamışlar. Ovacık'la Hozat'ın yarısından itibaren, ta Tercan'a kadar giden, o dağlarda saklanarak kurtulmuşlar. Bu taraftakiler, kurtulamıyor. Ya sürgüne gönderiliyor ya öldürülüyor. Mesela Çarsancak'ta çok insan öldürülüyor. İç Dersim'e devlet giremediği için kalabilmişler, onun için oraya sığınanlar kurtulmuş.

Ermeniler, Pirleri ve Rayberleriyle Kızılbaş Gibi Yaşıyor...

1923 sonrası Dersim'i terk etmeyen ve hayatta kalanlar da Hıristiyanlığı bırakıyor. Müslümanlığa geçiyor, Alevileşiyor resmen. Kızılbaş Alevi gibi yaşıyor. Dersim'de gözlemlediğim kadarıyla Ermeniler, Kızılbaş Aleviliği en az onlar kadar yaşıyor. Pirleriyle ve Rayberleriyle... Sıkıntı görmüyorlar orada, onu kabul ediyorlar. Çünkü Kızılbaş Alevilik çok fazla sert gelmiyor kendilerine. Ortak birçok yönlerini buldukları için kabul ediyorlar. Devlete göre de Kızılbaş Aleviliğin Ermenilerden aşağı kalan bir yanı yok. Aynı katliamı zaten onlara da uygulayacak. Çünkü Kızılbaş Alevilik, Müslümanlık içerisinde lanetlenmiş, zındık ve sapık bir mezhep olarak görülüyor. Hatta Kızılbaşları, Hıristiyan Ermenilerin daha altında görüyorlar. Diyorlar ki; "Müslüman olabilmen için, git önce Hıristiyan ol, sonra gel Müslüman ol." Bunu aslında Kızılbaş Alevileri, aşağılama adına yapıyorlar ve sonuçta katlederken de ikisini aynı kefeye koyuyor, aynı yöntemi uyguluyor. Bu yüzden Dersim'de "Kızılbaş Alevi misin, Hıristiyan mısın?" ayrımına gidemiyoruz. Çünkü, "Annem Ermeni, babam Kızılbaş ya da babam Ermeni, anam Kızılbaş" diyebiliyor. Ortak da çok kültür var, onu da birleştiriyorlar.

Ben İsmimi ve Dinimi Değiştirdim...

Ben, bu çıkışı yaptığımda, Dersim köylerini gezip, görmemiştim. Sadece duygusal bir çıkıştı. "Ermeniyim, Ermeni olacağım" deyip ismimi ve dinimi değiştirdim. Böyle başladım ve daha sonra gidip Dersim'in köylerini gezdim. "Kiliseleri ben gördüm, 1940-45'lerde hâlâ o kilise sağlam duruyordu, orada... İki tane kilise vardı bu köyde" diyorlardı. Devlet bir dönem, Dersim'deki kiliselere karışmıyor, 1937-38'den sonra...

Bir anlatıda adam; "Ben yıktım kiliseyi, yıktım çünkü taşları çok güzeldi, götürdüm okul yaptım. Ben müteahhittim o zaman," diyor. Buradan şunu anlayabiliriz ki, Ermenilere soykırımda uygulanan "öldürün, mallarını alın" politikalarını Menderes, Dersim'de sükûnet içerisinde uygulamış.

Mesela Zımek köyüne gittiğinde, oranın Ermeni köyü olduğunu hemen anlıyorsun. Müthiş güzel bir köy, zamanında bakım yapılmış.

Üzüm bağlarının olduğunu, şarap yapılan taşları, haçkarları görüyorsun. Hah, diyorsun burası Ermeni köyüdür ama konuşmaya başladığında karşındaki adam sana diyor ki, "Kardeşim, ben başka köyden geldim, bu köyden evliydim, dedim ki, 'ben fakirim, bana biraz yer verin' bana Ermeni mezarlığını verdi ve ben Ermeni mezarlığının yarısını üstüme tapuladım, geri kalanını da diğer insanlar aldılar üzerlerine tapuladılar." Mezarlıklar, kiliseler kişilerin üzerine kaydedilmiş... Köyde her evin duvarında haç işaretini görüyorsun. Kilise taşlarını kendi duvarlarında kullanmışlar. "Ermeni gömüleri çoktur" mantığıyla Ermenilere ait bütün yapıları yıkmaya başlıyorlar.

Ermenilik İçimizde Ukde Olarak Kaldı...

Ben ortaokul son sınıfa kadar Dersim'de okudum. Liseyi İstanbul'da okudum. Dersim'de Ermenilikle ilgili ibadet şeklimiz hiç olmadı. Tamamen rayberler, pirler üzerinden Aleviliğin geleneğiyle yapıyorduk, sadece Allah'a olan yakınlığımız, dine olan düşkünlüğümüzden dolayı biz o pirlerin eve girip dua etmelerini istiyorduk.

Yerivan (Erivan) Radyosu vardı mesela, bizim evde Yerivan Radyosu dinlenirdi. Hatta Yerivan Radyosu dinliyoruz, orayla haberleşiyormuşuz diye Baki Devletli'yi, Hasan Devletli'yi götürdüler, ajan diye sorgulamaya.

İşte o Yerivan Radyosu'nu dinlerken Ermenilik içimizde ukde olarak kaldı. Ermeniliği bir türlü sahiplenme yok ama aile içerisinde hep, "gidelim dinimizi değiştirelim, ismimizi değiştirelim özellikle de ismimizi değiştirelim" diye konuşuyorduk...

"Bak Sen Ermenisin, Senden Ricam Kimliğini Saklama..."

Ben Kürt hareketi içerisinde 15 yıl çalıştım ve onlar hep kimlik mücadelesi yaptılar. Onların içerisinde Gurbeteli Ersöz isminde bir kadın vardı, şehit düştü. Bana bir gün "Bak, sen Ermenisin, senden ricam kimliğini saklama, Ermeni olduğunu söyle herkese" dedi... Ben de onun bu uyarısını dikkate alarak Ermeni olduğumu hep söyledim. Ama Ermeni olduğumu her söylediğimde de sıkıntı yarattım. Mesela 1978'lerde, Gedikpaşa'da bir elektrikçiye Ermeni olduğumu söylediğimde akrabalarım gelip bana kızdılar. Adam belediye meclis üyeliğine soyunmuş, bir diğeri orada han çalıştırıyor. Gelip bana, "Ya oğlum sen niye gidip de Ermeni olduğunu söylüyorsun o elektrikçiye? Sen söyleyince, bizim de Ermeni olduğumuzu, adam geldi, bize söyledi. Ermeni olduğumuz anlaşıldı. Bilindi" dediler. Ben de "Ermeniyiz yapacak bir şey yok, bundan böyle kimliğimi saklamayacağım" dedim. Çünkü benim hiçbir şekilde ticari veya siyasi kaygım yoktu...

İsmimi Değiştirmem Gerektiğine Karar Verdim...

Benim böyle bir karar almamın nedenlerinden biri, Ermenilerle ilgili yaşanan soykırımı kitaplarda okumaya başlamamdı. Okuduklarıma, bu kadar vahşetin yaşanabileceğine, yapılabileceğine inanamadım. En çok etkilendiklerimden biri, Karadeniz'de Ermenileri, teknelere bindirerek götürüp yüzlercesinin doktorlar tarafından şırıngayla öldürülüp denize atıldıklarını sonrasında altınlarını el arabalarıyla alıp götürmelerini öğrenmemdir. Bunu duyduğumda çok etkilendim ve bunu kaldıramadım, bu kabul edilebilir bir şey değildi.

O, Ölüme Kıl Payı (Hampartsum Çitçiyan, Belge Yayınları, 2009) kitabında yazarın çocukken yaşadıklarını okuduğumda, insanlık adına kabul edilebilir bir şey olmadığına ve o noktadan itibaren bir tepki koyulması gerektiğine karar verdim. Ama koyacağım tepkinin siyasal olması ve çok ses getirmesini istiyordum ki herkes bu konuyla ilgili konuşsun. Nasıl bir tepki koyabilirim diye düşündüm. Önce kendimden başlayarak, ismimi değiştirmem gerektiğine karar verdim. Bunu ilk defa Kürt arkadaşım Avukat Ahmet Avşa'yla paylaştım. Bir dilekçe ile Bakırköy Adliyesi 6. Sulh Ceza Mahkemesi'nde davayı açtım. Bu davada Ermeni olduğumu söyleyecek bir şahit bulmakta zorlandım. Sonunda 70 yaşındaki dayım Yusuf İres gelip şahitlik yaptı. Mahkeme altı ay sürdü. Sonunda hâkim, "git biraz da Ermeni olarak yaşa!" dedi. İsmim, Miran Pirgiç olarak değişti.

Daha sonra bu isim değişikliğini mahkeme onayladıktan sonra gazete ilanıyla yayınladım ve çok olumlu tepkiler aldım. İnanamadım, gerçekten işlerin bu boyuta geleceğini tahmin etmedim. O kadar güzel tepkiler aldım ki, dernek kurmak zorunda kaldım.

Tepkiler her kesimdendi. Bir yazı yazmıştım, "Ermeni bir kişiye Türkçe verilen bir ismin bence kanlı bir gömlek olduğunu, benim bunu artık çıkartıp kendi özüme döndüğümü, ismimin Miran Pirgiç, dinimin de Hıristiyan olduğunu" deklare eden bir yazıydı...

"Annen Sütünü Vermiş Sana Ama Dilini Vermekte Aynı Cesareti Göstermemiş..."

Sonra bu işin beni aştığını gördüm... Artık, olay Miran Pirgiç meselesi olmuştu, benim değil. Kendimi de güvenceye almam için bir duruş belirlemem gerekiyordu. Dünyanın her tarafından gazeteciler gelip benimle görüştü. Sürekli, "korkmuyor musun?" sorusu soruldu. Çünkü Hrant Dink katledilmişti. "Korkmuyor musun?" dediklerinde korkmadığımı, bu tarz soruların dahi sorulmasını istemediğimi söyledim. Kalktım, Dersim'e gittim. Dersim'de dernek meselesini Dersimlilerle tartışayım,

onlara danışayım dedim. "Dersim Ermeni Dernek Girişimi" diye bir tabela astım ve Dersim Ermenileri özüne dönecek, örgütlenecek diye, 3 bine yakın el bildirisi dağıttım.

Buna dair etkilendiğim iki olay anlatayım size...

İlki, bir gardiyan benim o dağıttığım bildiriyi alıp cezaevinde bir Ermeniye götürmüş ve Dersim Cezaevi'nde yatan o Ermeninin bana gardiyan aracılığıyla "yaptığım işin ne kadar önemli ve değerli olduğunu, bu konuda beni tebrik ettiğini" bana iletmesi ve o gardiyanın da bizzat gelip bunu bana söylemesi... İkincisi ise, dağıttığım o el ilanını bir adamın, bir yıl sonra cebinden çıkarıp tekrar bana vermesi. Ben 3 bin tane ilan dağıttım, bir tanesini yerde görmedim.

Yine 18 yaşında Erzurumlu öğrenci bir genç kızın gelip bana, "Ermenice biliyor musun?" deyip, "Hayır, bilmiyorum. Ermeniyim ama Ermenice bilmiyorum" dediğimde, onun "Annen sana sütünü çok vermiş ama dilini vermekte aynı cesareti göstermemiş..." demesi beni çok duygulandırmış ve birbirimize sarılıp ağlamamıza neden olmuştu.

Dersim; Ermenilerin, Alevilerin, Kürtlerin, Zazaların, Türklerin Ortak Yurdudur...

Misyonerlik çalışması yapmak istiyorum. Aslında tam olarak, Dersim'deki Ermenilerin tespitini yapmak ve Alevi olmuşsa tekrar Ermeni olmalarını sağlamak istiyorum. Ama bunun için özel bir çaba sarf etmiyorum. Mesela köylüyle, sohbet ettiğim zaman, onların o sıcak yaklaşımı, bende her şeyi bitiriyor, Ermeni olmasa bile bir Ermeni dostu olduklarını, gerekirse Ermeni de olabileceklerini söylüyorlar bana... Ama siyasallaşmış kişiliklerde sıkıntı var. Yani bir devrimcinin orada kalkıp da bize tavır almasının ne anlamı var? Bire bir tavır almıyorlar ama mesela festivallerde bizi merkezî programlara çıkartmadılar. Şu anki (söyleşinin yapıldığı yıl olan 2014 dönemi kastediliyor) belediye başkanı da bundan önceki de aynı tavrı takındı.

Artık şunu anlamalarını istiyorum. Evet, burası Ermenilerin yurdu ama Aleviler, Kürtler, Zazalar, Türklerle birlikte yaşamış olduğumuz ortak yurttur.

Eğer sen benim kilisemde mum yakıyorsan, ben senin rayberini, pirini kabul etmişsem söylenecek söz kalmamıştır artık...

Dersim'de aşiretler arası kavgalarda Ermeniler, tarafsız kalıp daha çok arabuluculuk görevini yapmışlar. Ta ki son dönemde Baki Devletli'ye kadar. Baki Devletli de aynı şeyi yapıyormuş. Ciddi ciddi, iki aşiretin kavgasında gidip barıştırma rolü üstleniyormuş...

Çıkışıma Olumlu Olumsuz Tepkiler...

Ailemden olumlu olumsuz hiçbir tepki gelmedi. Bunu yapabileceğimi biliyorlardı ve çok fazla ses de çıkartmadılar. En çok tepki, öğretmenlikten emekli olmuş ve Trabzonluların, Lazların içinde oturduğu için, "ya yeğen, sen çıktın, hepimizin Ermeni olduğunu açıkladın" diyen akrabam ile bir diğer öğretmen akrabamdan geldi. "Okulda herkes benim Ermeni olduğumu öğrendi sayende. Ben de artık Ermeniyim demek zorunda kaldım" diye. Ama beni en üzen tepki, Devletliler'den bir akrabamdan geldi. Bir gün evlerine ziyarete gittim. Kapıyı geç açtılar. "Hayrola abla, niye geç açtınız?" dedim. "E, oğlum bizim oturduğumuz yer hep AKP'li İslamcılar. Biz artık tedirgin yaşıyoruz burada. Bak, seni tebrik ediyorum, helal olsun! Yani güzel bir şey yapıyorsun. Ama bizi düşünmeliydin sen bu işi yaparken. Torunum gelip beni sorguladı. Meğerse torunum, Ermeni olduğunu bilmiyormuş" dedi. Yani kız üniversite bitirmiş, evlenmiş gitmiş ama Ermeni olduğunu kimse buna söylememiş, çıkmış gelmiş nenesine... "Ya, nene biz Ermeniymişiz he! Sen niye söylemedin bize şimdiye kadar?" demiş. Nenesi de ona; "Yavrum, sen çocuktun, işte... Söylemedik..." "E, ortaokula giderken?..." demiş kız. "E, kızım, ortaokula giderken söyleseydik, okul çevresinde, arkadaşlar içerisinde dışlanırdın, psikolojin bozulurdu" demiş nene... "Peki, üniversiteye gittim, evlendim... Niye söylemediniz?..." "E, kızım seni istemeye gelen kocana, biz dedik ya! Biz devşirmeyiz, dönmeyiz..." diye "Yav, nene" demiş kız, "Sen söyledin ama biz sandık ki, hani Alevilikten devşirme..."

Oğlumla Birlikte Vaftiz Oldum...

Devrimci geçinenlerden tepkiler aldım. Birisi bana, "Ya, sen milliyetçilik yapıyorsun" dedi. Bir diğerinin ise, "senin bizi nereye götüreceğin belli değil" tarzında kaygıları vardı. "Dört yıl dernek başkanlığı yaptım, bu dört yıl içerisinde sizin benden dolayı en ufak bir zarar göreniniz oldu mu?" "Hayır." "O zaman sorun yok" dedim. "Yani, eğer zarar görecek olsaydınız, dört yıl içerisinde görürdünüz" dedim. Rahatlamaya başladılar. Ondan sonra bayağı vaftiz olanlar çıktı içimizden.

Ben İstanbul Gedikpaşa'da oğlumla birlikte vaftiz oldum. Dayım, yeğenim dört kişi birden olunca bayağı yankı yaptı ve basında yer aldı.

Daha sonra İstanbul'da Dersim Ermenileri geceleri falan yapmaya başlayınca, İstanbul ve diğer illerin Ermenileriyle bir araya geldik.

Biraz çifte standart uyguladı Patrik vekili Aram Ateşyan. İlk etapta kendisiyle görüştüğümde, "Dersim Ermenilerini kabul etmeyeceğini, çünkü kendisinin isteğiyle bir dernek kurmadığımızı" söyledi. Ben de kendisine, "Biz de çok meraklı değiliz kiliseye gelip de senden icazet

almaya ama vaftiz olmak isteyenler olursa, buna güçlük çıkartmamanız gerekiyor" dedim. Bir ara bayağı zıtlaştık, ters düştük birbirimize...

Dersim isminden dolayı, şöyle düşünüyor olabilirler. Bunlar tamam Ermeni olsa bile geçmişte Tacik (Türk) olmuş. Yani Kızılbaş olmuş, Alevi olmuş, Kürt olmuş, devrimci olmuş, Allahsız olmuş... Yani bunlarda her şey var... Kaygıları, korkuları bundan... Yanımda yürümekten korkuyordu insanlar...

Kolay bir şey değil bu. Adam, "Biz buna şimdi yardım etsek bile, yarın öbür gün bir devrimci eylem içerisine girer, devlet bu yüzden bizi sorgular" diye korkuyorlardı. Ama sonra onlar da alıştılar. Bugün Dersim Ermenileri, kilisenin içinde yer tuttu ve Aram Ateşyan kalktı, "Dersim'in yüzde doksanı Ermenidir" dedi. Ben buna da kızdım. "Dün kabul etmiyordun, bugün nasıl yüzde doksanın Ermeni olduğunu söyleyebiliyorsun?" dedim.

Diaspora Bize Destek Verdi...

Ermenilerin de kendi içlerinde doğal olarak diğer milletler gibi, diğer halklar gibi sorunları var. Bizi ikinci sınıf olarak görüyorlar. Onlara göre köylü, dilini bilmiyor, gelip kilisede ibadet etmiyor gibi. Aslında bunun arkasında yatan zihniyet başka. İstanbul Ermenilerinden, 1915 Soykırımından sonra ellerinde bulundurdukları vakıfların, kurumların başına oturmuşlar, oradan nemalanıyorlar. Az da değil yani bu vakıf gelirleri. Bunu da Dersim Ermenileriyle paylaşmak istemiyorlar açıkçası. Bakıyorsun Kayseri Ermenileri, hastanenin başına oturmuş, Yozgat Ermenileri, falanca vakfın başına oturmuş, Sivas Ermenileri... Yani cemaatleşmişler... Her cemaat bir yerin başına oturmuş, orayı kendi elinin altında tutmaya çalışıyor. Dersim Ermenileri olarak biz, bu zihniyeti de yıkacağız. Ermeniler biraz daha şeffaflaşacak. Adam, tamam ismini değiştirmemiş ama diğer taraftan, devletle birlikte malı götürmüş. Elbette tüm Ermenileri zan altında bırakmak istemem ama çok dar bir çıkar grubunun bu imtiyazları elinde tuttuğunu biliyorum.

Diaspora ise bize çok iyi yaklaştı. Bizim çıkışımızı cesur bir çıkış olarak kabul edip, destek verdiler. Mesela Dersim'de yaptığımız o kültürel çalışmaların hepsi Diasporanın katkısıyla oldu. İstanbul'dan hiç katkı alamadık. Ermenistan Devleti önceleri Alevileşmiş, Müslümanlaşmış Ermeniler konusunda çok fazla netleşemedi. Orada da ikilik var. Bir kısmı, "kabul etmeyelim" dedi, diğer bir kısmı işte, "Ermeni olması bizim için yeterlidir, ille de Hıristiyan olmaları gerekmiyor" dediler. En sonunda Fransa'da, bizim ünlü bir sanatçı vardı... İsmini hatırlamıyorum. Ermenistan Cumhurbaşkanı'na çağrı yaptı. "Bunları olduğu gibi kabul etmelisiniz" dedi. Daha sonra kabul ettiler. Ben de birkaç kere gidip, Diaspora Bakanı'yla görüştüm, olumlu karşıladılar.

Vaftiz Olmam Kiliseye İnancımdan Değil...

Bunlar cemaat mantığıyla hareket ettikleri için Ermenilerin her türlü haklarını, Patrikhane üzerinden yürütüyorlar. Mesela sen eğer o Patrikhaneye kayıtlı olmazsan, adam seni kiliseye bile almıyor. Patrikhaneye ismini yazdırabilmen için vaftiz olman gerekiyor. Kurallar var. Bunu yıkabilir miyiz? Gerekirse evet.

İnsan kendi etnik kimliğini seçme özgürlüğüne sahip değil. Ama dinini, inancını, kültürünü, düşüncesini seçme özgürlüğüne sahip...

Benim vaftiz olmam, kiliseye olan inancımdan değil, kişilere olan saygımdan dolayı. Vaftiz olmadan kalkıp dernek kurarsam, insanlara yaklaşımım samimiyetsiz olurdu. Kiliseye de zaman zaman gidiyorum ama dua etmek için değil orada gördüğüm bazı değerli arkadaşlarım var. İnançsal anlamda gidip görüşmüyorum.

Devlet Bizi Sevmiyor...

Devlet, kendisine tehlikeli göründüğü zaman yönelir sana. Devlet tabii ki bizi sevmiyor; seviyor diyenler, kendisini kandırır. Bugün Türk-İslam sentezini uygulamaya çalışan Ak Parti'nin başında padişah gibi oturan bir Cumhurbaşkanının kalkıp da, "Ermeniler, bizim şuyumuzdur, buyumuzdur..." demesi samimi değil. Biz bu adamlara böyle ufaktan yol verince, "Avrupa Birliği nezdinde biraz daha demokrat görünüyoruz, diğer taraftan da ayrışmaya gitmeleri de iyidir" diyor. Kürtlere katılacaklarına, Ermeni olarak açığa çıksınlar... Devletin işine geliyor tabii. Ama ben devletin işine geliyor diye değil, benim hakkım olanı kullanıyorum.

Dersim Dernekleri Bizi Sahiplenmedi...

Dersim Dernekleri Federasyonu bizim çıkışımızı görmedi. Bütün dünya gördü, o görmedi. Bir gün gelip de bana, "İyi ki dernek kurdun" ya da "siz bu derneği niye kurdunuz?" demediler. Ben bunlardan bir randevu istedim. Özkan Tacer vardı o zaman başında. Gittim, oturduk. Sitem ettim önce arkadaşlara, "arkadaşlar, biz sonuçta bir Dersim derneği olarak çıktık. Hiç kimse sahiplenmedi bizi, gelip de görmediniz, hayırlı olsun bile demediniz. Ama ben size bir şey sormak istiyorum, şimdi sizin derneğinizin kuruluşunda, Ermeniler var ben bunu biliyorum, Ermeni olup da Dersim Derneği'nde kuruculuk yapanlar var, sizin aklınıza hiç şöyle bir şey gelmedi mi? Ya, bu adam Ermenidir, biz buna biraz daha doğru yaşam hakkı tanıyalım, bu fırsatı verelim. Kendisinin Ermeni olduğunu ona hatırlatalım. En azından bizim karşımızda, yalancı durumundan kurtaralım. Çünkü bu adam, sana hep Kürt veya Alevi olduğunu söylüyor. Ama Ermeni olduğunu sen de biliyorsun, o da biliyor ama bu gerçeği bir türlü açığa çıkartmıyorsunuz.

Bu sizi rahatsız etmiyor mu? Sizce devrimciliğin, demokratlığın bir gereği değil midir bu?" dedim. Tam ben bunu söylerken, oradan bir yönetici çıktı, isyan eder gibi, "doğru söylüyor ulan, ben de Ermeniyim ama yıllardır bunu size söylemedim, hep Alevi Kürt diye yaşadım" dedi. Ondan sonra da benim onlara başka bir şey söylememe gerek kalmadı.

Ailemde Alevi, Sünni Hatta Türk Milliyetçileri de Var...

Ailem 1938'de Kütahya ve Antalya Manavgat'a sürgün ediliyor.

1947 affından sonra hemen hepsi Dersim'e dönüyorlar ve Alevi olarak yaşamaya devam ediyorlar. Kısmen İstanbul'a gidenler de zaten oradan Avrupa'ya gidiyor. Sünnileşenler de var. Mesela Elazığ'da bir teyzemin kocası var; Sünni adam, camide sohbetler yaparken öldü; beş vakit namaz kılıyordu. Çocukları da öyledir, hanımları türbanlıdır... Kendileri de dindardır. Ermeni olduklarını biliyorlar ama sindiremiyorlar, kabul etmiyorlar.

Bir de Antalya'dakiler var, onlar da MHP'li. Bunun için de çok önemsiyorum. Bir Ermeninin kalkıp da Türkçülük yapması, MHP'de siyaset yapması, insanın kanına dokunuyor. Sonuçta seni katleden bir zihniyete gidip hizmet ediyorsun.

İşte ben, tam da kırılma noktasında ortaya çıktığımı düşünüyorum. Yeni neslin hepsi, Ermeniliği boş ver, adamlar ne olduğunu bile bilmiyor; lümpence, ortalıkta yaşayıp gidiyorlar. Devrimcilik de yapamıyorlar, devrimci de olamıyorlar, hepsinde de kişilik kayması söz konusu diye düşünüyorum.

Eşim de Hıristiyan oldu... Gitti, ismini değiştirdi Karel ismini aldı; vaftiz oldu. O da Dersim Ermenisiydi ve akrabayız aynı zamanda. Oğlum Hrant ismini aldı.

Niye Miran?...

İstanbul'a 1977'de geldiğimde 17 yaşımda bir gençtim. Ağabeyim beni götürdü Ermeni bir ustanın yanına çırak olarak verdi. Patronumun adı Miran'dı ve çok sert bir adamdı. Bir gün fabrikada çalışırken bir aleti kırdım. Herkes, "Patron gelince kesin acayip kızar" dedi. Ben de "ne yapayım, kırıldı" dedim. Usta geldi, "ne oldu?" dedi. Dediler ki, "Selahattin bunu kırdı." Usta aldı aleti, tamir etti. Fabrikada karavana yemeği yerdik. Usta o gün, bana bir lokantada özel yemek yedirdi. O gün fırça yemeyi beklerken, özel yemek yedirmesinden çok etkilendim.

Sarkis Seropyan da benim patronumdu o zaman. Severdi beni. İşten kaçıp giderdim, ona rağmen yine de bana tam haftalık verirlerdi. Sonrasında Seropyan vaftiz babam oldu.

Kumkapı'da buzdolapçılık, soğutma işi yaptıkları zaman çevresi hep Dersimlilerdi. O, Dersimlilerle iyi tanışıyordu... Daha sonra da *Agos* gazetesine girmesiyle birlikte çok ziyaret etti Dersim'i. Dersimlileri iyi tanır, İyi bilir Sarkis Abi...

Kadir Gültekin

Söyleşi
Tarih: 7 Ağustos 2014
Yer: Dersim

Kadir Gültekin, 1938 Sürgünü bir ailenin çocuğu. Sürgünün sona erdiği yıl doğuyor ve ailesi onu alıp Dersim'e dönüyor.
O da çoğu gibi sokakta oyun oynarken "Hermeni, Hermeni" diyen çocuklardan öğreniyor Ermeniliğini. Bazen dışlanmışlık, bazen hakaret, bazen düşmanlık olarak algılanabilecek bir durumda yaşamak. Sizin ne olduğunuzun bir öneminin olmaması... Dışarıdan size biçilen kimliğin bir hançer gibi battığını hissederek yaşamak...
Kütahya'da "Kürtoğlu", Dersim'de "Ermenioğlu..." Almanya'da yaşamasına rağmen Alevi inancıyla yaşayan ve başka kimlik arayışı olmayan kendiyle barışık Alevileşmiş bir Ermeni Kadir Gültekin...

Abraham'ın Diktiği Dut...

1947 Kütahya Simav doğumluyum. Annemin adı Fatma, babamın Mehmet Ali.

1937-38'de Elazığ'a götürmüşler, toplama kamplarına... Oradan sürgün etmişler. 100, 200, 300 kişi... Trene bindirmişler... Trenyolu boyunca dağıta dağıta gitmişler... Bizimkileri de Kütahya'nın Simav kazasının Kırıkkavak köyünde indirmişler. Kırıkkavak köyünden önce başka bir köye götürmüşler ancak bizden önce bir aile gitmiş o köye. Bu nedenle alıp Kırıkkavak köyüne götürmüşler. Yani bir köyde iki aileyi barındırmıyorlarmış. Orda asimile olsunlar, iki aile yan yana gelip Kürtçe konuşmasınlar, huzursuzluk yaratmasınlar diye... On yıl sonra af çıkıyor, o tarihte tekrar Dersim'e geri dönüyorlar. Ben o sene doğuyorum...

Babam Nazımiye'nin Hakis köyünden. Pah'a geliyorlar, Süran Pah'ına... Orada bazı hadiseler oluyor, komşular arasında bir geçimsizlik. Amcamın elinden bir adam vuruluyor, adam ölmüyor ama... Sonrasında göç

ediyorlar, Ağdat'a gidiyorlar; Yusufanlıların Ağdat'ına. Sonra 1938 oluyor. Ordan da sürgüne gönderiliyorlar...

Harik'te fazla Ermeni aile yokmuş. Devletliler, Gültekinler ve birkaç aile daha... Bizim akraba çevresi... Harik'te şimdi bizden yaşayan kimse yok.

Dedemin ismi Boğos. Babamın mezarında Boğos oğlu yazıyor. Bize "Asol" derler. Lakabımız o zaman öyleymiş: Asoloğlu Boğos. Babam, Boğosoğlu Mehmet Ali...

Boğos'un ne zaman öldüğünü bilmiyoruz; Pah'ta ölmüş, babam ufakmış. Babam mezarını bilmiyordu. Ben Pah'a gittiğimde mezarı araştırdım, bulamadım, yerini tarif ettiler. Diyelim ki; böyle bir tarla, "İşte şurası olabilir" dediler. Başkası geldi; "Orası değil, burası" dedi. Bir başkası geldi işte... "Dut ağacının yanında" dedi.

Dutu amcalarım dikmiş, İresler... "Abraham'ın diktiği dut" dediler. Dutun hâlâ gövdesi duruyor, dalları yok. Mezar da oralarda bir yerde. Dedemin mezarının taşında "tüfek resmi" (Ya tüfekle öldürülmüş ya da iyi tüfek kullanırmış) varmış ama taş maş kalmamış, götürmüşler. Hatırlayanlar vardı, son yıllara kadar duruyormuş. Oradaki yaşlı insanların söyledikleri bunlar. Geçmişte Güner Abi, (Güner Çelik) gitti. Başta iyi karşılamamışlar, altın aramak için gelmiş gibi pek ilgi duymamışlar. Sonra kendisini anlatıp, "Burası bizim yerimiz" deyince yakın ilgi gösterip, ağırlamışlar.

Babamın amcaları; Devletliler, İresler, Gültekinler, Çelikler... Bunlar amca torunları, aynı aileden...

Boğos'tan sonra Ermeni kimliğine dair isimlendirme olmamış. İbrahim İres var, esas ismi Abraham ama Türkçe, "İbrahim" diyorlar. Dedemin mezarını sorduğum zaman onlar, "Abraham'ın diktiği dut" dediler; ben bilmiyordum.

Babam 2005 yılında 90 yaşında öldü. Babasını 6-7 yaşındayken kaybetmiş. 1914 doğumluydu, annem 1922. Yusufanların içine ne zaman geldiklerini bilmiyorum tam olarak ama oradan sürgüne gittiklerine göre 10-15 sene kalmışlar.

Biz Ermeninin Ne Olduğunu Bilmiyorduk...

'38 Katliamında ailede ölen ya da hapiste olan kimse yok. Yusufanlı Kamer Ağa'nın himayesinde, korumaya alınıyorlar.

Annem Mili aşiretinden, Alevi. Mili... Ağdat'a yakın olduğu için orada görüşmüşler. Ermenilerle Aleviler arasında fazla bir çelişki yok, kız alıp vermişler. Benim eşim de Hıranlı...

Ermeni olduğumuzu çocukken duymuştum. Aile içinde öyle bir şey konuşmuyorlardı –korkudan olsa gerek– Alevi, Yusufan aşireti olarak biliyorduk.

Ermeni olduğumuzu, önce komşuların çocuklarından öğrendim. Okula giderken bize, "Ermeni" diyorlardı, Gazik'te. Biz Ermeninin ne olduğunu bilmiyorduk. O çocuklar bize öğrettiler, "Ermeni, Ermeni" diyerek... Biz de yavaş yavaş sorduk... "İslam dışı" dediler, "Müslüman değiliz" dediler... Tabii babam söylüyordu... Annem, "Ben Ermeniyim, ben Aleviyim" diyordu.

Babam Pirine, Rayberine Çok Bağlıydı...

Babam ibadetini Alevi inancına göre yapardı. Çok inançlıydı... Pirine, Rayberine çok bağlıydı. Pir geldiği zaman toprağı öpe öpe karşılamaya giderdi. Bizim pir, Ali Baba diye birisiydi. Nazımiyeli Zeynel Çavuş'un oğluymuş. Kureyşanlı olabilir, tam bilmiyorum.

Babam Ermenice bilmezdi ama Boğos Dedem biliyordu mutlaka. Mesela, Güner Çelik'in amcasıyla hanımı da Ermenice konuşurlardı, biz yanına gittiğimiz zaman sorduğumuzda, "Biz kuşdili konuşuyoruz" derlerdi.

Sürgünden döndüklerinde Orman İdaresi'nin oraya baraka kuruyorlar. Ondan sonra Gazik'i satın alıp, 1954'te de yerleşiyorlar.

Gazik'te Ermeniler vardı. Bize "Ermeni" diyenlerin içerisinde kendi gerçekliğini bilmeden söyleyen Ermeni çocukları da vardı. Mesela "Çolak ailesi", "İlbin ailesi." Burada dört sene okula gittim. Sonra terziliğe başladım. 1972'de Almanya'ya turist olarak gittim; döndüm, '73'te temelli gittim. Şu anda Almanya'da çalışıyorum. Babam, çiftçilikle uğraşırdı.

Büyük amcamın oğlunu, sürgünden döndüğü zaman Elazığ'da Terzi Garabet'in yanına çırak olarak veriyorlar. Çocuk orada altı ayda mesleği öğrenip geliyor, burada dükkân açıyor. Bizim ailede terzi çok.

Kütahya da "Kürtoğlu", Dersim de "Ermenioğlu"...

1960'lı, '70'li yıllarda, Dersim'deki Ermenilerden İresler, dokuma işiyle uğraşırlardı. Kilim, halı, "şapik" denilen beyaz kumaş gibi giysi dokurlardı. Dondurma işi ve terzilik yaparlardı. Gültekinler genelde terziydiler. Devletlilerden, Hüseyin Devletli terzilik yaptı. Musa biraz anlıyordu ama o üniversiteye devam etti. Devletlilerin herhangi bir mesleği yoktu, ticaretle uğraşıyorlardı. Çolaklarda, nalbant, kasap, müteahhit vardı. Kalaycı, davulcu, zurnacı vardı. Duvarcı ve marangoz yoktu bizde...

Dersim'deki Ermenilere baktığınızda Gazik'tekilerin, Yusufan aşireti içindekilerde bir akrabalık ilişkisi vardır ama bir aşiretleri ve kendilerini tanımladıkları ortak bir geçmişleri yoktur. Mesela Pah'takilerin Ermeni olduklarını sonradan öğrendik.

Burada Alevi toplumunda ilişkiler normal giderdi fakat herhangi bir çıkar ilişkisi gündeme geldiği zaman,"Ermenioğlu" derlerdi. Kütahya'da da "Kürtoğlu" derlerdi. Orada "Kürtoğlu," burada "Ermenioğlu"...

Herkes Alevileşmişti...

Devletle sıkıntılı şeyler yaşamadık herhalde. Ben bilmiyorum, hatırlamıyorum. Herkes Alevileşmişti. Hıristiyanlığını koruyan ya da gizliden sürdüren kimseler var mıydı, bilmiyorum. Ama "Haki Sûr" diyorlardı, kırmızı yumurta anlamına geliyor galiba, onu biliyorduk. Gağan'ı biliyorduk. Gağan'ı Aleviler de yapıyordu.

Baki Devletli bizim büyüğümüzdü. Sözü geçen birisi bilirdik. Onun haricinde ailenin diğer büyükleri dönem dönem bir araya gelip de kendi toplumunu korumak ya da kendi inancını korumak için bir şey yapmazlardı, bilmezlerdi. O konuları gündeme getirmezlerdi. Kendi içlerinde çelişkileri de pek olmazdı bu ailenin büyüklerinin...

'38 öncesi ya da sonrasında büyüklerimizin bildiği, mesela Halvori'de, Vank'ta ya da Merho'da, falanca köyde akrabalarımız var diye söylemezlerdi. Fakat kendi içlerinde bilirlerdi. Alevi kültüründe büyüdükleri için onu yaşarlardı, araştırma yapmazlardı. Alevilerden kız aldıkları zaman da bir sorun olmazdı. Kız vermelerde bazen olurdu. Mesela burada Demirci Mustafa vardı. Karısı Ermeni, kendisi Süryaniydi. Kızı Demenanlıya kaçtı. Babası, kaçtı diye, yirmi-otuz sene kızı ile konuşmadı.

Yurtdışına gittiğimde burada işlerim güzeldi. İyi de iş yapıyordum. Önce ailem (eşi) gitti, abisi ile... Sonra da ben gittim. Bir çocuğumuz vardı. Orada da Alevi örgütlenmesinin içindeydim (Alevi Kültür Merkezi'nde). Uzun zamandan beri oranın üyesiyim. Sonra Dersim cemaati kuruldu, oraya da üyeyim.

Türkiye'de 1970'ler, '80'ler sürecindeki siyasal mücadelenin içinde Partizan örgütünde kardeşim Lütfü vardı. Genellikle Mazgirt'te, Şorda'da, Hozinkiğ köylerinde aktif olarak çalışıyorlardı Ermeniler...

"Ben Ermeniyim, Hıristiyan Olmak İstiyorum" Diyen Yok...

Berlin'de benim Ermeni olduğumu, son zamanlarda öğrendiler. Ben de gündeme getirmezdim.

Bir tek Ermeni harfi bilmem, Alevi kültürüyle büyüdüğüm için ihtiyaç duymuyorum.

Annem Alevi, dolayısıyla bu kimlikle bir adaptasyon sorunu yaşamıyorum. Ancak Ermeni kültürünü keşke bilseydik, yaşasaydık. Mesela o dili bilmek, o kültürü yaşamak, iki kültürü bir arada götürme, iyi şeyler ama bilmediğimiz için yarım yamalak olmuyor. Evet, babam Ermeni

ama sadece "Ermeniyim" demekle olmuyor, yaşamak lazım. Kardeşlerim, çocuklarım ve yeğenlerim de benim gibi yaşıyorlar. "Biz Ermeniymişiz, Hıristiyan olmak istiyorum" diyen yok.

Köln'de iki üç sefer Dom Kilisesi'ne gittim, görmek için. Gittiğimde mum da yaktım tabii. Berlin'de de bir sefer gittim. Oturdum, mum yaktım, dua ettim. Hepsi bu.

Murat İres

Söyleşi
Tarih: 24 Haziran 2014
Yer: İstanbul

Genç ve orta yaş eğitim görmüş Dersimli Ermeniler için Hrant Dink'in öldürülmesi bir dönüm noktasıdır. Sorgulama, karar verme ve harekete geçmede çok belirleyici rolü olmuş, Hrant'ın öldürülmesi...
Murat İres'in hafızasında birikmiş Ermenilik öyküleri bu dönemde sorgulanır ve bilince dönüşür; yolculuk böyle başlar...
Ermeni toplumu katliamlar, soykırımlarla anılmadan önce yaşadıkları yerlerde ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın önemli aktörleri, sembol isimleridir aynı zamanda...
Murat'ın babası "Dondurmacı Hasan" da Dersim'in ilk dondurmacısı, tatlıcısı olarak toplumsal hafızada yerini almıştır...

Hrant Dink'in Ölümü Dönüm Noktası...

1953 Antalya doğumluyum, annemin adı Güzel, babamın Hasan... Annemi 1984 yılında 59 yaşında kaybettik, babamı ise 1999 yılında... Altı kardeşiz.

Aslen Dersimliyim. Babam Mazgirtli, annem Nazımiyeli... Babamın anneden dedesi keşişmiş. Adı sanırım Malkos'muş. Nineme "Malkos'un kızı" derlermiş. Yalnız ismini tam olarak bilmiyorum çünkü Dersim'de gizlilik söz konusu olduğundan pek konuşulmazdı. Hrant'ın ölümü bizim için dönüm noktası oldu. Geçmişte tüm halklara kardeş düşüncesi ile yaklaştığımız için kimlikler üzerinde pek konuşmazdık, fakat şimdilerde özellikle Hrant'ın ölümüyle birlikte bu kimliklerimize daha çok sahip çıkmaya başladık.

"Dondurmacı Hasan Amca"nın Oğlu!..

Babam Hasan İres, Dersim için önemli biriydi. Mesleği dededen kalma dokumacılıktı. Dersim'e yerleştikten sonra arabalarda su satışı

yapardı. Bunların yanı sıra doğal meyvelerle limonata ve vişne suyu yapıp satardı. Dersim'de döğme dondurmayı da yapıp satan ilk kişidir. Babamın dondurma yapmayı nereden öğrendiğini bilmiyorum. Bunun dışında, Munzur dağlarından topladığı orkide yumruları ile salep yapardı ve onun dondurması daha da iyi olurdu. Dersim'e gittiğimde oradaki halk beni "Dondurmacı Hasan Amca'nın oğlu" diye tanır. Daha önceki süreçte ise, Elazığ'dan kadın kıyafetleri için gerekli olan basma ve benzeri kumaşları getirtip amcam ve abimin birlikte çalıştığı terzi dükkânında "tâki" denilen kıyafetleri diktirterek köylerde satar ya da peynir ve yağ karşılığı takas ederdi.

Bize Dersim'de "Laze Hermeni" (Ermeni oğlu) derlerdi. Biz İresler, Gültekinler, Çelikler ve Devletliler Ermeniydik. "Laze Hermeni"yi küfür olarak kullanırlardı tabii, fakat benim arkadaşlarım bunu bana hiç hissettirmediler. Bize "Laze Hermeni" diyenler arasında da birçok Ermeni vardı, fakat Ermeni olduklarını çok sonra öğrendiler.

"Ermeni Olduğum İçin Beni Sınıfta Bırakırlar mı?..."

Ortaokulda ('69-70'li yıllar) Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen, "biz Ermenilere şunları şunları yaptık" dediği zaman boğazımda bir şeyin düğümlendiğini hissederdim hep. Bazı öğretmenlerim için, "Ermeni olduğumu öğrenip, beni sınıfta bırakırlar mı acaba!..." diye endişeler yaşardım.

Lise 1. sınıfta bir arkadaşım tahtaya sürekli ismimi yazardı ve dayak yerdim hocamdan. Bir şekilde alttan alta kimliğime karşı bir saldırı olarak düşünüyordum bunu. Tahtaya çalışkanlığımdan dolayı yazıldığımı düşünmüyorum, çünkü sınıfta benim dışımda benden daha çalışkan arkadaşlarım vardı.

1973 yılında İstanbul'a geldik, geliş amacımız tamamen eğitimdi. Babam bizim okumamızı çok isterdi. Abim zaten İstanbul'da okuyordu ve halamın yanında kalıyordu. Babamın, "yarın öbür gün bu çocuklar da okuyacak" düşüncesiyle İstanbul'a göçtük. Babam ilk Almanya furyasında, "ben gidersem çocuklarım perişan olur ve okumazlar" diye Almanya'ya gitme fırsatı olduğu halde gitmedi.

Dedem Gizli Gizli İbadet Edermiş...

İstanbul'a geldiğimizde, sorduklarında, Tuncelili Yusufan aşiretinden olduğumuzu söylerdik. Ermeni olduğumuzu söylemezdik. 1938 yılında bizim aile Pah ve Ağdat gibi yerlerde kalmış, tam hatırlamıyorum... Kamer Ağa'dan, Mehmet Ağa'dan bahsederlerdi. Dedem (Babamın babasının ismi Abram/İbrahim) ise gizli gizli ibadet edermiş. Bir gün kardeşim şahit olmuş bu duruma ve kardeşimi uyarmış, "kimseye söyleme" diye...

"Dayı Biz Ermeni miyiz?..."

Babam herhalde gizli ateistti. İnanç için bir şey yaptığını görmedim, fakat annem Alevi inancının tüm gereklerini yerine getirirdi, annem çok sevilen bir kadındı. Kilim dokumasıyla tanınırdı. Hüseyin Dedem ise (annemin babası) gençliğinde keman yapar ve çalarmış. Dayılarımdan biri de bağlama ve keman çalardı.

Ermeni söylemleri konusunda dayım (Şahin Gültekin) biraz sertti. Bu konuların konuşulmasını sevmezdi. Bir gün, "Dayı biz Ermeni miyiz?" diye sorduğumda dayım, sandalyeyi kafama geçirecekti, 1974'te İstanbul'dayken. Köydeyken de, abim bu konularda sert davranırdı, konuşmamıza izin vermezdi. Bir şekilde bizi korumaya çalışıyordu, kimliğimizi gizleyerek...

Dedem Ermenice, Annem-Babam Zazaca, Biz Türkçe Konuşurduk...

12 İmamlar dışında yılbaşında 3 gün Gağant orucu tutardık. İstanbul'a geldikten çok sonra öğrendim, bunun bir Ermeni inancı olduğunu...

Dedemin konuştuğu bazı kelimeleri anlamazdım. Şimdilerde anlıyorum ki, o yıllarda nenemle (Güllü) konuştuğu dil Ermeniceymiş. Dedemlerin dili Ermenice, anne ve babamın ise Zazacaydı, biz ise Türkçe konuşurduk. Zazacayı da İstanbul'da öğrendim.

Büyük abimin eşi de Ermeni, fakat Dersim'deyken onların Ermeni olduğunu bilmiyorduk, İstanbul'da öğrendik.

Dersim'de Alevi Ermeni olarak Baki Devletli'yi herkes tanırdı. O kimin kim olduğunu, nerede yaşadığını, ne iş yaptığını çok iyi bilirdi. Aynı zamanda ne şekilde iletişim kurulacağını, ilişki sürdürüleceğini ve kimlerin Ermeni olduğu ona sorulurdu.

Büyük abim dışında hepimiz de Ermeni olmayan kişilerle (Sünni/Müslüman) evlendik. Evliliklerimizde tercih tamamen bize aitti. Ailemiz bize karışmadı. Ben evlenirken, evleneceğim kızın ailesi bir şekilde Ermeni olduğumu öğrenmiş... Sorun çıkardılar ve vermediler kızı. Kız geldi ve babam "senin evin burasıdır kızım" dedi ve eşim gitmedi; yazın da evlendik. Sonra eşimin ailesi ile aramız düzeldi. İki kere evlendim. Şimdi ise iki oğlum var, birinin annesi Boşnak, diğerinin Nusayri. İkisinin de kimlikleriyle ilgili sıkıntıları yok.

1915'i Anlatmıyorlardı...

Ailemde 1915'e dair çok somut herhangi bir konuşmaya şahit olmadım. Yaşadıkları o büyük travmayı bize aktarmak istememeleri de doğaldı. Çünkü acı çok büyük! Ben, 1915'i takip eden süreçte, Alevi inancına dönen

bizlerin yanı sıra, kiliselerdeki din adamlarının da kimliklerini değiştirip, Alevi inancındaki Pir/Dede olarak sürdürmüş oldukları kanısındayım.

Halam ve enişte m İ. K. (halam H.'nin eşi) Ermeniydi, ancak Müslümanlar; beş vakit namaz kılıp, oruç tutarlar... Amcam (Yusuf İres) Ermeni kimliğini açıkladığında halamın çocukları amcama küstüler, hâlâ kimliklerini inkâr ediyorlar. Elazığ'da yaşıyorlardı, Dersim'de yaşıyor olsalardı Alevi olurlardı.

Amcamın vaftiz olmasını, kendi adıma çok hoş karşıladım, çünkü vaftiz olduktan sonra daha mutlu ve daha huzurlu olduğunu hissedebiliyorum. Amcam Ermeni kimliği ve Hıristiyan inancıyla her pazar kilisesine giderken, yengem de Alevi inancını devam ettiriyor...

Döndüklerinde Hiçbir Şey Eskisi Gibi Değildi!...

Annem '38 Kırımında 16 yaşındaymış, babam 14... "Kırıma götürdüler ve Fevzi Çakmak bizi kurtardı" derdi babam. Öldürmeye götürürlerken yoldan geri çevirmişler, sonra Elazığ'da toplama merkezinde saçlarını sıfıra vurup trene bindirip sürgüne göndermişler.

"Trene binince tren dolandı
Her yanımız kızıl kana boyandı."

"Subayların sözü zehirden acı
Hasta düşüp öldü anayla bacı"

Sadece aklımda kalan iki ayrı kıtadan ikişer satır.

Bunları annem yolluk* dokurken ezgisiyle mırıldanır gibi söylerdi. Çok etkilenmiş olmalıyım ki, yaklaşık elli yılı aşkın süredir aklıma gelir ve ben de mırıldanırım.

Sürgünde babamın ailesi Kütahya'nın Gediz ilçesinde, annemin ailesi ise Simav ilçesinde zorunlu iskâna tabi tutulmuşlar. Ailelerin daha fazla dağılmaması için, Ermeni kültüründe yedi kuşak geçmeden evlilik olmamasına rağmen amca çocukları olan annem ve babam evlendirilmişler.

Zorunlu iskânın bitiminden sonra tekrar sürgün edildikleri topraklarına, Dersim'e dönmüşler. Ancak hiçbir şeyi bıraktıkları gibi bulamamanın hayal kırıklığıyla, hâlâ sürgünde bulunan akrabalarının yanına Antalya'ya göçmüşler. Ben orada dünyaya gelmişim. Bu defa iklim koşullarına uyum sağlayamadıkları için önce Elazığ'a sonra tekrar Dersim'e dönmüşler.

* Yolluk: Eski veya artık kumaşların ince şeritler halinde kesilerek hazırlanan ve tezgâhta dokunan bir çeşit kilim. İstanbul'da "pala" deniyor.

Yerlerinden yurtlarından zorla koparılan bu insanların yaşadıkları acılar bir yana, var oldukları coğrafyada eğreti kalmaları yaşatılan dramın bir devamıydı. Anne babalarımızın kuşağı tüm bu acıları gizli saklı kendi içlerinde kimliklerini açık etmeden korkuyla yaşadı. Bu korkular ve aile içinde edindiğimiz tanıklıklar onların çocukları olarak bizlerde öfke ve acıya dönüştü. Son yıllarda yapılan "sözlü tarih" çalışmaları bizler aracılığıyla onların acılarını anlatma, yazıya dökme imkânı yaratmaktadır ki; bu Dersim coğrafyası insanı için bir sağaltımdır.

Dikran Göz

Söyleşi
Tarih: 7 Ağustos 2014
Yer: Dersim

Hafız Dikran Göz bir keşiş torunu. 1938 Sürgün çocuğu olarak Antalya'da doğuyor. Birkaç günlük kundak çocuğu iken ailesi, köklerine dönüş için Dersim yolculuğuna çıkarıyor.
Aile Dersim'de tutunmaya çalışıyor köklerine. Ancak "Dole Hermeni" (Ermeni Dölü) söyleminde cisimleşen "yerel kötülük" nedeniyle tutunamıyorlar... Ve oradan bir kez daha kopmak zorunda kalıyor Dikran. Dersim'de tutunamasa da o Dersim'i kendi anavatanı görüp orada nefes alabildiğini, her fırsatta oraya dönmek istediğini söylüyor...

Babam Kundaktayken Ağdat'a, Ben Kundaktayken Dersim'e...

Benim adım, halk arasında Hafız'dır. Antalya'da dünyaya geldiğimde orada nüfus müdürü ismimi zoraki Hafız yazdırmış kütüğe. Geleneğimizden babamın adını vermişler bana; Dikran...

1948 Antalya Manavgat, Havuzpaşa kazasında doğmuşum. 1938'de bizi Antalya'ya sürgün (zorunlu iskân) etmişler. 1948'de on yıl dolmuş, bizimkiler, ben 3 günlükken Dersim'e dönmüşler.

Büyüklerimizin anlattığına göre Mazgirt'in Örs köyündeki kilisenin keşişiymiş, benim dedem... Dedem genç yaşta öldürüldüğünde, babam henüz kundaktaymış. Babaannem babamı alıp yürüyerek Ağdat'a gelmiş ve orada Yusufhanlılar (Yusufan aşireti) tarafından barındırılmış. Zamanla babam büyümüş, evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş...

1938'de burada Suroğlu diye bir yüzbaşı varmış. Benim iki tane rahmetlik ablam vardı ve gerçekten çok güzellerdi. Bu Suroğlu, musallat olmuş ablamlara... Babam da karşı çıkmış... Karşı çıkınca babamı falakaya yatırmış, dipçikle vurmuş ayaklarına, tuz basmış, öldüresiye dövmüş... Daha sonra da Elazığ'a yollamışlar, oradan da Antalya'ya sürgüne...

Annemle babam Antalya'ya gönderildiklerinde kaymakam, babamla annemi bir okulda hademe olarak görevlendiriyor. Ondan sonra benim babama pulluk veriyorlar, tarla veriyorlar. Babam çok çalışkan olduğu için Kaymakam çok seviyormuş babamı... "Kürt Yusuf" diyorlarmış babama. Yasak kalkınca babam, "Ben gideceğim!" diyor, Kaymakama... "Oğlum, gitme bak, pişman olursun" diyor adam. Babam, "Ah dağlarım, ah dağlarım!..." yani geçmişini silemiyor. Çıkıp geliyor buraya, oradaki her şeyini; evini, malını, işini bırakıp... Buradaki ortamı görünce birden hüsrana uğruyor. Buradan gidenlerin mallarını talan etmişler, hiçbir şeyleri kalmamış!..

Babam üç evlilik yapmış. Birinci evlilikten iki kızı olmuş. Sonraki eşi, "Annemlere iç güvey gideceksin!" deyince, babam –biraz sert bir adamdı– kızıyor ve kadını kovuyor... "Sen nasıl bana bunu dersin" diye... Sonra ağabeyimin annesini alıyor. Son olarak Antalya'da annemle evlilik yapıyor. Biz bu son kadından üç, toplam dokuz kardeştik. Üç erkek, altı kız...

Göçebe Gibi Dolaştık Durduk, Biliyor musun?...

Dedemin adını bilmiyorum. Babamın adı Dikran, Türk ismini de Yusuf koymuşlar. Babam askerlik yapmamış, hep dağlardaymış, askere karşıymış... '38 Olayında asker gelince yakalayıp götürmüşler babamı. Burada, Dinar köyünde kalıyormuş. Rayberimizden arazi almış fakat arazisi çok çorakmış, çok tembel insanlarmış onlar... Babam çok çalışkandı, yedi değişik mesleği vardı. Değirmenciydi, zurna çalardı düğünlerde, kalaycılık yapardı, değirmen taşı çıkarırdı... Eskiden "şapik" diye bir ceket vardı. Bir şapiği 1 mecidiyeye (1 sarı altına) yapıyormuş. Dinar'da o köyü alınca toprağı işliyor, gübrenin hepsini tarlasına çekiyor, meyve ağacı dikiyor, bağ, bahçe, bostan yapıyor...

1948'den 1952 yılına kadar orayı (Dinar köyü) öyle bir güzel yapıyor ki; bu Aleviler bu sefer de kıskanıyorlar, bizimkilere baskı yapıyorlar. O zamanı hatırlıyorum, ağabeyimi sürekli tehdit ederlerdi... Ondan sonra babam, "Ya ben bu köyü ucuz fiyata veririm ya da benim bu oğlum gidecek!..." dedi; yani ya o birini öldürür ya da onlar öldürürler... Affedersin lanet okudu, kahretti, eski sahiplerine verdi. O zamanın parasıyla 7.000 lira gibi çok düşük bir fiyatla sattı!... Ondan sonra Harçik köyüne, rahmetlik Baki Devletli Amca'nın yanına geldik. Onun evinde bir iki sene kaldık... Oradan Mili köyüne gittik. Mili'de de bir iki sene kaldık. Oradan da Gazik'e (Dersim merkez) geldik. Yani göçebe gibi dolaştık durduk biliyor musun?... En son Mili köyünde kaldık...

Babam 1963'te vefat ettiğinde biz ufaktık. 1314 (1898) doğumluydu. Çok çalışarak yıpranarak öldü babam... O zaman 13 yaşlarındaydım, sekiz dokuz nüfusa ben bakıyordum. Evde artık yük, sorumluluk bana verilmişti. Velhasıl büyüdüm, evlendim... Oradan Esentepe'ye geldik...

Dedem ve Babaannem Cerrahmış...

Dedem tahminen '38'den önce öldürülüyor, tarihini bilmiyorum. Babamın hiç kardeşi yokmuş... Yalnız, amcasının iki çocuğu vardı. Biri Mehmet Ali, diğeri İsmail Artaner. Onlar Bingöl'de oturuyormuş, oradan da İstanbul'a taşınmışlar. Gittim İstanbul'da tanıştım onlarla fakat fazla bir bağ kuramadık, yaşlılardı... Onlar da öldüler... Onların kimliğinde "Ermeni" yazıyordu. İsmail Amcam Soğuksu'da oturuyordu. Mehmet Ali Artaner amcam da Üsküdar'da...

Babaannem o dönemin "cerrah"ıymış, yani "doktor"uymuş. O mesleği de dedemden almış, asıl dedemmiş cerrah olan... Bu yörenin insanları hastalandı mı dedeme gidiyorlarmış. Hastalığına göre ilaç yapıp veriyormuş. Babaannemin ne zaman öldüğünü bilmiyorum, onu görmedim. Bize hiçbir şey anlatmazlardı. Bu konuşmaları da ağabeyim Yusuf Göz zaman zaman anlatırdı. O da İstanbul'da vefat etti.

Babaannem Ağdat'a geldiğinde bir iki tane ağa, "bizimle evlen" diye babaanneme musallat oluyor, babaannem kabul etmiyor. Sırf namusunu kurtarmak için Sadık isminde bir akraba ile evleniyor. Babaannemin ismi Sır'dı. O yüzden o amcaya "Sâdıke Sıre" (Sır'ın Sadık'ı) derlerdi.

Babaannemden çocuk olmuyor. Olmayınca, babaannem diyor ki; "Seni evlendirelim! Çoluk çocuk sahibi ol!" Sadık Amca kabul etmiyor, "Ben senin üzerine evlilik istememe" diyor. Babaannem zorluyor. Bir kadın var, ismi Yerganiz. O da Ermeni; sarışın, uzun boylu, selvi gibi bir kadındı –ben görmüştüm–. Babam o zaman tığ gibi delikanlı... Gidiyorlar kızı, babama ister gibi istiyorlar, tabii kabul ediyor, eve getiriyorlar. Affedersin, tabii gerdeğe yaşlı Sâdık Amca gelince evin içinde dolanıyor, dolanıyor... İstemiyor!... Velhasıl ondan, dört erkek, bir kız çocukları oluyor.

Toplumda Bizi Soyutluyor ve Aşağılıyorlardı...

Ağdat'ta yerleşik bir Ermeni topluluğu vardı ama herkes korkuyordu. Devlet tarafından, bir de köylerde yani ağalardan ve bazı aşiretler tarafından baskı vardı. Mesela, "Dole Hermeni!" yani "Ermeni dölü!" derlerdi, dayak atarlardı, küfür ederlerdi... Toplumda bizi soyutluyor ve aşağılıyorlardı. Biz çocukken Ermeninin ne olduğunu bilmezdik, "Ermeni çocuğu!" dedikleri zaman bir tuhaf oluyorduk, bilmiyorduk çünkü!... Büyüklerimiz anlatmıyordu. 1950-60'tan önceki dönemlerde büyüklerimiz konuşmazdı. "Biz konuşursak, bunlar gider dışarıda konuşur, bir asker ya da bir devlet adamı işitir... Ondan sonra ailemizi yok ederler!..." Böyle gizli bir şekilde yaşamışlar hep...

Kendimizi Korumak İçin "Yusufanlıyız" Derdik...

Bizimkiler Yusufan aşiretine sığınmışlar ve orada yaşamışlar. Gültekinler, amcalarım, kayınbabamgiller... Aşiretler bizi kendi himayelerinde barındırır. Yalnızca aşirete ve ağanın hükmüne tabisin... Dışarıda da bizim Ermeni olduğumuzu bilirler.

Yusufhan aşiretinin büyüğü Kamer Ağa idi. Bolu'da hapiste öldü, oğlu Fındık Ağa da Sey Rıza'yla birlikte asıldı. Onun çocukları, torunları var.

Ağdat'a nereden ve neden gelmişler, bunu ancak büyükler bilirdi, sonraki kuşakların pek bir bilgisi yok. Orada Ermenilerin kendine özgü bir yaşamı, inancı, ilişkileri, dili, kültürü sürdürme imkânı yok. Hayatta kalabilmek için kendini Alevi inancına adapte etmişler. Evde gizlice soğan kabuğuyla yumurta haşlarlardı, kıpkırmızı olurdu. Onları alıp, çocuklarla kıra, pikniğe giderdik. Gağan'da mesela hedik (haşlanmış buğday) yaparlardı, ondan sonra üç gün oruç tutarlardı. Heylas da (un ve yağla yapılan bir yerel yemek ismi) yaparlardı, Heylas, kavut (Hızır Orucunda kavrulmuş arpa ununun yapılan bir çeşit tatlı) pişirirlerdi. Unu kavururlardı (arpa ununu), tepsiye dizerlerdi, ondan sonra götürüp un çuvallarının üzerine koyarlardı... Derlerdi ki; "Yine kim gelir? Meleke mi ne gelir? Ondan sonra ayakları olunca cennet olur!" (Hızır orucunda rituellerden biri) Böyle şeyler hatırlıyorum hayal meyal...

O Koşullarda Merak Nedir ki?...

Ben hiç yaşamadım Ağdat'ı, duyduklarım var... Babam bana, bize hiçbir şey anlatmazdı. Kilise var mıydı, yok muydu bilmiyorum.

Biz öyle bir duruma geldik ki; babam vefat ettikten sonra ip atardım omuzuma, gelirdim hamallık yapardım. Sadece kardeşlerimin yaşaması için, bir lokma bir şey kazanmak için... Hayatım hep böyle işçilikle geçti... Yani artık hayatımda başka bir şey yoktu. Bu koşullarda merak nedir ki?...

Ağabeyim, babam sağken bizden ayrıldı; onun da çoluk çocuğu oldu. Biz Mili'deyken, o Gazik'e yerleşti, sonra İstanbul'a taşındı. Pek bir sıcaklık yoktu aramızda.

Ben Saf Ermeniyim...

Annem, Yurdakullar'dan... 1336 (1920) doğumlu, 2001'de öldü. Adı Vake... "Vaqe" derler, has Ermenidir. Mazreli, asıl kökeni Çukur köyünden... Annem anlatırdı; "'38'de ağır makineyi kurdular, ondan sonra hepimizi harmana dizdiler. İlkin ağaları ön tarafa aldılar, o Sülü Ağa onların hepsini kırdılar ağır makinelilerle... Mareşal Fevzi Çakmak, 'Kırımı kesin!' (Sağ kalan insanlara öğretilmiş bir söylem, gerçekte katliamı

yöneten Genelkurmay başkanıdır F. Çakmak) diye emir veriyor. Biz o anda kurtulduk, yoksa bizi de kırıyorlardı!..."

Annem 1915'e "tertelê veren" [Kırmanckide "önceki/ilk soykırım"]. derdi. Annemin annesinin adı Hımê'dir. Babasının Ermeni ismini bilmiyorum. Annem de, babam da Ermeni. Ben saf Ermeniyim yani...

Babam Ermenice Biliyordu Ama Biz Kültürümüzü, İnancımızı Yaşayamadık...

İbadetlerimizde tam arada kalmışız. Aleviliğe yönelik şeyler yapıyoruz fakat kendi öz Ermeni ibadetimizi yapamıyoruz... Çünkü Ermeni kültürümüzü ve kendi inancımızı yaşayamadık.

Babam Ermenice biliyordu ama annem bilmezdi. Babam annemi alınca, bir nevi torunu gibiymiş annem, çok küçükmüş. Bir de annemin bana çok acıyla anlattığı bir şey vardı: "Baban gelip beni istediğinde Antalya'da, dayılarına; 'Siz kızınızı bana verin, ben de kendi kızımı oğlunuza vereceğim!' dedi, Onlar da beni verdiler. Daha sonra onlar istemeye geldiler, baban sözünde durmadı kızı vermedi ve dayınları kovdu, 'Ben size kızımı layık görür müyüm?' diye." Bu anneme çok acı geliyordu. Bir de annemi çok döverdi, çok otoriter ve acayip sinirliydi. Ben bir gün eşime bir fiske vurmamışım. Çünkü o acı bende bilinçaltı oldu biliyor musun?

Annemden ve babamdan sonra Ermeni isim konulmamış çocuklara... Ama bizim çoluk çocuğumuz Fransa'da, hepsini vaftiz yaptık; hepsinin Ermeni isimleri var...

"Biz de Vaftiz Olmak, Kimliğimize Kavuşmak İstiyoruz" Dedim...

Biz buradan (Dersim) 1987'de göç ederek İstanbul Kanarya mahallesine yerleştik. O zamana kadar burada yaşıyordum. Esentepe'de bir arsa almıştım. Kendi gücümüzle tatlıcılık, dondurmacılık yaptım, balık sattım, bakkal açtım. Ondan sonra motosiklet aldım, motosikletle yük taşıyordum. '87'de baktım ki, artık özel timler (özel yetkilerle donatılmış asker/polis) bize rahat vermiyor. Bir tane en küçük kız kardeşim vardı, Çiçek isminde... Ama Çiçek de çiçek gibiydi, öyle bir güzellikti. –Partizan örgütünden bir kız vardı–, bizden koparıp dağa götüreceklerdi! İşte herşey bir arada geldi, çektik gittik buralardan...

Tabii orda insan daha özgür hissediyor kendini. İstanbul'da Şahin Çolak diye bir akrabamız –aynı zamanda samimi arkadaşım– ve karısı Sultan Hanım var. Her ikisinin de kiliseyle diyalogları var. Dedim ki; "Biz de vaftiz olmak, kimliğimize kavuşmak istiyoruz, bize yardımcı ol", olmadı! Amcamın çocukları, babamın amcasının çocukları... Hiçbiri yardımcı olmadı!...

Fransa'da Vaftiz Oldum, Huzur Buldum...

İstanbul'da 2000 yılına kadar pazarlarda çalıştım. Limonata sattım, tost sattım, su sattım. Bitlisli, Siirtli Kürtlerin içinde ekmek kazanmak her yiğidin kârı değil. Birine ters baktın mı hepsi birden çullanır, yüklenir. Büyük oğlum üniversite okudu ondan sonra mesleğe atıldı. İyi de para alıyordu ama huzur yoktu. "Bir şekilde ayağımızı yurtdışına atalım, İstanbul bizim geleceğimiz değil" dedik. 2005'in dördüncü ayında bir gittik, gidiş o gidiş...

Fransa bizim için bir kurtuluş oldu. Büyüklerimizin bir kısmı gitmiş, biliyorduk. Bizim için en azından bir özgürlük yeri, baskı eden olmaz. Burada rahatsız ediyorlar, mesela küçük kardeşim Ali Hıdır Göz'ü burada timler kaç sefer arabayla durdurdular, tekmelerle, dipçiklerle vurdular, sakat ettiler; bir kolu şimdi sakat. Onu da bir şekilde Fransa'ya götürdük. Benim ailem, kardeşimin ailesi, bir kız kardeşim; hepsini kaçak yollarla...

Ben ilk olarak '62'de kaçtım, İstanbul'a geldim. Bir hevesti... Babam hasta yatakta... Sait Çolak –Allah rahmet eylesin!– beni aldı, dedi ki, "Hasan kiliseye gidelim." Kumkapı'daki kiliseye gittik, kocaman... Mum yaktık. İlk defa orada kiliseye gittim. Ondan sonra da Fransa'da vaftiz olmaya gittim, Lyon'da.

Vaftiz olduğumda huzur buldum, kendimi güvende hissettim, insan gibi yaşadığımı hissettim. Oysa o güne kadar kendimi ortada kalmışlardan hissediyordum. Nasıl ki, bir deniz topunu atarsın suya, deniz dalga dalga bir o yana bir bu yana çevirir, kendimi hep öyle hissederdim, boşlukta... Babamın ismini aldım: Dikran. Ama nüfusta henüz değiştirmedim, mahkemeye başvuracağım... Çocuklarım da Fransız kimliği aldı, isimlerini değiştirdiler. İsmail'i Samuel, Güven'i Alen, Umut'u Arsen, kızın ismini de Anna yaptık.

Benim eşim de Ermeni, ismi Yumoş, 1967'de evlendik. Küçük oğlum, bir Alevi kızıyla evlendi. Eşim çok karşı durdu. "Kendi kimliğimden olsun" diyordu. Bu konuya çok önem veriyor... Ben de önemsiyorum. Bizim kültür yapımız Aleviyle daha yakın, bir Sünniyle kesinlikle olmaz çünkü onların aile yapıları değişik. Mesela benim kızım Karslıyla gitti. Kaçırdılar daha doğrusu... Hiçbir zaman kabullenemedik.

Ermenistan'da Değil, Dersim'de Yaşamak İsterim...

Burası bizim ata toprağımız. Ben burada nefes alıyorum, huzur buluyorum, sadece bu Munzur suyu, bu vadi, bu hava, bu güneş... Burası 'Ben'im...

Ermenistan bana, "Ermenisiniz, gelin burada yaşayın" dese, valla çok sıcak bakmam. Yaşamadığım bir yer, tedirgin olurum daha doğrusu. Oranın kültürünü bilmiyorum, yaşantısını bilmiyorum.

Ya İsa Peygamber, Ya Hz. Ali...

Fransa'da kiliseye gidip mum yakıyoruz, dua okuyoruz. Dua nedir ki? Ermenice bilmiyoruz, kendi dilimizce, "Ya İsa Peygamber ya İsis Kristos, çoluk çocuğumuza sahip çık!" diyoruz.

Dersim'de de türbelere gidip dua ediyoruz. O inançla da yaşamışız, "Ya Sultan Baba ya Hazreti Ali, ya Muhammed, ya Düzgün Baba, ya Hızır İlyas" diyoruz. Biz her iki inançtan, iki kültürden de beslenmişiz. Biri olmazsa eksik hissederim kendimi...

Burada Alevilerle zaman zaman sorunlar olsa da beraber yaşadığım çocukluk arkadaşlarım bugün beni gördüğü zaman, aynı bir kardeş gibi... O sıcaklık, o his her zaman var yani...

Kaya Yıldırım

Söyleşi
Tarih: 19 Ağustos 2015
Yer: Altınoluk-Balıkesir

Dersimli Ermenilerin 1915 Soykırımında yoğun olarak katliama uğradığı ve yurtlarını, mülklerini kaybettikleri Peri, Çarsancak ve Mazgirt bölgelerinde geride kalanlar oraya yerleştirilen Türk Beylerinin veya topraklara el koyan Ağaların yanında maraba (yarıcı) olarak yaşamını sürdürürler. Kaya Yıldırım ailesinin marabalığında olduğu gibi... Mülk için Alevi-Kürt Ağaların doğrudan işlediği cinayetlerin olduğunu da söylüyor Kaya Yıldırım.

Dersimli Ermeniler iki tertele/soykırım yaşamış bir toplum olarak yaşam mücadelesi verirken, diğer yanıyla da koşullar oluştukça Ermeni Hıristiyan kimliğiyle de buluşmak isterler. Ancak gerek Kilise, gerekse Ermeni cemaati tarafından anlaşılmadıkları ve sahiplenilmedikleri düşüncesindeler.

Kaya Yıldırım bu konuda yaşadıkları sıkıntıyı "her Ermeni Hıristiyan olmak zorunda mı?" sorusuyla dile getiriyor...

Şadili Aşiretinde Ermeniliğimiz Bilinirdi...

1932 yılında Tunceli'nin Kızılkale köyünde doğdum. Annemin adı İnci, babamın Mehmet...

Biz altı kardeşiz. Ancak anneden ben tek çocuğum diğer dört kız, bir oğlan başka bir kadından.

En büyük benim. Kızılkale köyünde bize Kamergil derler. Aslım Ermenidir. Fakat biz Şadililerin içine doğduk, büyüdük. Şadililerdeki ağalar, karakterleri ne ise, aşağı yukarı biz de aynı şeyleri taşıyoruz. Onların eğitimiyle bu seviyeye geldik. Köyde bize Kamergiller diyorlarsa da başka aşiretler bizi Şadili olarak biliyor ancak Şadili aşiretinde de herkes bizim Ermeniliğimizi bilirdi...

Kızılkale'ye yakın olan Lemk bir Ermeni köyüdür. Mal, mülkleri yoktur, yarıcıdırlar. Çarsancak'ın tümü öyleydi, toprakları yoktu, ağalara yarıcılık yaparlardı. Bizim aile de, Lemk köyünde, Kızılkale ağalarından Tosun Ağagillerin yarıcılarıymış. Hadiseden (1915) sonra oraya, onların yanına sığınmışlar, orada kalmışlar.

Dedem "Belek Osman" Osmanlı Ordusunda...

O dönem Ermenileri de askere almışlar, kırımdan (1915) önce... Dedeme "Belek Osman" diyorlarmış, bir kaşı beyazmış... Şam'a sürülmüş... Askerken, Şam düşüp Osmanlı ordusu geri çekilince, bunlar Fransızlara esir düşmüş... Fransızlar bunu Mısır'da bir çiftliğe verip çalıştırmışlar, esir olarak. Barışa kadar Mısır'da kalmış. Sonra hadiseyi (1915 Kırımı) öğrenince memlekete gelmeyip, Fransa'ya gitmiş. Marsilya'da bizim köylüler tarafından görülmüş ve kendisine anlatılmış: "Neyin var neyin yok, ailen de dahil kalmadı, hep dağıldı. Bir kardeşin var, oğlun var; bunlar da Kızılkale'de Tosun-Zeynel Ağagildedirler" demişler. O da bir daha gelmedi. Çok araştırdım, Amerika'da bir yeğenimiz vardı, onun vasıtasıyla Fransa'da defalarca gazetelere ilan verdik, bir türlü izine rastlanmadı.

Dedemin bildiğimiz ismi Osman, bir evvelki ismini bilmiyorum. Ermeni bir aile olmakla birlikte isimlerimiz Türk isimleri... Geriye doğru bir yolculuk yaptığımızda Ermeni ismine rastlamıyoruz. Mazgirt nüfus kütüğünde bile rastlanmadı. 1915-1920 arasını taradık...

Ermeniyiz Ama İsimleri Abdullah, Osman... Öncesi Yok!...

Daha öncesi yok. Ailenin nerede olduğu belli değil. Lemk köyünde Topaloğulları diyorlar. Bizi Müslüman olarak kabul ettikleri zaman da yine bu kaydı alıyorlar. Lemkoğullarından, Topaloğullarından Osman oğlu Mehmet yahut Osman oğlu bilmem kim... Ermeniyiz ama Abdullah oğlu, Osman oğlu vs. Nasıl bir şey böyle?

Kamer ile Osman, Abdullah'ın çocukları, iki kardeş. Geçmişe dair bildiğimiz tek isim Abdullah, ondan öncesi yok. Dedem Osman, 1915 döneminde yaşamış ama ne zaman doğmuş, kimden doğmuş, nerde ne kadar yaşamış, belli değil.

Babam herhalde yaş itibariyle 1900 yıllarında doğmuş. Çünkü bana anlattığına göre "Kırım döneminde 13-15 yaşlarındaydım" diyordu. 1997'de 97 yaşında öldü.

Ağalar Malları İçin Hepsini Kırıyorlar...

Babamın anlattıklarına göre, bir gün Lemk (Güney Harman) köyünün ağaları toplanıp diyorlar ki, "Biz su kanalını açacağız, suyun gelmesini sağ-

lamak için kanalı temizlemek lazım" –Malların üçte biri Kürt ağalarınındır, o köyün–. Bütün marabaları toplayıp götürüyorlar, kanalı temizliyorlar. Halk bir anda bunların etrafını, yolları çeviriyor, Ermenileri öldürmeye başlıyorlar. "Halk" dediğim, ağalar ve adamları. Çevredeki halk da Alevisi, Kürdü buna katılıyor. Oradaki mallardan bir parça da olsa, koparmak için... Bir keçi götürse onun için kâr. Mal için hepsini kırıyorlar!... O arada dedemin babası Abdullah ve bir oğlu vuruluyor. Oğlunun ismini bilmiyoruz.

Ağalar köyün içine gidip, bütün hayvanları topluyorlar ve kendi köylerine, Güney Harman'a götürüyorlar, orada da paylaşıyorlar. Dedem ve Kamer Amcam o zaman askerde olduğu için babamlar burada kimsesiz kalmışlar... O köyde yaşayan Süleyman isminde maraba bir Kürt komşusu, nenemi ve çocuklarını; yani babamı, amcam Kamer'in çocuğunu ve halamı himayesine alıyor.

Amcam Kamer, askerden kaçıp geliyor ve Zeynel Ağagile gidiyor. Zeynel Ağa bunları alıp, Karakoçan'ın Delikan köyüne götürüyor. Orada Hasan Dede ve Süleyman Dede diye iki kardeş var, bunlar Seyittirler, onlardan bunları saklamasını istiyor. "Bunlar Ermeni, Kürtler ve Türkler bunları öldürmeye çalışır ya da askere götürmeye çalışır; bunları saklayın, kimseye zarar vermezler" diyor. Aradan bir ya da iki sene geçiyor, etraf sükûnute kavuşuyor. 1922 yıllarına doğru bir af çıkıyor, o zaman Kamer Amcamız tekrar Zeynel Ağa'nın yanına geliyor, Kızılkale'ye... Babamı, kendi oğlunu ve halamızı yanına alıyor. Orada yaşamaya başlıyor ve o Dede'ye de bağlılığını veriyor. Onları biz halen Pir olarak, Rayber olarak bilir ve tanırız...

Dedemin Rüyası...

Kamer Dedem şöyle bir hikâye anlattı; "Askerdeyken, Ermeni olanları topladılar. Palu'nun Zekirat diye bir köyü vardır, oraya doldurdular. Başımızda da bir sürü asker. Akşam oldu mu isimleri okuyup götürüyorlardı. Bir daha kimse geri gelmiyordu; kırıyorlardı, vuruyorlardı. Hem Alevileri hem Kürtleri... Doğu'da Kürt isyanı başlamıştı, onları da toplayıp getirmişler. Hem onları hem de bizi kırıyorlardı...

Şeyh Sait İsyanından önce (1922-23 yılları) dedem; "Bir gece, ben rüyamda bu Alevi dedelerini gördüm. Bana, 'Sen burada ne arıyorsun?' dediler. Gelip kolumdan tuttular, kapıyı açtılar, bana 'git!' dediler. Ben uyandım rüyamdan. Kalktım, etrafıma baktım, herkes uyuyor. Kapıyı açtım, çıktım dışarı. Beni gören olmadı. Kaçtım askerden, doğru eve geldim. Aileme söyledim durumu. Zeynel Ağagile gittim, Zeynel Ağa beni aldı." –Hasan Ünlü vardı, bilmem hatırlar mısın, bizim köyden milletvekili, benim de sınıf arkadaşım, onun babası bunu alıyor, götürüyor işte– "Delikan'da dedelere teslim etti" derdi.

İşte Aleviliği kabul etme o tarihte başlamış...

Ermeniler Alevi Olamaz mı?...

Alevileşmiştik ama Ermeni kimliğimiz halk arasında biliniyordu. Ermeni olduğumuzu küçükken yavaş yavaş öğrendik. Tabii ki bizde eziklik yarattı, insanlar seni aşağılar, hor görürse, kendinde bir eksiklik hissedersin. Halbuki benim inancım bu adamın inancıyla, yaşantısıyla aynı, neden beni bu kadar hor görüyor? Haa, ırkın ayrılığındandır!...

Emekli olmuşum, İstanbul'da bir kooperatifte çalışıyorum. Kooperatif başkanı bana dedi ki, "Sen Ermenisin." "Doğru, ben Ermeni ve Aleviyim" dedim. "Ermenilerde Alevi olmaz!" dedi. Ben de, "Siz doktorsunuz ama ırkla, dini bilmiyorsunuz. Alevi olmak demek illaki Kürt olmak demek değildir. Kürt olup Muaviye'ye, Yezid'e de inanan veya Hıristiyan da vardır. Ermeni olup Müslüman da, Hıristiyan da vardır. Türk olup Hıristiyan olan da vardır" dedim. "Böyle bir şey olmaz!" dedi. "Siz bunu öğrenin, sonra konuşalım, siz de Çikan aşiretindensiniz" dedim. Sesini çıkartmadı.

Çikan aşireti Dersim'de yaşayan küçük bir aşiret. Onlar da Ermeni, sonradan bizim gibi Müslüman, Alevi olmuşlar.

Her Ermeni, Hıristiyan Olmak Zorunda mı?...

Patrikhane, "Ermeniysen mutlaka Hıristiyan olacaksın" diyor. Bugüne kadar Alevi olarak yaşayan Ermeniler son zamanlarda mecburen vaftiz olmak zorunda kalıyorlar. Neden zorunda olsunlar? Ben ikisini de reddediyorum. Ben, Allah'a bağlılığımı ibadet olarak yaparım. Hangi dilde yaparsan yap... Bunu diğeri belki kabul etmez dolayısıyla beni de kabul etmez. Allah'ın dili yoktur. İmanı da yoktur, kitabı da yoktur. Allah bu kitabı gönderdi, "Allah kitap göndermez" yalandır. Ben öyle inanıyorum...

Ben Ermeni Aleviyim...

Niye kendimi inkâr edeyim ki; ben Ermeni Aleviyim. Benim soyum Ermeniden gelmedir. Bir kayısı ağacının çekirdeğini ektiğin zaman kayısı çıkar. Belki aşılar, başka bir meyve haline getirebilirsiniz ama esas kökeni gene odur, değişmez. Irk değişmez ama inanç her zaman değişebilir. İlerisini görür, daha iyisini görür, daha güzelini görür, oraya yönelir. Bunu da kimse engellememeli ama illaki "Ben seni kendime bağlarım, benim dediklerimi yapacaksın" dersen, o zoraki bir şeydir. Bu da insanlık dışıdır!...

Babam zanaatkârdı; bez dokuyordu, şal ve kuşak dokuyordu. Çok iyi bir çiftçiydi. Bizi severlerdi. Kimse yadırgamazdı, dışlamazlardı. Düğünlerinde, törelerinde, cenazelerde, her yerde onlarla beraberdik. Bir ayrılık yoktu...

Babam Kendi Soyundan Bir Ermeniyle Evleniyor...

Babam amcamın yanına geliyor, sonra da Kızılkale'ye, Tosun Ağa'nın yanına. Kamer amcam oğlu Hüseyin ve babam, üçü bir araya geliyorlar.

Babam önce kendi soyundan bir Ermeni kadınla evleniyor. Kısa bir süre sonra kadın ölüyor.

Babamın da artık yaşı büyüyor, 25-30 yaşlarında –Şeyh Sait hadisesi olmuş– etrafına bakıyor, Sörek'te bir Ermeni kız buluyorlar. Kızın babasıgil vurulmuş, ablası bir Kürtle evlenmiş, kız da ablasının yanında kalıyor. Gidip kızı istiyorlar, kız "evet" diyor. Alevi usulüne göre düğünü yapılıyor. Annemle babamın, benden önce bir çocukları doğuyor, o ölüyor. Annem, benden sonraki bir doğumda ölüyor, annemi hiç görmedim. Annem öldüğünde ben 2 yaşındaymışım. Annemin ailesi tarafından kimse yok, köklerimi bilmiyorum...

Babam gidip bir Alevi Kürt kızı getiriyor bu sefer... Canik köyünde bir Ermeni kız var, gidip onu da getiriyor. Ona "nene" derdik biz, ismi Pembe'ydi; diğer ismini bilmiyorum. Sara hastalığı vardı. Dedim ya, bu sonraki kardeşim de beş tane kız da ondan oldu. O benim üvey annemdir, annem kadar severdim, öldü. Hepimize çok iyi baktı...

Teyzem vardı, Şadilili biriyle evlenmiş. 1938 Kırımında onları Adana'ya sürgün ediyorlar. Sonra onun çocuklarıyla tanıştım; annelerinin Ermeni olduğunu biliyorlar, inkâr etmiyorlar.

'38'de Kızılkale...

1938'i hatırlıyorum. Kızılkale'deyiz, köye gündüz vakti iki sefer asker geldi; konaklamadan, dinlenme yapıp gittiler. Üçüncü gelişlerinde konakladı süvari birliği. Akşamdan bir haber yayıldı, herkes askere bir kap yemek götürecek... Kimi tavuk pişirdi, kimi yoğurt götürdü, kimi de ayran... Askerler yedi, içti; başlarında bulunan subay köyün ileri gelenlerini çağırdı. Gelenlerden dört kişiyi mimlediler. O dört kişiden birisi Veysi Köksal, ertesi gün Mazgirt'e gidecekti, kaçtı!...

Diğerleri; Zülfü Gürgöze –köyün ağalarından–, oğlu Mehmet Ali, Hüseyin Gürgöze ve Zülfü Yeşiltepe, Tosun Ağa ve Zeynel Ağa'nın oğlu –iki gözden de mahrum–. Bunların hepsi sabahleyin Mazgirt'e gidiyorlar. O iki Zülfü de gidip teslim oluyor. Onlar, o gece orada yatıyorlar, sabah bağlayıp götürüyorlar. Aktoprak diye bir mevkii vardı, orada öldürüyorlar...

Oralar Ermeni Toprağı Ama Biz Marabaydık...

Ermenilerin mülkleri kalmamıştı. Köyler kendilerinin değildi ve kendi topraklarında maraba olarak yaşıyorlardı. Mesela Danaburan, Göktepe...

Buralarda hep Ermeniler yaşamış... Eskiden Ermeni toprağıydı oralar ama mülk olarak Türk ağalarınındı.

Biz Ermenilerle Aleviler arasında açıktan dostluk ilişkisi vardı. Gizliden diye bir şey yoktu. Sınıf arkadaşlarım vardı, onlarla çok iyi geçinirdim, çok iyi arkadaştık. 1. sınıftan tut öğretmen okulunu bitirene kadar beraber arkadaşlık yaptığımız insanlar vardı, Kürtler... Bizim köyün insanları...

Bizim dışımızda da Ermeni aileler vardı. Onlar da aşağı yukarı bizim gibi yaşıyorlardı.

Okul döneminde Ermeni ya da Alevi kimliğim nedeniyle hiçbir sıkıntı yaşamadım. Ben, Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü mezunuyum. Ne okul hayatımda ne de öğretmenlik süresi içinde hükümetle ilgili bir probleme rastlamadım.

Ben Hıristiyan Değilim, Bana Silah Vereceksiniz...

Devlet bizim Ermeni olduğumuzu biliyor mu, bilmiyorum. Belki biliyor, belki bilmiyor... Ama tahmin etmiyorum. Çünkü 1920 yıllarında hatta 1930 yıllarında bir kanun çıkarılıyor, Türkiye'de ne kadar gayrimüslim varsa onları kaza merkezlerine, il merkezlerine topluyorlar. Sebep şu; bunlar birer sanatkârdırlar, kimisi demirci, kimisi marangoz, kimisi dokumacıdır... Bu sanatı birleştirmek, yani halka bir şeyler öğretmek için onları merkeze topluyorlar.

O dönemde benim Kamer Dedemi de, Elazığ'a götürüyorlar. Kızılkale'de Mehmet Efendi diye bir adam, Elazığ Valisinin başkâtibiydi. Yanında çalıştığımız Tosun Ağa, Mehmet Efendi aracılığıyla mahkemeden, "Müslüman aile" diye bir karar aldırtırıyor. "Bundan sonra kimse sana bir şey diyemez" diyor Kamer, dedeme...

Hüseyin Amcam da '36'da askere gidiyor. Ona silah vermiyorlar, Diyarbakır'a gönderip hastanede çalıştırıyorlar. Amcam, "Ben Müslümanım, ilamım var, Hıristiyan değilim, böyle askerlik yapmam, bana silah vereceksiniz" diyor. Araştırma yapıyorlar, Müslüman bir ailenin çocuğudur diyerek silah verip birliğe gönderiyorlar.

Çocuklar veya Torunlarda Ermeniliğe Dair Bir Sorgulama Yok...

Bizim ailede, çocuklarda, torunlarda Ermeniliğe dair bir sorgulama yok. Hepsi eğitimli, böyle sorgulamaları çok basit görüyorlar, kimse bunlarla uğraşmıyor. Birisi bana Ermeni demiş, dememiş hiç umurumda değildi, varsın söylesin! Ya şimdi, zaten kökenimiz budur. Kamer Dedemin bağlı olduğu aileye "Keşişgiller" diyorlar...

Damda Aşık Oynuyorum, Beni Evlendirecekler...

14-15 yaşlarındaydım... İlkokulu bitirmiş, öğretmen okulu imtihanını kazanmış, okula gideceğim zamanı bekliyordum. Aile biraz kalabalık, kadın sayısı az... Amcamın karısı ile üvey annem var. Eve bir hanım lazım. Bunun için, evde kim büyük; ben... Beni evlendirecekler... Bir gün amcamın karısını alıp amcasıgile götürme görevi verdiler bana. Çok küçüğüm, damın üstünde aşık (kemikle oynanan bir oyun) oynuyoruz. Kıza söylemişler, gelmiş beni görmüş, bakıp bakıp kaçıp gidiyor. Oradan birisine, "bu kız kimdir, niye böyle kaçıp gidiyor?" diye sordum, kimse bir şey söylemedi. Babam ısrar ediyor; "sen illaki evleneceksin, ben o kızı getirecem sana!" diye. "Baba etme, eyleme, ben okula gidiyorum." Yok! Gittiler, getirdiler. O da Ermeni soyundan... Anlatabiliyor muyum?...

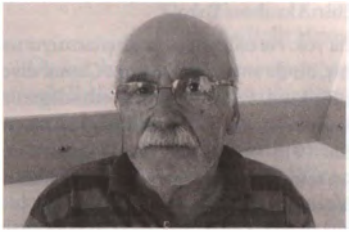
İşte hikâye budur...

Ermenistan'a Gitmeyi Asla Düşünmem...

Çocuklarımın hiçbirinde, evlilik yaparken "Ermeni olacak" diye bir ısrarımız olmadı. Bizden sonra durum değişti. Onlar kendi köklerini araştırıyorlar, okuyorlar. Bütün olayları benim bildiğim kadar onlar da biliyor. Toplumun bir parçası gibiyiz...

Ermeni Soykırımı tezlerine, tarihin akışına göre diyorum ki; o dönemki Fransızlar ve İngilizlerle doğunun bugünkü hikâyesi benzer bir konudur. Doğudaki insanları gruplaştırmak, bölmek, parçalamak, onları daha güzelce soyabilmek, onlardan faydalanmak!... Bugünkü durum gibi... Nasıl bugün Kürtleri kışkırttılar, silahlandırdılar Amerikalılar, bir nevi Türklerin başına bela ettiler, kendi başlarına da bela açtılar! Bak hem onlardan ölüyor, hem bizden ölüyor... Yazık günah! Medeni bir vaziyette çalışın, okuyun, kültürünüzü yükseltin. Mecliste aklınızla, fikrinizle gücünüzü gösteri ; alacağınız varsa ordan alın. Silaha davranmaya ne gerek var? Sen de ölüyorsun, o da ölüyor!...

Ermeni kimliğim nedeniyle Ermenistan'a gitmeyi asla düşünmem. Türkiye'den çok daha farklı, gelişmemiş bir toplum. Ordan kaçıp buraya geliyorlar, orası daha aç. Gezmek için düşünürüm. Dünyanın öbür taraflarına da gitmek istediğim gibi. Ailede Kamer Dedem de dahil kimse Ermenice bilmiyordu, konuşmuyordu. Babam ise unutmuştu ama küçükken konuşurlarmış. Kiliseye bir sefer Elazığ'da gittim. Mardinli Süryani bir papazı vardı. Sadece görüşmek için gittim, köklerime dair değildi görüşmemiz...

Mehmet Bağlı

Söyleşi
Tarih: 19 Ağustos 2015
Yer: Altınoluk-Balıkesir

Mehmet Bağlı pek çok Dersimli Ermeni gibi Ermeniliğini bilen ancak Alevi inancına tabi olarak yaşamını sürdürmektedir. Alevi inancına tabi olması ve neredeyse yaşamında Ermeniliğe dair hiçbir sembol, ritüel olmamasına rağmen "Fille" kavramına yüklenen ayrımcı ve ötekileştirici kötülüğe maruz kalmaktan kurtulamadığını anlatarak bir gerçeğe dikkat çekiyor. Öte yandan Ermenilerin köklerinden kopmalarının "korku" ve zorunluluk ile ilişkisi üzerine düşünmeyi sağlıyor...

Babası Kirkor, Kendisi Ahmet.

1945 yılında Mazgirt'in Örs köyünde doğmuşum. Annemin adı Fatma, babamın Ahmet. Anne tarafım Nazımiye-Hakisli, Mirak aşiretindendir, dedemin ismi de Kirkor'dur. Baba tarafım ise Mazgirt Bağınlıdır. Onun da babasının adı Kirkor. Bağın'dan Örs'e gelip yerleşmiş ama nasıl olmuş ayrıntıları bilmiyorum. Orada ağa takımı dedemi öldürmüş, nedenini de ölüm tarihini de bilmiyorum, araştırmadım da. Ancak her iki dedem de Örs'te marangozluk yapmışlar.

Babam 1913 yılında doğmuş. Dedem öldürüldüğünde babam 7 yaşındaymış, başka kardeşleri var mıymış bilmiyordu. Hiç açmazdı bu konuları. Babası öldürüldüğünde Basu köyünde bir Türk ağa yanına almış, 12 yaşına kadar orada kalmış. Sonra bir kış günü Elazığ'a kaçmış, soğuktan bütün tırnakları dökülmüş. Hastaneye yatırmışlar, iyileşmiş, oradaki tanıdıklar sahip çıkıp bir marangoz ustasının yanına işe vermişler. Baba mesleğini devam ettirmiş ve Ahmet Usta olmuş. Ermeni ismi yok, babası Kirkor, kendisi Ahmet.

Babamın Hiçbir Akrabası Yok...

Babamın annesi ise hiç piyasada yok. Ne olduğunu biz de çözemiyoruz bir türlü. Yani bir tek babam kalmış, bir de amcasının torunu Cemal diye biri varmış. Sadece o ikisi kalmış. Bir kısmı Fransa'ya gitmiş edindiğimiz bilgilere göre; o da onun bunun aktarımıyla. Yani babamın hiçbir akrabası yok. Bu konuları hiç konuşmazdı. 1915 Kırımı olduğunda annem de babam da çok küçüklermiş. Onun için hiç detaya girmiyorlardı, bilmiyorlardı!... Biz de başkalarından öğreniyoruz bu tür şeyleri.

Mesela, annemin göbek adı Altun idi. Kendi aramızda öyle çağrılırdı. Annemin babasını değil ama annesini tanıdım, onların da isimlerini bilmiyorum ve hiç merak etmedim... Bizde de bir eksiklik var!... Biz de o ölene kadar ne merak ettik, ne de sorduk, iyi mi?...

Annem de Babam da Alevi İnancını Benimsemişlerdi...

Bizim oralarda Kürtçe konuşulur, bize de "Heme Fılle" derler, yani Ermeni Ahmet. Ermeni olduğumuzu söylemeye gerek yoktur, herkes bilir ne olduğumuzu. Annem de babam da Alevi inancını benimsemişlerdi. Kirkor Dedemler nasıl yaşamışlar bilmiyorum. Alevi toplumu içinde yaşıyoruz "Dede"lerimiz var. Şadıli, İzollu, Hıranlı aşiretleriyle yakınlığımız var. Kız alıp, kız vermişiz ama biz bir aşirete mensup değiliz.

Ermeniliğin ne olduğunu, ritüellerini, nasıl inandıklarını bilmiyoruz. Tek bildiğimiz İsa var, Muhammed var. Dili bilmiyoruz, evimizde Ali'den başka bir simge, resim yok.

Alevi Olmuşuz Ama Olduğumuza da Pişman Olmuşuz...

Alevi felsefesini insan odaklı olduğu için çok severim ancak Alevi olmuşuz ama olduğumuza da pişman olmuşuz. Onlar tarafından da horlanıyoruz. Alevi toplumunu bilinçli biliyordum ama değillermiş. Onlar daha da ayrım yapıyorlar. Bir Sünni bize nasıl davranıyorsa, bir Alevi de o şekilde davranıyor. Benim cinsimi, ırkımı, cibilliyetimi ne yapacaksın? Salla gitsin! Sen benim insanlığıma bak! Benim sana karşı görevim nedir? Ben sana nasıl davranıyorum? Yani kendilerine de yazık ediyorlar, bize de...

Ermeni kimliğimizi sahiplenmek gibi bilinçli bir çabamız olmadı ama Ermeni olduğumuz bilinirdi. Çocuklarımıza da Ermeni ismi koymayı hiç düşünmedik, aklımıza da gelmedi. Aslında korkmak da var, kopmak da var. İnsanların gözüne batıyor, öcü gibi düşünüyorlar. Mesela annemin okuma yazması yoktu ama o kadar korkmuşlar ki, kimliğinde babasının adının (Kirkor) yazılmasından çok korkuyordu. Ben "Keko" yaptım annemin kimliğindeki babasının ismini. İnandı mı bilmiyorum ama rahatladı.

Çocuklarımın Ermeni Kimliği ve İnancıyla İlgili Hevesleri Olmadı...

Üç kız, bir erkek dört çocuğum var, onların da Ermeni kimliği ve inançla ilgili hevesleri olmadı. Kendi kafalarına göre gidiyorlar, karışmıyorum, nasıl istiyorlarsa öyle yaşasınlar.

Dersim Ermenileri Derneği'nden bir arkadaş bana, "Yav, niye Ermeni olmuyorsun?" diye sordu. Ben de, "Ula ben, Ermeni oldum, kırıldım, Alevi oldum, kırıldım, Sünniliği de ben benimsemiyorum, böyle iki arada bir derede kalayım, daha iyi, kimseden bir hayır görmedim, nereye gitsen aynı şey, değişen bir şey yok" dedim. Ermeni Derneği kuracaksın da ne olacak? Nereye varacaksın? İnsanlığa bir hizmetin varsa olabilir. Orada her zaman varım.

Altun İlbin

Söyleşi
Tarih: 4 Şubat 2014
Yer: İstanbul

Dersimli Ermenilerin büyük bir bölümü oranın kadim halklarından olmakla birlikte pogrom ve soykırım zamanında başka yerlerden gelip aşiretlere sığınan aileler de vardır. Altun İlbin'in anlatımında "Manukgil" olarak bilinen ailesinin Diyarbakır'dan geldiği anlatımı bunu doğruluyor.
Altun İlbin, 95 yaşında olmasına rağmen son derece berrak bir bilince sahip. Onunla söyleşimizi kızı Gönül Kamer'le birlikte gerçekleştirdik.
1915'i hatırlamasa da 1937-38'in bütün aşamaları ve kişilerine dair önemli bir hafızaya sahip. Vank Keşişi, Sey Rıza, Kamer Ağa, Fındık Ağa gibi kişileri tanımış ve Dersim'de Ermeniler ile Alevilerin ilişkileri hakkında yaşam deneyimden hareketle anlatımlarda bulunuyor...

Ermenice Biliyorum, Kırmançki de Biliyorum...

Annem Güzel, babam Mustafa Çolak... İki tane nenem vardı... İkisinin de mezarı Kütahya'da yan yanadır... "Garip mezarı" diyorlar... Sürgündük orada...

Ağdat Güzel Bir Köydü...

Dersim'in içi değildi. Ağdat, oturduğumuz köydü. Kamer Ağa'nın köyü ama onların çoğunu '38'de kırdılar! Askerî harekât yaptılar... Birileri İsmail Hakkı Bey'i [üsteğmen] öldürdü. İsmail Hakkı Bey öldürülünce, o aşiretin adamlarını kırdılar. O kırım zamanında ben Ağdat köyündeydim, daha gelin olmamıştım. 13-14 yaşlarında vardım. Kendimi hissediyordum, biliyordum kendimi... İyiyi kötüyü biliyordum...

Biz o zaman dört kardeştik herhalde... İki oğlan bir de Nare isminde kız kardeşim vardı. Kızamık çıkarmıştık... Babaannem banyo yaptırırdı

bize... Ağdat güzel bir köydü. Epey de nüfusu vardı. Her şey o Kamer Ağa'nın elindeydi; Varlık, yokluk... O Kamer Ağa kime ne derse o olurdu. Aleviydiler. Onlar Yusufan aşiretindendi. Önceden Kamer Ağa iyiydi, sonra kötüleşti...

Bize "Manukgil" Diyorlardı...

Anne babam Ağdat'a Çüngüş'ten (Diyarbakır) gelmişler. Çüngüş'e de başka yerden gitmişler. O zaman Ermenileri kırıyorlarmış ya!... Oraya gitmişler, oranın sahibi olmuşlar.

Bize o zaman "Manukgil" diyorlardı. Dedemin adı Manuk, babamın adı Mardik'ti. Sonra değişti babamın adı, nedense Mustafa oldu. Unutuyorum bazen... Gece düşündüğüm zaman boncuk gibi aklıma geliyor. Mesela, amcamın adı Epil'di, büyük amcamın adı Serop'tu. Babamın adı Mardik... Üç kardeş...

Halalarım da vardı, biri Cuhar biri de Hırte'ydi. Onlar Türkçeyi bilmiyorlar, Ermenice konuşuyorlardı. Öyleydi yani... Hepsi Ağdat'ta yaşıyorlardı.

Ama bizim dışımızda da yedi sekiz ev (aile) Ermeni vardı Ağdat'ta.

Hepsi kendi aralarında Ermenice de konuşuyorlardı, Kırmançki de. Ben de Kırmançki biliyorum. Konuşayım sana;

-Kotira yena? (Nerden geliyorsun?)

-K. G: Ez çexora yen. (Ben evden geliyorum.)

-Çexora yena? (Evden mi geliyorsun?)

-K. G: Heya. (Evet.)

-Xêrama! (Hoş geldin!)

-K. G: Xêr mendime. Tu çena kamia? (Hoş bulduk! Sen kimin kızısın?)

-Ez çena Mustafa'yo. (Ben Mustafa'nın kızıyım.)

-K. G: Sımayra çe kam vane? Sıma kamci aşirera? (Size kimin ailesi diyorlar? Siz hangi aşirettensiniz?)

-Ma çe Manukrayme, Aşira ma Hermeniona. (Biz Manuk'un ailesiyiz. Ermeni aşiretindeniz)

-K. G: Nıka mıre tene zone Hermeniyo keseybike. Yeno tu vir? (Şimdi bana biraz Ermenice konuş, hatırlıyor musun?)

Aklımda kalmamış ki, sana ne konuşayım.

-K. G: Vaze, mıra persbıke! Tu laze kamya? (Söyle, bana sor! Sen kimin oğlusun?

-Kimin Axpariğisin?

- (...)

-K. G: Çenekonire sevani? Çeneke cıka zone simade? (Kızlara ne diyorlar? Kız ne demek sizin dilinizde?)

-Çenekera, "Ahçik" vatene. (Kıza "Axçik" diyorduk.)
-K. G: Axçik?
-Heya (Evet.)
-K. G: Mua xora sima sevateni? (Annenize ne diyordunuz?)
-Mayrık.
-K. G: Mayrık?
-Heya. (Evet.)
-K. G: Piye xore? (Babanıza?)
-Piye xoreki... (Babamıza da...)

Kardeşlerimin adı Hıdır ve İsmail. Ama onların Ermenice adları vardı. Neydi ya?... Hatırlayamıyorum! Acaba yok muydu?... Benim ve kız kardeşimin adı Ermenice: Altun ve Nare.

Ağdat da Biz ve Aleviler Vardık...

Çok iyiydi ilişkimiz, kimse birbirine hain gözle bakmazdı. Öyleydi işte... Herkesin inancı, yaşamı kendineydi... Hızır Orucu tutarlardı, Ana Fatma'ya dua ederlerdi. Bizim de oruçlarımız vardı. İsa Peygamber'e dua ederdik...

Vank Kilisesi'ne Giderdik.

-K. G: Ma, devo Ağdat'te kilise Hermeniyu est bi? (Ağdat köyünde Ermenilerin kilisesi var mıydı?)
-Tabii! Heya (Evet.)
-K. G: Çütir bi? Hela mıre kesey bıke! Çütır kilisebi? (Nasıldı? Hele bana anlat! Kilise nasıldı?)
-Kilise ma Kilise Vank bi. Vank'ı biliyor musun? (Kilisemiz, Vank Kilisesiydi.)

Vank Kilisesi'ne gidip geliyorduk. Ben de gittim. Küçüktüm; annem, babam, kardeşim birlikte gittik. Oraya "Vank" diyorlardı... Kilisenin Keşişi vardı, uzun sakallı... "Keşiş" diyorlardı. Adı söylenmezdi.

Genellikle sonbaharda gidilirdi. Annem, babam ibadet ederdi orada. Bazen de Keşiş köyümüze gelirdi. O zaman herkes hürmet ederdi. Kamer Ağa çoluğunu çocuğunu hepsini yıkardı, hizmetini yapardı ki; Kiliseden Keşiş geliyor!... Çok saygı gösterirlerdi. Keşiş ayrım yapmazdı, herkesin evine de giderdi.

Evlilikler, Musahiplik, Kirvelik...

Ermeniler Kürtlere, Türklere kız vermezlerdi. Kırmançlar da Ermenilere kız vermezdi. Töreleri böyleydi. Ne kız alır ne de verirlerdi. Kendi içinde evleniyorlardı.

Ermenilerde de sünnet vardı. Kardeşlerim de sünnet oldu. Sünnet düğünü de yaptık. Kirvesı vardı, Hıdır isminde biriydi.

Ermenilerde de musahiplik var tabii. Her yerde vardı. Hem Kırmançlardan, hem Ermenilerden musahip tutarlardı. Evlilik olmazdı ama musahiplik olurdu. Kirvelik tutarlardı. Böylece birbirine yakın olurlardı, birbirlerine sırlarını söylerlerdi. Düşmanlık olmazdı... Çok değer verirlerdi... Öyleydi yani... Şimdi öyle değil...

Biz Dokuma Yapardık Ama Marabaydık...

Mekik vardı, dokuma yaparlardı. Halı, kilim, kalın kumaş dokurduk. Ben dokurken Ermenice türküler söylerdim ama şimdi aklımda kalmamış... Dokuma yapardık... Zanaatkârlardı Ermeniler ama hepsi marabaydı Ağdat'ta. Evleri yoktu, sonradan oldu.

Kütahya'ya Sürgün...

Fındık Ağa asıldığı zaman biz Ağdat'taydık. Herkes çok üzüldü. Her şey çok kötü oldu. Biz hiçbir şeye karışmadık. Sonra sürgün başladı. Devlet bizi götürmesin diye Serop Amcam oğluyla birlikte dağa kaçmıştı. Sonradan babam onları dağdan indirdi. Ama onları sürgün etmediler.

Asker geldi, bizi evlerden topladı, götürdü. Kesrik diye bir yerde topladı. Bir süre kaldık. Oradan da dağıttı. Kara trenlere koydular... Onun türküsü var: "Gelmez olaydı kara tren" diye türkü söylerdiler; biliyorum onu...

Kütahya'da Türkler yaşıyordu. Kürtler, Ermeniler yaşamıyordu orada. Oranın hükümeti babamın adını değiştirdi. Babamın adı Mardik'ti. Değiştirip Mustafa yaptılar ama bizimkiler Müslüman olmadı, camiye gitmiyorlardı. Oradaki Türkler çalışmışlar ki, bu babama tavşan eti yedirsinler. Babam da demiş: "Ben o köpeğin etini yemem!" yani Müslüman olmadı!...

Kütahya'da kiremit ocağı vardı. O kiremit ocağında beyimle babam çalışıyorlardı, kimseye muhtaç olmuyorlardı. Ben de yetiştim onlara. Hiç aldırış etmiyorduk. Bu Kürttür, bu Türktür...

Okula da Kuran kursuna da gitmedim. Kardeşlerim okula gittiler. Bizden başka sürgün edilip de gelen Kürtler de vardı. Orada epey kaldık. Biz Kütahya'nın Emet ilçesindeydik, eşimin ailesi de Gediz'deydi. Onlar da Ermeni... Tabii ben genç kızdım. Orada evlendim. Eşimin adı Arif'ti, onun Ermenice adı Sarkis'miş. Onlar Ağdat'tan komşularımızdı. Ben genç kızken beni almak isteyen çoktu; Kırmançlar, Türkler... Ama kendi milletimden birini aldım. Yok, zoraki değil, benim de gönlüm vardı. İşte orada evlendik. Gediz'in Yoncaağaç köyünde büyük kızım dünyaya geldi.

Sonra af çıktı (1947). Biz Gediz'den geri Ağdat'a döndük. Geldik ki viran... Yok olmuş köy, her şey... Köy, köy değil!...

Milletin (sürgün edilenler) çoğu geri döndü Dersim'e ama dönmeyenler de oldu. Ermenilerin de bir kısmı dönmedi... Biz döndük, babamın mezarı Ağdat'tadır. Kaldık oralarda bir süre. Sonra İstanbul'a göçtük. Çocuklarım, torunlarım var... Selvi, Gönül, Nurcan, Musa, Murat...

Ermeni Tertelesi...

Önceden de tertele olmuş; Ermeni Tertelesi. Bizimkiler anlatıyordu, hatırlıyorum... Büyükler kendi aralarında Ermenice anlatıyorlardı. Bize doğrudan anlatmıyorlardı ama ben anlıyordum. Ermeni Tertelesinde Çüngüş'teler bizimkiler... Manuk Dedem kurtulmuş, çocuklarını almış gelmiş Dersim'e...

Sey Rıza Ermenileri Korumuş...

Sey Rıza tekrar dünyaya gelsin. Sey Rıza gibi adam mı vardı? Tanıyorum. Bizim evimize gelirdi. Kamer Ağa'yla arası çok iyi sayılmazdı sanki... Sey Rıza sayesinde kimse bize bir şey demiyordu.

Hükümet Sey Rıza'ya, bir de Kamer Ağa'ya soruyor: "Silahlarınızı Ermeniler mi yapıyor?" diye. Sey Rıza "Biz onların maiyetinde yaşamıyoruz, onlar bizim maiyetimizde yaşıyorlar. Onların bir suçu yok!" demiş. Bizimkileri korumuş yani... Babamlar ustaydı, her işi beceriyorlardı, tüfek bile yapıyorlardı ama geriye bir şey kalmadı...

Munzur Suyu, Halvori

Gönül Kamer

Söyleşi
Tarih: 4 Şubat 2014
Yer: İstanbul

Gönül Hanım Altun İlbin'in kızı. Annesine eşlik ederken onunla da söyleşi yaptık.
Gönül Kamer, annesinden aldıklarıyla Ermeni kimliğini oluşturmuş ve onunla var olmaya çalışıyor. Tabii bu son derece kozmopolit bir kimlik... Dersim'de Ermenilerle Alevilerin iç içe geçmiş inanç ritüellerini taşırken, İstanbul'da ibadet için gittiği kiliseyle yeterince bütünleşemiyor.
Aslında o, Dersimli bir Ermeni olarak tam Dersim'e benzemekte; biraz Alevi/Kızılbaş, biraz Hıristiyan, biraz Ermeni, biraz Kürt ve biraz da Zaza/Kırmanç. Tüm politik zorlamalara rağmen hangisinin nerede başlayıp nerede ayrıştığı, pek de net olmayan bir iç içe geçmişlik hali...

Bilirdim ki, Onlar da Bizim Akrabalarımız...

1958 Tunceli'nin Mameki mahallesinde doğmuşum. Babamın ismi Arif, annemin Altun. Beş kardeşiz. Ermeniceyi aile içinde konuşurduk ama biri geldiğinde konuşmazdık. Bir de annemin tarafına hitap ederken "Manukgil" derlerdi, oradan anlardım ki, biz bir azınlık grubuz, farklıyız... Aile içinde bu şekilde öğrendim. Okula gittikten sonra, 4. ya da 5. sınıfta daha iyi anladım bunu...

Ailemizde Ermeni kimliğini çağrıştıran ve bizde yerleşen bazı isimler hatırlıyorum: Mesela Manuklar vardı. Köydeydik; "Useman!" "Manogil..." denildiğinde anlıyordum ki bizlerden bahsediyorlar. Biliyordum ve unutmuyorum... Çolaklardan, Devletlilerden bahsederlerdi. Bilirdim ki, onlar da bizim akrabalarımız...

Babam...

Babam 1966 yılında öldü. Hayal meyal hatırlıyorum. Hiçbir anım yok ona dair. Babamların yaşadığı köy Ağdat, ben hiç görmedim Ağdat'ı.

Mazgirt'te de yaşamışlar. Amcalarım ise Şorda köyünde yaşıyorlarmış... Bir süre babamgil de orada kalmış, sonra ayrılmış...

Babam köy işlerini sevmez, tüccarlık yaparmış... Amcalarımdan biri orada marabalık yapıyormuş, diğer amcam ise yurtdışındaymış... Babam, cevizin çok olduğu yerlerde gezermiş; ceviz ve kereste tüccarlığı yaparmış... Bu nedenle üç ya da altı ayda bir eve gelirdi, onun için de babamı fazla hatırlamıyorum, görmezdim. Bir gün işten gelirken yolda öldü...

Seyit Rıza, '38 ve Atatürk...

Ağdat'a dair anılar daha çok dedemler üzerinden aktarıldı bize. Anneannem Ağdat'ı şöyle anlatırdı; "Çok güzel bir köy, biz orada dünyaya geldik. Fındık Ağagille şunları, Kamer Ağagille bunları yapardık.."

'38'i ise şöyle anlatırdı; "Mahkemede hâkim, Ermeniler hakkında ağalara sormuş; 'Bu silahları siz mi Ermenilere emir vererek yaptırıyorsunuz yoksa onlar kendileri mi yapıyorlar?' Tabii o zaman Kamer Ağa demiş ki; 'Onlar bize emrediyorlardı, biz yapıyorduk.' Sonra, Seyit Rıza da demiş ki; 'Hayır, onlar bizim baskımızın altındaydı, bizim köyümüzdeydiler, biz onlara emrettik, onlar da yaptılar. Onların bir kabahati yok...'" Evet, bu şekilde, bunu her zaman konuşurlardı.

Anneme de bazen sorardık; "Anlat!" diye. Annem korkardı, anlatmazdı; korku vardı üstünde. Bilhassa eşim çok takılırdı; "Anlat!" diye. "Amannn!" derdi, "N'apacan sen?" söylemezdi yani. Yaşlandıktan sonra, şimdi anlatıyor ama eskisi gibi hatırlamıyor...

Hatırladıkları ise çok ilginç! Mesela Elazığ'da toplandıklarını, sonra kara trene bindirildiklerini, Elazığ Kesrik'te bir süre kaldıklarını... Seyit Rıza'ların asıldığı dönem annem Elazığ'daymış...

Diyor ki; "Biz bağların arasından seyrettik. Atatürk geldi, foterli şapkası ve uzun çizmeleri vardı. Babam, 'Sakın gitmeyin oralara!' dedi. Biz kaçtık, bağların içinden amcamın kızıyla seyrettik. Atatürk'ün gelişini ben gördüm, konuşmalarını oradan dinledik."

"Ermeni Olduğunuz İçin Sizi Yaşatmazlar..."

Annemler oradan Kütahya'ya sürgüne gönderilmişler. Babamla da Kütahya'da evlenmişler. Ablam orada doğmuş. 11 çocuğu olmuş annemin ama kızamıktan 1 yaşında, 2 yaşında ölmüşler. Orada kardeşlerimin mezarları var. Ben Tunceli doğumluyum.

Babamın gerçek adı Ermenice Sarkis. Kütahya'ya sürgün giderken oradaki nüfus müdürü, "Biz bu isimleri değiştirmezsek, sizi burada Ermeni olduğunuz için yaşatmazlar, isminizi değiştirmek zorundayız" demiş. Böyle değişmiş ailemizi isimleri ve kütüğümüz...

Ben amcamların isimlerini hatırlıyorum: Miran, Nişan ve babam Sarkis ile birlikte üç kardeşler. Miran Amcamın ismi Mehmet Ali, Nişan Amcamın Ali, babamın da Arif olmuş. Dedemin adı da Oynu'ymuş, İbiş olmuş. Kadınların isimlerini pek bilemiyorum, duymadım. Anneannemin adı Güzel.

'38 sürecinde Dersim'de pek çok insanı kırıyorlar ama Ağdat'taki Ermenileri sadece sürgüne gönderiyorlar. Bunun nedenini tam olarak bilmiyorum.

Vaftiz Niyetine...

Ağdat'ta ibadetlerini nasıl yaptıklarını anlatırlardı. Bayramlarını kutlar, Hızır orucunu, 12 İmamları tutarlarmış. Paskalya yani yumurta bayramı yapıp, yumurtalar pişirip, renk renk boyayıp gelen misafirlere ikram ederlermiş.

Köyde kilise var mıymış bilmiyorum ama Vank'taki kiliseye gittiklerini anlatmışlardı. Gidip, mum yakıp ibadet edip geliyorlarmış. Onların hepsi de vaftiz olmuşlar ama bizler olmamışız. Annem derdi ki; "Biz o sudan getirmiş, sizleri yıkamışız..." Artık o su nasıl bir suysa!... Tabii kiliseden getirmişler, gizli olarak o suyla bizi yıkamışlar. Herhalde vaftiz niyetine bunu yapıyorlar... Bizler de çocuklarımızı vaftiz etmedik.

Ablamın ve ağbimin çocukları vaftizli. Hepsi de ismini değiştirmiş, yurtdışındalar. Orada daha rahat değiştiriyorlar tabii. Abim ismini değiştirmiş. Oğlu babamın ismini alıp Sarkis olmuş. Ablamın eşi Süryani ama çocukların isimleri Türk ismi, kütüklerinde de Süryani diye yazıyor.

Bakırköy'de teyzemin evine gittiğimi hatırlıyorum, ismi Alis'ti. İki tane oğlu vardı, hep Ermenice konuşurlardı. Ben anlamadığım için benimle Türkçe konuşurdu. Teyzemgilin çocukları biraz büyüyünce Fransa'ya göç ettiler. Eniştem o zaman çok zengindi. Şimdi düşünüyorum da; fötr şapkalı adamlar gelirdi teyzemgile, ben onların Yahudi olduğunu sanıyorum.

Teyzem, annemin en küçük kız kardeşiydi, ismi Elif'miş. Eniştemle kilisede evlenmiş ve adı Alis olmuş. Eniştem Arapkirli, orada evlenmişler sonra İstanbul'a yerleşmişler... Annemler ve teyzemler, sürgünden döndükten sonra Ağdat'a yerleşmişlerse de orada fazla kalmayıp Mazgirt'e gitmişler. Bir süre sonra babam evini ayırmış, Tunceli Merkez'e yani Gazik'e yerleşmiş...

Bizimkiler Anlatamıyordu, Ben Anlattım...

1915 Tertelesine dair bize aktarılan pek bir şey yok. Anlatmıyorlardı, hep bir korku vardı içlerinde. Mesela dedemin babası vurulmuş. Gene dedemin akrabaları var, Yusuf Çolak. Onun kabilesi, babası, anası vu-

rulmuş. Tunceli'deyiniş, akrabası olduğu için dedem gidip getirmiş ve kendi soyadını verip evlatlık edinmiş... Daha sonra annemin amcası da kızını vermiş. Yusuf Çolak'ın ailesi Ermeni Mirakyanlar'dan... Annemin tarafı Mirakyan. Baba tarafım Cüngüş'ten gelme. Ancak anne tarafım da oradan gelmiş ki; akrabalar. Çünkü benim amcam, babam, anneannemi "dayı kızı" diye çağırırlardı. Ama onların atalarını bilemiyorum. Çok anlatmıyorlardı bize, korkuyorlardı. Ben çocuklarıma, eşimin ailesine rahatlıkla anlattım.

Babamın sağlığında bizim ev hep doluydu. Gizli gizli ibadet yapıyorlardı da ben hatırlamıyorum. Evlerde toplantılar yapıp, konuşurlarmış. Bâki Devletli gibi büyükler bir araya gelir, onlar ne derse öyle olurmuş. Ama şimdiki gençlikte, kimse kimseyi tanımıyor. Asimile olmuşlar, bilmiyorlar yani. Eskiler daha bağlıydı birbirine...

Aleviler İçerisinde Daha Rahat ve Özgürüz...

Bizden sonraki, yani üçüncü kuşağın, son zamanlarda yeniden kendi kimliğini ortaya koyma süreci başladı. Bunu Kürt meselesi etkiledi. Kürtlerin böyle mücadele etmesinden bizimkiler de biraz cesaretlendiler, etkilendiler. Herkes kendi kimliğini açıklıyor, mücadelesini veriyor... Bizim gençlik de yeni yeni başladı kimliğini tanımaya. Hrant Dink'in de bunda büyük etkisi oldu; ona da çok üzüldük. Ancak bence Kürt meselesinin etkisi büyük...

Çevremizde, eskiden bizi Alevi ya da Kürt bilen insanlar, Ermeni olduğumuzu öğrenince tepki vermiyorlar, normal karşılıyorlar. Ama şimdi oturduğumuz bu binada, Ermeni olduğumuzu bilseler bize selam vermezler. Çevremiz hep Sünni Türk. Irkçılık yapıyorlar, milliyetçiler. Komşulukları çok iyi ama bilseler gelip gitmezler. Ne anneme, ne de kardeşime bakarlar. Dolayısıyla, Aleviler içerisinde daha rahatız, daha özgürüz. Alevilerden hiçbir zaman gizlenmedik.

Kiliseye Gidiyorum Ama Duaları Bilmiyorum...

Kiliseye gidiyorum ama sürekli değil. Orada kendimi eksik hissediyorum. Çünkü duaları bilmiyorum. Kitap aldım, öğrenmeye çalışıyorum; onların yaptıkları şekilleri yapmaya çalışıyorum ama duaları bilmeyince de yapacağım hareketi bilmiyorum. Kilise cemaati üzülerek bakıyor, hani ezildiğimizden dolayı... Başka ne yapabilirler ki, ne diyebilirler ki! Biz asimile olmuşuz. Bu bizim de suçumuz değil, bu devletin getirdiği bir şey, yani korku...

Ben daha rahat davranıyorum. Mesela iki çocuğum var, Alevi isimleri taktım. Küçük oğlum Baran, kızım Ruken Gizem. Torunumun adı da

Devin Olida. Hem Ermeni ismi hem Kürt ismi... Olida, bizim Kürtçede "Allah verdi" yahut "Ali verdi" anlamına geliyor; Devin de Ermenicede "şiir" anlamına geliyor, torunumun adını da öyle koyduk.

Oğlum, annesi Ermeni, babası Alevi Süran aşiretinden bir akrabam ile evlendi. Amcamın torunuydu; tam bir mozaik... Çocuklarım, Ermeniliği de Aleviliği de seviyorlar ve Kürtlüğü de savunuyorlar. Eşim de aynı şekilde düşünür. Adıyamanlı bir Alevidir eşim. Zaman zaman söylenir, "Sizinkiler neden kendi kimliğini saklıyor, neden bu kadar asimile olmuşlar? Neden bu kadar korkuyorlar, anlatmıyorlar? Neden dönmüyorlar kendi özüne?" diye. Bazen geçiştiriyorum, "Seni ilgilendirmez!" deyip susturuyorum. Ama eşim çok anlayışlı ve iyi bir insan...

Dersim'de Aleviler ve Ermeniler Her İki Kültürü de Yaşıyorlar...

Bugün Dersim Ermenilerinin bir kısmı Alevileşmiş, Alevi olarak ibadetlerini sürdürüyor gözükseler de aslında iki kültürü de yaşıyorlar. Mesela, "Hızır" diyoruz. O bizim "Noel Babamız", aynı şeye tapıyoruz. Tunceli'de Aleviler de mum yakardı, biz de mum yakardık, duamızı ederdik. Aleviler de ziyaretlere gider biz de giderdik. Yani kutsal mekânlarımız hemen hemen aynı sayılıyor. Onlar da yedi gün oruç tutar, biz de. Örf, âdetlerimiz, geleneklerimiz birbirine çok yakın onun için de Alevilerle daha iyi bağdaşıyoruz. Bir de hor görmüyorlar.

Beni Seven Böyle Sevsin...

Bu durum böyle iyi ancak bir ayrışmanın olması gerekiyor. Çünkü insan kendi kimliğini de bilmeli. "Nereden geldim, neyim ben?" bunu bilmek zorundayız. İnsan geçmişini bilmeli ve bundan da utanmamalı. Ama bizler bunu yaşadık. İnsanlar yaşadıkları sıkıntı, gördükleri baskı karşısında özgür olmak, daha iyi yaşamak için yurtdışına akın ettiler. Yurtdışındaki akrabalarımızın hepsi isimlerini Ermeni ismiyle değiştirdi. Demek ki içlerinde bir ukde kalmış. Burada, bırak Ermeniyi, bir Alevi bile kendisine Aleviyim diyemiyordu. Zamanla her şey ortaya çıkıyor. Yani gizleye gizleye nereye kadar gideceğiz biz?... Beni seven böyle sevsin. Sevmiyorsa da sevmesin, sevmek zorunda değil!...

Akın Çolak

Söyleşi
Tarih: 30 Haziran 2014
Yer: İstanbul

Akın Çolak'ın anlatımlarında Mirakyan ailesinin 1915 Soykırımında yaşadıklarına dair bazı bilgiler olsa da bunlara ulaşmamız ve kayıt altına alma olanağımız olmadı. Zira ailenin bir kısmı Amerika'da ve bir aşamadan sonra ilişkiler kopmuş. Bahsedilen fotoğraflara ise aile ilişkilerinde yaşanan sıkıntılar yüzünden ulaşılamadı...
Akın'ın babasından devraldığı dine mesafeli yaklaşım devam ediyor. Ateistliğini her din ve inanç mekânından, grubundan dışlanmış olmakla temellendiriyor.
Kendisi ve eşinin yaşadığı ikilemi, arada kalmışlığı oğlu yaşamasın diye onun vaftiz olması sürecinde destek olmuş ve şunu söyledi; "kendini arıyordu oğlumuz ve buldu."
Akın'ın oğlu Doğukan'ın vaftiz töreninde bulunarak o âna tanıklık ettim. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde askerlik görevini yaparken 24 Nisan 2011 tarihinde öldürülen Sevag Balıkçı'nın ismini alan oğlu üzerinden kökleriyle manevi bir bağ kurmuş olduğunu gözlemledim...

Nedenini Bilemiyoruz...

1965 Tunceli doğumluyum. Annemin adı Fidan, babamın Yusuf...

Annem de babam da Dersim Merkez'de (Gazik) yaşamışlar. *Gomesen* diye bilinir. 11 kardeşiz.

Babamın babasının adını bilemiyorum. Sebebi, 1915 sürecinden bir iki yıl sonra babamın anne ve babası Tunceli'de yine bir katliama maruz kalıyorlar ve öldürülüyorlar.

Merkezde mi ya da bir köyde mi herhangi bir bilgim yok. Belki Şorda'da olabilir çünkü bizimkiler orada da mevcutmuş ya da Gazik olabilir...

Babamın babasının altın birikimi çokmuş, olayın sebebini biz buna bağladık. Babam, annemin annesi ve babası tarafından bebekken alınıp büyütülüyor. Annem, babam büyüdüğü zaman evlilik yapılıyor. Dedemler yetiştirdikleri yetim çocuğa kızını veriyor. Babam annemin soyadını alıyor çünkü o da bir "Çolak" gibi yetişiyor. Annemle evleniyor ve orijinal bir Ermeni evliliği olmuş oluyor.

Katliam sırasında kaçanlar da oluyor. Babamın amcası Serop Mirakyan beş altı kişiyle bir şekilde İstanbul'a kaçmayı başarıyor. Dağ yollarında 45 günlük yolculuk... İstanbul'dan da gemilerle Amerika'ya kaçıyor... Daha sonraki yıllarda da gelip babamı buluyor.

Fotoğrafların Arkalarında "Mirakyan Ailesi" Yazıyor...

Sanırım 1950-55'ler olabilir. Amcası Amerika'da çok iyi bir gelişim sağlıyor ve ekonomik durumu çok güçleniyor. Babamı Amerika'ya götürüyor, ailesi ile tanıştırıyor. Fotoğrafları var, arkalarında da "Mirakyan ailesi" yazıyor.

Daha sonra babama büyük bir sermaye aktarımı yapılıyor. İstanbul Küçükköy'de bakır tel fabrikası kuruluyor. En büyük abim bana, babamın annemle evlendikten sonra gidip Bursa'da bir kömür madeninde çalıştığını da anlatmıştı. Hatta İresler'den, Gültekinler'den de bir aile (Dersimli Ermeni aileler) varmış... Babam bakır tel fabrikasını kurduktan sonra kütük işi de yapıyor. Ceviz ağacı dağlardan kesilip (Şırnak, Bingöl, Van) tomruk halinde getirilir, İstanbul'da mobilya kaplamalarında kullanılırdı... Dükkânımızı çocukluğumdan hatırlıyorum. Hatta ben ve bir büyük abim dükkânda babamın yanında dururduk. Ortakları vardı, Siirtli. Dükkânımızın isminin "Mir Kaplama" olduğunu çok iyi hatırlıyorum. Ama bakır tel fabrikamızın ismini hatırlamıyorum. Hatta ben o zaman hep sorardım, "Mir ne demek?" diye. "Ulu anlamında" denirdi, detaylı bir açıklama yapılmazdı.

Baba Tarafından Sadece Bir Kişiyi Biliyorum: Sarop Mirakyan...

Sarop Mirakyan ailenin öyküsünü biliyor olmalı... Çünkü büyük bir aile katledilmiş, oradan birkaç kişi kurtulmuş ve bunlardan biri Sarop Mirakyan... Babam orada cesetlerin içerisinden alınmış, annemin ailesi tarafından... Annemler geniş bir aile... Büyük bir ihtimalle babamlarla uzaktan bir akrabalık ilişkileri vardı ki babamı sahiplendiler.

Dedemlerin öldürülmesi kesinlikle bir devlet katliamı değil. Biz de merak ettik, sorduk. Altın yüklü bir aileymiş, tamamen hırsızlığa dayalı bir olay. Yapanlarla ilgili duyumlarım "Dersimli Kürtler yaptı" yönünde... Olayı o zaman –babamdan daha büyük– yaşayanlar var. Bunlardan biri de Mustafa Çolak'tı –annemin amcası ama şimdi yaşamıyor– onlardan

duyardık. Haydar Çolak var, annemin amcasının oğlu, yaşıyor. Avcılar'da oturuyor, yaş olarak bizim bayağı büyüğümüz... Bu olaylar hakkında benden daha fazla bilgi sahibidir.

Babamın ailesiyle ilgili hiçbir veri yok. Sadece bir kişiyi, Amerika'ya kaçan Sarop Mirakyan'ı biliyorum.

"Yavuz Selim, Ne Alaka Siz Alevi Değil misiniz?"..

Ailemden bir kişi çok ciddi bir soyağacı hazırlıyordu. Abim (Yavuz Selim) bundan iki yıl önce Erdek'te trafik kazasında vefat etti. Bunu da belirteyim, herkes bizi Alevi olarak bildiğinden "Yavuz Selim ne alaka, siz Alevi değil misiniz?" derlerdi.

1938'de (Dersim Tertelesi) bizim aile sürgüne gönderildiğinde bir kısmı Kütahya Tavşanlı'ya bir kısmı ise Antalya'ya gönderiliyor. Annem ve babam Tunceli'de evleniyorlar. Hemen arkasından sürgün süreci ile Kütahya Tavşanlı'ya gönderiliyorlar. Orada ilk çocukları oluyor. Kısa bir süre sonra da af çıkmış, bunlar tekrardan geri geliyorlar.

İsim koymalar Kütahya'da başlıyor. Anneme nüfus müdürü "Burada sizin isimlerinizi değiştireceğiz ki, kimse sizin Ermeni olduğunuzu anlamasın" diyor. Bu şekilde orada isimler konulmaya başlanıyor. Ağabeyimin ismi Sait olarak, orada konuluyor.

Sonrasında sırayla; Hasiret, Cahit, Yavuz... Yavuz'u da Tunceli'de bir nüfus müdürü "Yavuz olacak" diyor ve Yavuz oluyor. Hiç kendi iradeleriyle isim koyamamışlar, bir tek ben ve benim bir büyüğüm. Ben İstanbul'da doğdum, ismimi de o dönem bizim fabrikada kâtiplik yapan Musa Devletli koymuş. Ben doğduğumda bizim Aksaray'daki evde "bunun adını da sen koy" diyorlar. O da "Akın olsun" demiş. Asimilasyon kanıksandığı için ve "deşifre olmasın" diye artık isimler de bu şekilde konmuş.

İsimlerimiz... Biz El Altından Ermeniliğimizi Yaşadık...

Babam öleli 17 yıl oldu. Babamın babasının ismi belli fakat ben bilmiyorum. Onlarla ilgili ciddi bir veri ağabeyimde vardı. Ağabeyim vefat ettiği için de çocuklarında duruyor. Balıkesir Gönen'de yaşıyorlar. Bu veriler beni ilgilendiriyor. Umarım en kısa zamanda alabilirim.

Aslında bu isimler hep konuşuluyor fakat benim isim hafızam biraz zayıf, bir de alışık olmadığım Ermeni isimler... Türk isimlerine alışmışız bundan dolayı onları akılda tutmamız biraz zor...

Annemin annesinin ve babasının ismini de bilmiyorum. Ama tüm bu bilgiler arşiv halinde duruyor. Kendi ailem, özellikle dayımın tarafı isimlerimiz değişmese de el altından Ermeniliğimizi yaşadık. Mesela ben 1990 yılında evlendim, nikâhım kilisede kıyıldı.

Küçükçekmece Tepeüstü'nde yaşayan akrabalarımız var. Fakat hiçbiri henüz kimliğini deşifre etme noktasına gelmedi. Hâlâ inkârcılık, daha doğrusu saklanma durumu var. Bu insanları çevre Alevi olarak biliyor fakat onlar "biz Aleviyiz" de demiyorlar. Yani camiye giden de var ama bunlar hep formalite... Mesela, bizim cenazelerimiz kendimize daha yakın gördüğümüz için hep cemevinden kalkıyor.

Bütün Kardeşler Ermeni Kimliğimizi Biliyorduk...

Annemin sürgüne gitmeden önce başka bir adı (Ermenice) varmış ama bende yok. Bütün bu bilgileri öğreneceğimiz çok ciddi bir kaynak var; dayımın hanımı Sultan, biz "Sultan Yenge" deriz. Fransa'da onunla röportaj yapıldı. Çocukları, özellikle Rober (Türkçe ismi Güner Çolak) Paris'te yaşıyor, büyük ihtimalle o bilir... Bir dayım (Şahin Gültekin) Paris'te vefat etti. Bir de teyzem vardı, o da İstanbul'da vefat etti. Kardeşlerden sadece annem hayatta 85 yaş civarında, o da Alzheimer.

Ermeni kimliğimizi bütün kardeşler baştan beri biliyorduk. 11 kardeşiz, babam iki evlilik yapmış, annem orijinal Ermeni. Babam doğuda ticaret yaptığı için orada bir Kürt kadınla ikinci evliliğini yapıyor. O kadından da dört kardeşim var. O kardeşler babamın ne olduğunu biliyorlar ama her zaman anne baskındır. Anne kendi yolunda eğitmiştir onları... İslamiyeti benimsediler.

İlişkilerimiz çok iyi, kardeşlik bağlarımız en üst düzeydedir. Babamızın bize vermiş olduğu en güzel miras bu.

Analığımızın ismi Narınç'tır. Biz "abla" deriz. Öz annemizden farkı yok bizim için... Hatta analığım annemden küçük olduğu için gelir anneme bakar, saygı duyar. Ama bir sohbette analığım da demişti ki, "Benim nenem Ermenidir. Oraya sürgüne giderken onların içinden alınmış biri." Ben esprisine "Narınç Abla iyi ki babam seni almış" derdim. Çok da güzel bir kadın, Anadolu güzeli ..." Bu güzellik nereden geliyor bir karışım var mı?" dediğimde söylemişti. Artık bizim gönlümüzü okşamak için mi yoksa bir gerçeklik payı var mı, o kadarını bilmiyorum.

Babamın hangi kimliğini bilerek evlendiğini biz de merak etmiştik. Fakat o kimlik hiçbir şekilde orada deşifre edilmiyor çünkü yaşadığı yer tam bir Müslüman yeri. Belki de Kürt olarak bildiler babamı. Dağlık yerler, açlık var... Tabii babam da paralı insan, belki öyle bir muhabbete girme gereği duyulmadı, çünkü oraları besleyen bir insandı.

Annem "Bismillah Deyin, Yatın!..." Derdi...

Anne ve babamın ibadetlerine dair hatırladığım tek şey şu: Ben, abim ve ablam; üç kardeş yer döşeğinde anamızın yanına girer yatardık. 6-7

yaşlarındaydım, annem yorganı kafasına çekerdi ve birtakım hareketler yapardı yatağın içerisinde, birtakım laflar söylerdi: "anahor" vs aklımda kalan bunlar. "Anne sen ne yapıyorsun?" dediğimizde "Bismillah deyin, yatın!" derdi. Aklınca biz çocuğuz, dışarıda deşifre olmasın diye bizi koruma altına alıyordu.

Dayımız tarafı Kumkapı'da yaşıyordu. Kumkapı kiliseler bölgesidir. Oraya yerleşmiş dayım... Orada ibadetlerini yaşayarak, Ermeni olarak devam ettirmişler yaşamlarını. Hatta dayımın kimliğinde "Ermeni" yazardı, Hıristiyan da değil, "Ermeni"...

Oğlum Doğukan vaftiz olduktan sonra kimliğine "Hıristiyan" yazmışlardı. Biz o zaman şaşırdık. "Normalde 'Ermeni' yazmaları lazım niye Hıristiyan yazıyor?" dedik. Avukatımız Cem'e sorduk, o da "bende de 'Hıristiyan' yazıyor" dedi. Dayıma neden öyle yazmışlar tam anlayamadık?!

Dayım Bizi Kiliseye Götürürdü...

Dayıma gittiğimizde şunu görüyordum. Yengemizde mutlaka likör dolaptaydı, kahve verilecekse muhakkak yanında likör verilirdi yani bir Ermeni geleneğidir bu... Biz bilmezdik, değişik gelirdi... Babamın ikinci evliliği ile birlikte dayım kırıldı babama... Bizi –beni, bir büyüğümü ve onun bir büyüğü olan ablamı, en küçük bizlerdik– yanına aldı. İyi ki almış diyorum. Kızının Kumkapı'da kuaför dükkânı vardı, ablam onun yanında çalışıyordu. Bizler Tahtakale'ye, dayımın yanına, işe yürüyerek gider gelirdik. Kumkapı'da kilisenin oradan geçerken muhakkak beni götürür, mum yaktırırdı. Cumartesi beni hamama götürürdü. Sonra "Hadi ufaklık temizlendik, arındık" der kiliseye götürürdü. Dayıma sevgimden dolayı ben bunu kanıksadım. Artık "Ben buyum" diye yaşamaya başladım.

Evlilik çağına geldiğim zaman da nikâhımı kilisede yaptım ama Kumkapı Süryani Kilisesi'nde... Çünkü kimliğim Türktü ve "İslam" yazıyordu... Ermeni kilisesi bunu uygun görmedi. O zaman yengem bizimle ilgilenirdi. "Bunların nikâhını burada yapmak istiyorum" demişti. "Hayır" dediler; "kimliğinde İslam yazıyor, biz bunu yapamayız." Sebebini de o zaman şöyle açıkladılar; "Buraya Lazı da Kürdü de geliyor, Ermeniyim deyip kimliğini değiştiriyor. Sonra yurtdışına kaçıyor. Siyasi kaçmalar... Biz dünya ile kötü oluyoruz."

Sonra Süryani Kilisesi bu işe ılımlı baktı. Yengemi de çok seviyorlardı. Ben ve karım vaftiz olduk, sonra da nikâhımız oldu. Karımın ismini de Roz koymuştu, Papaz. Süryani Kilisesi'nde olduğu için benim ismimi değiştirmeye gerek duymadı.

Kilise Varsa Hıristiyan, Cami Varsa Müslüman...

Dayım bunları bize yaşattı... Ama sonuçta bir babamız vardı. Babam doğudaki işini de İstanbul'a getirdi ve ciddi bir dönüş yaptı. Biz de Aksaray'daki evimize geri döndük. Şimdi şöyle bir durum var: Gittiğiniz yerde kilise varsa Hıristiyan, cami varsa Müslüman oluyorsunuz. Ben aslında hep şuna benzetiyorum; bir serçe "cik cik!" demeyi annesinden babasından öğrenir, hiçbir serçe "gak!" demez. Kumkapı'da yaşıyorsun, haç çıkarmayı öğreniyorsun, orada hiç sıkıntı yok çünkü hepsi gayrımüslim. Süryanisiyle, Ermenisiyle bir mozaik... Ama Aksaray'a geliyorsun tam aksine, İslamiyeti koyu koyu yaşayan bir yer. Babamın işyerleri, mağazaları Fatih, Aksaray gibi yerlerde. Orada camiler var. Doğal olarak orada "Selamün aleyküm"ü de, "Bismillah" demeyi de öğreniyorsun.

Nereye kadar sürdü bu? Biz delikanlı olup tekrar baba evinden ayrılıncaya kadar... Bizimkilerin belki de en büyük hatası; bizi Kumkapı, Üsküdar, Bağlarbaşı gibi yerlerden koparmaları oldu.

Büyüklerimiz "ne yapalım ne edelim bir kırsal alanda yaşayalım" diyorlar. Küçükçekmece temiz havalı, doğal bir bölge. "Gidelim" diyorlar. O zaman öyle anlatılıyordu. Başka bir nedeni var mı bilemiyorum!

1965-68'li yıllar. Kumkapı'da dayımlar, Bağlarbaşı, Üsküdar'da dayımın oğlu, Aksaray'da babam yaşıyor... Bir de en büyük abimiz var. Akrabalarını çok seviyor. Onlarla birlikte hareket edip Küçükçekmece'ye yerleşiyor. Bizde en büyük abimiz, babadan daha öteydi. O koşullarda hep sahiplendi bizi. Babamızın yanında üvey anne ile yaşıyorduk. O zaman annem de abimizin yanında yaşardı. Dolayısıyla biz Küçükçekmece-Tepeüstü'ne gelmek zorundaydık.

Otomatik olarak Küçükçekmeceli olurken yeniden camilere de yakın olduk...

"Oğlum Bizim Çektiklerimizi Köpek Çekmedi! ..."

Annem, iki ablam ve biz iki küçük kardeş, her cumartesi birlikte kiliseye giderdik. Annem Ermeniceyi biraz biliyordu. Duaları biliyordu, bizi hep şaşırtırdı. Annem hem Kürtçe hem Zazaca hem Ermenice hem de Türkçe bilirdi. Hatta Türkçeyi çok iyi bilir ve çok temiz konuşurdu.

Annemi eleştirirdik, "biz küçükken neden bunları aktarmadın bize, bak dayımlar ne güzel yaşadı, neden biz de öyle yaşamadık?..." diye. Annem bana "Oğlum bizim çektiklerimizi köpek çekmedi! Bundan dolayı yorganın altında gizli gizli haç çıkartıyordum çünkü bu korku bizim belleğimize yerleşmiş!" derdi. Hatta bunları o kadar sessiz anlatırdık ki... Bazen annemizi bu konularda sorguladığımızda susar, hiç konuşmazdı. "Siz bilirseniz zan altında kalırsınız" derdi.

Oyunlarımızı Birlikte Oynardık Ama "Ermeni Dölü" Derlerdi!...

Annem 13 yaşında evlenmiş, sürgüne gitmeden önce. Anneme "Neden bu kadar küçük yaşta evlendin?" diye sorduğumda "O zaman öyleydi, 'evlen' dediler, biz de evlendik" dedi. İlk çocuğunu doğurduğunda da 14 yaşındaymış.

Hep saklanmaktan bahsederdi, o dönemlerde farklı kimlikler tarafından aşağılandıklarını söylerdi...

Büyük ablamın anlattığı bir şeyi aktarayım size... "Biz okulda hep beraber oynardık, yolda ayrılırken de bize 'Ermeni dölü' derlerdi, Tunceli'de ilkokula giderken." En büyük abim çok güçlü bir insanmış; "O zaman ağabeyimin korkusu olmasa, bir kaşık suda boğarlardı bizi" derdi.

Abim küçük yaşına rağmen bizim aile içinde koruyucuymuş. Annemden çok ablamlardan duyduğum şeyler bunlar. Şimdi Tunceli'de yatırımlar düşünüyoruz, en azından Şorda'yı Ermeni köyü haline getirelim diye... Dernekte konuşuldu, böyle sembolik bir köy çıksın ortaya diye. O kuşak yani ablamlar, "Ne yapacaksınız oraya gidip aşağılanacak mısınız? Oradan niye kaçtık, aşağılandık diye, geldik İstanbul'a!" diyorlar...

"Bizi Ne Yapacaksanız Yapın, Çocuklara Dokunmayın!"

Annem anlatmıştı; "O zaman (1938) askeriye geldi ne kadar kişi varsa kırdı döktü, bizi de topladılar bir araya. Ortaya makineyi kurdular. Sonra anam (annennem) kendini attı ortaya. 'Bizi ne yapacaksanız yapın, çocuklara dokunmayın!' dedi ama askerler güldüler." Annem yıllar sonra idrak ediyor ki, ortaya koydukları şey bir fotoğraf makinesiymiş. Sadece fotoğraflarını çekmişler. Demek ki böyle bir arşiv var...

Ben kentte doğdum. Bir şekilde bizi korumaya çalıştılar. Belki bu yüzden biz o kadar cesur çıkamadık, bilinçlenemediğimiz için...

Annem sürgün sürecini anlatırken Fevzi Çakmak'tan ve onun karısından bahsetmişti: O (F. Çakmak'ın karısı) kızmış. "Bu insanları niye bu kadar kırıyorsunuz?" diye. Sonra demişler ki; "Bunların geri kalanını öldürmeyin, sürgüne gönderin." Sürgüne gönderilenlerin bir bölümü hâlâ Antalya'da yaşıyor. Annem babam ve dayıların büyük çoğunluğu ise Kütahya Tavşanlı'ya sürülüyor. Ama merkez değil, neresi olduğunu bilmiyorum. Annem, "Kırmızı Dağ" diye bahsederdi... Sonra (1947) af çıkmış, geri dönmüşler.

1938 Kırımında ailede ölüm olmuyor fakat sürgün yaşanıyor. "Fotoğrafımızı çektiler sonra da hepimizi sürdüler!" derdi annem.

'38'de Yusufhan (Yusufan) aşireti bunları sahiplenmiş, himayelerine almış. Annemin ailesi hep sanatkârmış. Dedem nalbantmış, dayım (Şahin

Çolak) da nalbant aynı zamanda keman ustası, keman yaparmış. Bizimkilerin yaptığı en büyük işlerden biri de kalaycılık...

Bu ailenin en önemli isimlerinden birinin izini kaybettik. Bu konuda çok ciddi araştırmalar yapan Yaşar Göz. İstanbul'da üniversiteyi ilk bitirenlerimizden biriydi, daha sonra Fransa'ya gitti, oradan Almanya'ya... Şu anda nerede olduğunu kimse bilmiyor. İzini tamamen kaybettirdi. Bunu neden yaptığını bilmiyorum...

Babamın Bir Ateist Olduğunu Gördüm...

Şimdi hatırladım. Hep babamın alınıp büyütüldüğünü söylüyorum ya... Bir de halam (Fidan) kurtulmuş. Halam son çocuğunu doğururken doğumda vefat etmiş. Latif İlbin, İsmail İlbin, Saadet Aslanpençesi, Sevim... Halamın çocukları. Sevim ve Latif şu anda yurtdışında ve orada kimliklerine göre rahat rahat yaşıyorlar. Babamlardan sonraki kuşağın hepsi bir şekilde yurtdışına kaçmışlar. Bunların babalarının hepsini babam göndermiş. Daha güçlü ve daha aktif olduğu için. Bağlarbaşı'ndaki evimize getiriyormuş, oradan da Almanya'ya gönderiyormuş... '60'lı yıllar... Dolayısı ile bizden fazla kimse yok burada. Sadece bizim aile kaldı.

Babam Ermenice biliyormuş. Annem de babamın Kürtçe, Zazaca, Türkçe ve Ermenice bildiğini söylemişti.

Babamın tamamen bir ateist olduğunu gördüm. Yaşantısında ne bir camiye, ne bir cemevine, ne de kiliseye gittiğini gördüm. Aksaray'dayken şunu demişti bize; "Oğlum aslında sizin din konularında bir şeyler öğrenmeniz lazım." İyi bir gözlemciydi... Okumamız gerektiğini vurgulardı. Fakat konuşmalarıyla birden fazla din olduğunu da bizim aklımıza sokuyordu. "Gidin cami görün, medrese görün" derdi. Gidilecek çok kapının olduğunu ve dayımızla gidip kilise görmemizi söylerdi.

Yıllar sonra babam dedi ki, "ben istedim ki kendi yolunuzu siz kendiniz belirleyin, hangisine inanmak istiyorsanız." Hatta ben de kendi oğlumda bunu yaptım. Hani benim için Ermenilik bu kadar önemli değil, bir takıntım yok. Nasıl ki karşımdaki, "ben Aleviyim" dediği zaman ya da biri, "ben Müslümanım" dediği zaman onu kabullenip, sarılıp öpebiliyorsam... Ben sanatçıyım, çok da geniş bir çevrem var, ben insana değer veriyorum...

Ben halk müziği öğretmeniyim. Bir repertuar hazırlayıp konsere çıktığım zaman Türkiye'nin her yöresinin semahını da ilahisini de koyuyorum. Çünkü müzik evrenseldir, bana haz veriyor.

Dersimli Ermenilerin gecesinde elli kişilik bir grup, Türk ve Alevilerden oluşmuştu. Sempati ve sevgiyle geldiler. Onlar da bizi tanıdılar. Bakıyorlar biz de öcü değiliz sonuçta.

Bizi Bu Kadar Ezme, "Ermeni Dölü" Olmak Suç ve Günah Değil!...

Kendi annemden yedi kardeşiz, en küçük benim. Aramızda inançsal açıdan ayrılıklar olmuştur –ikinci annemden olan kardeşleri hiç koymuyorum bile–.

En büyük abimin hanımı bir keşiş kızıdır. Elazığ Karakoçanlı... Onunla hiç olmadı, çünkü hep aynı felsefeyi güttük. Ablamla da hiç olmadı, onun eşi de bizdendi. Hatta onun sayesinde ablam bizi de kiliseye götürürdü. Sonra onun bir ufağı var, Erzurumlu bir Türk ile evli ama onun da eşi son derece ılımlı.

Diğer abim de '80'li yıllarda kız istemeye gittiğinde kendi kimliğini söylüyor; "ben Ermeniyim" diyor, kızın babası da diyor ki, "oğlum ne fark eder, sen adam ol, ben de Ermeni olurum. Sen adam mısın, değil misin bunu söyle bana!..." diyor. Allah rahmet eylesin. Çok modern ve iyi bir insandı, Nusret Amca. Abimin çocuklarına, onlar çalıştığı için yengemin annesi bakıyordu. Şaka ile karışık da olsa yine de "Ermeni dölü" derlerdi... Hatta biz de "Şükriye Teyze bizi bu kadar ezme, Ermeni dölü olmak bu kadar suç, günah değil!" derdik. O da "ağzımız alışmış" derdi. En büyük abim de "bunlar şimdi şakayla söylüyorlar; geçmişte Tunceli'de bizi döverek söylüyorlardı" derdi...

Abim bizim yolumuza hiç karışmaz. Karısı şu anda hacca gidecek. O hazırlıklarda yengem ama o yengem aynı zamanda kızını da Doğukan'ın vaftizine gönderdi. Herhangi bir problem yok yani. O bizi biliyor, biz onu biliyoruz. Abim de zaten ne kilise yolu ne de cami yolu bilir, böyle bir adam... Hatta bazen şakayla bize "Vay Ermeniler, yine yapacağınızı yaptınız!" der, biz de "E tabii senin karın Müslüman, sen döndün!" deriz.

Onun küçüğü Yavuz da Gönenli bir Türk ile evliydi. Rahmetli abim Gönen'de bir trafik kazasında vefat etti. Onun karısının ailesi bilmedi yalnız. Onlar Aleviye, Kürde bile tahammül edecek insanlar değillerdi. İsteme döneminde, bırakın Ermeni olduğunu söylemeyi, abimi "Kürt tohumu!" diye aşağılarlardı. Abim gülerdi, "ben Kürt değilim, kızı almaya bakarım!" derdi. Yengem de, "aman sakın söylemeyin, beni öldürürler de vermezler!" derdi. Yengem biliyordu, çocukları Volkan da Tayfun da biliyorlar...

Seni Lastik Gibi Çekseler de Özünde Kendini Yaşarsın...

Ermeni olduğumuzu biliyoruz ama hep ateistiz. Biz niye ateistiz, bunun cevabını herhalde psikologlar verir. Çok kitaplar okuyup da mı bu erdeme vardık? Kiliseye gittik bizi kabul etmediler! Şimdi burada cami var, kapısını sana açıyor ve sana "gel" diyor ama camiye gidiyorsun,

senin peygamberin İsa... Hz. Muhammed adına konuşmalar yapılıyor. O da peygamber bu da peygamber... Cemevine gidiyorsun cenazeni kaldırıyorsun. Sana Ali'den, Mustafa'dan bilmem kimden bahsediyorlar... Bunlarla beraber biz ne yapıyoruz? Hep kenarda köşede duruyoruz. Ben şunu soruyorum; "Acaba biz kendi isteğimizle mi ateist olduk yoksa herkes tarafından itilmiş olduğumuz için mi kenarda kaldık?"

Ağabeylerimiz bize çuvallarla kitap okuturdu siyasi dönemlerde; Maolar, Leninler... Çocuk yaştayken bile okuturlardı. Ama ne olursa olsun, ben insanın bir hali olduğuna inanırım. Seni lastik gibi çekseler de özünde kendini yaşarsın...

"Ermeni Aleviyim" Derken...

Bir Ermeni, Hıristiyan olmak zorunda değildir. Ama ben "Ermeni Aleviyim" derken biraz daha açılımını yapmalıyım. Yani "ırk olarak Ermeniyim ama Alevilik inancına inanıyorum" demeliyim.

İstanbul Kanarya'daki ailelerin hepsinin evinde Hz. Ali'nin resmi asılıdır. Orijinal Ermenidir hepsi. Ama Yusufhan aşireti içinde yaşamış olduklarından, onların içinde sinmiş, şekillenmiş dolayısıyla da bu inanca dönüşmüşlerdir... Hepsi "Ya Ali, Ya Ali!" diyorlar. Onların gerekçeleri bence şu; Hz. Ali'nin resmini kalkan ve koruma olarak kullanıyorlar.

Ben kiliseye genelde temenni ve iyi dileklerle ilgili giderim. Dua bilmiyorum ne cem evinin, ne caminin, ne de kilisenin... Açıkçası dinî bir boşluk içerisinde yaşıyorum. Bazen diyorum ki, "acaba kilise bizi sahiplenseydi, iyi bir dindar olur muyduk?" Hiçbir şeye inanmıyoruz. "Allah var, gerisi teferruat" diyoruz.

"Doğukan Kendini Arıyor..."

Oğluma, Aram İres'in çok sevdiğim oğlunun adını koydum: Doğukan. Ona küçüklüğünden itibaren tüm ibadethaneleri gezdirdim.

Hrant'ın (19 Ocak 2007'de öldürülen Ermeni gazeteci, yazar Hrant Dink) katledilmesiyle birlikte Doğukan'ın bilinci arttı ve bu anlamda kitaplar okumaya başladı. Daha sonra ise Sevag (27 Nisan 2011'de askerlik görevini yaparken öldürülen Sevan Balıkçı) askerde öldürüldü. Sonra bir gün Doğukan'ın odasında ağladığını gördüm. Eşime sordum "Ne oluyor?" diye. Eşim, "Doğukan kendini arıyor.." dedi.

Ondan sonra yaptığı ilk hareket okuldaki arkadaşlarına kendisinin de bir Ermeni olduğunu söylemek oldu. Arkadaşlarına "bugüne kadar size söyleyemediğim için çok özür dilerim" diyor.

Oğluma, "ismini değiştirmek istiyorsan git değiştir, ne olmasını istiyorsan onu yap" demiştim. Bir gün karşıma geldi, "baba ben bütün

arkadaşlarıma Ermeni olduğumu söyledim" dedi. Birçoğu kendisinden uzaklaştı. Açıkçası evimizde, yazlığımızda kalan insanlardı. "Eğer yoklarsa zaten yoklar, beni olduğum gibi kabul etmiyorlarsa..." dedi. Ancak çok ileri boyutta dinci bir arkadaşı Doğukan'ı son derece sahiplenip "keşke baştan söyleseydin" deyip dört beş arkadaşı ile birlikte vaftiz töreninde yanında oldu. Bu arada Doğukan gidip Sevag'ın babasını buluyor ve "ben vaftiz babam olmanızı istiyorum, kabul ederseniz çok mutlu olurum" diyor. Sevag Balıkçı'nın babası ile birbirlerine sarılıp ağlıyorlar. Geldi, "baba kabul ettiler, ben de ismimi Sevag olarak değişmek istiyorum" dedi. Ben de içten içe seviniyordum.

Doğukan Şimdi Çok Mutlu...

Doğukan Kumkapı'da vaftiz oldu. Siz de katıldınız, gördünüz. Bize de "sizin kabullendiremediğinizi ben yapacağım" dedi. Çünkü burada vaftiz olmak daha zordu. Gidip kimliğini değiştirmiş ve Der Zaven'den dinî dersleri i almıştı. Hatta vaftizinde Sevag ismi anıldığında o Papaz hüngür hüngür ağladı.

Doğukan şimdi çok mutlu. Kendini bulma yolunda bir adım attı.

Bir gün dedim ki;

"Doğukan dinî olayları ne yapacaksın?"

"Baba kiliseye gidip bir ayin dinlediğimde çok mutlu oluyorum, bana telkin gibi geliyor ama kalkıp orada bir Müslümana bir Türke herhangi bir atıfta bulunurlarsa o gün oradan çıkarım, durmam. Ben de senin gibi düşünüyorum, ben insanları seviyorum ama bu arada da Ermeniyim, niye bunu yaşamıyayım? Kimliğimizden ve dinimizden dolayı bizi öldürüyorlarsa bizim kafamızı kuma gömmemize gerek yok, ben cesur davranıyorum. Baba şimdiden hakkını helal et!" dedi.

Akın Çolak Oğlunun Vaftiz Töreninde

Bu benim için onur verici bir durum. Biz de aynıyız ama sadece kimlik değiştirmedik.

Eşim devlet memuru, "gidip değiştirelim" diyorum "Dur şu iki senem de geçsin" diyor çünkü eşim de orijinal Ermeni kızı...

1915...

1915'e dair çok şey bilmiyoruz. Annemden duyduğum... Kısa kısa anlatırdı: "Oğlum o zaman askeriye gelmiş insanları kırmış, çoluk çocuk süngüden geçirilmiş... Herkes bir tarafa kaçmış!" Hatta şunu da söylerdi; "Aslında çok güçlü bir aşiretti bizim Mirakyanlar. Osmanlıya kafa tutardı ama daha sonra demişler ki 'siz ne istiyorsanız, vereceğiz'; onlar da inanmış, yavaş yavaş dağlardan inmiş, öldürülmüşler!"

A. Haçaduryan

Söyleşi
Tarih: 16 Mayıs 2013
Yer: Paris-Fransa

İlerlemiş yaşına rağmen görüştüğümüzde oldukça enerjik, heyecanlı ve endişeliydi. Taşıdığı endişeler nedeniyle isminin yazılmasını istemedi. A. Haçaduryan Hozat'ın eskiden daha çok bilinen Ağzunik köyünden. Ancak bugün başta ailesi olmak üzere Ermenilerden geride kimse kalmamış... Kalan varsa da biz ulaşamadık. Oysa A.'nın anlatımına göre "önemli bir Ermeni köyüydü, Ağzunik... Geride bir şey kalmadı; Kürtler, Aleviler yine kendi topraklarına döndü. Ama bizim durumumuz fenaydı; Asker vurdu, Kürtler talan etti bizi!..."

Tarlamız Varmış, Arılarımız Varmış...

İsmim Ermenicede ilk çocuk demek ama ben ailenin beşinci çocuğuyum. İki ağabeyim, iki ablam var. Büyük abim Kalik, onun küçüğü Aram, ablalarım Mırza, Tirzîn ve ben. Üvey kardeşim vardı, Sarkis.

Hozat'a bağlı Ağzunik köyünde doğmuşum. Annemi hiç görmedim, adı Nazlı'ymış... Babamın adı Hasadur'du. Ninemin adı Lazla Hatun. Dedeme Ambo Kâhya (Amparsun) derlermiş. Amparsun, köyün ileri gelenlerinden biriymiş...

Ağzunik'te o zaman ne kadar Ermeni aile varmış bilemem ama Kürdü, Alevisi de varmış... Kürtlerin bir kısmı da Ermenice konuşuyorlarmış. Benim ailem de Kürtçe konuşurdu. Ailem çiftçilik yaparmış, tarlamız varmış bize ait, arılarımız varmış... Bahçede her türlü sebzemiz vardı, bunları hatırlıyorum...

Doğduğum Köye İlk Gidişim, Son Gelişim...

Annem öldüğünde kaç aylık ya da kaç yaşındaymışım, öğrenemedim. Halam beni yanına almış. Elazığ Palulu biriyle evlenmiş, ismi Melkon...

Halamın adı Celizin... Beni nüfuslarına aldılar. Halamın kendi çocuğu da oldu ama yaşamadı. Ben evlatları oldum, anne baba olarak onları bildim.

Köye ilk defa 1933'te gittim. Üç dört ay kaldım. Üvey annemi de ilk defa o zaman gördüm, ismini hatırlamıyorum. Salıncakta bir çocuk vardı, ismi Sarkis'ti... O güne dair köyde hatırladıklarım şunlar; tarlada çocuklar oynuyordu, müsaade istedim üvey annemden... "Oynayabilirsin" dedi. Ne kadar oynadığımı hatırlamıyorum, ablam geldi; Ermenice "Medz hayrit yegav, guzegor kezi desnal" yani "Deden geldi, seni görmek istiyor" dedi. Babamın babasıydı gelen, Amparsun Dede... Öz babamı da galiba o gün ilk defa gördüm. Öncesini hatırlamıyorum, sonrasında da hiç görmedim. Dedem beni kucağına aldı, sorular sordu, yaşlıydı...

Öz babamın, dedemin, annemin, babaannemin fotoğrafları var ama yanımda değil...

Bizim evde Ermenice, Kürtçe, Türkçe konuşuluyordu. Kürtlerin, Alevilerin çoğu bizim dilimizi biliyorlarmış.

Köyümüz Ağzunik'te kilise vardı; yıkılmış vaziyette, duvarları yarım yamalak duruyordu. Bir de yolun yüksekliğinde, tepenin üzerinde, köyden biraz yüksekte yıkık bir kilise vardı. Ondan sonrasını görmedim, öncesini de hatırlayamam!... Halamla o yıl ilkbaharda gittik, sonbaharda döndük. İlk gidişim, son gelişim oldu! Bir daha da görmedim...

Hâlâ Ümitliyim, Bekliyorum; Bir Gün Birisi Beni Bulacak...

1938'de ailemin hepsi öldürülmüş!... Kurtulan olmamış!... Babam, dedem, üvey annem ve beş kardeşim... Ben tesadüfen yaşıyorum! İlk bizimkilerden başlamışlar kırmaya... Devlet, asker tarafından ya da Kürtlerin talan etmesiyle başlayan bir şeydir sebep... Asker vurdu, Kürtler talan etti bizi!.. Halamlarda konuşulan bunlar...

Orada o evde, o salıncakta yatan bebeğin ninnisi vardı!... Ablamın ninnileri vardı... 10 yaşlarında çocukların ne suçları vardı ki; hepsini yok ettiler?... Bu kadar zaman bekliyorum; bir gün birisi çıkacak, beni bulacak diye bekliyorum... Kimse çıkmadı ama hâlâ bekliyorum, hâlâ ümitliyim...

Gidip Bakardık Bizden Birisi Var mı?...

Yakın köylerde kalanları da Elazığ'a getirdiler; Kesrik bahçesinin önüne... Çadırlar kurdular... Oraya toplananları trenlere, kara vagonlara bindirdiler... Bir akrabamızın kızını sürgüne giderken aldık. Amcası vardı, oradaki büyüklerin yardımıyla amcası yanına aldı; bunu hatırlıyorum... Ailemin akıbetini ancak sürgüne gönderilenlerin dönüşünde öğrenebildik. Komşu köylerden insanlar anlattı bize... İyi bir aile, iyi insanlar olduklarını söyleyenler oldu. Toplayıp vurduklarını, yakıldıklarını söylediler!...

Mezarları Bile Yoktu...

O akrabamız olan kız çocuğunu alırken üzerinde süngü yaralarının olduğunu gördüm. Sürgüne gönderilmek için toplanan yer yakındı, gidip bakardık, bizden birisi var mı diye. Bir gün birisi, "Burada sizin köyden falanca adamın kızı var" diye haber verdi. Kızın amcasına haber verdik. Soyadları aynı olduğu için, "Benim kızımdır, oraya tatile gitmişti" diyerek aldı kızı... İsmi Aznif'ti kızın... Amcasının yanında yaşadı, süngü yaraları vardı... Şimdi Almanya'da yaşıyor...

Sonra Trenlere Bindirip Gönderdiler...

Kesrik'teki kampları gördüğümde çadırları kurmuşlardı. İki katlı kerpiç bir binanın bahçesindeki o çadırlarda oturtuyorlardı insanları, yemeklerini veriyorlardı. Sonra trenlere bindirip gönderdiler... Gittikleri yerlerde ne yaptıklarını bilemeyiz. Kamptakilerin saçı, başı, sakalını; kadınların saçını kestikleri herkesin bildiği, gördüğü bir şeydi... Ama herkesin dediği doğru mu değil mi, onu bilemem. Benim gördüğüm, bildiğim bunlar... Gittiklerinde doğru dürüst elbiseleri bile yoktu üzerlerinde, çocukların. Kan revan içinde gelmiş, canını zor kurtarmış; asker toplamış getirmiş!...

Dokuz yıl sonra döndüklerinde, biraz toparlanmışlardı; yani gittikleri gibi çıplak gelmediler. Türkçe öğrenmişlerdi. Giden çoğu Ermeni döndü. Kürtlerden sürgüne fazla giden olmadı, sanki çoğu Ermeniydi. Belki köylere dağıtıldı ya da sağa sola gidenler oldu... Belki de daha çok Ermenilerle ilgilendiğim için dönenlerden de sadece Ermenileri duydum. Gelenlerden birkaç kişi Dersim'in köylerine gitti. Bir kısmı Elazığ'da yaşadı, bir kısmı İstanbul'a, Almanya'ya gitti. Elazığ'a gelmeden de başka şehirlere gidenler oldu.

Ben Elazığ'dan 15 yaşında ayrılıp İstanbul'a gittim. O zamanlar yüzün üstünde Ermeni aile vardı Elazığ'da... İbadet yeri olarak da kilise dediğimiz bir büyük binanın salon gibi bir yeri vardı, Süryanilere ait... Bayram günleri oraya giderdik. Orası da evden yapılma, ön tarafında erkekler, arka tarafta kadınlar... Bölümlenmiş bir yerdi. Resmî bir kilise değil, bahçesinde mezarlığı olan bir bina kilise yapılmış... Elazığ'da Ermenilere ait kilise yoktu, Süryanilere aitti. Onlarla beraber giderdik kilisemize, beraber yapardık bayramlarımızı...

İstanbul Yıllarım...

İlkokuldan sonra okumadım, aile durumumuz da müsait değildi. 12-13 yaşlarımda, okul tatillerinde başladım çalışmaya inşaatlarda dedemle beraber, tanıdığımız ustaların yanında amelelik yapmaya... Bana verilen hafif işleri yapardım. O zamanlar inşaatlarda elektrik, makine falan yoktu.

Elle yapardık her şeyi... Kapı, pencere, çatı, merdiven... Kesmek, biçmek, temizlemek hepsi elle, el aletleriyle yapılırdı. Ben bu sanatı kavramış olarak gittim İstanbul'a, 1949'da... Altı ay sonra da halam ve kocasını (annem ve babam) getirdim.

Dedem askerliğini İstanbul'da yapmıştı. Avrupai bir şehir olduğundan, "Oraya gidelim, yerleşelim!" dedi. Bana güveni vardı. Bindim, üç günde İstanbul'a geldim. Cebimdeki paramı harcamayayım diye boyacı çırağı olarak reklam tabelası yapan bir yerde işe başladım. Sonra, bir marangoz arkadaşıma yardım ederken yaptığım işi görüp beğenen bir patron, beni yanına aldı. Ben de mesleğimi geliştirdim bu arada, iki buçuk sene çalıştım o patronumla, sonra bir kaza sonucu öldü... Ve ben kendi başıma çalışmaya başladım... Müşterilerin işlerini hiç aksatmadan yapıyordum. Çalışıyordum... Güzeldi...

Sonra askerlik; 1955... Manisa'da eğitim alayında kaldım, askerlikte marangoz işi yaptım. Askerliğimi bitirdim, İstanbul'a Hadımköy'e geldim. İsmim A. (Ermeni ismi) olmasına rağmen hiçbir sıkıntı yaşamadan bitti askerlik...

Fransa'ya Göç ve Agop Amcam...

1972'de turist olarak Fransa'ya geldim. 1926 ya da '27'lerde Marsilya'ya gelmiş, babamın bir küçüğü, öz amcam Agop beni görmeye geldi. Soyadımızı da amcamdan öğrendim: Haçaduryan.

Amcam görmüş geçirmiş bir adamdı. Askerliğini burada (Fransa) yapmış. Alman Harbinde iki sene Almanlara esir olarak kalmış. "Gel yerleş buraya, senin kâğıtlarını ben yaparım, burda kal!" dedi. Ben de "çocuklarım büyüdü" dedim, geldim. İş buldum çalıştım, çocuklarımı getirdim. O zamandan bu yana burada yaşıyorum.

Üç çocuğum var, Dersim'i de, Elazığ'ı da bilmiyorlar. Köklerinin Dersim'den geldiğini pek tafsilatlı değilse de biliyorlar. Annemin, babamın, ailemin akıbetlerini biliyorlar. Eşim Elazığ doğumlu, Dersimli değil. Ailesi, büyük anneleri Palulu olabilirler.

Amcam geldiğinde gençmiş –biraz serbest olduğundan–, Dersim'de galiba tutunamamış... Dedem de onu Marsilya'ya göndermiş... Orda büyümüş, evlenmiş... Bir oğlu, bir kızı var. Onlar da Marsilya'da yaşıyor. Fazla görüşemiyoruz. Amcam öleli ise üç dört yıl oluyor...

Neyini Araştıracağım, Kime Soracağım?...

Ben amcamı ilk kez 1953'te İstanbul'a bizi görmeye geldiğinde tanıdım. Geçmişe dair hiç konuşmadık ama ailesinin vurulduğunu biliyordu...

Ben orada 15 yaşıma kadar yaşadım ama ailemin vurulduğu yere gidemedik, gücümüz (cesaretimiz) yoktu. Amcam konuştuğunda heye-

canlanıyordum. Görüyorsun hâlâ onu yaşıyorum!... Ailemin yok edildiği yere nasıl gidip, neyini araştıracağım, kime soracağım?... Bir akrabam yok, bir şeyim yok! Yerin ismi bile değişti... Halamdan da fazla bir şey öğrenemedim. Çok arazilerimiz vardı. Fakat elimizde ispatlayacak bir şeyimiz yoktu. Neyle, neyi, kim, nasıl alacak?... Gücümüz kaldırmıyor (cesaret edemiyorduk), içimizden gelmiyordu.

Neyim Var Benim? Benim Suçum Yok. Mağdurum...

Nasıl davacı olayım? Neyle, nasıl davacı olabilirim?... Neyim var benim?...

Ailem vardı, tarihim vardı, kökenim vardı... Onlar yok edildi!... Bir daha nasıl döneyim oraya? Elimde kalanı siz söyleyin! Elimde bir belgem yok!...

Benim bir suçum yok, hatta zarar görmüş biriyim. Mağdurum!... Bana karşı, aileme karşı insanlık suçu işlenmiş!... Söyledim, açık açık konuştum bunları!...

İsmimi A. söyledim. Adımı yazmasan, sadece A. diye yazsan? Şey değil yani, anladın mı?... Benim soyadım, yani esas ailemin soyadı değildir. Elazığ'daki ailemin soy ismidir. Sen gene Haçaduryan olarak yaz...

Murat Çolak

Söyleşi
Tarih: 4 Şubat 2014
Yer: İstanbul

Murat Çolak, Alevi Ermeni bir aileden geliyor. Ancak o Ermeni kimliğine dair anneannesinden edindiği bilgilerle ve oluşan koşullarda yeniden Ermeni kimliğine doğru yolculuğa çıkmış genç bir insan... Ailesi ve Dersimli Ermenilere, kimliğine yeterince sahip çıkmadıkları için sitemkâr.. Şimdi ailesini ve çevresini "kendi olmak" konusunda bilinçlendirme ve ikna etmeye çalışıyor. Dersimli Ermenilerin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biri de Ermeni kimliğini alma ve Ermeni toplumuyla ilişki kurma, kilise ve dinî ibadet yapmakta yaşadıkları sorunlar... Bu konuda kendilerinin yeterince anlaşılamadıkları düşüncesini dile getiriyor Murat... Tüm bunlara rağmen çocuklarını Ermeni okuluna gönderdiği ve çocukları Ermenice öğrendikleri için görevini yerine getirmenin huzurunu yaşamaktadır...

"Onlar Ermeni Değil, Alevi" Demişler, Öyle Kurtulmuşuz...

1979 İstanbul doğumluyum. Annemin adı Elif, babamın Yaşar.

Ailem aslen Tuncelili... Babaları ve anneleri, 1938 zamanında Kütahya'ya sürgün edildikleri için orada doğmuşlar. Ancak kendi toprakları olmadığı ve yaşam şartları pek uymadığı için geri dönmüşler

Esas köyleri benim bildiğim Gazik-Mameki...

Babamın babasının önceki ismi Manuk... Ermeni ama Kütahya'ya gittikleri zaman nüfusları değişmiş Mustafa olmuş... Annemin babasının ismi Ali, öncesinde ise Nişan...

Sonra annem, babam, dedemler gelip İstanbul'a yerleşmişler. Tahminime göre döndükten sonra gene böyle bir soykırım tarzı bir baskı olmuş Ermeniler üzerinde. Ondan dolayı da yurtdışına giden gitmiş, bazı kesim de İstanbul'a gelmiş, bizimkiler gibi.

Manuk Dedemler sürgüne gitmeden önce Ağdat'ta Yusufan aşiretinin yanındalarmış. Askerler kıracaklarmış. Benim dedem de Suran aşiretinin yanına yerleşmiş; Kamber Ağa, [Yusufanli Kamer Ağa kastediliyor] yanlış hatırlamıyorsam... En büyük destek verenlerden... "Onlar Ermeni değil, onlar da Alevi" demişler devlete.

Herkes Bilir Benim Ermeni Olduğumu...

Benim yaşım genç... Niye hep aynı şeyi konuşuyoruz? Ezilmişlik, korku... Büyüklerimizde nasıl bir korku oluşmuş ki, susmuş ve saklamışlar her şeyi ya da biz de aynı şeyi yaşamayalım diye... Ben şu an bir mücadele vermeye çalışıyorum. Benim kökenim Ermeni. Keşke hep Ermeni olarak herkese lanse edebilseydim; yani çok geç oldu...

Birileri çıksın özür dilesin veya bir şeyler yapsın. Onun için hep mücadele vermek lazım. Şu an benim çevremde herkes bilir benim Ermeni olduğumu...

Çevre zaten senin kişiliğine bağlıdır. Eğer sen gerçekten karakterli bir insansan çevrene karşı "Müslüman, Hıristiyan, Musevi..." diye önyargılı düşünmeyip onu insanlığına, karakterine göre yargılıyorsan mezhebin pek bir önemi yok bence... Ben Ermeniyim, o Sünni/Müslüman olabilir ama biz beraber ticaret yapıyoruz. Ben ondan ekmek yiyorum, o benden ekmek yiyor... Bu tamamen insanlıkla alakalı bir şey... Artık, bazı şeyleri insanların aşması lazım... Katledilen Ermeniler!... Ermenileri öyle kötü görüyorlar ki, sanki biz onları öldürmüşüz! Hem haksızsın hem yüksekte durmaya çalışıyorsun. Ermenilik ayıp mı ki, söylemeyeyim. Ermeni olmak günah mı ki, ben onlardan saklıyayım? Ben neysem oyum.

Kendimi Alevi Biliyordum...

Bizimkiler baskı görmüş, ezilmiş, ölümden korkmuşlar. O zamanki şartlar çok farklı... Gelmiş kurşuna diziyor mesela... Dedem rahmetlik Yusuf Çolak'ı evlatlık aldığında onun babasını, annesini kurşuna diziyorlar. Kamber Ağa, "Bu insanlar Alevi" demese onları da öldüreceklerdi. Bugün ben de olmayacaktım. Ama bir de böyle soyunu sürdürme çabası... O an "Aleviyim" deyip kendini kurtardı ama ben oldum mesela... İleriye dönük bir şey yaptılar; sonuçta bugün ben varım... Akrabalarım, sülalem geniş şu an...

Dedemi ve nenemi gördüm. Anneannem büyüttü beni. Annem ben 6 yaşındayken rahmetli olmuş. Nenemin ismi Hatça, Ermenice ismi Heycan; 94 yaşında vefat etti. Ben düne kadar kendimi Alevi biliyordum. Mesela bir sefer kılıç kolye takmıştım, rahmetlik abim dedi ki; "çıkar oğlum, sen Alevi misin ki onu takmışsın?"

İnsan Soyunu İnkâr Etmemeli...

'38'de de Alevileri kırmışlar. Bu süreçte Dersim'e yol yapmaya karar vermişler. Ki aslında o yolları da yapmalarının sebebi dediklerine göre daha rahat Dersim'e girebilmek. Ama yolu nasıl yapacaklar? Bu sefer de vergi kanunu çıkarmışlar ve "Her evden kişi başına 12 lira bir para ödenecek, bunu ödeyemeyen gelecek 12 *gün çalışacak!*" demişler.

Ben Tuncelili olduğumla inanılmaz gurur duyuyorum ama bazı Tuncelililere de kızıyorum. Çünkü bir insan ne olursa olsun soyunu inkâr etmemeli. Değişmiş olabilir. O Alevi olabilir, ben Ermeni olabilirim ama biz sonuçta Tunceli'de o ezikliği birlikte yaşamışız. O bana destek çıkmış, ben de ona destek çıkarım. Sen de Dersimlisin ben de Dersimliyim, belki de ben senden daha fazla Dersimliyim?...

Nenem Ermenice Biliyordu...

Tekrar neneme gelirsek nenemin babasıgil dağlara kaçmışlar bir müddet. O dedemin ismi Serop muydu şimdi hatırlayamadım; Türkçe ismi Mehmet...

Nazımiye'yle Tunceli arasında, Hakis tarafındaki dağlara kaçmış. Dedem kapıyı öpmeden içeri girmezdi; böyle hatırlıyorum. Bir şey olduğu zaman sık sık "Isis Kristos, Isos Kristos" derdi... Ya şimdi dilim de dönmüyor ya!... Ya İsa Peygamber demek...

Nenem Ermenice biliyordu ama aklımda bir sey kalmamış... Hani, "Ne yapıyorsun?" "*İnch yesanum*" falan... Böyle bir şeyler... Nenem tam bir Ermeni kızıydı; yüzü, saçları, bakışları... Gözlerine baktığınız zaman o karanlıkları hissedebiliyordunuz. Öyle bir bakıyordu ki, çok fazla şeyler anlatıyordu aslında.

Hep bir öfke vardı gözlerinde. Çok asil bir kadındı. Yerli bir kadındı, acayipti... Bu yüzden çok severdim onu. Mütevazıydı...

Büyüklerimiz Sustu, Biz Sesimizi Duyurabiliriz Artık...

Kızım olduğunda "Senin ismini koymak istiyorum" dedim. Koydum da! Acayip mutlu olmuştu.

Madem bizim büyüklerimiz korktu o zaman, bugün de bizim elimizde bu imkânlar var. Biz başarabiliriz, yürüyebiliriz, sesimizi duyurabiliriz artık... Kimse gelip beni kıramaz Ermeniyim diye. Öyle bir şey yok!... Ki; olsa bile ben eminim ki biz de öyle bir durumda yoğunlaşabiliriz, toplanabiliriz. Ama belki o zaman o kadar akrabalık yoktu, köy köy olduğu için... Mesela, Ağdat'ta yüz tane hane var, yedi hane Ermeni; azınlıksın. Çok az olduğu için belki cesaret edemediler ama bugünkü şartlar aynı değil.

İstanbul'a Gelince Artık Kimliklerini Saklamıyorlar...

Nenem, annem, babam İstanbul'a ilk geldiklerinde Kumkapı'ya yerleşmişler.

Evimiz kilisenin yanındaymış. En çok rahat edebilecekleri, kendi öz ibadetlerini yapıp yaşayabilecekleri, Ermenilerin çok olduğu yer, Kumkapı.

Tunceli'den buraya geldiklerinde Ermeni kimliklerini saklamamışlar, sadece devletten saklamışlar. Sonra Küçükçeşmece'ye taşınıyorlar. Orada daha fazla asimile oluyorlar. Çünkü Küçükçeşmece'de kesinlikle Ermeni yok. Aslında, babam da bunları anlattığı zaman, bugünkü pişmanlıklarının hepsinin Kumkapı'dan Çekmece'ye gelmek olduğunu söylerdi. Eğer Kumkapı'da kalsalardı, biz hep Ermeni gibi yaşayacaktık. Yani, bugün benim kimliğimde "İslam" yazmayacaktı. Ben onu değiştirtmek zorunda kalmayacaktım. Direkt babam onu yazdırtacaktı; "Hıristiyan" diye ama benim babam oraya "İslam" yazmış, ben onu değiştiriyorum; "Hıristiyan" olarak. Keşke böyle bir şey olmasaydı.

Babamın da annemin de Ermeni adı yok. Sadece benimki Murat, Ermeni ismi...

Teyzem "Ben Ermeni değilim, Aleviyim" diyor...

Babamdan fazla bir şey öğrenemedim. Annem rahmetli olduktan sonra ben direkt nenemin yanına yerleştim. Öğrendiğim şeyler hep nenemden. En büyük hatam o güzel anlatıların notunu almamış olmak. Böyle bir şey yaşayacağımı hiç bilmiyordum ki...

Kendi insanımızdan da halen Ermeniliğini kabullenmeyenler var. Şimdi onun mücadelesini veriyoruz. Mesela teyzem: "Ben Ermeni değilim" diyor. Ya, sen Ermenisin, baban da Ermeni, anan da Ermeni... Bırakalım yabancıyı, bana karşı bile saklıyor. "Ben Aleviyim" diyor. "Sen Alevi değil, Ermenisin. Sen kendini orada Alevi gibi hissetmeye başlamışsın, özünde Ermenisin" diyorum ama kabul etmiyor.

Bir Ermeni Gibi Değil, Bir Müslüman Gibi Yaşadım...

Ermeni olduğumu öğrendiğimde yaşadıklarım çok enteresan. Müslümanlıktaki duaların hepsini biliyorum, okuldan dolayı... İlkokula giderken 1. sınıf öğretmenimiz dinciydi, aşırı İslamcı... Son iki ders isteyeni camiye, namaza yolluyordu. Biz de dersten kaçmak için otomatikman standart öğrenci psikolojisiyle camiye giderdik, namaz kılmaya. Milli Gençlik Vakıfları vardı o zamanlar. Orada pinpon masaları vardı. Pinponu çok severdim, hep oralara giderdim. Ben Ermeniden çok Müslüman gibi yaşadım hayatı. En çok ona kızıyorum. Yani ben kendi dinimi, örfümü, âdetimi hiç bilmiyorum ama diğerini belki bir Müslümandan daha fazla biliyorum.

Ben Hıristiyanım, Çocuklarımla Birlikte Vaftiz Olacağım...

Bugün bana bir Müslüman, "Sen Ermenilik hakkında ne biliyorsun; nedir senin dinin, nasıl yaşıyorsun, neye inanıyorsun, nasıl ibadet ediyorsun anlat" dese affedersin adamın suratına aptal gibi bakıp kalacağım!...

Ama daha fazla geç kalmadan işlerimi halledeyim, ilk işim çocuklarımla birlikte vaftiz olmak... Artık tam anlamıyla her şeyi öğrenip bir Ermeni gibi yaşamanın da vakti geldi diye düşünüyorum. Çünkü buyum zaten. Niye ben Müslüman gibi veya niye bir Alevi, Yahudi gibi yaşayayım?...

Ben neyim; Hıristiyanım. Benim peygamberim İsa, onunki de Muhammed. Sıkıntı yok. Ben ibadetimi kilisede yaparım, o camide yapsın. Ama ticaretimi o insanla yaparım o da benle yapar. Benim çevrem böyle. Kesinlikle dışlamak gibi şeyler yok. Ofisime de gelir arkadaşlarım, muhabbet ederiz. Malatyalısı, Yozgatlısı, Kayserilisi... Dediğim gibi kişiden kişiye değişiyor. Sen ne kadar dik durursan, ne kadar kendine güvenirsen onlar da ona göre sana yaklaşıyorlar. Büyüklerimiz ezik durduğu için daha çok ezmişler. Biz ezik olmayacağız!...

Dersim'de Ermeniler çok ezilmişler. Çok kötü şartlar yaşamışlar. Ama İzmir'de de çok ezilmişler, onlar da yakılmış, yıkılmışlar canlı canlı... Ayrıştırmamak lazım... Hepsi çok eziyet çekmiş. Nerde olduğu önemli değil, sonuçta bir soykırım var ortada. Ben senin, benden büyük olduğunu kabul ettiğim halde bunu bana yapmışsın. Sana karşı bir savaş açmamışım, karşı bir mücadele vermemişim; top, tüfek sıkmamışım... Yine de vurmuş öldürmüşsün! Buna insan çok içleniyor ve kızıyor. Sen benden büyüksün, irisin, beni dövüyorsun; "Tamam abi" diyorum hâlâ vurmaya devam ediyorsun yani. Bu olmuş Ermenilere...

İstanbul'da yaşayan Ermeniler kendi içinde daha bir cemaat... İnançları, kültürleri kurumsallaşmış... Dersim Ermenilerinde böyle bir kurumsallaşma yok.

Ermeni Olduğumuzu Kanıtlamak Zorunda Bırakılıyoruz...

Patrikhane, Dersimli Ermenileri nasıl görüyor? Bununla ilgili araştırmalar yaptım. Mesela; vaftiz olayı, kimlik değiştirme olayı vs. Araştırmalarımda şöyle bir sonuçla karşılaştım: Aslında bazı insanların çıkarları için kullandıkları bir durum var. Vaftiz olmayı yurtdışında rahat oturum alabilmek için yapanlar var. Amaç bu olmamalı. Bu sefer Türk Devleti yine senin karşına çıkıyor. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşıyorsun, oranın kurallarına uymak zorundasın. Patrikhane'ye diyor ki: "Sen çok kolay vaftiz ediyorsun, (...) kâğıdı veriyorsun."

Hıristiyan yazıyor... Ermenisin... Rahatlıkla sana oturum veriyorlar; özellikle Fransa. Bu nedenle devlet şartları zorlaştırıyor. Diyor ki; "Şartlar bunlar, sen buna tam inanmadığın sürece vermeyeceksin."

Ben Dersim Ermenisiyim ama İstanbul'daki Ermeni zaten oldu bitti hep Ermeni olarak kültürünü yaşayabilmiş. Benim öyle bir imkânım olmadı. Ben sonradan öğrendim. Ben yıllarca Müslüman gibi yaşayıp, camiye gitmişim. Arkadaşlarımla Müslüman olarak veya Alevi olarak –belli bir yaştan sonra– yaşamaya devam etmişim. Bugün de gidip; "Ben geldim, ben Ermeniyim!..." Nasıl güven duysun adam bana?... Kendimizi kanıtlamak zorunda kalıyoruz.

Ha, benim amcam Patrikhanede yönetimde... Geldiğim yer belli, böyle birşey olamaz. Ben ona inandığım gibi o da bana inanmak zorunda...

Ermeniliğimi Hissetmek, Kimliğime Hıristiyan Yazdırmak İstiyorum...

Vaftiz olduktan sonra hiçbir beklentim yok. Sadece Ermeni olduğumu hissetmek istiyorum. Farklı bir Murat olmayacağım yine aynı Murat olacağım. Dediniz ki, vaftiz olunca ne değişecek? Nasıl ki, Müslümanlığın ilk şartı hacsa, sünnetse Hıristiyanlığın ilk şartı da vaftiz olmaktır...

Çocuklarımın ismini de değiştirmeyi düşünmüyorum. Kimliğime Hıristiyan yazdıracağım; çünkü çocuğumun Ermeni okulunda okumasını, o kültürle büyümesini istiyorum. Ben o acıyı yaşıyorum, o yaşamasın. Şimdi ben nasıl babama hesap soruyorsam, çocuğum da bana sormasın istiyorum. "Sen bunu öğrendin, niye bana söylemedin? Sen de mi korkaksın?" diyecek bana... Tamam, onlara korkak demiyorum kesinlikle. O zaman öyle gerektiriyordu ama bugün benim çocuğum kalkıp bana "korkak" diye hitap edebilir.

Zaman farklı, şartlar farklı. Bugün mesela Hrant Dink anmasında yüz binlerce insan toplanabiliyor. Ama o zaman böyle bir şey yoktu. İşte kalkıp "Ben Ermeniyim!" diye bağırabiliyorsun, Taksim'in göbeğinde. Kimse gelip sana karışamıyor.

Ermenistan'da Yaşamak İsterim Ama Benim Toprağım Burası...

Ermeniysem gidip Ermenistan'da yaşamak isterim. Ermenistan'da amcamın bir dükkânı vardı, Erivan'da. O zaman çok istedim, oraya gideyim; yedi sekiz sene önceydi. Belki oraya gitseydim bugün daha farklı olurdu. Şimdi orda kendi özünü, kültürünü; kendi yerinde yaşamak var. Tabii ki benim toprağım burası. Burada doğmuşum, büyümüşüm. Hani derler ya "Doğduğun yer değil, doyduğun yer.." mantığı var ya... Benim öyle değil aslında. Şimdi gidip burada ne iş yapıyorsam orada da yapabilirim ama insanın belli bir düzeni vardır, bırakıp gidemeyebilir. Orada zaten Ermenistan'dasın Ermeni olarak yaşayabiliyorsun. Bir sıkıntı yok. Önemli olan burada yaşayıp, burada çoğalabilmek... Şimdi Tunceli'de benim toprağım var. Niye bırakayım gideyim, risk alayım?...

Eşim, Çocuklarım...

Eşim Türk. Aslında asimile olmuş Dersimli bir Ermeni. Danaburan köyünden. Onlar biraz daha Türkleşmişler, ne Zazaca, ne Kürtçe biliyorlar. Çocuklarım arada... Çocuklarımın isimleri; Caner, Mahir, Eylem, Heycan.

Son olarak; artık herkes kovuğundan kafasını çıkarıp göstersin. Ermeni kimliğiyle, kişiliğiyle yaşasın. Kesinlikle, özlerine dönsünler. Korkaklığı bıraksınlar, derim.

Vartanuş Demir
Boğos Demir

Söyleşi
Tarih: 15 Mayıs 2013
Yer: Paris-Fransa

Vartanuş ve Boğos... Biri Mazgirt, diğeri Hozatlı... Yıllar önce koparılmışlar köklerinden... Bir daha kök tutturamamışlar... Sürgün yılları ve geri dönüş... Elazığ, İstanbul ve Paris..
Onları ziyaret ettiğimde ikisi de rahatsızdı. Yormak istemedim. Sonra gelir söyleşi yaparım dedim. Ancak ayrılmadan önce her ihtimale karşı kısa birkaç şey söylemelerini rica ettim. Sonra gidemedim maalesef... Vartanuş Hanım özgüveni yüksek ve korkmadan yaşayan bir Ermeni kadın... Onunla Paris'te görüştük. Bu özgüvenin başlıca nedeni anne ve babasının her türlü sıkıntıyı göze alarak hem dili, hem de inancını toplumdan gizlemeden yaşamaları ve çocuklarına da bu özgüvenle aktarmalarıdır diye düşünüyorum.

Kilisemiz Vardı, Muhtar Saman Koymuştu Kiliseye...

Kızlık adım Selam. Babamın adı Aleksan, anamın Uriçima Haygonuş... 1937 yılında Mazgirt'te doğmuşum. Üç kız, iki erkek, beş kardeştik...

Babam Mazgirt'te berberdi. Başka berber de vardı ama bizim dükkânımız yoktu, evimizde büyükçe bir oda ayırmıştık, eve gelirlerdi, köylere giderdi. Sarılık hastalığını tedavi ederdi, diş çekerdi.

Mazgirt'in içinde Elti Hatun Türbesi vardı. Bizim eve yakın kilisemiz vardı ama ibadet yapılmazdı. Oranın muhtarı saman koymuştu kiliseye, annem gidip onun etrafını temizlerdi. Biz sabah erkenden gidip duamızı yapardık. Annem ve babam asla Türkçe konuşmazdı. Bir Türk de olsa, misafir de gelse Ermenice cevap verirlerdi. 15 yaşına kadar Mazgirt'te yaşadım ve Ermenice biliyordum. Elazığ'a gelin gittim, konuşmaya konuşmaya unuttum.

Mazgirt'te kalenin önünde iki tane taş vardır. O kalenin üstünde de kilise vardır. Çocuktuk ama büyüklerimizle birlikte o kaleye gidip dua ederdik. Orada bizim dışımızda 6-7 Ermeni aile vardı. İsimlerini hatır-

lıyorum ama öldüler. Mesela Karabet vardı... Ermeni ismini unuttum... Nişan vardı, İzat vardı...

Hangisi 1915, Hangisi 1938?...

Babam, "1915'te evimize geldiler, neyimiz varsa aldılar, soydular, bizi de dışarı koydular kızım" diye anlatırdı. Mazgirt'te 24 saat mahpushaneye koymuşlar. Sonra Elazığ'a götürüp kara trene bindirmiş ve sürgüne [bu sürgün 1938 Sürgünü olmalı] göndermişler. Sürgüne giderken, askerler arkasından kurşunlamışlar. Annem 1915'te 9 yaşındaymış, babasını hiç görmemiş, annesini de... Babam anlatırdı bunları, annem her gün ağlardı. Annem bütün yakınlarını kaybetmiş, tek başına kalmış. Bir Türk adam, "benim beş tane oğlum var, bu kız buralarda telef olur" demiş, Elazığ'ın köylerinde bir Ermeniye vermiş. O Ermeni de babamı bulmuş ve ona vermiş. Annem hem '15'i hem '38'i yaşamış. Hangisini nasıl anlatayım, birbirine karışıyor?...

1938 Sürgün, Kütahya...

'38'de ben 1 yaşındaymışım. Bizi ailece Kütahya'nın Nuran köyüne göndermişler. Oradaki devlet ve köylüler, bizim Ermeni olduğumuzu biliyorlarmış...

Ablam evliymiş, babam hasta olduğunu duymuş Uşak'a gitmiş, biz köyde kalmışız... Tavuklarımız ve tarlamız varmış. Muhtar kürekle annemin kolunu kırmış. Karakola gitmişler... Başmüdür, "Müslüman olun, size bir şey gelmez" demiş. Babam, "ben camiye gitsem, beş vakit namaz da kılsam benim dinim budur, sülalemi öldürdünüz, beni de öldürün, ben bu dinin evladıyım, Müslüman olmam, size de yalan söylemem, size söylediğimi Allah'a söylemiş olurum" demiş. Babamı da annemi de bırakmışlar. Ondan sonra biz kendi dinimizle kalmışız, adımızı değiştirmemişiz. Bizimle sürgüne giden herkes isimlerini değiştirmiş. Benim kocam da Hozat'tan gelip Bolu'ya sürgüne gitmiş, ismi Mehmet, kaynımın ise Ahmet oluyor. Üç bacısı var, iki erkek kardeşler... Beni istemeye geldiklerinde babam, "isminizi değiştirirseniz kızımı veririm, yoksa vermem" dedi. Benim babam dinine çok sadıktı...

Kütahya'da okula gitmedim, küçüktüm. Kuran dersi vardı, büyük ağabeyim gitti, birkaç defa...

Kardeşlerimin Kütahya'da okulda Ermeni olmaları nedeniyle yaşadıkları bir sorun olmamış, anlatmadılar.

Kütahya'da çevremizde daha çok Türkler vardı, Alevileri görmüyorduk. Affedersiniz bir de Çingeneleri görürdük. Kalbur satarlardı, bize geldiklerinde babamla Ermenice konuşurlardı.

Biz şüphelenip, "bize akraba mı oluyorlar?" diye sorduğumuzda babama, "konuşma git içeri!" diye kızmıştı. Annem hep Ermenice konuşurdu, dokuz yıl kaldık Kütahya'da...

Dersim'den sürgüne gönderilen bir aile vardı, uzaktı yerlerimiz, babamın arkadaşıydı, öldü. Ailece kaybolup gittiler. Adı Garabet'ti, ismini değiştirdiler Hıdır oldu; çocukları falan nereye gitti bilmiyorum, kaybettik birbirimizi...

Babam orada da berberlik yaptı, köylere giderdi. Elinden her ustalık gelirdi. İnşaatlarda çalışırdı...

Kütahya'da kaldığımız süreçte ailemde sünnet olayı yaşanmadı, hatırlamıyorum. Olsaydı hatırlardım.

Bir gün af çıktı. 1947 ya da '48 yılıydı. "Herkes memleketine!" dediler. Benim annem istedi, İstanbul'a gelsin. Babam biraz inattı; "Dersim de malımız var, biz koyduk, gittik, Gidelim malımızı alalım, şuyumuzu alalım, buyumuzu alalım" diye. Verilen mal geri gelir mi? Benim annem razı olmadı, babam, "yok!" dedi. "Gidecem memleketime" dedi. "Malımı alacam!" dedi. Gittik Mazgirt'e, hiçbir şey alamadık, pişman olduk. O zaman devlet dedi ki, "hangi memlekete giderseniz gidin!" Onu hatırlıyorum. "İster Amerika'ya gidin, ister Avrupa'ya gidin, İster Fransa'ya gidin... Nereyi isterseniz ora serbest!" Benim annem istiyordu ki Amerika'ya gidelim. Zamanında kardeşi, babası gitmiş. Gitmişler bunlara bir mektup yazmışlar, bir akrabaları varmış mektubu vermemiş bunlara inkâr etmiş. Annem tanımıyor akrabalarını. İstanbul'a gelelim. Babamın inadı da çoktu, çok iyi bir adamdı ama çok da inattı.

Sürgün Dönüşü, Mazgirt...

Kütahya'dan döndüğümüzde Mazgirt'in içine yerleştik. Hepimiz yetişkindik; ben 9 yaşındaydım, büyük ablam evliydi. Burada Ermeni okulu yoktu; Türk okulu vardı, oraya gidiyorduk. Ermeni, Türk, Kürt her kesimden çocuk gelirdi. Okul Müdürümüz çok iyiydi. Mazgirt'te babamı çok severlerdi. Babam onları, onlar babamı "Ahparik!" diye çağırırlardı. Hiç adıyla, "Aleksan" diye çağırmazlardı.

Okulda Ermeni ismimden dolayı hiç sorun yaşamazdım. Bir gün abime birisi, "gâvur oğlu gâvur" dedi. Ben de, "sen mi gâvursun, ben mi gâvurum" diye dövdüm çocuğu... Ben biraz eli sopalı bir kızdım. "Sen gâvursun, sen Kızılbaşsın, biz Ermeniyiz. Bizim kilisemiz var, sizin hiçbir şeyiniz yok" dedim. Müdüre gitti şikâyet etti. Müdür, "bunlar daha insana yakın, siz ne karıştırıyorsunuz ortalığı?" dedi; öyle kaldı. Babası annesi geldi, özür diledi.

Teyzemin oğlu da ağabeyim de aynı sınıftaydı. Biz çalışkandık belki de kıskançlıkla o lafı söyledi.

Eşimin Ailesi Bolu'ya Sürgün...

Kayınbabamın adı Kirkor... Kaynanamın adı Marta... Eşim (Boğos) Ergan köyünden. Bebek Ağa ile amca çocukları (bkz. Murat Demir, Peruz Salık). Bebeğin iki oğlu var Almanya'da, Murat ve Yaşar...

Bebekgiller ile eşimin ailesini sürgünde Bolu'ya götürmüşler. Bekârken oradan geldi. Benden 12-13 yaş büyüktür.

Katliam zamanını bilmiyorum, sürgünü biliyorum. Ben bunlara gelin geldikten sonra tanıdım. Bunları tanımam, babam da tanımaz. Anlatmıyorlardı; ne görümcelerim ne bunlar, söylemiyordu. Görümcelerden biri yaşıyor... Anik adı... Eşimden büyük. Burada Fransa da Nice tarafında...

Bizim Sülaleden Müslüman Olan Yok...

Benim Nişan Abim var, İstanbul'da. Ama sizinle konuşmaz. Eskiden Yeşilköy'de kilisede zangoçluk (kilisenin günlük işlerini gören ve can çalan kişi) yapıyordu, şimdi kiliseye gitmiyor.

Dört çocuğum var, onların isimleri hep Ermenice... Benim oğlum Kirkor'dur. "Kiregoryan!" diye çağırırlar. Büyük kızımın ismi de Lisa. Ortanca kızım ismi Seta. Az buçuk Ermenice anlıyorlar. Bizim sülaleden Müslüman olan yok ama Alevi olan vardır.

Küçüktük; İçimize Bir Korku Girmiş...

Benim fotoğrafım ne lazım. Bu fotoğraflar Türkiye'ye giderse korkuyorlarmış Ermeniler. Size söyleyeyim, ben korku bilmem. Ben İstanbul'da da korku bilmezdim, Elazığ'da da. Türkler de benim arkadaşımdı, Aleviler de...

Nasıl korkmasınlar? Vurmuşlar Ermenileri, kırmışlar ondan. Duyduklarımızı... Diyorlardı, "babamızı vurdular, anamızı vurdular, bunu vurdular, şunu vurdular, malımızı aldılar..." Herhalde içimize bir korku girmiş. Küçüktük.. Küçük olunca insan korkar.

Elazığ'da da Kürt komşumuz vardı, Türk komşumuz da vardı. Birbirimize giderdik, yerdik, içerdik, muhabbetimizi yapardık. Ama böyle nasıl diyem, insan candan ciğerden akrabası gibi sarılmaz bi kere. İki ikidir, üç üçtür. Öyle değil mi ya? Bir korku vardır içinde.

Ama burada (Avrupa'da) ben korku bilmem. Evet, ben korku bilmem ama bir tiksinti gelir insana; tiksiniyorum...

Boğos Demir

Hozat'ın Ergan köyünde doğdum. Doğumum 1931, doğru mu bilmiyorum, yaşımı da bildiğim yok. Babamın adı Kirkor, annemin adı Elif...

Orada bir kilise var, yalnız kilisede adam yok. Tek başına, kırık dökük duruyor orada...

Bir ben varım bu dünyada; ağabeyim öldü.

Kirkor, Boğos, Saved, Şişelene vardı... Hepsini Türk isimleriyle Memet, Hemet diye çağırırlar yalnızca... Hangisi doğrudur ki, ben sana hangi doğruyu söyleyeyim ya!...

Annemin babamın yanında büyüdüm, Hozat, Ergân köyünde yaşadılar. Ermeni de Kürt de Türk de vardı, karmakarışık... Bizim orada kaç tane köy var...

Mesela İnciğa, mesela Peyik, Seğedik var. Seğedik'te Ermeni vardı ama kalmadılar, şimdi hepsi çektiler, Avrupa'ya gittiler. Bir de Hozat taraflarından Erzincan, Erzurum taraflarına... Çoğu o tarafa gitti yani kalan yok...

Ben küçükken evimizde Ermenice de konuşurduk Kürtçe de...

M. K., G. K.

Söyleşi
Tarih: 12 Ekim 2014
Yer: İstanbul

M. K., söyleşiden uzun zaman sonra, ailesi içinde Ermeniliğini reddedenlerin karşı çıkışı, bazı aile bireylerinin kamuda çalışıyor olması ve onların zarar görebileceği endişesiyle isminin kullanılmasını istemedi. Bu istemine saygı gereği, ismini kullanmıyorum. İsmini kodlayarak; M. K. olarak yazıyorum.
Ermeni kimliğini çocukluğunun bir aşamasından beri bilen ve bu nedenle pek çok acıya, zulme, babası şahsında tanıklığının da ağır travmasıyla yaşayan biri... Uzun ve sarsıcı bir söyleşi oldu.
M. K., babaannesinin ve babasının, geride kalan Ermenilerin yaşadıklarını; "Devlet kırmış bizi ama Alevilerin zulmünü de unutamam" cümlesiyle özetliyor... "Alevilerin zulmü" derken neyi kastettiğini söyleşiyi okuyunca anlayabileceğiz...
"Kimim ben?" sorusuna yanıt bulamamış bir insan...

G. K. (M. K.'nin eşi) ise konuyu değişik açılardan ele alarak anlatımlarıyla durumun daha net görülmesine katkıda bulunuyor...

Annemin Travması: Deprem ve Asker...

Adım M. K., Dersim-Pertek, Elmakaşık köyünde 1953 yılında doğmuşum. Eski adı Puateris, Tozkoparan'a yakın bir yer.

Benim çocukluğumda yüz hane vardı. Puateris tamamen eski bir Ermeni yerleşim yeridir. İsim Ermenice olmalı... Ermenilerin oradaki yaşamını bilmiyorum. Bizim dönemimizde daha çok Aleviler yaşıyordu.

1938 yılını annem anlatıyordu, görmüş ve yaşamış biri olarak...1938'de katliam, 1939'da da büyük bir deprem olmuş, ikisini de yaşamış ve büyük bir travma oluşmuş annemde. Deprem olduğu ve asker gördüğü zaman korkulu anlar yaşıyordu çünkü depremin yıkıntıları arasından kurtarmışlar onu. 1938 ise daha vahim... Bizde anlatıcılar vardı, oturur hem

ağlar hem anlatırlardı. Köyün ileri gelenlerini götürüp, köyün hemen alt tarafında topluca kurşuna dizdiklerini anlatırdı annem...

Annem; "Bizi Taramaktan Vazgeçtiler, Kurtulduk..."

Derdi ki;" Bizi, bütün köylüleri topladılar. İleri gelenleri, halkı harekete geçirebilecek kabiliyetteki insanları ayırıp götürdüler. Diğerlerini de yukarda bir düzlükte topladılar. Karşımıza ağır makineli tüfek kurdular. Yüzbaşı konuşma yapıyor, konuşmasını bitirdikten sonra da bizi tarayacağını söylüyordu. Daha konuşma bitmeden uzaklardan bir atlı geldi, yüzbaşıya bir şeyler söyledi. Ondan sonra bizi taramaktan vazgeçtiler, kurtulduk. Hozat'tan emir gelmiş 'kırmayın' diye."

Annem o köyden (Puateris) ve bu olayı bire bir yaşamış. Evliymiş, bir de çocuğu varmış. Akrabalarından da öldürülenler olmuş...

Babam Hiç Unutmadı Yaşananları...

Babam ise Tozkoparan [eski adı Tanz] köyünden. Annemle evlendikten sonra Puateris'e yerleşmişler. Dolayısıyla babam da kırım zamanında oradaymış. O süreci yaşayan insanlar, benzer şeyleri anlatıyorlar. Mesela İsmail Amca vardı -keşke şimdi sağ olsaydı- kendi gözleriyle görmüş hem ağıt yakardı hem anlatırdı. Babam da şahit olmuş buna. Söğütlütepe'den, Pertek üzerinden Elazığ'a gidiyorlar, "Biz o yoldan gittiğimiz zaman; insanları Söğütlütepe arasında toplamış, hepsini tarayıp öldürmüşler, öylece ortada bırakmışlar cesetleri, kokudan geçilmiyordu..." Babam her zaman anlatıyordu bunu. Hiç unutmadı yaşananları...

Geride kalanların bir kısmını sürgüne göndermişler. Mesela annemin anlattığı Hüseyin Ağa, ileri gelen olduğu için onu ve akrabalarını batıya göndermişler.

Babam Ermeni Asıllıdır...

Biz Pilvenk aşiretinin içindeydik. Annemin baba tarafı Dedeağaç köyünden gelmişler. Annemin köyünde 1915 öncesi, Ermeniler, Aleviler bir arada yaşarlarmış.

Babam Ermeni asıllıdır, 1915'ten önce Tozkoparan köyünde doğmuş. Kırımda ailesinden çok kişi öldürülmüş. Babamın amcaları, kardeşleri, dedeleri 1915 Soykırımında yok edilmişler.

Babamın annesi, babama hamileymiş kırım zamanında. Bir Alevi/Kürt tarafından alıkonulmuş Tozkoparan'da. Doğum yaptıktan sonra da kimsesi kalmadığı için mecburen o köyde kalmış. O adam evlenmiş nenemle. Çocuk büyüdükten sonra, yöredeki insanlar, "Ermeni kadını aldın" diye adamı kınamışlar. O da gururuna yedirememiş, kovmuş nenemi. Nenem, Puateris

köyündeki Alevi toplumunun yöneticisi olan Dede'ye, onu terk eden adamı şikâyet etmeye gitmiş, "Bu falan adam benimle iki sene evli kaldı, sonra beni dışarı attı" demiş. Dede, "Bizim konakta kal, bize hizmet yap" demiş. Sonra da nenemi, amcasıyla evlendirmiş. Ancak babam, annesi tekrar evlenince üvey baba problemi yaşamış. Babalık diye yanına gittiği adam bunu kovuyor, dövüyor, sövüyor... Babam da başka köylere gidiyor. Oralardan masallar öğreniyor. Babam çok iyi masal araştırmacısı ve anlatıcıydı.

Babam; "Benim Soyumdan Kimse Kalmamış" Dedi...

Babaannemi gördüm. O zamanlar, Ermenilerde çok büyük korku olduğu için bize anlatılmıyordu. Mesela ben bunları askere gittikten sonra öğrendim. Askerden geldim, babama sordum; "Böyle bir durum var mı?" Önce inkâr etti; sonra, "Tabii var ama..." dedi. "Peki, neden bize anlatmadın?" diye sordum. Dedi ki; "Ben bu toplumun içerisinde neler çektim... Benim soyumdan kimse kalmamış, size de bir şey olmasın diye bir şey anlatamadım."

Israr edince oturup anlattı: "Babamın ismi A.'dır. Onun babasının ismi Mikail'dir. Babamlar beş kardeşlermiş, yani beş ayrı aile. Tozkoparan'ın en zengin ailesiymiş. O zamanın bütün zanaat işlerini yaparlarmış, zenginlermiş... Hemen hepsini kırmışlar... Bir iki aile kalmış, onlar da 1917 yılında tehcire gönderilmişler."

Askerde Babama "Sen Ermenisin, Sana Silah Yok!" Demişler...

Tabii ben gidenlerin hiçbirinin ismini bilemiyorum. Yaklaşık yirmi yıldır araştırıyorum, hiçbir isme rastlamadım. Babam 1938 ile '40 arasında askere gidiyor. İstanbul Selimiye'de yapıyor askerliğini. Bir gün elinden silahı alıyorlar. Ve diyorlar ki; "Sen Ermenisin, sana silah yok!" Meğer Puateris köyünden vatandaşın biri gidip, "Bu Ermenidir, tehlikelidir" diye dilekçe vermiş...

Babam gururuna yediremiyor, çok üzülüyor hem Ermeniliği açığa çıkmış hem de silahı elinden alınmış. Birdenbire hastalanıyor, bunun üzerine hava değişimine geliyor. İyileştikten sonra Pertek ilçesine gidip dava açıyor; "Ben kimim?" diye. Bu konuyla ilgili bir mahkeme kararı varmış ancak çok araştırmama rağmen hiçbir bilgi vermediler. Mahkemeye nenemi de çağırıp ifadesini almışlar.

Nenem Devamlı Ağlar ve Beddua Ederdi...

Babamın Türkçe ismi M., 1994 yılında 86 yaşında öldü. Nenemin ismi S., 1966'da öldü. Tabii bunlar gerçek isimleri değil, babam ya bilmiyor ya da söylemek istemedi bize...

Nenem devamlı ağlar, beddua ederdi. Kendi ailesinin zengin olduğunu ve birdenbire her şeylerinin yok olduğunu söylerdi. Evlendiği kişiye yani babamın üvey babasına çok beddualar ediyordu, o kendisine çok zulüm etmiş. O Tozkoparan köyünde, 1915 yılında bütün ailesi yok olmuş. Malvarlıklarını, değerli eşyalarını saklamışlar ama oradaki Aleviler bulup almışlar hepsini.

Muhtar, "Bir Ermeni Ölmüş, Toprağa Atın Gitsin..." Dedi...

Abimin kızı vefat etti. Köyde bir ölü olduğu zaman herkese haber verilir, herkes cenazeye gider. Yaz ayı, hava sıcak... Köyde de iki tane mezarlık var: Biri Barmazlar'ın (Müslüman) mezarlığı, biri de Alevilerin mezarlığı.

Köyün muhtarı, "Bir Ermeni ölmüş, götürün Barmazlar'ın mezarlığına, toprağın içine atın gitsin! Ben işimden gücümden olamam şimdi" dedi ve gelmedi cenazeye. O muhtar benim dayımdı. O zamandan beri dayımdan öylesine bir nefret ettim ki, artık dayı olarak da görmüyorum. Sonra götürdüler kızı Barmazlar'ın mezarlığına gömdüler. Babam bir hafta - on gün, her gün ağladı. Öyle bir zoruna gitmişti ki; "Kimsem yok, elimden tutanım yok!.." diyordu.

Kızın babasının hiç tepkisi olmadı, bizim Ermeniliğimizi kabul etmiyordu. Son bir yıldır biraz daha ılımlı bakıyor, destekliyor. Tabii bu olay döneminde askerdi, onun da etkisi olabilir...

Gençleri ayrı tutalım ama yaşlı olanların hiçbiri iyi davranmıyordu bize, öyle bir nefretle bakıyorlar ki... Bunun nedenini anlamakta zorlanıyorum, çözemiyorum. Yan yana, iç içe yaşamışlar, komşular... Suçlama getirmiyorum ama demek ki, onların desteğiyle oradan yok edildi bu Ermeniler. Çünkü hangi köye gidiyorsan ismi Ermeni köyü. Mesela bizim en son yerleştiğimiz Yeniköy (Ermenice Norküg) de eski Ermeni köyüymüş. Orada da yaklaşık 100 hane yaşıyormuş Barmazlar'la beraber. Bizim Aleviler orayı satın almadan önce Barmazlar oranın yerlisiymiş.

Devlet Kırmış Ama Aleviler de Çok Zulüm Yapmış...

Babam her şeyi biliyordu. Uyuduğu zaman çok konuşurdu. Çocuklukta çok ağır travmalar yaşamış. Uykuda bağırıyor, çağırıyor, kalkıp ağlıyordu. Sorduğumuz zaman, "Oğlum, benim başımdan neler geçti!.." diyordu. "Hükümet, anamı, babamı, ailemi yok etti. Keşke ilkin beni öldürselerdi." Sonra Aleviler de çok zulüm yapmışlar, Ermeni diye kabullenmemişler; dövmüşler, sövmüşler. Bunların hepsi derin yaralar; kolay iyileşmez.

Kendisine sordum; "Baba niye sesini çıkarmadın, karşı koymadın?" Dedi ki; "Oğlum, hiçbirinizi yaşatmazlardı, hepimizi vururlardı. Korkuyordum, mecbur kaldım. Sizi korumak için sesimi çıkarmadım".

Nenem Şifacı, Kırıkçı, Babam Masalcıymış...

Askerde çok baskı görüyor; dövüyorlar, sövüyorlar. İstanbul'da, Gümüşsuyu Askerî Hastanesi'nde rapor verip gönderiyorlar memlekete. Nenem çok büyük bir şifacıymış, elinden her şey gelirmiş. Bitkilerden ilaç yaparmış, kırık çıkıkçılık, ayrıca terzilik yaparmış. Babam askerden hava değişimi için geldiğinde, nenem bitkilerden yaptığı ilaçlarla onu bir iki ayda iyileştirmiş. Öyle kötüymüş ki, hanımını bile tanımıyormuş. İyileştikten sonra kendisini annesinin eşi üzerine, onun oğluymuş gibi kayıt ettirerek yeni bir kimlik alıyor.

Babam çok maharetli ve yetenekli bir adamdı. Kendi kendine davulculuk öğrenmiş. Artık düğünlere gidiyor, hiç boş durmuyormuş. Kazandığı parayı da getirip annesine veriyormuş. O da tabii kocasına vermiş, başka kime versin?... Kocası elinden almış. O zaman Yeniköy bir ağanınmış, nenemin kocası G., 1953 yılında köyü satın alıyor o parayla. Babam da orada kalıyor.

Nenem onun yanında kalırken bir kız çocuğu daha oluyor, babamın üvey kız kardeşi. Adam, kız çocuğunu (biz bilmiyorduk bu olayı) kendi nüfusuna kaydetmiyor. Meğer o kız çocuk, başka bir kütüğe kaydediliyor. Sebebi de; aldığı arazi babamla kıza kalmasın! Bu kadar haince...

Nenem İbadetini Gizli Yapıyordu...

Nenem, yaşamına dair çok az şey anlatırdı. İbadetini açıktan değil, gizliden yapıyordu. Dua mırıldanırdı ama biz anlamazdık. Biz Türkçe konuşurduk, o başka bir dille anlatırdı. Biz beş kardeştik, ben 6-7 yaşındaydım. Nenem bizi sokakta gördüğü zaman alıp evine götürür, yemek yedirir, sonra yabancı bir dilde bize dua ederdi: Ermenice...

Dua için herhangi bir yer veya zaman gerekmezdi. Bizi bulduğu an ve yerde dua ederdi. Banyo yaptırırdı, kumaş dokuyup bize beyaz mintan dikerdi. Babamı sürekli takip ederdi. "Babanıza yardım edin, yalnız bırakmayın" derdi.

Nenemin yedi kardeşi de tehcirde gitmiş sanırım. Kocasının başı taşla ezilerek öldürülmüş. Yaslı kadındı, sürekli siyah kıyafet giyerdi. Kendisine siyah, çocuklara beyaz kıyafet dikerdi...

Köylüler Acımasız, Babam Çaresizdi...

Babam yeni bir tarla almıştı. O tarlaya gittiğimiz zaman köyün çocukları babamı taşlıyorlardı, kötü sözler söylüyorlardı. Babam karşı koymazdı. Öfkesinden, çaresizliğinden, hüngür hüngür ağlardı. Büyük adam ama korkuyor, sadece ağlıyordu. Çocuklara bağırmıyordu bile. Biz buna hiçbir anlam veremiyorduk.

Sadece babam değil, abim 12-13 yaşlarındaydı, o da sesini çıkaramıyordu. Nenem de bu durumu görüyormuş ama o da çaresiz. Daha büyük kötülük olmasın diye seslerini çıkarmıyorlar. Meğer babam orada arazi alıyor, durumu iyi ama Ermeni... Köylülerden bazıları baskı yapıyorlar ki, bırakıp gitsin, arazi kendilerine kalsın. Çok acımasızlardı çok... Köylü çok zulüm yapıyordu. Sadece babama değil bize, çocuklara da göz açtırmıyorlardı... O köyün insanları hepsi bilir bunu, sor anlatsınlar!

Devrimci Gençler Döneminde Rahatladık...

Bu kötülükler 1979'lardan sonra azaldı. Daha önceki durumları kimse benimsemedi. Gençlerin okuması; devrimci olmaları, gerçekleri öğrenmeleri, aşiretçiliğin, ayrımcılığın kötülüğünü görmeleri sonrası düzeldi. Babalarının yaptıklarını yapmadılar gençler. Ama olan babama ve bize olmuştu...

Babam bir gün Tunceli'ye gelmişti. Baş başa kalıp konuşalım diye onu yemeğe götürdüm. Annesi gizliden kendi akrabalarını araştırıyormuş, "Ama benim bir şey yapmama fırsat vermediler. Dışarı çıkıyordum kafama taş yağdırıyorlardı, beni dövüyorlardı" dedi. Gerçekten de çok dövmüşler. "Baba bana anlat" dedim, "Nenem sana ne söylemişse bize söyle", "Sıkıyönetim var, yanlış bir adım atarsan seni öldürürler ama hiçbir zaman şunu unutma" dedi, "Benim babamın ismi A., onun babasının ismi M."

1935 ya da 1940 yılında –Amerika'dan mı Suriye'den mi Lübnan'dan mı bilmiyor– neneme iki kez para geliyor. Nenemin kırımdan kurtulan akrabaları gönderiyor. Nenem gidip almıyor. Kahrediyor. Parayı alacak, kocasına verecek; kocası zaten zalimin biri... "Para geri gitsin!" diyor.

Babam Tamamen Alevi Olmuştu...

Kendi inancından bir şey göstermezdi. Annesinden mutlaka görmüştür ama babam tamamen Alevi olmuştu. Alevi toplumundan ne görmüşse onu yapardı.

Şöyle dua ederdi: "Allahım, mademki biz bütün kulların eşitiz, düşman da olsak senin kulunuz. Düşmanımızı da koru. Bize yardım et, düşman da olsa darda, zorda bırakma. Bize de yardım edersen, minnettarız" diyordu.

Babamın sağlam bir inancı vardı, Alevilik felsefesini çok benimsemişti. Pirlerimiz, Rayberlerimiz, Pilvenk aşiretinden geliyorlardı...

Nenem, o bölgedeki kendi Ermeni akrabalarının hepsini biliyordu. Ama söylemiyordu. Çünkü bilinirse zarar görürler diye düşünüyormuş. Bunu babam söyledi.

Babamın babası da duvar ustasıymış. Bir köyde ustalık yaparken köylüler toplanıyor ve Ermenidir diye kafasını taşla ezip öldürüyorlar;

1915 yılında Ermenileri vur emri çıkmış ya!... Nenem, kocasının kafasının ezildiğini şöyle öğreniyor: Köyde doğum yaptıktan sonra yanında kalan, babamın iki amca çocuğunu, kocasının durumunu öğrenmek için göndermiş. Çocuklar dönüp geldiklerinde onlardan, kocasının başının taşla ezilerek öldürüldüğünü öğrenmiş. Bunun üzerine nenem, o çocuklara kıyafet, yiyecek hazırlayarak Erzincan üzerinden giden kafilelere katılmalarını söylemiş. Onlar da gidip kurtuluyorlar.

İşte yıllar sonra neneme para gönderenler de o çocuklarmış.

Ermeni Düşmanlığı Vardı; Ermeniyiz Diye Kız Vermediler...

Ben meseleyi öğrendikten sonra kardeşler arasında bir tartışma çıktı, hâlâ da sürüyor...

Nenemin eşi Gülabi Dedemizin kız torunu ile abim yaşıttır. Nenem ısrarla "bunları evlendirelim" diyor. Ancak kızın babası, "onlar Ermenidir" diye kızı vermiyor. Bana da Ermeniyim diye kız vermediler. Böyle çok sorun yaşandı. Eşimin ailesi çok anlayışlı davrandı. Bu aileden bizim ailede beş gelin var. Aleviler bizi potansiyel kötü, suçlu görüyorlardı.

Bir ilkokul öğretmenimiz vardı. M. T. Her gün beni, küçük kardeşimi dövüyordu. Şimdi anlıyorum nedenini. O köyde Ermeni karşıtlığı, Ermeni düşmanlığı vardı. Milliyetçiler nasıl karşı çıkıyor, aynı onlar gibiydi...

Ermeni, Alevi, Kürt, Solcu Olarak Her Yerde Sıkıntı Yaşadım...

Tüm bunları yaşarken sadece Ermeni olarak yaşamıyorsun; öte yandan Kürtsün, Alevisin, solcusun... Bir de Dersimlisin... Hepsi bir araya gelince iş hayatında da sosyal hayatta da sürekli bir sıkıntıyla karşı karşıyasın...

Mesela işyerinde, kimi Ermenileri kötülüyor, bir kısmı Kürtleri, bazıları Alevileri, diğerleri solculara küfür ediyor... Hepsi mevcut! Rahatsız ediyor ama... Bir savunma mekanizması olarak çocuklukta alıştığımız bir şey var; bazı olaylara gözü kör, kulağı sağır oluyorsun... Mecbursun. Kavga dövüş olacağı yerde...

Bulunduğun mekânda önce bir gözetleme yapıyorsun, ortaya atılan konunun durumuna göre... Burada, üç kişiye karşı bir şey yaparsan doğrudan disipline gidersin, çalışma hayatın bir anda sona erebilir. Görmemezlikten geliyorsun resmî dairede...

Sivil yerlerde konuşuyor, cevabımızı veriyoruz... Bazı durumlarda kavga edecek duruma gelmişiz, çok kavgalar da etmişiz. Ama hep yenilmek olmuyor işte...

Tüm bunlara karşı bir teselli noktası buluyorsun. Bulamazsan yaşayamazsın zaten...

Kimim Ben?...

Bu kimlikler içinde kendimi daha çok Ermeni kimliğime yakın hissediyorum. Çünkü onunla daha huzurluyum. Öğrendiğim zamandan bu yana hep araştırma halindeyim. Yeni şeyler öğrendikçe aidiyet duygum güçleniyor.

Öncelikle, Ermeni toplumunun neresinde olduğumuzu bilmiyoruz. Öğrenmeye çalışıyorum. Onlar zamanında ne yapmışlar, kimmişler? Biz hâlâ kimlik peşindeyiz... Kimliğimize dayanak yapacak bilgiler yok ki oradan ispatlayalım çünkü onları bize taşıyacak olanları o katliamda vurmuşlar. Çoğu yok olmuş, geriye birkaç kişi kalmış, kalanlar da tehcirle gönderilmiş ki hiçbirinin kimliğini bilmiyoruz. Soru işareti çok. Kimim ben? Ama kardeşlerim anne tarafımın baskısı altında kalmışlar. Olumlu bakan yok.

Babam beni çok sıkıştırdı. Dedi ki: "Ben bütün hayatımı, annemi, geçmişimi kasete koymuşum; abine anlatmışım, kaset abindedir." On yıldır o kasetin peşindeyim. Abim inkâr ediyor, "Yok böyle bir şey!" diyor. Babam son yıllarında İstanbul'da abimin yanında kalıyordu, cesaretlenip kiliseye bile gitmiş burada.

Ben zaman zaman gidiyorum kiliseye. İbadet şekillerini biliyorum ama yapmadım. İhtiyaç duyuyor muyum? Evet, neden olmasın! Yeğenlerim ve çocuklarım beni anlıyor ve destekliyor. Çocuklarım Ermeni kültürüne ilgi duyuyor, araştırma yapıyorlar...

Eşim çok olgun, anlayışlı, çok destek veriyor bana bu konuda; bir sıkıntımız yok.

Sıkıyönetim döneminde çok korkular yaşıyorduk. Özellikle ASALA eylemleri olunca... Bu devlet herkesi biliyor, bize de bir şey yapar diye eşimle tedirgindik sürekli...

G. K. (M. K.'nin Eşi)

Çocukları Kiliseye Götürüyorum...

Bizi bilseler götürürler, devletin elinde kimliğimiz var. Kayınbabam bunlardan çok etkilendi.

Ben çocukları İstanbul'da kiliseye götürüyorum. Kilisede Hıristiyanlar mum yakıyor, biz Aleviler de mum yakıyoruz. "Bak dua ediyorlar, siz de oturun dua edin kızım, oğlum." Benim çocuklar o konuda çok bilinçliler. Kendileri bildikten sonra, "Anne beynimde dua etsem de olur" dediler. İllaki o duaları okumaya zorlamadım. Taksim'e gittiğimiz zaman kızları alıp gidiyorum. Kız diyor ki;" Ben huzur buluyorum burada." O konuda biz beraberiz, aynı fikirdeyiz. Hatta görümcelerime söyledim, kızdılar: "Niye çocukların kafasını karıştırdın, bizim çocuklara niye anlattın bunu?"

İki sene önce onun çocuklarına söyledim, kızdı. "Sen de kardeş değil misin?" dedim. "Yok!... Anlatma benim çocuklarıma!" dedi. Tabii çocuklar gidip annesine sormuşlar, "Niye şimdiye kadar söylemedin, yenge dışarıdan olup bizi biliyor da siz niye?" diye tepki verdiler annesine, kızmışlar.

Biz Aleviyiz. Benim Nenem Bir Ermeni Çocuk Büyütmüştü...

Dedem ölünce nenem ikinci bir evlilik yapıyor. Tütün ekiyorlarmış; tarlayı sularken çocuk sesi geliyor, gidip bakıyor ki, küçük bir erkek çocuğu... Ermeniler kaçarken onu orada bırakmışlar. Almış getirmiş çocuğu, babamla beraber büyütmüş. Babam yaşındaymış, Hüseyin koymuş adını. Kocası kızmış, "Köylü kızar sana, Ermeni çocuğu büyüttüğün için" demiş, "Gelsin köylü beni karşısında bulsun" demiş o da. Atmamış çocuğu, büyütmüş. Babam, Dere nahiyesindeki nenesinin evine gidince, "Çabuk çabuk yiyesin, Hüseyin gelir senden alır!" diyormuş. O gerçek torunu daha baskınmış. Nenem büyütmüş, evlendirmiş, Tozkoparan'a yerleştirmiş Hüseyin'i...

Sonra ona bir iki defa Amerika'dan para geliyor. Nenemin gidip imza atması lazım ki parayı alabilsin. Dedem demiş ki, "Sen büyüttün, evlendirdin, mal mülk sahibi ettin. Yeter! Gitme, kıştır kardır.." Nenem (100 yaşından çok yaşadı), kızağı karın üzerine çekmiş oturmuş, "Yok! Ben son görevimi yapacam, gidip imza atacam, o parayı alacam Hüseyin'e" demiş. Gitmiş ve almış parayı. O kadar yaşlıymış ki yürüyemiyormuş.

Nenem onu nerede bulduğunu, annesinin babasının ismini söylemiş, çünkü komşularıymış. O gün hangi kadın doğum yaptı biliyormuş, bütün isimleri söylemiş. Hüseyin Amca bizim evimize gidip geliyordu, biz amcamız biliyorduk ama Ermeni olduğunu bilmiyorduk. Babama "dayı" diyordu. Sonra sonra dediler ki "bu Ermenidir". Nenem ölünce, Hüseyin Amcam babama, "Kırmızı dağdan taş getirelim, mezarı beraber yapalım" diyor ve beş oğluyla birlikte taş taşıyıp nenemin mezarını yapıyor. Babasının akrabaları Amerikadaymış, onlarla iletişim kurmuşlardı.

Eşime "Siz Ermenisiniz" Deyince Bana Kızdı...

Bizim ailemiz Ermenilere karşı çok duyarlı. Babamgil Dedeağaç köyünden gelmişler. Pilvenkliyiz, daha toprağımız var orada.

Eşimin abisi N. Abi, ablama talip olunca babam hiç karşı çıkmadı, kızı verdi. Ermeni olduğunu biliyordu, içimizde büyümüş. Köylüler babamı sorguladı, "Bunlar kimdir? Niye sorup soruşturmadan kızı veriyorsun?" diye. Babam, "Ermeni olduklarını biliyorum" dedi. Sonra, halamın torununu küçük kaynıma getirdik, sorun çıkardılar. İşte; "Sen verdin de bizim kızları da götürdün Ermenilere verdin.."

Eşime, "siz Ermenisiniz" deyince bana kızdı. "Ne! Ermenilik nereden çıktı?" Ben de ona, "Önce sen bir kökünü, soyunu sopunu araştır" dedim.

Kaynanam çok üzülüyordu, "Beni zorla verdiler Ermeniye ama benim çocuklarıma kimse kız vermedi" diye. Kaynanam çok karşıydı Ermenilere, ben sakinleştiriyordum. Onlar da insandır, ezilmiş halktır...

Tabii bunda, bizim dönemin gençleri çok olumlu rol oynadı. Hepimiz devrimciydik. Köyde imece usulüyle tarla biçiyorduk.

Benim Ailemde Zaten Vardı İyilik;
Ermenileri, Zorda Olanı Korumak...

1915 büyük bir faciaymış. Çocuğu burada bırakmış askerden kaçabilsin diye. Bir çocuğa bakmak için insan olmak yeterli...

Kaldı ki, bizimkiler de aynı felaketi 1938'de yaşıyorlar. Dedemi de götürmüşler öldürmeye; babam 5-6 yaşlarındaymış. Nenem tütün sarmış, götürmüş Merho'ya. Hepsini Merho'da toplamışlar, öldürecekler... Sonra o gece deprem olup üsteğmen duvarın altında kalınca bunları bırakmışlar. Dedemler böyle kurtulmuş. Anne tarafımı da Ulupınar'a toplamışlar. Tam ağır makineleri kurmuşlar, katliam yapılacak noktalara süvari birlikleri göndermişler, kırılmasın diye... Annem de aynısını anlatırdı. "Adam nutuk atıyor, bağırıyor, çağırıyor... Tam nutku bitireceği an adam geldi, kâğıdı verdi. Biz anlamadık ne dediklerini, ondan sonra makineli tüfeği geri çektiler!" Adam gelmemiş olsaydı, onlar da kırılacaktı.

Halkın ileri gelenlerini, bilinçli insanları toplayıp götürmüşler. Bizim o Puateris'tekileri "sürgüne göndereceğiz" diye toplamışlar, meşenin altında kurşuna dizmişler. En büyük ablam '38 doğumludur. Asker Ulupınar'a gelince babamlar, nenemle birlikte ablamı alıp kaçmışlar dağa doğru; saklanmışlar oralarda. Evimizde çalışan Kırganlı bir kadın varmış, ona, "Sen eve bak. Geldiysek geldik, gelmezsek de senin olsun" deyip kapıyı da açık bırakarak kaçmışlar. Yolda nenem anneme, "Kızı at dereye. Ağlar, ses çıkartır, bizi yakalatır" demişse de annem, "Yok, atmam!" demiş. Merho'ya vardıklarında "kırma yok" haberi gelmiş, sağ kalmışlar...

Doğa, Dersim

Musa Teyhani

Söyleşi
Tarih: 21 Ağustos 2015
Yer: Ayvalık-Balıkesir

Musa Teyhani 1968 kuşağından bir sosyalist. Kardeşi Kamer'i hapishaneden biliyordum. Önemli bir sosyalistti, sonraki yıllarda kanserden yaşamını yitirdi...
Musa Teyhani'yle bir yaz günü Ayvalık'ta görüşüp söyleşi yaptığım o günü hiç unutamıyorum. Yüzlerce acı ve travmatik öykü dinlemiştim o güne kadar. Ancak Musa'nın anlattıklarıyla hep birlikte hıçkıra hıçkıra ağladığımızı ve söyleşiye sık sık ara vermek zorunda kaldığımız o günün ağırlığını hâlâ taşıyorum omuzlarımda...
Sevgili dostum, ağabeyim Veysel Narin eşlik etmişti bu söyleşiye ve o da aynı derecede etkilenmiş ve sarsılmıştı...
Ermeni soykırımı ve katliamlarında Dersimli Alevilerin sahiplenici, koruyucu öyküleri anlatılır çoğunlukla... Dışarıdan genel görünüm böyleydi ve elbette doğru yanları da vardı. Ancak içerden bakıp, öyküleri toplayınca gerçekliğin yaratılan algıyla örtüşmediğini görmenin şaşkınlığını yaşamadım desem yanlış olur. Musa Teyhani'nin anlatımında bu gerçeklik son derece çarpıcı ve ağır olarak görülmektedir...
Dedesi Musa'nın hafızasına Türk soykırımını, zalimliğini "Tırko, Tırko" diye kazırken, Musa'da Dersimlilerin düşün ve duygu dünyasına "algılar ve olgular" üzerine yeniden düşünmenin gerekliliğini taşıyor...
Ve o bir ateist, sosyalist Ermeni olarak yaşamını sürdürüyor...

Biz Garo'nun Soyundanız...

1945'te Mazgirt'e bağlı Çukur (şimdi Tunceli Merkez'e bağlı) köyünde doğdum. Annemin adı Emine, babam Musa... Dokuz kardeşiz... Babamın da benim de ismimiz Musa...

Bize Çukur köyünde, "Garogiller", "Cirogil" derler. Aslında Garo'nun soyundanız.

Babamın başka yerde de arazisi vardı. Peri'ye gidip gelirdi. Çocuktum, sorardım,

"Peri'de de akrabalarımız var" derdi. Nenem oralı bir ailenin kızı... Benim iki tane nenem vardı. Bir tanesi hakiki nenem, belli bir dönem kayıp kız olarak kalmış... 1915'teki sürgünden ve katliamdan sonra dedemi bulmuş evlenmiş... Öbür nenem de Hakis köyünden, Gündoğdular'dan Melus... Biz hep Hakisli olana "nene" derdik... Melus, dedemin abisi Salih'le evliymiş... Salih Dede çok akıllı biriymiş... Çukur ağalarına danışmanlık yaparmış... Öz dedemin adı da Süleyman...

Dedemlerin küçük kardeşi Ahmet askerliği reddetmiş, kaçakmış... En son Mazgirt'te tutuklamışlar, askere göndermek için... Cezaevinin bacasından atlamış kaçmış... Bizimkiler yayladaymış oraya gelmiş, meşe ağacının altında saklanmış oradan bağırmış "Ben açım, bana yiyecek getirin!" demiş... Melus nenem diyordu ki; "Ben kendisine helisa [yöresel yemek] yaptım, götürdüm." Yemeğini yemiş gitmiş... Çok dayak yediği için güçten düşmüş, hastalanmış ve askere gitmeden ölmüş.

Dedem Kafamı Sıkarak, Acıtarak "Tırko, Tırko" Diyordu...

Süleyman Dedem iri yarı bir adamdı. Beni kuzulara, gıdiklere [oğlak] gönderirken o kocaman elleriyle kafamı mengeneye alınmış gibi sıkarak ve kafama bastırarak, "Tırko, Tırko" (Türk, Türk) derdi. Türklerin çektirdiği acının ve kötülüğün ne olduğunu bana hissettirmek ve bende böylece kalıcı hale getirmek istiyordu... Kırmançki/Zazaki diyordu "Hoviramеke, Hoviramеke!" (Unutma, Unutma!)... Bunu benim canımı acıtarak, yakarak yapıyordu... Bu korkunç bir şeydi!... Ben, Ermenilere yapılanları dedemin kafamı sıkarak verdiği o acıyla ve sözle hatırlıyor ve anlıyorum...

Kürtler Bizi Sevdikleri İçin Değil, Çalıştırmak İçin Korumuşlar...

"Çe Sıle Gırş" (Büyük/iri Süleyman'ın hanesi/evi) derlerdi ailemize. Tahmin ediyorum, ailemiz oranın (Çukur) yerlisi... Daha sonradan İlyasoğulları, sonra Çukur ağaları gelmiş oraya yerleşmişler... Önce Ermenileri kovmuşlar, kalanları da (yani bizi) köleleştirmişler... Onların yanında atlarına, ahırlarına, işlerine bakan maraba, köle olarak korumuşlar bizi...

Sevdiklerinden değil, kendisine işçi lazımmış... Acıdır bunu söylemesi ama ağalar isterse marabanın ailesini, hanımını alıp götürüp kullanıyormuş, sonra getirip bırakıyormuş... Ermeniler hiçbir şeye sahip değiller yani...

Mesela [duraklıyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, ağlıyoruz birlikte] dedem ekin biçmekte geri kalıp yetiştirememişse veya az iş yapmışsa sopayla sırtına vururlarmış, "Çabuk ol" diye. Akşam kan içinde gelirlermiş eve...

Bazı Dersimliler, "Biz koruduk Ermenileri" diyorlar. Belki içlerinde hümanist insanlar vardı ve koruyanlar oldu tabii ama ben şunu anladım ki; sırf köleleştirip, çalıştırmak için yaptılar bunu, hepsi maraba! Yoksa koruma falan değil. Kusura bakmayın!...

Yaşamak İçin Aleviliği Kabul Etmişler...

Dedelerim Süleyman, Salih ve kardeşleri Ahmet'in yaşadıkları tarih 1800'lü yılların sonu. O zaman yine büyük bir Ermeni katliamı oluyor, sanırım 1894-96'lar. Bir ağaç kovuğunda gizlenmişler, gece dereden su alıp çarıklarını suya bastırmışlar. Biraz yumuşamış çarıkları, çiğneye çiğneye suyunu emip idare etmişler, babalarıyla beraber... Babasının ismi Kali geçiyor ama Kalo diye yazmışlar mezar taşına. Tabii kimse araştırma yapmadığı için o dönemde babasının durumunu tam olarak bilemiyoruz. Ama Alevi oluşları tahminen 1900'den sonra olmuş; yani, Pir veya Rayber bulup getirmiş ağalar... Demişler ki; "Ya Müslüman, yani Alevi olun yahut da sizi yok ederiz!" Bunlar da yaşamak için Aleviliği kabul etmişler, isteyerek değil...

Dedemin Dilini Keserek Öldürdüler...

Büyüklerimiz bize "Biz Ermeniyiz, Ortodoksuz" diye söylerdi. İnancı bize tavsiye ettiler ama hiçbirimiz yapamadık. Zaten hayat da müsaade etmedi. Devrimci olduk ama ona vakit bulamadık ya da dinle ciddi ilişkilerimiz olmadı. Öğreten, gösteren de olmadı. Berdo (Mıste Berd) vardı Tunceli Merkez'de, onu örnek gösteriyorlardı. O ibadet yaptığı zaman bütün camları dökülüyordu. Taşlıyorlardı, kırıyorlardı... Biz de korkuyorduk...

Annem kavga ediyor Alevilerle, Kürtlerle. Annemin ölülerine küfür ediyorlar, annem de onların ölülerine küfür ediyor, köy kavgası yani. Köylü annemi öldürmeye geliyor, dedem de görüyor bunu –dedem hiçbir zaman dört tarafı kapalı bir odada yatmazdı, yaz kış dışarıda yatardı... Bir çardak vardı önü açık, yanları duvarlı, orada yatardı, hiçbir zaman içeri gelmezdi– yaprak yığınının (kışın hayvanlara vermek üzere kesilmiş ağaç yaprakları) arkasına gidiyor. Dedemi orada yakalayıp bıçaklıyorlar ve dilini kesiyorlar dedemin!... Özellikle konuşmaması için yapıyorlar bunu...

Ben ortaokul 2'deydim, okula köyden birini göndermişler. Dedi ki; "Dedeni öldürdüler" [Duruyor, konuşamıyor; ağlama krizi tutuyor... Ağlıyor, ağlıyoruz]. Kavuşturamadılar doktora, yarı yoldan geri çevirmişler... Gittim, evin önünde üzerine bez örtmüşler, savcıyı bekliyorlar... Hepsi hikâye tabii, hiçbir şey ispat edemedik... Götürdük toprağa verdik... Dedem anlatmış babama, söylemiş, tarif etmiş kim olduklarını fakat babam cesaret edip bize söylemedi. O, çaresizce babasının ölümünü kabul etti, sineye çekti. Çocuklarım bu kan davasını gütmesin, ileride bir zayiat olmasın diye. Babam kimseye anlatmadan öldü gitti... Biliyordu kimin öldürdüğünü...

İşte dedemi böyle kaybettik. Yani "Bir Ermeni karısı, Kürtlerin ölülerine nasıl küfreder!" diye... Bunun için dedemi öldürdüler... Sanırım 1961 yılıydı... Dedem, 70-75 yaşlarında, iriyarı, çok yakışıklı bir adamdı, çok güzel gözleri vardı. Okuryazar olmamasına rağmen bilgili bir adamdı...

Ermenilerin Hemen Hepsi Zanaatkârdı...

Mesela gelip, ona sorarlardı; "Ne zaman çift sürebiliriz?" diye. O, tarlaya önce bir gider gelir, incelerdi. Sonra şalvarını indirir, toprağın üzerine otururdu... Sanırım toprağın ısısını ve nemini ölçerdi... "Yok! Toprak daha ısınmamış, kıvamına gelmemiş, biraz daha bekleyin" derdi. Olmuşsa da o anlardı, "Ekebilirsiniz" derdi. Çok zeki bir insandı ve güçlüydü, karasabanı yalnız çekerdi. Yaşamı ilginçti, cebinde sürekli tuz taşırdı, çok tuz yerdi. Her türlü otu yerdi. Bana, "Sen de ye, hayvanın yediği her türlü otu yiyebilirsin" derdi.

Garogiller'den Ahmet, o dönemde pamuk üretiyor, keçe ve ceket gibi giyilen şapik yapıyormuş. Salih, ağalara danışmanlık... Süleyman da ahır işleri, hayvan işleri gibi şeylerle uğraşıyormuş. Bizim köyde bazı Ermeniler de duvar ustası... Yani adamlar, kürsü, honça (üzerinde yemek yenilen bir çeşit ağaç sehpa), ağaç kaşık, saz, pipo gibi bütün şeyleri hatta demircilik gibi işleri yapıyorlarmış... Herkesin elinde bir zanaat varmış...

Büyük bir bahçemiz vardı Çukur'da... Meyve çoktu, babam ve annem hepsini verirlerdi köylüye... Mesela çok ceviz dikerdi dedem. Babam, dedem Kürtlere derlerdi ki; "Siz de bir şey dikin, gelip bizden almayın yani ağacınız olsun." Yapmadılar bu son senelere kadar... Kürtlerde üretim bilinci biraz eksikti, üretime dair bir şey yapmıyorlardı. Ermenilerin hemen hemen hepsi zanaatkârdı.

Bir arkadaşım bana takıldı, "Ero Hermeni, Hermeni" (Ula Ermeni, Ermeni) diye. Ben de ona, "Biz sizin semerinizi yapıyorduk, sizi nallıyorduk, samanınızı getiriyorduk yine de yaranamadık!" deyince darıldı. "Sen bize eşek diyorsun!" [gülüyor]. Dedim, "Hiç darılma, siz bize her şeyi yaptınız. Bir şey de biz size söyleyelim." Öyle takıldık birbirimize...

Herkes Birbirini Biliyordu...

Çukurda Garogiller'in dışında Ermeni aileler vardı elbet. Ben isimlerini söylerim ama o aileler kabul eder etmez, bilmiyorum. Kız kardeşimin gelin gittiği Çe Mame Qup, Hese Menese Söylemezgiller, onlar Suriye'ye gitmişler ama oradan öteye gidememişler, geri dönüp önce Ambar köyüne, sonra da Çukur'a gelmişler. Onun Ermeni sülalesinin adını bilmiyorum. Ama Söylemezler'e ailede de derlerdi; "Eyki Hermeniyi" (Onlar da Ermeni). Herkes birbirini biliyordu...

Kürtlerle dövüştüğümüz zaman biz azınlıkta olanlar birbirimize sarılıyorduk. Hatta biz 1964 yılında ev yaptık, evin üzerine toprak atıyoruz. Benim rahmetli kardeşim Veli (gerillaydı, dağda şehit oldu) çocuktu daha, damın üstüne geldi dedi ki; "Musa Amca'yı dövüyorlar." Biz dışarı çıktık... Akrabalardan H. önümde gidiyor ben de arkasındayım. Musa Amca'yı kurtarmaya gidiyoruz. Dedim ki H.'ye, küreğini çevir, böyle vurursan ölür adam. Neyse orada kavga ettik. Sonra adamlar toplandılar, bizi öldürmeye kalktılar. Kapıları kilitledik, sabaha kadar nöbet tuttuk. Sabahleyin bir tanesi dövmüş Kürtlerden birini, adamın kaburgası kırılmış. Gidip, bunlar yaptı diye benimle, H.'yi şikâyet ettiler. Götürdüler bizi karakola, bir dayak çektiler; anlatamam... Bizden evvel onların önde gelen adamı gidip bir oğlak vermiş, karakol komutanına...

Bizi Nasıl Büyüttüler O Kurtların İçinde?...

Gittik ki, kapının arkasına hep odun dizmişler bizimkiler, korkudan barikat kurmuşlar yani. Böyle bir hayat işte anlattıkça çok içleniyorum. Bizi nasıl büyüttüler o kurtların içinde?...

Babam çok zeki bir adamdı. Yedirirdi hep, yedirmeseydi bizi imkânsız yaşatmazlardı. Herkesle iyi olmanın veya zarar görmemenin yolu; onlara sürekli maddi şeyler vermekti... Kızılbaş, Alan aşiretiydi... Babamın çok arıları vardı, bal veriyordu, hayvanları veriyordu, gerekirse altın veriyordu. Tüm imkânlarını bizi yaşatmak için kullanıyordu... Çok da dayak yedi, gözlerimizin önünde. Hiç kimseye elini kaldırmazdı babam... Çok insancıldı... Birisi gelip onu dövünce hep böyle (ellerini birleştirip, boynunu büküyor) yapar dururdu... (Konuşamıyor, duruyor ve ağlıyor...) Böyle büyüttü bizi... Okullara gittik, okuduk okumadık... O fakir haliyle bize hep kol kanat gerdi. Bizim yüzümüzden çok dayak yerdi. 12 Eylül Darbesi sürecinde Elazığ'da 1800 Evler işkence merkezinde üç hafta tuttular ve bıyıklarını yoldular adamın...

Üç erkek kardeştiler. Üçü de fakirdi... İstanbul'da, İzmir'de şurda burda çalışarak kendi geçimleri i sağladılar.

Çok Vahşi Bir Zamandı...

Babamın bacağı sakattı. Diğer amcalarım çalışıyordu, hep ona götürüyorlardı. Amcamlar Almanya'ya gidinceye kadar bizde ayrılık yoktu. Hepimiz aynı evde beraber yaşıyorduk. Ayrılamazlardı çünkü yalnız kaldığın zaman kurtlara yem olursun. Zaten çok vahşi bir zamandı... "Ermeni" deyince her şeye layıktır o... Dayak da yiyebilir, her türlü şey olur... Bunun için korkuyorlardı... Yani aynı çatının altında birbirine sarılarak, birbirine sahip çıkarak yaşamak zorundaydılar... Göç edip gidemiyorlardı başka yerlere... İstanbul'a gidip hamallık yapıyorlar, çalışıyorlar... Sonra gelip üst baş, kadınlara fistan, ayakkabı, şeker, tuz derken para bitiyordu. Beraber kalmak hem ekonomik, hem de yaşam garantisiydi. Böyle bir ortamda yaşadık.

Babam "Okuyun, Burada Kalırsanız Bizim Gibi Köle Olursunuz" Diyordu...

Babam çok iyi bir Aleviydi, yani tam asimile olmuştu. İbadetini canla başla yapardı. Pir (Dede) ve Rayberine çok bağlıydı. Kurbanını keserdi... 12 İmam orucunu tutardı... Cemi hiç ihmal etmezdi... Tabii bizler gençlik yıllarımızda çok benimsemedik inancı... Kendince biraz buruk kaldı... Biz, "Baba niye yapıyorsun?" diyorduk... Din, inanç üzerine konuşuyorduk ama ona kurşun da sıksan anlamaz, vazgeçmezdi. Çok bağlı ve iyi bir dindardı... Rayberi gelmeden onun hayvanını bir iki ay evvel özel besiye alırdı... Biz de beklerdik ki, Rayberi gelecek de et yiyeceğiz. Köylüler toplanırdı, cem yapardı, karınlarını doyururdu...

Amcalarım da "Aleviyiz" diyorlardı ama öyle çok ahım şahım bir şeyleri olmadı. Zaten olanakları da yoktu, çok fakirlerdi... Yarıcılık yaparak geçimlerini sağlıyorlardı... Yani can derdinde olduklarından dini pek ön plana çıkarmazlardı. Öncelik bir şeyler yemek, çocuklarını okutmaktı... Üçü de çok meraklıydı... Babam her zaman, "Oğlum okuyun, büyük adam olun, buradan kurtulun. Burada kaldığınız zaman siz de bizim gibi köle olursunuz" derdi...

Babam Çok Acı Çekti, Çoook...

Kızları okutamadılar, imkânları yoktu. Kız kardeşlerim şimdi bize biraz kırıklar, "niçin okuyamadık" diye. Babam, oğlu Kamer'in o kadar zorluklara rağmen üniversiteyi bitirmesini istiyordu. Bitiremedi... Diğer oğlu (Veli) öğretmen oldu... Gitti, dağda gerillada [devlete karşı silahlı mücadele veren ulusal veya sınıfsal organizasyon] öldü. Necati'yi ben yurtdışına götürdüm. Babamın en son istediğiydi benden, "Ne yaparsan

yap, bunu Almanya'ya götür" dedi. İyi ki de götürmüşüm, yoksa o da gidiyormuş dağa... Sonra duydum. Babam benim için, "Ekmeğini taştan çıkarır, aç kalmaz" derdi. Diğerlerinin bir şey sahibi olduklarını gözüyle görmek isterdi. Desinler ki; "Musa'nın oğlu, şöyle bir şey olmuş." Ama Kamer, ikinci sefer tutuklanışında, "Artık bütün ümidim kırıldı..." demiş...

Kırşehir Cezaevi'nden 13 arkadaşı tünel kazıp kaçmıştı; Mersin'de Kamer'in evinde yakalandılar. Kamer misafir etmiş onları... Sonra yakalanmıştı... Yeter! İşte öyle gitti... (ağlıyor). Adam (babam) bizim yüzümüzden çok çok acı çekti, çoook!...

Babam 1928 doğumluydu, 1988'de öldü. Biz yurtdışındaydık, gelemiyorduk... Kardeşim Veli, '87'de (gerilla iken) öldürüldü... Babam, Veli'nin cesedini almaya Diyarbakır'a gidiyor... Orada asker dipçikle vuruyor; "Sen nasıl bütün teröristlere sahip çıkarsın" diye. Ondan sonra geldi, uzun dönem yaşamadı... Eh, bir de çocukları hep sol siyasetle uğraştıkları için köyde korkudan kimse selam vermiyormuş. Konuşmuyormuş, yanına oturmuyormuş, korkuyorlarmış... Bu durum onu kahretti! Çok erken öldü...

Köyde Bir Ermeni Mezarlığı Vardı Ama...

Son dönemlere kadar Aleviler bizim mezarlığa pek kimseyi gömmezlerdi. Diyelim ki, bir Ermeniyle evlenmiş ise onu getiriyorlardı, bizim mezarlığa... Ya da işte devletin vurduğu üç dört arkadaş var bizim mezarlıkta... Genellikle Ermeniler orada toprağa verilmiş, Ermenilerin mezarlığı... Fakat bu son dönemlerde artık, yer çok güzel olduğu için, diğerleri de geliyor... Güzel ağaçlar var üstünde, hoş bir yer... Ben çok seviyorum orayı, gittiğim zaman gidip orada çay içerim...

Bizim köyün iki üç mezarlığı vardır. Kürtlerin gömüldüğü yer ayrı.

Yaşam Korkusu Vardı; Dini Kim Düşünsün?...

Dedemin ve nenemin Hıristiyan inancına dair inanç ritüelleri yoktu. Menus Nenem bazı hareketler yapıyordu ama bilinçli bir ibadet yaptığını hatırlamıyorum... Belki de ona göre ibadetti o...

Ellerini haç işareti yapanlar gibi birleştirip yana, sağa, sola bir şeyler yapardı ama çok açıktan yapmıyordu. Kendince bir ibadetti o... Çünkü çok korkunç bir korku vardı. Bırak dinî düşünmeyi, yaşam korkusu vardı... Mesela geliyorlardı, ahırdan bizim hayvanları alıp gidiyorlardı... Götürenleri tanıyorduk... "Yapma günah, yazık!" derdik, hiç dinlemezlerdi... Kanun yok, adalet yok, kural yok, hiçbir şey yok! En iyisi susmaktı... Başka alternatifin olsa hakkını ararsın... Susmak; yaşamak için...

Daha sonraları babama köyde baskı yapanlar olmuş, 1980'den sonra. Yoldaşlar gitmiş, "Ne yapalım söyle, kim yaptı sana bunu?" demişler... Babam, "Sakın benim yüzümden komşularıma bir laf söylemeyin" demiş... Çok yalvarmışlar, "Kim bunları yapan? Söyle, vuralım!" diye... Dağa, oğluna haber göndermiş, "Siz işinize bakın, ben komşularımla kendi işime bakarım" demiş. Komşuların hepsi de; "Musa Teyhani" deyince, saygı duyar olmuş... Ama geçmişte, köpek yüzünden, hudut yüzünden, inek yüzünden çok dayak atmışlar babama...

Tunceli'de Şark Kanunu Geçerliydi...

Alan aşireti içerisinde de güçlü olan güçsüzü eziyordu. Ağa sülalesi kendi aralarında kavga yapıyorlardı... Bir iki kavgalarına tanık oldum, ölüm derecesine kadar büyüdü, bıçakladılar. Ermeni olunca, bunlar daha rahat yapılıyordu... Çünkü hukuk yoktu... Tunceli Adliyesi'nde hukuk yoktu... Devlete gitseniz bir de oradan dayak yiyeceksiniz. "Sen Ermeniyi mi savunuyorsun, sahip çıkıyorsun?" derdi hâkim... Onun için büyüklerimi çok iyi anlıyorum, çok akıllılarmış...

Yaşayabilmek için bunu yapmak bir sanattır. O aileyi beslemek, büyütmek, bugüne getirmek hep onların marifetiydi. Biz ise onlara zarar verdik... Bizim yüzümüzden sıkıntılar yaşadılar...

Mesela, Düsseldorf'ta kardeşim Necati'yle beraber konsolosluğa gittik. Dedim ki, "Kardeşim ve benim yüzümden köyde sürekli babamı gözaltına alıyorlar, dövüyorlar; ben buradayım, ne istiyorsanız söyleyin." Kabul etmedi dilekçeyi. Bağırdım çağırdım... Konsolos beni yukarı çağırdı, çay söyledi. Dedi, "Kardeşim, ben senin dilekçeni alırım ama Tunceli'de Şark Kanunu geçerli. Senin bu dilekçen Ankara'ya gider, orada yırtıp çöpe atarlar, bunu söyleyeyim sana... Ben bu devletin temsilcisiyim. İstiyorsan alayım dilekçeni ama hiçbir şey çıkmaz... Sen kimseye derdini anlatamazsın... Lütfen onun için çıkın gidin, bağırıp çağırmayın burada." Biz de kardeşimle beraber çıkıp gittik.

Her götürdüklerinde babama, "Nerde Necati, nerde Musa?" Aslında çok iyi biliyor devlet, bizim yurtdışında olduğumuzu... Adamcağız diyor ki; "Ya! Ben besledim, büyüttüm, eğitim verdim, okuttum... Siz devletsiniz, neredeyse bulun getirin çocuklarımı, ben de görmek istiyorum." Bütün hayatı böyle geçen bir baba... E diğer tarafta Ermeni olduğu için zaten köylüler ve halk tarafından dışlanıyor, yalnız bırakılıyor... Eh yaşam artık onun için bir lüks halini alıyor...

Dersim'de Üç Kırım Yaşamış Atalarımız...

Dedemin doğum tarihi 1890 olabilir. 1915'te gençmiş. Derdi ki; "Kürtler daha barbardı... Türkler, Kürtleri üstümüze saldılar... Biz kirve

olmuştuk... 'Kirve' derdik, 'müsahip' derdik ama o gün geldiği zaman ne kirvelik kaldı ne de müsahiplik!..."

Mesela, o ağaç kovuğunda kaldıkları dönemde bunlara kimse yardım etmemiş...

1890'lı yıllardaki katliamı da yaşamış dedem, sadece 1915'i değil; bir de 1938'i yaşamış. Dersim'de üç kırımı yaşamış atalarımız... Tabii o zaman dedemin babası varmış, dedem ve iki kardeşini kurtarabilmiş... Kaçan, dağılan, kaybolan kızlar varmış; onların bazılarını toparlamış...

Ailenin bir kısmı Peri'de, bir kısmı da Örs'te... Hâlâ Örs köyünde yaşayanlar var, yarısı Alevi/Kürt, yarısı Ermeniymiş... Bizimkiler 1915'ten evvel gelip Çukur'a yerleşmişler... 1800'lerin sonunda...

Ağacın kovuğunda geçirdikleri dönem Çukur'dalar... O zaman Çukur'da ciddi bir Ermeni kırımı olmuş, büyük olasılıkla mülkiyetin el değiştirmesi ve nüfusun değişmesi o dönemde yaşanmış. Kürtlerle Ermeniler arasında vurma kırmalar, Çukur'da çok erken başlamış... Çünkü çok güzel bir köy, verimli... Çukur ağalarından evvel orada yaşayanların Ermeni olma olasılığı fazla... "Paga Sımo Şıx" (Simon'un yıkılmış evi demek) mesela; Simon Kürt ismi değil. "Cıhangir" diyorlardı, bizim mezarların olduğu yere...

Pule Cıhangir; "Pul" tepe demek biliyorsunuz, Kürtçe değil. Orada yerleşik hayat varmış... Babam yarıcıydı, Cıhangir'e darı ekerdi... Dikenli güller vardı, buluğ çağındayken gider sulardım... Yerleşik hayvan yerleri vardı... Şimdi oradaki isimlere bakarak Çukur'un olduğu gibi bir Ermeni köyü olduğunu görebiliyorum... Sonraları bir yerlerden İlyasoğulları gelmiş, burada yaşayan Ermenilere, "Ben göç edip, geldim bana bir yer ver, yanında kalayım" derken adam olmuş... Sonra da köyü, Ermenileri orada kırmış ve Alanlar'ı getirmiş... Düzgün Baba'dan, Kıl köyünden göç edip gelmiş oraya yerleşmiş.

O bölgede Körtan, Haceli, Vank, Kıl, Çukur, Kilise... Ermeni köyleri... Orada o kilise benim çağıma (zamanımda) kadar vardı, gördüm... Sonradan o üç kardeş; Mehmet Ağa, Sülü Ağa, Bakıl Ağa orayı işgal etmişler... Hem Alanlar'ı (Alan aşiretindekileri) hem Ermenileri köleleştirmişler. Onların hepsi ağalara çalışıyormuş... Böyle ağa olmuş... "Kilise" dediğimiz semt, Çukur'a bağlıydı... Çok güzel bir kilise vardı orada... Sonradan Kürtler yıktı... O taşları götürüp kendi evlerini yaptılar.

Dedem, babam biraz şakayla karışık Alevilere, "Bizim ibadethanemiz kilisedir, orayı da siz yıktınız" derlerdi.

Baskıların Nedeni Mülkiyet miydi?...

Gece gelir yakarlar evini!... Yıllarca bu korkuyla yaşadık. Başka yerleri bilmiyorum ama Çukur çok güzel olduğu için miydi, bize bu baskı? "Çıkın

gidin artık, terk edin!" der gibiydiler... Baskıların hepsinde ekonomik nedenler vardı... Mülkiyet meselesi miydi sadece?...

Bir yandan böyle bir baskı, öte yandan da kurban alıp verme, birlikte ibadet etme olurdu. Olmuyor değildi... Ama tam sınıra geldiği anda, "Ben Aleviyim, Kürdüm, sen Ermenisin" diyorlardı... Mesela bir gün babamı dövmüşlerdi... Bir Kürt anne içeri girdi, "Ulan, babanı öldürüyorlar!" dedi. Ben dışarı çıktım ki, babam kanlar içinde... (konuşamıyor, ağlıyor). Küfür ettim orada, döven adama da diyorum ki, "Çık dışarı dövüşelim!... Gel!..." Elimde balta, öldüreceğim adamı... Orada köyün ileri geleni, bir yaşlı adam geldi bana bir tokat vurdu. Dedi, "Sen biliyor musun kime küfrettiğini? Sen kimsin be?" Bana bir Ermeni olduğumu hatırlatarak, "Senin..." dedi... (konuşamıyor, ağlıyor). Ben, çaresizce susmak zorunda kaldım... Babamı aldım, içeriye gittim...

Ermeni Bulur Evlenirdik...

Biz hep kendi içimizden evlendik. Yani Ermeni bulur evlenirdik. Babam, amcamlarım artık Ermeni bulamayınca dışarıdan evlenmişler. Bizde de hep; "Araya başka kan girmesin" derlerdi. Ermenilerde de vardır bu, hep Kürtlere atmayalım. Babamla başlamış; "başka kan" girmiş. Babam bir Alanlıyla evleniyor... Fakir bir ailenin kızı... İyi ki evlenmiş... Babam biraz sessiz olduğu için, annem diktatördü... Babamı yaşatan bir taraf da annemin güçlü olmasıydı...

Mesela bir gün Tunceli'den köye ekmek alıp dönüyoruz, asker aramak istedi. Resmen eline vurdu, "Beni arayamazsın!" dedi, küfür etti Kürtçe. Asker bağırıp çağırdı, "Arayacağım in aşağıya!" dedi. Annem direndi, "Beni arayamazsın!" dedi ve aratmadı kendisini. O kadar evlat kaybetmiş, baskı görmüş; yaşadıkları onu direngen yapmış, isyan etmiş, "vurursan vur beni, hiç umrumda değil" noktasında. Annem böyle bir kadındı... 2000 yılında 82 yaşında yaşamını yitirdi...

Kardeşim Kamer Teyhani Sosyalistti...

Kamer'i yurtdışına götürdüm. Hem Malatya hem Metris Hapishanesi'ni anlattı. Garbis Altınoğlu ve Dursun Karataş'la berabermiş... Metris'ten çıktıktan sonra kendisine Paris'te vurulan Paşa Güven sahip çıkmış; "bir ihtiyacın var mı" diye... Para yok, pul yok... Benim yanıma gelince Paris'e gitti, arkadaşlarını görüp döndü... Yaşadıklarını anlattı; "Ben Metris'i iyi atlattım ama Malatya'da çok kötü işkence yaptılar... Abi ben fazla yaşamam, çünkü içim çürük" dedi (Ağlıyor). Sabaha kadar içtik, sonra gitti, Cerrahpaşa Hastahanesinde yattı... Ses telleri gitmiş, boğazı olduğu gibi çürümüş; kanser!... Tahmin ediyorum Emniyet Müdürlüğünde 1980'li yıllarda cereyan vermişler. Sonra hastanede kalp krizi geçirmiş...

Yoldaşları hep başındaymış... Doktora, "Kamer'i kurtar" demişler. Kurtardılar; boğazını ameliyat ettiler. Daha sonra bir kadın arkadaşı telefon etti, Almanya'ya... Dedi, "Kamer ölecek." En son geldiğimde, yürüyemiyordu artık... O kocaman adam bitmişti (Ağlıyor). Kollarıma aldım, Beyoğlu'nda doktora gittik. Doktor arkadaşıydı, işin uzmanıydı, "Abi, bilsem bunun uzayda çaresi var, ben gidip getiririm uzaydan" dedi... (Ağlıyor). Almanya'ya döndüm... Mehmet Biter geldi, "Söylemek zorundayım, Kamer öldü.." dedi.. İyiydi, yiğitti, cesaretliydi, akıllıydı, kavgacıydı, iyi dövüşürdü... Fakir fukaranın babasıydı İstanbul'da... Anadolu'dan gelen kimsesiz çocukları okuturdu... Kamer Teyhani sosyalistti, Devrimci Yol'cuydu...

Böyle bir yaşam işte... Güzel, heyecanlı bir yaşam geçti, gitti... Güzeldi, çok güzeldi...

Parti kurduk, parti dağıttık... Bir daha kurduk, bir daha kurduk. Hiçbiri tutmadı!... (Gülüyor). Ben heyecanlı bir yaşam yaşadım... Yani anlatamıyorum, konuşamıyorum... Ya çok gülüyorum ya çok ağlıyorum!

Evlendikten Sonra Ermeni Olduğumu Öğrendi Eşim...

Şimdi ben bir Türkle evliyim, benim Ermeni olduğumu biliyor. Sonradan, çok sonradan söyledim hanıma, "Ermeniyim" diye... Başta inkâr ettim, Kürdüm dedim; Aleviyim... Keşke inkâr etmeseydim, belki de evlenmezdik... Çünkü benim yüzümden başka bir insanın üzülmesini istemem... Bir kere madalyonun iki ayrı yüzü gibiyiz... Eşim Selanik'ten gelmiş göçmen bir ailenin çocuğu, asker kızı... Ben Alevi bir ailenin Tuncelili köylü çocuğu... Birbirine uymayan bir şey...

Eşim benim Ermeni olduğumu öğrendikten sonra hiçbir reaksiyon göstermedi, hiçbir şey söylemedi. Eşim sosyalist değil ama sosyal demokrat... Beraber gazete, bildiri dağıtıyorduk, dayak yiyorduk... Hayatın her alanında beraberdik... Sovyetler'in yıkılışından sonra bir hayal kırıklığı, bunalım yaşadı; "Bu muydu?" dedi. "Bu bir insanlık hatası, bu sosyalizmi suçu değil hanım, insan hatası" dedim.

Eşimin ailesi benim komünist olduğumu, ateist olduğumu biliyorlar ama Ermeni olduğumu bilmiyorlar. Onlar namazında niyazında... Bana karşı saygıları var, benim de onlara...

Bir Kızım Vaftiz Oldu...

Ama çocuklarımıza söyledik. Ben çocuklarımla çok gurur duyuyorum... Kızım, politik olarak benden çok ileride, tezini Marksizm üzerine yazdı.. Öyle bir yere geldi ki, ben Marksist olmaya çalıştım, bana ders verdi. Mutluyum... Biraz da feminist... Yalnız bir kızım vaftiz oldu, diğer

kızlar olmak istemedi... Vaftiz olduktan sonra da değiştirmedi ismini, Kilise de istemedi öyle bir şey...

Kilise vergisini ödüyor. Öyle bir serüveni var onun. Diğerleri annelerinin ibadet biçimini izliyor. Bazen Aleviyiz diyorlar, bazen Sünni (Gülüyor). Hepsinin isimleri Türk ismi... Benim kızlarım üniversite mezunu, beş vakit namaz kılıyorlar, sosyal demokratlar... İbadetle, dinle ilişkileri olanları zavallı görüyorum çünkü dinin zararlarını biliyorum ama bir şey demiyorum, kendi tercihleri...

Ermenilerin Mücadelesi Ancak...

Ben Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) içindeyken de Ermenilerin mücadelesinin verilmesi gerekiyor diye düşünüyordum. Partide benden başka böyle düşünen yoktu... "Ermenilerin mücadelesi ancak Türk ve Kürt sosyalistlerin birliğiyle başarıya ulaşır" diyordum... Bu doğru mu bilmiyorum, onu ileride tarih gösterecek...

Bir Ermeni profesör, Kanada'dan Almanya'ya beni almaya geldi. "Seni duymuştum, bize lazımsın. Ben çok zenginim, Kanada'da servetim var. Gel seni götüreyim" dedi... Benimle ilgili enformasyonu verenler de Köln'deki Ermeni kilisesine gidip gelen Ermeniler... Bu vatandaş beni almaya geldiğinde toplantıdaydım. Toplantıda da Kürt arkadaşlar vardı. "Seninle özel konuşmak istiyorum," dedi. Ben de "Açık konuşalım, benim bunlardan gizleyeceğim hiçbir şey yok, bunlar benim yoldaşlarım" dedim, gitmedim. "Ermeniler Kürtleri kesti, Kürtler de Ermenileri Türklerle beraber kestiler, kökümüzü getirdiler..." diye anlatmaya başlayınca dedim ki; "Sevgili abicim bak, ben şuna inanıyorum; eğer Türkiye'de ve Kürdistan'da Ermenilerin özgürce yaşama olanağı varsa bu Türk ve Kürt sosyalistlerinin birliğiyle olur. Ermenilerin Türkiye toprakları içinde başka bir şey yapma olanakları yok, ben buna inanmıyorum." Derken adam Köln'e gitti. Birkaç gün sonra bir daha geldi, ikna etmeye çalıştı beni, olmadı...

Sovyetlerin dağılmasından sonra ise Erivan'dan bir vatandaş geldi. Beni Erivan'a götürmek istedi...

Enternasyonalizm Bayrağı Altında Köklerimizi Unuttuk!

Nenem ve dedem bize bir tek kelime Ermenice öğretmediler. Kendi aralarında bazen gizli gizli konuşurlardı; bizi susturmak için... Korkudan bize de öğretmediler... İşte kafamı, "Tırko, Tırko" diye bastıran dedem Kürtçe, Kırmancki konuşuyordu... Ermeniliğini asla ön plana çıkarmıyordu... Oradaki halka uymak zorundaydı... Yoksa felaketti... Yaşama olanakları yoktu... Babam da amcam da aynı yolu izledi...

Biz ise sosyalisttik ancak Ermenice veya Ermeniler üzerine bir şeyler yapılmasını hiç düşünemedik. Bu hepimizin hatası... Mesela sizin gibi

arkadaşlara saygı duyuyorum... Böyle araştırmaların, eserlerin olması çok güzel... Fakat, biz niye yapamadık?... Neden enternasyonalizm bayrağı altında köklerimizi unuttuk?...

Yani evet, sen Ermenisin, ben Kürdüm, o Zaza, o Türk... Ama kendi kimliklerimizle enternasyonalizmi uygulayabilirdik. Yazık oldu... Şimdi ben seni asimile edeceğim, o beni asimile edecek, ondan sonra enternasyonalizm... Olmuyor işte böyle.

Ben Ermeniyim ve ateistim. İster Hıristiyan ister Müslüman en beğendiğiniz din âlimini, adamını getirin tartışalım. Biz dini onlardan iyi biliyoruz ki ateist olduk... Dini iyi bilmezsen ateist olamazsın... Bilmediğin bir şeyden korkarsın da, taparsın da...

Ama bildiğini aşarsın...

Kamer Teyhani

Nadir Demirçivi

Söyleşi
Tarih: 25 Aralık 2014
Yer: İstanbul

Nadir ile değişik zaman ve mekânlarda yollarımız kesişti. Ben Ovacık'ta yatılı okulda okurken o ortaokulda hayranlık duyduğumuz gençler arasındaydı. 12 Eylül askerî faşist cunta döneminde bu kez yollarımız Metris Hapishanesi'nde kesişti. Sonra yurtdışında birkaç kez görüşüp sohbetler yaptık...

Dersimli Ermeniler çalışmamıza çok ilgi gösterdi. Sohbet sırasında "Benim de sana anlatacaklarım olabilir bu konuda," deyince şaşırdım. Birkaç yıl sonra İstanbul'a geldiğinde görüştük. Uzunca bir zaman sohbet ettik ve bu röportajı yaptım. Biraz rahatlamış, "biz kimiz?" sorusuna yanıt olabilecek pek çok veriye ulaşmış ve yeni verilerin peşindeydi. Ne yazık ki; Nadir, bu yeni verileri benimle paylaşamadan yaşamını yitirdi.

Nadir ve Demirçivi ailesi bir aşirete ait değillerdi. Dersim'de aşiretsizlik, Ermeni olmanın en önemli dayanaklarından biri olarak kabul edilirdi.

Nadir, bir sosyalist olarak bilinmeyeni bilinir kılmak ve nereye ait olduğunu bilmek isterken, bu durumun siyasal duruşunu etkilemeyeceğini önemle vurgulama ihtiyacı duyuyordu...

Bu kitabı görmeyi ve okumayı çok isterdi, olmadı. Anıları ve ideallerine saygıyla...

Aşağı Mahalle Ermeni Dönmeleri...

23 Aralık 1955 Ovacık doğumluyum. Babamın adı İsmail, annemin Fezire...

Babam '38'de 4-5 yaşında, annem ise 6 yaşındaymış...

Ovacık'ın Zeranik köyünde yaşıyorlardı. Dedem rençperdi, tarımla uğraşıyordu. Amcam eğitmen, köy enstitüsü mezunu... Babamla amcam,

Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü'nden kısa süreli mezunlar. Bir amcam da bakkallık yapıyor. Bir dönem köyde durumu iyi olan ailelerden biriyiz.

Zeranik'te yaşayanlar Alevilerdi. Aslında iki farklı grup vardı... Yukarı mahalle dediğim grubun bir kısmı Kürt ya da Zaza, aşağı mahalle ise "dönme"ydi. Aşağı mahallede yaşayan herkes için "Ermeni dönmeleri, Ermeni çocukları" denirdi ve kendi içinde kapalı bir toplumdu. Yukarı mahalle ile aynı köyde yaşamanın dışında kız alıp vermek ve gidip gelmeler çok zayıftı.

Aşağı mahallede yaşayanlar Değirmenciler, Demirçiviler (benim ailem; Elbeyler), Kistikliler, Ebililer, Tamikliler... Epeyce kalabalıklardı.

Kars'tan Gelmiş Dedelerimiz...

Babamdan ve diğer aile büyüklerimden duyduğum, Kars göçmeni olduğumuz, Kars'ın Selim kazasından. Tahminime göre Hamidiye Alaylarının, Ermenilere ilk yönelimi dönemine tekabül edebilir. Bu konuda kesin kanıtlarım yok ama nüfus kayıtlarına iyice baktığınızda o döneme denk geldiğini görüyorsunuz. Kalabalık bir aile, o dönem Selim'in [Selim, Kars ilinin bir ilçesi] Kaymakamı bizim büyük dedemizmiş.

Oradan bir grup göçüp Erzincan'ın Balıbey köyüne yerleşirken, bizimkiler Kemah'ın Garni köyüne, diğer bir grup da Sivas'a geçiyor. Sivas'a geçenlerin köyünü bilemiyoruz, yani ilişkimiz yok. Bizimkiler Garni'den Zeranik'e göçüyorlar. Burada dikkat çekici şey; Balıbey'in Ermeni yerleşim merkezi olması. Garni zaten adı üstünde; Ermenice konaklama demek. Zeranik de o dönem büyük bir Ermeni yerleşim mahallesi. Zeranik'in anlamına dair iki söylem var: Biri,"Yaşlı Annik" anlamına geldiği yönünde. "Annik", bir kadın ismi ama emin değilim. Sanırım buradaki (İstanbul) kilisede Zeranik'in kayıtları vardır.

Bizim aşiretimiz yoktu, aşağı mahallede yaşayanlar aşiretsizdi. Genel söylem olarak Mestuşağı aşireti üzerine sayılırlardı ama öyle değildi...

Okul Dönemi ve Siyasallaşma Süreci...

Aşağı mahalle siyasi süreçte, olduğu gibi Partizan'cıydı. Yukarı mahallede değişik siyasetler vardı; Kawacılar, tek tük de Halkın Kurtuluşu ["Partizan", "Kawa" ve "Halkın Kurtuluşu" o dönem ayrı sosyalist gruplara ait isimler]. Siyasallaşma sürecinde kişi olarak en çok dayımdan etkilendim. Dayım çok eski Türkiye İşçi Partiliydi; Hıdır İnce. 1965'te Elazığ Türkiye İşçi Partisi milletvekili adayıydı, '69'da Mersin'de Kemal Burkay ile ikisi adaydı. O zamanlar köy çalışmalarına falan götürürdü beni, seçim çalışmalarına...

Öğretmen okuluna başladığımda, yatılı okulda siyasal faaliyet vardı. O dönem keskin gruplaşmalar yoktu, eğitim çalışmalarına katılırdım.

Sorumlumuz Muzaffer Oruçoğlu'ydu. Klasik Marksist eserler okuyordum. Daha sonra TKP/ML'nin (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist) *Aydınlık*'tan [1970'li yıllarda çıkarılan bir sol dergi] kopuşuyla beraber ben TKP/ML'nin saflarında kaldım.

TKP/ML'nin kuruluşunun 24 Nisan'a denk gelmesi bence tamamen bir tesadüf. Kaypakkaya ile bir kez bir seminerde karşılaştım, soykırıma ait bir şey duymadım. Ancak TKP/ML'nin ezilen ulus ve diğer ezilen milliyetler ve soykırımlar konusunda çok hassas bir örgüt olduğu kesin. Bir de o yaraya keskin bıçağı vuran TKP/ML'dir. Pek çok Ermeni yoldaşın bu örgütte olmasındaki tercihin nedeni bu olmuş olabilir.

1915 ve 1938...

1915 döneminin büyük aşiret liderleri, bir iki aileye haber gönderiyor: Soykırım başladı, geliyor bu tarafa doğru... Bunlardan bazıları, "Sizler iyi insanlarsınız, size yönelmesinler diye tapunuzu bana verin, ben aşiretimin üyeleridir diye malınızı koruyacağım" diyor bizimkilere. Dedem de veriyor. Soykırım bittikten sonra adam haber gönderiyor, "Gelin, ben hastayım, öleceğim; topraklarınızı geri vereyim." Bunlar da çeşitli nedenlerden dolayı gidemiyorlar, adam ölüyor. Mesela Tamikliler bizim köyde en geniş araziye sahip ailelerden biriymiş.

1938'de ise Zeranik olduğu gibi tarafsız kalıyor. O zaman ilçe merkezi olması nedeniyle hükümet ve askeriye oradaymış. Zeranik'te yaşayanlara dokunmamış devlet. Ama anne tarafımda yaşanıyor kırım. Annemler Laçinan aşiretinden, Zaza. Bırdo köyünde yaşıyorlarmış. Annemin babası Seyit Rıza'nın yanında olanlardan birisiymiş. Sağ kalanlar Manisa'ya sürülmüşler.

Zazaca ve Kürtçe Bilmezdi Babam, Kızılbaş/Alevi İnancına Bağlıydı...

Baba tarafımdan dedem, daha da ilerisi, hiçbiri Zazaca ve Kürtçe bilmiyorlarmış. Çok farklı bir Türkçe aksanları vardı. Mesela, "gelisin, gidisin" gibi Kars, Erzurum yöresinin Türkçesini andırıyordu. İnanç olarak ise Kızılbaş Aleviydiler. Babam inancına bağlıydı. Biz Celal Abbas Ocağı talipleriyiz. İbadetini yapar, dua okurdu. Ceme katıldığını görmedim. Diğer aileler de sorduklarında, "Aleviyiz" derlerdi.

Mesela yemek kültürleri itibarıyla da bizim ailede dikkatimi çeken bir şey olmadı. Taze fasulye de kuru fasulye de pişerdi, meşhur babiko [Bicikaşır; pişmiş hamur doğranarak üzerine sarımsaklı ayran ve bol tereyağı dökülerek yapılan bir yöresel yemek] yapılırdı. Köyde Gağant [Dersimli Kızılbaş/Aleviler ve Ermenilerde yeni yıl ritüeli] olurdu, idare lambası vardı ya, ışıklar yakılırdı, çocuklar boyanırdı, tatlı şeyler yenirdi...

Aşağı mahalle, kendi içerisinde kirvelik, sağdıçlık ilişkilerine sahipti. Mesela benim iki halamın ikisi de aşağı mahallede. Bizim bütün kirvelerimiz aşağı mahalledendi...

12 Eylül, Sorgu ve ASALA'yla İlişki...

Biz Ovacık'ta ilk siyasal faaliyette bulunan kişileriz. O süreçte belli çevreler tarafından Ermenilik vs'te kullanıldı. Mesela, "....." isminde bir arkadaş yakalanmıştı. Annesi bu durumdan bizi sorumlu tuttuğu için çıkıyor sokağa, bas bas bağırıyor. Benim ve amcaoğlu Zeynel'in ismini söyleyerek; "Bu Ermeni dölleri çocuğumun başını yaktı!" diye...

Sonraki yıllarda politik mücadele kızıştı. 12 Eylül dönemi geldi, 1981 Eylül ayında gözaltına alındım. Siyasi Şubede bir gün benimle Hayk'ın (Çakmakçı) ismi okundu. İkimiz bir arabaya bindirilip, gözlerimiz bağlı bir şekilde bir başka sorgu merkezine götürüldük, asansörle yukarı çıktık. Doğrudan, "ASALA'yla ilişkiyi hanginiz sağlıyorsunuz?" diye bir soru sordular. Soran adamlar üç dört kişiler, ses tonlarından çıkarıyorsun, gözlerin bağlı olsa da... Sorguculardan birisi Ovacık'ı çok iyi bilen, tek tek köylerini, isim isim insanlarını bilen birisiydi. Oysa bizim yakalandığımız grupta MK (merkez komite) üyemiz Erhan Gencer vardı. Hayk'ı anlayabiliyor insan, gayrimüslim, ismi Hayk, Ermenice biliyor, Ermeni lisesi mezunu. Peki, ben neden oradayım?

Cezaevinden çıktıktan sonra Hayk ile konuştum. Erhan'a sordum, "Sana böyle bir sorgu yaptılar mı?" diye. Yapmamışlar. Bir tek benle Hayk'a yapılmış, bütün grup içerisinde. Bu tip sorgulamayı bir de amcaoğlu Zeynel'e yapmışlar. Zeynel'in bir küçüğü Zeki yakalandığında ona da, "Ermenisiniz" gibi şeyler söylemiş polis...

Bizim Ermeniliğimizi devlet biliyordu elbet. Ermeni ailelerin hepsinin devlette kayıtlı olduğunu düşünüyorum. Hatta soyadlar üzerinden bir kodlama olduğu kanısındayım.

Hapishane Sonrası Sorguladım, Biz Kimiz?...

Hapishane sonrasında sorgulamaya başladım, "Gerçekten biz kimiz?" diye. Bizim Kars'tan gelme olduğumuzu, 12 Mart (1971) döneminde babamdan duymuştum. Babama doğrudan soramıyorum, arada bir mesafe var. Bizim ailede hiyerarşi çok fena... Babamın, dedemin, onun babasının bir tek kelime Zazaca ya da Kürtçe konuşamadıklarını, bilmediğini annem söylemişti bana. Konuştukları Türkçeye bakıyorsun Türkçe değil. Sadece bizim aile değil, tüm o aşağı mahallenin Türkçesi böyleydi.

Erzincan'daki amcamın evinde tamirat yapılırken duvarda sarılmış rulo bir kâğıt çıkıyor. Bu kâğıtta eski bir yazı. İlk bakışta Arapça diye

algılamışlar, Arapça bilene götürmüşler, Arapça değil. Osmanlıca bilene götürmüşler, Osmanlıca değil. Kılıç resmi, güneş, göz; böyle işaretlerle beraber bir yazı... Bu yazıyı annem görmüş, ayrıca Taylan (yeğenim) biliyor o yazıyı, dedesinin evinde görmüş. Bu olayı Erzincan'da amcazademin çocuğuna anlattım. Çocuk birden şaşırdı; "Abi olamaz böyle bir şey, Haydar Amca'nın evinde de böyle bir kâğıt çıktı, aynı işaretler!" dedi. Tabii ben kâğıdı görmediğim için sadece annemin bana anlattıklarını anlatıyorum. Çocuk bire bir aynı diyor, aynı resimler. Haydar Amcam öldü, ailesinin bir kısmı bu tarafa geldi; o kâğıtları bulmaya çalışıyorlar...

Hüseyin Akkuş isminde bir köylümüz vardı, 107-108 yaşında vefat etti. Hafızası falan yerindeydi. Oğlu ona, "Baba bu bizim köyde aşağı mahalle, yukarı mahalle vardı, niye böyle oldu, niye bizim hiç yukarı mahalle ile aramız iyi değildi, yani niye kapalıydık?" diye sordu; "Oğlum biz aşağı mahalle hepimiz Ermeniyiz" dedi ve isim isim, aile aile söyledi.

Amcam "Aralarında Ermenice Konuşurlardı" Deyince...

Bir akrabamız ameliyat oluyordu, ameliyat uzun sürdü. Hastanede beklerken kendi aramızda Erzincanlı grupla, "biz neyiz, kimiz" diye konuşuyoruz. O arada Duisburg'da yaşayan İsmet Amca geldi. İsmet Amca, Erzincan'daki amcaların içerisinde büyüklük olarak ikinci yaşlı... Sigara içmek için dışarı çıktık. Oğlu Mehmet de orada, hastanede bekliyor. Ben, "İsmet Amca, geldik gidiyoruz, bak Haydar Amca öldü. Bu işin sırası yok, sen de gideceksin, ben de. Biliyor musun biz içeride ne tartışıyorduk, geldiğinde?", "Yok" dedi. "Biz neyiz, kimizi tartışıyorduk" dedim. "Aman neyin peşindesin, boş ver" dedi. "Bilmek istiyoruz; nereye aitiz? Mesela bu ailede, Erzincan'daki büyüklerimizin içinde, Türkçeden başka dil konuşan var mıydı?" "Babamla, annemin dedesi Ali ve amcamızın çocuğu kendi aralarında Ermenice konuşurlardı" dedi. "Gel o zaman içeriye, bunu Mehmet'e, Ali'ye de söyle" dedim. "Yok" dedi, "Benden bunu isteme." Söylemedi. Koruma güdüsü... Onca zulüm, onca şeyden sonra...

Artık Aileden Birileri "Biz Ermeniyiz" Diyebiliyor...

Ailede tartışmalar sürüyor. Kürt, Zaza, Ermeniyiz diyenler var fakat giderek "biz dönmeyiz" düşüncesi yaygınlaşıyor. Bu tartışmalar biraz da dünyaya bakış açısıyla ilişkili. Gençler daha atik, daha kaygısız. Bundan sonrakini koruma diye kaygı da yok. Babalarımızı anlayabiliyoruz, onların çektikleri, yaşadıkları kolay değil; onların yaşamlarında, kişiliklerinde iz bırakmış... Yeni kuşaklarda öyle bir şey yok, öyle bir korku yok. Cesaretle savunabiliyorlar, söyleyebiliyorlar.

Avrupa'da insanlar kökleriyle buluşma konusunda çok rahat, toplumsal bir baskı yok üstlerinde, tek sıkıntı Diasporayla; "Ermeniyseniz Hıristiyansınız" şeklinde... Benim olduğum çevrede böyle bir zorunluluk taşımıyoruz. Yani kimlikler ile dini birbirinden ayırmak gerekiyor. Irkla din çok farklı bir şey. Ermenilik Hıristiyanlıktan önce de vardı, sonra da var. Ben Aleviyim diyen bir Ermeni varsa Diaspora bunu kabul etmek zorunda. Bizim Alevimiz, Sünnimiz, Şafiimiz var; Ateist var... Türkiye'de Hıristiyanlaşma baskısı yok. Epeyce kardeşim, epeyce kuzenim, "biz Ermeniyiz" diyorlar. Yurtdışında ise Diasporanın bir baskısı var.

"Ya Anam Bacım, Siz Ne İstiyorsunuz, Siz Yüzde Yüz Türksünüz, Müslümansınız!..."

Kız kardeşim kaymakamlığa başvuruyor dilekçeyle, "Çocuk doğuracağım, aile büyüklerimin ismini takmak istiyorum" diyor. Esas altında yatan, "Nüfusta biz neyiz?" Kaymakamlık dilekçeyi Nüfus Müdürlüğüne gönderiyor. Nüfus Müdürü, kardeşimi görür görmez hemen kalkıyor, "Ya anam bacım, siz ne istiyorsunuz, siz yüzde yüz Türksünüz, Müslümansınız!..." diyor, içeri bile almıyor. Ailede buna benzer arama çabaları var...

İnsanın Kendi İçerisinde Bir Aidiyeti Olmalı...

Ben bu araştırmayı yaparken kimlik olarak neyim? Ermeni de olsam Türk de olsam Yahudi de olsam siyasal duruşumu etkilemeyecek ama insanın kendi içerisinde bir aidiyeti olmalı. Bu çok önemli... Daha sağlıklı duruşlar için ve daha sağlıklı yürümek için bunlar gerekiyor. Kendi aileme dair Ermenistan'da bir araştırma yapacak zamanım olmadı. Ama gençler bu konuları araştırmaya başladı, artık gerisi gelir...

Taylan Şant Demirçivi

Söyleşi
Tarih: 1 Eylül 2015
Yer: İstanbul

Dersim Ovacık'ta, diğer ilçelere göre daha az Ermeni izi var. Gizli ya da açık olarak bilinen aileler olmakla beraber bunların neredeyse tamamı Alevi inancına tabi olmuşlar. Oradan Ermeni cemaati veya kilisesi olan şehirlere veya ülkelere gidenler içinde Ermeniliğini ifşa edenler var. Ancak Taylan Şant Demirçivi gibi, daha lise yıllarında kimliğine yolculuğa başlayıp önce dil öğrenen, sonra vaftiz olan insan sayısı çok azdır... Taylan'ın aile öyküsü, akrabası olan Nadir Demirçivi'nin anlatımıyla genel anlamda örtüşmektedir. Vaftiz olan diğer Dersimli Ermeniler gibi Taylan'ın dinle olan ilişkisi, onun yeni kimlikle olan çelişkisidir aynı zamanda...

Kars'tan Erzincan'a Oradan Ovacık'a Gelmişiz...

1986'da Dersim-Pulur (Ovacık) doğumluyum. Annemin adı Birgül, babamın Vahit... Ailenin tek çocuğuyum.

Babamlar üç erkek, altı kız; dokuz kardeşler... Hepsi Pulur'da doğmuş. Babamın annesinin adı Sultan, babasının Hıdır...

Çocukluğumdan beri Ermeni olduğumu biliyordum ama lise zamanında özüme dönmek için kendi dilimi öğrenmeye başladım. Sonra kilisede kısa bir eğitim dönemim oldu; Der Zakiros, Papaz Zakiros aracılığıyla... Sonra, "Dersimli Ermeniler" derneğimizi kurduk. Ben de derneğin kurucu üyelerindenim. Buna bağlı olarak hem kültür hem de dilin gelişmesiyle, cemaat içerisinde yavaş yavaş yerimi aldım.

Dersim'de bizim sülaleye "yabancı" olduğumuz için "Elbeyler" diyorlar. Bu, "yabancı bey" anlamına geliyor. Kars'ın, Ermenistan sınırı bir köyünden geldiğimiz söyleniyor. Amcamlar, babamlar biliyorlar o köyü. Oradan Erzincan'ın Karadigin köyüne, sonra da Ovacık-Dersim'e gelmişiz. Amcalarımın bir kısmı orada, bir kısmı Sivas-Kangal'da, soyadları da

Yıldız... Erzincan'dakilerle 1980'lere kadar bir iletişimimiz varmış, köye gelip misafir kalmışlar bizde ama sonra kopmuş. Bir ara dedeme bir telgraf çekmişler, İstanbul-Sütlüce'den. Sonra izlerini kaybettik.

"Buradan Gitmiş Olursak Kim İnanır Bizim Burada Yaşadığımıza..."

Ailede saklanma kısmen köylüden de olsa, daha çok devlet yani askeriyedendi. Köylüden saklanmanın nedeni, gidip askeriyeye söylerler diyeydi. 1990'lı yıllarda amcamla babam gözaltına alındığı zaman yine bizim Dersim'den göç etmemiz için baskı yapıldı. Babamın bir sözü var: "Biz de buradan gitmiş olursak kim inanır bizim burada yaşadığımıza.." O süreçte biraz, annemin babam üzerinde baskısı oldu "gidelim" diye... Fakat babam direndi aileye ve dışarıya karşı, öyle kaldık orada.

Halam sık sorardı annesine, "Anne ne Kürt'e benziyoruz ne Türk'e, hiçbir şeyimiz aynı değil! Yaşam şeklimiz, yüzümüz, gözümüz hiçbir şeyimiz benzemiyor; biz kimiz?" Aslında bunları soran halam, Ermeni olduğunu biliyordu ama bilmiyormuş gibi sorardı.

Büyük halam mesela, değişik kelimeler kullanırdı günlük yaşamda ve bu kullanılan kelimeler o köylerde kullanılmazdı. Kızdığı zaman ya da pişen yemeğe pişmeden el sürdüğün zaman, "Çek o tatiğini!" derdi. "Tatik" Ermenice el demek, o kelime sadece bizim evde kullanılırdı oralarda. Daha çok kızarken, gizli bir şey bir iki kelimeyle söylenirken... Başka köyde duymadığımız kelimelerdi. Oysa o, kullandığı kelimelerin hangi dilden olduğunu bilmezdi.

Nenem ve dedem daha fazla şey biliyordu. Dedem 1920 ya da '21 doğumluydu, 1994'te öldü. Hıdır dedemin babası kaç yaşında ölmüş bilmiyorum. Ben 30 yaşındayım. Dedemin babasının mezarı nerede bilmiyorum. Var mı yok mu, onu da bilmiyorum. Babamın dedesi 11 kardeşmiş, 1915 Olaylarında birini Mercan suyunda boğmuşlar! Büyükler anlatmış, babam biliyor...

Bizimkiler Buraya Alevi Olarak Gelmemişler...

Bizim ailemiz, bulunduğu yerin kültürüne adapte olmuş. Erkekler sünnet olmuşlar, Alevi oruçlarını tutuyorlar; ne zamandan beri olduğunu bilmiyorum. Değişik zamanlarda aileden gidenler olmuş. En son bazı aileler 1937'de gidiyor. Geyiksuyu tarafında bir adamla görüştüm. O, 1937'de gidenlerin adlarını biliyor, evlerini gösteriyordu. Birinin adının Agop olduğunu söyledi. O zaman üç aile gitmiş. '37'ye kadar orada yaşamışlar. Bizim köyün ova ve karakol olması nedeniyle daha erken dönemde gidenler olmuş.

Bizimkiler buraya Alevileşerek gelmemişler. Çünkü geleli iki yüz seneyi buluyordur. Tarlalarımız, sahip olduğumuz şeyler sadece dedem zamanında alınmış değil. Zaten dedem 100 yaşında vardı... Gelir gelmez de olmadı ki, bütün her şey!... Erzincan'daki köyümüz, kilisesiyle, kültürüyle, 1915'e kadar tam bir Ermeni köyü olarak kalmış: Karadigin köyü. "Digin" kadın demek, yani "Kara kadın". Orası şimdi Sünni köyü olmuş. Gidip bir şey soramıyorsun, o kadar kapalı bir toplum. Mesela, başka köylerde yaptığım araştırmalarda edindiğim tecrübelerden, Sünni köylere gittiğinde direkt karakolu arıyorlar, "böyle böyle bir şey var" diye... Karakol da yola yakınsa yolda bir noktada seni bekliyor... Yaşadım bunları!...

Yeşilyazı'ya dönersek, kalıntı olarak bir kilisemiz var, köyün karşısında... Munzur dağında, Munzur suyunu gören bir yerde... Ada ve Yeşilyazı arasında da bir yerleşim yeri var, ismi "Karabaş"... Aleviler Karabaş diyor oraya, tam Yeşilyazı'yla Ada arasında. Orayı tarla yaptıkları için o taşları sökmüşler ama o bölgede bent vs yaparken görüyorsun kare kare taşları... O tarlaların ilk sürecini babam hatırlıyor. Çocukluğunda, oradaki evleri, tarlayı açmak için öküz arabalarıyla o taşları yükleyip taşımalarını hatırlıyor... Bunu yapanlar tarlanın şimdiki sahipleri, Aleviler.

Sonra Pardi'nin birazcık aşağısında bir yerleşim yeri var. Oradaki evlerin hepsi yıkılmış olsalar da harabeleri duruyor.

Vaftiz Olmasalar da Yeni Doğan Çocukların İsimleri Ermenice...

Bizim ailede Ermenilik konusunda hiç fire vermedik. Sadece Cahit Amcamı bilmem, bu konuda ne düşünüyor diye, epeydir görüşmüyoruz çünkü. O İstanbul'a 1993'te geldi. Onunla bu konuyla ilgili sohbet edemedik ama halamlar zaman ilerledikçe bu konuya daha çok hassasiyet gösterdi. Mesela, Cahit Amcamın köyde doğan iki çocuğunun ismi Türkçe; İstanbul'da doğanın ismi Ermenicedir: Aram. Vaftiz olmasalar da isimleri Ermenice...

Şöyle bir tezim var benim: Dersim'deki Alevilerin çoğu Ermeni dönmesi olmasaydı, Gregoryen mezhebi ile Dersim'deki Alevi kültürü birbirine bu kadar benzemezdi. Bakıyoruz; bayramlarımız, oruçlarımız, yılbaşı, Gağant aynı! İbadet mekânlarımız aynı. Kiliselerimiz varken, Surp Garabet'in zamanında, kurbanlarını getirip Surp Garabet'te keserlermiş... İlişkilerde ufak tefek sürtüşmeler dışında, geçmişte de büyüklerimizin aktardığı büyük, olumsuz hadiseler çok yok. Okuduğum bir eski kitap da yine bu konuya değiniyor ve Dersim'deki Alevilerin köklerinin Ermeni olduğunu anlatıyordu.

Ailem Aleviliği Öğrenmiş Ama Zazacayı Öğrenmemiş...

İnanç bakımından, bizim aile Alevi. Dedem de öyleydi ama onun babasını bilmiyorum. Annemlerin Pirleri, Rayberleri vardı, babamların yoktu. Annem Hozatlı ve Alevi... Onda Ermenilik yok, Bahtiyar aşiretinden... Mesela; babam, halam, dedem de dahil hiçbirimiz Zazaca bilmeyiz. Köyde eskiden çok konuşuluyorken bile tek kelime öğrenemiyor hiçbirimiz. Babamın bilmemesi tamam da dedemin çocukluğu sürecinde Türkçe de bilinmez ve konuşulmazdı. Bu adam ne konuşurdu, ne ederdi hiç bilmiyoruz... 1925'te ne konuşulurdu, o kadar zaman ne konuşmuş; hiçbirimiz bilmiyoruz. Ama Alevi inancına uygun olarak musahiplik, kirvelik vs var.

Toplum Bizim Ermeni Olduğumuzu Biliyor...

Evliliklerde, dedemin zamanında genç kadınlar yine bizim oradaki diğer Ermeni ailelere gelin gitmiş. Mesela Demirdöğenler, Aksular, Akkuşlar'ın çocuklarıyla olmuş evlilikler... Çünkü bu üç aile bizden... Fakat sonra ve şimdi durum öyle değil, değişmiş.

Mesela, aşiretli Aleviler bizimkileri tanımlarken sadece "Ermeni" diyorlar. Ben çocukken, gençliğimizde bir futbol maçında bile öyle çağırırlardı, maçın ortasında. Bir tebrik olsun veya bir sitem, kızma ya da herhangi bir şey, ilk o kelimeyi; "Ermeni"yi söyledikten sonra ne söyleyecekse söylerlerdi. Demirdöğenler'den Kurtuluş var mesela, ona isminden çok Ermeni diyorlar! Yani toplum bizim Ermeni olduğumuzu biliyor...

Bugün, Ermeni olduğumuzu açıkça söylememizi Aleviler gayet normal karşılıyor. Değişik bir durum olmadı. Mesela, Ermeni biri geldi ya da Ermenilerle ilgili araştırma yapan biri; "Burada Ermeni aileler var mı, görüşebilir miyiz?" diye sorduğunda köy kahvesinden direkt bizim evlerimizi gösteriyorlar.

"Babanızın, Dedenizin Altınlarını mı Bekliyorsunuz? Gidin Buradan!..."

1990'ların sonlarında kısmi bir rahatlama oldu. Olağanüstü hal zamanındaki farklı sorunların üzerine bir de Ermeni kimliğiyle bilinmek ağır geliyordu bize. Zaten her şeyden çekinir, her şeyden korkar bir haldesin. Bir de Ermeniliğin verdiği o yükü kaldıramıyorduk. Köyde Alevilerden, Ermeni olduğumuz için önemli bir sorun yaşamıyorduk ancak devletin gözleri üzerimizdeydi. Babam 1993'te gözaltına alındı ve 15-20 gün tutuldu. O zaman sorguda, "Burada babanızın, dedenizin altınlarını mı bekliyorsunuz? Gidin!" diyorlar. Ayrıca amcama da yine gözaltında, "Birincisi komünistsiniz, ikincisi Alevisi iz, üçüncüsü Ermenisiniz!" gibi şeyler söylemişler...

Asimilasyonun Son Bulmasını İstedim; Ermenice Öğrendim, Vaftiz Oldum...

Ben liseyi İstanbul-Şile'de okudum. Orada Ermeni topluluk yoktu. Vaftiz olmaya lise sonda karar verdim. Ailemizden bana kadar gelen bu asimilasyonun bende son bulmasını istedim. Benim meselem din değil, zorla alınan ya da kabul ettirilen bir şeyin devam etmesini istemedim.

Lisede merakım daha çok dile, alfabeye; nereden gelmişiz, ne yapmışız üzerineydi. Ancak sonraları daha çok "başkaları için ne yapabiliriz" fikrine dönüştü. Ermenice öğrendim. Üç yıl Kapalıçarşı'da çalıştım, patronum Ermeniydi. Öncesinde kısa bir eğitim almıştım zaten; dil, vaftiz için gerekli. Çalışanların hepsi de Ermenistan'dan gelen Ermenilerdi, çok gerekmedikçe Türkçe konuşulmazdı. O süreçte ben de iyi bir şekilde öğrendim. Okuma yazmam yavaş, anlamam ve konuşmam iyi.

2011 yılında vaftiz oldum. O tarihte dernek kurulmuştu. Vaftiz olmama ailemden hiçbir tepki gelmedi, desteklediler ama benden sonra aileden vaftiz olan olmadı.

Hangisi Olursa Olsun, Din Başka Bir Şey; Isınamadım!...

Nedendir bilmem ama vaftiz olmanın, namaz kılmak gibi soğuk bir yanı var. Elbette Ermeniyiz; dilimizi bilelim, kültürümüzü bilelim ama dine pek sıcak değilim. Hangisi olursa olsun, din başka bir şey...

Cemaat içerisinde "Ateist Ermeniyim" de diyemiyor insan. Pagan Ermenisi olmak belki daha yakın bana... Bizim Munzur'u nasıl inkâr edelim? Suyumuzu, dağımızı... Yani bir tılsım var tabii ki... Fakat Ermeni Cemaatinde, "Ermeniysen vaftiz olacaksın!" gibi bir zorunluluk var. Yoksa okula gidemezsin, kilisede evlenemezsin, kiliseden cenazen kalkmaz. Bunları hesap ederek vaftiz oldum.

Kilise Benim İçin Sosyal Bir Mekân, Ermenistan'da Olsam Belki Hiç Gitmeyeceğim...

Mesela ben, Ermeniyim ama Aleviyim. Hıristiyan olmak zorunda değilim. "Ben Ermeniyim ama Müslümanım", "Ermeni Alevisiyim" ya da "Ermeniyim ama ateistim" diyenler de var. Bu üst kimlikleri Ermeni tutuyorsa sorun yok bence. Yani tamam, bu dinle birlikte insan, kültürel ritüellerini de gerçekleştirebiliyor, bayramlarda falan... Çünkü dinle bizim kültürümüz iç içe monte edilmiş; birini yaşamadın mı diğerini yaşayamıyorsun. Birini yaşamaya çalışsan, otomatikman dini de yaşamış oluyorsun.

Numaradan kiliseye gidiyorum. Bayramda, düğünde, bilmem neyinde, inanmasan da gitmek gerekiyor. Kilise benim için sosyal bir mekân. Kültürel ritüelleri yaşayabileceğim tek yer orası. Ermenistan'da olsam belki hiç gitmeyeceğim...

Bazen düşünüyorum da: Dersimlilik ve Ermenilik... Biri yer ismi, biri millet ismi... İkisi de yer, ya da ikisi de ırk olsa, her halde ben yine "Dersimliyim" derim; vatanım orası.

Dernekleşme sürecinden sonra dil öğrenenler, vaftiz olanlarımız oldu. Hiç tanımadığımız, hesapta olmayan insanlarla tanıştık. Dernekle beraber Dersim'de Ermenilerin olduğu öğrenildi, hiç kimsenin haberi yoktu. Malatyalı Ermenilerden, Sivaslılardan vardı ama Dersimli Ermenilerden hiç kimsenin haberi yoktu, dernek kurulana kadar...

Suat Vartan Dinler

Söyleşi
Tarih: Ağustos 2015
Yer: Dersim

Suat Vartan'ın belleğinde Ermeni kimliğine dair yeterince somut veriler olmasa da ciddi bir duygusal hafıza taşıdığını ve sosyal yaşamdaki gözlem ve söylemlerden hareketle "kimliğiyle buluşma" konusunda son derece kararlı adımlar attığını söylemek yanlış olmaz.
Bir insanın gerek etnik ve inanç gerekse ait olmak istediği kimliği ispat etmek zorunda kalmasını rencide edici buluyorum. Kişi nasıl düşünüyor, hissediyor ve yaşıyorsa ona saygı gösterilmelidir...
Suat Vartan'ın vaftiz olma, isim değiştirme ve "ben Ermeniyim" dediği aşamalarda kimlik arayışı ve değişimi görüyoruz...

Ermenistan'da Vaftiz Oldum...

1972 yılında Ovacık-Yeşilyazı'da doğmuşum. Annemin adı Fatma, babamın Haydar... On kardeşiz, ben dokuz numarayım.

Ermenistan'a gittim, vaftiz oldum. Adımı Vartan olarak değiştirdim... Ancak TC kimliğimde Suat Dinler.

Ovacık-Yeşilyazı, çok değişik insanların yıllar önce gelip yerleştiği bir yerdir. Yaklaşık 36-37 değişik aşiretten, değişik sülaleden insanlar bir arada yaşarlar. Yeşilyazı, Ovacık'ın diğer köylerine göre çok karışık bir köydür. Mesela, köyde üç sülale Ermeni vardır. Annemin dayıları 1600'lü yıllarda Erzurum İspir'den göç edip gelmişler. Büyük dedelerim gibi çeşitli yerlerden gelen insanlar var. Bunları İsviçre'deki dayım araştırmış. Beş altı göbek gerisine kadar ailenin seceresini çıkartmış, onlar da Ermeni. Sonradan isimleri değişmiş. Dedemin adı Hasan, onun babasının adı Hüseyin, onun babasının ismi Hasan. Sanki Hasan, Hüseyin gibi bir kodlama yapmışlar... Farklı bir isim yok. Sonradan bizim ismimizi nasıl olmuşsa değişik koymuşlar.

Mahkemede Adımı Değiştirip Vartan Yapmak İstiyorum...

Yeşilyazı'daki sülaleler; Demirdövenler, Demirçiviler bir de biz Dinlerler var. Biz yıllardır Ermeni olduğumuzu söylüyoruz ama resmî bir kanıt yok. Sadece büyüklerimiz, komşular bizim Ermeni olduğumuzu söylüyor. Yani bu üç sülalenin Ermeni olduğu sadece varsayım. Bu varsayımı çürütmek için bana İsviçre'den DNA kiti gönderdi bir arkadaşım. Tarif etmiş olduğu şekilde o testleri yapıp Amerika'ya gönderdim. Artık test sonucunda Ermeni mi çıkarım, Alevi mi çıkarım, Müslüman Türk mü çıkarım onu bilemem!...

Test sonucu ne olursa olsun Ermeniliği benimsediğim için Ermeni olarak devam edeceğim yaşamıma. İsmimi de değiştirmeyeceğim, yine Vartan olarak devam edecek. Sonra, mahkemeye başvurup kimliğimdeki Suat ismini Vartan yapacağım.

Ermeniliği Benimsediğim İçin, "Ben Ermeniyim" Diyorum...

Babam 1935 doğumlu, 8-10 yaşlarındayken babası ölmüş. Kendisi de 51 yaşındaydı öldüğünde. Bize o taraftan aktarılan bir şey yok.

Dede dediğimiz, annemin dayısı Hüseyin Akkuş, 2010 yılında 115 yaşında öldü (bkz. Nadir Demirçivi bölümü). 1915 Soykırımını, '38 Katliamını bire bir yaşamış bir insan ama anlatmaya korkardı. "Dede, bize '38'i anlat" dediğimizde, "Anlatmam! Bildiğim bana yeter! O zulmü yaşamışım, bir daha yaşamak istemiyorum!" derdi.

Demirçiviler'le amca çocuğu, dayı çocuğu gibi bir yakınlığımız yok ancak yıllar önce birbirlerinden kız alıp vermişler, akrabaymışız gibi yakınlığımız... İki aile arasında en ufak bir sürtüşme, kavga gürültü olmamış, kardeş gibi yaşamışlar.

Yeşilyazı'da Kürt de yok, Türk de yok, Ermenilerle Aleviler var. Siyasi olarak Kürtçülüğü savunuyor olabilirler ama özümüze bakarsan o köyde Kürt yok. Biz daha çocukken söylüyorlardı, Ermeni olduğumuzu...

Ermeni dostlarım, arkadaşlarım oldu. Kendimi onlara daha yakın hissettim. Ermeniliği benimsediğim için de, "Ermeniyim" diyorum. Mesela bütün amca çocukları, kardeşlerim, ağabeylerim de Ermeni olduklarını söylüyorlar. Onlar İstanbul'da yaşıyorlar.

Alevi Gelenek ve Göreneklerine Uygun Yaşıyoruz...

Kardeşlerimin hepsi İstanbul'da, bir tek ben köydeyim. İstanbul'a '86'da gittim, 2004'te geldim. Ovacık Yeşilyazı'ya yerleştim, 2004'ten beri Ovacık'ta yaşıyorum.

Alevi köyü olduğu için 12 İmamlarda, Hızır ayında orucunu tutuyor, aşure pişiriyor, kurban kesiyor yani tam Alevi gelenek ve göreneklerine uygun bir şekilde yaşıyoruz. Çünkü yıllardan beri hep kendini saklamışlar...

Ailemin geçmişteki bilgilerine bakmak için Ovacık Nüfus Dairesine gittim. Dedemin doğum tarihi, adı soyadı, dedemin babasının ise sadece adı yazıyor; onun doğum tarihi yok, annesinin babasının adı, hiçbir şey yok...

Mesela babaannem 1907 doğumlu. İsmi Orde idi. Nüfus cüzdanında ismi Ördek diye yazılmış ama ona "Orde" derlerdi. 1995'te öldü. O hep anlatırdı; "Bizim topraklarımız vardı. Şurası bizim yerimizdi, burası bizim yerimizdi, biz Ermeniymişiz..." Ama Alevi inancına göre yaşarlardı. Pirleri, Rayberleri vardı, gelirlerdi ama hangi ocağa bağlı olduğumuzu bilmiyorum.

Ağalık Zoruyla Evlerimizi, Arazilerimizi Elimizden Almışlar...

Nenemi de çok iyi hatırlıyorum. Kızdırırdık onu. Bize kızarak, "Ne olacak ki, Ermeni soyundan gelmişsiniz!" derdi. Hani canını yaktığımız zaman, sinirlendirdiğimiz zaman aşağılayarak derdi. Sanki Ermenilerden bir zulüm görmüş gibi, "Ermeniler! Biraz adam olun! Niye beni kızdırıyorsunuz?" derdi. Köydeki arazilerin, tarlaların kimin adına kayıtlı olduğunu söylerdi, "Falan kişinin tarlası bizimkiydi..." Ama ağalık zoruyla evlerimizi, arazilerimizi elimizden almışlar. Sebep, burada sahipsiz olduğumuz için yani bir kökenimiz, bir aşiretimiz olmadığı için... Bunlar da Ermeni olduğumuzu ispatlayacak şeyler...

Şimdi köyde oturduğumuz evi, o dönemdeki ağa, neneme üç defa satmış. Ağanın annesi köy muhtarıymış, neneme, "Gel tapuyu vereyim sana, oğlum bir daha sana satmasın bu evi" demiş. '64'te Kadastro girmiş köye, o dönemde tapuyu hemen üstüne almış nenem... 10-15 yıl evde oturmuşlar. Ev yıkılmış, yeniden yapacaklar, ağa gelmiş: "Ben bu evi size sattım, altındaki arsayı satmadım. Ev yıkıldı, ev artık sizin değil" demiş. Nenem bir daha para vermiş, evi bir daha satın almış. Belli bir zaman geçtikten sonra söküp yeniden yapacaklar yani bu sefer de bilinçli olarak söküp yeniden yapacaklar, büyütecekler... Bu defa ağanın oğlu geliyor! "Ben size evi sattım, arsayı satmadım" deyince üçüncüde tapuyu zorla alıyorlar. Bir sürü arazimiz bu şekilde elimizden alınmış.

Hiç kimse, halen yaşayan 90-100 yaşındaki insanlar bile bizim nerden geldiğimizi kesinlikle bilmiyor. Yani biz sürekli oranın yerlisiymişiz. Buna rağmen bugün bakıyorsun, hiçbir şeyimiz yok. On kardeşiz, adam başına bir dönüm tarla bile yok.

Ermeni Kimliğimle Buluşmam Tamamen Tesadüftü...

İlk defa 2005 yılında, bir grup Ermeni, Munzur Gözeleri'ne gelmişlerdi. Yeşilyazı'da Ermenilerin yaşadığını biliyorlar, tanışmak istemişler. Benim de demir doğrama atölyem var, orada çalışıyordum. Amcamın

oğlu Suat, "Hele gel! Akrabalarımız gelmiş, onlarla tanış" dedi. "Bizim öz akrabalarımız ise o zaman Ermenilerdir mutlaka" diye de bir espri yaptım.

Ermenistan'dan, Erivan'dan gelen 25-30 kişilik bir grup... Tanıştık, sohbet ettik. Röportaj yapmak istediklerini söylediler, "olur" dedim. "Nasıl Ermeni olduğunu öğrendin?" diye sordular, "Ermeni olduğumuzu biliyorum ama tanıdığım bir Ermeni yok. Sohbet edebileceğim, Ermeniliği konuşacağım kimse yok, tanımıyorum. Siz geldiniz; Ermeni dostlarımı buldum, akrabalarım çoğaldı..." dedim. Böylece Ermenistan'dan gelen kişilerle de, İstanbul'da yaşayan Ermenilerin birçoğuyla da tanıştım, sohbet ettim.

Geçen yıl Erivan'a gittim. Ondan sonra Dersim'e geldikleri zaman, mutlaka Yeşilyazı'ya gelip beni görmeden gitmezler. Beni Erivan'a çağırdılar, "Fırsat bulursam gelirim" dedim. Daha sonra röportaj için Ermenistan'dan bir televizyon ekibi geldi, "KetronTV", "Kabul eder misin?" dediler, "Elbette! Çekineceğim, korkacağım bir durum yok" dedim. "Madem Ermeniyim, neden gizleyeyim ki!..."

Sevgi Vural

Söyleşi
Tarih: 9 Ocak 2015
Yer: İstanbul

Torut köyü eski bir Ermeni köyü olarak bilinir. Bu köyden pek çok kişinin Ermeni kökenli olduğu söylenir. Ancak yaşananlar insanların göçüne, kalanların da kendini sıkı biçimde gizlemesine neden olmuş.
Sevgi Vural'la bir arkadaş ortamında tanıştığımızda ona sorduğum ilk soru "Sen Ermeni misin?" olmuştu. Şaşırarak "Evet, nereden biliyorsunuz?" demişti. Her toplumun kendine özgü fiziki özellikleri ve sosyal davranışı olduğunu söyleyerek röportaj teklifinde bulunmuştum.
Sevgi, fırtınalı duygu dünyasını sağlam bir hümanizm üzerinden dinginleştirmeye çalışıyor. Öte yandan da son derece önemli düşünsel yoğunluk yaşıyor. Alevileşmiş Ermenilerin ruh halleri ve kişilik özelliklerine dair çok önemli gözlemlerini paylaşıyor. Dedesinin çok verici, paylaşımcı olduğunu söylerken bunun nedenini "Kendini, ailesini korumak ve zarar görmemek için herkese bir şeyler vermek zorunda hissetmesi" olduğunun altını çiziyor. Bu benim de paylaştığım bir gözlem... Zira iradesi ve özgüveni kırılmış bir toplum, var olmak için "mülayim, itaatkâr, verici, alttan alan" gibi özelliklerle varlık koşullarını korumaya çalışır...

Köyde Kalan 5 Ermeni Ailesinden Biri Biziz...

1973 İstanbul doğumluyum. Babamın adı Mehmet, annemin Fidan... 5 yaşımda köye gittik. Dört yıllık bir köy hayatım var.

Babam Torut'ta, annem Şavalyen'de doğmuş. Annem evlenirken "Ermenilere kız mı veriyorsunuz?" demişler. Babam söylemişti; "Benim ailem Emeni kökenli bir aile ama dil bilmiyorlar, dil aktarımı olmamış" Torut köyünde kalan beş Ermeni ailesinden biri biziz.

Köyün çok toprağı var. Köyümüzün altında bir dere, derenin karşısında bir dağ var. Adı Avemaria [Ave Maria, selam sana ey Meryem, İsa'nın annesi Meryem için bir Katolik duası] dağı... Ben de 2001'de öğrendim, bilmiyordum çocukken; o dağın dedemin olduğunu, birçok tarlanın dedemin olduğunu ama dedemin musahiplikle başkalarına verdiğini... Dedem çok eliaçık, bonkör bir adam; babam da keza öyle, aileye aktarılan bir kültür var. Dedem, köye gelen ve kimsenin eve almadığı insanları evinde ağırlar, sofrasını kurar, yemeklerini paylaşırmış...

Dedemin Ailesi...

1915'ler mi tam bilmiyorum, birçok Ermeni aile sürülürken bu beş aile kurdukları ilişkilerle orada korunuyor, saklanıyor, kendilerinden biri gibi açığa çıkarılmıyor. Onlardan biri benim dedemin ailesi... Biz Milkogiller'iz galiba. Abime sordum; "Milkolar'ın biz olduğunu söylüyorlar" dedi. Bize aktarılan bu kadar az. Çok dönüşmüş, dil kalmadığına göre... Babam Türkçe konuşur, annem annesinden dolayı Kırmançki/Zazaca biliyor. Ama bizim köyde Türkçe konuşuluyor, babamın ailesi Türkçe konuşuyor.

Annem Bahtiyar aşiretinden, bu aşiret Türk boyu... Alevi olduğumuz için Horasan'dan gelme Türkler olduğumuz yorumu yapılıyor. Bizim köyün Kürt olmadığını, Kürtlerin oraya sonradan geldiğini söylüyor ağabeyim. Ermeni köyü olduğu söyleniyor.

Aykırı ve Ötekiydik...

O beş aile de akrabalar sonuçta... Ancak bizim aile köy içinde ötekileşmiş bir konumda duruyordu. Gerçekten aykırı, farklı ve bu hepimizin davranışlarında da görülen bir şey... Babam da onun babası da bizler de davranışlarında bu ötekileşmiş, farklı fikri seçen kişiler olarak hayatımızı yaşıyoruz.

Dedemi küçükken görmüştüm ama hatırlamıyorum. O öldüğünde gittik cenazesi için, dört yıl kaldık; siyasi koşullardan dolayı... Ben ilkokul 3. sınıfa kadar köyde okudum. Babam İstanbul'da iş yapıyordu. Dedem İstanbul Eyüp'e gelmiş, babamın işini kurmuş, 1969'da tekrar dönmüş...

Elindeki Tek Şey; Vermek...

Dedem eliaçık, bonkördü. Ama bu eliaçıklığının nedeni başka diye düşünüyorum. Ötekileşmiş, sürülmüş, yalnız bir insan kendini var etmek için herkese karşı verici, uysal ve güler yüz gösterme zorunluluğundan... Düzgün hayatı seçmişse elindeki tek şey bence vermek... Ne varsa elinde; yemekse yemek, yardımsa yardım... Çünkü vererek sevgi kazanırsınız, sevgiyi vererek sevgi alırsınız.

Gağan'ı Nasıl Kutlardık?!...

Gağan kutlardık. O gün yemişler hazırlanır, kavut yapılırdı. Kavut Kürtçe midir bilmiyorum, Ermeniceye de benziyor. Buğday saç üzerinde kızartılıyor ya da buğday haşlanıyor. Nohutla buğday, ceviz konabiliyor. Cevizler, dutlar tepsilerde çıkarılırdı. Dağıtılır mıydı, eve mi gelirdi insanlar?... Hatırladığım bir sahne var; sininin içinde bir sürü yiyecekler, onları yerdik, insanlar gelir giderdi. Dağıtılma var mıydı, o Hızır zamanında mı vardı, hatırlamıyorum. Sanki bu, evde kutlanıyor gibiydi.

Bildiğim şey, bu ailenin Ermeni olduğu ve Ermeni bir köyde saklandığı... Köyde kilisenin olduğu bilinirdi. Köyün alt tarafında kilise kalıntıları... 1915'lerde yıkılmış olabilir.

Dil, Kültür, Irk Ayrımı Yapmadan...

Köydeki en ötekileşmiş kişisiniz. İstanbul'a geliyorsunuz, burada Kürt, Kızılbaş, Komünist, en ötekileşmiş kişi oluyorsunuz yine; Alevi falan olarak, her yerde!... Çok ağır duygular bunlar. Ben, bu duygularla yaşadım bütün hayatım boyunca, annemde de çok yüksek... Bence bu, Alevi toplumunun da taşıdığı çok temel bir duygu. Ve tarih boyunca gelen bir "ötekileşmişlik" duygusu var.

Ermeni olarak bir "yük"ünüz var, Alevilikten gelen de tarih boyunca aktarılıyor. Bu duyguyla hayatta var olmanın tek yolu insanlığı savunmak. Kesinlikle en temel insan değerlerini savunmak; dil, kültür, ırk ayrımı yapmadan... İnsanlar nefretini hemen en masum olana boşaltıyorlar. Birikmiş bir kendinden nefreti, en masum olana boşaltırsınız. Kendinden nefret nedir: Açığa çıkmamış yaşam değerleri, kilitlenmiş, gömülmüş; toplumsal baskıyla, korkularla kilitlenmiş insan yaşamının, potansiyellerinin, kişide yarattığı kendinden nefretin dışavurumu. Büyük patlamalardır bunlar... Bu savaşlar, öfkeler, kavgalar, bütün bunların nedeni budur.

Babam "Biz Ermeni Bir Aileden Geliyoruz" Derdi...

Dedemin babasının adı Rıza diye geçer, Ermenice isim yok bizde. Birçok yerde hâlâ Ermenice isim veriliyor. Buradaki Ermeni kültürü, dili daha öncesinden dönüşmeye başlamış diye tahmin ediyorum. Abimin söylediği bu; Biz daha önceden dönüşmüşüz.1915'ten de önce, belki 200-300 yıl öncesi dönüşmüş olabilir. Çünkü aktarılırdı diye düşünüyorum.

Babam 1945 doğumluydu, onun babası 20 yaş önce olsa 1925 doğumlu. Rıza, o zaman 1900'lerin başları demek. Yani dönüşüm belki de Rıza'nın ismiyle birlikte başlamıştır.

Babam, "Biz Ermeni bir aileden geliyoruz" derdi. Çok sosyal biriydi. Yaşadığımız yer Eyüp... Önce SHP, sonra CHP'de siyaset yaptı. Erken öldü,

1995'te yaşamını yitirdi. Ben 23 yaşımdaydım. Köyde komünist mücadele içerisinde yer aldı, "Deşt toprak işgali" yani kamulaştırma hareketi vardı. Onun öncülerinden biri de babamdı. Çok iyi hatırlıyorum, köydeydim, köy halkı yürümüştü...

Demek ki Ermeniymişim!...

Bu ayrı durma meselesi içten içe bana," Demek ki Ermeniymişiz" dedirtti. Ama bu N. Abimde yok. O tamamen; "Bizim yolumuz insan olmaktır" der. Diğer bütün kimliklerin hiçbirisini ne över ne yerer. Kendini insan olarak tanımlar, bir tek bu kimliği savunur. Diğer kardeşlerimden bir ikisi de Ermeni olduklarını söyler.

Babamı erken kaybettik, herhalde biraz sahip çıkmadık bazı şeylere. Akrabalarımız yok. Babamın öz amcası vardı, Giro Dede... O da Ermeni, onlar bilinçli değildi. Köydeki insanların içinde bir tek babamın tarih bilinci vardı. Bu tarihsel aktarım bize biraz geçti, diğer köylülerde yok. Onlar apolitik, daha geleneksel yaşayan aileler.

Tarihsel Bilincimi Yeni Kuruyorum...

Eyüp'te yaşadığımız için orada Ermeni toplumuyla kültürel olarak, inanç olarak ilişkiler kurulabilecek bir kitle yok. Bağlantı hiç karşımıza çıkmadı. Kurtuluş'ta oturan kardeşimden dolayı annem oraya gidip gelirken bakıyor, "Ah ne güzel konuşuyorlar, Ermeniyiz" diyorlar." Aynılar; sıcak, sevgi dolu. Başka yolu yok, kapatıp kendinizi yaşayamıyorsunuz. Dolayısıyla buralara yeni geldim ben; tarihsel bilincimi yeni kuruyorum.

Dersimli Ermenilerin kurduğu derneği duydum. Hoş bir tarihsel görev gibi aslında... Orada bir kayıp var. O kaybı tamamlama, benden önceki kuşağın yapamadığı bir şeyi benim yapmam gibi. Bu tarihsel süreci kapatmak, tamirat gibi, milliyetçi tavırlar çıkarmamak gerekiyor. Biz aile olarak, hiçbir şeye katılmayan bir aile olduk. Her zaman "Ne gerek var, böyle iyi değil misin!..." gibi çok güçlü bir koruma refleksi var. "Başınıza bir şey gelecek, öleceğiz, öldürecekler, çok mu önemli oraya katılmak" gibi...

Ben, herhalde acımdan, ne bunlara bakmak isteyen ne de duymak isteyen biriydim. Çok hassas bir çocuktum, o yüzden insan kulaklarını kapatıyor sanırım. Türkiye'de nasıl yaşayacaksınız hakikaten! Ben biraz öyle oldum galiba... Baktığım anda, olayları düşündüğüm anda, ya çıkıp devrim yapasınız geliyor ya da birileri alıp silahını savaşa çıkıyor. Benim de tek şeyim var; belki sözcüklerle, sesimle, müziğimle bir şey söylerim. İnsanları bütün bu savaşlardan uzaklaştıracak, dünyadaki bütün savaşları yok edecek ne yapabilirim? Bir sözcük.. Susmaksa susmak, ölmekse "gel öldür" diyebilmek... Benim yolum bu oldu, bana aile kültüründen bu

verildi. Maalesef ben sesimle, sözümle bir şey yapmak isteyenlerdenim. Hep böyle oldum. Savaşlara bakamıyorum bile. "Savaşları durdurabilir miyim" diyorum, böyle bir yapım var...

Annemin Halası 'Dersim'in Kayıp Kızları'ndanmış...

'38 Tertelesini annem şöyle anlatıyor; "Önce geldiler ağaları istediler, bazıları çıkmadılar meydana." Toplu kıyımlar olmuş, kurşuna dizmeler... Anlatırlar hep; Harçik deresi, Kutu deresi; bizim köyde de belli bir yer vardı... Bir halasının da kayıp olduğunu söyler annem, "Halam kayboldu, hiç iz yok" der. Unuttum ismini, 8 yaşlarındaymış. "Ondan haber yok, nerede acaba?" der. Ben de, "Anne, bulundu bazıları" demiştim. Annemin halası, "Dersim'in kayıp kızları"ndan...

Annemin ailesinden ölenler olmuş mu bilmiyorum, olmuştur herhalde... Bir kısmı sürgüne gönderilmiş, ölenler de olmuş...

Baba tarafıma gelince... Belleğim gitti! Unutmam gerekiyormuş gibi... Yaşama bir türlü tutunamıyorum; hayaller, rüyalar, geçmiş bilinçaltı... Hatta ikinci bir dosyam var, şiirlerim. Onları basmadım. Tamamen eski kelimeler, köydeki ortam, eski imgeler var. O şiirlerimde bilinçaltı imgelerim çıktı, bilinçli olarak yazmadım onları, sanki torun olarak bana duygular çok güçlü geçti. Çok yüksek utanma, eziklik, suçluluk duygusu, değersizlik duygusu, özgüvensizlik... Demek istediğim, hani aktarılıyor ya, bana çok güçlü geçti ve ben de herhalde bunu taşıdım. Ve zaten şöyle oluyor. Bunu taşıyacak çocuk, bunu taşıyor. İnsanlık meseleleri kuşaktan kuşağa aktarılırken bazı çocuklar bunu çok yoğun duyumsuyor. Birisi ırkçılığı, belki birisi ötekileştirilmeyi, birisi suçluluğu, birisi utanmayı... Hassas çocuklar bunu derinden yaşıyorlar.

Aktarılmış duygulardı, atalarımın duygularıydı bunlar.

Ben şiir yazıyorum. İçimde hâlâ bir sanat var, dans var. Bakalım neler yapabilirim... Bende böyle bir kanal açıldı, bu noktaya yeni geliyorum galiba... Çok üzgünüm... Apolitik ve asosyal biri gibiyim ama gerçekten ağır duygular. İnsan unutmak zorunda kalıyor, unutulmuyor tabii...

Bir Millete Ait Olmanın Yüceliğini Taşımak Gibi Bir Duygum Yok...

Annemin, Hrant Dink'te duygusu çok yükseldi. Kendinden biriydi o ölen. Cenazesine bütün feryadıyla gitti, duygularıyla; tarihsel bir feryat!... Annem, okuma yazma bilmeyen biri. Kendine göre bir mücadele veriyor Eyüp gibi bir yerde komşularıyla, Alevilik bilmem nelik üzerinden ayrımcılık yapan insanlara, kendi varlığını, kendi bilincini aktarmaya çalışıyor. İnsanım işte, benim diyor! O, mücadelesini kendi mahallesinde veriyor.

Kendi ötekileşmiş duygusu ile hep kendini ayrı görerek... Zaten herkesten farklı olduğunu hissederek, çok yalnız hissederek, bütün o insanların karşısında onlara bir şey söylemeye çalışıyor. O kendine göre bir şey yapıyor. Ermeniliğe falan gelmiyor ama neyi konuşuyor: Bir ayrımcılık olduğunda, insanlar mahallede "Ermeni var" bilmem ne dediğinde, annem onun cümlesini kuruyor. Orada işte söylüyor, "Niye ayırıyorsunuz? Önemi var mı? Ermeni olmuş, Kürt olmuş, Türk olmuş!..." Yüreğini koyar ortaya, "Budur" der, "ben olduğum gibiyim" der. İnsan olmak işte!... Yani savunur. Bire bir, bir şey yapamaz Ermeniler adına, kültürünü yaşatmak adına çünkü o zaten bir sürü kimlik taşıyor.

Kendim; yerine göre, duruma göre, "Evet Dersimliyim, atalarım da bu bu... Ermenilik var" diyorum. Ama bu kimliklerle var olmuyorum ben... Ailem de öyle bir aile değil. Asla bir millete ait olmak, onun yüceliğini taşımak gibi bir duygum yok. Kültür aktarımı, insanlık, dil, yaşam, yeme içme; güzel olan her şey... Yoksa bir millete ait olmakla ilgili bir şey yok.

Acılar Nasıl Hafifler?...

Tarihi temizlemek gerekiyor. Tarihe de objektif bakılmıyor. Herkes, kendine o tarihten bir pay alıp kendini yüceltmek için; her toplum, her insan kendine bir yücelik çıkarmak için tarihi savunuyor. Bence tarihte yaşanmış bütün insanlık dramlarını, yaşanan acıları sarmalıyız. Orada, savaşta ya da birtakım haksızlıklara uğrayan o toplumun yaralarını sarıp af dilemek gerekiyor. Bu tarihteki yanlışlığı kabul etmek gerekiyor. Ki; o insanlar bir parça acılarının paylaşıldığını, anlaşıldığını duyup ancak o zaman acılarını hafifletebilirler. Tarih böyle temizlenir, tarafını tutmadan. Şu kadar insan öldü, bu kadar acılar çekildi... Bunu yapabilmek gerekiyor.

Bütün bunların altında korkular yatıyor. Dolayısıyla çözüm, bir insanlık bilinci yaratmak; nasıl insanca yaşayacağız, nasıl bir toplum kuracağız, bunun formülünü bulmak... İnsanın nasıl bir canlı ve nasıl bir tür olduğunu anlamalı ve ona göre bir yaşam kurmalı. Bu sistem nasıl bitecek? Yine insanın bu sistemi anlamasıyla, korkularına yenilen insanın yoksunluğu yerine, sevgisini seçen insanın seçimiyle değişecek bu sistem. Kapitalizm böyle dönüşecek, çözüm bu gerçekten.

Areg Kara

Söyleşi
Tarih: Eylül 2021
Yer: İsviçre
(İnternet üzerinden)

Areg Kara ile yakın zamanda bu kitap çalışmasının sonlarına doğru tanıştım. Etnik kimlik arayışını tamamlamış ve yeni kimliğiyle barışık yaşayan genç bir insan izlenimi edindim. Pek çok Ermeni gibi o da inanç (Hıristiyan) üzerinden bir kimlik inşası yerine, etnik kimlik yanıyla ilgili; dil, kültür vs...
Pilvank/Pilvenk aşireti Dersim'in önemli büyük aşiretlerinden biridir. Bu aşiret topluluğu içinde Areg gibi Ermeni olduğunu düşünen, hatta kabul eden başka insanlar da var elbet. Ancak bunu kamusal alanda açıktan ifade etmek konusunda anlaşılır nedenlerle kaygılar taşımaktadırlar. Bu nedenle de "kimlik tanımlaması" konusunda söz söyleme hakkının (tüm çalışmalarımdan da anlaşılacağı gibi) kişi ya da toplulukların kendi iradeleri dahilinde olduğunu düşünürüm. Demokratik değerlere sahip hiç kimse başkasına dışarıdan kimlik biçme hakkına sahip olmadığı gibi başkasının kimlik edinme hakkını da yok saymamalıdır.

Ermeni Kimliğime Yolculuğum...

1983 Kilikya Adana'da doğdum. Dersim, Pertekliyim. Pilvank/Pilvenk aşiretine mensubum. İsviçre, Cenevre'de yaşıyorum.

Annem, Ferize ve babam Mardig-Mustafa gençlik yıllarını Dersim'de geçirmiş, sonraki yaşamlarını ise Adana'da sürdürmüşler. Pertek'in pek çok köyünde akrabalarım yaşıyor.

Benim, Ermeni kimliğime yolculuğum ya da bunun bilincine varmam 2017 yılına tekabül eder. Bu yolculukta kafamda o zamana kadar etnik kimliğimle ilgili veriler oluşmuştu. Aile büyüklerimin ve Dersim'e her gittiğimde çevremde gördüğüm halkın örf, âdet ve inanç dünyalarındaki pratikleri çok zengindi. Buna ilaveten çevremdeki insanların Ermeni

halkına karşı müthiş bir saygısı vardı. Ermeni kimliğini, insanını tarif ederken çok yükseklere koyarlardı. Ermenilere yapılan katliamların ve tarih anlatımının, 1937-38'de Dersimlilere yapılan katliamdan daha fazla hafızalarda yer aldığını fark etmiştim. Örneğin; hep bir Ermeni mezarlığı gösterirlerdi. Oturdukları evlerin Ermenilerden kaldığını konuşurlardı. Sürekli bir Ermeni kilisesinin kalıntılarından bahsederlerdi. Çevrede yabancı insanların gezdiğini gördüklerinde, onların Ermenilerden kalan altınları arayan defineci olduklarını söyleyerek tepki gösterirlerdi. Büyük dedemin çok büyük bir malvarlığına sahip olduğunu ve bilinmez bir sebeple tüm varlığını dönemin ağasına vererek onun himayesinde yaşamını sürdürdüğü anlatılırdı. Geniş ailemizde Ermeni ninelerin olduğu söylenirdi. Babamın bana, anne tarafından Ermeni olduğunu ifade etmesi gibi.

Soyağacında büyük dedemin adının Abdullah olduğunu öğrenmem beni, Ermeni kimliğime daha çok yaklaştırdı. Çünkü bölgede yaşayan halk, çocuklarına Abdullah ismi vermez. Abdullah ismi çoğunlukla din değiştiren insanlara verilir.

Bunlara ilaveten Pilvanklıların tarihinde herkesin bildiği şöyle bir efsane vardır. Şeyh Berhecan, bir Ermeni yerleşkesi olan keşişin köyü Pilvank'a yerleşmek ister. Papaz (Keşiş) Berhecan'ın bu isteğini kabul etmez ama onu akşam misafir eder. Akşam bir kuzu kesilir ve yenilir.

Berhecan, sabah kemikleri tekrar kuzunun postuna koyar ve ona can verir. Bu mucize üzerine Keşiş başta olmak üzere yerleşik halk Berhecan'a dolayısıyla, Alevi inancına tabi olur. Bu Pilvanklılar için bir milat olur.

Bu mucize her ne kadar bir efsane olsa da birincisi; Pilvank köyünün bir Ermeni yerleşkesi olduğu, ikincisi; keşişin ve köylülerin dinlerinden döndüğünü anlatıyor.

Bu yaygın anlatımlarla bende zaten birçok veri oluşmuştu. Zaman geçtikçe Ermeni soydaşlarla tanışma fırsatım olmuş o konuşulmayan Ermeni kimlik ve tarihi ile bilinç dağarcığım zenginleşmişti. Pertek yöresinin ve Batı Ermenistan tarihini yakinen öğrenmiş, Otokton (yerli halk) Ermeni halkına yapılan soykırım ve asimilasyon süreçlerini kavramıştım. İçimdeki kimlik arayış mücadelem ise bir zafer kazanmış ve ben Ermeni kimliğimle hayatımı devam ettirmeye karar vermiştim. Bu nedenle Alevi adımı 2017'de Ermenicede Güneş anlamına gelen Areg ile değiştirdim. Ermeniyim ve adımın Ermenice olmasından daha doğal bir durum olamazdı.

Şimdi Ermeni Kimliğimle Yaşıyorum...

Ermeni Gelenek ve Görenekleri diye bir kitap okuyunca, aslında yaşamımızın öteden beri otokton Ermeni kültür, gelenek ve göreneklerine göre

sürdüğünü fark ettim. Aynı yemekleri, aynı ağaçtan dut, ceviz yemişiz, pekmez yapmışız, üzüm yetiştirmiş, aynı toprağı sürmüşüz. Aynı evlerde oturmuşuz, aynı ziyaretlere gitmişiz, aynı dili konuşmuşuz, gelenek göreneklerin bu kadar örtüştüğünü öğrenmek olağanüstü bir durumdu benim için. Zaman geçtikçe epey sayıda Pilvanklının benim gibi Ermeni kimliğinde yaşadığını fark ettim ve şimdi onlarla çok güzel dayanışma içindeyiz.

Aynı zamanda Pilvanklı akrabalarımdan da bir tepki görmüş değilim. Çünkü kendileri de benden farklı düşünmezler ve bir zamanlar Ermeni olarak yaşadıklarını bilirler. Pilvank köyünde Dede Ocağı'nda büyümüş bir büyüğümüzle bu deneyimimi konuşunca bana, evinde kalıp büyüdüğü dedenin de bir zamanlar Ermeni olduklarını söylediğini anlatmıştı.

Ben, bunca deneyim ve gözlemlerime rağmen hiçbir zaman bir toplumu tümden bir kimliğe sığdırma düşüncesinde olmadım. Herkes kendi kimliğini kendisi seçer. Bugün ben, öğrendiklerimi, bildiklerimi herkesle paylaşmayı bir görev olarak kabul ediyorum. Büyük bir kültürel zenginliğe sahibiz ve ben bunu olabildiğince bilinçli olarak sürdürmekten yanayım.

Evet; şimdi Ermeni kimliğimle yaşıyorum. Alevi ve Hıristiyan Ermeniler ile çok iyi ilişkilerim var. Ermenice öğreniyorum, dilim döndükçe konuşuyorum. Evliyim, iki kız çocuğum var ve onları Ermeni kültürü ile yetiştiriyorum. Ancak inanç meselesi farklı... Hıristiyan, Alevi ya da başka inançta olmak onların ileri yaşlarda vereceği bir karar.

Bana göre; Hıristiyan Ermenilerin, Alevi Ermenilerin ve diğer Alevilerin birçok ortak yönleri vardır. Bu ortak yönlerin temeli Pagan kültürüdür; Haykazun Arevordi'dir. (Haykazun, Otokton Ermeni halkının yaşadığı yaşam felsefesi, uygarlığı ve kültür sistemidir. Arevordi, Haykazun kültür bilincine, seviyesine ulaşmış aydınlanmış kâmil insandır.)

Muriel Mirak Weissbach

Söyleşi
Tarih: 24 Ocak 2015
Yer: Mainz-Almanya

Muriel Mirak gazeteci ve tarihçi. Almanya'da yaşıyor. Almanya'da bir etkinlikte Hay Way Zaman *belgesel filmimizi izlerken kendi atalarının yaşadıklarıyla özdeşleştirmiş ve çok etkilenmişti, uzun süre konuşamadı. Sonraki günler söyleşi yapmak üzere buluştuk. Onunla çok verimli bir söyleşi yapabildiğimi söyleyemem. Zira dil sorunumuz vardı. (Dostum A. Kadir Tanrıverdi bize tercümanlık yaptı. Sonra ses kayıtlarını Almancadan sevgili dostum Nursel Yer çevirdi. Her ikisine de çok teşekkür ederim).*
Metin üzerine defalarca çalıştım ancak boşlukları gideremedim. Tekrar Muriel ile ilişki kurup metni düzeltmesini rica ettim. Tabii Türkçe metni tekrar Almancaya ve düzeltilmiş Almanca metni tekrar Türkçeye çevirmek gerekiyordu. Bunu da dostum Çetin Koçak üstlendi. Sevgili Çetin'e de çok teşekkür ederim. Muriel Mirak ailesinin öyküsünü yazdığı İngilizce kitapta etraflıca anlatmış, görüşmemizde Belge Yayınları'ndan çıkacağını söylemişti.
(Tercüman: A. Kadir Tanrıverdi, Çeviri: Nursel Yer ve Çetin Koçak)

Dersim'den Amerika'ya Giden Taşlı Yol...

Ben 1943 yılında ABD'nin Massachusetts eyaletinde doğdum. Babamın adı Zaven Mirakian, annemin Artemis Yeramian... Babamın ailemiz ile ilgili yaptığı araştırmalar Mirakianların aslen Dersimli olduklarını ortaya çıkardı. Babam bir de soyağacı yapmıştı. Tarih kitaplarında da Mirakianlar'ın yüzyıllardır Dersim'de yaşadıklarına dair bulgular var. Ailenin bir bölümünün 1750'li yıllarda Arapgir'e taşındıklarını da biliyoruz.

Atalarım bugünkü adı Çakırtaş olan Mesgert köyüne yerleşmişler. 19. yüzyıl başında Mesgert'te Mirakian ailesinden Mahdesi Mardiros ve iki erkek kardeşi ile onların çocukları varmış... Mahdesi'nin 1835 doğumlu Garabed ve 1840 doğumlu Hovsep isminde iki oğlu varmış... Hovsep'in iki oğlundan biri olan 1870 doğumlu Bedros, benim dedemdi. Bedros Koçaryan, Edé'nin kızı Hripsime ile evlenmiş ve üç oğlu olmuş... Onlardan 1907 doğumlu Zaven (ki, benim babam) ve amcalarım Wartkes ile Yeprad... Üçü de Mesgert'te dünyaya gelmişler. Babam annesi, babası ve nenesiyle orada yaşamış...

Babam ve Erkek Kardeşi Dışında Kimse Kalmamış Hayatta...

1916'da Türk jandarmaları Mesgert'e gelip tüm Ermenileri dört gün boyunca kilisede esir tutmuşlar, 8 yaşında olan babam da bunların arasındaymış... Dört gün dört gece sonra dışarıya çıkarmışlar. Babamın, o zaman yaşamak istiyorsa kaçmak mecburiyetinde olduğunu bilecek kadar aklı eriyormuş... Bir fırsatını bulup kaçmış ve büyükannesinin evinin arkasındaki ahırda saklanmış. Babam ve kardeşi Wartkes aileden hayatta kalan yegâne kişilerdi. Wartkes'in kurtulmayı nasıl başardığını bilmiyorum. Biz onun Kharpert'teki (Harput'taki) Ermeni yetimhanesine sığındığını biliyoruz.

Dört gün kilisede aç ve susuz tutulup bırakılan bitap düşmüş insanları ise toplu halde birkaç kilometre yürütüp bir tarlada silahlarla tarayıp öldürmüşler.

Komşuları Türkmüş Ama Yardım Etmişler...

Babam yatalak olan babaannesi ve 1 yaşındaki kardeşi Yepard (Yetvard) ile evde yaşar. Bir gün Zaven bir Türk komşusu ile köye gider. Orada Ermeni köylülere yapılan katliamı organize eden Türk jandarma "Topal Nuri" ile karşılaşır. Babamı gördüğünde tanır ve "Sen oradan kaçıp kurtulan o Ermeni değil misin?" der.

Türk komşumuz enerjik bir şekilde devreye girer ve ona, "yeteri kadar insan öldürmediniz mi? Neden çocuğu rahat bırakmıyorsunuz, ölmek üzere olan bir nenesi ve ilgilenmesi gereken henüz bebek olan bir kardeşi var!" der. Bunun üzerine Topal Nuri babama karışmaz ve sessiz bir şekilde dönüp gider. Babam, "O bir cellattı, tüm bölgedeki katliamlardan sorumlu bir katildi" diye anlatırdı.

Babamın nenesi bir süre sonra ölür. Henüz 8 yaşındadır, cenazeyi defnetmek için Türk komşularından yardım ister. Bir hafta sonra da açlıktan zayıf düşmüş kardeşi ölür. Ve o yaşında yapayalnız kalır. Köyün tek Ermenisidir...

Sonrasında Türk komşuları babama yardımcı olurlar, yemek verirler ve kendileri için çalıştırırlar. O da ne iş verirlerse yapar.

Babamın Teyzesi Çocuklarını Ararken Babamı Bulur...

Savaştan sonra yaşadığı yerden sürgün edilmiş başka bir Mirakian olan babamın teyzesi Anna köye gelir. Yürütülerek sürgün edilirken bayıldığında üç çocuğunu da ondan almışlar. O, çocuklarını ararken Mesgert'te babamı bulur. Onu yanında götürmek ister ama babam gitmek istemez ve "Ben gelmek istemiyorum, burada Türk kadının yanında güvenlikteyim" dese de Türk kadın ona, "o senin teyzen onunla gitmelisin" der ve böylelikle babam teyzesiyle birlikte Halep'e gider. Orada bir iki yıl yetimler yurdunda kalır. Sonra Fransa'ya oradan da amcası ve Anna Teyzesinin eşi Garabed'in yaşadığı Amerika'ya New York eyaletine giderler. Anlattıklarına göre New York'a Ocak 1921'de varmışlar.

2011 yılında kardeşim, eşim ve Amerika'dan gelen bir grup Ermeni ile Arapgir'e gittik. Çakırtaş köyünde babamın bahsettiği kiliseyi aradık ama bulamadık. Bize eskiden kilisenin olduğu yeri gösterebilecek, çok yaşlı bir adam ile karşılaştık. Bizi oraya götürmesini rica ettik. Kilisenin yerinde kocaman taş bir bina vardı. Binanın yan duvarının üzerinde de Ermenice yazıtlar okunabilecek kadar iyi görünüyordu. Bende resimleri var. Gezi rehberimizden, bu tür yazıtlı kesme taşların kiliselerin, Haçkarlarının [Ermeni kültüründe çok önemli bir yeri olan, işlenmiş anıtsal mezar taşları] ve cephelerinin bina yapımında kullanıldığını öğrendik. Kilise geleneksel dikdörtgen biçiminde "uzunlamasına" bir kiliseydi.

Babamın Justin Mc Carthy'e Yazdığı Mektup...

Amerikalı Justin Mc Charthy bir soykırım inkârcısı olarak tanınır. Ona göre soykırım yapılmamıştır. Almanya'da da konferanslara katıldı, kitaplar yazdı, Türk kurumları ve üniversiteleri ile çalıştı. Babam 1988'de bu adama hiçbir zaman göndermediği bir mektup yazmış... Bu mektubu ölümünden sonra buldum. Mektupta detaylı bir biçimde Mesgert'te yapılan dört katliamın da hikâyesini anlatmış:

1914 yılı başlarında şehir merkezinde büyük bir levha asılmış... Burada Türk Hükümetinin 6 ay sonra bir savaşa gireceğini yazıyor ve tüm Ermenileri bölgede barışın güvenlik altına alınması için silahlarını teslim etmeye çağırıyormuş... 1915 civarında atlı bir grup Türk askeri köye gelmiş, tüm sağlıklı erkekleri, bunların arasında babası, papaz ve öğretmen de dahil olmak üzere toplayıp bağlamışlar. Sonra hepsini köyden 10 mil uzaklıktaki Fırat nehrine yürütmüşler ve nehirde boğmuşlar. Bu birinci katliam... İkincisi; altı ay sonra olmuş... 12 yaşından büyük kız ve erkek

çocuklarını, kadınları toplayıp şehirden 6 mil uzağa götürüp öldürmüşler. Bunların arasında babasının akrabaları da amcaoğulları ve kuzenleri de varmış... Üçüncü katliam; 1916'nın ortalarında olmuş tıpkı diğerleri gibi yapılmış. Bu defa yaşlı erkeklere, kadınlara ve çocuklara... Dördüncü ve son katliam ise köyden 1 milden az bir uzaklıkta yapılmış... Bu defa başka yerlerden sürülen ve yürüyemeyecek halde olanlar katledilmiş.

Babam Mc Carthy'e yazdığı mektubu bir davetiye ile bitiriyor. Diyor ki;

"Sizi ailemizin evine götürüp, kalıntıları ve bahçemizdeki o güzel topraklar halen oradaysa, onları kaldırıp nenemin ve küçük kardeşimin kemiklerini göstereceğim. Bundan sonra bir daha "bunların hepsi uydurma" diye iddiada bulunmamanız için... Ve sonra da şunu eklemiş; "Eğer bu tarihçiyi, -kendi deyimiyle, "bir numaralı sahtekârı"- "Ermenilere soykırım yapıldığına ikna edemezsem onun yani McCarthy'nin seçeceği bir hayır kurumuna 1 milyon dolar bağış yapacağım."

Babam, annem, amcazadelerimiz ve teyzelerimiz kendi aralarında çoğu kez Türkçe konuşurlardı. Belki geçmişlerine dair, Dersim üzerine... Biz çocuklar Ermenice biliyorduk ama Türkçe bilmediğimiz için konuşulanları anlamıyorduk. Özellikle pazar günleri öğle yemeğinde çoğu kez 1. Dünya Savaşı ve soykırım üzerine konuşurlardı.

Babam Amerika'da önce otomobil tamircisi olarak hayatını kazanmış... Sonra bir arkadaşı ile oto tamirhanesi açmış... Ardından da bir otomobil galerisi açıp otomobil ticareti ile belirli bir zenginliğe ulaşmış... Sonra kitap toplayan Vahan Topalian ile birlikte, kendi adını taşıyan bir vakıf kurmuş; "John Mirak Vakfı". Bu vakıf hâlâ çok aktif, şimdilerde büyük abim tarafından devam ettiriliyor ve yaşatılıyor. Arlington'da gittikçe büyüyen bir kütüphaneleri ve bir müze var. Özellikle de Ermeni diasporasındaki müzik ve Ermeni kadınlarının tarihteki yerini araştırma ve bu bilgileri yayma konusunda çalışıyorlar. Babam 2000 yılında 93 yaşında öldü.

Annemin Hikâyesi, Annem İn Köyünde Doğmuş...

Annemin hikâyesi de oldukça ilginç ve kayda değer... Annem, "Tzak" köyünde doğmuş... Köyün Türkçe adı, "İn köyü" Arapgir'e yakın bir köy... Babası Garabed Amerika'dan döndükten sonra doğmuş... 1915 yılında annem anasının kucağında en fazla 1 yaşında bir çocukmuş... Burada da nenemin de içlerinde olduğu bir grup Ermeni kadını çocuklarıyla birlikte tarlalara götürüp, öldürmüşler. Annemin cesetlerin içinde ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Koyunları otlatan bir çoban ağlama sesini duyup, onu bulmuş ve alıp Eğin'de (bugünkü Kemaliye) bir caminin merdivenlerine bırakmış...

Ömef isimli bir Türk jandarması çocuğu alıp evine götürmüş ama eşi Gülnaz çocuğu gâvur (Hıristiyan) diye istememiş. Ertesi gün çocuğu

tekrar caminin kapısında aynı yere bırakmış ve orada sohbet eden kadınların yanına gidip oturmuş... Gülnaz'ın az önce bıraktığı çocuk sürünerek yanına gelmiş ve eteğinin ucundan tutmuş. Gülnaz duygulanmış ve "Bu çocuğu bana Allah gönderdi" deyip annemi evine götürmüş...

Annem Anasının/Babasının Hayatta Kalan Tek Çocuğuydu...

Gülnaz, anneme şimdi tam olarak hatırlayamadığım komik bir isim vermiş. Kitapta bir yerde yazılıydı. İsim Noveria ya da Novaria idi, tam olarak hatırlayamıyorum. Aslında bu isim Hıristiyanlarda yok. Novena, bir dua biçimidir. Annem anasının hayatta kalan tek çocuğuydu. Diğer çocukların hepsi ölmüşler. Nenem anneme doğumundan sonra 40 farklı parça bezden oluşan Novena denilen bir elbise dikmiş. Sonra 40 farklı gümüş parçalarından oluşan bir bilezik vardı. Belki annem bundan dolayı Gülnaz'ın ona Noveria gibi bir şey dediğini kastediyordu. Belki de annem hatıralarında onu Novena ile karıştırmıştı. Tam bilmiyorum... Bileziğinde ismi Artemis yazılıydı ve Ermenice, "Abrisse" yani "ömrün uzun olsun" eki de vardı.

Annem tabii ki Türk ailede Türkçe öğrenmiş, çünkü o bölgede sadece Türk aileler kalmış... 1. Dünya Savaşı'ndan sonra hayatta kalan Ermeniler serbestçe dolaşıyor, kadınlar Türk ailelerin yanında iş arayıp, çalışıyorlarmış... Annemin Ablah adlı kuzeni tesadüfen Gülnaz ve Ömer'in evine gelip iş sormuş ve annemi görünce tanımış! Gülnaz çocuğun bir Ermeni çocuğu olduğunu söylememiş, ancak bir süre sonra Ablah'a elbiseyi ve bileziği gösterip hikâyeyi anlatmış... Savaştan sonra Ermeni ailelere yetim çocukları, akrabalıklarını ispat ettikleri takdirde, birlikte götürmelerine izin verilmiş... Kuzeni, annem Artemis'i böylelikle yanına almış... Ömer ölmüş, Gülnaz tekrar evlenmiş... İkinci eşinin çocukları olduğu için de annemin akrabaları ile gitmesine izin vermiş... Gülnaz ve eşi, annemi bir at ile Tzak'a getirmişler. Ablah annemle birlikte bir kervanla Arapgir'den Halep'e gitmiş. Halep'ten Marsilya'ya oradan Paris'e sonrada gemi ile Le Havre'dan Amerika'ya gitmişler.

Annem ve babam orada tanışmışlar. Mirakian ve Yeramian aileleri memleketten tanışıyorlarmış...

Annesi Ermeni Olan Kadın Türkle Zorla Evlendirilmiş...

2011 yılındaki seyahatimizde annemin köyünü de ziyaret etmiştik. 1915'te orada 100-150 kadar aile varmış... Bağcılık ve arıcılık yapıyorlarmış... Bunun dışında da hayvanları varmış ve tarım ile uğraşırlarmış... Böylelikle belirli bir zenginliğe ulaşmışlar. 2011'de oraya vardığımızda köyde artık sadece 3 kardeşin (iki erkek, bir kadın) ve onların çocuklarının

yaşadığını öğrendik. Taştan bir ev vardı, bir asmada tek tük üzümler ve bahçede iki üç tavuk geziyordu. Evden bir kadın geldi ve bizi selamladı. Biz Amerika'dan gelen Ermeniler olduğumuzu söyleyince kadın bize, "Benim annem de Ermeni, bir Türkle zorla evlendirilmiş, her gün ağlıyordu" dedi. Tüm aile fertlerini kaybetmiş... Sonra kendisinin de bir Türkle evlendirildiğini, gelinken kaderine sürekli ağladığını söyledi.

Annem Hayat Hikâyesini Yazmıştı...

Annem hayat hikâyesini babamın ölümünden sonra yazmıştı (Artemis Yeramian, *Mirak: Story of My Life*, Dinges&Frick, Wiesbaden 2000).

İlk olarak 1992 yılında hikâyesini duymuştum. Bunun üzerinde hiç konuşmazdı. En azından biz çocuklarla konuşmazdı. Derin bir travma yaşıyordu ve bu onu hasta etti. Babasının bir resmi vardı, bir portre, şimdi bende...

Hayatta Kalan Var mıydı, Biz Bilmiyoruz...

Biz akrabalarımızı tanımıyoruz. Kurtulan oldu mu, onu da bilmiyoruz. Annemin Fransa Lyon'da bir kuzenini bulduk. Adı Jesnik Mosiyan'dı ve bizi Amerika'da ziyaret etti. Fakat ebeveynleri, kardeşleri ve diğer aile fertlerinin hepsi öldürülmüş...

Babam ve annem yetimdiler. Belki bazı uzak akrabalarımızdan kurtulanlar olmuştur, bilmiyoruz... Dünyada birçok Mirakian var, onlarla akraba olup olmadığımızı veya nasıl akraba olduğumuzu bilmiyorum. Roma'da Mirakian adlı bir kadınla tanışacağım, kendisi bir diplomat... Başka kimseyi tanımıyorum.

Haig Manuelian

Söyleşi
Tarih: 2016
Yer: Amerika Birleşik Devletleri
(İnternet Üzerinden)

Amerika'da Bir Dersimli; Vanklı Der Manuelyan/ Manuelian Ailesi...
Dersimli Ermeniler üzerine sürdürdüğüm araştırmada pek çok yerde adı geçen ve fotoğrafları olan bu aileyi merak ediyordum. Halvori Vank'ının keşişiyken 1870'li yıllarda Çemişgezek'e ve 1910'lu yıllarda da Amerika'ya göç eden bu aileden birilerine ulaşmayı ve onların öykülerini öğrenmeyi çok istedim...
2016 yılında Ani'den (Amerika'da yaşayan bir Ermeni tanıdık) aldığım bir mail bu sürecin önünü açtı. Ani çalışmalarımızı medyadan öğrenmiş ve benimle iletişim kurmuştu. Amerika'ya göç eden Dersimli Ermeniler hakkında bilgi sahibiydi. Bana gönderdiği birkaç iletişim bilgisinden biri de Haig Manuelian'ın e-mail adresiydi. Kendisine yazdım ve kısa sürede yanıt aldım. Onun 90 yaşında ve hâlâ çalışan biri olduğunu öğrendiğimde hem şaşırdım, hem de hayranlık duydum. Uluslararası bir hukuk ofisini yöneten bir hukukçuydu Haig Manuelian. Öncelikle ailesinin öyküsünü dinleyecek ve sonra belki yüz yüze görüşecektik. Fakat kısa bir süre sonra emekli oldu ve iletişimimiz kesildi...
Ne yazık ki yazışmamız kısa sürdü. Sorduğum soruların ve merak ettiğim konuların hepsi hakkında istediğim yanıtlara ulaşamasam da Der Manuelian ailesinin öyküsüne dair önemli bilgiler paylaştı... Teşekkürler Haig Manuelian.

İlk Mesaj:

Sayın Manuelyan/Manuelian,

Ben Türkiye-İstanbul'da yaşıyorum ve Dersimliyim. Dersim ve Dersimli Ermeniler üzerine araştırmalar yapmaktayım. Hem belgesel sinema yapıyorum, hem de kitap yazıyorum. Dersim'in Kayıp Kızları üzerine iki belgesel film yaptık ve bir kitap yazdık. Aynı zamanda bir süredir Dersimli Ermeniler üzerine çalışıyorum. Bu çalışmanın ilk bölümü *Keşiş'in Torunları – Dersimli Ermeniler 1* isimli kitap olarak çıktı. Ayrıca bu konuya dair *Vank'ın Çocukları* isimli belgesel filmimiz de yakında tamamlanacak.

Sizin ailenizin de Dersim-Çemişgezek'ten Amerika'ya gittiğini biliyor ve ailenizin öyküsünü merak ediyorum. Der Manuelyan ailesinin Dersim ve Surp Garabet Manastırıyla ilişkisi hakkında sizden önemli bilgiler ve belgeler öğrenebileceğimi hissediyorum.

Bu konularda bana yardımcı olacağınızı düşünerek, sizinle iletişim kurmak istedim. Şimdiden teşekkür ediyorum ve yanıtınızı merakla bekliyorum.

Sevgi ve saygılarımla.

22.02.2016

Kâzım Gündoğan

İlk Yanıt:

Sevgili Kâzım Gündoğan,

İlginiz için teşekkür ederim. Önümüzdeki Mayıs ayının 23'ünde 90 yaşımda olacağım. Elimde ilginizi çekebilecek bazı materyaller var.

Annem İstanbul'un 80-120 km kadar doğusunda yetiştiği için dahil olmamış. Aşağı yukarı 17 yaşlarındayken tehcir sürecine tabi tutulmuş ve bir şekilde kaçmayı başarıp gemiyle Yunanistan'a, oradan da New York'a gitmiş. Anne ve babasının Soykırımdan önce öldükleri için çok mutlu olduğunu, böylece diğer birçokları gibi acı çekmek zorunda kalmadıklarını hep dile getirirdi. New York'a vardıktan sonra Boston'a gitmiş ve ABD'ye 1. Dünya Savaşı'ndan sonra 20 yaşlarındayken girmeyi başarabilmiş çünkü Boston Dorchester'da yaşayan bir kuzeni varmış.

Ancak babam ABD'ye 1. Dünya Savaşı'ndan önce Soykırımdan kaçıp gelmiş. Kız ve erkek kardeşlerim de ben de Massachusetts doğumluyuz ve şimdiye kadar Türkiye'ye hiç gitmedim. Buna karşılık yıllar içinde çeşitli projeler için 36 kez Ermenistan'a gittim...

Babam, Manuel Der Manuelian Çemişgezek'ten ABD'ye 1907 ya da 1912 yılında gelmiş. Tekrar bakmam lazım. Babam gitmek istemiş çünkü kitap okumasına izin verilmiyormuş. Geceleri yürüyüp gündüzleri saklanmış. Önce 638 km Beyrut'a yürümüş. Oradan da Türk sınırlarını aşmasına yetecek kadar para edinmek için gemiyle İskenderiye'ye gitmiş. Yeterli parayı bulduğunda İskenderiye'den ayrılmış. Babamın babası

Massachusetts'e babamdan önce varmış. Buraya ikinci oğluyla birlikte gelmiş, dört erkek kardeşin ikincisi, Lougas. En büyükleri Markar, Lougas, babam Manuel ve en küçükleri Ardaşes. Babam ABD'deyken annesini de yanına aldırmak için çok çabalamış ancak annesi gelmeyi reddetmiş. Annesi buraya gelmeyi reddettiği için babam da babasının geri dönmesi gerektiğinde ısrar etmiş. Babasına palto ve başka kılık kıyafet alıp 1915 yılında onu gemiye bindirmiş. Babasından bir daha haber alamamış. Katliamlarda öldürülmüş olduğunu düşünüyoruz...

Soykırımdan sonra babam Türkiye'nin doğusundaki birçok Amerikan konsolosluğuna kuzenlerinden haber alabilmek amacıyla yazmış. Bir kısmının ABD'ye geldiğini, diğerlerininse Ermenileri Türklerden korurken öldürüldüklerini öğrenmiş. Birkaçı Soykırımdan kurtulup buraya gelmeyi başarmış, kimi Soykırımdan önce kimi sonra.

Üç büyük amcam da (babamın kardeşleri) Kaliforniya'ya gitmişler. Markar San Francisco'ya, diğer ikisiyse Fresno'ya... Annem, kardeşlerim ve ben de 1933'te Fresno'ya gittik çünkü annemin astımı vardı ve doktoru sağlığına iyi geleceğini düşünüyordu. İlk zamanlarda babamın en küçük amcasıyla birlikte kaldık. Daha sonraysa bir ev kiraladık ve orada yaşlı bir hanım eşliğinde kaldık. Babam yaza kadar Boston'da kaldı ve bizi alıp arabayla Boston'a götürdü. Ülke boyunca tüm ilginç yerleşim yerlerini bize gösterdi.

2. Dünya Savaşı sırasında amcam Markar bir gemide iş buldu. Tehlikeli olmasına rağmen bu şekilde biraz para kazandı. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa evlendi ve Boston'da bize yakın bir yere taşındılar.

Kız kardeşim hâlâ hayatta ve Tufts Üniversitesi'nden emekli bir profesör. Oğlu da Harvard Üniversitesi'nde Mısırbilim profesörü (Egyptolog) ve başarılarından dolayı çok takdir edilmekte. Çocuklarımdan üçü Harvard'dan onur derecesiyle mezun oldular. İkisi de avukat.

Size kendimden daha sonra bahsederim. Çünkü ABD'de ve başka ülkelerde birçok ofisi bulunan büyük bir hukuk bürosuyla çalışıyorum. 23 Mayıs 2016'da emekliye ayrılacağım.

Benim yaşlarımda olan bir kuzenim sırayla herkesi kapsayan kronolojik bir aile ağacı hazırladı.

Tufts Üniversitesi'nden onur derecesiyle mezun oldum ve Harvard Hukuk Fakültesi'nden hukuk lisansımı aldım. Ve hukukun birçok farklı sahasında deneyim sahibiyim.

Şu anda çok meşgulüm. Halvori Vank hakkında biraz daha bilgiye ulaşmaya çalışırım. Halvori Vank hakkında İngiliz araştırmacılar tarafından yazılmış bir şeyler okumuştum. Umarım bulup da e-mail yoluyla size gönderebilirim, tabii arzu ederseniz. Eğer sorularınız varsa ve eğer size yanıt verebilirsem, yardımcı olmaya çalışacağım.

2016-02-25

İkinci Mesaj:
Yanıtım:

Sayın Manuelian,

Sizinle iletişim kurabildiğim için çok sevinçliyim. Mailime yanıt verdiğiniz için ayrıca çok teşekkür ederim.

90. yaş gününüzü şimdiden kutlar, nice sağlıklı yıllar dilerim.

Aşağıdaki soruları yanıtlayarak Der Manuelian ailesinin Dersim'deki köklerini öğrenmeme yardımcı olmanızı rica ediyorum.

Der Manuelian ailesi Dersim'de hangi dönem yaşadı? Oradan neden ve hangi tarihlerde ayrıldı? Ayrıldıktan sonra nereye yerleşti? Ailenin o dönemlere dair özelikle Halvori Surp Garabed Manastırı ile ilgili fotoğrafları, mektupları vb anıları var mı?

Halvori Surp Garabed Manastırı'yla ilişkileri neydi ve siz bu konuda neler anlatabilirsiniz?

Babanızın babasının (dedeniz) ve annesinin isimlerini biliyor musunuz?

Babanızın annesi neden Amerika'ya gelmeyi reddetmiş ve o zaman neredeymiş?

Babanızın kuzenleri Dersim'de mi kalmışlar; isimlerini biliyor musunuz? Onlarla babanızın veya sizin iletişiminiz oldu mu?

Anladığım kadarıyla bir kuzeniniz Manuelian ailesinin kökleri hakkında bir çalışma yapmış, bunu çok merak ediyorum, benimle paylaşırsanız sevinirim.

Halvori Vank hakkında İngiliz araştırmacılar tarafından yazılmış belgeden bahsediyorsunuz. Bunlardan bazılarını biliyorum ancak bildiğiniz belgeyi merak ediyorum ve bana göndermenizi rica ediyorum.

Amerika'da bir dönem Çemişgezekli Ermeniler Derneği varmış, biliyor musunuz?

Çocuklarınız veya kardeşlerinizle birlikte Dersim'i ziyaret etmeyi düşündünüz mü?

Muhtemelen biliyorsunuzdur, yine de Halvori Vank ve ailenizle ilgili değişik kaynaklardan edindiğim kısa bir bilgi:

Halvori Vankı hakkında Hampartsum Kasparyan'ın da aktardığı bilgiler var. O kendi memleketi Çemişgezek'in Uşpak Mahallesi'nde yaşayan din adamı Der Manuel'in 1870'li yıllarda Halvori'den gelmiş olduğunu belirtiyor. Onun oğlu Ğazar'ın betimlemeleriyle Vank'ın içini dışını tanıtıyor. Vank'ın bir duvarının kısmen yıkık olduğunu ve bunun 1850'lerde Vank'ı yöneten Der Manuel'in babası Xosrov Vartabet tarafından bilinçli olarak yıkılmış olduğunu ileri sürüyor. Sebep olarak Vank'ın hayvanları ile muhtelif eşyalarının iki kere Kürtler tarafından çalındığını, fakat Vank'ın "kudretini" göstermediğini, Vartabet'in Kürtleri korkutmak

için bu yola başvurduğunu, böylece hırsızlığın önünü aldığını anlatıyor. (H. Kasparyan, Çemişgezek ve Köyleri, s. 49)

Dersim'de 1915 tertelesinden sonra da kurumsal varlığını sürdüren ve ibadet edilebilen tek yer Halvori Köyü yakınlarındaki tarihî Surp Garabet Vankı'dır (Aziz Garabet Manastırı). Burası sadece Hıristiyanlar için değil Kızılbaşlar için de kutsal bir mekândı. Dersimli Kızılbaşların bazıları bu kutsal mekâna, "Ocağe İmamsen" (İmam Hüseyin'in Ocağı) derlerdi. Ne var ki, her iki inancın ortak mekânı bir daha kullanılmamak üzere 1937-38 tertelesi/soykırımında bombalanarak yıkılır. Keşiş ailesi ve Hıristiyan topluluk katledilir. Geride kalan az sayıda insan ise Türkleştirilmek ve Müslümanlaştırılmak üzere Batı illerine sürgüne gönderilir ve zorunlu iskâna tâbi tutulur.

İşte biz bu geride kalan ve sürgüne gönderilen Ermeni çocuklarını 75 yıl sonra bulduk ve onların anlatımı ve araştırmalarla, *Keşiş'in Torunları - Dersimli Ermeniler* adında bir kitap yazdım.

Bir de bulduğumuz bu insanların hikâyelerinden bir belgesel film yapıyoruz.

Sayın Manuelian sizinle görüşmek, tanışmak ve bu konu hakkında yüz yüze bir röportaj yapmayı çok isterim.

Sevgi ve saygılarımla.

28.02.2016
Kâzım Gündoğan

İkinci Yanıt:

"Wiley-Blackwell kullanır mısınız?

Kraliyet Coğrafya Topluluğu "Dersim'e Yolculuk"

Yazarlar: L. Molyneux-Seel, Coğrafya Dergisi Cilt 44, Sayı 1, (Temmuz 1914) Sayfa 49-68.

Sizde var mı? Sizde yoksa e-mail aracılığıyla söz konusu sayfaları gönderebilirim.

Fırsatım olduğunda eğer bulabilirsem ailem ve atalarıma ilişkin başka metinlere de ulaşmaya çalışacağım. Bakalım aileme dair ne gibi şeyler bulacağım. Evet, babamın büyükbabası Çemişgezek'e Halvori Vank'tan gitmiş ve oğlunu evlendirmiş. Emin değilim ya büyük büyükbabamın ya da büyükbabamın siyah beyaz oval bir fotoğrafı vardı bizde, harika bir fotoğraftı. Ne yazık ki Markar Amcam öldüğünde eşi, fotoğrafı alıp götürdü ve ne yaptı bilmiyorum. Literatürde Halvori Vank'ın Aziz John Kilisesi veya Manastırı olarak geçtiğini görüyorum. Ama bu isim daha çok bölgedeki yerleşim yerlerini inceleyenler tarafından kullanılmış. Kuzenlerimden (üç kız kardeş) birinde Alvasri Vank (çevirmenin notu: Halvori Vank?) keşişinin torunlarını listeleyen iyi hazırlanmış bir soyağacı mevcut. Bir kopyasını almaya çalışacağım.

3 kişinin olduğu foto; ayakta duranlar soldan sağa, solda ayakta babam Manouel Der Manuelian, sağdaki amcam Ardashes, ayakta (ismini genel olarak Der Manuelian yerine Manouel olarak kısaltmayı tercih eder, Fresno, Kaliforniya'da yaşadı), oturmakta olan ise en büyük kardeşleri Khougas Der Manuelian, o da sonradan Fresno'da yaşadı. Tahminimce bu fotoğraf babam Pierson otomobiliyle Boston'dan Fresno'ya gittiği zamanlarda çekilmiş olmalı...

12 kişinin olduğu fotoğraf soldan sağa... Hmyag Der Manuelian, en soldaki Kayane Der Manuelian, Jelalian ile evli, kısmen görünmeyen, bilinmiyor Siranush Der Manuelian, Lowell Massachusetts'te ikamet etmekte olan Der Manuelian'ların üç kızının en küçüğü, 1950'lerde St. Louis'te trafik kazasında öldü. Monyuh ya da Marie Jelalian, Kayane Der Manuelian'ın kızı, oturan, bıyıklı adam Khazar Der Manuelian, Kayane'nin (3 numaralı şahıs) ve Armenouhi Der Manuelian evlendiğinde Paghigian soyadını aldı, Ashod Der Manuelian olarak öldü. Ayakta duran, Ashod Jelalian, Kayane'nin oğlu, oturan kadın, bilinmiyor. Ayakta, Hapet Paghigian, Armenouhi'nin kocası, oturan kadın, Arpine Der Manuelian, evlendiğinde Zildjian soyadını aldı, oturan, Armenouhi Der Manuelian, Hapet ile evli. Ayakta, Barouyr Der Manuelian, Hmyag'ın (1 numaralı şahıs) oğlu.

Sarkis Altunkaya

Söyleşi
Tarih: Haziran 2014
Yer: Avustralya
Röportaj: Suzan Saka,
Sultan Çınar

Sarkis Altunkaya'nın yeğeni Agop ile İstanbul'da tanıştım. Annesini yakın zamanda kaybetmişti, dolayısıyla röportaj yapamadım. Sonraki zamanlarda da denk getiremedik. Agop, ailesinin öyküsünü en iyi Avustralya'da yaşayan Sarkis Amcasının anlatabileceğini söylemişti. Avustralya'da yaşayan sevgili dostum Suzan Saka'ya sorular hazırlayıp gönderdim ve röportaj yapmasını rica ettim. Suzan ve Sultan Çınar'ın yaptıkları bu röportaj için kendilerine çok teşekkür ederim.
Elbette ki Sarkis Altunkaya ve geniş ailesinin öyküsü bu metinden çok daha fazla... Bunu ailenin diğer üyeleriyle tamamlayabilirdik ancak olmadı... Bir not düşmüş olduk...

Adım Sarkis, Türk Adım Mehmet...

Ben Sarkis Altunkaya (Budak), annemin adı Rahan, babamın Hayrabet, amcamın Garabet. 1922 yılında Tunceli Merho köyünde doğdum, yeni adını bilmiyorum. Biz iki erkek, ben ve Kevork, iki de kız kardeş, Nıvart ve Manus olmak üzere dört kardeştik. Kardeşlerin en küçüğü bendim.

Kız Kardeşimi Bir Asker Kaçırdı...

Bir zamanlar açlık sefillik oldu. Babam okuma yazma bilirdi, amcamla birlikte çalışırdı, marangozluk yapardı. Biz küçüktük... Açtık... Kimseyi tanımıyorduk... Bir süre idare ettik. Sürgüne erkek kardeşim Kevork ile beraber gittik. Kız kardeşim Nıvart'ı daha sürgüne gitmeden önce zorla kaçırdılar. Nıvart'ın elinden her iş gelirdi, 15 yaşında vardı. Hatırlıyorum, ellerini yere sürüp tırmalamıştı.

Adanalı bir asker kaçırmış, Mazgirt'e götürmüştü. Aradık bulduk. Haber verdiler, "Gelin, kızınızı götürün" dediler. O zaman biz kendi ca-

nımızdan korkuyorduk. Amcamgil de babam da korkuyorlardı. Çünkü devlet, askerler arıyorlardı bizi... Dağlarda yaşıyordu erkekler... Gece eve gelip yatıyorduk, gündüz dağa ormanın içine gidiyorduk. Kardeşimi almaya korktuk, gidemedik. En sonunda anamla ben gittik, Mazgirt'e... Büyüklerimiz de sahip çıkmadı. Ama ben görmeye gittim, o kadar... Kardeşim, ağlayarak anlattı nasıl zorla kaçırıldığını... Asker, teskere alıp götürdü Adana'ya...

Adana'ya Nıvart'ı Görmeye Gittim...

1947'de af çıktı ve sürgünden dönüyoruz. Kütahya'dan Elazığ'a vagonlarla, bizimle birlikte gelen Kürtlerle gittik. Yolda anamı kandırdım, "Gideyim bacımı (Nıvart) göreyim ama abime söyleme yoksa kızar" dedim.

Gittim, bir köyde indim, dedim ki; "Ben bir köye gideceğim" duramıyorum yerimde. Arabaya bindik, "Kaç para?", "15 lira" dediler. Akşamdan bindik, tangır tungur sabah ancak oraya yetiştik. Adamın biri beni bacımın evine götürdü. Evde yalnız yaşlı bir kadın vardı, ona sordum kardeşimi. Yaylaya gitmişler, "Ben de yaylaya gidicem" dedim. O gece onlarla gittim. Dağlarda yol yok, sadece patika var. Çıktık büyük bir dağa, baktık oradan aşağı... Üstüm başım temiz. Onlar silindir bir şapka takmışlar, ben de taktım. Oradan yaylaya vardık. "Eniştenin çadırı bu" dediler. Enişteme adı Mustafa... Çadıra gittim bacım ekmek pişiriyor, beni görünce yüzünü örttü. Yüzünü örtünce çok canım sıkıldı. Söylüyorum, söylüyorum anlamıyor beni... Dedim ki, "Ben Sarkis'im, senin kardeşinim". İnanmadılar... "Nasıl geldin?" dediler. Anlattım, sonunda inandılar. Enişte hemen arkadaşının çocuğunu çağırdı, "Git şurdan bir kuzu getir" dedi. "Ben gidicem" dedim, zorla kestiler kuzuyu. İki gece beni tuttular. Kardeşimin adını Mürvet Küçükyüce olarak değiştirmişler... Müslüman olmuş, yedi çocuğu var. Çocuklar hiçbir şey bilmiyorlar. Ermeni olduğunu gizlemişler. Kendileri de istemezler, oradaki halk da hiç istemez. Hacı, Fadime, Hatice, Ayşe, Nadir çocuklarının ismi...

Bir gece enişteyle oturup konuştuk, "Bu sana 'hoş geldin'e gelenlerin hepsi akraba, 150 hanelik yer... Eğer ben, 'bu Ermeni kızıdır, getirdim' deseydim, bunun başına ne çoraplar örerlerdi. Herkes ona, 'gelin bacı' der, hatırını sayarlar. Onun hasretliği var biliyorum, ben getirdiğim için kabahatliyim" diye anlattı. Kızları yanında olduğu için konuşamadık. Sadece karı-koca biliyordu. Çok geç zamanlarda Ayşe gelirdi bize, ister istemez konuşmalardan, akrabalardan öğrendiler. İlk Ayşe ile buluştuk, oğlanlar da iyiydi. Öperdim, aynı kızım gibi... Zaten bir kızıma çok benziyor. Büyük olan çok yakındı, "dayım gelmiş" diye sevinirdi, öyle görünce dünyalar benim olurdu.

Sürgünden Tunceli'ye Döndüğümüzde Mülkümüze El Koymuşlardı; Vermediler Bize...

Abim Kevork, Kütahya'da evlendi, Elazığ'a geldi. Oğlu Avedis Fransa'da... Bir kızı Amerika'da... İki kardeş de İstanbul'da, Agop ve Vartan... Abimin eşinin adı Altun...

Kız kardeşim Manuş'u sürgüne, Dumlupınar'a göndermişlerdi. Evliydi o zaman... Dumlupınar yakındı bize, şenlikler yapılırdı. Kütahya'daki köyün adı Kürtköy idi. Eşi Ermeniydi, kocasının adı Mazgirtli Mardiros Demir... Çocukları olmadı. Dumlupınar'da hamileyken vefat etti. Bir hastalığı yoktu. Bir gün dediler ki, ölmüş. Bizim köyde bakkal vardı, ben de orada çalışırdım, Afyonkarahisar'dan tek başıma mal getirirdim. Ölüm haberi verilince, Osman Ağa diye biri vardı, o arabayı verdi sağ olsun, beni kırmadı. Anamla beraber gittik, cenazesini toprağa verdik, geldik. Sonra enişte Mazgirtli bir Ermeniyle yeniden evlendi, çocukları oldu; Elazığ'a döndü, oradan da İstanbul'a gittiler. Kayınları bakkallık yapıyordu, onlar da Fransa'ya göçtüler.

Sürgünden köye dönünce mülkümüze Tuncelilerin el koyduklarını gördük, vermediler bize, hiçbir şeyimiz kalmamıştı! Tunceli'de Bahri Turgut vardı, güçlü adamdı... Babama, "Sizin çok malınız, mülkünüz var, bunları mahkemeyle geri alalım, yarı yarıya pay edelim" dedi. Babam arsaları, arazileri buldu, çıkardı tapusunu ama adam, "Biraz para vereceksiniz" dedi. Babam da, "Hayır, para veremem" dedi. Öyle bir kurnaz adamdı ki, insanı uyutur... Bahri Turgut, Tunceli milletvekili... "Büyük bir adamdı!..."

Beni Müslüman Ettiklerinde 14 Yaşındaydım...

Bizi sürgün ettiler. Kütahya'nın Kürtköyü'ne gittik. Karakolda isimlerimizi yazıyorlardı, oranın insanları tedirgin, herkes kulak kabartıp sanki çok kötü bir şeymiş gibi bakıyorlardı bize... Kötü insanlardı... İhtiyarlar duvar diplerine otururlar, kendir kırar, urgan ip yaparlardı, hani vapurlarda kullanılan... Bir gün babam geldi kenarda oturuyor, babamın yanındaki kalktı gitti başka tarafa... Onun yanındaki de gitti. Gâvur ya, uzaklaşıyorlar! Mehmet Efendi diye biri geldi. Abimle bana, "Gelin Müslüman olun! Görüyorsunuz vaziyeti, sizin daha yaşınız küçük, uzun yaşayın, yoksa bir gün bir kazaya gidersiniz, kenara atarlar" dedi. Babama gittik vaziyeti anlattık. Babam, "Yavrum ben yaşlıyım, bir şey yapamam, diyemem. Siz gömleğinizi değiştirin fakat içinizi değiştirmeyin, kabul edin" dedi. Köylüleri çağırdılar, sünnet ettiler, adımızı değiştirdiler. Bana "Mehmet" dediler, abime "İzzet"... Beni sünnet edip Müslüman ettiklerinde 14 yaşındaydım, mecburen camiye de gittim.

Babam Sürgünde Öldü, Mezar Taşı Yok, Adı da Yok...

Köyün hepsi Türktü ama ismi "Kürt"tü. Hepsi rençperdi, biz de rençperlik yaptık. Bayramda, Ramazanda bile gider çalışırdık. Sırayla eve gider, gizlice karnımızı doyururduk. Oraya sürgüne gelenlerin hepsi kendi işini yapardı. Bize toprak verdiler ama almadık. Çoğu aldılar, sonra sattılar. Köy 140 hanelikti. Köy odası vardı, evlere misafir almazlardı. Odada çay, şeker vardı, orda misafir ağırlarlardı.

Babam sürgünde öldü, yaşlıydı. Cenaze töreni Müslüman usulü değildi. Mecbur geldiler, yıkadılar götürdüler. Yanlış bir şey yaptık, garipler mezarlığına koymadılar, kendi mezarlarına koydular. Mezar taşı yok, adı da yok.

Dersim'de Kilise Yoktu, Evimizde Dua Ederdik...

Dersim'de köyümüzde kilise yoktu, evimizde dua ederdik. Küçüktüm, babamgil nasıl yaparsa ben de onlarla beraber yapardım. Sırayla yaptırırdı hepimize. Elazığ'a vaftiz olmaya götürdüler. Elazığ'da Süryaniler vardı, Diyarbakır'dan ya da İstanbul'dan gelirdi, vaftiz için papazlar...

Dersim Kırımı Olduğunda...

Dersim Kırımı olduğunda 10-12 yaşındaydım. Biz Mazgirt'teydik. Görmedim ama asker geldi, silahlar patladı, silah sesleri geliyordu köylerden. Köyden Mazgirt'e, oradan Elazığ'a gittik.

Artık Fevzi Çakmak geldi dediler. Yakıyorlardı, kırıyorlardı, görmedim ama evlere doldurup ateşliyorlardı. Silahla öldürdükleri zaman bir de süngülüyorlardı, ölülerin altında sağ vardır diye... Öyle ölülerin altından kurtulanlar da oldu.

Bizim aile bireyleri ölmemiş, Dersim katliamında. Çünkü asker daha bizim köye gelmeden biz oradan ayrıldık. Bizim köylerde hükümete karşı gelen yoktu. Duyduğumuza göre Fındık Ağa'ların ailesinden çoğunu öldürmüşler. Aslında hepsini Elazığ'a kadar götürüp öldüreceklerdi. Bazı aşiretler de vergi vermiyordu hükümete... Duyduğumuza göre Seyit Rıza hükümete, "Burada bana serbestlik verin" demiş. Devlet, "Hükûmet içinde hükümet olmaz" demiş. Elazığ'da onu, oğlunu ve diğer reisleri astılar. Astıktan sonra asılanların hepsini gördük, Elazığ Buğday Meydanı'nda... Filogil vardı, onların nasıl asıldığını konuşurlardı. Bu ağızdan ağıza geçerdi.

Ermeniler böyle bir bağlantı kurmadı. 1915'te kaçtılar. Amcalarım vardı iki tane, diğer kardeşleri Tiflis'e kadar kaçmışlar. Babam kaçmamış, biraz malı mülkü vardı, o gitmedi. Amcalarımın oğlu Fransa'dalar, görüşüyoruz. Amcalarımdan birinin ismi Manu; bir kızı, bir oğlu var. Kızı Ermenistan'da evli, diğerleri Fransa'dalar...

Oturanlar: Sarkis Altunkaya, İsmoni Altunkaya
Ayakta: Sarkis'in arkasındaki Garbis, Nivart, Hayrabet, Harutyun

Mayram Efe

Söyleşi
Tarih: Haziran 2014
Yer: Avustralya
Röportaj: Suzan Saka,
Sultan Çınar

Öncelikle Mayram Efe ile bu röportajı benim adıma yapan Avustralya'daki dostlarım Suzan Saka ve Sultan Çınar'a çok teşekkür ederim. Onlara çerçeve sorular göndermiş ve kendilerinden rica etmiştim. Onlar için de benim için de kolay olmadı. Zorlukları birlikte aştık ve ortaya böylesine önemli bir belge çıktı. Bu belgenin tamamlanmasında Nıvart Altunkaya Efeyan (Mayram Hanımın gelini) Hanımın da çok emeği, çabası oldu. Ona da özellikle teşekkür ederim.
Mayram Efe ilerlemiş yaşına rağmen geçmişe dair yer, zaman, isim ve sembolleri çok iyi hatırlıyor ve bunu sistemli biçimde aktarıyor. Özellikle Ermenice isimler üzerinde durarak adeta unutturulmaya ve yok sayılmaya karşı onların ısrarla kayıt altına alınmasını sağlıyor. 1915 Tertelesini anne ve babasından, 1937-38 Tertelesini ise eşi Manuk ve akrabalarından dinleyerek, ayrıca Elazığ'daki toplama merkezlerine getirilen ve oradan sürgüne gönderilen Dersimlileri görerek doğrudan bir tanıklık yapmakta ve iki tertelenin belleğini taşımaktadır...

Hayatım Gitti... Anamın Hayatı Gitti...

1926'da Harput'ta bir pazar günü doğmuşum, adım Mayram. Babamın adı Avedis, annemin adı Anna.

Babamlar Meryem Ana Kilisesi'nin karını temizlemeye gittiler. Bir jandarma geldi, anneme dedi ki; "kocan karakolda, karakoldan seni istiyorlar." Annem, "nasıl geleyim karakola, kocamdan haber gelmezse ben gelmem" dedi. Askerin biri gidip babamı tütün tarlasından alıp geldi. Biz de jandarma ile birlikte gittik oraya. Babamı orada gördük, 10-15 kişi vardı. Her evden

üç kişi, beş kişi toplamışlardı; babam da içlerinde. Babam hapishanenin penceresinden, "kızım korkmayın, ben buradayım" dedi. Neyse çıktık yukarı. Amcam askerdi o zaman, oğlu 7-8 yaşındaydı. Hepimizi Harput'ta hapishaneye götürdüler, Belediyenin ordaydı. Harput'tan bizi aldılar; 5 yaşındayım o zaman ve kar diz boyundaydı. Beni Vartan isminde bir adam kucakladı. Annemde kız kardeşimi kucakladı, kız kardeşim 3 yaşındaydı.

Babamın Hayatı; Babam Periliydi...

Babam Elazığ'da işe gidiyordu; kalaycıydı. Biz Harput'ta oturuyorduk. Annem evde çalışıyordu. Biz iki kız kardeşiz. Üç ay mı oldu, altı ay mı bilmiyorum bir af çıktı. Babam "ispat-ı vücut"tan (denetimli serbestlik) kurtuldu. Sonra bir oğlan kardeşim oldu adı Sarkis. O doğduğunda 7 yaşındaydım. Sarkis Fransa'da yaşadı, dört çocuğu oldu. Büyük oğlu Agop, kızları Armenuhi ve Ani (Anna, annemin adı) koydular. Küçük oğlu da Avedis babamın adı, ben koydum.

Ailemize "Hasar Ailesi" deniyordu yani soyadı Hasar. Babam Periliydi. Babasının adı Agop, anasının adı Elmas, anne babalarını vuruyorlar, kırıyorlar. Babam 14 yaşında Elazığ'a geliyor. Harput'ta Amerikan Koleji'ne gidiyor ve okumak istediğini söylüyor. Kolejden demişler ki, sen büyüksün Avedis git çalış. Babaları öldürülmüş çocukları alıyorlar Amerikan Koleji'ne. Babam işe dönüyor. Şüşnaz (yeni adı Serince) köyünde hizmetkârlık yapıyor. Köy Kürt ve Ermeni karışık bir köy. Sonra yük taşıyor. Atların arkasında gidip geliyor. Elazığ Yolçatı'ya (tren yoluna yakın)... Orda babamı yakalıyorlar. "Sen ne taşıyorsun" diye. Babam ağasına mektup yazıyor. "Ağa beni tutukladılar" diye. Ağa gelip "ben elma, armut gönderiyorum, bu benim işçim" diyerek babamı oradan kurtarıyor. Ayrıca babam 20-25 yaşlarına kadar köylere giderek kalaycılık yapıyor. Bu babamın hayatı...

Annemin Hayatı; Annem Harputludur...

Anneme gelince, annem birinin yanına işçi olmuş, 14 yaşında. Elazığ'a bağlı Keringert'te doğmuş. Şimdilerde oralara baraj yaptılar, suyu kurudu. Babamın, dedemin (onların isimlerini ben bilmiyorum) evleri orda. Annemin çalıştığı yerde Ağa'nın karısı ona diyor ki; "git suyu ısıt ki, ağayı yıkayasın" Anam gidiyor çeşmeden su taşıyor, ocağı yakıyor. O zaman 15 yaşında. Anam "Hanım su ısındı" diyor. Hanım "o zaman ağanın üstünü çıkart ki ağayı yıkayasın" diyor. Anam kabul etmiyor ve bir parça ekmek alıp bir bohçaya koyup kaçıyor oradan. Bunlar jandarmaya gidip paramızı aldı diye şikâyet ediyorlar. Jandarma anamı yolda yakalıyor. Bakıyorlar, bohçanın içinde bir parça ekmek ve bir de şalvarı var.

Annem devam edip Elazığ'a gidiyor. Anamın babasının adı Kevork, Keringertli (İki kız bir erkek çocukları var). Dedemi askere almışlar o zamanlar, aile yalnız kalıyor. Anamın kız kardeşinin adı Sara, erkek kardeşi Garabet.

Türkler Köyde Kızları Kaçırıyor...

Amcamın kızını Elazığ'da bir Türk kaçırıyor. Sonra Turvanda'yı daha sonra da Halise isminde bir kızı Türkler kaçırıyorlar. Bir köylü de teyzem Sara'nın öküzünü kaçırıyor. Teyzem gidip söküp alıyor öküzünü, köylü jandarmaya şikâyet ediyor. Teyzemi götürüp hapse koyuyorlar. Annem Harput'ta bir fabrikada işe girmiş, çalışıyor. Sonra mahpushaneye teyzemi görmeye gidiyor. Gardiyan izin vermiyor. Annem bir yolunu bulup giriyor içeriye. Teyzem "bir bardak su ver bana" diyor. Anam su getiriyor, suyu içiyor ve orada ölüyor. Meğer hastaymış tifo ya da zatürre olmuş, ölüyor. Anam, çaresiz ve ne yapacağını bilemiyor. Kimle alsın, nereye götürsün, kime gömdürsün? Orada bırakıp gidiyor. Kim bilir ne yaptılar, nereye gömdüler bilinmiyor... Babam da o sırada Çanakkale'de asker olduğu için sahip çıkan olmuyor.

Bilinsin, Kaybolmasın İsimlerimiz, İnsanlarımız...

Ortalık rahatlayınca dedem yeniden evleniyor. Annemin annesi ölüyor. Dedem Haselli köyünden Yeghsa ile evleniyor. Sonra annemin analığı Resul isminde bir Çanakkaleli askerle evleniyor. Onun torunları var şimdi Elazığ'da. Çocukları oluyor 8 oğlan 4 kız çocuğu. Adı Mustafa Ece... Haselli köyünde yaşıyor. Onları aramak, bulmak istiyorum. Bulamıyorum, bulamıyoruuum (Çığlık atıyor, ağlıyor).

İlk oğlu Resul'müş, dedesinin adını koyuyorlar, Resul evleniyor, bir oğlu bir kızı oluyor: Fatma ve Celal. Celal okuyup veteriner oluyor, soyadını bilmiyorum. Dedem'in bir de Ayron isminde bir oğlu oluyor. Sonra Ayron Dayım ile Resul Dayım kavga ediyorlar, anamızı dövdün diye. Resul kalkıp Anna'nın yanına yani anamın yanına geliyor. Anna'nın yanında yetişiyor. O şimdi rahmetli oldu. Amerika'da Boston'da yaşadı ve orda öldü. Bir kızı iki oğlu vardı, kızının adı Zabel oğlunun birinin adı Nişan. Öbürü öldü bilmiyorum. Nişan, Rus kızıyla evlendi. Tüm bunları niye anlatıyorum biliyor musun? Bilinsin, kaybolmasın isimlerimiz, insanlarımız...

Annem, Babam, Biz...

Babamla annem Harput'ta evlenirler. Çok yoksullar, bir yorgan babamın, bir döşek annemin. Yoksul bir hayat sürdüler... Evlendikten sonra annem-babam Elazığ'a geldi. Rüstem Paşa mahallesinde İdris'in evinde oturduk. Bir kız kardeşim oldu, şimdi İstanbul'da yaşıyor; adı Zabel. Kocası

Kirkor, bir oğlu var Arto, karısı Süzen, bir kızı Alin, kocası Ara. Alin ve Ara'nın bir oğlu var. 1955 yılında İstanbul'a geldiler.

Kara Vagonlara Bindirdiler Sürgüne Gönderdiler...

1958 yılına kadar Elazığ'da yaşadım.13 yaşımdayken bir gün, yan komşumuz Mazgirtli Martha Bacı'nın evinin tüm kapılarını açık gördüm ve çok korktum. Babam geldi, "korkma kızım, gir içeri" dedi. Hepsini toplayıp götürmüşler meğer. Kesirik'in bir tarlasında toplamışlar. Kürtleri, Ermenileri, Alevi de var. İleri gelenleri vurmuşlar, diğerlerini sürmüşler.

Babamla birlikte üç gün çalışmış biri vardı. Alacağı kalmıştı, onun akrabası Apraham Emmi geldi. Eşyalarını sattı, onunla birlikte Kesirik'e gittik. Küme küme saçları kazınmış insanlar vardı. Gece uykudayken toplamışlar, çoluk çocuk, yaşlı, genç, kadın, erkek...

Herkesi kara vagonlara bindirip Kütahya, Afyon, Karaman'a sürgün gönderdiler. Kocamın amcasının kızının (ismini bilmiyorum) çocuklarını da sürgün ettiler.

Hatırladığım isimler; Elmas, Anna, Nuri (Haçik Yağcı) Almanya'da şimdi. O profesör oldu, fakat 8 yıl önce öldü. Fikri ve Avnik'i Karaman'a sürgün gittiler. Bizi de götürecekler diye, babam evde ne var ne yok sattı. Sadece yatak yorgan kaldı. Altı ay biz üstümüzle başımızla yattık kalktık. Sonra af geldi. Sürgüne göndermediler bizi ama babamı ikinci kez askere aldılar ve Afyon'a götürdüler, sanırım 1940 yılıydı. Biz kaldık ortada; 14 yaşımdaydım, küçük kız kardeşim 7, öbürü 9 ve 10 yaşındaydılar. Dört kardeştik. Aş yok, bir şey yok, ekmek yok, açız... Un ile bulamaç yaptım; tencereyi taşırken ayağım kaydı, düştüm, döküldü. Biz aç kaldık, aç kaldık, aç kaldık. Ah, ah...

Kız kardeşim Yığsa, Sarkis, Zabel ve ben. Yığsa Amerika'da öldü. Yığsa'nın çocuklarının adları: Janet ve Arpi, Yegiş (erkek). Janet'in kocasının adı Daniel, Arpi'nin kocasının adı Nerses, Yegiş'in karısının adı Sosi. Sosi Halepli, onların da ikizleri oldu.

Harput'ta Vaftiz Olduk...

Ben Harput'ta kilisede vaftiz oldum. Kardeşlerim Elazığ'da kilisede vaftiz oldular. Sarkis, Fransa'da yaşadı.

Benim üç çocuğum var. Kevork, Vahan ve Hayrabet. Kevork'un karısı Nıvart ve oğulları (torunlarım) Harutyun, Norayr, Manuk. Harutyun 21 yaşında oldu. Norayr evli ve karısı Nikki. Oğlu Harutyun 7 yaşında, kızı Viktorya 6 yaşında. Manuk bekâr ve Amerika'da yaşıyor.

Oğlum Vahan'ın iki çocuğu var; Oğlu Alexan, kızı Tilda. Tilda'nın kocası Andrew.

Oğlum Hayrebet'in bir kızı var; adı Anna (annemin adını koydum), oğlu Sarkis (kaynatamın adını koydum).

Sarkis'in oğlunun adı Dominik, kızının adı Gratsiella.

Elazığ'da özel günlerde Süryanilerin kilisesine giderdik, yumurta bayramında, yılbaşlarında tören yapılırdı.

İyi İnsanlar Olmasaydı Biz Nasıl Yaşardık...

Anamın köyü Keringert'te, dört üzüm bağı varmış; şarap yapılıyormuş. O köyden dört Ermeni genci kandırıp salatalık yemeğe çağırıyorlar. Harık (sulama kanalı) kenarında öldürüp, başlarını kesiyorlar. Onların elbiselerini giyip köye anamın kapısına geliyorlar. Diyorlar ki Garabet'i çağır. Dayım o zaman 10 yaşında, anam dayımı samanlığa saklamış; burada yok diyor, vermiyor...

Ortalık düzelince iyi insanlar yanına alıyor bizimkileri, hizmetkâr olarak. İyiler olmasaydı biz nasıl yaşardık? Kimdi onlar bilmiyorum şimdi.

Anam Ermenice konuşurdu, biz Türkçe. Atatürk okulunda okudum. Elazığ'da birkaç Zaza vardı, onlarla ahbaplık ederdik. Dilimizi tuttukça (sustukça) ve gizledikçe kendimizi, yaşadık işte...

Biz Hep Ermeni Hıristiyandık...

Kocamın adı Manuk, Dersimli. Çanakkale Savaşı olduğunda kocam 5 yaşındaymış. Bunları topluyorlar, köprünün orda suya dökecekler. Kaynanam komşu bir kadına, "Hatça Manuk'u al, sakla. Bizi suya atacaklar, o kurtulsun, al götür" demiş. Kadın, "Sizi atıyorlar, onu da atsınlar, benim oğlanlar parçalar sonra" demiş.

Orada Arnavut Sami adında bir jandarma, kaynanamın eltisine, "Beni alırsan sizi kurtarırım" demiş. Kadın, "tamam" diyerek adamı almış ve bizi kurtarmış. Kadının adını Nazmiye koymuşlar sonradan. Hepimiz ona rahmet diliyoruz, hepimizi o kurtardı. Yaşadık soyumuz devam etti.

Kaynım Garabet'in üç çocuğu var. Biri Jirayr, karısı Anjel, onların da bir oğlu bir kızı var: Bağhdasar ve Juliet

Dersim'de biri bunları yanına almış, Manuk'a Hüseyin, Garabet'e Hüsnü adını verip sünnet etmiş. Müslüman yapmış bunları.

Bize sonra bir adam gelmiş Manuk'a demiş," Manuk Ağa, Hüsen Ağa neden gelmiyorsun köyüne?" Manuk demiş, "Gelsem, verecek misin mallarımı?"

"Hayır," demiş adam. "O zaman neden geleyim, burada çalışıyorum işim var" demiş...

Neye yarar; çok malımız varmış, evimiz varmış. Bir çeşme, sular bol, çok ağaçlar varmış; neye yarar...

Mayram Efe, Manuk Efe torunlarıyla

Victor Akkuş
(Celal Akkuş)

Söyleşi
Tarih: Ağustos 2021
Yer: Fransa
(İnternet üzerinden)

Victor ile yıllar önce İstanbul'da görüşmüş ve uzunca bir röportaj yapmıştım. Ancak teknik bir sorun nedeniyle ses kaydı bozulduğundan yazıya dökememiştim. Almanya'ya yerleştikten sonra tekrar bağlantı kurdum ve röportajı gerçekleştirdim. Tabii Covid-19 salgını nedeniyle yüz yüze görüşme yapamadım, sorularımı yazılı yanıtladı.
(Y)Erganlı annesi Hatun'un ve babasının ailesinden kimsenin olmaması veya onların yaşamını bütünlüklü bilmemesi onun "kimsesizlik" duygusuyla büyümesine/yaşamasına neden olmuş. Bu acımasız ve tanımlanamaz boşluğu dolduracak ne vardır; bilemiyorum...
Victor tipik bir "Alevileş(tiril)miş Hıristiyan" ailede büyümüş, ancak ondan koparak sosyalist düşüncelerle tanışmış. Ailesine ve toplumsal tarihe de, bu açıdan bakan bir yaşam felsefesiyle yaşamış. Son yıllardaki sorgulama (özellikle Fransa'da) ve "köklerine dönüş" yolculuğu üzerinden edindiği deneyimler yaşamına yeni bir bakış açısı kazandırmış. Bu kuşaktan pek çok kişi gibi Victor da bu konuları zamanında ele almamış, araştırmamış ve belgeleyememiş olmanın pişmanlığını yaşıyor...

Anam Gizli Gizli Haç'ını Çıkarır Ama 12 İmam Orucunu da Kaçırmazdı...

Adım Celal Akkuş, 1957 yılında Dersim Merkeze bağlı Oğhundu köyünde doğmuşum. Beş kardeşin en küçüğüyüm, en büyük abim 1937 doğumlu. Hepimizin isimleri Türkçe.

Annem ve babamın ikinci evlilikleriydi. Annemin ilk eşi de Ermeniymiş ve ilk evliliğinden iki kardeşim daha var. Onlar amcalarının yanında

büyüdüler ve isimleri Ermeniceydi. Abimin adı Manuk, ablam ise bir Aleviyle evlenince Ermenice olan isimini değiştirip Gülistan (Ermeni adını unuttum) yaptı.

Abim Sefer de 1960'da İstanbul'a gitti ve orada ismini Sarkis yaptı. Sivaslı Ermeni bir kadınla evlendi. Ailede ismini değiştiren ilk kişi Sarkis abimdir. Şimdi Frankfurt'ta yaşıyor.

Ben 1989 yılında Fransız vatandaşlığına geçince, Victor ismini aldım, çünkü taşıdığım isim gerçek kimliğime ait isim değildi, soy ismimi de değiştirmek istedim ama Fransa hükümeti izin vermedi.

1938 Dersim Kırımından sonra anneme verilen isim Hatun, babamın Sadık. O tarihten önceki isimleri ise Ermeniceymiş. Babama Sado diyorlarmış, anneminkini hatırlamıyorum. Babamı hiç görmedim, çünkü ben 2 yaşındayken ölmüş, annemle de konuşamadım bunları.

Babam 1891 doğumlu Mazgirt'in Sindam köyünden, anam ise 1910 doğumlu Hozat'ın Yergan (Ergan) köyündendi. Ne anamın ne de babamın geçmişi ve ailesi hakkında hiçbir bilgimiz olmadı ne biz sormayı düşündük ne de onlar bir şey anlattı. Hiç akrabası olmayan ender iki kişiydi, çünkü 1915 Kırımında hepsi öldürülmüş. Anamı, ailesi toplanıp alındığı sırada anası bir sepetin altına atmış ve öylece kurtulmuş, babam da Munzur dağlarının arkasındaki Bor köyüne Demenanlar'a sığınarak kurtulmuş, ikisinin de bir kısım akrabaları Amerika'ya kaçmışlar ama onlarla da bir daha hiç görüşememişler.

Annem de babam da Ermenice biliyorlardı, aralarında konuşurlardı, biz öğrenmeyelim diye de yanımızda hiç konuşmadılar. Anam gizli gizli dua edip haçını çıkarırdı ama Alevilerin 12 İmam oruçlarını da hiç kaçırmazdı.

Bizi Kırmayın, Biz Gayrimüslim Değiliz, Biz de Müslümanız...

1938 Dersim Kırımında anamla babam iki yıllık evlilermiş. Askerin sudan geçmesi için yapılan köprünün yakılması sonucunda, birileri "köprüyü aramızdaki gayrimüslimler yaktı" diye suçu Ermenilerin üzerine atınca en başta Dersim Ermenileri toplatılıyor, kadınlar ve yaşlılar komutanın ayaklarına kapanıyorlar, "biz suçsuzuz, köprüyü biz yakmadık, bizi kırmayın, biz gayrimüslüm değiliz biz de Müslümanız" diye yalvarıyorlar günlerce. Sonra askerî sorumlu bunlara inanıyor, "tamam" diyor, "Madem Müslümansınız sizi sürgüne yollayalım kurtaralım" herkese bir Türk ismi verilip nüfusa kaydediliyor, sonrasında da Konya, Kütahya ve Antalya taraflarına sürgün ediliyorlar ve kırım başlıyor.

9 yıla yakın bir süre sürgünde kalıyorlar, genellikle tarlalarda ve orman işlerinde çalışıyorlar ancak gittikleri yere pek uyum sağlayamıyorlar. Bir

süre sonra af çıkınca aile büyükleri toplanıp tekrar memlekete dönme kararı alıyorlar, fakat kadınların bir kısmı karşı çıkıyor, diyorlar ki buralarda kalalım, buradaki hayat şartları bizim memleketten daha iyi ama kimse kadınları dinlemiyor ve hepsi topyekûn memlekete geri dönüyorlar ama Kütahya tarafında kalan akrabalarımız da olmuş.

Aleviydik Ama Kızdıklarında, "Ermeni Dölü" Oluyorduk...

Dersim'de Ermeni olmak, İstanbul gibi büyük bir şehirde Ermeni olmaktan daha zordu, 1915 Ermeni Kırımından sonra, Dersim'de kalan ailemiz ortamın güvensiz oluşundan dolayı arkalarını sağlama almak için Dersim'in en büyük aşireti olan Yusufhan aşiretinin himayesine girerek Yusufhanlı oluyorlar ve böylece Aleviliği de kabullenmiş oluyorlar. Yıllardır beraber yaşadıklarından Aleviliğe pek yabancı değillerdi, ancak gizli bir baskı vardı. Kızdıklarında bize "Ermeni dölü" derlerdi. Biz gençler ne olduğumuzu bilmiyorduk ama herkes bizim Ermeni olduğumuzu biliyordu, bize karşı belli bir kıskançlık vardı, bunu hissediyordum. Henüz çocuktum, iki ağabeyim büyüğümüz olan Baki Devletli Amca'nın evine gittiler, Yusufhanlılardan bir grup toplanıp onun Harçik'teki tarlalarını sürme kararı almışlar, yani malına el koymak gibi bir olaydı, Devletli de kendi adamlarını toplamış "benimkiler burada ölmeye geldiler, sizinkiler ne yapacak görelim" diye mesaj göndermiş, güçlerinin yetmediğini anlayınca hepsi dağılmış gitmiş.

Alevi olarak yaşadık, kendimizi gerçekten Alevi biliyorduk, sadece büyüklerimiz Ermeniceyi ve dinimizi (Hıristiyanlığı) biliyorlardı ama hep sakladılar bizden öğrenmeyelim diye, Zazaca anadilim olmuş (gerçi seviyorum bu dili), çok geç öğrendik gerçekleri.

Dersim Eski Dersim Değildi ve Ben Dersimlilere Kırgınım...

Bence Ermenilerle Aleviler arasındaki ilişkiler iyiydi, çünkü Alevilik Hıristiyanlığa yakındı ve aynı kaderi yaşayan iki milletti ama devlet hiçbir zaman aralarının iyi olmasını istemediği için devamlı çomak sokuyordu. 1915 Ermeni Kırımından sonra bir sürü tehlikeyi göze alarak Dersim'de kalan Ermeniler, '38'de sürgün edildiler, güzel yerlere gitmiş olmalarına rağmen, af çıkınca hepsi topyekûn geri dönüyorlar ama Dersim eski Dersim değil, eski hayatı bulamayan Dersim Ermenileri teker teker Dersim'i terk ettiler. Önce İstanbul'a, sonra da Avrupa'ya göçtüler, ben de onlardan biriyim.

Ermeni olduğumu epey geç öğrendim, bu beni şok etmedi, çünkü içgüdüsel olarak farklı bir millete ait olduğumu hissediyordum, fakat asıl gerçeği yine Dersimliler öğretti bize, ortaokul yıllarında arkadaşlarımın

arkamdan, "ya işte bunlar Ermeni çocukları" diye konuşmalarından anladım her şeyi. Gerçek bir dışlanma yaşamadık Dersim'de, ancak farklı (küçük düşürücü) bir muamele görüyorduk. "Ermeni dölü" diye küfür ederlerdi, bir kavga olduğunda aynı aşiretten olanlar bize karşı birlik olabiliyorlardı, biz sanki Dersim'in piç çocuklarıydık. Değerimizi bilmedi Dersimliler, siz düşünün eğer rahat bir hayatımız olsaydı, hepimiz Dersim'i terk eder miydik, bundan dolayı Dersimlilere kırgınım.

Devrimci Mücadele İçinde Kimse Ermeni Olduğumu Bilmiyordu...

Ben komünist bir insanım, dolayısıyla dinî inancım yok ama 18 yaşıma kadar inançlıydım ve 12 İmam oruçlarını tutardım. Ermeni olduğumuzu öğrendikten sonra da yaşamımızda bir şey değişmedi, çünkü ne Ermeniceyi, ne Hıristiyanlığı, ne de Ermenilerin kültürünü biliyorduk. İstanbul'daki "gerçek Ermeniler" bizi Ermeni kabul etmiyorlar, Kürt sayıyorlardı, çocuklarımızı Ermeni okullarına yazdıramıyorduk, ölülerimizi vaftiz olmadıkları için kiliseden kaldıramıyorduk, bundan dolayı İstanbul'da kimliğini değiştirip Ermeniliğe geçen bir kısım akrabalarımız oldu ama çokları korkudan dolayı yapmadı ve gerçek kimliğimize hiçbir zaman ulaşamadık. Halen cenazelerimiz cemevlerinden kalkıyor.

Devrimci mücadele içinde kimse Ermeni olduğumu bilmiyordu, bilinseydi kesinlikle sorun yaşayacağıma inanıyorum, çünkü o zamanki devrimci düşünce Anadolu'da yaşayan halkların kaderini tayin hakkını savunacak bir bilince ulaşmamıştı, Türk devrimcileri de Kürt devrimcileri de, milliyetçiliği aşamamışlardı ve bugün de halen öyleler.

Askerlik ve 12 Eylül Askerî Darbesi...

Ben öğretmendim, fakat hiçbir zaman yapamadım, asker kaçağı olduğum için yurtdışına kaçmaya çalışırken yakalandım, askere gönderildim, 20 ay bana neler çektirildiğini yazmam çok uzun sürer. 12 Eylül Darbesine rast geldim, beni defalarca çatışma süsü vererek öldürmeye çalıştılar ama tuzakların bilincinde olduğum için kurtulmayı başardım. Son olarak askeriyede isyan çıkarmaktan askerî mahkemeye vererek beni uzun yıllar hapse tıkmak istediler. Çok az bir sürem kalmasına rağmen kaçtım ve hemen sahte pasaportla yurtdışına çıktım, böylece zindanlardan kurtulmuş oldum.

Fransa'ya yerleştikten sonra, yapabildiğim kadarıyla birçok akrabamı buraya getirdim, bu sefer kendi öz kültürümü, anadilimi öğrenmek için çalışmalar yaptım, "Dersim Ermenileri Derneği"ni kurdum. Bir milletin kendi kimliğini kaybetmemesi için dilini unutmaması lazım. Dil öğren-

mekle başladık, belli bir süre güzel gitti fakat çok ilerleme kaydedemedik. Çünkü dil, aile içinde konuşulmayınca çocuklar ilerleme yapamıyor, ayrıca öğrenmek istemiyorlar. Büyüklerde de Türkçe baskın dil olarak yerleşmiş, değiştiremiyorlar. Kendi anadilleri olan Zazacayı bile konuşmuyorlar. Çocuklar da Fransızca baskın dil olduğu için değiştiremiyorlar. Sadece tam Ermeni olanlar kilisede nikâh kıyıyor, yarı Ermeni yarı Alevi olanlar, bazen etkimizde kalıp yapıyor, çokları yapmıyor, yıllarca Alevi, Kürt, Türk kültürü ile yoğrulmuş olanlar, gerçek kimliğine ulaştıklarında bile değişmiyorlar. Fransa'da doğan çocukların ise aile geçmişleri, gerçek kimlikleri, nerden geldikleri hiç umurlarında değil.

Ermenistan'a Gittiğimde, Beklediğim Sıcaklığı Göremedim...

İlk defa Ermenistan'a gittiğimde, beklediğim sıcaklığı göremedim. Bana kim olduğumu sorduklarında, "Ermeniyim ama Ermenice bilmiyorum" diyordum. Bu da onlara ciddi gelmiyordu. Çünkü hep Türkçe konuşuyorduk ve bu noktada büyüklerimizin neden dilimizi konuşmadıklarına, neden bize öğretmediklerine kahrediyordum. Ama her zaman onlara dilini yok etmeleri korkusunu yaşatan bir ortamın nasıl olabileceğini düşünmekten de geri kalmadım. Asıl beni üzen Dersim'de bile bu korkuyu yaşamış olmaları.

Zeki Sarıca

Söyleşi
Tarih: 11 Ağustos 2015
Yer: Dersim

Zeki Sarıca çokkimlikli bir insan... Bu durum onun anlatımlarına damgasını vuruyor. Bir Alevi olarak yaşayan, sosyalist gibi düşünen, Ermeni hisseden ve vaftiz olan Ateist!... Tüm bunları bir arada taşımak ve yaşamak bir zenginlik mi arayış mı, parçalanma mı bilemedim...
Bana öyle geliyor ki, bu özgün "alacalı kişilik" bütün özelliklerini, bazı Dersimlilerin "Kırmanciya Beleke" (Kırmançların Alacalı Ülkesi) dedikleri, Dersim'in çokkimlikli, çokkültürlü özelliklerinin hiçbirini diğerinden ayırmadan, hepsini sahiplenen bir renkli kimlik...

Kanıtı Yok Ama Ermeniliğimiz Bilinir...

1980 yılında, Mazgirt Dazkaya köyünde doğmuşum. Annemin adı Zekiye, babamın Mehmet Ali... Dört kız, üç erkek, yedi kardeşiz... Babamlar da yedi kardeşlermiş...

Ermeniliğimize dair bir kanıt yok. İşin gerçeği, toplum tarafından bilinen ve ailemin de bildiği bazı bilgilerle, biz Ermeniyiz.

1915'ten önce Mazgirt'in Siğso (yeni adi Burmagecit) köyünde yaşıyormuş dedem, yani babamın dedesi. Onun ismini bilmiyorum, Ermenice ismi varmış ama hatırlamıyorlar. Babamın babası olan dedemin adı Hüseyin.

Babamın dedesi dokumacıymış. Pamuk üretip, kendi tezgâhında kumaş dokuyup satıyormuş... Yakın zamanda o köylere gitmiştim. Bizim ailenin geçmişine dair yaşlılara sorunca, "Hıı!... Onlar burada kumaş dokurlarmış. Bak, suyun aşağısındaki o tarlalarda pamuk üretirlermiş" dediler; bölgeyi bana gösterdiler.

1915 Soykırımı olduğunda, babamın dedesi (soykırımla değil, normal) ölmüş. Dedem, iki kardeşi, babamın nenesini ve çocuklarını alıp Ezirge'ye bağlı bir mezreye (Mezre, köyün bir bölümü, ana yerleşkeye nispeten daha

uzak küçük yerleşim yeri) gitmiş... Orada yaklaşık bir hafta kalmışlar. Babamın dedesi sağlığında ticaretle uğraştığı için çoğu tanırmış. Özellikle de ağalarla diyalogları çok iyiymiş. Yusuf Ağa mezresinde dedeme, "Buranın onlar için uygun olmadığını" söyleyip Hasörik'e, Mustafa Ağa'nın yanına göndermişler. Benim de doğup büyüdüğüm Dazkaya'ya... Orada ticari ilişkileri olduğu için Süran aşiretinden Mustafa Ağa'nın yanına yerleşiyorlar. O da sahip çıkıyor. Hatta birkaç kişi gelip soruşturuyor, Ermeniler var mıdır, yok mudur diye... Mustafa Ağa da biraz devlete karşı olan biriymiş. Sonra, öldürülme nedenini ve tam tarihini bilmiyorum ama '20'li yıllarda devlet tarafından kafası taşla ezilerek öldürülmüş...

Ermeni katliamı olduğu zaman, babamın nenesinin, Mazgirt tarafındaki Basu köyünde akrabaları varmış... İki çocuğunu –yani dedemin kardeşlerini– galiba oraya göndermiş. Onlardan bir daha haber alamamış; biri Ali, biri de Rıza. Hüseyin (dedem) annesinin yanında kalıyor. Çocukları bıraktıkları, Basu'daki akrabaları da orayı terk edip gidiyorlar. Hüseyin Dedemin kardeşlerinden birini sonradan İstanbul'da buluyorlar, Ali'yi... Rıza ise kayboluyor, ondan haber alamıyorlar. Ali'nin şimdi İstanbul'da çocukları var.

Diyaloglarımız yok onlarla, görüşmüyoruz. Mesela biri, V. Y., Cerrahpaşa'da (Cerrahpasa Hastahanesi) profesör doktor... Amcam kendisiyle görüşmüştü bir iki defa. Sonrasında görüşmek istememiş... Onun da kendince gerekçeleri varmış... Terteleden sonra bunların neden kendilerini araştırıp, bulmadıklarından yakınmış...

Kaybolan Rıza'nın, Ali'nin, Hüseyin'in annesinin adı Olte'dir. Yani babamın da nenesi... Olte, Ermenicedir...

Babam, Dersimli Bir Alevi Olarak Tanımlıyor Kendisini...

Babama sordum ama işin gerçeği, babam da bu tür mevzulara girmeyi sevmiyor. Konuşmak istemiyor. O kendisini Dersimli bir Alevi olarak tanımlıyor.

Babam 72 yaşında, annem 67-68 falan. Annem Ermeni değil, buranın yerlisi, Kureşan aşiretinden...

Annem evlendiğinde babamın Ermeni olduğunu biliyormuş. Bazen anlatırdı... Babamın ailesi çok çalışkan, saygılı, topluma karşı duyarlı; bilinen, sevilen bir aileymiş. Annem de en çok ondan kabul etmiş babamı... Dazkaya köyünde (Hasörik) evlenmişler ve orada maraba olarak kalmışlar.

Ağalık da babadan oğula geçtiği için 20-25 yıl öncesine kadar vardı, köylerde. Biz hep marabaydık. Sonra köy yavaş yavaş boşaldı. En son çıkan maraba biz olduk. Onlar halen orada ve evleri var. Bizim ise hâlâ bir arazimiz yok. Sadece ağanın belirlediği tarlalar varmış, evin önünde de üç tarlamız vardı, orayı ekip biçerdik...

Herkesin Aşireti Var, Aşireti Olmayanlar Ermenidir...

Ailede herkes Ermeni kimliğini kabul ediyor. Babam gibi değiller. Kız kardeşim Ermenistan'a vaftiz olmaya gitti. Yalnız olamamış, bazı prosedürler uygun değilmiş galiba. "Biz Dersim'e gelip Hozat'ta Ergen Kilisesi'nde sizi vaftiz edeceğiz, ayini orda gerçekleştireceğiz" demişler. Abim M. de vaftiz olmak istiyor, o da burada yaşıyor.

Ermeni olduğumu nasıl öğrendiğimi hatırlamıyorum ama kendimi bildim bileli Ermeni olduğumu biliyorum. İnsanların aşireti vardır ya; Kureşanlı, Alanlı, Süranlı, bunlar da Ermeni diyorlardı. Ermenilerin aşireti yok. Aşireti olmayanlara da Ermenilerdir diyorlardı.

Ben 20 yaşıma kadar köydeydim. İlkokulu orada okudum. Ondan sonra da işin gerçeği, maddi imkânlarımız olmadığı için okuyamadım. Köyde ilkokul vardı o dönem; 1992-93'lere kadar. Hatta benim küçük kız kardeşim okulu tam bitiremedi, 4. sınıfa kadar okuyabildi. 5'i bitiremediler çünkü 1990'lardaki olaylardan sonra köydeki okullar kapatıldı ya... Ondan sonra okuyamadılar zaten. Ailede hepsi ilkokul mezunu. Babam da çocuklarını sakınan bir insan olduğu için etrafından ayırmıyordu, bırakmıyordu bir yerlere gitsin. Belki de Ermeni olmanın verdiği bir tereddüt bu, "Çocuklarımı dışarı gönderirsem bir şey olur mu?" korkusu. O yüzden ne bir yere bıraktı, gitsinler çalışsınlar, bir meslek sahibi olsunlar ne de okuttu. Köyde davarla falan uğraşıyorduk.

2000'de ben askerdeyken, o köy sahibi dediğimin çocukları Veli Ağa'yla, Kemal Ağa, artık bizim köyden gitmemizi istiyorlardı. Ben askere gitmeden önce de böyle bir muhabbet vardı. Uzunçayır Barajı yapılacaktı. Bundan dolayı mı yoksa bir köyde on yıl ikamet ediyorsan, orada bir haktan faydalanabiliyorsun ya, "dava açıp arazimizi almak isterler" endişesiyle mi bilmiyorum. Baraj geliyor mantığıyla falan, sudan bahanelerle, kavgalarla, dövüşlerle bizimkileri çıkarttılar köyden... Yıllarca orada beraber yaşadık. Evet, dedelerime dedeleri sahip çıkmışlar, onların sayesinde yaşamışlar ama büyük bir haksızlıkla, bizi köyden hırla gürle çıkardılar. Ben askerdeyken Beydamı diye bir köy var, oraya yerleşmişler bizimkiler. Oradan da Dersim merkeze geldik.

Ermeni Kültürü Yoktu, Alevi Kültürüyle Büyüdük...

Tam bir Alevi kültürüyle büyüdük. Ermeni kültürümüz olmadığı için biz de onlara uyum sağladık. Onlarla birlikte hiçbir problem yaşamadan büyüdük, aynı bir Alevi genci gibi... Ermeniyiz diye de bir dışlama kesinlikle yaşamadık.

Evliliklerde, "Ermenidir" diye kız alıp vermede bir sıkıntı yaşanmamış. Ailede annem, babam, halalarım hepsi de problemsiz evlenmişler.

Aslında istemeyen, dışlayan da olmuştur illaki de... Ama bize yansıyan bir şey olmadı. Kız almak da, kız vermek de iyi bir şeymiş.

Bire bir, "Ermeniyiz diye" bir şey yaşamadık yani. Ne kültür olarak ne dil olarak ne de ailevi, özel meseleler olarak. Alevi kültürüyle büyüdüğümüz için Pirlerimiz, Rayberlerimiz vardı. Seyitanlar diye bir ocaktandı Pirlerimiz. Ama bu ocak nerededir, bunlar kimlerdir ve neye dayanarak onlar bizim pirimizdi bilmiyorum.

Yolculuk; Hrant Dink'in Ölümünden Sonra...

Ermeni kimliğime doğru yolculuk, Hrant Dink'in ölümünden sonra oldu. Hrant Dink'i de tanımıyordum o dönemde. Benim Ermeni olduğumu bilen burada, Gültekinler ve Devletliler vardı. Onlarla diyalog içindeydim. Gelip gidiyorduk falan. Yani bildiğim birkaç Ermeni aile daha vardı. Dediğim gibi, Hrant Dink'in ölümünden sonra ülkede bir kamuoyu tepkisi oluştu. Hani kiminde korku olur, çekinir; "İşte bak, Hrant öldürüldü, Ermeniler kendini daha da gizler, saklar..." mantığıyla... Bende tam tersi oldu. Ben, Ermeni olduğumu ispatlamaya çalıştım adeta. Hatta babamla konuştum, annemle konuştum.

Hrant'ın ölümünden sonra bende Ermenilik duygusu daha çok kabardı. Bu, kin ve nefret anlamında değil. Bak biz de Ermeniyiz, biz de bu ülkede yaşıyoruz, bizim de kökenimizi öğrenmemiz lazım; nerden geldiğimizi, kim olduğumuzu... Biz de bu ülkenin vatandaşıyız ama Ermeni vatandaşıyız. Bunu gizlemektense açık açık, çekinmeden söyledim. Yurtiçi ve yurtdışındaki çeşitli ülkelerden gazeteciler ve belgeselcilerle, gazete, dergi ve TV'lerde söyleşilerim oldu.

Erivan'da Vaftiz Oldum, Armenak İsmini Aldım...

Geçen yıl Erivan'a gittim ve vaftiz oldum, Armenak ismini aldım. Kimlikte henüz değiştirmedim ama değiştireceğim. Günlük yaşamda hâlâ Zeki diyorlar. Kendimi tanıştırırken Armenak diyorum genelde...

Ailemde kimsede bir tepki olmadı. Babam biraz tereddütlü... Niye böyle bir şey yapıyorsun demedi ama onunla röportaj yapmak isteyenler olduğunda kabul etmedi.

Sadece konuşmak istemiyor bu konularda. "Beni karıştırmayın, ben konuşmam" diyor. Ne iyi ne kötü hiçbir şekilde müdahale etmiyor. Mesela Erivan'a ilk gittiğimde sordu, "Nasıl oralar, buradan gidenler var mı?" diye. İkinci gidişimde ise çok daha ılımlıydı. İlk zamanlar belki benim aktif olmama sıcak bakmıyordu... Geçen yengemle kız kardeşim gitti, "Gitsinler, bir şey olmaz" dedi.

Ermeni Kimliğimle Buluştum Ama Halen Bir Aleviyim...

Kendi kimliğimle buluşma sürecinde, Ermeni kökenli olduğumu daha iyi hissetmeye başladım. Ama duygu ve düşüncelerime bakarsan da halen bir Aleviyim. Alevi toplumunda büyümüşüm... Bunu herhalde süreç belirler. Belki onların dilini, kültürünü öğrenip, alıştıktan sonra duygularım daha da netleşir ama şu anda ben yine bir Dersimli Aleviyim. Etnik kimliğim Ermeni; inancım Alevi, kültürüm Alevi...

Ermenistan'a gittiğimde de Ermenilerin yaşam tarzının Alevilerle aynı olduğunu gördüm. Ayinler olsun, mum yakmaları olsun, yaşam tarzları olsun, toplum içindeki diyalogları olsun; bizim kültürümüzle çok yakınlar. İbadet şekilleri ve dilleri farklı ancak yaşam tarzları aynı, daha doğrusu Dersim Alevileriyle aynı. Kimseyi dışlamaz, küçümsemez, hor görmez; Alevi kültürünün, "ne olursan ol, gel" mantığı... Hiçbir dili, hiçbir kültürü hor görmezler ama Türkleri sevmezler. O da, Ermenilere karşı yaptıkları soykırımdan dolayı sevmezler. Bugünkü Türklerle bir sorunları yok. Kürtlerle de iyiler ama Dersimli Alevi, Kızılbaş dediler mi olay bitiyor...

Aslında Ben Ateist Bir İnsanım...

Vaftiz olmak zorunda değilsin. İşin gerçeği şu; prosedür gereği, Erivan'a gidip gelmekte sıkıntı yaşamamak için... Yoksa bir insan özünde neyse odur. İlla da kiliseye gidip vaftiz olmakla Ermeni ya da Hıristiyan olunmuyor ki!... Yani insan nasıl yaşamak istiyorsa öyledir. İlla da belgelemek gerekmiyor ama dediğim gibi Erivan'a gidiş gelişlerim bundan sonra biraz daha rahat olur.

Şimdi Ermenistan'a gitmek biraz sıkıntılı. Mesela, çoğu zaman referans istiyorlar. İlk gittiğimizde, "Kim sizi karşılayacak orada? Niye gidiyorsunuz? Nereye gideceksiniz?" sorularıyla karşılaştık. Ermenistan'la Türkiye arasındaki siyasi sıkıntıdan kaynaklı, gidiş gelişlerde biraz engel çıkıyor. Biraz da bu nedenle yaptım, yoksa ille de ben Hıristiyan olacağım diye değil. Aslında ben ateist bir insanım.

Ermeniysen Hıristiyan Olacaksın Dayatması Yanlış...

Burada, beni tanıyan herkes Ermeni olduğumu biliyor. Şimdi resmî olarak da herkes öğrendi. Toplumda olumsuz bir tepkiyle karşılaşmadım. Devlet cephesinden de yansıyan bir şey olmadı. Belki vardır da ben bilmiyorum...

İstanbul'daki Ermenilerle bir bağlantım ve diyaloğum yok. Yalnız bu, "Ermeniysen mutlaka Hıristiyan olacaksın; Alevi Ermeni, Ateist Ermeni, Müslüman Ermeni istemem" biçimindeki duyumları ben de aldım. Batı Ermenileri dediğimiz Ermeniler, Türkiye'de Patrikhane'de bunu yaşadılar.

Bunların böyle bir dayatmaları, kuralları var ama Ermenistan'da böyle bir şey görmedim. İstanbul'da böyle sıkıntılar yaratıyorlarmış. "Ermeni olduğunu nerden bileceğiz? Ermeni kökenli olduğunu belgeleyeceksin, Hıristiyan olacaksın, adını değiştireceksin..." gibi dayatmalar yapıyorlar.

Ermenistan'da böyle bir şey yok. Kilisede bana, "Ermeni olduğunu nasıl anlayacağız?" diye sorduklarında; "Türkiye'de yaşayan bir insanın durup dururken kendine Ermeni demesi hem komik hem de tehlikeli bir şeydir, orada soykırıma uğramış, katledilmiş bir ulus var, durup dururken kim kendini feda etmek ister" dedim ve kabul gördüm.

Benim Vatanım Türkiye, Dersim...

Dersim'deki Ermenilerin şöyle bir yaklaşımları var: Mesela, beraber vaftiz olduğumuz arkadaşlarla (Miran, Vartan, Murat) özellikle İstanbul'daki Ermenilere karşı; "insanlara bunu dayatamazsınız. Müslüman ya da Alevi kültürüyle büyümüş, siz ona zorla, 'İlle de Hıristiyan olacaksın ki, Ermeni olmanı kabul edelim' diyemezsiniz" diyoruz. Böyle bir dayatma olmaz. Yani ille de boynunda haçla gezeceksin diye bir şey yok ki... Ben kimliğimdeki din ibaresini kaldırdım ne Müslüman ne de Hıristiyan yazıyor.

Benim vatanım Dersim. Ben batı Ermenistan'da yaşıyorum. Burada da, batı Ermenistan'la doğu Ermenistan'ın haritası var zaten; Dersim'in bir kısmına kadar da halen içinde... Benim vatanım Türkiye, Dersim yani. Benim vatanım Hayistan değil; doğup büyüdüm, bu ülkede askerlik yaptım, bu ülkede vergi ödüyorum. 35 yıldır bu ülkede yaşıyorum. Ben Dersim'in Ermenisiyim, kültürel köklerim orada. Dili ve kültürü tam olarak yaşayan, kültürünü koruyan yer orası...

Hayat şartlarına göre (milliyetçi temelde değil) Ermenistan'da yaşamak istiyorum ama Ermeniyim diye Ermenistan'da olmam gerek diye bir şey yok. Belki üç sene sonra İstanbul'da yaşamak isteyeceğim; yani hayat şartlarım nerede uygunsa... Dersim'de doğdum büyüdüğüm için Dersim'de kalacağım diye bir şey de yok. Ha, Ermenistan'da da şartlarım uygun olursa yaşarım. Orada yaşamayı da Ermeni kültürünü, dilini öğrenmek için istiyorum.

Burada dernek, Ermenice dil kursu organize etti. Ermenistan'da yaşayan bir hoca geldi ama düzenli gidemediğimiz için öğrenemedik. Üç-beş kelime öğreniyorsun ama gitmeyince, konuşmayınca unutuyorsun...

Dersim'in Hangi Köyüne Gitseniz Ermenilikten Bahseder İnsanlar...

Ermeni kültürüne ait, yaşayan herhangi bir kültürel mekân, yerleşim yeri kalmamış... Varsa da ben bilmiyorum. Sadece bazı kalıntılar, yıkık kiliseler var. Mazgirt'te Bağgül, Hozat'ta Ergan Kilisesi var; halen duvar-

ları ayakta. Gene Hıran tarafına doğru, yol kenarında bir kaya kilisesi var. Bir de Akpazar'da (Peri'de) eski Ermeni evleri var; küçük küçük, iki katlı, halen ayakta olan evler... Ve halen yaşayan Ermeniler var orada ama şimdi Müslümanlar, çanak çömlek işi yapan 60 yaşlarında bir Ermeni var.

Dersim'in hangi köyüne gitseniz Ermenilikten bahseder insanlar. "Bak burada kilise varmış... Bu evler Ermenilerinmiş..." diye anlatırlar. Hatta biz gittiğimizde kendilerinin de Ermeni olduğunu açıklayan aileler oluyor.

Diasporadaki Ermenilerin Milliyetçi Bir Çizgileri Var...

Diasporayla, çok iyi bir diyalog halinde değiliz. Diaspora Ermenilerinin milliyetçi bir çizgileri var. Anlıyorum, kolay değil. Buradan sürgün edildikleri, köklerinden koparılıp atıldıkları için belki de daha milliyetçi davranıyorlar diye düşünüyorum. Ancak, ben benimsemiyorum bu yaklaşımlarını. Erivan'da, doğu Ermenistan'da yaşayan Ermeniler öyle değiller...

Olanaklar Olsa Kiliseleri Restore Ederiz...

Dersim'de yerel yöneticilerle bir sıkıntımız yok. Mazgirt'teki Bağgül Kilisesi için hazırlanan bir restorasyon projesi var. Mazgirt Belediyesi de destek veriyor. Yalnız çok büyük bir maliyet, nasıl olacak bilmiyorum... Ayrıca biz de Mazgirt Ermeni Mezarlığı'nı koruma altına almaya çalışıyoruz. Mezarlar, defineciler tarafından tahrip edilmiş, hatta kafatasları, kemikler falan hep ortada... Büyük bir arazi, komple Ermeni mezarlığı. Biz, oranın etrafını tel örgüyle kapatmak istedik. İmkânlar oluşursa buradaki çoğu kiliseyi restore edip, aktif hale getirmeye çalışacağız. Defineciler buradaki tarihi yok ediyorlar. Yani bırak Ermeni tarihini, ondan önceki uygarlıklara ait, Dersim'in kendi inançlarının olduğu, ziyaretlerin olduğu yerleri tahrip ediyorlar.

Dersim Merkez Belediyesi'ne bu konuda gitmedik. Yalnız birkaç faaliyetimize destek verdiler, katıldılar. Mesela, 100. Yıl anmasında bizimle Hozat'a geldiler. Buraya dışarıdan getirdiğimiz Ermeni grupların, etkinlik sırasındaki birtakım taleplerine katkıda bulundular.

Mazgirt bölgesinde 1915 Soykırımının gerçekleştiği mekânlar var. Büyükler anlatırdı... Başlıca katliam yerlerinden biri Kocakoç tarafı. O dönem Mazgirt'te yaklaşık dört yüz aile/ev varmış. Hozat bölgesinde, Kayışoğlu yarmasında yapılan katliam hâlâ anlatılır. Kayalıktan canlı canlı atmışlar Ermenileri! Gittiğimiz köylerde yaşlıların bize anlattıkları bunlar. Bugün IŞİD'in (İslamist terör örgütü) yaptığı katliam gibi...

Ben Sosyalist Düşünceye Sahip Bir İnsanım...

Dersim'de ben, Ermeni olarak ötekileştirilmeyle çok karşılaşmadım. Burası devrimcilerin, sosyalistlerin çok olduğu bir yer. Zaten sosyalist düşünen bir insan milliyetçi olmadığı için ayrımcılık yapmaz, tam tersi daha birleştirici olur. Ben de sosyalist düşünceye sahip bir insanım. Emek Partisi'ne de üyeyim. Kendi kimliğimle buluşmamda, sosyalist olmamın büyük bir etkisi var.

Bekârım, evlilik konusunda anlaşabileceğim birisi olursa milliyeti fark etmez. Halen Alevi kültürüyle yaşayan bir sosyalist olduğum için milliyetçi düşünen bir Ermeni gibi düşünemem. Yine de Dersimli olmasını tercih ederim. Ama çocuklarım olursa, tercihen eşimin de kabul etmesi halinde Ermeni ismi koymak isterim...

Yusuf Korkmaz

Söyleşi
Tarih: Ağustos 2015
Yer: Sindam-Mazgirt

Yusuf Korkmaz oğlu Gökhan'a göre sakin, Ermeni kimliğinin bilincinde ancak onu Alevi kimliğinin önüne çıkarmadan, yerleşmiş "Alevi Ermeni" durumunu kabul ederek yaşamını sürdürmekten yana bir duruş belirlemiş. Olası yeni riskler ve belirsizliklere karşı temkinli... Bu onun sürdürülebilir bir yaşam için geliştirdiği, "var olma stratejisi..." diye düşünüyorum.

'38'de Ermeni, Alevi Ayrımı Yapmadan Kırmışlar...

1950 yılında Keştun köyünde (şimdiki adı Avunca) doğdum. Annemin adı Müyesser, babamın Hasan. Sekiz kardeşiz. Bize "Hesê Papgil" diyorlar, yani Papogillerden gelme. Ermeniler nereden geliyor, bilmiyorum. Avunca köyünde Hıranlıların yanında marabaydık, köleydik yani. Ermeni olduğumuzu biliyorlardı. Dedeme "Papo" diyorlarmış ama ismi Hasan'dı. Babam da onun ismini taşır.

Babam 1918 doğumludur ama nüfusta 1923 yazar. "'38'de 20 yaşındaydım, kadın, erkek, genç, yaşlı ne varsa topladılar, ağır makineyi kurdular, o yarmanın başında derenin ağzında bir çukur açmışlar, taradıkça çukurun içine düşüyorlar. Öyle sağ sağ çukura gömdüler" diye anlatırdı. Gözleriyle görmüş, askerler çok zulmetmiş halka. Ermeni, Alevi ayrımı yapmadan kırmışlar. Bizimkiler '38'de sürgüne gönderilmişler mi bilmiyorum!...

İnanç Olarak Aleviyiz, Babam Kiliseyi Sevmezdi...

Biz ibadetimizi Alevi inancına göre yapıyoruz. Kırımdan bu yana öyleydi. Çünkü korku vardı. 1915'lerde insanları kırmışlar. "Ben Ermeniyim" diyemezlermiş. Gelip, "Bu kimdir?" diye sorduklarında, "Ermeni değil benim adamımdır, Alevidir" denirmiş.

Eskiden Ermeniler kendi aralarında da bir araya gelemiyorlardı. Dışarıda horlanıyor, dışlanıyorlardı, okulda çocukların da başlarına,

"Bu Ermenidir" diye gelmeyen kalmıyordu. Ancak '70'lerden sonra devrimcilerin çalışmasının değişime önemli katkısı oldu. Ben milliyetçiliği sevmiyorum, Sünni, Alevi, Ermeni olmuş, hiç fark etmez; insan insandır. Şimdilerde burada artık, "Ben Ermeniyim" diyebiliyoruz. Ama Elazığ'a git, ya da batıya, herhangi bir yere git söyleyemezsin.

İnanç olarak Aleviyiz. Babam kiliseyi sevmezdi, gitmezdi de. Pirlerimiz vardı Kureyşan Ocağından.

Ermenistan'a gitmeyi düşünmem, ne işim var orada!... Benim vatanım burası...

Gökhan Korkmaz

Söyleşi
Tarih: Ağustos 2015
Yer: Sindam-Mazgirt

Gökhan Korkmaz genç kuşak Dersimli Ermenilerden. Etnik ve inanç kimlikleri konusunda hem ailesini hem de içinde yaşadığı toplumu tarif etmeye çalışırken yok edilen, görmezden gelinen değerlere karşı özel bir hassasiyet taşıdığını belirtmek gerekir. Ailesini "Ermeni Alevi", kendini "Ermeni Ateist" olarak tanımlarken "Ermeni" kimliğinin ve kültürel değerlerinin korunmasına dair vurgularının son derece önemli olduğunu düşünüyorum.
O, babası Yusuf Korkmaz'ın aksine sorgulayan, sahiplenen, önermede bulunan ve talep eden bir yerde duruyor.

Siz Kimliğinizi Bilmeseniz Bile, Toplum Size Kim Olduğunuzu Hatırlatır!...

1982'de Mazgirt'in Sindam köyünde doğdum, şimdiki adı Yukarı Oyunca.

Annemin adı Nuriye, babamın Yusuf. Beş kardeşiz.

Biz, Ermeni olduğumuzu küçüklüğümüzden beri biliyoruz. Siz kimliğinizi bilmeseniz bile içinde yaşadığınız toplum kim olduğunuzu size hatırlatır. Yani size Ermeni olduğunuzu söyler. Ben nasıl öğrendiğimi hatırlamıyorum ancak Ermeni olduğum için gurur duyuyorum. Ermeniliğimden dolayı başımdan kırıcı bir olay da geçmedi.

Dedem Hz. Ali'nin Yolundaydı...

Burada Alevi toplumuyla iç içe yaşıyoruz, kültürlerimiz birbirine çok yakın. Dedem Aleviliğe dönüş yapmıştı. Aleviliğin gereklerini biliyordu, oruç tutardı, Hz. Ali'nin yolundaydı. Belki zorunluluktan belki de isteyerek bilmiyorum. Dedelerim Hıran aşiretinin yanında yaşamış. Onların içinde de bazı münakaşalar, ötekileştirmeler olurdu.

Ben minibüsçüyüm, yakın zamanda başımdan geçen bir olayı anlatayım. Tunceli'de yanıma Ovacık'tan bir kadın geldi, Mazgirt'e gidecekmiş. Sabah saatleriydi ben de hareket etmek için saatin dolmasını bekliyordum. Kadın bana 5 lira verdi, "Git kahvaltı yap!" dedi. İçinden gelmiş. "Ben gençleri çok seviyorum, Kureyşanlıyım, her zaman böyle çıralık veririm" dedi. Kadın bir konuşkan ki, sorma. Muhabbetin sonunda araç tam kalkmak üzere, "Sen hangi aşirettensin?" diye sordu. Dedim, "Ben Ermeniyim." Kadın dondu, sanki başından aşağıya bir kova soğuk su döküldü. Sonrasında ağzını bıçak açmadı. Çıralık verdiğine bin pişman, neredeyse parasını geri isteyecekti.

Ölülerin Kemiklerini Bile Rahat Bırakmıyorlar...

Ermeni mezarlıklarının tümüne bakın hepsi kazılmış, ölülerin kemiklerini bile rahat bırakmıyorlar. Yani Ermeni, parasını mezarlığın dibine mi gömmüş? Böyle saçma bir zihniyet olamaz. Mardo Amca vardı, Kırklar Ziyareti'ndeki tepeden bir dut fidanı getirip buraya dikti. Ağaç büyüdü, defineciler gidip o dut ağacının dibini kazmışlar ve ağacı kurutmuşlar.

Bu toplumdaki Ermeniler, kendilerini hep sanata yönlendirmişler, mesela Mardo Usta semercilik yapardı. Civardaki bütün sanatkârlara bakın, hep Ermenilerdir. Bunlar kendi başlarına bir şeyler yaparak, kazanıp yaşamaya çalışmışlar. Bundan dolayı hep kendini sanata vermişler.

Kiliselerin Taşlarını Söküp Götürmüşler...

"Kırklar Baba" ziyaretini Ermeniler yapmışlar murçla, çekiçle, şimdi Aleviler için ziyaret yeri. Mum yakıyorlar, kurban kesiyorlar, miyaz dağıtıyorlar. Böyle ilginç bir iç içelik var.

Etrafımızdaki kiliselerin taşlarını son jenerasyon götürüp evlerinde, ahırlarında kullanmışlar. Mazgirt köprüsünde, "Gölbaşı Kilisesi" tabelası var ama gittiğinizde kilise diye bir şey yok. 20 sene öncesinde sadece bir delik vardı, o zaman restore edilmiş olsaydı bu durumda olmayacaktı. Mazgirt'teki caminin geçmişini araştırın kiliseden bozmadır. Minareleri sonradan yapılmıştır. Kapının üzerinde büyük ihtimalle Haç veya Ermenice bir yazı var. Onun üzerine kireç sürmüşler üzerine de Arapça baskı yapmışlar. Bağıra bağıra, "Ben buraya ait değilim" diyor koca kesme taşlar.

Ermeniyim Ama Ateistim, Kanım İsa'ya Daha Çok Kaynıyor...

Buradaki Abunca, Şorda ve Alanyazı köylerinin ortak, merkezî kilisesi varmış hemen şu tepenin ardında, bütün köylere eşit uzaklıkta yapmışlar. Ancak kilise diye bir şey kalmamış! Anlaşılan Ermeniler Alevilerden de, diğer topluluklardan da daha ağırlıklı olarak varlarmış bu coğrafyada.

Tespitlere göre Dersim'de 160 tane kilise varmış. Aslen Ermeniyim ama gereklerini hiçbir zaman yerine getirmedim, ne yapıldığını da bilmem. Ermeniyiz ama Alevi gibi yaşıyoruz. Ermeni sünnet olmaz mesela, biz çocuğumuzu sünnet yapıyoruz. Ben Ermeniyim ama Ateistim. Ama kanım İsa'ya daha çok kaynıyor.

Büyüklerimiz bize Türkçe isimler takmışlar. Ben oğluma Arsen (güçlü, kuvvetli) ismini koydum, ön adı Baran, Kürtçe (Koç). Bize ve çocuklara dair vaftiz önermeleri geldi ancak ben kabul etmedim. Çünkü o zaman kiliseye gitmem gerek ama ben Ateistim. Vaftiz olmak için Ermenistan'a gidenler oldu ama ben gitmeyi hiç düşünmedim.

Kiliseler Kültürel Miras Olarak Sahiplenilmeli...

Yerel yönetimlerin Dersim'de yapması gerekenler var. Kiliseler kültürel miras olarak sahiplenilmeli, koruma altına alınarak restorasyonları yapılmalı. Eskiden Ermeniler yaşadı bu topraklarda, şimdi neden bir kilise olmasın Mazgirt'te? Cami var, cemevi var. Neden bir kilise yok?

İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin (61. Hükümette İçişleri Bakanı) Mazgirt'e cemevi açılışına gelmişti. Ali Gecegel'i tanırsınız, kimliğini değiştirmişti. Eskiden Kürt-Aleviydi Müslümanlardan yaka silktiği için Hıristiyan olmuştu.

İdris Naim Şahin, kürsüde belediyedekilerin ilçede ihtiyaç olarak ne gerekliyse yazıp eline verdikleri listeyi; "Mezarlık için şöyle, Camiler için şunları, Cemevleri için bunları yapacağız" diye okurken; Ali Gecegel bağırdı, "Peki, kiliselerimiz ne olacak, onları yapmayacak mısın?" dedi. Hiç sesi çıkmadı adamın; geldiği gibi gitti.

Gökhan Korkmaz'ın Ailesi

Hatun Demir

Söyleşi
Tarih: 13 Nisan 2015
Yer: Frankfurt-Almanya

Kız çocuğu ve kadın belleği diyebileceğimiz bir tertele belleği taşıyor, Hatun Demir. Sadece soykırımcıların değil, yerel unsurların zulmünü ve nefretini hiç unutmamış. Bir başka kadından, annesinden devraldığı travmayı 80 yıl boyunca, ülkeden ülkeye taşıyor, Hatun Demir.
Sonra geçmişe doğru bir yolculuğa çıkarak Elazığ'a gidiyor ve bize aktardıkları yenilenmiş bir hafızanın bilgileridir...

"Ben Sana Yâr Olmam, (...)
Bir Gün Kendi Milletime Gidecem..."

Diyordu ki, annem; "Bize sorsalar, 'Vatanın nere?', 'Rüzgâr bilir' deriz. Rüzgâr bizi nereye sürüklerse..." Tam da öyle oldu. Çünkü bak nerede doğmuş, nereye geldi, nerede öldü kadıncağız...

1939 Harput doğumluyum. Üç kız kardeşiz.

Annem Çarsancak'a bağlı Balışer (Beydamı) köyündendi, adı Margırit. Annemin babasının adı Deredur, onlara Deredoryan diyorlarmış.

Babamın adı Kirkor. Babamın babasının adı Haçaduryan. Babamın köyü Harput Vertetil (yeni adı Yazıkonak), hani havaalanı yapılan yer var ya; oralı.

Kırım zamanında (1915) mamam (annem) 13-14 yaşındaymış, Çarsancak doğumlu. Babam da 8 yaşındaymış o kırımda...

Annemin babası dedem, arpadan rakı yaparmış. İpekböcekçiliği yaparmış, ipek kumaşı yapmak için kervanlarla İstanbul'a gider gelirlermiş. Her gittiğinde ailesini Kürt komşularına teslim edermiş. İki dayım, dört teyzem varmış.

Tabii bu kırım zamanı olunca bir gün kapı çalınmış. Açmışlar ki, köyün muhtarı ve iki jandarma... Dedem buyur etmiş içeri. Demişler

ki, "Silah topluyoruz, silahın var mı?" Dedem, "Bir tane av tüfeğim var" demiş. Almışlar. Dedem neden aldıklarını sorunca demişler ki, "Biz harbe gidiyoruz, bize silah lazım." İki gün sonra da gelip, 16 yaşından büyük tüm erkekleri toplayıp götürmüşler.

Kadınlar ortada kalmış. Balışer'de bir Kürt, askerlere, "Biz bunu size vermeyiz, gelin yapacağız" deyip mamamı ve teyzemi almış, adam evli ve çocukları varmış. Mamam 14, teyzem de 16 yaşındaymış. Birini bir Kürt, diğerini de başka bir Kürt almış. Teyzemin adı Kohar...

Nenem ve iki teyzem (isimleri Takuhi ve Vartuhi) kafilelere karışıp Suriye çöllerine sürgüne gönderiliyorlar. Sonra Halep'e varıyorlar, oradan da Ermenistan'a gidiyorlar. Henüz Çarlık dönemi... Oradan annemlere mektup gönderiyorlar. İlk mektupta, "Annemizle birlikte buraya geldik" diyorlar, sonraki mektupta "annemiz öldü" diye yazıyorlar. Tabii sonra orada komünizm gelince mektuplar kesiliyor, haber alamıyorlar.

Mamamı o Kürt sözde kurtarmış ama zorla alıp evlenmiş. Ama mamam ona hep dermiş; "Ben sana yâr olmam, eninde sonunda bir gün kendi milletime gideceğim" diye... Adam da "Böyle bir şey yaparsan seni yakalar keserim!" diye korkutuyormuş ki, gitmesin. Tabii o adamdan hamile kalıyor ve aylar sonra bebek dünyaya geliyor.

Kohar Teyzemi alan adam çok fakirmiş. Mamam derdi ki, "Her sabah çeşmeye su almaya giderdim, teyzen gelirdi. 'Bacı gelirken bir iki ekmek getirsene bana, bizimkiler çok sefil, aç kalıyorum ben,' derdi." Mamam her çeşmeye gittiğinde göğsüne ekmek saklar, kardeşine götürürmüş.

Adam Türk Ama İyiymiş. Vicdanlı İnsan Her Yerde Var...

Mamam bir gün ablasına demiş ki, "Bacı ben buradan kaçacam, kendi milletime gidecem". Ablası da demiş ki, "Sen böyle varlıklı yerdesin üstelik çocuğun var, sen kaçıyorsun; ben sefillik içindeyim üstelik çocuğum yok, bir şey yok, ben niye kaçmıyorum? Ben de kaçıyorum." Bunlar kaçmaya karar veriyorlar.

Bir gece mamam kalkıyor bebeğini emziriyor ve bırakıyor. Yanına biraz ekmek alıp teyzemle gece buluşup çıkıyorlar yola... Geceleri yürüyüp, gündüzleri de saklanıyorlarmış ki kimse görmesin. Yürüyerek Pertek suyuna geliyorlar. Tabii nehirden salla karşıya geçmeleri gerekiyormuş, para yok, yol bilmiyorlar; orada birbirine sarılıp ağlıyorlar, çok korkuyorlar... Bir bakıyorlar ki, bir atlı yanlarında durmuş onlara bakıyor. Yüz yüze geliyorlar, meğer adam da onu alan Kürdün kirvesi! Adam "Ne yapıyorsunuz burada?" diye soruyor, teyzem mecburen durumu anlatıyor, "Biz evden kaçtık ama karşıya geçemiyoruz" diyor. Adam insaflıymış, bunlara para vermiş, "Hadi gidin, gidin ama bir daha sakın dönmeyin!" demiş.

İşte bunlar tesadüfen Harput'a babamın köyüne gidiyorlar. Orada bir ağanın evini buluyorlar, ona sığınıyorlar. Kaçtıklarını ve iş aradıklarını söylüyor, teyzem. Adam "siz ne iş yapabilirsiniz?" diye sorunca teyzem, "Ben bez/kumaş dokurum, bacım da tarla işlerinde çalışır" diyor. Adam yanına alıyor ve orada çalışıyorlar. Adam Türk ama iyiymiş. Vicdanlı insan her yerde var...

İsterlerse Beni Öldürsünler; Ben Gidip Çocuğumu Bir Göreyim...

Annem diyordu ki; "Tarlada çalışıyordum, hava sıcak, memelerim süt doldu, ateşler içinde yanıyorum, hastalandım. Bir gölge yer bulsam gidip yatıyorum ama bu sefer de öbür çalışanlar kızıyor bana, 'Sen buraya yatmaya mı geldin?' diye." Tabii çok ağır günler yaşıyor. En son bir gün karar veriyor mamam, ablasına diyor ki, "Bacı ben dayanamıyorum, gidip cocuğu görüp gelecem." Ablası çok kızıyor, "Sen delirdin mi, gidersen seni öldürürler, bir daha geri gelemezsin" diyor.

Annem, "sütlerim akıyordu, vurdum yollara gittim" dedi. "Ne olursa olsun, isterlerse beni öldürsünler; ben gidip çocuğumu bir göreyim, geleyim" demiş. Onlar ise "Bacım, yolu biz kaç günde yürüdük geldik, sen nasıl gideceksin?" demişler. "Ben giderim" demiş ve gitmiş ama kaç günde gitmiş kim bilir? "Gittim, öğle vakti vardım oraya. Kaynanam ve kaynatam bana karşı çok iyilerdi. "Ana, ben çocuğu görmeye geldim" demiş. "Tamam, kızım gör, emzir ama hemen git. Erkekler gelirse seni sağ bırakmazlar" demişler. Çocuğu emzirmiş, kaynanası bir inek vermiş, heybenin bir yanına çökelek doldurmuş, bir yanına bilmem ne... Bir de yorgan vermiş, "Haydi kızım git!" demiş. Çok iyi kadınmış, annem hep anlatırdı. "Kaynanam çok merhametli kadındı" diye. Gelmiş ve sonra bir daha da görememiş oğlunu. Tekrar babamın köyüne gelmiş.

Tabii o zaman babam da anasız, babasız... Orada bir Türk kadın onu kurtarmış, askere demiş ki, "Ben bunu size vermem, benim evladım yok. Bunu alacam, Türk olarak büyütecem." Asker almamış kadından. Kadın, babama diyormuş ki; "Bak oğlum ben sana Hasan diyecem ama sen Kirkor'sun, Ermenisin bunu unutma!" Babam böyle kurtulmuş ve onun yanında büyümüş... Şimdi oğlum bana "Mama, acaba babamı kurtaran o kadının akrabaları var mı? Bulup babamı kurtardığı için teşekkür etmek isterim" diyor. Ama kadın zaten o zaman yaşlı ve kimsesi yokmuş, geride bir akrabası olacağını sanmıyorum.

O da Ermeni Sen de; Evlenin!...

Babam gibi başka bir Ermeni çocuk daha varmış orada. İşte mamam da o köye gidince bu durumu bilen herkes diyor ki, "O da Ermeni, sen

de evlenin onunla". Mamam babamla, teyzem de öbür Ermeni adamla evleniyorlar. Ablam, Vertetil'de dünyaya geliyor.

O zaman bir emir geliyor, "Bütün Ermeniler köylerden Elazığ'a gelecek" diye, mecburen gidiyorlar. Ahır gibi bir yer bulup sığınıyorlar, orada yaşıyorlar. Sonra ben ve başka kardeşlerim orada dünyaya geliyoruz. Babam inşaat işleri, teyzem Kohar'ın kocası da hanlarda at bakıcılığı yapmaya başlıyor...

Ben 16 yaşına kadar Elazığ'da yaşadım. Sonra İstanbul'a geldik. Elazığ'da kiliselerimizin hepsi yıkılmıştı. Bir Süryani kilisesi vardı, bayramlarda oraya gidip ibadet yapardık. Elazığ'da Alevi, Zaza komşularımız vardı ve ilişkilerimiz çok iyiydi.

Babam çok iyi Ermenice konuşur ve yazardı. Bize İncil okurdu. Babam, "Kızım, bizim okulumuz vardı, ben okula gidiyordum. Kırım zamanında yaktılar okulumuzu. Arada bazı kitaplar yanmamış, onları bulup sakladım, yıllarca gizli gizli okudum" diyordu.

Vertetil'de babamların arazilerine el koymuşlardı. Devlet oraya Yunanistan'dan getirdiği Müslüman Türkleri yerleştirmişti. Babam bizi bazen o köye götürürdü. "Bak kızım burası bizim tarlamız, bahçemiz, bak burası tandır yerimiz; anam burada ekmek pişirirdi" diye gösterirdi...

Bana Niye "Gâvur Ali" Diyorlar?...

O Kürt'ten olan abimize, kendi köylerinde herkes "Gâvur Ali" diyormuş. Çocuk, "Bana niye 'Gâvur Ali' diyorlar?" diye soruyormuş. Sanırım yayası/nenesi de anlatmış; "O zamanlar Ermeniler buradan gitti, senin annen de Ermeniydi. Dayanamadı, seni bıraktı gitti" gibi şeyler anlatmış.

Yıllar sonra çocuk büyüyor ve askere gidiyor. Elazığ'a veriyorlar. O da araştırıyor demek, "Buralarda Ermeniler var mı?" diye. Birileri diyor ki, "Sen bir şey öğrenmek istiyorsan, Bedri Usta'ya git" (Bedri Usta da teyzemin büyük oğlu ama nasıl birbirine benziyorlardı... Bedri Usta ile Ali, bir elmanın iki parçası). Gidip Bedri Usta'ya derdini anlatıyor: "Benim anam Ermeni. Şu zamanlarda beni doğurmuş ama bırakmış gelmiş buralara. Ben anamı bulmak istiyorum" diyor. Öyle deyince teyzemin oğlu başlamış ağlamaya, sarılmış buna demiş ki "Senin annen benim teyzem, biz kuzeniz."

Ben sokakta oynuyordum, ablam çağırdı. "Hatun, gel bak abimiz gelmiş." Biz de teyzemin bir oğluna hep "abimiz" derdik, zannettim ki o gelmiş. O yüzden normal davranıyorum. "Gelmişse gelmiş, ne yapayım" dedim. Sonra dedi ki, "Hayır, gerçek abimiz gelmiş!" Gittim ki bir asker! Mamam ağlıyor, asker ağlıyor. Biz şaşkınız. Hemen beni öptü. "Ne oluyor?" dedim, ablam dedi ki "bu Mamamızın oğlu".

Askerlikten sonra bu adamcağız evlendi, beş oğlu oldu. Biz Elazığ'dayız. Onlar da 6-7 km uzaktalar. Her hafta sonu bize gelirdi. Sepetler dolusu yumurta getirirdi bize. Yalvarırdı mamama, "Ne olursun ana, gel bir oğ-

lunun evini gör." Mamam da derdi, "Yok! Senin o pis baban gelirse... Ben gelmem." Babam da diyordu ki, "Niye öyle diyorsun kadın, o öyle olmuş, geçmiş gitmiş, sen oğlunun evine gideceksin." Neyse bir gün anamla birlikte gittik abimin evine, ben 12 yaşlarındaydım...

Sonra biz İstanbul'a gittik, oradan da buralara (Almanya) geldim. Buradan bir gün sordum "Ana, abimgilden haberiniz var mı?" diye. Görüştüklerini ve iyi olduğunu söylemişti... Bir daha haberleşemedik, kontağımız koptu. Merak ediyorum; acaba bu internet üzerinden iletişim kurabilir miyiz? İsmi Ali Kök'tü. Büyük oğlunun adı da Fevzi'ydi. Diğerlerinin isimlerini bilmiyorum; bulmayı, haber almayı isterim.

Askerler Önce, Kapılarında Oturanları Öldürmüşler, Sonra da Kürtleri...

1938 Kırımını görmedim ama kocam yaşamıştı. O zaman 8 yaşındaymış. Onun bana anlattıkları kadarıyla söylüyorum:

Vertetil'de büyük bir aile olarak yaşarlarmış. Kocam çobanlık yaparmış. Bir sabah kalkmışlar ki, köyün etrafını askerler sarmış. O zaman kocamgil Ermenice ve Kürtçe bilirlermiş, Türkçe bilmezlermiş. Kaynanamın kardeşi askere gittiği için Türkçe bilirmiş, "Sen bu paşaya sor ki, niye gelmişler, bizden ne istiyorlar?" demişler. O da hediye olarak bir koyun alıp paşanın yanına gitmiş. Demiş ki, "Paşam, bizim milletimiz sizin neden buraya geldiğinizi merak ediyor." Paşa da demiş ki, "Biz buraya Kürtleri temizlemeye geldik, siz Ermeniler yerinizde durun, size bir şey yapmayacağız." Tabii bizim akıllılar da ona inanmışlar. Ama askerler önce, o kapılarında oturup bekleyenleri öldürmüşler, sonra da Kürtleri...

Anlayacağın, o zaman kocamın babasını da öldürmüşler. Anası yaralı kalmış, süngü yaraları... Kendisi de çocuk olduğu için bir yere saklanmış ve öyle kurtulmuş. Öldürülenler öldürülmüş, sağ kalanları da toplayıp Uşak'a sürgün etmişler. Kaynanam yaralı diye birlikte sürgüne götürmemişler. Kocam, annesini bulmuş ve onun yanında kalmış. Su getirmiş anasına, ona bakmış. Annesi biraz iyileşince, devlet bulup onları da Uşak'a sürgüne göndermiş.

Eşim İsmini Değiştirdi, Tekrar Sarkis Yaptı ve Biz Evlendik...

Uşak'ta, kocam da herkes gibi çalışmış, annesine bakmış, orada büyümüş. Sekiz, dokuz sene sonra bir haber gelmiş, "Herkes kendi memleketine gidebilir" diye. Tabii bunlar hemen toparlanıp annesiyle birlikte Elazığ'a (Harput) geri gidiyorlar. Elazığ'a yerleşiyorlar. Bir süre sonra kocam askere gidince, annesi ve kız kardeşi İstanbul'a geliyorlar.

Kocamın ismi Sarkis ama Uşak'ta memur, ismini değiştirip Mehmet ismini veriyor. Evleneceğim zaman babam "Oğlum, ben kızımı Ermeniye

vermek isterim" dedi. Eşim de gitti ismini değiştirdi, tekrar Sarkis yaptı ve biz evlendik.

Tabii ben de İstanbul'da tanıdım onu, yıl 1958'di. Bir yıl sonra da evlendik.

Elazığ'a Yolculuk, Köşede Margiros'un Evi...

Ben de ölmeden Elazığ'ı bir göreyim istiyordum. Elazığ'a gittik. Şimdi diyorum ki, "Ben sokağımızın ismini, ev sahibimin oturduğu yeri biliyorum. Onların Çatal sokak, bizim Uzun sokak." Mahallemizin ismi Sako mahallesiydi, sonra Mustafa Paşa mahallesi olmuş.

Bir arkadaşım vardı, onun orada bir öğretmen arkadaşı varmış. Açmış ona demiş ki, "Bir Hatun Ablamız var, Elazığlı. Onu getireceğiz, bize bir otel..." O da demiş ki, "Otele ne lüzum, benim evim yeterli, gelin kalın!" Ve gittik işte! Şimdi, diyorum ki; "Uzun sokağı..." Kadın diyor ki, "Beş Kardeşler'de oturuyorum". Şaşırdım kaldım! "Ya, bizim bildiğimiz Beş Kardeşler böyle değildi." Kadın aldı bizi götürdü. Hem gidiyoruz, hem camıaçıp soruyor birine, "Uzun sokağı biliyor musunuz?" Kimse bilmiyor.

Meğerse sokağın ismi de değişmiş. Gençler bilmiyor. Bir kahvenin önünde durduk, girdim içeriye. Adamlar ters ters baktı, "Bir kadın geliyor kahveye?..." Sordum oradakilere, onlar da, "E sen Uzun sokaktasın zaten!" dedi.

Dedim ki "Buralarda Ermeniler var mı?" Birisi, "Yok! Bilmiyorum!" dedi. Neyse, biz biraz daha yürüdük. Baktım, yaşlı bir kadın elinde de bastonu, kaldırımda oturmuş.

Dedim, "Teyze, burada Ermeni evleri var mı hiç?", o da omuzunu silkti. Ondan da ümidi kestik. Baktım bir kadın çamaşır asıyor. Ama o ev eskiden kalma bir ev, öbürlerin hepsi apartman olmuş. "Bizim sokak" dedi, ben şaşırdım. Bizim sokak böyle değildi. Gittim içeri, "Abla, burada Ermeni ailesi, evi var mı?" dedim. "He, o köşedeki Margiros'un evi" dedi.

"Ermenilerden Yalnız Biz Kaldık.."

Orası Cimirik mahallesiymiş. Benim teyzemin kızının, Manuş Kuyrik'lerin kaldığı yerler... Anam, nasıl değişmiş buralar!.. Neyse... Gittim kapıyı çaldım, genç bir hanım açtı. Dedim, "Kızım, sen Margıros'un neyi oluyorsun?" Kız şaşırdı, dedi ki "Ben Margıros'un kızıyım, Antrosların torunu". Dedim, "Peki, bu kimin evi?" "Dedemin evinin yeri bura. Dedemin evi düzdü, tek katlı evlerdi o zaman." Şimdi altı katlı apartman yapılmış. "İlla gelin içeri!" diyor. Dedim, "Yok, sağ ol!" Anlattım; "Burada bu kadar Ermeni oturuyordu.." "Ermenilerden yalnız biz kaldık" dedi.

L şeklinde bir sokaktı orası. Hepsi Ermeniydi. Bir tek onlar kalmış...

"Burası Türk Okulu!..."

Elazığ'da okula başladım. Okulun adı İsmet İnönü İlkokulu'ydu. Okuldan önce babam bana Ermenice alfabeyi öğretti. Sahiden okuyordum. Her sabah bana "Kalk bakalım, oku!" diyordu. Ondan sonra okula başladım. Sınıfta nasıl olmuşsa bir Ermeni harfi karışmış. Bu öğretmenin dikkatini çekti. Bana dedi ki; "Babana söyle, yarın okula gelsin." Gitti babam... Babama demiş ki, "Kızına Ermenice öğreteceksen, al götür evine! Burası Türk okulu!..." Babam geldi, bir kızdı ki... Zaten ablalarımın zoruyla yolladı okula. "Kızların ne işi var okulda, ona buna mektup mu yazacaklar?!..." diyordu. Geldi, ablama dedi ki, "Sizin yüzünüzden adam bana kızdı." "Cehennemin dibine gitsin, okula gitmesin!" dedi. Ama gittik...

Hatun Demir, Aida Güneş, Elmas Salık

Aslıhan Olgar

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Tertele/Soykırımların yeterince bilinmeyen çok değişik boyutları vardır. Aslıhan'ın yaşamı ve yaşadıklarına bakıldığında bu son derece çarpıcı bir şekilde görülür. Kız çocuğu ve kadın olmak tertelenin yıkımını birkaç kat daha şiddetli yaşamak demektir. Sağ kalanların kimliklerine uygun yaşam olanağı bulmaları, varlıklarını sürdürmeleri neredeyse imkânsız hale geliyor. Geride kalan az sayıda genç kız ve kadının "kendi milleti"yle evlendirilmesi zorunluluğu yeni dramlara neden oluyor. Bu nedenle Aslıhan çok yaşlı bir Ermeniyle evlendiriliyor.
Bu tür evliliklerin yarattığı duygusal yıkım ve çocuklar üzerindeki etkilerinin ise ayrıca araştırılması gereken bir konu olduğunu düşünüyorum.

Dışarıda Kürtçe, Kırmançki, Evde Ermenice Konuşurduk...

1931 yılında Tunceli, Galbosan köyünde doğmuşum, eski adı Mameki... Annemin adı Ezgül, babamın Agop. İki erkek, iki kız, dört kardeşiz: Musa, Avedis, Emiş, Aslıhan.

Annem Merho köyündenmiş... Oraya hiç gitmedim, kimlerden olduğunu da bilmiyorum ama Kiagil (Kahyagil) diyorlar sanırım. Dayılarım ve teyzelerim vardı. Dayılarım Vahan ve Ohannes, teyzelerim Altın. Yehso ve annem Ezgül... Babam, Peri'ye bağlı Karaçor köyündenmiş... Onlara Minasyan diyorlarmış, üç kardeşlermiş...

1937-38 öncesi köyümüzde toplam beş altı hane vardı. Ermeni olarak iki aile vardık, biz ve dayımlar. Diğerleri Alevilerdi, onlarla ilişkilerimiz çok iyiydi. Annemle babam evde Ermenice konuşurlardı, biz de arkadaşlarımızla Kürtçe, Kırmançki (Dersimlilerin önemli bir bölümü kendilerini "Kırmanc", konuştukları dili ise "Kırmancki" olarak tanımlar) evde Ermenice konuşurduk.

Biz, Alevilerin dili Kırmanckiyi öğrenmiştik ama Ermeniceyi öğrenip konuşan bir Alevi hiç olmadı. Babam davulcuydu; bayramlarda, Cumhuriyet Bayramı'nda Tunceli'ye, şehirlere gidiyordu. Eve gelince hep Türkçe konuşuyordu, biz de ondan Türkçe öğrenmiştik.

Mazgirt'te kiliseler çoktu ama hepsi yıkılmış, harabeydi. İbadetimizi evde yapardık. Hatırlamıyorum ama duaları herhalde Ermenice yapıyorduk. Hıdırellez, Surp Sarkis ve Paskalya orucunu tutuyorduk.

Alevilerle ilişkilerimizde kız alıp verme yoktu. Ama bizim aileden Leon Amcam bir Alevi kızı ile evlendi, çok iyi geçiniyorlardı.

Tertele ve Sürgün...

1938'de küçüktüm, tertele oldu. Annem ve babamla birlikte dağa kaçtık. Ormanda saklanıyorduk, aç ve susuzduk, ağlıyorduk ama ağzımızı kapatıp bizi susturuyorlardı. Askerler sesimizi duyar da gelir öldürür korkusu... Alevilerle birlikte kaçmıştık. Köyümüzde Alevilerden/Kürtlerden aynı aileden 12 kişi öldürüldü o zaman. Benim Yehso Teyzemi, kaynanasını, iki çocuğunu, bir de kocası Hanto'yu Halvori'de (Halvori kayalıkları olarak bilinen bir uçurum var. O uçurumdan insanlar süngülenerek öldürülüp Munzur suyuna atılıyor) öldürdüler. Ormanda ne kadar kaldığımızı bilmiyorum...

Sonra tellal geldi, "Askerler geri çekildi. Köye gelin, af oldu" diye seslendi. Sağ kalan herkes evine döndü. Ama o alamette hırsızlıkla ne vardıysa talan edilmişti.

Bir ay geçtikten sonra gelip hepimizi evden götürdüler. Askerleri karşıdan görünce babamla dayım kaçtılar. Bizi çala çocuk Tunceli'ye götürdüler. Orada askerlerin atlarını bağladıkları yere koydular. Sonra babamla dayım da gelip teslim oldular; babam 50 yaşlarındaydı. "Şimdi bunlar da geldi, hepimizi öldürürler" dedik. Onların da ifadesini aldıktan sonra bizi Elazığ'a götürdüler. İstasyonda toprak atsan yere değmez, Alevilerin hepsini toplamışlar oraya... Annemgil çok üzüldü, "Hepimizi buraya topladılar, öldürecekler" dedi. Ama bir şey yapmadılar. Hepimizin saçlarını traş ettirdiler, hamama götürüp banyo yaptırdılar, yeni elbiseler giydirdiler. Yıkananları bir anda sevk ettiler; Uşak, Kütahya, Afyon... Bizi Sandıklı'ya götürdüler ve her köye dört beş aile dağıttılar.

Bizleri trenden Kütahya merkezde indirdiler. At arabaları geldi, bizi Sandıklı'da boş olan köy odalarına götürdüler. Sonrasında bir göz ev verdiler, oraya gidip oturduk. Bir süre sonra verdikleri yardımı da kestiler. Çalışan yoktu evde, öyle idare ettik...

İsimlerimizi Türkçeye Çevirdiler...

Kütahya'ya götürüldükten sanırım bir yıl sonra köyümüz Kirka'dan yürüyerek Sandıklı'ya gittik, isimlerimizi Türkçeye çevirdik. Benim is-

mim Fatma, babam Agop'un ismi Ali, dayım Ohannes'in Hasan, amcam Leon'un İbrahim, ağbim Avedis'in Hüseyin oldu. Annemin ismi Türkçeye yakın olduğu için Ezgül kaldı.

Sandıklı'daki insanlar hep Türktü, bizim Ermeni olduğumuzu biliyorlardı. Hiç dışlama, hakaret gibi şeyler olmazdı. Büyüklerimiz ibadetlerini evde yaparlardı.

Ben okula hiç gitmedim, erkek kardeşlerim gitti. Benle bacım, bir seneye yakın köydeki Kuran kurslarına gittik. Sonra hoca öldü, kurs kapandı. Ne öğrendiğimi de unuttum.

Sandıklı'da Macurlar (Muhacir) çoktu. Dersimli Kırmanç/Kürtler ve Ermenilerden ise dayımgil, amcam ve biz vardık. Dayımgiller Sandıklı'nın köylerindeydi.

Dayımın çok güzel bir kızı vardı, Türkler onu kaçırdılar. "Bunu da kaçırırlar" diye, yaşlı başlı demeden, verdiler beni bir yaşlı Ermeniye... 13 ya da 15 yaşımdaydım. Verdikleri adam Sıvcux/Şihso köyünden (yeni ismi Burmageçit) Horen isminde bir Ermeniydi. Kırımda kimsesiz kalmış, sokakta yatıp kalkıyormuş... "İsmail Çavuş" lakabında bir Alevi görmüş, almış atının terkisine, Muhundu'ya (Bamasur/Bamasor/Babamansur Ocağı'nın merkezi. Yeni adı Darıkent) götürmüş, orada büyütmüş. Çobanlık yapıyormuş. Orada Ermeni bir dul kadın varmış, onunla evermişler. Ondan iki kızı olmuş. Sonra kadın ölünce iki kızla kalmış. Sürgüne onlar da gelmişti. Horen'in adı Ahmet olmuştu...

Sokakta Oynayan Bir Çocuktum...

Sokakta kızlarla oynuyordum. Anam belden sakattı. Misafir gelmiş, gelip beni çağırdılar. Koşarak içeri gittim. Bana "budur" dediler. Annem, "küçüktür" demiş. Adamın evli bir kızı ve torunu var, diğer kızı da küçük, 4-5 aylık. İstediler ve verdiler beni. Korkuyorlardı, Türkler beni de kaçırırlar diye. Götürdü oturttu beni Kütahya'nın köyü Kıralı'ya. Babamgile küstüm, beni yaşlı adama verdi diye... Adamı bırakıp bir süre amcamgilde kaldım. Sonra tekrar gittim. Yaşım küçüktü, yaşımı büyütüp nikâh yaptılar...

Sürgünde dokuz yıl kaldık. Evlendikten bir sene sonra af çıktı, döndük Dersim'e. Herkesin bir mesleği vardı. Horen hem duvar ustası, hem de tezgâh (kumaş) dokurdu. Köylerine gelip sanatına devam ettiler.

İstanbul'a Giderim...

1971 yılında eşim ölene kadar Mazgirt'in içinde yaşadık. Eşimin ölümünden sonra Mazgirt'te hâkime gittim. "Nüfusumu değiştireceğim" dedim. "Neden, ne zarar gördün ki bu dinden de dinini değiştiriyorsun?" dedi. "Hâkim bey, babaları öldü, beş tane çocuğa nasıl bakacam ben?

İstanbul'a giderim, işe girerim, orada yetimhaneye yatırırım" dedim. "Peki" dedi, yazdı çizdi, iki şahit istedi. Şahitleri getirdim, ifadelerini aldı, nüfusu değiştirdim, kızların isimlerini değiştirmedim. Oğlanların isimleri Kayacan Garbis, Kadircan Garabet, Kaderbeycan Karnik oldu.

Topladım çala çocuğumu İstanbul'a geldim. Ermeni cemaati yardımcı oldu ve üç oğlanı yetimhaneye verdim. Kızlardan biri zaten 3 yaşındaydı, yanımda kaldı. Diğeri yatılı okula girdi. Bana iş verdiler bir okulda, bir sene aşçılık yaptım. Bir sene sonra işten ayrıldım. Bir ev tuttum, çocukları topladım etrafıma. Sonra her biri işe girdi, kendilerini kurtardılar.

Çocuklarım Vaftiz Oldu...

Dersim'de, Sandıklı'da kilise yoktu. Elazığ'da da Süryani kilisesi giderdik, iki kız çocuğum orada vaftiz oldu, oğlanlar İstanbul'da...

Bir kızım Aleviyle evlendi, daha doğrusu kaçırdılar. İstediler vermedim, Ermeniyle evlenmesini isterdim. Sevmişler birbirlerini, kaçtılar.

1915 Soykırımında babamlar neredeymiş, neler yaşamışlar, bilmiyorum. Çünkü hiçbir şey anlatmazlardı. Hepsi Alevilerin yanında yaşamışlar. Kimisi duvarcı, kimisi marangoz... Öyle çalışmışlar, yaşamışlar. Galbosan köyü de bir Alevi köyüydü. Oraya nereden gelmişiz, hiç bilmiyorum.

Aslıhan Olgar ve Çocukları (1973)

Karnik Olgar

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Karnik, Olgar ailesinin diğer bireyleri gibi kimliğini yeniden kazanmada İstanbul'un önemine vurgu yapıyor. Eğer İstanbul'un dışında bir yerde yaşamış olsalardı büyük olasılıkla oradaki inanç ve etnik kimliğe tabi olmak zorunda kalacaklardı... İstanbul, geride kalan Ermeniler için inançları ve dilleriyle buluşma şehri...

İki Soykırım Yaşanmasına Rağmen...

1965 Mazgirt doğumluyum. Annemin adı Aslıhan, babamın Ahmet. Babamın asıl adı Horen. 1938 Sürgününde değiştirilince Ahmet ismini almış. Onun ölümünden sonra biz yeniden kendi kimliğimize döndük ama o ölmüş olduğu için ismi "Ahmet" olarak kaldı.

İki soykırım yaşanmasına rağmen ailem hem kimliğini hem de ırkının devamını koruyabilmek için hayatta kalma mücadelesini sürdürmüş. Tabii babam için kolay bir şey değil. 5-6 yaşlarında yetim kalıp o ıstırabı çekmek, başka bir ailede hayata devam edebilmek... Sonrasında da '37-38 Sürgününü yaşamak... Ölüm, yaşam, yok olma korkusu ile bir şekilde hayatı devam ettirmeye çalışmış. Biz onun sayesinde bugünlere kadar ulaşabilmişiz.

İstanbul'a Yolculuk, Kimliğimize Yolculuktu Bizim İçin...

Onun ölümünden sonra ise annemin büyük gayreti var. Kolay değil, bir annenin beş evladını alıp İstanbul gibi hiç bilmediği bir yere gelip orada o evlatlarını çeşitli okullara dağıtmak... Biz üç dört sene hiç bir araya gelemedik, kardeşler olarak. Babamızı tanımamıştık. Onun sevgisini bırakın, varolan annemizin sevgisini bile tadamadık. Annemle, henüz 9-10 yaşımdaydım, bir evde toplanabildiğimizde...

Annemin İstanbul'a yolculuğu aslında bizim yeniden kendi kimliğimize, kendi inancımıza bir yolculuk... Dersim'de kalsaydı bu herhalde o

kadar mümkün olamayabilirdi. Alevi olarak kendi yaşamlarını sürdüren insanlar gibi biz de kendi kültürümüzden uzak kalacaktık orada. Her ne kadar kendi içimizde Ermeni olduğumuzu bilip kendi inancımıza göre yaşamaya çalışsak da dilimizi, ibadetimizi düzgün olarak öğrenemeyecek, bir kiliseye gidemeyecektik. Zaten kilisen yok, okulun yok orada. Asimile olup öyle devam edecektik hayatımıza. Annemin sayesinde geldik İstanbul'a. Hepimiz de eğitimimizi aldık elimizden geldiğince. Lise, üniversite okuyamadık çünkü yaşam şartları gereği hepimizin çalışması gerekiyordu. Ama öz kültürümüzü, öz dilimizi öğrendik. Bu şekilde de yaşamaya devam ediyoruz.

Ermeni Kimliğine Sahip Çıkmak İstiyorsan!...

"Ben Ermeniyim ama Alevi kalmak istiyorum" diyenlere Ermeni cemaati ne der bilemem ama bana sorarsanız, kişi kendini nasıl hissediyorsa öyle olmalı. Bunu sen kâğıt üzerinde "ben Müslümanım" diye istediğin kadar söyle, gün gelip zaten en ufak bir şeyde sana "Gâvurun dölü!" derler. "Bunlar, dönmedir!" derler, bilmem nedir diye seni dışlarlar. Sen istediğin kadar kendi kendini kandır, hiçbir şey elde edemezsin. Ama sen kalkıp da, "Ben, devlet dairelerinde görev yapıyorum. Zorda kalırım, aman belli etmeyeyim, aman kendimi sakınayım..." diyorsan, o senin tercihin. O zaman Ermenilikten uzak duracaksın. Sen kendi yaşamın, kendi çıkarın için kimliğini reddediyorsan o zaman orada kalacaksın. Eğer Ermeniliğine sahip olmak istiyorsan şartlarını zorlayıp kimliğine döneceksin.

Hiçbir Sorunumuz Olmadı Alevilerle...

Sürgünde, Türkleştirmek için ailemizin isimleri değiştirilmiş. Gittikleri köylerde Kuran kursu vesaire türü şeyler var. İslamlaştırma, Türkleştirme politikası bu...

Orada da zamanında Ermeniler vardı, onlar bir şekilde yok edildi. Ermeniler büyük oranda Dersim'de kaldılar. Ermeniyi sahiplenmiştir Dersim, bir pota içinde erimiştir. 1937-38'de "Dersim'de isyan çıktı" bahanesiyle hem Ermenileri hem oradaki Alevi-Zazaları yok etme veya bir şekilde asimile etme yoluydu...

Sürgünün amacı da buydu. Gittiler Ege illerine, Orta Anadolu'ya, parça parça dağıtıldı. Kalanlar orada kaldı, bir şekilde asimile oldular. Dönenler de döndüler ama belki kimliklerini çeviremediler. Çünkü her ne kadar Alevilerin içinde yaşıyor olsak da biz birbirimize çok yakın halkız. Hiçbir sorunumuz olmadı Alevilerle. Ama devlete karşı sen, kimliğinin dışında davranmak zorundasın, orda sen Ermeni kimliğinle yaşayamazsın.

"Mazgirt'te Karnik Olur mu?" Diyor...

Ben asker yoklamasına gittim. Bizi içeriye aldılar, kimlik kontrolü yapıyorlar Mazgirt'te, karakolda... Diyor ki, "Senin ne işin var burada?" "Yav, ben burada doğdum, Mazgirtliyim" diyorum. "E, ismin Karnik!" diyor. Hayret ediyor adam. Sanki uzaydan gelmişsin de ilk defa oraya birisi gidiyor. Bu kadar yabancılaşmış toplum artık birbirine. Ha, şimdi daha kolay! Şimdi daha özgür bir şekilde ifade ediyor insanlar kendini. Ama ifade ederken de onu işleme sokmuyor, "Tamam, benim dedem, nenem Ermeniydi" diyor ama Ermenilikle alakası yok. Mesela bir Ermeni Soykırım gününde veya başka bir şeyde gelmiyor, seninle birlikte mücadele vermiyor, o acıyı yaşamıyor. Ama bakıyorsunuz internet sayfalarında resimler koyuyor, "Sizin yanınızdayız" falan... Hepsi bu! Ötesi yok.

Kiliselerimiz, Manastırlarımız ve Okullarımız Vardı Dersim'de...

İstiyoruz ki; yani o insanlar eğer kendilerini Ermeni olarak hissediyorsa, gelsinler bizimle elbirliği yapsınlar, bize sarılsınlar. Türk olanlar var –burada hiçbir ırkı dışlamıyorum– bize çok yakın, bize destek veren, her türlü şeyimizde en önde giden insanlar var. Yani insani olarak bir kere toplumumuza sahip çıkıyorlar. Öyle insanlar da var. Bir de Ermeni olup da kendi asimile olmuş bir şekilde korkanlar... Öyleleri bizim için gerekli değil!

Dersim Ermenileri bugüne kadar toplumda pek tanınmıyordu. Yani kendi toplumumuzda bile, "Tunceli'de Ermeni var mı ki?" diye soruyorlardı. Halbuki Tunceli'de bizim onlarca kilisemiz, manastırımız, okullarımız vardı. Ama unutulmuştu bu toplum içerisinde, ta ki bu son yıllara kadar. Arkadaşlar sağ olsun, bu Dersim Ermenileri ile ilgili, siz mesela kitaplarınızda belirttiniz, arkadaşlar dernek kurdular. Bu şekilde tanınmaya başladı. Yoksa kimsenin haberi yoktu ki, "Dersim'de Ermeni mi olur ya!" diyorlardı bize. Yeni yeni öğreniliyor.

Aslıhan ve Horen Olgar'ın Mezarı

Dersim Vatanımız; Babamın Mezarı Mazgirt'te...

Dersim benim baba toprağım; vatanımız. Ve orası apayrı bir yer. Benim orada iş imkânım, yaşama imkânım olsa İstanbul'da durmam giderim. '70'lerden bu yana orada hiçbir şeyimiz kalmadı. Çünkü o gibi yerlerde mülkiyet fazla para etmiyor, hele bir de çaresiz ve bir an önce gitmeye çabalıyorsanız... Beş çocukla buraya gelip bir hayat kurmak kolay değil.

Babamın mezarı Mazgirt'in içinde, bizim Gölbağı dediğimiz kilisenin yanında hemen. Yaptırdık mezarını, ölen kardeşlerimizle yan yana. Ama mezar taşında yine "Ahmet Olgar" diye yazar, "Haçikoğlu Ahmet Olgar." Sonuçta babasının ismi değişmiyor. Ama babamınki değişti ve biz onu döndüremedik, ölmüş olduğu için. Öyle kaldı rahmetli...

Nazlı Kürkçü

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Nazlı, Aslı Olgar'ın kızı. Aileden ayrılmış ve yaşananlarla arasına mesafe oluşturmuş. Sorulmadıkça anlatmıyor, sorulsa da kısa yanıtlar veriyor ve derine inmek istemiyor. Bu davranışıyla kendisini ve ailesini travmaya karşı korumaya çalışıyor belki.

Biz Hiç Ayrım Bilmedik, Biz de Onlar da Her Şeyi Paylaşırdık...

58 yaşındayım, Mazgirt'te doğdum. Annemin adı Aslıhan, babamın Ahmet...

Kilise falan yoktu Dersim'de... Babam, sabah akşam dua yapardı, kendi dilinde. Biz de yanına dizilirdik kardeşlerimle. Bilmezdik, onun yaptığı hareketleri tekrarlardık. "Jam yapıyorum," (ibadet) derdi. Ben, babam öldüğünde 12 yaşındaydım, okulu yeni bitirmiştim. Hep birlikte İstanbul'a geldik. Ev tuttuk, annemle birlikte burada çalıştık, kardeşlerimi okullara verdik.

Babam öldüğü zaman, ilk karısından olan ve Elazığ'da oturan ablamdan, cenazeyi kaldırmak için papaz getirmesini istedik. Yıkık kilisenin arkasında mezarlık var, orayı hazırladılar. Ama papaz, o zamanki şartlarda yetişemedi ve cami hocası babamın cenazesini kaldırdı.

Biz hiç ayrım bilmedik. Biz de onlar da her şeyi paylaşırdık. Annem emzirirdi çocuklarını, yemek yapardı düğünlerde. Hep iç içe yaşadık. İnsan insandır benim için... Ama babamızın, annemizin anlattıklarına göre kendi dinimizi de yürütmek isterim tabii ki. O Sünni, bu Alevi diye bilmezdik küçükken, şimdi şimdi biliyoruz. Mazgirt'te bizim gibi beş altı tane Ermeni aile vardı. Hatta babamgil sürgünden geldiğinde, köyün muhtarı da Ermeniymiş; İzzet Amca. Hangi köy olduğunu bilmiyorum. Sonra teker teker herkes çekildi İstanbul'a...

Babam 1915 Soykırımında Çocuk Olarak Sağ Kalıyor...

Babama "Hıdo Ermeni" derlerdi. Bir ismi de Hıdır'dı babamın. Götürüldükleri yerde değiştirmişler ismini, nüfus kâğıdında Ahmet'ti; Horen'den Ahmet olmuş... Babam çok iyilik seven biriydi. Babam 1915 Soykırımında çocuk olarak sağ kalıyor. Onu alıp bakan, besleyen ve büyüten ailenin insanları, köye geldiklerinde alır eve getirirdi. O ailenin soyadı neydi bilmiyorum, onların çocukları, torunlarıyla kardeşim görüşüyor hâlâ...

Annemle birlikte, ben evlenene kadar çalıştık. Evlendim, çocuklarım oldu. Onları büyüt, sonra gene çalışmaya başla, çocukları evlendir... Babamı kurtaran o ailede babamıza dair ne kaldı, öğrenme şansım hiç olmadı.

Kardeşimle memlekete gittik, gezdik. Her şey, evlerimiz, hepsi aynı duruyor. Almanya'dan gelenler yeni binalar yapmış. Kaç sene sonra gittim, hep aynı. Değişen bir şey yok; gençler gitmiş, yaşlılar da hiçbir şey yapmıyor, öyle oturuyorlar...

Dersim, benim için çok anlam ifade ediyor. Annemin babamın yaşadığı topraklar... Acısıyla tatlısıyla, her şeyiyle oraya aitiz...

Lusin Olgar

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Lusin, Aslıhan Olgar'ın torunu. Her iki Tertelenin bilincinde. Yayasından ve babasından devraldığı travmayı çocuklarına aktarmak istemiyor. Onun en önemsediği konulardan biri yayasının küçük yaşta, yaşlı bir Ermeniyle evlendirilmesi...

Dersim Ermenisiyim...

1991 yılında İstanbul'da doğdum. Annemin adı Yıldız, babam Garbis.

Babam Tunceli, annem Hataylı... Kendimi baba memleketim olan Tuncelili olarak tanımlıyorum.

Horen Dedemin yaşadıklarının bir kısmını biliyorum. 1915 senesinde sıkıntılar yaşadığını, ailesiz kaldığını, yetim düştüğünü biliyorum. Bunları babamdan, yayamdan, halalarımdan öğreniyorum. Dedem, 1915 Soykırımını yaşamış; sonra da 1938 Dersim Soykırımını... Ancak ona dair pek fazla bir bilgim yok, daha çok 1915 senesini biliyoruz. Çünkü o arayı pek anlatmadılar diyelim. 1915 yeterince büyük bir acı zaten...

Babaannemin bir Alevi ya da bir Müslümana gitmeyip Hıristiyanla evlenmesi için çocuk yaşta evlendirildiğini biliyorum. Onun ailesinin, babasının hikâyesini bilmiyorum.

Sonuçta ben de bir Dersim Ermenisiyim, gurur duyuyorum haliyle... Desteklemeye çalışıyorum. Yeni yeni bu konulara adapte olmaya başlıyoruz. Dersim'e hiç gidemedim, pek imkân da olmadı diyelim. İlk fırsatta zaten değerlendireceğim.

Sıkıntı Yaşamasını İstemem Çocuğumun...

Ben evlenmek istediğimde bir Hıristiyan Ermeniyle kendi kanımı birleştirmek istiyorum. Başka da pek mümkün değil zaten. Çünkü benden sonra gelecek olan neslin de Ermeni olmasını isterim. Aynı dili konuşmak isterim, sıkıntı çekmesini istemem çocuğumun. Biz küçük yaştan beri bu şekilde yetiştirildik. Başka bir şey akla gelmiyor zaten.

Bunları anlatırken, Türklere karşı kesinlikle bir öfkem yok. İstanbul'da yaşıyoruz, yüzde sekseni zaten Türk-Müslüman... Çalıştığım yer de öyle. Arkadaşlarım var bir dolu ama hiçbir sıkıntım yok. Ben onlara din-mezhep olarak bakmıyorum, insan olarak bakıyorum. Beni dışlayacak türden çevrelere hiç girmedim, gerekli olmadıkça uzak durmaya çalışıyorum zaten. Mesafemi sağlam koruyorum diyelim.

Hrant Dink bizim için çok önemli bir insandı. Eski patronlarımdan biri de denebilir. Beyaz Adam'da çalıştım bir süre. Bizim için çok değişik anlamlara sahip.

Bir gün Dersim'de yaşamak ister miyim? Hayır. Ama baba yurdumu gidip görmek istiyorum...

Garbis Olgar

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Aslıhan'ın çocukları da Aslıhan kadar kendi değerlerinden beslenmiş, hatta daha bilinçli yaşıyorlar. İstanbul'da gerek etnik gerekse inanç kimliğini yaşıyor olmanın özgüvenine sahip olduklarını söylemek yanlış olmaz. Hem dillerini öğrenebilecekleri kurumlar (okullar) hem konuşabilecekleri (az da olsa) toplum hem de inançlarını sürdürebilecekleri inanç merkezlerinin (kilise) olması onlar için bir şans/avantajdı.
Peki, bu şansa sahip olamayanlar?...

Asıl Soyadımız Boyaciyan...

1961 Mazgirt doğumluyum. Annemin adı Aslıhan, babamın Ermeni adı Horen, Türk adı Ahmet...

'38'li yıllarda ailemiz mecburi göçe tabi tutulmuş. Bu göç sürecinde Müslüman kimliğiyle yaşamaya başlamışlar. 1948 yılında geri dönüş yapılmış Tunceli'ye... Mazgirt'e yerleşmişler. Babamı 1970 yılının sonlarında kaybettik. 1971'den sonra hem Ermeni örf ve âdetlerine göre yaşayalım hem de kendi okullarımızda okuyup bir meslek sahibi olalım diye, dönüşüm yapabilmek için mahkemeye başvurduk. O zamanlar dönüşüm sadece böyle yapılabiliyordu, şimdi daha kolaylaştı. Şu anda Patrikhane vasıtasıyla iki şahitle hemen dönüş yapabiliyorsunuz, o zamanlar çok zordu.

Annem Mazgirt'te mahkemeye başvurmuş, mahkeme emsaline bakıp daha önce böyle şeyler olduğunu görüp kabul etmiş. Hem din hem de isim değişikliği yapılmış... Ancak soyadımızı dönüştürememişiz; soyadı yasağı varmış o zaman, değiştiremiyormuşsunuz soyadınızı... Asıl soyadımız Boyaciyan.

Ben doğduğumda doğal olarak Türk ismi verilmiş. Ailemizde Garbis, Karnik veya Garabet gibi isimler yoktu. Sadece Türk isimleri kullanıyorduk o zaman. Biz erkek kardeşlerin Türkçe isimleri (Kayacan Garbis, Kadircan

Garabet, Kaderbeycan Karnik) Ermeni isimler oldu. Mahkemeye isimleri annem ve ablam önerdi.

Vaftizim 1961 yılında Elazığ'da, o zamanki Süryanî kilisesinde olmuş. Benimle beraber –rivayete göre annem ile– kız kardeşim ve ablalarım da vaftiz olmuşlar.

Geleneklerimizi Hiç Unutmadık...

Babam camiye gitmezdi. Evin içerisinde Ermeni örf ve âdetlerine göre ibadet yapardı. Babam bize "jam yapıyorum," (ibadet saatinde dua etmek) derdi, yani kendi ayinini kendi yapıyordu. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki kere jam yapardı. Çocuktuk, ne olduğunu bilmezdik o kadar ama sorardık. Annemi ise hiç görmedik jam yaparken.

Biz Ermeni örf ve âdetlerine göre yaşadık. Bir sıkıntımız yoktu. Alevilerle kardeş gibiydik, bizim bayramlarımıza gelirlerdi. Sadece nüfuslarımızda Müslüman yazıyordu o kadar, başka hiçbir ayrıcalık yoktu. Biz birkaç Ermeni aileydik, bayramlarımızı kendi içimizde yapardık.

Bize haber gelirdi Elazığ'daki ablamdan... Mesela "Nisan'ın otuzunda paskalya" derdi, biz bilirdik ne yapacağımızı... Ona göre yumurtalar, çörekler yapılırdı. Bir de Surp Sarkis kutsal günü vardır, ocak ayı gibi olur veya aralık sonu. Paskalya da nisan-mayıs aylarında olur, pikniğe giderdik, bahar bayramı gibi... "Kale arkası" denilen bir yerde kilisemiz vardı: Vank... Surp Sarkis ayininde oraya giderdik. Belki de o kilisenin ismi Surp Sarkis Kilisesi'ydi, emin değilim. Şimdi o kiliseden sadece kalıntılar var, yerle bir olmuş...

Babam Hem '15'i, Hem '38'i Yaşamış...

Biz çok küçükken babamızı kaybettik. Ona dair bilgiler annemizin, ablamızın anlattıkları ve sağdan soldan duyduklarımız. Çok sağlıklı bir bilgi yok ama şunu biliyoruz: Babamız çok küçükken, sokakta oynarken ailesi toplanıyor, göç ettiriliyor, katlediliyor. Babam Mazgirt'te Sıvcuh/Şiğso (Burmageçit) köyünde kalıyor. O arada, o bölgeden Alevi birisi alıyor, Mohundi'ye götürüyor. Orada çobanlık, koyun gütme gibi işler veriyorlar. Büyüyüp belli bir yaşa geldikten sonra Ermeni dul bir kadınla evlendiriyorlar. Babam 18 yaşında, kadın 40 yaşında. Ondan iki tane kızı oluyor, sonra kadın vefat ediyor. O sıralarda '38 Sürgünü başlıyor. Sürgünde de annemle evleniyor ve bu sefer de tam tersi bir durum yaşanıyor. Babam 40, annem 13 yaşlarında; böyle bir evlilik oluyor. Bildiğimiz bu kadar.

Çok zor şartlarda bir yaşam geçirmişler, kolay anlatılacak bir duygu değil. Babam 65 yaşlarında ölmüş ama bize 100 yaşındaki bir adammış gibi geliyordu, çok yaşlı gözüküyordu. Aile baskısı, anne babasının,

kardeşlerinin yokluğu... Tahmin bile edemiyorum yaşadıklarını, hele kendi üzerimizde düşünmem imkânsız, bilhassa '15 olaylarında... '38'de büyükmüş, 40'lı yaşlarındaymış.

Bize çok bir şey anlatmazdı babam, çok içine kapanık bir insandı. Mesela götürüldüğü yerden birkaç kere kaçmış, babasını bulacakmış gibi gitmiş, sonra tutup geri getirmişler. Bu duyguların ezikliğiyle, bunlarla beraber yaşamak çok zor bir olay...

Hepsi bu kadar, fazla bir bilgi yok bizde...

Soykırımın Köksüz Bıraktığı Ailem...

1915'e dair öyküler hep aynıdır, dikkat ederseniz... Hepsi çocuk kalmış, bir aile tarafından alınmış, büyütülmüş; birbirinin aynı hikâyeler, daha çok kadınlar... Erkekler ya çocuk kalmış (babam gibi) ya da öldürülmüş. Tunceli bölgesinde hep neneler Ermeni... Erkeklere soykırım uygulanmış...

Hem anne hem baba tarafından köksüzlük var. Babam, Sıvcuh/Şiğso'da çok zengin bir aileye mensupmuş, biz sonradan öğrendik. O köyden insanlar gelip söylediler. Dedemin çok büyük bir ormanlığı varmış, "Boyacıgil" derlermiş bize. Anne tarafım da soykırıma uğramış, sağ kalan teyzeleri, halaları, hepsi Suriye tarafına gitmiş; tabii kim ölmüş, kim kalmış bilmiyoruz. Öğrenecek bir kaynağımız yok... Çok araştırdık, ben Ermenistan'a gittim ama hiçbir ipucuna ulaşamadım. Bir de Suriye'de, göçe tabi tutulan Der-Zor [Tehcir kafilelerinin son durağı, Kuzey Suriye'de bir çöl alan] tarafına gitmek gerekiyor aslında. Dünya Kiliseler Birliği aracılığıyla talepte bulunduk, Patrikhane vasıtasıyla araştırma yaptık ama hiçbir yerden bir sonuç çıkmadı. Amerika'daki akrabalarımızdan da bu konuda bir netice yok şu âna kadar.

İstanbul, Yetimhaneler, Ermenice...

İstanbul'a gelince yetimhanelere verildik. Ben, Nersesyan Ermeni Okulu'na gittim –o zaman Halıcıoğlu'ndaydı–. İlk anda ilişki kurmak zor oldu, dil bilmiyordum. 5. sınıfa geçmiştim, derslerimiz Ermenice olduğu için adapte olamadım bir türlü ve sınıfta kaldım. Ablam Mazgirt'te oturuyordu, onun yanına gittim. 5. sınıfı orada bitirdikten sonra çalışmaya başladım. Kardeşlerim küçüktü, onların hepsi beşer yıl kaldılar yetimhanede, Ermeniceyi de iyi öğrendiler. Ben okulda öğrenemedim ama Ermenistan'da 15 sene hem iş hem oturma şansım oldu. Ermeniceyi pratikte öğrendim, çok iyi de konuşurum ama okuma yazmayı bilmem.

Eşim, Hataylı Ermeni bir aileden, aslen Adıyamanlı ama Hatay'da ikâmet ediyorlar. Çocuklarımın, Dersimli kimliğime ve geçmişimize dair bilgileri var çünkü onlar bizimle varlar, bunu öğrenmeleri gerek.

Nasıl ki biz atalarımızdan aldık, onlar da çocuklarına iletecekler. Yapmak zorundayız bunu, yoksa yok olmaktan kurtulamayız...

Çok Zorluklar Çektik Ama Dinimize, Yolumuza Döndük...

Dersim'e gitme fırsatımız olmadı. Dersim'de çok sayıda Ermeni, Alevi inancına göre yaşıyor. Ben şahsen bunu kabul etmiyorum, bir insan neyse odur. Fakat nasıl işlerine geliyorsa öyle davranıyorlar gibi görüyorum. Ailemin bunu kırdığını düşünüyorum. Çok zorluklar çektik ama bazı nimetlerden faydalanma şansımız varken her şeyi geri teperek hem dinimize hem yolumuza döndük.

Bu insanlar, "Biz Ermeni kimliğimizi inkâr etmiyoruz ama inanç olarak da Aleviliği hissedip benimsiyoruz" diyorlar. Herkesin inancına saygım var, yadırgamıyorum ama yanlış görüyorum.

Ermenilik ırktır. Mühim olan burada Hıristiyan olmaktır. Çünkü Hıristiyanlık bir dindir. Yani ben Hıristiyan olarak konuşuyorum.

Bir Ermeni Geleneği...

Benim iki çocuğum var: Horen ve Melosin. Horen babamın ismidir ve bu bir Ermeni geleneğidir. Torunlardan birisine mutlaka baba (dede) ismi konur, eski Hint kültürü diyorum ben. Burada pek fazla yaşamıyor, Ermenistan'da her baba, her dede mutlaka bir torununa kendi ismini koyar ki; onun ismi unutulmasın diye. Kardeşim de dedemizin ismini koymuştur; Haçik...

Aslıhan Olgar ve Çocukları, 2014

Sultan Yıldırım

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Aslıhan Olgar'ın diğer kızı Sultan. Anne ve babasının yaşadıklarının bilinciyle yaşayan biri... En büyük travması, babasının yaşadıkları ve kimsesizlik...

1967 yılında Mazgirt'te doğdum. Annemin adı Aslıhan, babamın Ahmet... Mazgirtli Ermeni bir aileyiz.

Ailede beni en çok babamın hayatı, kimsesiz kalması etkilemiştir. Bizim hiçbir akrabamızın olmaması da beni çok etkiliyor. Mesela bir amcam, bir halam, bir teyzem hiçbir şeyimiz yok; sıfır... Bir annem vardı başımızda, bir de dayım. Dayım da vefat etti. Şimdi sadece annem var. Ne dede ne yaya hiçbir şey görmedik...

Babam 5 yaşında yetim kalmış. Onu almışlar, büyütmüşler. 15 senenin dulu bir kadına vermişler. Ondan iki çocuğu olmuş. Sonra kadın ölünce de gelip 13 yaşındaki annemi almış. Yani kendi kızı yaşında olan biriyle evlenmiş; kendi milletimiz olsun, yabancı olmasın diye... Ben 3-4 yaşındayken de vefat etmiş, hiç hatırlamıyorum. Bir tane fotoğrafı var.

Ben baba şefkati, baba sevgisi nedir hiç bilmiyorum; hiçbirimiz tatmadık. Ama sağ olsun annem bize bu duyguyu tattırdı. Hem anne hem baba sevgisini verdi bize.

İstanbul'a geldiğimizde ben küçük olduğum için haliyle Ermeni kimliğimiz ile ilgili hiçbir bilgim yoktu. 6 yaşımda kendi okulumuzda anasınıfına başlamıştım, Kumkapı'da Bezciyan Ermeni Okulu... 1. sınıfa geçince tekrar kayıt olunuyordu. O zaman nüfusta babamın ismi Ahmet olarak kaldığı için, yani o zamanki yasaya göre ölmüşün ismi değişmediği için beni okuldan çıkardılar. Babamın ismi Ermeni olmadığı için çıkardılar. Ağabeylerim, benden bir iki sene önce başladıkları için onlar kaldılar okulda. Ben Türk okulunda okumak zorunda kaldım ve bir iki kelime dışında kendi anadilimi bilmiyorum.

Sonra Bitlisli Ermeni biriyle evlendim. Ama şu an ayrıyım onunla. Çocuklarımla, annemle beraber yaşıyorum burada. İki çocuğum var, Arda

ve Arat. Biri üniversiteye gidiyor, diğeri lisede. Onlar Ermeni kimliğinin başından beri farkındalar. Ermeni okulunda okudular, vaftiz oldular. Ben vaftiz olduğumda 6 yaşımdaydım. İki ağabeyimle bana, annemle ablamın patronu vaftiz babalığı yaptı.

Dersim'in ismini duyduğumda, derler ya, "Yüreğim yanar..." Çok ayrı bir duygu, gurur duyuyorum. Dersimli olmaktan... Memleketim, vatanım orası. Yaklaşık 35 senedir gidemiyorum. Babamın mezarını, yaşadığı yeri görmek isterim.

Annem çok güçlü bir kadın... İki soykırımı yaşamış bir ailenin kızı ve bir eş, bir anne olarak gerçekten çok güçlü. Onu bize de aktarmış.

Arat Yıldırım

Söyleşi
Tarih: 18 Mayıs 2014
Yer: İstanbul

Arat, genç kuşak Ermenilerden... Aslıhan Olgar'ın torunu. Anneannesinin yaşadıklarını doğrudan dinleyerek öğrenmiş. İki duruma "kötü şeyler" diyor Arat. Biri anneannesinin yaşadıklarını anlatırken, diğeri ise Türklerin kendinden olmayan insanları sevmediğini vurgularken "cidden kötü şeyler" demesi dikkat çekiciydi... Pek çok Dersimli Ermeni gibi o da her iki tertelenin yükünü taşıyor omuzlarında...

Türklere Gelin Gitmesin Diye 13 Yaşında Bir Ermeniyle Evlendirilmiş...

1999 yılında doğdum. İki kardeşiz. Annem Sultan Yıldırım, babamın adı Tar... Annem Dersimli, babam Bitlisli.

Ben anneannemle uzun yıllar yaşadım, o anlatırdı. Evleri, köyleri yakılmış, ormanlarda zor şartlar altında yaşamak zorunda kalmışlar. Su bulamadıkları için çocuklara idrarını içirmek zorunda kalmışlar. Sesleri çıkmasın diye de kafalarını ağaç kovuklarına sokuyorlarmış... Bunlar cidden kötü şeyler!...

Sonra af çıkmış galiba, oradan Kütahya'ya sürgün edilmişler, orayı tam bilmiyorum. 7 yaşında sürgüne gitmiş...

Türklere gelin gitmesin, Ermeni halkı süreklilik göstersin diye anneannemi "bir Ermeniyle evlendirelim," demişler. Daha 13 yaşındaymış, dedem ise 45 yaşlarında... Evlenmişler... Dedem öldükten sonra da çocuklarını kanatlarının altına alıp İstanbul'a gitmek zorunda kalmış... Aç kalmasınlar, hayatlarını burada sürdürebilsinler diye...

1915'te de İstanbul'daki 250 aydını sürgün etmişler, Ankara'ya trenle... Bu süreçte de 1,5 milyon Ermeniye soykırım uygulanmış!... Çoğu ölmüş yollarda, kurtulanlar da psikolojik baskı altında kaldıkları için konuşamamışlar. Gomidas Vartabed mesela, soykırımdan döndüğünde kaç yıl konuşamamış bile!... Sonra ölmesine iki üç yıl kala konuşmaya başlamış...

Bunları okuldan (Ermeni okulu), çeşitli kaynaklardan, ailelerden falan öğreniyorum, araştırıyorum...

Dersim Soykırımını fazla bilmiyorum. Sadece Ermenileri değil çoğu halkı kırmışlar... Bu bir Türkleştirme politikası, herkesin Türk olmasını istiyorlar... Kendinden olmayan insanları sevmiyorlar... Bu da cidden kötü bir şey!... Bu yıllarda bile çok yaşıyoruz ırkçılığı... Irk diye bir şey yok aslında. İnsanların uydurduğu bir şey! Biz kardeşçe yaşamak istiyoruz ama onlar bize daha önceleri, 1896 yıllarında da soykırım uygulamışlar! Ermeniler bu yüzden Ermenilerle evlenmek istiyor... Soy kırılmasaydı Ermenilerin sayısı daha artmış olacaktı. Bu yüzden de bu kadar önem vermeyeceklerdi Ermenilerle evlenmeye diye düşünüyorum.

Dersim annemin memleketi; hiç gitmedim. Özel bir memleket olduğunu düşünüyorum ve ileride gitmeyi planlıyorum...

Sarkis Seropyan

Söyleşi
Tarih: Ocak 2015
Yer: İstanbul

Agos gazetesinde görüştük, Sarkis Ahparik ile... Bilge bir insanla sohbetten beslenir insan; beslendim... Bu çalışmanın kitaba dönüşmesini göremeden Mart 2015'te yaşamını yitirdi. Güzel anıları bizimle yaşayacak...

Sarkis Seropyan'la olduğu gibi, Dersimli Ermeniler hakkında değişik kesimlerle söyleşi çerçevesinde, İstanbul Ermeni Cemaati ve Patrikhane yetkilileriyle söyleşi yapmayı düşünmüştüm. Ancak politik ve hukuki nedenlerle Türkiye'den ayrılmak zorunda kalınca bu görüşmeleri yapamadım.

Sarkis Seropyan'ın Dersim ve Dersimli Ermenilere dair tanıklığını, gözlem ve yorumlarını önemli bulduğum için paylaşmak istedim.

Anadolu'da Bir Yerde Yaşamayı İsterdim...

1935'te ne yazık ki, İstanbul'da doğmuşum. Burada yaşadım ama atalarımın Anadolulu olması vesilesiyle, imkânım olsaydı Anadolu'da bir yerde yaşamayı tercih ederdim. Mesela Van'da yaşamak isterdim. Van benim sevdalı olduğum bir yerdir... Ama olursa Muş da olabilir, en son Diyarbakır da olabilir. Lüks apartmanların olduğu mahallelerde değil, Mardinkapı, Dağkapı arası Hançepek'te [Diyarbakır'da Ermenilerin ve Müslümanlaş(tırıl)mış Ermenilerin yaşadığı bir semt] Muş'un yeni yapılan mahalleleri ve benim 1970'lerde bildiğim Muş'la bugünkü Muş arasında koca bir dağ kadar fark var. Yeni bir şehir yapmışlar. Kaleye doğru gittiğimde, "işte burası tanıdığım Muş" diyorum... Diyarbakır da genişliyor tabii, nüfus çoğalıyor ama o genişleyen yer bence Diyarbakır değil!

Dersim'e Ait Masalları Biriktiriyorum...

Dersim'e ait Kürt masallarının, Ermenice yazılmış olanlarına rastladığımda alıp bir kenara koyuyorum. Sonra onları Ermeniceden Türkçeye çevirip bir yerlerde yayınlamak istiyorum. Bu da öncelikle Kürt masalları olduğu, Süphan Dağı'yla ya da yine o taraflardan bir çobanın hikâyesi yahut kırsal bölge masalları olduğu içindir. Yani bu sizin masalınız!... Üstelik bazılarını hiç duymadığınız için bilmiyorsunuz. Ben bunları Ermenice kaynaklardan buldum fakat bunları Ermenice yazan yazarlar; "bu bir Kürt masalıdır" ifadesini de ekleme nezaketinde bulunmuşlar. Bunlar Ermeni masallarıdır deyip isimlerini de Agop'a, Kirkor'a çevirseydi kimse farkına varmayacaktı bu durumun. Ama bu araştırmacılar dürüstçe bunların Kürt masalları olduğunun altını çizmişler.

Bunlar hep sevda, çoban masalları... Ağanın kızına sevdalanıp, koyunlarını otlatırken kızın hayallerini kuran, kız kaçıran çobanların hikâyeleri... Bunları çevirip Kürt dergilerinde yayınlattığımda umduğum sesi, beklediğim ilgiyi bulamadım maalesef. Kitaplaştırmak için de çok azdı. Fakat en son, Amerika'daki seyahatimden dönmeden hemen önce, bir arkadaşım bana, "bu ilgini çekecek" diyerek kendi kütüphanesinden, yüz sayfaya yakın, eski bir kitap verdi. Okudum ve gerçekten ilgimi çekti. Çünkü kitabın ismi Ermenice: "Kral Lusik ve Sedef Çoban." Sedef bir çoban kız. Lusik ise bir erkek, bu isim kadınlarda da olur. Bu, Dersim dağlarında geçen, çobanların hayatlarıyla ilgili bir hikâye. Yazan kişi, kısa önsözünde diyor ki; bana bu hikâyeyi, Minas Papa (Baba Minas) bir nefeste anlattığı için bunu kafasında kurguladığını hiç sanmıyorum. Hikâyeyi defalarca duyduğunu ve dolayısıyla çok iyi bildiğini düşünüyorum. Anlatım 19. yüzyılda oluyor, bunu kitabın basılış tarihinden anlayabiliyoruz. Kitap, Ermenistan Eçmiyadzin'de (Erivan'a 20-30 km mesafede, Ermeni Gregoryanların dinî merkezi, bütün dünya Ermenilerinin dinî lideri Gatoğigos'un oturduğu kutsal sayılan yer) Gatoğigosluk matbaasında basılmış... Yazarı Sarkis Hayguni adında, Ermenistan'da tanınmış bir araştırmacıdır.

Bu masal ne Ermeni ne Kürt ne de Alevi hikâyesi. Bu masal doğrudan doğruya insanlar üzerine kurgulanmış, krallardan bahseden bir masal. Üç dört kral ismi geçiyor masalda. Bundan şunu anlıyoruz: Ermeni tarihinde kralların çok olduğunu biliyoruz fakat devlet ya da imparatorluk kurup yönetmiş, güçlü, yayılmacı, dünyanın tanıdığı kral sayısı bir ikiyi geçmez. Onların dışındakilerin hepsi mahalli krallardır. Dersim'e döndüğümüzde, bunlara eski zamanların derebeyleri diyebiliriz. Her beyliğin başındaki adam, kendi beyliğinin kralıdır. (...) Kral Lusik dediğin bir köyün ağasıdır yahut ağa çocuğudur ama kral oluyor. Bir masalda üç dört tane kral varsa bu kavramın anlamını, bu örneklerden bilmemiz lazım.

Dersimliler Başına Buyruk Olmayı Seviyorlar; Ben de Onları Severim...

Ermeni tarihinde Dersim'i hep Harput'a bağlı olarak görüyoruz. Harput, yukarı Fırat bölgesidir, Eğin'den tutun Keban'a kadar olan bölge. Biraz başına buyruk, dediğim dedik bir yerdir. Çoğu zaman Büyük Ermenistan –coğrafi büyüklük anlâmında– denilen Medz Hayk Erzurum'la Van'ı içine alan geniş bir bölgenin krallığıdır. Bu bölgede Handsit diye geçen, arada değişik isimler de almış olan Harput, Dersim'in çevresidir. Bu bölge hiçbir zaman Büyük Ermenistan'a bağlanmamış yani buranın kralları buraya hükmedememişler. Ben onlara dağlı, asi insanlar diyorum. Bugünkü Karabağ, Zeytun, Sason gibi... Dağlılar, biraz başına buyruk insanlardır. Dersim de coğrafya olarak dağlık, kale gibi bir bölgedir. Bu dağları zaptetmek problemdir. Bir kere zaptediyorsun, geri çekilince adam gene başına buyruk yaşamaya başlıyor; vergi vermiyor, seni dinlemiyor falan. Geçmişten günümüze bu böyledir. Dersimliler başına buyruk olmayı seviyorlar ama ben onları severim. Onları anlıyorum.

Dersim, Elazığ'a (Harput) bağlı, başına buyruk bu yerle, orada yaşayan insanların yaşantısından kesitler veriyor bu masallar bize. Bu yaşantı içinde yabancı kimse yok sanki.

Dersim Ermenileri Hıristiyanlığı En Geç Kabul Edenlerdir...

Bugün biz kendimize Hay diyoruz halen, memleketimize de Hayistan. Onlar da Hayasa diyorlardı. Biz kendimize çoğul olarak Hayk diyoruz, onlar da Hayas diyorlarmış. Luviler ve Hititliler de bize Hay diyorlardı. Burada yaşayanlar, bu Haylardır. Ben buradan yola çıkıyorum ama hepiniz Ermenisiniz de demek istemiyorum. Benim hepinizi Ermeni yapmaya, mezhebinizi değiştirmeye niyetim yok. Ben nereden geldiğimi anlatabiliyorum ama siz nereden geldiniz kardeşim?

Ermenilerin buraya bir başka yerden geldiklerini gösteren ne Yunan ne de İran tarihçilerinden hiçbir tarihsel bilgi yok. Ermeniler hep buradaymış gibi. Bazı faşist görüşlü Ermeniler, Arilerin kökenlerinin Ermeni olduğunu, Hindistan'a da Avrupa'ya da bizden yayıldığını falan iddia ediyorlar. O kitapların bazılarını okumaya çalıştım, o insanlarla tanıştım da. Hatta biriyle altından ne çıkacak diyerek röportaj bile yaptım. Baktım ki yaptığı dayanaksız bir faşizm, o adamı kaale bile almadım.

Dersim dağlık bir bölge olduğu için oradaki Ermeniler, Hıristiyanlığı en geç kabul edenlerdir. Hıristiyanlık o bölgeye zor girebilmiştir ancak zor da olsa girdiğinde etkili olmuştur. Çünkü o bölgede birkaç tane manastır görüyoruz.

Pagan Ermeniler Kan Dökülerek Hıristiyan Yapıldı...

Tahminen 301 yılında, çok kan dökerek girmişler. Ermeni kralı 301 yılında, resmen bu dini kabul ettiğini duyurmuş. Ermeniler dünyada, kral kabul ettiği için Hıristiyanlığı kabul eden millet olarak tarihe geçmiş. Pagan Ermeniler, kan dökülerek Hıristiyan yapılmış. Önemli bir şeymiş gibi anlatılır bu... Ancak sonrasında, 200 yıl kadar daha bu bölgede çoktanrılı Paganizm inancına sahip mahalleler, köyler varlığını sürdürmüştür.

İstanbul Ermenilerinde bile bunun izleri vardır. Kutsal kitapta da var: Hz İsa, "Ben dünyanın ışığıyım" der, Kutsal kitapta. O ışık lafını ışığa, güneşe, ateşe benzeten yorumcular var. Ermeniler şimdiye dek, kıble yerine neden güneşe dönüp dua ediyorlar? Kiliselerin apsisleri neden hep doğuya bakıyor diye düşündüğünüz zaman, ışığa, güneşe tapmanın sonuçlarını görüyorsunuz. Dersim Ermenileri Fırat'ı, kolları olan bir ana gibi görürler. Munzur dağını da ana gibi görürler. Hatta siluetini tanrıça Anahit'e benzetiyorlar. Bu tanrıçanın göğüslerinden çıkan sütlerin, Fırat ve Munzur nehirlerini oluşturduğunu rivayet ediyor hikâyeler...

Ermeni din kültüründe nehirlerin de çok önemli olduğunu düşünüyorum. İki nehir; biri Fırat, diğeri Murat (Arudzani/Aracani diyoruz biz ona). Arudzani Ermeniler için daha kutsal bir nehirdir çünkü Hıristiyanlığın ilk vaftizleri orada, o nehirde olmuştur.

Arap Etkisiyle Müslümanlaşma ve Alevileşme...

Ermenilerin ne zaman Müslümanlaşmaya, Alevileşmeye başladığını kesin bir dille söyleyebilmek zor ama bu Dersim için değil, Mezopotamya'nın kuzeyi için geçerlidir. Arap etkisiyle başlamış yani Türkler Anadolu'ya gelmeden önce bölgede Müslümanlaştırma hareketleri başlamıştır. Türkler bu coğrafyaya Pagan olarak geldiler.

Benim rahmetli dayım, annem, anneannem ve teyzelerimle beraber Eğin'de bir sene kadar yaşamış... 1915 Katliamında, anne tarafından dedem, Gümüşhane'de yüzbaşı rütbeli askerî tabipmiş. Dolayısıyla yaşatılması gereken bir adam ama valiyle bir anlaşmazlığı yüzünden Ermeni erkekleri arasında onu da götürüp kesmişler, ailesini de sürgüne göndermişler. Aile, Gümüşhane'den yürüye yürüye Fırat boyundan Eğin'e kadar gelmiş. Bu yolu ne kadar zamanda geldiklerini bilmiyoruz ama yolda epeyce bir insan ölmüş olduğuna göre, yolculuk oldukça uzun bir zaman sürmüş diyebiliriz. Yaşlılar ölmüş, öldürülmüş, cesetleri Fırat'a atılmış... Sonra Dersim'e geldiklerinde birileri bunları uyarmış, "Siz Rumca bildiğiniz için çoğu kişi sizi Rum olarak biliyor" demişler. Anneannem İstanbul'da Rumca tahsil almış. (...) "Biz Rumuz" diyorlar ve kurtuluyorlar... Dayım kaçak göçek İstanbul'a geliyor, köprü altlarında filan yatıyor...

Dersim'deki Aleviler Onları Korudular...

Dayımın bana söylediği ve aklımda atasözü gibi kalan çarpıcı ifade şu oldu: "Oğlum, karşıya geçenler kurtuldu." Karşı dediği, Fırat'tan geçmektir. Oradan geçmek çok mu zordu?... Evet, Fırat nehrini geçmek zordur zira o zamanlar oralarda köprü de yoktur.

Dersim'de Alevilerin, Kürtlerin yanına sığındılar, bölgenin dağlık olması işe yaradı.

Dersim'in bazı bölgelerinde 1915'te göç olmadı. Çevre illerden Dersim'e kaçıp kurtuluyorlardı. En azından erkekler birilerinin yanına girip çalışıyorlardı. 15-20 yıl sonra evlenip çoluk çocuğa karıştıklarında Alevi oldular. Dersim'deki Aleviler onları korudular. Sason gibi bir diğer dağlık bölgede de Kürt ağalar, "Benim Ermenilerim" diyerek onları korudular. "Benim Ermenilerim" lafı oradan gelir. Devlet o bölgelerdeki Ermenilere dokunamamış...

Burada Bir Ermeni Var mı Diye Sordum; "Ooo!... Hepsi Ermenidir" Dediler...

Dersim bölgesindeki Ermenilerin bir kısmı zaten dönüp Alevileşmişti. Son gidenler de yavaş yavaş onlara uyup Alevileşti. Bu Alevileşme meselesi belli bir tarihte başlamadığı için tam olarak bilmeme imkân yok. Süreç içinde devamlı olmuştur.

Dersim'de, "Burada bir Ermeni var mı?" diye sorduk, "Ooo!... Hepsi Ermenidir" dediler, bu lafı aynen kullandılar. Kahvenin önünde oturmuş sohbet ediyoruz; "Ya bak şu da sizden, bu da sizden... Bak şu gelen var ya, hepten sizden!" diyorlardı. Ben de "Ya, 'hepten sizden' ne demektir?" dedim, "İsmi Agop'tur" dediler. "Agop olunca tamam, bizden de... 'Ermenice bilir mi?'" dedim, "Kendisine sor" dediler. Adam Çarsancaklı, Ermeni olarak yaşayan biri. Ermeni olarak diyorum ama adamın nüfus kâğıdında Müslüman yazıyor yine de. Dersim'de nüfus kâğıdında Ermeni yazanı görmedim hiç! (...)

"Agop, bak senin hemşerin var" dediler ona, "E ne olmuş yahu! Ne var?" dedi. "Benim adım Sarkis. Bunlar senin de Ermeni olduğunu söylüyor" dedim, "He, Ermeniyim, ne olmuş? Bunlar değil mi sanki!" dedi. "Bak hemşerim, bunlar var ya bunların alayı Ermenidir ama hiçbiri benim gibi söylemez, inkâr ederler" dedi. Oradakiler gülmeye başladı. Şaka gibi ama böyle... Hepsinin soyuna bakınca bir Ermeni damar var.

Dersim'de "Ermeni Kemal", İstanbul'da "Kürt Kemal"...

1970'lerde benim, Kumkapı Kadırga'da soğutma dolapları dükkânım vardı. Yanımda da birkaç kişi çalışırdı. Bunlardan biri bizim Dersimli Miran Pirgiç adını verdiğimiz Selahattin Gültekin'di. Benim yanıma

ağabeyleri getirmişti. Bir diğeri Kemal İres, onu da ağabeyleri getirmişti. Uzun müddet çalıştılar yanımda, sevdiğim çıraklarımdı. Bunlar ve ağabeylerinin ifadeleri vasıtasıyla ben, ilk defa Dersimli Ermenileri tanımış oldum. Kimliklerinde Ermeni yazmıyordu, isimleri de Ermenice değildi, Ermeni olduklarını kendileri söylüyordu.

Bir gün Kemal'e işle alakalı bir konuda kızmış, "Sen ne biçim adamsın? Bu işi nasıl yapacağını tarif ediyorum, sense tam tersini yapıyorsun. Sana bir şey anlatabilmek için illa Kürtçe mi öğrenelim!" diyerek azarlamıştım. Bunun üzerine beni kalfama şikâyet etmiş... Demiş ki; "Dersim'in bir Ermeni mahallesinde otururken bize 'Ermeni Kemal' diye lakap takarlardı. Ermeniler var diye İstanbul'a geldik, buradaki Ermeniler de bize 'Kürt Kemal' diye lakap takıyorlar! Ben de ne olduğumu anlamadım gitti."

Kemal'le hâlâ görüşürüz.

Kendilerini Müslüman ya da Alevi Olarak Gösteriyorlardı...

Dersim'deki Ermenilerin varlığı biliniyordu ama çoğu oradayken ne olduklarını söylemiyorlardı. Kendilerini saklamayı tercih ediyorlardı. İstanbul'a geldiklerinde de çoğu yine söylemiyordu. Benim dükkânımın yanı başında Tuncelililerin kahvesi vardı –o zaman Tuncelililer diyorduk biz onlara–, "ben de Tunceliliyim" diyerek yanıma gelirlerdi. Kahvehane dostluklarımız çoktu. Hüseyin Ağa, Hasan Devletli gibi sizin de tanıyabileceğiniz insanlardı. Hasan Devletli'yle muhabbetimiz çoktu. Kesinlikle Ermeni olmadığını söyleyen biriydi ama Hüseyin Çelik Amca Ermenice konuşurdu. "Bu ne iş Hüseyin Amca, anadil mi?" diye sorduğumuzda, "Ya, karıştırmayın!" der, geçerdi. Hüseyin Amca'nın evinde, Paskalyada çörek hamuru yoğurulur yanımızdaki pastane fırınında pişerdi. Pastacı, "En büyük hamur leğenini Hüseyin'in evinden karısı getirir. İçinizde en Hıristiyan da odur. Siz, kim Hıristiyan kim Ermenidir bana sorun" derdi. Pastacı, Kastamonulu bir Müslümandı. Çok samimiydik, kahvede hep şakalaşırdık. Hüseyin Amca da onun bu sözlerine kıs kıs gülerdi.

Hasan Ermeni Olduğunu Kabul Etmezdi, Sonradan Oğlu Vaftiz Olmuş...

Ermeni olduğunu kabul etmeyen Hasan Devletli'nin oğlu, adını değiştirmiş ve vaftiz olmuş. Hasan'ın Ermeni oluşunu inkâr etme sebebi eskiye dayanır. Bunlar eskiden devletle epeyce uğraşmış, tanınmış bir aileymiş... O aileyle bağı görünmesin diye Aleviliği benimsemişler. İçlerinde bir tane gerçek Müslüman yoktur. Hepsi birbirini bilir ve kendilerini gizlerler. Müslümanlara değil, Alevilere daha yakın dururlar.

Fransa'ya gittiğimde bunların çocuklarının evlerine misafir oldum. Mesela Celal Hoca var: Celal, Ermeni olduğunu saklamazdı. Fransa'ya gidince hepten Ermeni olmuş, yakın çevresi de hep Ermeni... Bunlar kendini gizliyor, anlıyorum elbet ancak Türk Devleti kimin Ermeni, kimin Rum ya da başka bir kimlik olduğunu biliyor hatta Ermenilerden daha iyi biliyor. Çünkü eski Tarih Kurumu başkanı Halaçoğlu'nun dediği gibi hepsi "2" koduyla kayıtlıdır.

Ermeni Cemaati ve Patrikhane Dersimli Ermenileri Anlayamıyor...

Miran Pırgiç ve arkadaşları, elini taşın altına koyarak İstanbul'da Dersim Ermenileri Derneği'ni kurdular. Sanırım bundan sonra Dersimli Ermeniler kendini daha rahat ifade edebilecekler.

İstanbul'daki Ermeni Cemaati ve Patrikhane, Dersim Ermenilerinin kendilerini kurumsal anlamda ifade etmeye başlamalarından (benden duymuş olma ama) rahatsız oldular. "Bunlar da başımıza nereden çıktılar?" tavrındalar ve anlayamıyorlar. Şimdi bu kadar insanı vaftiz edeceğiz, kaydedeceğiz, onlarla uğraşacağız diyerek... Hani şu, "okullar olmasa Milli Eğitimi ne güzel idare ederim" mantığı vardır ya o hesap! Onların bizim kadar sevinmediklerini söyleyebilirim.

Dersim'e gittiğimde o, Anahit'in memelerinden akan suyun gözeleri var ya oraya çıldırıyorum. Oraya gittim mi hemen ayakkabılarımı çıkarıp yalınayak geziniyorum. O buz gibi suyu içmek, o suda soğuttuğum karpuzu, saclardan aşırdığım gözlemeleri pişmeden, çiğ çiğ yemek, Munzur'un kenarında yahut Tunceli Merkez'de oturup bir bira içmek, Kutu deresinde suya girmek benim için çok keyifli şeyler...

Antranik'in kitabı (*Dersim: Seyahatname*, Aras Yayınevi, 2012) çok güzel. Ben de yazabilseydim, ancak öyle yazardım herhalde...

2. Bölüm

Dersimli Alevilerin Ermeni Belleği...

Dersimli Ermenilerin yaşadıklarına dair onlarca öyküden oluşan bu kitapta Dersimli Alevilerin kadim komşularıyla ilişkileri ve onların acılarından belleğinde neler taşıdığını, onları nelerle ve nasıl hatırladıkları konusunda genel bir fikir verebilecek 12 öyküye yer verdim. Bunların bazıları doğrudan röportaj yapılarak, bazıları da aşağıdaki notuma internet üzerinden verdikleri yanıtlardan oluşturuldu.

Sevgili ....

Tamamlamak üzere olduğum "Alevileş(tiril)miş Hıristiyanlar, Dersimli Ermeniler 2" kitabımda yayınlanmak üzere senin de belleğinde yer edinmiş bir "Dersimli Ermeni/Hermeni Öyküsü" (zaman, mekân, olay, kişi, sembol vs) varsa yazmanı rica ediyorum. Şimdiden teşekkür ederim.

Sevgilerimle.

Mart 2021
Kâzım Gündoğan

Tekin Türkel
(Mazgirt Belediye Başkanı,
2009-2019)

Söyleşi
Tarih: 7 Ağustos 2015
Yer: Mazgirt-Dersim

Tekin Türkel ile bu söyleşiyi, onun Belediye Başkanlığı makamında gerçekleştirdik. Bu konuya son derece samimi ve duyarlı yaklaşıma sahipti. Bir yurttaş olarak yaşadıklarını, öğrendiklerini anlatırken, bir yanıyla da idareci olarak önermelerde bulundu.

–Açıktan veya gizliden– Mazgirt ilçesi ve köylerinde yaşayan Ermenilerin ve onlara dışarıdan destek veren kişi ve kurumların Mazgirt'te bir kiliseyi onarmalarını ve ibadetlerini serbestçe yapmalarını önerdi...

"Cami ve Cemevi varsa, Kilise de olmalı!" demiş ve bunun için Belediye olarak destek vereceklerini de beyan etmişti...

Ermeni Toplumuyla Aynı Kaderi Paylaşan Bir Halkız...

Dersim Mazgirt doğumluyum. Derviş Beyaz Ocağı'ndanız, "Ocakzade"yiz.* [Alevi inanç önderlerinin ait olduğu kuruma Ocak ve bu kurumun mensubuna da Ocakzade denilir]. '38 Katliamına maruz kalan bir ailenin de evlatlarıyız! Kırım ve sürgün... Bizim aile, bu bölgede ilk kurşuna dizilenlerden...

Eşimin baba tarafı Haydaranlıdır. Onlar da çok büyük katliamlara maruz kaldı. Yani Ermeni toplumuyla aynı kaderi paylaşan bir halkız.

Bir kısmımız Uşak'a, bir kısmımız da Ermenilerle beraber Bolu Mengen'e sürülmüş. Bolu Mengen'de, kayınbabamın kardeşi Kalmem Amca, Vank** Keşişi'nin torunu Kühet'le evleniyor. Eşimin babası Hıdır Çiçek, Alacık köyündendir. 1947 yılında çıkan afla geri geliyorlar Dersim'e. Eşimin annesi ölünce, Kühet yenge bakıyor eşime; kaynanam gibiydi...

Burada, Ermenilerle ilgili olarak ben de kendime göre bir araştırma yaptım. O zaman video veya teyp falan yoktu ama kendimce hem Hay-

---

* Ocak/Ocakzade: Mürşid, Pir ve Talip ilişkisini ifade eden bir sosyal, inanç örgütlenmesidir. Talip, Pir ve Mürşide, Pir ve Mürşid de bir ocağa bağlıdır... Bu Ocaklardan gelen aile ve kişilere de Ocakzade denilir.

** Vank: Ermenice Manastır demektir. Manastır içinde kilisenin, eğitim ve sosyal birimlerin olduğu bir inanç kompleksidir.

daran dağlarında hem Demenan dağlarında, o dönemde yaşayan 100 yaş civarındaki insanlarımızdan dinledim. Ağıtlar içerisinde, tüm yaşanmışlıkları bize aktardılar... Ve halen onların travmasını yaşayan, ailemizden birçok insanımız var. Mesele burada, aynı acıyı ve kaderi paylaşan, aynı havayı teneffüs eden bir halk var; Alevi toplumu ve Ermeniler...

Tabii ki o dönemde, Aleviler içerisinde kalarak –hatta Ocakzadeler, Kureşanlar, Derviş Beyazlar veya değişik aşiretlere sığınarak– ve kendini onlardan sayarak kurtulan birçok Ermeni oluyor. Ve dolayısıyla iyi niyetle, bu aşiretler içerisinden, "Evet bu bizdendir. Bizim evlatlarımızdır" diye sahiplenip, kurtaranlar olmuş ama tam tersine "Hayır. Bu yalan söylüyor. Bizden değil!" diyerek devlete teslim eden ihanetçiler de olmuş. Birçoğu da kendi kaderine terk edilmiş...

Sadece Mazgirt, Beş Toplu Katliam Alanı Olan Bir İlçe!...

2009 seçimlerinde Mazgirt'e geldim, burada Belediye Başkanı oldum. Merkezimizde beş tane toplu katliam alanı var. Yani hem Alevi Kürtlerin hem de Ermenilerin beraber katledildikleri yerlerdir buralar. Mesela, Gölbağ katliam yeri... Yukarıda, Ketunu da bir katliam yeri, Haydaranlılar ağırlıklı olarak Ketunu'da katledilmişler. Keşçaylı denilen bir katliam alanı var. Bu tarafta Beşiktepe, Aktepe denilen alanlar herkesçe bilinir...

Dönem dönem biz bu toplu katliam mekânlarını özellikle ziyaret eder, karanfil bırakırız.

"Sığındığımız Mağarada Aylarca Aç Kaldık!..."

Ermenilerin yaşadıklarına dair kayınvalidemin anlatımları şöyleydi; "Ekin vaktiydi. Bir gün biz ekinleri biçtik, harmana koyduk. Ben samanlıktaydım. Bir anda askerî süvariler köyü bastı. Bütün Ermenileri, yani orada bulunan bütün insanları harmana topladılar, ellerini bağladılar. Toplamış olduğumuz ekin bağları vardı, o ekin bağlarıyla beraber bir şey döktüler üzerlerine, hepsini yaktılar! Yanan insanlar, elleri bağlı olarak çaya doğru, Munzur'a doğru koşuyorlardı... Ama birçoğunun yetişmesi mümkün değildi! Bir kısmı yerinde öldü; yani o harman alanında. Bir kısmıysa, çaya doğru koşarken yanarak öldü. Ben ise samanlıkta kurtuldum..."

O zaman yaklaşık 17 yaşlarındaymış. "Samanlığı da yaktılar; bir delik vardı, ağzımı oraya koydum, oradan nefes aldım. Sonrasında dayılarımın, yani Keşiş'in çocuklarıyla kaçtık, bir mağaraya yerleştik. O mağarada aylarca aç kaldık. Bir yaban üzümü vardı, günlerce o üzümün yapraklarını öğüttük yedik. Su mağaranın içerisinde vardı ama yiyecek yoktu. Yaprak yedik, ot yedik... Bir ay sonrasında köydeki bütün malvarlıklarımızı, hayvanlarımızı dışarıdan getirdikleri insanlara verdiler. Daha sonrasında

dayımın birisi gizlice gitti köye. Onlara dedi ki; 'Bizim davarlarımızdan bir tanesini verin de yiyelim.' Ama oraya yerleştirilen köylüler, hayvanlarımızı bile bize vermediler" diye anlatırdı.

Buna benzer ama anlatılamayacak, gerçekten içler acısı olan çok şeyler var. Mesela Haydaranlar'da, kadınların katledilişi, evlerin yakılması... Oradan elleri kolları bağlanıp Vank'ta sağ kalıp teslim olan Ermenilerle beraber Elazığ'a, oradan da Bolu-Mengen'e sürülmeleri...

Atlı süvariler bizim de köylerimizi basıyorlar. Babamı, amca çocuklarını, dedemlerle beraber hepsini toplayıp götürüyorlar. Yeğenlerimizi Ambar köyünden alıp Harçik'e götürüyorlar. Orada ilk kurşuna dizilenlerden biri de Şıh Hesen dediğimiz, annemin dayısı. Sözde Mazgirt Kaymakamlığı'nı basmışlar... Önce parmaklarını kesiyorlar, sonra da kurşuna diziyorlar...

"Ben Ermeniyim" Diyemeyen Çok İnsan Vardı...

Politik mücadele sürecimizde, Orhan (Armenak) Bakır'ların [13 Mayıs 1980 tarihinde Elazığ-Karakoçan'da devlet tarafından öldürülen Ermeni sosyalist] dönemini biliyoruz. Burada, Ermenilerden özel bir ilgi vardı sosyalistlere. Ancak o zaman da kaygılı, kendisine "Ermeniyim" diyemeyen çok insan vardı.

Cenazelerini İslami, Alevi usullere göre defnediyorlar. Sünnet düğünleri, diğer örf, âdet ve gelenekleri tamamıyla asimile edilmiş... Bunlara Alevi mi Sünni mi diyelim, ne diyelim?...

Burada Cemevi, Cami Varsa Kilise de Olsun...

Biz Belediye olarak Ermeni toplumuna, "Biz sizin için bir şansız" diyoruz. Burada kendi kiliselerinizi restore edin, inanç kültürünüzü yaşatın, geliştirin, dilinizi konuşun diyoruz. Yani kim Ermeniyse Ermeniceyi öğrensin. Kürtçe, Türkçe konuşmak zorunda da değilsiniz. Kendi inancınız neyi gerektiriyorsa, onu yerine getirin. Yani bir halk böyle olmalı ve özgürleşmelidir. Bunun için diyoruz ki; burada cemevi, cami varsa kilise de olsun. Çünkü Mazgirt'te gerçekten Ermeni vatandaşlarımızın sayısı çok. Yani halen bilinenlerin dışında, bilinmeyenler de var. Ve halen o korkuları taşıyan, o kaygılarla yaşayan Ermeni vatandaşlarımızın olduğunu biliyoruz.

Ermeniler, Alevi toplumu içerisinde onların diliyle, inancıyla, yaşam biçimleriyle –sonuçta zorunluluktan kaynaklı olarak– entegre oldular. İsteyerek yapılan şeyler değildi bunlar. Pirleri, Rehberleri, Mürşidleri*

* Mürşid, Pir, Rayber: Kızılbaş/Alevi inancında her biri ayrı statüyü temsil eden inanç önderlerine verilen ad. Rayber Pir'e, Pir ise Mürşid'e tabidir.

oldu. Bizim gibi ziyaretlere gidip geldiler, kirvelik* yaptılar, kurbanlarını kestiler. Şu anda belki dedelik** yapan Ermeni bile vardır burada. Dedenin Ermeni olması bizim için fark etmiyor. Önemli olan burada geçmişteki yaşanmışlıkların gerçekten gelecek açısından artık örtbas edilmemesidir, esas olan budur. İkinci bir durum; bir toplum, kendi ayak izlerinin kaybedilmesi halinde kendine bir gelecek yaratamaz... Biz burada ulusal veya uluslararası boyuttaki tüm Ermenilerin artık bu duyarlılığı göstermeleri gerektiğini düşünüyoruz. "Kilisenizi yapın; mezarlarınıza, örf âdetlerinize, geleneklerinize, inanç kültürünüze sahip çıkın" diyoruz. Özellikle, Ermeni vakıflarıyla, derneklerle yapmış olduğumuz görüşmelerle, buraya Ermeni gruplarını davet ettik.

Ermeniler Bu Coğrafyanın Birer Öznesidir...

Bu coğrafyanın birer öznesidir onlar; inkâr edemezsin, tarih yazıyor bunu. Gelsinler, bu memleketi görsünler. Kendi insanlarıyla, kendi akrabalarıyla buluşsunlar. Şimdi şöyle bir tedirginlik de yaşıyoruz; "Bu Başkanla birlikte Ermeniler de kendi topraklarına geldi." Böyle bir olay yok. Bu tedirginlik mesela ilk getirdiğimiz zaman oldu, olmadı değil...

Bazı Dersimliler, "Gelip bizim arazilerimizi elimizden alacaklar," hezeyanı yaşadılar. Biliyorlar çünkü arazilerin önemli bir kısmının sahipleri Ermenilerdi... Onlardan kaldı ya da alındı ama hakikati kabul etmek lazım...

Ben istiyorum ki; "Falanca köyde benim dedem, nenem yaşamış, akrabalarım oradadır. Ben gidip o özlemi gidermek istiyorum. Orada bana ait izler var, bana ait yaşanmışlıklar var, bana ait olan bir geçmiş var.." diyen herkes gelebilsin. Birçok Ermeni, köyüne gitti burada. Gezdiler, kendi insanlarıyla özlem giderdiler. Burada yaşayanlar da aynı zamanda motive oldu, yani birbirleriyle merhabalaştılar; kendi insanıdır sonuçta... Bu toplumların hem genetik hem de kültürel olarak bir benzerlikleri var. Zaman zaman her toplumun içerisinde geri durumda ya da ileri durumda olan insanlar çıkabilir ama genel olarak Alevilerin, gerçekten Ermenilerle bir sorunları yoktur. Onlar birbirini seviyorlar.

Buranın kadim halklarına yönelik olarak, onların yok edilmiş inanç sembollerini, kültürel değerlerini, tarihsel kalıntılarını yeniden gün yüzüne çıkarmaya ve yaşanılabilir bir ortam yaratmaya çalışıyoruz.

---

* Kirvelik: İnançsal ve sosyal içerikli bir kavramdır. Musahiplik gibi aileler arasında kurulan, özellikle erkek çocukların sünneti sürecinde özel bir misyon yüklenen, baba kadar önemli bir statüdür. Öte yandan toplumda barışı, huzuru sağlamayı amaçlayan bir dar toplumsal barış, kardeşlik sözleşmesidir. Kirveler bırakalım kavga etmeyi, birbirlerine ve geniş aileden olan herkese daima sevgi ve saygıyla yaklaşır.

** Dede: Mürşid, Pir ve Rayber'in otantik tanımı yerine Alevi inanç önderleri için kullanılan bir kavram.

Yirmi Yıl Sonra Ermenilere Ait Herhangi Bir Şey Bulamayabilirsiniz...

İstediğim boyutta olmasa bile artık her sene Ermeni vatandaşlarımızın ilçemize gelip bizleri ziyaret etmesi, kendi insanlarıyla oturup onlarla beraber bir çay içmeleri bizden önce yaşanmayan bir olaydı. Bunları gördükçe mutlu oluyorum. Bazı şeyler "Ha!..." deyince olmuyor. Elbette değişik boyutlarıyla ve mutlaka zaman da isteyen bazı şeyler var ama bu, süreç içerisinde oturacaktır.

Her şeyden önce kendi kiliselerini, çevre düzenlemesiyle beraber mutlaka yapmaları lazım. Biz de Belediye olarak katkı sunarız. Eğer Kilise yapılırsa en azından burada yaşayan Ermenilerin, kendi cenazelerini kaldırabilecekleri ve inanç kültürlerini yerine getirebilecekleri bir mekânı olur. Ve dolayısıyla geleceğe bir miras bırakabilirler. Bakın eğer bunun önüne geçilmezse yarın öbür gün, diyelim ki yirmi yıl veya elli yıl sonrasında burada Ermenilere ait herhangi bir şey bulamayabilirsiniz. Ve şimdi bu yaş grubu da kaybolduktan sonra, kendi çocukları artık "ben Ermeniyim" bile demeyebilirler. O yüzdendir ki; bu kiliseler yapılırsa, ailesiyle kilise ziyaretine tanık olan çocukta, en azından gelecekte inancını nerede yerine getirebileceğine dair bir bilinç oluşur.

Kiliseleriniz, Kaleleriniz, İnsanlarınız ve Mezarlarınız...

Mezarlıklar, kiliseler vs envanter olarak var. Biz bunları zaten, öneri olarak da kayıt olarak da, proje olarak da sunduk. Hem Ermenistan'dan gelenlere hem buradan gelenlere sunduk. Gezdirdik, "Bakın, sizin mezarlarınız buradadır. Bu alan size aittir. Burada çeşmeniz var, kaybolmuş. Bu kilise yıkılmış, kaybolmuş. Burada akrabalarınız var. Burada kaleleriniz var.."

Ermenistan'dan resmî olarak geldiler, kendi mimar ve mühendislerini gönderdiler. Yukarıdaki kiliseye iki sefer geldiler; teknik boyutları, ölçümleri, bütün bilgileri, resimleri aldılar. Tercümanlarıyla beraber geldiler. Kendi medyası geldi Ermenistan'dan. Buradaki sohbetlerimizi kameraya alarak oradaki televizyon aracılığıyla yayınladılar. Yukarıdaki kilisenin teknik boyutuyla bütün projesi bitti.

Onun dışında burada düşündüğümüz, "Hrant Dink* Kültür ve Sanat Merkezi"ni, dört katlı bir bina olarak, en üst katı konferans salonu olmak üzere projesini de bitirdiler. Hem iş atölyeleri hem de oteli, restoranı, konferans salonları olacak. Önüne de Hrant Dink'in heykeli konulacaktı. Yeri de biz vermiştik. Umarım bunu gerçekleştirebiliriz...

---

* Hrant Dink: *Agos* gazetesinin kurucusu, sosyalist gazeteci ve yazardır. 19 Ocak 2007 tarihinde devletin organize ettiği faşist çeteler tarafından silahla vurularak öldürüldü.

Kilisenin bahçesini çevirdik. Bir ara tel örgüyle çevirip korumaya alalım dedim. Biz çocukken buradan içeri rahatça girip oynuyorduk, şimdi sürünerek bile giremiyoruz. Kalenin surlarını da mahvettiler, restore edilmeden daha güzeldi. Bazı insanlar, oradaki taşların hepsini paramparça edip çöp yaptılar. Bu çok üzücü...

Ekonomik tahribatlar giderilebilir, bunlar dönemseldir, gelip geçici olaylardır, bunlar seni temsil etmez ama kültürel tahribatlardan geriye dönüş çok zordur. Eğer sen onu sahiplenemezsen, yeniden var etmek yıllarını alır. O yüzden kendi kültürüne ve sembollerine sahip çıkacaksın.

Mazgirt'e Hrant Dink Kültür Merkezi Yakışır;
Bu Sosyalistlerin Ödevidir...

Şunu da açıkyüreklilikle söyleyeyim: Bu belediyenin ekonomik gücü olsaydı, yeminle söylüyorum, kendimiz yapardık. Hiç kimseye ihtiyaç duymazdık. Gittim, Hrant Dink Vakfı'na dedim ki; "Burada 'Hüseyin Cevahir'in [1 Haziran 1971 tarihinde İstanbul'da devlet tarafından öldürülen Dersimli sosyalist] parkını, 'Ahmed Arif'in (Şair) parkını, yukarıda da 'Muzaffer Oruçoğlu'nun [ressam, yazar, politikacı] parkını açtık. Ben burada Hrant Dink'in ismini bir yere vermek istiyorum ama ona yakışır bir alan yaratamıyoruz, öyle bir gücümüz yok. Gelin size, belediyenin bir yeri var, onu verelim." "Hayır" dediler, "Tamamını verin." Sinema yerinin tamamını verdik kendilerine. Üçboyutlu projesi de yapıldı, bekliyoruz...

Hiçbir şey yapmıyorsanız bile, orada bir sinema salonu var; beş-on tane koltuk atın, boya badana yapın, temizleyin, bir tane levha asın. Fakat onlar en sonunda ne yaptılar? "Bunu yıkacağız, kaldıracağız; dört katlı, yuvarlak modern bir bina..." Projeyi öyle yaptılar, çok da güzel oldu ama hâlâ bekliyoruz... Bizim elimizden gelen bu. Yoksa biz alırdık bir karar, herhangi bir caddeye veya yeni açılan bir parka Hrant Dink'in adını verirdik! Ama daha kalıcı bir mekân olsun istedik. Gerekiyor...

Hrant Dink'in hem sosyalist kişiliği hem Ermeni kişiliği hem de uluslararası alanda kabul görmüş enternasyonal kişiliğiyle, Ermenilerin ve Alevilerin dostluk sembolü olarak, burada olması, çok anlamlı ve kıymetlidir... Ermeniler bizim dostumuz, Hrant Dink, Orhan (Armenak) Bakır bizim yoldaşlarımızdır. Onlara karşı vefa borcumuz var.

Kahraman Polat
(Emekli Nüfus Müdürü)

Söyleşi
Tarih: Temmuz 2015
Yer: Ovacık-Dersim

Kahraman Polat aile dostumuz, Ovacık'ta saygın bir insan. İlerleyen yaşına rağmen son derece aktif ve düşünsel konularla da ilgili...
Onunla uzunca bir söyleşi yaptım ancak sadece Ermenilerle ilgili bölümü buraya aldım. Aslında söylediklerinden daha fazla bilgiye sahip. Ancak taşıdığı bazı kaygılarla anlatımlarını sınırladı.
Babasından ve kendi yaşam deneyiminden biriktirdikleriyle hem Dersim Tertelesi hem de Ermeni soykırımı hakkında önemli bir bilgi ve bilince sahip.
Bir dönem nüfus belgelerinde kayıtlı olan bu ülke halklarının etnik ve inanç kimliklerinin silinmesi, "Türk" ve "İslam" yazılması sürecine tanıklık etmiş bir nüfus memuru...

Ben Nüfus Müdürlüğü Yaptım...

1929 yılında Ovacık'ta doğdum, 86 yaşımdayım.

Uzun yıllar Ovacık Nüfus Müdürlüğü'nde hem memurluk hem müdürlük yaptım. Mazgirt, Akpazar Nüfus Müdürlükleri'nde çalıştım.

Gayrimüslim Kim Varsa, İsimleri ve Diniyle Kayıtlıydı...

Ovacık nüfusuna gerçek adıyla kayıtlı, bir tek Ermeni Katolik kadın vardı. İsmi Havadik idi sanırım. Hozat'tan evlenerek Balveren köyüne gelmiş. Ekmez'lerden biriyle evliydi. Sonra köyler boşaltıldığında, sanırım Bursa'ya gittiler, sonrasında da dönen olmadı onlardan...

O zamanlarda üç ayda bir, mezhep anasıl (kökten, asıl olarak) cetvelini gönderiyorduk bakanlığa. Yani yabancı(!), gayrimüslim kim varsa, isimleri ve diniyle kayıtlıydı. Mesela bizim, mezhep anasıl cetveli bölümünde "Alevi-Kürt" diye yazılıydı. Sonra İnönü'nün Başbakan olduğu CHP ik-

tidarında, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, (1962-1963) "Bu uygulama milletin arasına nifak sokuyor, bunu kaldıralım. Bundan sonra din-mezhep sütununda sadece İslam yazılsın" dedi. O tarihten sonra mezhep anasıl cetvelinden Kürt-Alevi, Hıristiyan ifadesi kaldırıldı.

1974 Ecevit zamanında ben, Akpazar (Peri) Nüfus Müdürlüğü'nde görevliydim. Kıbrıs'ta Rumlar Türkleri öldürdü, ondan sonra Bakanlıktan, "Bütün Ermeni asıllıları tespit edin" diye bir genelge geldi. Akpazar'da (Peri'de), 2.500 hane hep Ermeniymiş. İnönü dönemindeki resmî defterlere baktığımızda; mesela adı Avadik'miş, mahkeme değiştirmiş Ahmet yapmış, sonra da Adana'ya göndermiş. Hepsini böyle değiştirmiş ve kütükleri belirsiz hale getirmişler. Çok fazla vardı bunlardan.

Mazgirt, Peri'de Alevilerle evli olan Ermeni kadınlar ve erkekler de vardı. O zamanlar rahatlıkla, "Biz Ermeniyiz" diyebiliyorlardı... Ermeni bir komşumuz vardı, "Mazman Azmi" diyorduk. Adam çok yaşlıydı, öldü. "Oğlum, bu bağlar, bahçeler hepsi bizimdi" derdi.

Ovacık'ta da, mesela o kadının (Havadik) dışında Kalaycı Mehmet vardı, soyadını hatırlamıyorum, Kuşluca köyündendi. Gidip, sanırım Adana'ya yerleşti. Oğlu vardı.

Mesela, 1915 Soykırımından çocuk olarak kurtulmuş Kamber var. (...) Pir Sultan'ların yanında çobanmış. Çocukları var; birisi Tunceli'de (...) muhasebeci, diğeri de burada, Ovacık'ta. Ermeniliklerini gizlemiyorlar ama bizim gibi yaşıyorlar.

Kiliselerinin Sadece Duvarları Kalmış...

Buranın köylerini biliyorum. Her köyde hemen hemen bir kilise vardı. Babam anlatırdı; "Ovacık Gölü" derdi, burası gölmüş. O devirde de Ermeniler varmış. Yüksek yerlerde, dağ eteklerinde de kale kalıntıları var. Şu, Yel Baba'nın orada merdivenleri yapılı, etrafı çevrili kilise vardı, Şavrular'da. Bu Venk [Vank da denir], Kandili Venk'i vardı. Bizim Ovacık'ta, bildiğim zamanlarda yerli Ermeni kalmamıştı ama çok eskiden varmış.

Babam 1915'i biliyordu, bazen anlatırdı. Ermeniler öldürülmüşler; Erzincan'da, Kemah boğazı ve köprüsünde çok öldürülmüş...

Burada halen temel kazıyorlar, bazen küpler çıkıyor; beş-on teneke buğday alacak büyüklükte, sanki demirden yapılmış. Kim bilir, belki Ermenilerin değildir... Burada Urartular, Fenikeliler, Sümerler yaşamış. Kaymakamlıkta demirbaş bir kitap vardı, onda yazıyordu.

Bizim köyümüz Güneykonak'ta (eski adi Çağberi) hemen yolun alt tarafında, okulun doğusunda bir yığınak var, orası çok büyük bir kiliseydi. Yıktılar, taşlarını çekip evlerde kullandılar, son zamanlara kadar kalıntıları vardı. Demek ki 1915'te ya da öncesinde buraları terk etmişler. Bizim

köydeki kilise çok önceden varmış, ben gördüğümde yıkılmış, duvarları kalmıştı. O, Horasan harcıyla yapılan taşlar halen durur.

Herkes Birbirini Bilir Ama Kimse Konuşmaz...

Birkaç yıl önce buraya dört kişi geldi; bir kadın, üç erkek. "Biz Ermeni akrabalarımızı arıyoruz, burada varlar mı?" diye sordular ve Yeşilyazı'ya gittiler. Dönüşte, "Nasıl, buldunuz mu kimseyi?" dedim. "Evet, bulduk. Bizim adamlarımız var burada" dediler.

Bize Ermeni olduklarını söylemiyorlar. Biz, "Siz Ermenisiniz" desek kızarlar belki... Halk arasında herkes birbirini biliyor ama kimse konuşmak istemiyor...

Onlardan Kalma Bağlar Var, Onlar Bize Benzemişler...

İnkâr edilecek bir şey değil ama yaşananlardan sonra, söylemek de kolay değil. Burada kalabalık bir Ermeni kitlesi yok. Mesela Mercan'da olduğunu sanmıyorum.

Diyelim ki bir aile Nazımiye'nin, Mazgirt'in köylerinden gelip buraya yerleşmiş ve demişler ki, "Ben Kureyşanlıyım" ya da "şu aşirettenim". "Niye geldin oradan?" diye sorduklarında ise kan davası ya da şu, bu... Neticede buraya yerleşmişler, bize benzemişler. Şimdi onun Kureyşanlı olduğunu kim bilecek, kim araştıracak? Bu tür ailelerin, araştırıldığında çoğunlukla Ermeniler olduğunu, gelip buralarda başkalarının yanına da sığınarak yaşadıklarını biliyorum. Ya da herkesin aşireti var ama onların (Ermenilerin) yok.

Ermenilerin yetiştirmiş olduğu bağların, bahçelerin hâlâ kalıntısı var. Mesela Bu Balkanlar'ın Mezrası, Mercan yolu üzerinde. Onun karşısındaki yamaçta fındık ağaçları, kiraz ağaçları var. Şavalar'ın yayla mezrasındaki meyve ağaçları da hâlen meyve verir. Şavalar'ın kilisesindeki duvarların bir iki tanesi olduğu gibi duruyor. Hatta hücre var, cezalı rahipleri koydukları hücre; o hücrenin demirleri bile duruyor.

Bu, Vank'taki Ermenileri duydum, "Çe Karabaş" (Karabaş ailesi) diyorlar. En güçlü topluluk oradaymış. Kilisesi, papazı varmış; babam anlatırdı ama en çok Mazgirt'te, Peri'de vardı bildiğim...

Mustafa Bakır
(Emekli Öğretmen)

Söyleşi
Tarih: 8 Mart 2015
Yer: Altınoluk-Balıkesir

Son yıllarda resmî ideolojiyle zehirlenmiş bazı Dersimlilerin "Ermeni nefreti ve inkârı"na karşın pek çok Dersimlinin hakikatle olan ahlaki ve vicdan ilişkisini de biliyoruz.
Alevileşmiş Ermenilerin öykülerini Alevilerden dinlemenin de yararlı olacağı düşüncesiyle konuştuğum emekli öğretmen Mustafa Bakır, o vicdan sahibi seslerden biridir.
Bakır'ın, kendi köyünde geride kalmış Garo, Sarkis ve Nişan'ın yaşamöykülerinin yanı sıra, kilise kalıntıları, yer isimleri ve katliam mekânlarına dair verdiği kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

1954 yılında Hozat Çağlarca (eski adıyla Peyik) köyünde doğdum.

O Kiliselerden İki Tanesi Hâlâ Duruyor...

Peyik gibi civardaki pek çok köyün ismi Ermenicedir. Amutka nahiyesine bağlı o köylerde çok Ermeninin yaşadığı söylenirdi. Yakınımızda, sekiz tane kilisenin olduğu Zeyrik köyü vardır... O kiliselerden iki tanesi hâlâ duruyor, diğerlerinin temelleri kalmıştı. 2010'da Fransa'dan bir grup Ermeni gelip ziyaret etmiş, o köylerin Ermenice anlamlarını söylemişlerdi... Kimisi çanak, kimisi alışveriş, kimisi büyük köy, kimisi küçük köy anlamına gelen isimler...

Zeyrik'te sekiz kilise, aşağı yukarı sekiz tane mahalle demektir. Bunlardan "keşiş evi" olarak söyledikleri bir yer hâlâ ayakta duruyor. Diğerleri ne yazık ki, tahrip edilmiş, taşları bildiğimiz gibi binalarda kullanılmış... Hemen hemen temelleriyle birlikte yok olmak üzereler...

Peyik'te Üç Yalnız Aile: Garo, Sarkis ve Nişan...

Peyik'te tanık olduğum üç Ermeni aile vardı. Garo, Sarkis (Sarkis diyorlardı, halk arasında) bir de Nişan... Sarkis'i hayal meyal hatırlıyorum ama diğerleri biz ilkokula gidinceye yani 1960'lara kadar köydeydiler... Garo iri yarı, tıknaz bir adamdı... Çok kibar giyinirdi... Nişan'a da "Topal Nişo" derlerdi, halk arasında... İki bacağında da 1915'ten kalan mermiler vardı ve bacakları yamulmuştu, doğru bağlanmadığı için... O civarda marangozlukla, nalbantlıkla, duvar ustalığıyla ilgili ne kadar insan varsa hepsi Nişo'nun çırağıdır, ondan yetişmiştir. Onun yaptığı sabanlar, boyunduruklar, kapılar, pencereler, evler... Dört dörtlük bir ustaydı... Çok iyi yetiştirmişti kendisini... Küçük bir atölye ve bir tek göz ev vermişlerdi.

Onları, 1915 Katliamından bizimkiler kurtarmışlar. Bizimkiler Ferhatan aşiretinden... Diyab Ağa'nın (mebus) akrabaları. 1938 Kırımında da saklıyorlar bu üç aileyi. Fakat bu üç ailenin her birinden birer ikişer kişi kalmış. Mesela Garo'nun bir kızı kalmıştı... Nişan'ın hanımı öldü, mezarı hâlâ o köydedir... Eşi öldükten sonra Nişan tek kaldı fakat terk etmedi orayı... Nişan'ın gideceği yer yoktu, halk bakıyordu ona... Çok trajik şeyler anlatıyordu...

Sarkis'in Yarası...

Amcam da, annem de Sarkis'in çok yarası olduğunu söylüyorlardı. Kurşun yarasının ötesinde bir şey... Sırtındaki hançer yaralarından bir cep oluşmuş... Onu yıkarlarken o cebe ellerini sokarak yıkarlarmış... Vücuduyla deri arasında bir cep... Küçüktüm, Sarkis'i hayal meyal hatırlıyorum. 1915 Katliamının izlerini en derin taşıyanlardan biri olduğu söylenirdi... Eşi ve çocukları var mıydı, bilmiyorum... O zaman koçbaşlarının olduğu Akkoyunlular'dan kalan mezarlıklar vardı ve sanıyorum onları o mezarlıklara gömdüler. Alevilerin ve bizim Kürtlerin olduğu mezarlıklara gömmediler sanırım... Şu anda onun mezarının da nerede olduğunu bilmek için çok yaşlı birini bulmak lazım... Nişan'ın mezarının ise köyde olduğundan kesinlikle eminim...

Garo'nun Öyküsü...

Garo'ya gelince; Garo'nun bir kızı vardı ve bizim köyden Davulcu Alişan'la evlendi. Şu anda Mersin'de yaşıyorlar... Bu bir iki yıl içinde vefat etmediyse, 80 küsur yaşındadır... İsmini Sevim ya da Sevgül gibi bir şey hatırlıyorum... Kadın hepimizden daha iyi bir Aleviydi... 12 İmamları, Hızır Orucunu kaçırmazdı... İki oğlu var... Onlardan birisi benim babamın peşindeydi ["peşinde olmak": kirvesi olmak] Sonra ailece Mersin'e göç

ettiler. Garo'yu çok iyi hatırlıyorum, "İstanbul'a gideceğim, akrabalarımı bulacağım; orada Ermeniler var, gider bulurum, burada kalıp kimseye yük olmayayım" diyordu. Yaşlıydı, kızının yanında kalıyordu... Kızı evlendikten sonra kendisini birilerine, damadına yük gibi görüyordu... Bizim yaşlılar engel olmaya çalıştılar gitmesine ama o gitti... İstanbul'da Garo Amca'ya kimse sahip çıkmamış... Çok kötü koşullarda yaşamış, o yaşta su kovasıyla Taksim meydanında su satarmış... O zamanlar pet şişe falan yok. Bidonların içine buz koyar, dolaştırırmış oralarda... Son zamanlarda su kovasını taşıyamaz duruma gelmiş ve yine Taksim meydanında gündüz vakti ölmüş... Gerisini bilmiyorum, onu kim kaldırdı, kim sahip çıktı bilmiyorum. Böyle anlattılar...

Ben o zaman Elazığ'da okuyordum, bu olay çok etkilemişti beni. Çünkü köyde yılların acısını, işkencesini çekmiş; kaybettiği ailesinin mezarlarının nerde olduğunu dahi bilmeyen bir insanın belki birilerini bulurum, yakınlarımı bulurum umuduyla İstanbul'a gidip, o parkın içinde ölmesi çok acıklı bir olaydı... Çok etkilemişti beni.

"Mazgirtliyim Ama Çok Affedersin Ermeniyim" Dedi...

Babamın çok iyi bir arkadaşı vardı, Mazgirtli Dursun Amca. İstanbul Avcılar'da oturuyordu... Yaşamını yitirdi... Babamla yıllara dayanan arkadaşlığına rağmen son zamana kadar babamdan da saklamıştı. Babam Balıkesir Güre'ye yerleşmişti... Dursun Amca İstanbul'da eşini kaybetti ve yalnız kaldı... Beni gördüğünde elime sarılıyor, elimi öpmeye çalışıyordu (ki babamdan daha yaşlıydı), çok utanıyordum... Bir gün, "Sana bir şey anlatmak istiyorum ama nasıl anlatayım, nasıl karşılarsın bilmiyorum" dedi... Acaba babamla ilgili bir şey mi anlatacak diye merak ettim... Avcılar'da kahvede sakin bir yere oturduk... "Dursun Amca bana bir şey anlatacaktın neydi o?" diye sordum... Uzun süre tereddüt gösterdikten sonra, "Bizim kökenimiz Mazgirtli" dedi. Bir de köy ismi söylemişti, şimdi aklıma gelmiyor... "Ben Avcılar'da iyi bir Alevi olarak biliniyorum" dedi. "Peki, bana anlatmak istediğin nedir?" dedim. Dursun Amca, "Ben Mazgirt kökenliyim ama çok affedersin Ermeniyim" dedi. "Ya niye affedeyim, nasıl böyle bir şey söylersin?... Benim sana olan sevgim kat kat arttı. Zulüm görmüş, inanılmaz işkenceler çekmiş bir aileden, bir soydan geliyorsun belli ki, bunun affedilecek neyi var?" dedim. Ve bana annesi ve babasının anlattıklarını anlattı... Büyük bir kısmı Dersim'de katledildikten sonra, kalanların Adıyaman üzerinden Suriye'ye geçtiklerini anlattı... "Çocuktum, sürüne sürüne yürüdüm; aç ve susuzduk, perişandık... Suriye sınırına vardığımızda o kafilenin yarısını kaybetmiştik... Beni bir kadının emzirmeye çalıştığını hatırlı-

yorum, kadının memelerine saldırıyordum, çekiyordum memeyi ama bir şey gelmiyordu... Kadının da canı yanıyordu... O bana dert oldu. Sonra tekrar niye geldik, kim bizi getirdi bilmiyorum, İstanbul'da her birimizin farklı adları vardı" dedi. O zaman Ermeni ismini söylemişti ama şu an aklıma gelmiyor... Sanıyorum Ara demişti ismine... Kamufle olmak, ayakta durmak ya da topluma adapte olmak için en yakını Dersimlilerdi... "Onlardan dost edinmek, arkadaş bulmak çok daha kolaydı bizim için, sonuçta Mazgirtliyiz. Fakat Dersimliler soruyor "Mazgirt'te kimlerdensiniz?" diye... Eşinin de Ermeni olduğunu söyledi...

"Yeter Artık! Haydar, Hüseyin, Ali de Olsa Adımız; Biz Ermeniyiz!..."

Haydar Ç. isminde bir arkadaşım var. O da 12 İmam orucunda, oruçlu gibi görünürdü. "Ne yapayım, ben Dersim Mazgirtliyim, öyle yapmam gerekir" derdi... Sonra da bir yerde rakı içerken gördüm; "Neden böyle davranıyorsun?" dedim. "Hoca sana da söylüyorum, herkese söylüyorum artık, bugüne kadar sakladık kendimizi, hesaplaştık kendimizle, uykularımız kaçtı ama artık söylüyorum ben bir Ermeniyim!" dedi. İyi de bunu neden saklıyorsun? İşte o sıralarda Hrant Dink'in cenazesine Avcılar'dan beraber gitmiştik Haydar'la... Cenazeden sonra; "Yeter artık, adımız Haydar, Hüseyin, Ali her ne olursa olsun, biz Ermeniyiz" dedi. "Ya ben kiliseye de gitmek istiyorum, gidip orda ibadet etmek istiyorum," dedi. "Fakat bugüne kadar Alevi gibi yaşamış olan bir Haydar bunun altından nasıl kalkar, ben nasıl kalkarım? Ne der insanlar bize?..." Çok etkilendim! O insanın içinde olduğu o psikolojik durumu, o travmayı anlatmak mümkün değil. Bir an kendimi onun yerine koydum: Yaşadığı o fırtınaları, korkuları, acıları, bunların hepsinin bileşkesini nasıl ifade edebilsin? Ama sonuçta şu rahatlattı beni, birilerine güvenip "Ya ben Ermeniyim, artık kabul edin. Bugüne kadar sakladım, bugüne kadar çektiğim acılar bana yetti! Ben buyum, beni artık bu şekilde kabul edin" deme cesaretini göstermesi çok önemli...

Bizim onu bağrımıza basmamız lazım ancak onun bize ne kadar hoşgörüyle baktığı konusunda kuşkularım vardı. Çünkü ona Dersimle ilgili dedelerinin anlattığı şeyleri anlatıyordu; "Bizim bir kısmımızı Hozat'ta filanca derede, bir kısmımızı Mazgirt'te filanca yerde kırmışlar, Munzur'un filanca yerinde öldürmüşler..." diye... Tabii Haydar'la uzun uzadıya o günkü koşulları tartışacak değildim, çünkü hiçbir gerekçe onun acısını dindirmezdi... Kaldı ki; biz de yaklaşık yirmi yıl sonra 1938'de aynı acıları yaşamışız...

Ermenileri O Uçurumdan Atmışlar...

Ben, ilkokul 5. sınıfta gitmiştim oraya. Hozat'ın girişinde yaklaşık 70 metre derinlikte bir yerdir Kayışoğlu yarması. Büyüklerimiz, "Ermenileri o uçurumdan atmışlar... İnsanların düştüğü yerde taşlar hâlâ kırmızıdır; kan sinmiş taşlara ve çıkmamış," diye anlatırlardı.

Anlatılanların devamı şöyleydi; bizimkiler, Ermenileri belli bir dönem korumaya almışlar fakat devlet öyle bir kullanmış ki; "Onlar Hıristiyan, biz Müslümanız. Hatta onların Ermenistan diye adlandırdığı yerde Dersim'in toprakları da vardır... Onlar sizin topraklarınıza da göz dikmişler ve bir de bunlar Müslümanları sizinle birlikte vurmayı istiyor" diye... Rahmetli amcam anlatırdı... "Fakat ona rağmen aynı köyde, aynı coğrafyada, aynı toprakta yaşadığımız için onlara kıymadık, öldürmedik... Devletin kullandığı milisler vardı, onlara 'kolcu' denilirdi... Onlar Osmanlı askeriyle birlikte Ermenileri götürüyordu ama o çevredeki aşiret reislerinin onayını da alıyorlardı..." Tüm bunlar amcamın anlattıklarıdır...

"Ermenistan'ı kurarlarsa sizin topraklarınızı da alırlar, sizi de burdan sürüp, intikam alırlar." Bir de Ermenilerin, Van'ı başkent yapıp büyük bir Ermenistan kuracaklarını söyleyerek bir düşmanlık yaratmışlar... Daha sonraları bu, hakarete dönüşmüş... Bir şey söylediğinizde, "Ulan sen Ermeni misin?", "Ermeni oğlu Ermeni!", "Sende hiç mi vicdan yok, sende hiç mi namus yok, yoksa sen Ermeni misin?" gibi küfürler... Bunu Dursun Amca da anlatırdı: "Bizim yüzümüze, 'Adama bak, Ermeni ya, hiç onur yok!' derlerdi."

Bizimkiler de Suçun Parçası Olmuşlar...

Bizim insanlarımızın da elini yüzünü yıkamanın anlamı yok. Onlar Ermeni katliamına bizzat katılmamış olsalar bile, onların köylerinden, yerinden yurdundan sürülüp atılmalarına göz yummuşlar... Tarafsız kalmakla, sessiz kalmakla, o suça ortak olmuş ya da onlar buradan giderlerse, onların toprakları bize kalır anlayışıyla, faydacılıkla, o suçun birer parçası olmuşlardır...

Karaballıların, Ferhatanlar'ın, Bahtiyarlar'ın yaşadığı Ovacık ile Hozat arası köylerin yüzde sekseninin doksanının isimleri Ermenicedir. O zaman Kiliseler Kilisesi anlamına gelen, katedralin olduğu bir köy var, Ergen...

Ergen Kilisesi yıkılmış da olsa, o görkemli yapısı bugün hâlâ orada... Tabii irili ufaklı küçük kiliseler de vardı ama şimdi artık yok... Sorpiyan, Ağzunik, Seyedik, Peyik, Avşeker gibi pek çok köy ismi Ermenicedir. Bunların tümündeki kilise yapılarını, kalıntılarını görmüştüm... Tabii orda tek tük Ermenileri barındırmışlardı... Çocuktuk, 1960'lı yıllardı... Yaşlanmışlardı o insanlar... Ya öldüler ya göç ettiler Garo ve Nişan gibi...

Alevileşmiş E menile i Sahipleniyorlar...

1938 harekâtı sona erince, "kırım yok, sürgün var" deniliyor. Geride kalanlar ormanlardan, dağlardan '38'in sonbaharında köylerine geliyorlar, köy yok... Yakaladıklarını sürgüne gönderiyorlar... Bizimkiler Aydın-Çine'ye gönderiliyor... Ermenilerden o üç aile köyde kalıyor... '38'e kadar sürgüne gönderilecek Ermeniler gönderilmiş zaten. Kalanların ismi Ali, Haydar... Kimlik yok, bir şey yok... "Bunlar bizdendir" deniyor... Ermenilerin tamamı Alevileşmişler ve Aleviler nasıl yapıyorsa onlar da öyle yapıyorlar... O şekilde var oluyorlar. Bizim için bir yaşam biçimi Alevilik... Bizimkilerin gözünde Ali'yi Tanrı olarak görmeyen, 12 İmamlara inanmayan, oruç tutmayan insanlara pek hoş bakmazlar... Kaldı ki, Ömer, Osman ismine tahammül edemeyen insanlar, Hıristiyanlığa hiç tahammül etmez... Onlar kendilerinden biri gibi hareket ediyorlardı köyde... Ve işte o yüzdendir ki, kızları yine bizden, köyden birileriyle evlendiler... Sonuç olarak; bizim orada Aleviler, geride kalan Alevileşmiş Ermenileri sahipleniyorlar, uzun yıllar bir arada yaşıyorlar...

Hace Hatun...

Hepimizin çok yakından tanıdığı Âşık Berbatî'nin annesi Ermeniydi. "Hace Hatun" diyorlardı, Hatice'ydi ismi... Onlar uzun süre sakladılar Ermeni olduklarını ama bizim yaşlılar biliyorlardı... Çok da değer veriyorlardı Hace Hatun'a... Nedenini bilmiyorum... Çok ağırbaşlı, yaşadığı acıları dilinde, yüzünde, sırtında taşıyan ve o acıların verdiği vakarla hareket eden son derece sevecen, etrafına iyilikler dağıtan bir kadındı. Onu kim korudu, katliamdan kim kurtardı, ailesine sormak lazım... Hace Hatun'un kardeşleri Suriye'ye kaçmışlar... Bu küçük bir kız olduğu için korumuşlar demek ki... Yıllar sonra kız kardeşlerini bulmak için gelmişler... Fakat bunlar çevrenin baskısından çekinmiş, korkmuş olmalılar ki; gelenlerin Ermeni olduğunu, Suriye'den geldiklerini saklamışlar... Sahip çıkmak yerine üstünü kapatmaya çalışmışlar...

'38 Katliamı, Çocukları Ölüme Terk Edip Yolumuza Devam Ettik!...

1937-38 Katliamında bizim köyü de yakıyorlar, bir daha geri dönmesinler diye. Hiçbir şey kalmıyor, evler yerle bir ediliyor... Gündüzleri ormanda saklanıyorlar... Amcam anlatmıştı; "Yetmiş kişilik bir kafileydik, içimizde Ermeniler de vardı... Aliboğaz'a doğru giderken ünlü Kinzir Ormanları var, orada saklanırdık gündüzleri, geceleri de su bulmaya giderdik... Suyu bulduğumuz zaman çölde vaha bulmuş insanlar gibi

saldırıp su içerdik..." "Yeme içme nasıl yapardınız?" diye sorduğumda... Bu çok çarpıcıydı ve beni çok etkilemişti; "Acıkmış keçilerin palamuda saldırması gibiydik. Meşe yaprağı acıydı, söğüt yaprağı daha gevrekti... Söğüt bulduğumuz zaman söğüde saldırır yapraklarını yerdik ve yaz olduğu için yerdeki yumruları çıkartır, acı tatlı demeden onları yerdik" diye anlatırdı... En dramatiği de şuydu... "Yetmiş kişilik kafile Kinzir ormanlarından Çemişgezek'e doğru yol alırken, çocuklar aç ve ciyak ciyak bağırıyorlar... Annelerinde süt yok, meme veremiyorlardı... Oturduk karar aldık... Başımızdaki adam; 'Bu çocuklar ölecekler açlıktan, bu kesin ama hepimizi de öldürecekler. Yapılacak bir şey vardır, o da bu çocukların imha edilmesi!' Ve annelerin kucağından zaten açlıktan bir deri ve kemik kalmış çocuklar alınıp kayalıkların altında ağızları bağlandı, üzerlerine de bir taş kondu. Çocukların anneleri feryat figan ediyorlardı... Çocukları ölüme terk edip yolumuza devam ettik" diyordu... Bu, beni çok etkilemişti. "Anaların feryadını dindiremedik!" diyordu... "Zaten ölecek olan çocuklara biz iyilik mi yapmıştık, kötülük mü bilmiyorum... Ama o çocuklar yüzünden kafilenin tümü tehlikedeydi... Susturamıyorduk... Besleyemiyorlardı ve tabii onların bir kısmı açlıktan, hastalıktan ölüyordu, dağa gömüyorlardı... Yaşlı ve hasta olanları filanca yere gömmüştük" diye anlatıyordu...

Her Taraf Ceset Kokuyordu, Gezemiyorduk...

Annem İstanbul'da yaşıyor. O, bu hikâyeleri biraz daha geniş biliyor. Ama anlatmak istemiyor... 1926 doğumlu... 1938'de 12 yaşında... Kardeşinin nasıl öldürüldüğünü, köyün nasıl yakıldığını hatırlıyor... Bunlar da kaçmışlar günlerce... "O zaman göz hastalıklarına tutulduk, iki bacı bir de abim derelerde saklandık, taşların dibinde saklandık" diyor. Sonra Seyedik denilen köyde yakalamışlar bunları... Bir çadıra götürmüşler... "Hepimizin gözleri çapakla doluydu... Birisi bir şeyler söylüyor ama ne olduğunu bilmiyoruz... Fakat birilerinin 'öldürün bunları, gebertin' falan dediğini anlıyoruz... Babamı sordular, amcamı sordular... 'Neredeler?' diye... 'Bilmiyoruz biz kaçtık'" diyordu... Bilmiyorlar gerçekten... "Bilseydik korkumuzdan söyler miydik onu da bilemiyorum" diyordu... "Bizi iki gün orada tuttular... Göz damlası verdiler, birkaç gün kaldık sonra bıraktılar... Köye gittik ama köyde ne ev, ne yiyecek, ne de hayvan kalmış... Sonra tekrar akrabaları, sağ kalmış birilerini aradık... İnsan ölüsü kokusundan gezemiyorduk, her taraf ceset kokuyordu... Kim nerde vurulmuş, kim sağ kalmış, iletişim yok, bir şey yok, bir yerden bir yere kıpırdayamıyorsun" diyordu... Artık bunlar da "döküntü" olarak kabul ediliyor ve "bunlar da kalsın" deniliyor.

Bunun Anlatılması Kolay Değil!...

Amcam İsmail Bakır dağda saklanıyor bir süre, sonra yasak mıntıkaya geri dönüyor. Gelip yeniden ev yapıyorlar. Zaten geride çocuklar ve yaşlılar kalıyor... İlk tutulanlar sürgüne gönderiliyor...

Yakınlarımızdan on yedi kişi de katlediliyor, farklı farklı yerlerde. Onların da öyküsünü anlatır annem. Mesela babamın amcasının çocukları, Kilise diye bir yer var, orada bir derede öldürülüyorlar. Ağa oldukları için öldürülmeyi beklemiyorlar... Çadırları var, asker de onlarda yiyip içiyor... "Bize dokunmazlar, bir şey yapmıyoruz, silahımız yok, bir şeyimiz yok" diye düşünüyorlar... Harekâtın sonlarına doğru bunları alıyorlar, "Gelin sizinle biraz konuşacağız" diyorlar... Kadınları ve erkekleri ayrı ayrı bir derede süngülerle öldürüyorlar ve üzerlerine taş koyuyorlar. O arada amcamlar gece o dereden su içmeye geliyorlar ve bir inilti duyuyorlar. Asker onları oraya çekmek için yapıyor sanıp gitmiyorlar... Meğer onlardan birisi, o darbelerle ölmemiş... Sonra şafakla birlikte, kimse görmeden gitmişler... Hepsi öldürülmüş, toprak atmışlar, kiminin eli açıkta, kiminin kafası açıkta karıncalar böcekler yayılmış... Bunun anlatılması kolay değil... Anlatırken, "Toprak aldık, taş aldık, üstünü örttük... Kiminin elini, kiminin gözünü hayvanlar böcekler yemiş, üzerini kapattık!" diyor. Gömemiyorlar...

Yıllar sonra oraya gittim ben... Anlattıkları yerde kemikler vardı, fakat toplayamadık... Onlar mıdır, değil midir?... Amcam, "burada katledildiler" dedi. Su götürmüş, sadece dere yatağından açıkta, dışarda kalan yerleri eştik, kemik parçaları bulduk...

Onlardan, bizim yakınlarımızdan geriye bir tane kız kaldı; Perihan Hatun... Birkaç yıl önce yaşamını yitirdi.

Abbas Tan
(Araştırmacı/Yazar,
Kayseri Hacı Bektaş Veli Vakfı ve
Cemevi Başkanı)

Söyleşi
Tarih: 23 Aralık 2021
Yer: Kayseri
(İnternet üzerinden)

Kara Kefenli Veyve; Babaannem Varter

1952 yılında İncemağara-Sarız-Kayseri doğumluyum. Babaannemin öyküsünü anlatmak kolay değil benim için...

O bir anne idi, babaanne ve anneanne idi ama hiç hala ya da teyze olamadan gitti. O'nun yanında büyüdüm. Yaramazlık yaptığımızda ara sıra kızardı hatta söverdi ama beni dövdüğünü hiç hatırlamıyorum.

Köyde acur yetiştiren tek kişi babaannem Varter'di. Biz ona Ebe derdik.

Babamın nüfus cüzdanında ana adını Varter olarak görünce, babamdan ebemin Ermeni olduğunu öğrendim. Evde buna dair bir şey konuşulmazdı. Babama, Varter ne demek diye sorduğumda yeterli bilgiyi alamamıştım. Gerçi o dönemler anlatsa da belki anlamazdım. Biraz büyüyüp, mahalle komşumuz Abdullah'ın oyun sırasında kavga ettiğimizde "Ermeni kunnadığı" (doğurduğu) dediğini, benim de ona, "Sensin Ermeni kunnadığı" dediğimi hatırlıyorum. Tabii bunların ne demek olduğunu anlamamıştım. Sonraları anlıyorum ki bizde konuşulmasa da komşularda ebemin Ermeni olduğu konuşuluyormuş.

Asıl adı Varter olmasına rağmen, değiştirilip resmiyette Zeynep olmuş. Ama halk arasında ona hep *Veyve* diye hitap edilirdi. Veyve, Dersim Zazaca/Kırmançki dilinde "Gelin" demekti. Ebemin yaşlılığı döneminde akrabalar ve komşular "Veyve Ebe" diye hitap ederlerdi.

Varter 1915 Kırımında 17-18 Yaşlarındaymış...

1915 Ermeni kırımında dedem Cafer Tan (Cafer-i Gango) Elazığ'da askermiş. Kırımda ebemin bütün ailesi ya öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmiş. Sonradan öğrendiğine göre iki kardeşi kaçmış. Amerika ya da Kanada'da oldukları öğrenilmiş.

Dedem 1891 Hozat doğumlu. Dersim'in Karabalı (Karabalililer) aşiretinin "Gangozadeler Ezbeti'nden" [sülalesinden]. 1978 yılında Hakka yürüdü. Mezarı Kayseri-Sarız-İncemağara köyünde.

Dedemin Ağabeyi Ahmet Ramiz Tan aynı dönemde Elazığ'da subaymış ve Kolağası (Yüzbaşı düzeyinde) olarak görev yapıyormuş.

Varter 1915 Kırımında 17-18 yaşlarındaymış. Annesi, babası öldürülmüş iki kardeşi de kaçıp kurtulmuş.

Varter genç ve güzel bir kızmış. Komşuları da dedemin akrabalarıymış. Yaşanan vahşet ânında Varter'i sahiplenmişler. Dedemin halası Varter'i "dedemle evlenirse akrabalarını bulma imkânının olacağı ve ona kimsenin dokunamayacağı" konusunda ikna edip dedemle evlendirmişler.

Dedem, ebemi Kayseri Sarız ilçesi İncemağara köyündeki ailesinin yanına getirip bırakmış ve tekrar askerliğe dönmüş. Evlilikleri fena gitmemiş ama dedem de ebeme verdiği sözü tutup akrabalarını bulma gibi bir çalışma içerisine girmemiş.

Veyve'nin dört kız, dört erkek toplam sekiz çocuğu olmuş. Onları okutma konusunda eşini zorlamış, ancak o günün şartlarında sadece erkek çocuklarını okutabilmiş.

Uzun bir zaman sonra Kanada'ya giden kardeşi Tumacan Tumacanyan'dan haber almış. Kardeşi ebeme davetiye ve uçak bileti göndermiş. Ancak dedem, giderse bir daha geri dönmeyeceğinden korktuğu için gitmesine izin vermemiş.

Varter (Veyve) 1891 yılında Elazığ Harput Hulveng (Şahinkaya) köyünde doğmuş. Babası Ohanis, annesi Margert. Bildikleri bu kadardı ya da anlattığı sadece bunlardı.

Ebem hiç kimseye ailesinden bahsedip konuşmazdı. Yörede ebemi durumunda olan onlarca Ermeni kadın vardı ama hiçbirisi ile görüştüğünü hatırlamıyorum. Halamın sonraları anlattığına göre Ördekli köyünde bir Ermeni kızı zaman zaman bize gelip ebemle gizli gizli konuşurlarmış ama ne konuştuklarını bilemiyoruz.

Bir gün sacın üzerinde ekmek pişirmiş, işi bittikten sonra sacın simsiyah is olan alt kısmına elindeki oklava ile haç işareti koymuş, dedem bunu görünce çok kızmış. Bir daha o işareti yapmamış veya yaptıysa da kimse görmemiş.

Akşam Yemeğinde Şarap İçerdik...

Babam ve amcam şehre gidince mutlaka ebeme şarap getirirlerdi. Son dönemler bizler de bir yerlere gittiğimizde ebeme mutlaka şarap getirirdik. Akşamları yemekten sonra bir kadeh içerdi, bazen yarım kadehle de yetinirdi. Çok az da olsa bazen geçmişinden gayriihtiyari bir şeyler anlatırdı; "Babam kendi bağımızdaki üzümlerden çok güzel şarap yapardı, akşam yemeğinde babam, annem, ağabeylerimle birlikte birer kadeh şarap içerdik..." derdi mesela.

Evimizde radyo vardı. Zaman zaman şarkılar, türküler söylenirdi. Bir müzik aleti çaldığında, "Ben bunu çok güzel çalardım" dedi. Sonradan o müzik aletinin "piyano" olduğunu ve Harput'ta o günün şartlarında piyano çalan ve okula gitmiş bir kız çocuğu olduğunu öğrenmiştik.

Varter, Veyve Ebe (Zeynep Tan)

Beni Kara Kefenle Gömün...

O, kaderine küsmüş, yaşamın bu olmadığını ama böyle yaşaması gerektiğini kabullenmiş birisiydi. Öğrencilik dönemimde ağabeyimle birlikte bize Ermenice öğretmesi için çok zorlamıştık ama sürekli duymazdan geliyordu. Ermenice bir şeyler yazmasını istedik. Defterime kalemi kâğıttan hiç kaldırmadan bitişik harflerle bir cümle yazdı. Uzun süre o defteri saklıyordum ama sonraları defteri kaybettim. Ne yazdığını bilemedik...

Yaşlandığında sürekli söylediği bir şey vardı; "Hiç yüzüm gülmedi, gün yüzü görmedim. Ölürsem beni kara kefenle gömün ve mezarımı yapmayın, yerim belirsiz olsun" derdi.

Babam Zeki Tan 1982'de öldüğünde, bir yakınımız ebeme oğlunun öldüğünü söylemiş, "ya öyle mi?" demiş ve kafasını arkadaki duvara yaslamış ve ruhunu teslim etmişti.

Babamla ebemi, aynı gün (17 Ocak 1982'de) birlikte toprağa verdik. Onun dileğini amcam yerine getirdi ve kara kefene sarılarak toprağa verildi. Mezarı Kayseri-Sarız-İncemağara köyündedir.

Babamın mezarını yaptırırken ebemin mezarını da yaptırdım ama aileden çok büyük tepki aldım. Ben görevimi yapıyordum, hiç olmazsa torunu olarak ona bir hizmet yapmış olmanın huzurunu yaşayacaktım.

Birkaç yıl sonra yaptırdığım mezarlarda bozulma oldu. Dedemin, babamın ve annemin mezarlarını yeniden yaptırdım ama Varter (Veyve) Ebemin mezarını dediği yerine gelsin diye yaptırmadım. Çileli bir yaşam ve basit bir mezar... Mezar taşına Varter dahi yazdıramamıştım o tarihte. Üstelik mezar ustası mezar taşına "Ruhuna Fatiha" yazısını da eklemişti.

Hasan Hayri Ateş
(Yazar, Dersim İnşa Kongresi Yöneticisi)

Söyleşi
Tarih: Mart 2021
Yer: Frankfurt/Almanya
(İnternet Üzerinden)

"Sevgili Hasan Hayri Dost,
Tamamlamak üzere olduğum "Alevileş(tiril)miş Hıristiyanlar, Dersimli Ermeniler 2" kitabımda yayınlanmak üzere senin de belleğinde yer edinmiş bir "Dersimli Ermeni/Hermeni Öyküsü" (zaman, mekân, olay, kişi, sembol vs) varsa yazmanı rica ediyorum. Şimdiden teşekkür ederim."

"Hermeni"ler Gidince Sıra Bize Geldi...

1964, Gürük/Pülümür doğumluyum. Şimdi Almanya'da yaşıyorum.

"İso uyoke adırê xo, locina bê wayire de womekêro. Locinake bê wayir menda, aêra kêşre xêr nêno," (İnsan o ki, ateşini sahipsiz ocakta yakmasın. Sahipsiz kalmış *bir ocaktan kimseye hayır gelmez) derdi ninem. Ne zaman böyle söylese, sözü Hemze dedemize getirirdi.*

Doğrusu ninem ziyadesiyle dertlenip dursa da cümle yaşlılarımız aradan geçen zamana rağmen, Hemze dedemizin yaptığından muzdaripti. Ah çekip ilenmeyen yok gibiydi. Onlara kalırsa Hemze Dede ikrarın direğini yıkmış, kefareti de kendinden sonrakilere kalmıştı.

2008 yılında İzmir'den köyümüz Gurik'e gidecektik. Dağbeg Köyü'nün altına vardığımızda, "Lacê mı (oğlum) hele şu arabayı eğle" dedi, sonra kendisini bir anda dışarı attı. Zamanında Hemze dedemizin de yaşamını sürdüğü Mazra Atasone Cêr, (Aşağı Ataso Mezrası) Gurik Deresi'nin öbür yakası da bir taş atımlık mesafede hemen karşımızdaydı.

Halam yüzünü Mazra'ya döndü, dualar eşliğinde secdeye varıp, üç kez toprağı öptü. Sonra, "Hemze!" dedi, "Qalika ma Hemze, sebebe qêrdena tora domonone to roc nêdi, tornone to roc nêdi. Pêra Ataso biye vılawo ağme şiyê." (*Dedemiz Hemze, senin yaptığına sebep çocukların gün yüzü görmedi, torunların gün yüzü görmedi. Ataso kabilesi parçalanıp, dağıldı*) Sonra bulunduğumuz yerden görünmeyen Dağbeg Köyü'nü işaret ederek, "Dağbego vesaye, kêşre nêmend" (*Yanasıca Dağbeg kimseye kalmadı*) dedi.

Anlatılanlara bakılırsa 1900'lerin başlarıdır. Dedemiz Kürt Hemze ile Ermeni Melik bir zaman çok iyi iki dost olsalar da, yok yere aralarına husumet girer. Hemze Melik'e kinlenir, ne yapıp edip eski dostunu ortadan kaldırmayı kafasına koyar. Bir akşam vakti iki azman köpeğini içeriye kapatır, evden çıkar gider. Giderken karısını, "Ben gelmeden sakın ola ki, köpekleri salmayasın" diye tembihler. Çok geçmeden Dağbeg bayırlarında iki el tüfek sesi duyulur. Bir zaman sonra da Hemze nefes nefese eve döner, köpeklerini dışarıya salıp kendini yatağa atar.

Melik, ay ışığında rüzgâra karşı harman savururken vurulmuştur. Dağbeg Hermenileri Hemze'den şüphe ederler. Daha o anda büyük bir şamata içinde derenin karşı yakasına yığılır, "Hemzee..! Hemzee..! Melik vurulduuu..!" diye seslenirler.

Hemze yataktan çıkıp kendini dışarı atar, köpek ürüşmeleri (havlamaları) arasında seslere kulak kesilir. *Hermenilerin* kendisinden şüphe ettiğini anlamıştır. Kızar, öfkelenir, "Siz gelmeden önce köpeklerimin ürüştüğünü duydunuz mu?" diye sorar, bağırarak. *Hermeniler* duymadıklarını söylerler. "O halde Melik'i kim vurduysa, yolu buralardan geçmemiştir. Varıp başka yerde iz sürün" der.

Hermeniler böyle düşünür ve geri dönerler. Melik ölümcül bir yara almıştır. Son nefesini vermeden vasiyetini yapar: "Benim yaram ölümcüldür. Lâkin bu vaziyet benimle kalmayacak görünüyor. Kürtlerle aramıza kan girdi. Korkum o ki, bu acı sizi de daha beter kinlendirsin. Kin kini, kan kanı çağırır. Siz siz olun, bir an evvel göçünüzü sarıp buralardan uzaklaşın" der.

Melik'in annesi âmâdır. Ölü yemeğini verdiklerinde, oğlunun dambırını (sazını) getirtip çardak duvarına astırır. Söylenen o ki, yaşlı kadına göre, gelenlerden dambırın tellerine kim dokunursa, Melik'i o vurmuştur.

Hemze en son gelenlerdendir. İçeriye girdiğinde dambırın tellerine dokunup geçer. Sesler üzerine, yaşlı kadın dambıra kimin dokunduğunu sorar. Sonra Hemze'yi yanına çağırır, "Oğlumu sen vurdun. Ama ben davamı Tanrı'ya havale ediyorum" diye fısıldar kulağına, ah çekip, ilenir.

Derken üzerine o büyük felaket gelir ve soykırıma uğrayan *Hermeniler* bölgeyi terk eder. Dağbeg de uzun zaman boş kalır. Yaşananlardan kendilerine de pay çıkartır. Ona sebep annesi rızalık vermediği için Hemze el koyup, Dağbeg'e yerleşmeyi göze alamaz. Sahipsiz kalmış olan bu köy, neticede Boliyo ve Lolo aşiretleri arasında bir kavgaya neden olur.

Yaşlılarımız bu hadiseyi Dersim Tertelesi'ne bağlar, Ermenilerin ahı üzerimizde kaldı. Onlar gitmeseydi, başımıza o büyük felaket gelmezdi" derlerdi.

Dersim toplumu için ikrar ve hakkaniyet, huzur içinde yaşamanın teminatıdır.

İbrahim Karakaya
(Pir Sultan Abdal Derneği
Kadıköy Şube ve
İçerenköy Cemevi Başkanı)

Söyleşi
Tarih: Ocak 2022
Yer: İstanbul
(İnternet üzerinden)

Aramızda Unutulanlar ve Bir Özür Borcu...

1959 Lertik doğumluyum. Köyümüz, 1938 sonrası yasak mıntıka olarak ilan edilen Kalan/Lertik bölgesinin Müdürik köyüydü. Bizden önceki sahiplerinin Ermeni oldukları hem isminden hem de yıkıntıları üzerinde ev yapılan kilisenin kalıntılarından belliydi. Evlerimizin yanında akşam serinliğinde oturup dinlendiğimiz ve sohbetler ettiğimiz taşın adı da Kemere Kilise (Kilise Taşı) idi. Dersim'in birçok yerinde olduğu gibi bölgemizde de Ermeni yaşanmışlığının kalıntıları mevcuttu.

Dedem aşiretimiz içinde saygın biriymiş. Hımoğlu ailesinden Sadık Ağa (Sadıke Hımko) olarak biliniyordu. Rus ordusu Erzincan'ı işgal edip Dersim bölgesine girmeye çalışınca Dersim aşiretleri birleşirler. Hozat'ta bulunan Halit Paşa (Deli) komutasındaki Osmanlı Ordusu ile birlikte aşiret milis güçleri Erzincan'a girmişler. Rusya'da gerçekleşen Devrim (Ekim 1917) nedeniyle Sosyalist Rusya savaşa son vermiş ve işgal ettiği bütün bölgelerden askerleri i geri çekmeye başlamış. Ancak Ermeni güçler çekilmemiş, Dersimli aşiretlerin Erzincan'a girmesiyle Ermeniler geri çekilmek zorunda kalmışlar. Savaşan ve geri çekilen Ermeni gruplar ile birlikte halktan aileler de korkularından bölgeyi terk ederler. Bu terk etme sırasında Erzincan-Erzurum arasında Sansa deresi bölgesinde bazı Ermeni gruplar esir edilirler. Kışın en soğuk ayı olan, şubat ayında bu olaylar yaşanmaktadır. Esir edilenler donmak üzeredirler. Bizim Dersimliler, Ermenilerin canlarından daha çok onların paraları ve mallarıyla ilgilenirler. İçlerinden elebaşı olabilecek konumda olan, düzgün giyimli ve dizlerine kadar çizme giymiş birinin üzerini ararlar fakat bir şey bulamazlar. Çizmelerine saklamış olabilir diyerek çıkarmasını söylerler, çizmeleri donmuştur, çıkarmakta zorlanınca bir diğeri, "Ne uğraşıyorsun, ayağını kes gitsin" deyince dedem araya girer ve yavaş yavaş ısıtarak çizmeyi çıkartır. Çizmelerin içinden para çıkar, çıkan parayı alırlar. Diğerleri de

aynı durumla karşılaşırlar, paralarından olmuşlardır ama canları kurtulmuştur. Yakalanan Ermeni aileleri Pülümür'ün Danzik köyünün yerleşik aileleridir. Dedem bu Ermenilerden üç aileyi orada yanına alır ve bizim köye getirir. Bu ailelerden biri Arık Ermeni, Magar Ermeni diğeri de Agop Ermeni'nin aileleridir. Agop Ermeni, Boros Ermeni olarak da anılmaktadır. Bizimkiler daha rahat telaffuz etmek için ona Abbas Ermeni adını vermişlerdi. Agop Ermeni keşiş okulunda okumuş, bilgili ve zeki biridir.

Bu Ermeni aileler, kumaş dokuma tezgâhlarını kurmuşlar. O bölgenin "çuha" denilen giyilecek elbise kumaşını onlar üretiyorlarmış. Ayrıca demircilik ve kalaycılık işlerini de yapıyorlarmış. Bizimkilerden zanaatkâr pek çıkmayacağından onların yaptığı işlerin önemi daha da artmaktadır.

Zaman içinde bu ailelerden yeni katılımlar ve evlenenler ile birlikte nüfus epeyce artmıştır. Arık, Magar, Agop, Dığa, Dun, Ağhse, Varte adları, halam ve babamın anlatımlarıyla aklımda kalan isimlerdir. Ayrıca bunlar 1915 Kırımı öncesi Tanzik köyünde yaşıyorlarmış, Tanzik bir Ermeni köyüymüş...

1937 Dersim Harekâtı'nın birinci döneminde Kalan bölgesi aşiretleri pek etkilenmemişlerdi. '37 sürecinde Kalan bölgesi, genellikle Haydaran ve Demenan aşiretlerine lojistik destek sunmakla yetinmişlerdi. Seyit Rıza ve diğer ileri gelenlerin idamı sonrasında Kalan aşiretlerinin etrafındaki çember de daralmıştır. Zaten gerek J.U.K. (Jandarma Umum Komutanlığı) raporlarında gerekse de Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın raporlarında Erzincan, Gümüşhane ve Sivas bölgesindeki asayiş/soygun olaylarının Kalan aşiretleri tarafından yapıldığı ve mutlaka tedip ve tenkil edilmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Dedem 1933 yılında, babam 1 yaşındayken ölür. Dedemin ölümüyle birlikte Ermeni aileler en büyük güvencelerini kaybetmişler. 1938 Harekâtı Kalan bölgesini kapsayınca tümden çaresiz kalırlar. Hem silahsızdırlar hem de gelmekte olan bir katliamın içinde ölümle karşı karşıyadırlar. Pülümür'ün Danzik köyündeki askerî karakoldan bunlara bir haber iletilir. Gelen haberde komutan, "Sizin Kürtlerle bir ilişkiniz yok. Gelin teslim olun canınızı kurtarın" demektedir. Bu habere itimat etmemekle beraber başka da çareleri yokmuş. Toparlanıp yola koyulurlar. Halam, '38 yılında evli ve hamiledir. Arık Ermeni'ye, "Ben de sizinle geleyim" der. Arık Ermeni halama, "Hatun, biz gidiyoruz fakat ne olacağımız belli değil. Bizimle gelip kendini tehlikeye atma, hakkınızı helal edin" der. Halam yine de onları takip ederek gider. Halam Panciras (Çakırkaya) köyünde akrabaların yanında kalır. Ermeni aileler Danzik köyünde karakol komutanının yanına varırlar. Komutan askerler eşliğinde hepsini Danzik ile Panciras köyleri arasındaki Hor mezrası denilen bir yere götürür.

Orada çukur bir alanda hepsini kurşuna dizdirir. Kadın, erkek, çocuk, yaşlı hiçbiri sağ kalmaz. Arık Ermeni yaşlı olduğu için kafileye yetişemez, karakola geç varır. Onu da bir samanlığı ateşe verip içine atarlar. Halen yaşayan, olaylara tanıklık eden ve o dönemde sürgün edilen kişilerin anlatımlarından, kırk kişinin üzerinde olan o ailelerden kurtulan hiç kimse olmamıştır. Cansız bedenleri güneşin altında çürümeye ve kurda kuşa yem olarak bırakılmıştır. Herkes önce kendi acısına ve kaybına ağlar. Ne yazık ki onların acısına ağlayacak hiç kimseleri de yoktur. Onun için onları anmak, hatırlamak ve hatırlatmak çok daha büyük bir insani görev ve sorumluluk olarak bizlere düşmektedir.

Bana anlatıldığı halde bugüne kadar bunu anlatamadığım için beni bağışlayın Arık Ermeni, Magar, Agop, Dığa, Dun, Ahse, Varte ve yaşamını yitiren ve adlarını bilmediğim tüm Ermeni canlar...

Kemal Çınar
(Yönetici)

Söyleşi
Tarih: Mart 2021
Yer: Prag-Çekya
(İnternet Üzerinden)

Kemal Çınar'ın nenesi ve dedesinden dinleyerek anlattığı üç öykü Erzincan ve Dersim arasında ki bölge de yaşayan insanların Ermeni kırımının yanı sıra, Ermeni güçlerinin de kendilerine zulüm uyguladığı yönünde anlatımlara tanıklık etmekteyiz...

1961 yılında Selepur-Erzincan'da doğdum. Anlatacağım üç öyküyü (değişik zamanlarda) dinlediğimde dedem İbrahim Çınar 75, nenem Hanım Yeşilçimen ise 80'li yaşlardaydı. Dolayısıyla bu üç olay birinci derecede tanıkların anlatımlarından aktarılmaktadır.

Lenin liderliğinde devrimci güçler 1917'de Rusya'da devrimi gerçekleştirince, yeni kurulan Bolşevik iktidar savaşa son verip ordusunu geri çekmiş ama Ermeni güçleri bir müddet daha coğrafyamızda kalmış. İşte bu dönem köylülerimiz, oldukça zor koşullarda, korku ve esaret içinde yaşamışlar. Ermeni güçlerinin verecekleri zararlardan ciddi çekinir olmuşlar.

Dönemin tanığı dedem İbrahim Çınar (1904, Selepur-Erzincan) bana şunları anlatmıştı; "Ailece Badran köyünde zorunlu kaldığımız dönemde bölgeyi kontrolü altında tutan Ermeni komutanlardan Moses ile Kalos [Kalusd Sürmenyan olmalı], Badran'a gelmişlerdi. Bütün köylülerden büyük ilgi ve hizmet görüyorlardı. Bir konağın önünde heyet halinde otururlarken, elimde bir kap ile önlerinden geçerek çeşmeden su almaya gidiyordum. Ermeni komutanlardan Kalos, "Bu kimin çocuğu" diye heybetle sormuş Mömine Zeynele Kem'ira (Kamer'in torunu Zeynel'in Oğlu Mümin).

"Aziz Ağa'nın oğlu" demiş Mümin çekinerek.

"Hıı, gelip elimizi öpmemesinden belli oluyor" demiş asabice.

Çevredekiler; "Çocuktur, akıl etmemiştir, kusuruna bakmayın, onun yerine biz öpelim elinizi Kalos Efendi" diyorlarsa da aldırmamış Ermeni komutan, "Çağırın babasını gelsin" demiş.

Babam Aziz Ağa, beni yanına aldı huzura geldik, "Buyur Bey" dedi babam.

Ermeni komutan; "Oğlun gelip elimizi öpmedi, bu saygısızlığına karşın ya bu köyü terk edersin ya da sana vereceğimiz cezayı ödersin" dedi oturduğu yerden.

Babam; "Köyü terk edemem, bu halimle nereye gidebilirim."

Ermeni komutan; "Öyleyse sana 40 Manat (Azerbaycan ve Türkmenistan para birimi) ceza, bunu öde."

Babam; "Nereden bulayım bu kadar parayı bu yoksullukta, biz zaten göçebe durumdayız."

Ermeni komutan; "Anlamam ya köyü terk edersin ya da bu parayı vereceksin."

Babam; "Öyleyse bana zaman verin, tedarik etmeye çalışayım."

Ermeni komutan; "Tamam, bir ay sonra tekrar geldiğimde para hazır olacak yoksa sen bilirsin" dedi ve biz biçare huzurdan çekildik.

Babam eş, dost, akraba kim varsa herkesi dolaşmaya başladı, 40 Manat tedarik etmek için. Sürenin dolmasına az bir zaman kaldığında, Dersim aşiretleri Ermeni güçlerine saldırmaya başlamışlardı, bunu duyan yöre köylüleri de Ermeni güçlerine karşı isyan bayrağını açınca, Ermeni orduları topraklarımızdan doğuya doğru geri çekilmeye başladılar. Bizler de bu şekilde can ve mal tehdidinden kurtulmuş olduk.

Aşiretler Ermeni ordularını kovdular ama bunun bedelini de yine biz ödedik, haftalarca kalıp istediklerini yiyip içtiler, "Sizi Ermenilerden kurtardık" diye kendilerine hizmet ettirdiler. Bir dönem de bu şekilde yaşayan bizler tekrar köyümüze döndüğümüzde soyulan, yıkılan evlerimizi tamir ederek hayatımıza tekrardan devam etmeye çalıştık."

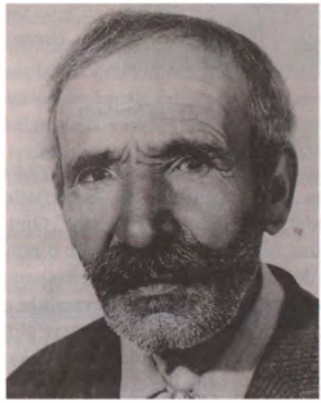
İkinci Olay; İbrahim Çınar (1904, Selepür-Erzincan)

"Selepür köyü Dürnük mezrasında iken bir haber geldi, "Derebük köyünün alt tarafında Karasu kıyısında Ermenileri öldürmüşler" diye. Evimizde çalışan bir kadın vardı, bu haberi duyar duymaz, "Merak ediyorum gidip bakacağım" deyince peşine takıldım, koşa koşa vardık olay yerine. Ne görelim büyük küçük, kadın erkek öldürülmüş çok insan, her taraf kan içinde. Her taraf savaş alanı gibi. Yüklü kağnı arabaları, atlar, katırlar her biri bir yerde darmadağınık... Tanımadığım insanlar her şeyi yağmalıyor. Görüntü vahimdi, çok korktuk, fazla içlerine giremeden dönüp geldik.

Üçüncü Olay; Hanım Yeşilçimen (1907, Mândönik-Pülümür-Dersim)

Pülümür ilçesi, Süleyman Uşağı köyü, Mândönik mezrasında henüz çocuk yaşta iken bir gün ağabeyim Mehmet Kahraman'ı, yüzünü bir

şeylerle sarmış elinde de uzun bir sırıkla görünce garipsemiş olmalıyım ki sordum, "yüzünü niye böyle yaptın" diye... "Ağabeyin kadanı alsın (Ağabeyin kurban olsun), Ermenileri öldürüp suya atmışlar, suyun kenarında kalan cesetler çok kokuyor, bu koku oradan geliyor. Gidip o cesetleri bu sırıkla suya salacam ki su alsın götürsün.."

İbrahim Çınar

Hanım Yeşilçimen

Sevim Çiçek
(Eğitimci, Yazar)

Söyleşi
Tarih: Mart 2021,
Yer: İstanbul
(İnternet üzerinden)

Anaların Sultanı

1965 Mazgirt-Dersim doğumluyum.

Büyük anneannemin mezarı doğup büyüdüğü topraklardan, Dersim'den uzakta. Mezar taşında da büyük harflerle "Anaların Sultanı" yazıyor, altta da âdet gereği "Ruhuna El-Fatiha". Onu ilk ve son kez 1985 yazında görmüştüm, üniversitede okuyordum o zaman. O yaz, yalnızca onunla değil '38'de sürgün edilen birçok akrabamla da tanışmıştım. Bir günlük ziyaretti ve geceyi annemin teyzesinin evinde geçirmiştik. Ertesi gün öğlene doğru büyük nenemi görmeye gittik. Hastaydı, yakıcı öğlen güneşinin vurduğu pencerenin dibindeki karyolada yatıyordu. Yüzü solgun, yaşlı bedeni küçük bir kız çocuğu gibiydi. Kim olduğumu söylediler. Gülümsedi. Yaklaştım, yatağın kıyısına oturdum, elimi tuttu, avucu yanıyordu, bir süre el ele kaldık. Oda ânında hısım akrabanın akınına uğradı, arı kovanına döndü ortalık. Baş başa kalmak, konuşmak, dertleşmek, daha yakından tanımak istiyordum oysa.

Yazılı kaynaklarda, konferanslarda ve daha birçok farklı mecrada büyük nenemin yani anneannemin annesinin ve meçhule karışan ailesinin izini umutla sürdüm, hâlâ da çabalıyorum. 7 Haziran 2007'de akşamüstü kameranın düğmesine bastım ve sülalenin en yaşlı üyesi canım anneannemle –nene derdim kendisine– iki saatlik bir sözlü tarih görüşmesi yaptım. Önemli aktarımlarda bulunmuş, ciddi ipuçları yakalamıştım, ne var ki o koca kara delik henüz kapanmış değil. Görüşmeden çok küçük bir kesiti aşağıda aktarıyorum.

Annenle baban nasıl evlenmiş nene?

Ermenileri kırdıklarında anam altı aylık gelinmiş. Dört eltilermiş. Kaynanasıgil Hörs köyünde Avoş Ağa'nın marabasıymış. Bir gün buğdayı yıkamışlar, dama sermişler, anamın kaynanası, değirmene gidecek buğdayı seçiyormuş. Mazman Aziz vardı, onun karısı anlatırdı. Neyse, Avoş Ağa omzunda çifteyle gelip dama çıkmış. Ağa ne demişse, "Bize ne diyorsun, biz ne yapmışız, sen bize ne söylüyorsun"

diye karşılık vermiş kadın. Ağa çifteyi üzerine doğrultmuş ve fukara kadın kanlar içinde bir tarafının üstüne yığılmış. Alıp eve getirmişler. Oğulları başına toplanmış, "durmayın kaçın, demiş çocuklarına, kalırsanız hepinizi vuracaklar, bunlara emir gelmiş hükümetten." Onlar da gece yarısı köyden yukarı Dersim'e kaçmışlar giderken de hanımlarına, biz ne zaman olsa dönüp sizi alacağız demişler. Çok kalmadan anaları ölmüş. Ağa da bu dört gelini konağına getirmiş. Anamın bir çift bileziği varmış, elbiselerinin arasında saklıyormuş ki elinden almasınlar. Bir gece köpekler havlamış, gelinler dışarı çıkmak istemişler ama kapılar kapalı, zaten ağanın hanımı salmıyormuş bir yere. Sabah bakmışlar ki kapının önünde bir çift fes, kocalarının fesi. Bir daha da kocalarından haber çıkmamış, herhal Rusya'ya gitmişler. O vakit babam daha yeniyetmeymiş. Nenem ağanın karısının yanına gidip oğlunu evlendirmek istediğini söylemiş. Ağanın karısı da "gelinlerden hangisini beğeniyorsan al götür oğluna" demiş. İşte babamla anam öyle evlenmişler.

Hoşe'ye gelişinizi hatırlıyor musun?

Anam ata binmişti, benle kardeşim de eşeğe. Irmağa (Peri) girdik, su eşeğin boynuna geliyordu. Neyse karşıya geçtik. Babamgil araziyi devletten satın almışlardı. Bağlar, bostanlar, evler, hepsi Ermenilerden kalma. Bir eve girdik, büyük, dört beş oda, altı da ahır.

Anan ne yaptı nene?

Ne yapacak, evi temizledi, kap kaçağı yıkadı.

Üzülüyor muydu nene, anan ağlıyor muydu?

Ne bileyim kızım, benle kardeşim evin önünde oynuyorduk.

Kimi kimsesi var mıydı?

Fukara anam kimsesizdi, zaten babası kırımdan önce ölmüş.

Nasıl ölmüş?

Dedem Amerika'ya gitmiş, para kazanmaya. Biraz kalmış, çocuklarına dayanamamış, dönmüş. Köyde düğün olmuş, herhalde ağanın oğlunun düğünüymüş, o vakitler erkekler cirit oynardı düğünlerde. Dedemin attığı cirit ağaya değmiş. Yemek yemişler, ağa sigara sarmış dedeme vermiş, zehirliymiş, bir haftaya kalmadan ölmüş. Dedemin altınları çokmuş. Sonradan anamın bibisi (halası) iki altın kemer, Reşatlar [Reşat Altın, ismini Osmanlı Padişah'ı Reşat'tan alan para] artık ne varsa kırım zamanı ağaya vermiş ki kardaşının çocuklarına sahip çıksın, öldürmesinler diye.

Ağa sahip çıkmış mı peki?

Anamın anasını, üç de erkek kardeşini Halep'e sürmüşler...

Hiç mi kimsesi kalmamıştı ananın?

Küçük bacısı, teyzem vardı, babam büyüttü, Kızılkaleli bir Ermeniyle evlendi sonra, oğlu öğretmen çıktı. Bir de, senin de bildiğin anamın bibisi rahmetli Ane vardı. O fukara çok çekti. Bu Lolanlıların yetimlerini, dedeni (kocasını kastediyor) hep Ane büyütmüş.

Peki, nene, anan gibi, Ane gibi başka kadınlar da var mıydı?

Çok vardı, Hoşe'ye anamın yanına gelip giden çok kadın vardı, teyze derdik. Anam çok kıymet verirdi, sofra açardı, onlar da dikiş dikerdi bize, yazma oyalardı. Halep'e gitmek istiyorlardı, "sen de gel" demişler anama. Sonraları, "gidecek miydin ana?" dedim, "bibim bıraksaydı giderdim" dedi. Ya, bizi koyverip gidecekmiş ha. Herkes kendi milletine gitmek ister kızım.

Nene, anan 12 İmam orucunu falan tutar mıydı?

Yok yok, tutmazdı, dayanamazdı açlığa, o da Ane de tutmazdı. Ama Ane Hızırlarda (Hızır Orucu) üç gün tutuyordu.

Baban ananı zorlamaz mıydı hiç?

Zorla oruç olur mu, adamın içinden gelsin kızım.

Kendi inancını sürdürüyor muydu peki?

Yok, yok ama bazen "ya Astvats" diye Allah'a seslenirdi, dara düştüğümüzde.

Büyük anneannem Halep'e gitmeyi başarır mıydı ya da o kadınlar gidebilmiş miydi bilmiyoruz. Ancak kesin olan şu ki; eğer gitmiş olsaydı şimdi analarının mezarının gölgesinde sonsuzluk uykusuna yatan evlatları dünyaya gelmez ve Hoşe'deki evin önünde olan bitenden habersiz oynayan o küçük çocuk, nenemle kardeşi ebediyen öksüz kalırdı.

Ali Sarıgül
(Avukat)

Söyleşi
Tarih: Mart 2021
Yer: Ankara
(İnternet üzerinden)

Bebek Amca ve Ergan Köyü

1955 yılında Türkçe adı Geçimli olan Hozat'a bağlı Ergan köyünde doğdum ve belli bir yaşa kadar orada yaşadım.

Ergan, Hozat'ın yaklaşık 10 km doğusunda yer alan bir köydür. Köy, güneyde Singeç deresinden başlayıp kuzeydeki dağa kadar yaklaşık 5-6 km'lik bir yamaca kurulmuştur. Burada yaşayanların tümü Alevi/Kızılbaş inancına sahiptirler ve soy boyları geriye doğru 120-150 yıllık geçmişe dayanmaktadır. Bu tarihten önce bu yerleşkede sanki hiç yaşanmamış, hiç kimse yokmuş gibi belirsizlik hâkim. Oysa Ergan köyü, halen büyükçe bir kilise harabesi, Vank (Ermeni dil veya inancında dinsel eğitim merkezi, manastır) diye anılan bölgede küçük sayılabilir bir kiliseye ve tümüyle yok olmuş sair mekânlara sahip olmanın yanı sıra, tüm köy yerleşkesinin bulunduğu alandaki farklı üç yerde halen kullanılan üç taş çeşmeye ve bu çeşmelere su taşıyan taştan ustalıkla yapılmış su kanallarına sahiptir. Bundan öte köyün girişinde bulunan ve bizlerce Ermeni Mezarlığı olarak bilinen büyükçe bir mezarlık vardı ve virane hale gelmişti. Geriye bu kadar varlık bırakan topluluk ise burada sanki hiç yaşamamıştı. Bu yok sayılmaya karşı inatla direnen "Bebek" (Bazılarımız "Babek" diyorduk) isminde bir amcamız vardı. Bebek Amca ölene kadar (tam hatırlamamakla beraber 1985 yıllarında öldü, İstanbul'da Ermeni mezarlığına gömüldü) Ergan Köyü ile ilişkisini hiç kesmedi [bkz. Murat Demir, Peruz Salık].

Çocukluğumda ve ilk gençlik yıllarımda hatırladığım kadarıyla Bebek Amca'nın köyde evi yoktu. Eşi ölmüş ve Ergan'daki kilisenin içine gömülmüş üstünde ise mütevazı küçük bir taş konulmuştu. Karısının ölümünden sonra yıkılan evini onarmadığı söylenirdi. Çok küçüklüğümden hayal meyal hatırladığım kırık dökük şeyler de Bebek Amca'nın dört oğlu, bir kızıyla birlikte bir aralık bizim ve amcalarımızın birlikte yaşadığımız evde hep birlikte yaşadığımızdı. Erkek çocukları daha ergenliklerinin ilk yıllarında İstanbul'a gittiler. Kızının ne olduğuna dair ise aklımda ve hayalimde kalan hiçbir şey yok.

Bebek Amca'nın erkek çocuklarının kimi İstanbul'da kaldı, kimi ise Almanya ya da Fransa'ya gittiler. Ancak Bebek Amca Ergan'dan hiç ayrılmadı. Her yıl kış aylarında çocuklarını ziyarete gider baharın başında tekrar köyüne dönerdi. Köyünde Hasan Ağa diye andığımız komşumuzun daha sonra da Hasan Ağa'nın yeğeni olan Veysel Öğretmen'in evinde yaşadı (Veysel Hoca'nın ailesinin geriye kalanları sürgün sonrası köye dönmüş Veysel 'de okuyup öğretmen olmuştu). Bebek Amca'nın Hasan Ağa ailesine olan bağlılığını çok sonraları konuştuğum köyümüzün yaşlılarından öğrendim. Öğrendiğim şey ise dramatikti. Hasan Ağa'nın babası İbrahim Ağa'nın, toplama sırasında Bebek Amca'nın annesini çocukları arasına alıp, "kızı" olarak belirttiği ve böylece hayatta kaldığını söyleyediler. Bu durum çok şey anlatmaya yeterdi...

Bebek Amca'nın oğulları ve kızından başka kimsesi oldu mu bilmiyorum. Bunu hiç kimseye anlatmadı. Ya da kimse merak etmedi. Bebek Amca Hz. İsa'ya inanır mıydı bilmiyorum. Hiçbir gün ne istavroz çıkardığını gören oldu, ne de Tanrıya yakarışını duyan oldu. Belki Hz. İsa'ya çok öfkeliydi, bilmiyorum, kimse de bilmiyordu...

Ergan Köyü en kadim sahibinin kendi toprağında yatmıyor olması nedeniyle üzgün, kilise içindeki mezarda yatan karısı Hassi (Hasmik) ise yalnız ve mahzun kalmıştır. Ruhu şad olsun.

Ergen (Ergan) Ermeni Kilisesi (Foto-Qalo Gueritas)

Haydar Beltan
(Yazar)

Söyleşi
Tarih: Mart 2021
Yer: Mainz-Almanya
(İnternet üzerinden)

"Ermeni Oğlu Ermeni!"

1961 yılı Türüşmege-Dersim doğumluyum.

Aliyê Zeynel, Memedê Zeynel, Kalaycı Ahmet o yörede bilinen önemli kalaycılardandılar. Kendileri Ermeni olmalarına rağmen, inanç olarak Aleviliği benimsemiş ve o inanca göre yaşamını sürdürüyorlardı. Kirveleri, musahipleri hepten Alevi ailelerdi. Hem oturdukları köyde kalaycılık yaparlardı, hem de civar köyleri dolaşarak kap kacak kalaylarlardı. Kap kacak kalaylamanın belli bir zamanı vardı. İhtiyaç sahipleri o zamanı bekler, kalaycılar da tam o zamanda köyde hazır bulunurlardı.

Mısto Beğd diye bir Ermeni vardı, o da demircilik yapardı. Önceleri köyde kalmasına rağmen, şehirleşme ile beraber merkez ilçeye yerleşti ve mesleğini şehirde devam ettirdi. Maharetli biriydi. Demir ile ilgili ne istersen yapar, hazırlar sana teslim ederdi.

Baki Devletli ise, tüccarlık yapardı. Dersim'de yaşayan Ermeniler arasında ticaret erbabı dendiğinde, ilk akla gelen şahsiyet Baki Devletli idi. Akıllı, çalışkan, sevilen ve Ermeniler içinde saygı duyulup, değer verilen bir insandı. Uzun yıllar Antalya'da (sürgün yılları) kalmış, sonradan da Dersim'e dönmüş ve yerleşmişti (Bkz. Fahri Devletli, Enver Devletli).

Politika da Baki Devleti'nin işiydi. Önceleri Demokrat Partili, sonradan da Adalet Partili olarak politika yaptı.

Bir gün, Baki Devletli, Yusufanlı Hıdır Ağa, Kalaycı Ahmet, Demirci Mısto Beğd kahvenin önünde oturmuş, çay içip sohbet ediyorlardı. Tam o sırada münakaşa eden iki vatandaştan biri kızıp arkadaşına, "Ulan Ermeni oğlu Ermeni" diye hakaret edip küçümsedi. Bunu bir daha tekrarladıktan sonra, Baki Devletli kafasını kaldırarak, bağırıp hakaret eden vatandaşa baktı. Tabii tanıdıktı.

Baki Devleti'nin en önemli özelliği kolay kolay kızmamasıydı. Ama vatandaş bir iki kez tekrarladıktan sonra, onuruna dokunmuş olmalı ki, "Bana bak" dedi "Ulan hadi o Ermeni oğlu Ermeni. Peki, sen kimsin?" Sesini giderek yükseltti. Hıdır Ağa bu duruma pek alışkın değildi. Onu hiç böyle sinirlenirken görmemişti.

Baki Devleti'nin sinirlendiği adam "Ben Kirmancım"* diye cevap verdi.

"Peki" dedi Baki Devletli, "Kir nedir bilir misin? Manç nedir peki? Bilmezsin tabii. Git babana sor da gel, o iyi bilir. Her ikisi birleşmiş, olmuş Kirmanç" diyerek, o da onu küçümsedi.

Durmadı Baki Devletli. "Ulan" dedi. "Elâlem sana Dımıli diyor Dımıli. Oysa sen Zazasın ula" dedi.

Hıdır Ağa "Niye o kadar sinirlendin Baki" diye müdahale etti. "Ne yapayım Hıdır Ağa. Kendini bilmiyor, kendini tanımıyor. Başkasını da Ermeni oğlu Ermeni" diye küçümsüyor.

Kahvede oturanlar Baki Devletli'yi yatıştırdı, lafı söyleyen vatandaş da oradan çekip gitti. Hıdır Ağa konuyu değiştirerek, "Baki, sana bir şey sorayım, sen hiç mahkeme kaybettin mi?" diye sordu. Baki Devletli çay paralarını ödeyip Hıdır Ağa ve Kalaycı Ahmet'in elinden tutarak kaldırdı, "Hadi gidelim size dondurma ısmarlayayım" dedi. Tam dar sokağa doğru giderlerken, "Bêbê, xavıka sere sıti, xavıka sere sıti" (Gel gel, gel, sütün kaymağına gel, sütün kaymağına) diye bir ses geldi kulaklarına. Baki Devletli, "Bak nasılda işini biliyor Ermeni oğlu Ermeni. Anladınız değil mi, kendi diliyle değil, sizin dilinizle bağırıyor."

Dondurmacının yanına yanaştılar. Yazın bu kavurucu sıcağında, dondurma, kalıp kalıp kar ve limonatayı görünce Hıdır Ağa, "Ya her zaman söylüyorum, bu Ermeni kirvelerimiz de olmasa biz ne yapardık. Baki, az önce o adam bir şey söyledi ya size hakaret etti. O adam yerine senden, sizden özür diliyorum. Biz kardeşiz, kirveyiz, musahibiz, hısımız..."

"Ma sen niye özür dileyesin. Ben de ona söyleyeceğimi söyledim. Ben de sizden özür diliyorum. Ula Ermeni oğlu Ermeni, bu Hıdır Ağa'ya bir bardak da limonata ver, bu da benden olsun" diyerek, ortalığı yumuşattılar karşılıklı.

"Ha" dedi Baki Devletli. "Mahkemeyi sormuştun. Ben ilk olarak o Aliyê İvrahim yok mu, sizin adam. Onun karşısında mahkemeyi kaybettim. Onun ne kadar zeki olduğunu, o anda anladım."

"Peki, nasıl kaybettin?" dedi Hıdır Ağa.

"Günler çuvala girmedi imanım. Onu da sonra anlatırım. Hadi gidip bir el oşkin (kâğıt oyunu) oynayalım da sonra anlatırım" dedi Baki Devletli.

---

* Kırmanc/Kırmancki: Dersimlilerin önemli bir bölümü uluslaşma öncesi etnik ve inanç kimlik tanımlamasıyla kendini "ma millete Kırmancime: biz Kırmanc milletiyiz" diye adlandırmaktadır. Millet ve Kızılbaş/Alevi inancını içeren Kırmanc toplumu konuştukları dile de Kırmancki demektedir.

Cemal Taş
(Araştırmacı-Yazar)

Söyleşi
Tarih: Mart 2021
Yer: İstanbul
(İnternet üzerinden)

İki Ürkek Güvercin, Mırre ile Mama...

1961, Muskirage (Eğriyamaç)/Hozat doğumluyum, İstanbul'da yaşıyorum. Annem Meleka Hemedi (1924) ile 13 Nisan 2010 tarihinde İstanbul'da yaptığım kayıttan paylaşıyorum.

"Anne ölsün sana, '38 geldi, dağa kaçtık, saklandık. Üç gün sonra geri köye döndük. Açlık sefalet içindeyiz. Komşu Sulte Teyze kapıda göründü, anneme seslendi; "Medine...!"

Kapıya vardım, "Teyze annem meşgul, bir şey mi diyecektin" dedim.

"Teyzesi kurban, annen kapıya doğru bir gelsin hele" dedi. Annem kapıya çıktı, Sulte Teyze'nin olağandışı davranışlarından şüphelendim, dışarıya doğru yürüdüler, peşlerine takıldım, duydum ki;

"Mêro'yu bilirsin Deste'ye (o dönem Hozat'a bağlı Nahiye) gitmişti. Geldi, diyor ki; Müdür Feyzi bana dedi ki, 'Gâvurlar kaçmış, size doğru gelmişler, sen onları yakalayıp getirirsen sana şu kadar rüşvet vereceğim!' Yalvarıyorum, nerede saklanıyorlarsa, onlara deki kaçın!" diyor anneme. Annem acele evin mutfak bölümüne yöneldi, bir top tuzlu yağı, kavut [kavrulmuş buğdaydan elde edilen undan kutsal günlerde yapılan bir çeşit tatlı] ununun içine indirip çıkın içinde bağladı, keçi ağılının kapısına vardı. Annemi takip ettim, baktım Mırre ile Mama keçi ağılımızın içinde saklanıyorlar. Annem seslendi, kapıya geldiler, titriyorlardı. Mama, Mırre'nin yetişkin kızı idi. Mırre de Mar Hatun'un kardeşi Avedik ile evliydi. Bu iki kardeşi ve aileden Vartige'nin oğulları Sêrk ile Avanos ve Avanos'un eşini, Avedik ile Mar Hatune'yi Şine köyünde Derê Çayıre'de (Cayır deresi) kırmışlar. Yedi kişiyi de bağlayıp bizim köye doğru yürütmüşler, Viyaleke'de (Sin köyüne bağlı mezra) süngülemişler. Mama ve Mırre kaçmış bize gelmiş. Annem Mırre ile Mama Hatun'a, "Yaklaşın, bir şey diyeceğim" dedi. Kadın yaklaştı, giydiği fistanın üzerine peştemal bağlamıştı. Annem, "Peştemalını aç, bu kavut unu ile yağı sana vereyim, buradan uzaklaşın. Feyzi Müdür, 'yakalayın getirin' diye talimat vermiş. Üzgünüm ama beni dinlerseniz gidin, belki kurtulursunuz" dedi. Bir

serçe gibi tir tir titrediler: "Medê bacı, yol yolak bilmeyiz, nereye doğru gitsek dersin?" dedi Mama Hatun. Annem ile köyün dışına kadar eşlik ettik. Annem yolu tarif etti, gittiler. Ana kız, yakalanmışlar, diğerleriyle birlikte sürgün edilmişler.

Yedi yıl sonra onlardan iki yetişkin erkek geri döndü; hem duvar ustası, hem marangoz, hem zanaatkârlardı, her iş ellerinden gelirdi. Biri davul, diğeri zurna çalardı. Rıza'nın değirmenini tamir ettiler, döndürdüler."

Kemal Karabulut
(Yönetici, FDG/
Avrupa Dersim Federasyonu)

Söyleşi
Tarih: 3 Mart 2021
Yer: Berlin-Almanya
(İnternet üzerinden)

Dersim'in Hüzünlü Yaşamları...

1960 yılında Suat Köyü-Veranic-Dersim'de doğdum, Berlin'de yaşıyorum.

Yıl 2017, yer Berlin Charlottenburg Ermeni Kilisesi ve Mezarlığı. Dersim'de iken uzaktan, 40 yıllık Berlin yaşamımda ise yakınen tanıdığım Dersim Ermenilerinden Güner Çelik ağbimizin vefat etmiş olan kızı Beyhan'ın cenaze töreni yapılacak. Yaşamını iç Dersim-Sağsik/Güleç köyünde sürdürürlerken, '38 Soykırımında Aydın'a sürülmüş olan Çelik ailesi '50'li yılların başında tekrar Dersim´e dönmüşlerdi. Beyhan Dersim'de doğmuş, Almanya'ya ilk gelen kafilelerde yer almış olan babasının yanına ancak '80'li yılların başında gelmişti. Şartların oluşturduğu zorluklar nedeniyle tüm aile, farklılıkların açtığı kültürel yaralara rağmen, Dersim Alevi inancını sancılı da olsa "benimseyerek" yaşamı öylece sürdürmeyi bir nevi kabullenmiş gibiydi. Kırmançlar ile kirvelikleri, musahiplikleri vardı. Kız alıp vermişlikleri de.

Ancak 2000'li yıllardan sonra Dersimli Ermenilerin kendi özlerine dönüş alanındaki gelişmeler genç Ermenilerde kabul görmüş ve önemli derecede etki yaratmıştı. Genç Ermeni nesil, kendi Hıristiyan ritüellerine göre bir defin töreni organize etmişti. Beyhan'ın cenaze töreni bu anlamda Berlin'de ilklerden biri oldu.

Bir baba için defin gününde esas olan evladını yitirme hüznünü yaşıyor olması iken Güner Abi, bastırılmış ve gizlenmiş tarihî gerçekler sanki hiç olmamış gibi, cenazeye gelmiş olan Kırmanç/Zaza kültürüne mensup Dersimlilere, neden Ermeni mezarlığında olduklarına dair bir nevi hesap verme durumunda idi. Kendini ezik hissediyor, tek tek dolaşıp izahatlar veriyordu. Kendisine kalsa cenazeyi cemevinde kaldıracağını ama gençlerin böyle uygun gördüğüne dair ifadelerle, gönül almaya çalışıyordu.

Bu durum Dersim coğrafyasında olması gereken çok kültürlülüğün, hak eşitliği ve kardeşliğin yerine, yaratılmış tahribatların derinliği hakkın-

da bende bir huzursuzluk oluşturmuş, içimde bir kıpırtıya sebep olmuş, fazlasıyla canımı yakmıştı.

Dersim'de, Dersimlilerde bilmediğimiz daha ne dramatik ve hüzünlü hikâyeler yaşanmıştır, kim bilir.

3. Bölüm

1915 Öncesi Dersim'de Ermeni Yerleşimi ve Nüfusu...

1915 Ermeni soykırımından önce Dersim Sancağı'na bağlı köylerde yasayan Ermeni nüfus, kilise, Manastır ve okul sayıları hakkında genel bir tabloyu *Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim* (Hovsep Hayreni, Belge Yayınevi) kitabından olduğu gibi aktarıyorum. Yazar Ovacık ve Kızılkilise (Nazımiye) kazaları hakkında belgeye ulaşamadığı için bu kitapta yer vermemiş.

Hozat Kazası

Dersim sancağının merkez kazası Hozat'ta 13 yerleşim birimine dağılmış 1.557 Ermeni yaşıyordu.* 12 kilise ve çoğu harabeye dönmüş bir dizi manastır ile 180 öğrencinin ders gördüğü 4 okul vardı.

Hozat: 350 Ermeni (60 hane), 360 Sünni ve 250 Kızılbaş, 1 kilise, 2 okul.

Incığa [Altınçevre]: 240 Ermeni (40 hane), 200 Sünni ve 26 Kızılbaş, 1 kilise, 1 okul.

Ergan/Ergen [Geçimli]: 30 Ermeni ve 70 Kızılbaş, Surp Harutyun (Yergayn Inguzig) Manastırı.

Ağzunik [Akpınar]: 65 Ermeni (15 hane) ve 65 Kızılbaş, 1 kilise.

Havşeker/Avşeker: 260 Ermeni (40 hane), 2 kilise, 1 okul.

Peyig/Peyik [Çağlarca]: 35 Ermeni ve 52 Kızılbaş, 1 kilise ve harap bir manastır.

Segedig [Kalecik]: 66 Ermeni (10 hane), 65 Kızılbaş, 1 kilise.

Sorpiyan [Yenidoğdu]: 130 Ermeni (20 hane) ve 62 Kızılbaş, 1 kilise.**

* Kaynakta bu rakam 2.299 olarak verilmiş, fakat orada listeye dahil edilen Hağtuk, Akrag ve Dekke köyleri de var. Biz bunları daha yakın bulundukları Çemişgezek kapsamında ele almış olduğumuz için burada hesaba katmıyoruz.

** Kaynakta bu köyün yeni ismi olarak Yolkonak yazılmış, fakat o bir başka Sorpiyan'ın (Pertek'te olanın) karşılığıdır. Buradaki Sorpiyan ise Hozat'ın güney bölümüne düşer.

Zımek/Zımbığ [Çığırlı]: 81Ermeni (10 hane) ve 92 Kızılbaş, 2 kilise.

Taşdag/Teştek [Atadoğdu]: 135 Ermeni ve 62 Kızılbaş, 1 kilise, 1 manastır.

Sin [Geyiksuyu]: 55 Ermeni (10 hane) ve 200 Kızılbaş.

Halvori [Karşılar]: 32 Ermeni (5 hane) ve 48 Kızılbaş, 1 kilise.

Halvorivank: 78 Ermeni (15 hane), Surp Garabed Manastırı.*

Çarsancak Kazası

Dersim sancağının güneydoğu bölümünü kapsayan bu kaza, şimdiki Mazgirt ve Pertek ilçelerinin büyük bölümü ile Dersim merkez ilçesinin küçük bir kısmını içine alıyordu. Bir dizi Urartu kalıntısının bulunduğu yörede Bağin, Kodaric ve Pertag, tarihî kaleleri de olan en eski yerleşkelerdi. Ermeni uygarlığına tanıklık eden çok sayıda manastır kalıntıları mevcuttu. Kazanın merkezi olan Peri, nüfusun büyük çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu küçük bir kasabaydı.

1914 Patrikhane kayıtlarına göre kazanın 44 yerleşim biriminde 7.940 Ermeni (1.136 hane) yaşıyordu.

Peri/Çarsancak [Akpazar]: 1.763 Ermeni (310 hane), 350 Türk ve 80 Kürt, Surp Asdvadzadzin Katedrali, Garmir Vank, 4 okul.

Basu [Güneşdere]: 240 Ermeni (30 hane), 13 Türk ve 80 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Urts [Örs]: 195 Ermeni (22 hane), 10 Türk ve 37 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Kodaric/Köteriç [Güneyharman]: 300 Ermeni, 60 Türk ve 40 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Lamk/Lamık [Obrukbaşı]: 62 Ermeni ve 14 Kürt, 1 kilise, 3 manastır harabesi.

Tsorag/Sorek [Karabulut]: 130 Ermeni (17 hane), 15 Türk ve 20 Kürt, 3 kilise, 1 manastır harabesi.

Masdan [Ortaharman]: 207 Ermeni ve 214 Kürt, 3 kilise, 1 okul.

Hayvatli [Ayvatlı]: 72 Ermeni (11 hane), 13 Türk ve 28 Kürt, 1 kilise.

Ğayaçin [Kayacı]: 88 Ermeni (8 hane) ve 6 Kürt, 1 kilise.

Til: 60 Ermeni (5 hane), 12 Türk ve 18 Kürt.

Huşin/Huciyan [Kuşçi]: 177 Ermeni (25 hane), 20 Türk ve 10 Kürt, 1 kilise, 1 manastır, 1 okul.

Huşina Mezre: 61 Ermeni (5 hane) ve 17 Kürt, 1 kilise.

Pağnik [Kepektaşı]: 93 Ermeni (12 hane) ve 6 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Hoşe [Karşı Konak]: 238 Ermeni (29 hane), 1 kilise, 1 manastır, 1 okul.

İsmayiltsik/İsmailli: 312 Ermeni, 10 Türk ve 20 Kürt, 1 kilise, 1 manastır, 1 okul.

* R. Kévorkian-P. Paboudjian, *a.g.e.*, s. 386.

Kızılcık: 232 Ermeni ve 12 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Göktepe: 200 Ermeni (25 hane) ve 20 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Gorcan/Korcan: 130 Ermeni (24 hane) ve 6 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Zeri/Zerin [Şavkın]: 22 Ermeni (4 hane) ve 24 Kürt.

Vasgerd/Vasgirt [Çalıözü]: 102 Ermeni (20 hane), 20 Türk ve 30 Kürt, 3 kilise, 1 manastır harabesi.

Paşavank/Paşağag [Pınarlar]: 497 Ermeni, 6 Türk ve 22 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Paşavanki Mezra: 135 Ermeni ve 12 Türk, 1 kilise, 1 okul.

Ureg/Ürek [Yukarı Kayabaşı]: 122 Ermeni (15 hane) ve 30 Kürt, 1 kilise.

Kalacık: 56 Ermeni (6 hane).

Norkeğ [Yeniköy]: 122 Ermeni (35 hane) ve 15 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Tandz/Tanz [Tozkoparan]: 282 Ermeni (32 hane) ve 58 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Veri/Yukarı Xacar: 46 Ermeni (6 hane) ve 6 Türk.

Vari/Aşağı Xacar [Kaçarlar]: 71 Ermeni (7 hane).

Balişer [Beydamı]: 166 Ermeni (20 hane), 4 kilise, 1 manastır, 1 okul.

Sorpiyan [Yolkonak]: 181 Ermeni (24 hane), 1 kilise, 1 manastır harabesi.

Sıvcoğ/Sevcuh [Burmageçit]: 333 Ermeni (53 hane), 10 Türk ve 115 Kürt, 2 kilise, 3 manastır harabesi.

Veri/Yukarı Havseg: 61 Ermeni (7 hane) ve 11 Türk, 1 kilise.

Vari/Aşağı Havseg [Böğürtlen]: 125 Ermeni (15 hane), 1 kilise.

Şamtsig/Şamlı: 31 Ermeni (2 hane).

Hırneg/Hırnik [Çimenli]: 74 Ermeni, 20 Türk ve 45 Kürt, 1 kilise.

Lusadaric/Musaderiç [Arpalı]: 174 Ermeni (19 hane) ve 20 Türk, 1 kilise, 1 manastır ve 2 manastır harabesi.

Haresig/Harsik [Biçmekaya]: 112 Ermeni (12 hane) ve 40 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Margeg/Margik [Günboğazı]: 20 Ermeni (4 hane) ve 20 Kürt.

Pertag [Pertek]: 265 Ermeni (45 hane) ve 300 Türk, 4 kilise, 1 okul.

Eski Pertek: 180 Ermeni ve 100 Türk, 1 kilise.

Vahna/Vayna: 40 Ermeni (5 hane) ve 95 Türk, 2 kilise.

Sağman: 30 Ermeni ve 520 Türk, 1 kilise.

Beroc [Dallıbel]: 25 Ermeni (3 hane) ve 28 Türk.

Til/Pertagi Til [Korluca]: 108 Ermeni ve 45 Kürt, tarihî Surp Sarkis Kilisesi.*

Yukarıdaki listede 1915'e kadar Ermenilerin yaşamakta olduğu Çarsancak'a bağlı köylerin hepsinin adı yoktur. K. Yerevanyan bunlar-

*Yévorkian-P. Paboudjian, *a.g.e*

dan başka, Çarsancak sınırları dahilinde yer alan şu köyleri de o zamanki Ermeni nüfuslarıyla birlikte veriyor:

Bağin [Dedebağ]: 10 hane Ermeni.
Karıntsor: 8 hane Ermeni.
Canik [Aydınlık]: 12 hane Ermeni, 20 hane Kürt.
Küreken/Kurikan [Oğuzbaşı]: 20 hane Ermeni.
Seyitli/Seyidan [Elmalık]: 4 hane Ermeni, 10 hane Kürt.
Gadosa [Karagüney]: 15 hane Ermeni, 15 hane Kürt, 1 kilise.
Sımah/Zımek [Sumak]: 12 hane Ermeni, 6 hane Kürt, 1 kilise.
Ğarapuğar/Karapınar: 17 hane Ermeni, 2 hane Kürt.
Mercimek: 9 hane Ermeni, 4 hane Süryani, 1 kilise.
Tirişmeg/Türüşmek [Aktuluk]: 25 hane Ermeni, 10 hane Kürt, 1 yıkık kilise.
Merho [Doluküp]:10 hane Ermeni, 10 hane Kürt.
Ağmezre: 30 hane Ermeni, 10 hane Kürt, 1 kilise.*

Burada sayılan 12 köyün toplam 172 hane Ermeni nüfusu (ki aşağı yukarı 1.000 kişi eder) Patrikhanenin eksik istatistiğine ilave edilirse, 1915 öncesi Çarsancak kazasına bağlı toplam 56 yerleşim biriminde en az 9 bin Ermeni'nin yaşadığı söylenebilir. Yerel tarih kitaplarında yürütülen tahminler 16 binden aşağı değildir.

Çemişgezek Kazası

İlkçağda Dzopk Şahuni isimli Ermeni prensliğinin hüküm sürdüğü kazadır. Bizans egemenliğine girdiği Erken Ortaçağ'da önce Hieropolis olarak anılan kent, sonra Ermeni orijinli Bizans İmparatoru Hovhannes Çımışgik'in ismiyle Çımışgadzag olarak anılmıştır. Eğin ve Kemah'ta olduğu gibi burada da dili Ermenice, dini Rum Ortodoks olan ve Hay-Horom diye anılan özgün bir topluluk üç dört köyde kendi kiliseleriyle mevcuttu. Şehrin Kale Mahallesi'nde 9. yüzyılda yapılan Surp Damyanos isimli Ortodoks katedrali 16. yüzyılda camiye çevrilmişti. (...) 1915'te Çemişgezek kazasına bağlı olan, bugün ise Eğin ilçesi sınırlarına giren bir dizi köyün oluşturduğu Surp Toros nahiyesindeki Ermeniler, 18. yüzyıl sonlarında Barasor talanı denilen saldırılar sonucu Müslümanlaşmıştı. Surp Toros gibi Ulukale nahiyesinin Türkleri de yakın bir dönemde Müslümanlaşmış olan Ermeni nesilleriydi. Son olarak 1895 talan saldırılarının yol açtığı göçler de Ermeni nüfusunu azaltmıştı. Bu tarihte yıkılan Surp Asdvadzadzin ve Surp Hagop kiliselerinin taşlarıyla şehirde kışla yapılmıştı. Kazanın Hardişar, Akrag ve Otskeğ köyleri

* Kevork Yerevanyan, *Badmutyun Çarsancaki Hayots* (Çarsancak Ermenileri Tarihi), Donigyan Basımevi, Beyrut, 1956, s. 199-220.

civarında birkaç yüzyıl öncesine kadar çok canlı bir yaşamı olan tarihî manastırların kalıntıları vardı.

1895'de 30 Ermeni köyü bulunan kazada 1914 Ermeni Patrikhanesi istatistiklerine göre artık 20 yerleşim birimiyle sınırlanmış olan toplam 4.514 Ermeni yaşıyordu.

Çımışgadzag/Çemişgezek: 1.348 Ermeni, bir o kadar Türk ve Kürt, Ortaçağ'dan kalma Surp Asdvadzadzin Katedrali, 2 kilise, 4 okul.

Hazari [Anıl]: 351 Ermeni (75 hane), 1 kilise, 1 okul.

Mamsa/Memse [Alakuş]: 570 Ermeni (80 hane) ve 168 Hay-Horom, 2 kilise, 1 okul.

Sisna/Sisne [Varlıkonak]: 235 Ermeni (35 hane), 1 kilise, 1 okul.

Setırga/Setirge [Güneybaşı]: 33 Ermeni, 64 Hay-Horom.

Ardıga: 11 Ermeni.

Garmıri/Germili [Gedikler]: 198 Ermeni (35 hane), 70 hane Türk, 1 kilise, 1 okul.

Miyadun: 44 Ermeni (11 hane), 1 kilise, 1 okul.

Pazapon/Bazebun [Cebe]: 116 Ermeni (15 hane), 1 kilise, 1 okul.

Morışga/Muruşka: 164 Ermeni (36 hane), 1 kilise, 1 okul.

Harasar/Karasar: 223 Ermeni (34 hane), 1 kilise, 1 okul.

Tuma Mezra: 200 Ermeni (25 hane), 1 kilise, 1 okul.

Bardizag [Bahçecik]: 145 Ermeni (25 hane), 1 kilise, 1 okul.

Yeritsakrag/İrisekrek: 226 Ermeni (29 hane), 1 kilise, 1 okul.

Murnayi: 181 Ermeni (22 hane), 1 kilise, 1 okul.

Brehi [Vişneli]: 50 Ermeni (15 hane), 1 kilise.

Tsıntsor/Sinsor [Payamdüzü]: 38 Ermeni (6 hane), 1 kilise.

Hağtug/Axtüg/Ahtük [Tekeliköy]: 297 Ermeni (48 hane), 2 kilise.

Akrag//Ekrek [Gözlüçayır]: 42 Ermeni (7 hane),1 kilise ve Garmırag Surp Nışan Manastırı.

Dekke [Toratlı]: 42 Ermeni, 1 kilise.*

Haçdun/Haçtun: 12 hane Ermeni, 2 hane Kürt.

Vasgavan/Vaskovan [Akçapınar]: 13 hane Ermeni, 82 hane Türk, 10 hane Kürt.

Paşa Mezra: 4 hane Ermeni, 5 hane Türk, 1 hane Kürt.

---

* R. Kévorkian-P. Paboudjian, *a.g.e.*, s. 389-390. Kévorkian 1895 katliamları ve yıkımları nedeniyle bazı köylerde artık Ermeni kalmadığını belirtir. Brasdik [Taşlık], Agnig/Eğnik [Çizmeli], Boğosi, Hardişar, Aşgani [Çalıbaşı] ve Ulukale için bu doğrudur. Başka bazılarında ise 1915'e kadar halen Ermeni nüfusun var olduğunu yerel tarih kitapları gösteriyor. Dolayısıyla onları da belirtilen hane sayılarıyla listeye eklememiz gerekir. Otskeğ'de ise özel bir durum var. Bu köyden Amerika'ya göç edenler dışında, o dönem şehrin Uşbak Mahallesi'ne taşınmış olan Ermeniler, 1908 sonrası Otskeğ'e 28 yeni ev yaptırmış, bir kısmı yazları oturmakta, bir kısmı topraklarıyla birlikte kiraya vermektedir. Bir de yeni kilise ve okul yaptırıp tekrar yerleşmeyi düşünürlerken üstüne 1915 gelir.

Otskeğ/Oskiğ/Uskeh [Paşacık]: Mevsimlik kalan Ermeniler, 1 kilise, 2 manastır harabesi.*

Medzgerd (Mazgirt) Kazası

Dersim Sancağının doğu kısmında yer alan bu kaza, Antikçağ ve Erken Ortaçağ'da Palahovid Ermeni Prensliği'nin ayrılmaz bir parçasıydı. Urartu döneminde yapılmış kalesi yanında Ortaçağ'dan kalma yedi kilisenin kalıntıları ve Ermenice büyük kent anlamına gelen ismi, Medzgerd'in tarihteki öneminin kanıtlarıydı. Kentin yakın çevresinde çoğu harabe olmuş 15 manastır ve iki mağara kilise (Tala Surp ve Karasun Mangunk) bulunuyordu. 1914 Patrikhane kayıtlarına göre kazadaki 1.835 Ermeni'nin 1.200'ü yönetim merkezi olan Mazgirt kasabasında yaşıyordu. Diğerleri Ermeni-Kızılbaş karışık nüfuslu sekiz köyde yaşamaktaydı. Kiliseleri ve Ermeni cemaati Çarsancak/Peri Episkoposluğu'na bağlıydı.

Medzgerd/Mazgirt: 1.200 Ermeni (150 hane), 360 Sünni ve 40 Kızılbaş, 2 kilise, 2 okul.

Lazvan [Aslanyurdu]: 83 Ermeni (8 hane) ve 91 Kızılbaş, 2 kilise, 2 manastır.

Dilanoğlu [Koçkuyusu]: 5 Ermeni ve 65 Kızılbaş, çevrede 5 manastır harabesi.

Tamurtağ/Temürtaht: 155 Ermeni (15 hane), 75 Kızılbaş, 1 kilise, 2 manastır harabesi.

Danaburan: 70 Ermeni (5 hane) ve 145 Kızılbaş, 1 kilise ve 1 manastır harabesi.

Şordan/Şorda [Ağaçardı]: 150 Ermeni (15 hane) ve 93 Kızılbaş, 1 kilise, 4 manastır harabesi.

Hozınkeğ [Alanyazı]: 50 Ermeni ve 98 Kızılbaş, harabe halinde Surp Husig manastırı.

Pah [Kocakoç]: 72 Ermeni (8 hane) ve 40 Kızılbaş, 1 kilise ve 1 manastır harabesi.

Çukur: 50 Ermeni ve 70 Kızılbaş, 1 kilise ve 1 manastır harabesi.**

Pülümür Kazası

Erzincan'a bitişik bu kazanın 4 yerleşim yerinde ise toplam 862 Ermeni yaşıyordu.

Polormor/Pülümür: 53 Ermeni (4 hane), 102 Türk ve 2.500 Kürt, 1 kilise.

---

* H. Kasparyan, *Çımışgadzak Yev İr Küğeri* (Çemişgezek ve Köyleri), Baykar Basımevi, Boston, 1969, s. 288-311.

** R. Kévorkian-P. Paboudjian, *a.g.e.*, s. 386-387.

Pergri/Pergiri [Yelekli]: 358 Ermeni (37 hane) ve 352 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Gersenud/Gersinut [Ardıçlı]: 164 Ermeni (12 hane) ve 130 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Dantsig/Danzik [Dereboyu]: 287 Ermeni (31 hane) ve 330 Kürt, 1 kilise, 3 manastır, 1 okul.*

Kiğı Kazası

O dönem Dersim Sancağı'na bağlı Kiğı kazası bugün Bingöl iline bağlı. Ancak bazı köyleri hâlâ Dersim'in (Tunceli) Pülümür ilçesi sınırları içinde bulunuyor.

Kiğı [Kığı]: 2.116 Ermeni (396 hane) ve 595 Türk, 6 kilise, 3 okul.

Cıbırkeğ [Güneyağıl]: 340 Ermeni (56 hane) ve 7 Türk, 1 kilise, 2 okul.

Ğazi/Kaziköy [Kadıköy]: 122 Ermeni (25 hane), 268 Türk ve 5 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Abevank/Abvank [Çiçektepe]: 178 Ermeni (30 hane), 75 Türk ve 214 Kürt, 1 okul.

Hups/Xupus [Yazgünü]: 1.700 Ermeni (300 hane) ve 2 hane Kürt, 2 kilise, 3 okul.

Hoğas [Dallıca]: 994 Ermeni (150 hane), 15 Türk, 1 kilise, 1 okul.

Sergevil/Sergevlik [Açıkgüney]: 658 Ermeni (117 hane), 59 Türk ve 48 Kürt, 1 kilise, 1 manastır, 2 okul.

Hargab/Hergep [Bilekkaya]: 14 Ermeni (2 hane) ve 265 Kürt, 1 kilise.

Sakatsor [Kuşluca]: 456 Ermeni (73 hane), 1 kilise, 2 okul.

Ölmez/Yolmez: 101 Ermeni (17 hane) 37 Türk ve 132 Kürt, 1 okul.

Kerboz [Kuşbayırı]: 352 Ermeni (57 hane) ve 66 Kürt, 1 kilise, 2 okul.

Çan: 249 Ermeni (32 hane) ve 130 Kürt, 1 kilise, 2 okul.

Çelebi: 100 Ermeni (12 hane) ve 269 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Masrum/Musrum/Müsrüm [Sarıhan]: 22 Ermeni (3 hane).

Çanakçı: 1.216 Ermeni (177 hane) ve 25 Kürt, 1 kilise, 2 okul.

Avırtinik [Nacaklı]: 163 Ermeni (27 hane) ve 120 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Oror/Horhor [Gökçeli]: 524 Ermeni (72 hane) ve 117 Türk, 1 kilise, 2 okul.

Çaribaş/Çeribaş: 116 Ermeni (21 hane) ve 73 Türk, 1 kilise, 1 okul.

Aboğnag/Abonak [Akbinek]: 457 Ermeni (70 hane), 22 Türk, 1 kilise, 2 okul.

Tarman/Temran [Bağlarpınarı]: 1.843 Ermeni (330 hane), 30 Türk ve 28 Kürt, 1 kilise, 2 okul.

Seğank/Sığank [Döşlüce]:179 Ermeni (22 hane) ve 39 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

* R. Kévorkian-P. Paboudjian, *a.g.e.*, s. 459.

Asdğapert/Azakpert [Adaklı]: 828 Ermeni (116 hane) ve 170 Türk, 1 kilise, 1 manastır, 2 okul.

Hosnag/Hösnek [Göngörsün]: 684 Ermeni (104 hane) ve 200 Türk, 1 kilise, 1 manastır, 2 okul.

Cermag/Zermek [Yel değirmeni]: 1.500 Ermeni (200 hane) ve 14 hane Türk, 1kilise, 1 okul.

Lıcig/Lıçik [Kaynarpınar]: 384 Ermeni (42 hane) ve 25 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Karabeg: 320 Ermeni (40 hane) 1 kilise, 1 okul.

Çerme [Yedisu]: 175 Ermeni (24 hane), 170 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Şen: 128 Ermeni (18 hane), 10 Türk ve 10 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Melikan [Döşengi]: 398 Ermeni (48 hane) ve 13 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Arints/Arnis [Güzgülü]: 215 Ermeni (37 hane) ve 15 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Amaric [Ayanoğlu]: 139 Enmeni (20 hane) ve 80 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Şarug/Şarak [Sarıkuşak]: 206 Ermeni (23 hane), 1 kilise.

Hasküğ/Haçigyan: 29 Ermeni (5 hane), 307 Kürt, 1 kilise.

Haksdun [Topraklı]: 421 Ermeni (62 hane), 1 kilise, 1 manastır, 1 okul.

Çomak/Şomak: 55 Ermeni (7 hane) ve 32 Kürt, 1 kilise.

İnax/İnak [Aysaklı]: 30 Ermeni (6 hane).

Arek [Eskikavak]: 1.165 Ermeni (170 hane) ve 10 Türk, 2 kilise, 1 manastır, 2 okul.

Dinik/Dineg [Akımlı]: 214 Ermeni (26 hane), 1 kilise, 1 okul.

Ağpzud/Ağbuzut [Duranlar]: 79 Ermeni (17 hane) ve 68 Kürt, 1 kilise.

Holhol [Yayladere]: 53 Ermeni (6 hane) ve 1.000 Kürt.

Herdif [Çalıkağıl]: 700 Ermeni (100 hane), 1 kilise, 2 okul.

Altınhüseyin: 96 Ermeni (7 hane) ve 8 Kürt, 1 kilise.

Ağaye Şenlig [Ağa Şenliği]: 130 Ermeni (14 hane) ve 450 Kürt.

Haçadur/Haçatur [Kutluca]: 56 Ermeni (8 hane) ve 130 Kürt.

Çiftlik: 390 Ermeni (40 hane), 1 kilise, 1 okul.

Kızılçubuk: 141 Ermeni (20 hane), 1 kilise, okul.

Hubeg/Hubek [Akçadamlar]: 220 Ermeni (30 hane) ve 6 hane Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Akrag [Yolgüden]: 350 Ermeni (50 hane) ve 30 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Hoşkar [Sancak]: 168 Ermeni (21 hane) ve 21 Kürt, 1 kilise, 1 okul.

Lek [Akbudak]: 47 Ermeni, 10 hane, 1 kilise.*

* R. Kévorkian-P. Paboudjian, *a.g.e.*, s. 460;

Dizin

A
Abbas Tan 495
Abdullah Boztaş 110, 112, 125
Abdullah Gül 253
Agop Demir 235, 240, 241
Agop Karakaya 75, 76
Ahmed Arif 483
Ahmet Avşa 280
Ahmet Olgar 456
Aida (Ayten) Güneş 7
Akın Çolak 324, 334
Ali Çelik 192
Ali Gecegel 441
Ali Harikagil 220
Ali Hıdır Göz 302
Ali Kadir Tanrıverdi 7
Ali Kayan 149, 192
Ali Kök 446
Ali Rıza Boztaş 114
Ali Sarıgül 509
Ali Seyrek 48
Aliyê Zeynel 511
Alpaslan Türkeş 32
Altıok Gürol 7
Altun İlbin 314, 319
Amik Gezer 263
Ani Haroian 7
Anita Toutikian 57, 67, 69
Aram Ateşyan 282, 283
Arat Yıldırım 467
Areg Kara 398
Armenak Bakır 113
Armenak Bedoyan 58, 63
Armenouhi Der Manuelian 412
Arpine Der Manuelian 412
Artemis Yeramian 401, 406
Arzu Gürz 7
Ashod Der Manuelian 412
Aslıhan Olgar 449, 452, 459, 465, 467
Atilla Dirim 7
Ayda (Ayten) Güneş 51
Aydın Özdemir 200
Aydın Öztürk 194
Aziz Demirel 7
Azniv Bedoyan 246

B
Bahri Turgut 415
Bakıl Ağa 117, 121, 371
Baki Devletli 95, 109, 143, 145, 153, 162, 167, 168, 169, 171, 271, 274, 275, 276, 279, 281, 290, 294, 298, 426, 511, 512
Barouyr Der Manuelian 412
Bebek Ağa 25, 38, 49, 64, 66, 351
Bebek Demir 46
Bedros Kocharian 402
Berna Büyükbektaş Güneri 7
Birgül Gündoğdu Göktaş 259
Burhan Gündoğan 7

C-Ç
Cafer Tan 495
Canan Beltan 7
Caner Çatak 7
Celal Akkuş 424
Cemal Taş 513
Cem Argun 7

Cem Vazo 7
Cüneyt Arkın 192
Çetin Koçak 7, 401

D
Derviş Cemal 69
Dikran Göz 297
Diran Çarşafcıyan 57
Diyab Ağa 488

E
Elmas Salık 55
Emine Cantürk 39, 40
Enver Devletli 140, 157, 186, 511
Erdal Emre 7
Erdal Güntaş 7
Erhan Gencer 379

F
Fahri Devletli 167, 173, 511
Fevzi Çakmak 126, 194, 295, 300, 330, 416, 501
Fındık Ağa 53, 141, 276, 300, 314, 317, 416

G
Garabet Manukyan 154
Garbis Olgar 461
Garo Olgar Boyaciyan 7
Gökhan Korkmaz 439, 441
Gökhan Polat 137
Gönül Kamer 314, 319
Gülizar Cantürk 39
Güner Çelik 288, 289, 515
Güner Çolak 327

H
Haçaduryan 336, 339, 340, 442
Haçik Boyacıyan 227
Haçik Yağcı 421
Hagop Bedoyan 58
Haig Manuelian 407
Halil Cantürk 39, 40
Halit Dursun 224
Hampartsum Çitçiyan 280
Hampartsum Kasparyan 410
Hapet Paghigian 412
Hasan Demir 89
Hasan Devletli 145, 279, 474
Hasan Göçer 192
Hasan Halavurt 87
Hasan İres 274, 292
Hasan Salık 33, 42, 51, 54, 55, 65
Has Areyizgil 220
Hatun Demir 442, 448
Haydar Beltan 7, 511
Haydar Çolak 326
Hıdır Aslanpençesi 128, 130
Hıdır Boztaş 97, 98, 119
Hıfzı Oğuz Bekata 485
Hmyag Der Manuelian 412
Hovsep Hayreni 17, 517
Hrant Dink 59, 96, 122, 154, 166, 254, 271, 280, 292, 322, 333, 346, 396, 432, 460, 482, 483, 490
Hripsime Sarkisyan 57, 66
Hüseyin Akkuş 380, 389
Hüseyin Cevahir 48, 49, 90, 483
Hüseyin Çavuş 45, 46
Hüseyin Çelik 474
Hüseyin Gürgöze 308
Hüseyin Irmak 7
Hüseyin Sıtaç 172
Hüseyin Sonar 212
Hüsniye Demir Cantürk 38, 65

İ
İbrahim Ağa 24, 26, 31, 59, 60, 64, 68, 69, 510
İbrahim Bakır 252
İbrahim Çınar 503, 504
İbrahim Kaypakkaya 113, 209
İbrahim Koyunlar 194
İdris Naim Şahin 441
İhsani 192
İlbay Kahraman 7
İmam Boztaş 97, 101, 110, 114, 119, 120, 124, 125, 139
İrfan Demir 24, 35
İsmail Gültekin 168
İsmail İlbin 331
İsmail Kalaycıoğlu 86, 96

J
Jesnik Mosiyan 406
Justin Mc Charthy 403

K
Kadir Gültekin 287
Kahraman Polat 484
Kalusd Sürmenyan 503
Kamer Teyhani 372, 373
Karnik Olgar 453
Kayane Der Manuelian 412
Kaya Yıldırım 304
Kayre Aslanpençesi 127
Kemal Boztaş 7, 116, 123
Kemal Burkay 377
Kemal Çınar 503
Kemal Karabulut 515
Kenan Aral 113, 171, 276
Kenan Boztaş 7
Kevork Devletli 157
Kevork Gregoryan 75, 154
Kevork Halaçyan 122
Khazar Der Manuelian 412
Kirkor Markaryan 229

L
Lusin Olgar 459

M
Mahdesi Mardiros 402
Mahsuni 192
Manuel Der Manuelian 408
Manuş Kuyrik 447
Mariçya Yelikan 229
Marie Jelalian 412
Maryam Demir 243
Mayram Efe 418, 423
Mehmet Ali Boztaş 102
Mehmet Bağlı 311
Mehmet Balcı 25
Mehmet Biter 373
Memedê Zeynel 511
Mıçı Ağa 68, 69
Mısto Beğd 511
Mihran Dabak 7, 11
Mike Paparigan 203
Miran Genç 234
Miran Pirgiç 273, 280, 473
Miran Pirgiç Gültekin 273
Misak Sarkisyan 58
Murat Akyüz 174
Murat Bakır 252
Murat Çolak 341
Murat Demir 23, 34, 35, 36, 38, 51, 58, 65, 69, 351, 509
Murat Durmuş 224
Murat İres 292
Murat Karakaya 75, 76
Murat Şaşkal 210
Muriel Mirak Weissbach 401
Musa Devletli 172, 326
Musa Teyhani 363, 370
Mustafa Ateş 208
Mustafa Bakır 487
Mustafa Boztaş 105, 114, 116
Mustafa Çolak 88, 314, 325
Mustafa Ece 420
Muzaffer Oruçoğlu 378, 483
Mürvet Küçükyüce 414

N
Nadir Demirçivi 376, 382, 389
Nazlı Kürkçü 457
Nivart Efeyan 7
Nuri Dersimi 73
Nursel Yer 7, 401

O-Ö
Orhan (Armenak) Bakır 102, 124, 480, 483
Orhan Bakır 104, 113, 124, 125, 138, 209, 210, 252
Ozan Arif 192
Özcan Yıldız 7
Özkan Tacer 284
Özlem Gündoğan 7

P
Pamuk Çolak 172
Paruhi Gırilent 235, 240
Perihan Hatun 494
Peruz Salık 35, 49, 65, 509

R
Raffi Hovannisian 187
Rahime Boztaş 112
Recep Kayan 191
Rıfat Ağa 121

S-Ş
Saadet Aslanpençesi 331
Sâdık Sır 136
Sait Çolak 302
Sarkis Devletli 153
Sarkis Hayguni 470
Sarkis Seropyan 469
Seda Ateş 7
Sefer Bakır 255
Serkis Altunkaya 413
Serkis Seropyan 162, 285
Serop Mirakyan 325
Sevan Balıkçı 333
Sevgi Vural 392
Sevim Çiçek 506
Seyit Mahmut 31
Seyit Rıza 23, 53, 72, 141, 176, 242, 320, 378, 416, 501
Sezai Devletli 189
Sıtkı Arpacı 195
Sıtkı Sonar 18, 212, 216
Silva Devletli 149
Siranush Der Manuelian 412
Suat Vartan Dinler 388
Sultan Çınar 7, 413, 418, 503, 504
Sultan Yıldırım 465, 467
Suzan Saka 7, 413, 418
Süleyman Ağa 70
Şahin Çolak 301, 330
Şahin Gültekin 274, 294, 327
Şeker Ağa 249, 250
Şengül Gündoğdu Devletli 269
Şerif Karataş 134

T
Tatyos Markaroğlu 229
Taylan Şant Demirçivi 382
Tekin Türkel 478
Tumacan Tumacanyan 496
Turabi Saltık 7
Turgut Özal 108, 172

U
Umut Devletli 140, 160

V
Vartanuş Demir 348
Veysel Narin 7, 363
Veysi Köksal 308
Victor Akkuş 424

Y
Yaşar Gündoğan 7
Yaşar Göz 331
Yektan Türkyılmaz 7
Yılmaz Güney 192
Yunus Cantürk 39
Yusuf Devletli 162
Yusuf İres 180, 280, 295
Yusuf Korkmaz 437, 439

Z
Zawen Mirakian 401
Zeki Boztaş 7
Zeki Sarıca 429
Zeki Tan 497
Zülfü Gürgöze 308
Zülfü Yeşiltepe 308

"Ermeniyseniz Hıristiyan(mı)sınız!"
"Dört yön sekiz iklim"de de nefes alamamak nasıl bir şeydir, bilir misiniz?
Her yönden kırılmış kanatlarla, Simurg'u bulmak için onlarca dipsiz uçurumun üstünden uçmaya kalkışmak ne demektir peki?
"Her kuş kendi tayfasıyla gezer" diyenin, kendi tayfasına da alınmaması nasıl bir duygudur?
"Biz konuşan dilsiz, gören körüz" cümlesi ne anlama gelir, bilir misiniz?
Öznesi olduğun bir coğrafyada bu kadar tokat yemek neyin nesidir?
Bir çocuğun, "Mama, mama atma beni suya! Atma beni suya!" diye çırpınışına hiç tanık oldunuz mu?
Can havliyle evde beşiğinde bıraktığı çocuğu için, "şimdi gaz döküp yakarlar, yazıktır, günahtır. Al seninle ölsün" cümlesi hangi literatüre sığar?
Kiminin "gâvur", kiminin "dola Hermeni" (Ermeni dölü) dediği bu insanlar, Ermeni mezarlığında niçin Kuran okur, kilisede neden "ya Hızır, ya Düzgün Bava" diye dua eder?
Yıllarca malı çalınan, tarlası tapanı yakılan, köyün çocukları tarafından bile sürekli dövülen bir babanın, ailesine kötülük gelmesin diye hep iyilik yapması, hep vermesi ve her defasında kan revan içinde büzüştüğü yerde sadece ağlaması nasıl bir şeydir?
Demirci dükkânının yanındaki gülleri bile küstürenler kimdir?..
Uzak diyarlarda, "Dersim'in ismini duyduğumda yüreğim yanar... Memleketim, vatanım orası" diyen kim?...
"Biz İsa'ya tabiyiz, ama Ali'ye de mecburi" cümlesini kuran nasıl bir arka plandır?
Dedim ya; "dört yön, sekiz iklim"de nefessiz bırakılmış öyle bir insan topluluğu düşünün ki, son noktayı, "o kadar ki, çilemiz bize kaldı" diye mütevekkil koyuyor.
Uzun sözün kısası; devletin, yerel mütegallibenin, kilisenin ve diasporanın ayrı ayrı vurduğu bu "kuyruklu Ermeniler"in kuşaklar boyu acının imbiğinden geçirdiği kırılgan hikâyesinin üzerine cesaretle giden duyarlı ve açıkyürekli bir kitaptır elinizdeki...

Hüseyin Irmak

KDV'den muaftır.
AYRINTI • YAKIN TARİH
ISBN: 978-605-314-611-7
9 786053 146117